

TÜRKİYE SOSYALİST SOLU VE MİLLİYETÇİLİK (1960-1971)

Öner BUÇUKCU

Doktora Tezi

Danışman: Prof. Dr. Kenan ÇAĞAN

Kasım, 2017

Afyonkarahisar

**T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ**

TÜRKİYE SOSYALİST SOLU VE MİLLİYETÇİLİK (1960-1971)

**Hazırlayan
Öner BUÇUKCU**

**Danışman
Prof. Dr. Kenan ÇAĞAN**

AFYONKARAHİSAR 2017

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum “Türkiye Sosyalist Solu ve Milliyetçilik (1960-1971)” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

19/12/2017

Öner BUÇUKCU

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI

JÜRİ ÜYELERİ

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Kenan ÇAĞAN

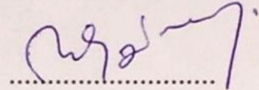
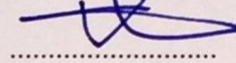
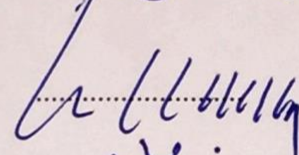
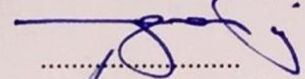
Jüri Üyeleri : Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ

: Prof. Dr. Kurtuluş KAYALI

: Doç. Dr. Mahmut H. AKIN

: Yrd. Doç. Dr. Kerim ÇINAR

İmza,

Sosyoloji Anabilim Dalı Doktora öğrencisi Öner BUÇUKCU'nun “**Türkiye Sosyalist Solu ve Milliyetçilik (1960-1971)**” başlıklı tezini değerlendirmek üzere 19.12.2017 günü saat 14:00’da Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek kabul edilmiştir

Prof. Dr. Celal DEMİR
MÜDÜR

ÖZET

TÜRKİYE SOSYALİST SOLU VE MİLLİYETÇİLİK (1960-1971)

Öner BUÇUKCU

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

Kasım 2017

Danışman: Prof. Dr. Kenan ÇAĞAN

1960-1971 arası dönem sosyalizmin siyasal olarak yükselişinin yanı sıra entelektüel / düşünsel zeminde de belirginleşmeye başladığı bir aralığı ifade etmektedir. Bu süre zarfında sosyalizmin kamusal görünümü artacak, çok sayıda süreli yayın ile teorileştirme faaliyeti yürütülecektir. Bununla birlikte Türkiye'de sosyalizmi savunan entelektüellerin çok büyük bölümünün evrensel standartlarda bir sosyalizm tartışması yapmadıklarını; 1960'lı yıllarla birlikte yükselişe geçen Üçüncü Dünyacılık / Bağlantısızlık hareketinin etkisiyle alternatif bir kalkınma stratejisi arayışı içerisinde oldukları söylenebilir. Milliyetçi bir retorik benimsenmiş, bir Türk sosyalizmi oluşturulmaya çalışılmıştır. Diğer taraftan Atatürkçülük, söz konusu entelektüeller tarafından kendi düşünsel dinamikleri bağlamında yeniden inşa edilmekte ve Türk sosyalizminin kurucu unsuru haline getirilmektedir. Milli Mücadele süreci Birinci Kurtuluş Savaşı olarak adlandırılmakta, Türk sosyalizminin 1960'lı yıllarda Atatürk devrimlerinden uzaklaşması dolayısıyla ikinci kurtuluş savaşını gerçekleştirdiği savunulmakta ve kendileri için kullanılan "devrimci" sıfatıyla Erken Cumhuriyet Dönemi devrimleriyle irtibat kurulmaktadır. Türk sosyalizminin bir diğer belirgin vasfı ABD'nin dış politika pratikleri ve ABD

karşıtlığı üzerinden tanımlanan anti-emperyalizmdir. Bu çalışma Türkiye'de sosyalist solun bu ideolojik angajmanlarını milliyetçilik nokta-i nazarından ele almaktadır. Çalışma 27 Mayıs 1960-12 Mart 1971 tarihleri ile sınırlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Sosyalizm, Baasçılık, milliyetçilik, Türk sosyalizmi, güler yüzlü sosyalizm, Stalinizm, üçüncü dünyacılık, kemalizm, Atatürkçülük, 27 Mayıs, devrimcilik, devrim stratejisi, zinde kuvvetler, 12 Mart.

ABSTRACT

TURKEY SOCIALİST LEFT AND NATIONALISM (1960-1971)

Öner BUÇUKCU

AFYON KOCATEPE UNIVERSITY

THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

DEPARTMENT of SOCIOLOGY

November 2017

Advisor: Prof. Dr. Kenan ÇAĞAN

The years between 1960 and 1971 represents a period in which socialism has not only boosted politically, but also begun to become evident in the intellectual / ideational arena. During this period, the public view of socialism will be increasing and the theorization activity will be carried out with numerous periodical journals. However, it could be argued that many of the intellectuals advocating for socialism in Turkey have not carried out this debate on universal standards; and are in search of an alternative development strategy with the influence of the Third World / Disconnectivity movement which has risen in the 60s. A nationalist rhetoric was adopted and Turkish socialism was tried to be established. Kemalism, on the other hand, is being rebuilt by the intellectuals in the context of their own intellectual dynamics and turned into the fundamental basis of Turkish socialism. National Campaign is named as the First Independence War and it is argued that the Turkish Socialism has carried out the second liberation war because of the distancing from the Atatürk revolutions in the 60s and their nickname of “revolutionist” is being linked to the revolutions of the early Republican period. Another distinctive attribute of Turkish socialism is anti-imperialism, defined by USA foreign policy practices

and opposition against the USA. This study examines these ideological engagements of the socialist left in Turkey with respect to nationalism. The study was limited to between 27 May 1960 and 12 March 1971.

Keywords: Socialism, Baathism, nationalism, Turkish socialism, smiling socialism, Stalinism, Third Worldism, kemalism, Ataturkism, 27 Mayıs, revolutionism, revolution strategy, energetic forces, 12 Mart.

ÖNSÖZ

Türkiye’de 1960’lı yıllar sosyalist solun oldukça etkili olduğu bir dönem olarak bilinmektedir. Bununla birlikte bu etkinin mahşyeti ve süreç içerisinde biçimlenmesi, kemalizm gibi konjonktürel ideolojik dalgalarla ya da milliyetçilik gibi ana akım düşünce biçimleriyle ilişkisi üzerinde ciddi bir biçimde durulmamıştır. Bu çalışma iki darbe arası dönemde, 1960-1971 aralığında Türkiye’de sosyalist solun üzerinde durulmayan bu angajmanlarına milliyetçilik nokta-i nazarından yaklaşmaktadır.

Bu çalışmanın ortaya çıkması sürecinde katkı sağlayan kimseleri anmadan geçmek ahde vefasızlık olur. Evvela tez danışmanım Prof. Dr. Kenan Çağan’a bu süreçte gösterdiği anlayış ve katkılarından dolayı teşekkür ederim. Prof. Dr. Mehmet Karakaş, Prof. Dr. Hamit Emrah Beriş, Doç. Dr. Mahmut Hakkı Akın, Yrd. Doç. Dr. Kerim Çınar tezin son halini almasında oldukça kıymetli katkılarda bulundular, çok teşekkür ediyorum.

Bu çalışma dönemin ruhunu ele vermeleri açısından özellikle süreli yayınları merkeze alarak biçimlendirildi. Bu durum çalışmanın güçlü yanlarından birisini oluşturmakla birlikte ilk etapta en büyük zorluğunu da teşkil ediyordu. Özellikle on bin sayfaya yaklaşan fişlerin sistematik bir bütünlükle işlenmesi, tezin tabiri caizse birbirini tamamlayan kompartımanlara bölünmesi süreci oldukça sancılı geçti. Bu süreçte benden yardımını esirgemeyen Mülkiye Mektebinden de hocam olan Prof. Dr. Baskın Oran’a teşekkür ederim. Prof. Dr. Cemil Koçak, Dr. Murat Yılmaz, Dr. Mustafa Çalık ve Dr. Christos Teazis de bu süreçte çalışmayı analitik bir biçime sokmamda paha biçilmez katkılar verdiler. Minnettarım.

Kendisini tanımaktan ve birlikte çalışmaktan büyük bir keyif duyduğum Prof. Dr. Yasin Aktay da sıkışık programına rağmen kâh uzun uçak yolculuklarında kâh Siirt’in köylerine giden yollarda tezimi okuyup kıymetli eleştiriler ve görüşlerle son halini almasına yardımcı oldu. Tezin fikir babası, dünya durdukça yaşayası Prof. Dr. Kurtuluş Kayalı hem kendi şahitlikleriyle hem insanı her seferinde hayrete düşüren okuma hafızasıyla hem de ufuk açıcı yaklaşımlarıyla bu tezin tamamlanmasının başlıca mimarlarından birisidir. İkisi de var olsunlar.

Ebuzer Demirci, Selçuk Gör, Ahmet Kaşan, Yunus Badem abilerinin nazını çok çektiler, şimdi onların nazını çekme sırası bende. Ömürlerine bereket. Kenan Çapık ve Burhan Koç bu tezin yazılmasını sağlayan motivasyonun kaynakları. Bir de Erdal Aslan var. Katkılarının ve bende ki hakkının ölçülebilir bir değeri yok. Ne yapayım ki elimden gelen bu, bir kuru teşekkür de ona.

En son teşekkür kendileriyle geçirmem gereken zamanı *Tezkire*'nin Ankara ofisinde geçirmeme kızmalarına rağmen ses çıkarmayan Zeynep ve Nusret Enver'e. Sıra yine en son onlara geldi ama...

Öner BUÇUKCU

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	iii
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vii
ÖNSÖZ.....	ix
İÇİNDEKİLER.....	xi
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xiv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. SOSYALİZM VE 1960'LI YILLARA KADAR TÜRKİYE SERÜVENİ.....	6
1.1. MARKSİZM-BİLİMSEL SOSYALİZM.....	10
1.2. REVİZYONİST SOSYALİZM.....	18
1.2.1. Fabian Sosyalizmi.....	20
1.3. LENİNİZM-STALİNİZM.....	21
1.4. MAO'NUN KATKISI.....	30
1.5. BATI MARKSİZMİ.....	32
1.6. SOSYAL DEMOKRASİ.....	32
1.7. SOSYALİZMİN TÜRKİYE SERÜVENİ.....	35

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL ÇERÇEVE

1. FIRTINALI RENKLERİN DANSI: SOSYALİZM, MİLLİYETÇİLİK VE SÖMÜRGE DÜNYASI.....	47
1.1. MARX, ENGELS VE MİLLİYETÇİLİK.....	48
1.2. LENİN, STALİN VE ULUSLARIN KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI.....	56
1.3. ROSA LUXEMBURG'UN KATKILARI.....	60
1.4. UYGULAMADA ULUSLARIN KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI.....	62
1.5. TÜRKÇE'YE ÇARPAN HOMO SOVİETİCUS.....	72
1.6. ULUSAL KURTULUŞ HAREKETLERİNE YAKLAŞIM.....	73
1.7. SULTAN GALİYEV'İN MEYDAN OKUMASI.....	75

1.8. SOSYALİZMİN MİLLİYETÇİ PRATİSYENLERİ.....	78
1.9. KISA DEĞERLENDİRME.....	83

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

POLİTİK BİR ENSTRÜMAN OLARAK MİLLİYETÇİLİK

1. POLİTİK BİR ENSTRÜMAN OLARAK MİLLİYETÇİLİK.....	86
1.1. İÇİÇE GEÇİŞLER: SOSYALİZM, DEVLETÇİLİK VE MİLLİYETÇİLİK.....	89
1.1.1. Sosyalizmin Devletçilik Olarak Anlaşılması.....	94
1.1.2. Bir "Torba Kavram" Olarak Sosyalizm.....	102
1.1.3. Komünizmin Panzehiri Olarak Sosyalizm.....	104
1.1.4. Marx'ın Ufukta Gözükmesi.....	106
1.2. DEVRİM STRATEJİSİ TARTIŞMALARI VE ARA TABAKALAR.....	109
1.2.1. Türkiye'nin Toplumsal Yapısı Tartışmaları.....	112
1.2.2. Bir İmkân Olarak ATÜT.....	117
1.2.3. İslam-Sosyalizm Tartışması.....	121
1.2.4. Devrim Stratejisi Tartışmaları: Ara Tabakalar ve Devrimdeki Rolü.....	126
1.3. KOLONYALİZMDEN SONRA: DOĞU VE BATI DIŞI SOSYALİZMLER.....	147
1.3.1. Sosyalizmin Üçüncü Dünyahlaşması.....	148
1.3.2. Ortak Sorunlar, Ortak Çözümler.....	152
1.3.3. Bir "Sosyalizm" Peygamberi: Cemal Abdülnasır.....	155
1.3.4. Üçüncü Dünyaya Bakışta Çatallanmalar.....	158

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BİR HABİTUS OLARAK MİLLİYETÇİLİK

1. BİR HABİTUS OLARAK MİLLİYETÇİLİK.....	164
1.1. 27 MAYIS'IN MİRASI: SİSTEM İÇERİSİNDE ORDU.....	171
1.1.1. Bir Muharrik yahut Bir Muharrek: 27 Mayıs.....	172
1.1.2. Silahlı Kuvvetlerin Rolü.....	183
1.2. ORTANIN SOLU VE KEMALİZME YAKLAŞIMDA DÖNÜŞÜMLER.....	208
1.2.1. Bir İstinat Duvarı: Ortanın Solu.....	210

1.2.2. Kemalizme Bakışta Savrulmalar.....	225
1.3. ÖTEKİ İNŞASI: BAĞIMSIZLIK, MİLLİ EGEMENLİK VE BATI ELEŞTİRİSİ.....	243
1.3.1. Bağımsız Dış Politika ve Milli Egemenlik Savunusu.....	244
1.3.2. Batı Eleştirisi.....	268
BEŞİNCİ BÖLÜM	
KATMANLI BİR KİMLİK OLARAK MİLLİYETÇİLİK	
1. KATMANLI BİR KİMLİK OLARAK MİLLİYETÇİLİK.....	274
1.1. MİLLET VE MİLLİYETÇİLİK.....	275
1.1.1. Milliyetçiliğe Yaklaşımlar.....	279
1.1.2. Bir Mülksüzleşme Siyaseti Olarak Milliyetçilik.....	286
1.1.3. Türk Milliyetçiliği.....	292
1.2. YERLİ VE MİLLİ SOSYALİZM: MİLLET VE MİLLİYETÇİLİK.....	296
1.2.1. Sosyalizan Milliyetçilik.....	299
1.2.2. Milli Demokrasi.....	306
1.2.3. Stalinizm Hükmederken.....	309
1.3. BİR HİPER-GÖSTEREN: KÜRT MESELESİ.....	316
SONUÇ.....	332
KAYNAKÇA.....	344
ÖZGEÇMİŞ.....	377

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AP: Adalet Partisi

ASD: Aydınlık Sosyalist Dergi

ATÜT: Asya Tipi Üretim Tarzı

Bkz.: Bakınız

BM: Birleşmiş Milletler

Bund: Genel Yahudi Emek Federasyonu

CENTO: Merkezi Antlaşma Teşkilatı

CHF: Cumhuriyet Halk Fırkası

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

CKMP: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi

DDKO: Devrimci Doğu Kültür Ocakları

Dev-Genç: Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu

Dev-Güç: Devrimci Demokratik Güç Birliği

DİSK: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu

DP: Demokrat Parti

DPT: Devlet Planlama Teşkilatı

EOKA: Ethniki Organosis Kyprian Agoniston: Kıbrıslıların Millî Mücadele
Örgütü)

FKF: Fikir Kulüpleri Federasyonu

GYK: Genel Yönetim Kurulu

İKÖ: İslâm Konferansı Örgütü

İT: İttihat ve Terakki

KGB: Komit Gosudarstvennoy Bezopasnosi - (Sovyet Haberalma Teşkilatı)

MBK: Milli Birlik Komitesi

MDD: Milli Demokratik Devrim

MGK: Milli Güvenlik Kurumu

MHP: Milliyetçi Hareket Partisi

MİT: Milli İstihbarat Teşkilatı

MYK: Merkez Yönetim Kurulu

NATO: Kuzey Atlantik Antlaşması

OYAK: Ordu Yardımlaşma Kurumu
PDA: Proleter Devrimci Aydınlik
RSFSC: Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti
SBF: Siyasal Bilgiler Fakültesi
SBKP-Sovyetler Birliği Komünist Partisi
SKD: Sosyalist Kültür Derneği
SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SSCBKP-B: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Komünist Partisi-Bolşevik
TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK: Türk Ceza Kanunu
THKP-C: Türkiye Halk Kurtuluş Partisi Cephesi
TİP: Türkiye İşçi Partisi
TİP: Türkiye İşçi Partisi
TKP: Türkiye Komünist Partisi
TÖS: Türkiye Öğretmenler Sendikası
TRT: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TSK: Türk Silahlı Kuvvetleri
YTP: Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

Marx ve Engels *Komünist Parti Manifestosu*'na şu cümleyle başlarlar: "Avrupa'da bir hayalet dolaşıyor, komünizm hayaleti." (Marx & Engels, 2014). Marx ve Engels'ten bir uyarlamayla 1960'lı yılların dünyası şu şekilde tasvir edilebilir: "Dünyada bir hayalet dolaşıyor(du), milliyetçilik hayaleti." Bu cümle 1960'lı yıllar dünyasının çok basit ama kuşatıcı bir özetini verecektir. Belki de gelişmeleri hatırlaması daha kolay olan daha yakın bir tarihin bağlamında değerlendirmek ufuk açıcı olabilir.

1989 yılına girilirken 23 ülke kendisini komünist olarak tavsif ediyordu. Doğu Bloku dağılmanın eşiğine gelmişti, Fukuyama "Tarihin Sonu" makalesini kitap boyutuna genişletmekle meşguldü ancak kimse bu kadar hızlı ve sarsıntılı bir çözüme beklemiyordu. Öyle ki insanlık tarihi açısından kemmiyette hiçbir önem ifade etmeyen bir süre sonra, 1994'te kendisini komünist olarak niteleyen ülke sayısı sadece bir elin parmakaları kadardı: Çin, Küba, Laos, Kuzey Kore ve Vietnam. Bu ülkelerin komünist olup olmadıkları ayrı bir tartışma konusudur. Ancak 1960'lar dünyasında kendisini sosyalist (daha az olmakla birlikte komünist) olarak tanımlayan ülke sayısı 1994'le, hatta 1989'la karşılaştırıldığında dikkat çekici seviyededir. Bunun en önemli sebebi ise milliyetçiliği dışlamayan sosyalizm yorumlarının SSCBK-P-B XX. Kongresi sonrasında "Barış İçinde Bir Arada Yaşama" ve "Sosyalizme Ulaşmada Farklı Yollar" prensiplerinin kabulüdür. Zira bu iki prensip sosyalizm ve milliyetçiliğin bir terkipte buluşmasının da önünü açacaktır.

Bağlantısızlar Hareketi, de-kolonizasyon, Afrika milliyetçilikleri, Arap milliyetçilikleri, Baas ideolojisi, millileştirme girişimleri, de Gaulle'ün Avrupa'yı derinden etkileyen iç ve dış politika pratikleri gibi dönemin en önemli tartışma konuları birbirinden farklı özellikler gösteren ancak siyasal, toplumsal süreçlerin katalizörü durumunda bulunan espriyi ele vermektedir: Milliyetçilik.

Bu milliyetçiliklerin özellikleri, refleksleri elbette ciddi farklılıklar göstermektedir. Batı Avrupa'da bu dönemde beliren milliyetçilikler özellikle İkinci Büyük Savaş sonrası dönemde siyasal, ekonomik açıdan tatmin olamamış ülkelerin bünyelerini tatmin aracı durumundayken Üçüncü dünya ülkelerinde kolonizatörlere

karşı rüşdünü ispat melekesi, argümanı ya da aracı haline dönüşecektir. Diğer taraftan ekonomik olarak oldukça yetersiz koşullar içerisinde bulunan bu geri kalmış ülkelerde milliyetçiliği besleyen ekonomik bir diskur olarak sosyalizm de kendisini gösterecektir. Genellikle Batılı kolonyalist güçlerin sömürgesi olmaktan çıkan bu ülkelerde yönetici elit ilginç bir ikilemle karşı karşıya kalacaktır: Genellikle Batılı eğitimden geçmiş olan siyasal elitler Batıya karşı hem bir hayranlık hem de büyük bir nefret duymaktadır. Duydukları hayranlık kendisini ilkel bir milliyetçilik şeklinde; duydukları nefret ise katı bir devletçi-otoriter ekonomik siyasal model şeklinde belirecektir. Bu nefretten doğan unsur o dönem Batı karşıtlığının bir simgesi durumundaki "sosyalizm" terimiyle adlandırılacaktır. Bu ikilemin sonucu milliyetçilikle sosyalizmin bir araya geldiği amorf bir ideoloji olacaktır. Ancak bu sosyalizm bildiğimiz manada bir sosyalizm değildir, zaten böyle bir iddiası da yoktur. Bilinen sosyalizm olmadığını, sosyalizmin "yerelleştirildiğini" göstermek amacıyla bu sosyalizmler tavsif edilmektedir: İslâm sosyalizmi, Afrika sosyalizmi, Arap sosyalizmi...

Bu ülkelerden farklı olarak ne bir sömürge geçmişi yaşayan ne de bu ülkeler kadar iptidai ekonomik koşullarda bulunan Türkiye'de beliren sosyalizmin bu ülkelerle benzerlikler göstermesi dikkat çekici bir konudur ve bugüne kadar da üzerinde ciddiyetle durulmamıştır. Türk sosyalist solunda yaşanan devrim stratejisi tartışmalarından sonra süreç içerisinde milliyetçilikle önce mesafeli sonra düşman bir pozisyona gelmesi sosyalist solun milliyetçi reflekslerinin, söylemlerinin üzerinde durulmaması, değersiz bulunması gibi bir netice doğurmuştur. Bu konu üzerinde konuşulma ihtiyacı hissedildiğinde ise soldaki milliyetçi refleks Milli Demokratik Devrim (MDD) hareketi ve Yön-Devrim hareketine ihale edilerek¹ sol, bir şekilde bu "ölümcül günah"ını gizlemeyi tercih etmiştir. Ancak dönem dikkatle incelendiğinde 1960-1971 arası dönemde Türkiye'de sosyalist aydınının çok büyük bir kısmının milliyetçi bir diskur kullandığı, milliyetçi refleksler sergilediği görülecektir. Daha da ilginç olanı, daha önce bir doktora tezi hazırlayan Doğan'ın iddia ettiği üzere (Doğan E., 2010) bu milliyetçiliğin sosyalist sola bir eklemleme değil bir habitus olmasıdır. Milliyetçilik 1960'lar dünyasında bugün olduğu gibi olumsuz çağrışımlara sahip bir mevhum değil, her gerçek sosyalistte olması

¹ Bir örnek için Bkz. (Bora, 2017a)

gereken bir haslettir. Elinizdeki bu çalışma da, bu habitusun detaylandırılmasını amaçlamaktadır.

Bu tez Türkiye sosyalist solunun ya da onun herhangi bir fraksiyonunun iki darbe arası serüveninin kronolojik bir dökümünü yapmayı amaçlamamaktadır. Dolayısıyla Dev-Genç, THKP-C, THKO gibi popüler örgütlenmelerin, DİSK, TÖS gibi sendikal yapıların tarihsel gelişim süreçlerine tezin odağını bozmayacak şekilde değinilmekle iktifa edilmiştir. Bir diğer önemli nokta tezin bir siyasi tarih tezi olmadığı gerçeğidir. Dolayısıyla dönemin siyasi gelişmelerine yeri geldikçe, konuyu ilgilendirdiği ölçüde değinilmiştir.

Metinde ele alınan görüşler neredeyse tamamıyla Türkiye içerisinde sürdürülen tartışmaların bir dökümüdür. Bu çerçevede yurtdışında bir radyo faaliyeti yürüten ve Türkiye içerisinde hiç yayın yapmamış olan² TKP'nin görüşleri, tartışmaları metnin odağı dışında bırakılmış, yer geldikçe sınırlı düzeyde temas edilmiştir.

1960-171 arası sosyalist sol ifadesi ister istemez akıllara özellikle 1968'le birlikte yükselen gençlik hareketlerini ve gençlik önderlerini getirmektedir. Bu hareketler ve önderleri hakkında ayrıntılı malumat bu metinde bulunmamaktadır. Esasen kendileri de dönemin temel sosyalist düşünce akımlarına şöyle ya da böyle entegre olduklarından ve genellikle teorik katkılarıyla değil pratikleriyle sosyalizmin bu dönem serüvenine katkıda bulunduklarından vurgu sınırlıdır. Belki bu çerçevede Çayan ve Kaypakkaya'nın farklılıklarından, daha teorik düzeyde bu meselelerle uğraşmış olduklarından bahsedilebilir. Buna da metinde yeri geldikçe temas edilmektedir.

"Türkiye Solu ve Milliyetçilik" gibi bir başlık devasa bir şantiyeyi andırmaktadır. Böylesine büyük bir iş arazisinden ciddi neticeler elde edebilmek için araziye makul birimlere / paftalara ayırmak gerekir. Bu da kelimenin Marxian anlamıyla kavramsallaştırmalar yerine Weberian ideal tipler inşa edilmesini gerektirecektir. Fenomenin çelişkilerini ve tarihsel uğraklarını dikkate alarak çeşitliliğini de açıklayan diyalektik ise kavram oluşturur. Kavram indirgemenin bir

² Ulus, 1960-71 arası dönemde TKP'nin tek yayın faaliyetinin Mihri Belli önderliğindeki MDD'ye karşı sosyalistleri uyarmak üzere Uyarı yayınları tarafından yayınlanan "Milli Demokratik Devrim ve İçyüzü" bir broşür olduğunu ileri sürmektedir. Yayının TKP tarafından yayınlandığına dair herhangi bir bulunmamakla birlikte Ulus bu kanaatinin eski bir partili olan Zülfikar Özdoğan tarafından doğrulandığını belirtmektedir.

neticesidir ve bazen fenomenin farklı biçimlerini anlaşılır kılar. Weberian ideal tip ise bir inşadır. Bu çerçevede bir tipoloji oluşturmak için ihtiyaç duyulan çeşitli dekupajların var olduğu söylenebilir. Türkiye'de yüz yılı aşkın bir süredir farklı biçimlerde de olsa sosyalizm diye bir şeyden bahsedilmektedir. Bu terimle ya da kavramla çok sayıda durum ya da fenomen ifade edilmektedir ve bu da terimin bir gerçekliğe denk düştüğünü göstermektedir. Bununla birlikte böyle bir fenomenin sadece özelliklerini sıralamaya odaklanan bir yöntem esas olarak ampiristtir ve yöntem fenomenin yüzeyde kalmaya mahkum olduğundan betimleme açısından işe yarasa da yüzeyde kaldığı için bilişsel değeri sınırlıdır. Bu sınırlılıkları aşmak için Tarihsel tecrübe, mevcut kültürel, sosyal ve siyasal alan bu bakımdan oldukça işlevseldir. Dolayısıyla tipolojinin unsurları da ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Bu araştırmanın temel tezi 1960-1971 arası dönemde milliyetçiliğin Türkiye sosyalist solunda aydınlar arasında oldukça baskın bir tavır olduğudur. Bununla birlikte dönem sonuna doğru tartışmaların şiddetlenmesine paralel olarak yaklaşımlar da çeşitlenmiş gibi gözükmemektedir. Ancak 12 Mart Muhtırasının Atatürkçülük ve reformculuk vurgusunun sempatik karşılanması bu çeşitliliğin suni olduğunu göstermektedir. Özetle savunulan sosyalizmin (1968 sonrasında bunu marksizm-leninizm olarak ele almak mümkündür) Türkiye solu için işleyiş çerçevesini geliştirirken milliyetçiliğin ideolojiyi sağladığıdır. Bu noktada tez boyunca Türkiye'deki sosyalist eğitilmiş okur yazar kitle için entelektüel tabiri yerine aydın kavramı tercih edildiği belirtilmelidir. Bunun sebebi bu dönem aydınlarının kolektif görev niteliğini henüz üzerlerinden atamamış olmaları, dolayısıyla eleştiriyi bir grup içerisinden yapma çizgisinin ötesine geçememiş olmasıdır. Ancak aydın kavramına uygun hareketle ona önderlik etme, yol gösterme kaygısı taşımaktadırlar (Çağan, 2015: 1-3). Dolayısıyla dönemin sosyalist olarak tavsif edilebilecek kamusal görünürlük kazanmış kimselerinden entelektüel kavramıyla değil aydın kavramıyla bahsedilecektir.

Tez beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm tezin kavramsal çerçevesidir. Sosyalizm üzerine teorik tartışmalar yapılmış; sosyalizmin farklı versiyonları üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde sosyalizm ve milliyetçilik meselesi üzerinde durulmaktadır. Marx ve Engels'in milliyetçilikler çağında meseleye nasıl yaklaştıkları, Lenin ve Rosa arasındaki tartışmalar, SSCB deneyimi ve üçüncü dünyadaki sosyalist

hareketlerin muhtevasına bu bölümde değinilmekte, kavramsal çerçeveye bu tezin konusu bağlamında bir tarihsel çerçeve oluşturulmaktadır.

Üçüncü bölümde politik bir enstrüman olarak milliyetçiliğin sosyalizm söyleminde nasıl konumlandığı üzerinde durulmaktadır. Bu çerçevede özellikle 1960'lı yılların ilk yarısında sosyalizmin devletçilik olarak anlaşılması ve bunun milliyetçiliği tahkim etmesi irdelenmektedir. Bununla birlikte sosyalizm tanımlarındaki farklılaşmalar, sosyalizme anlam yükleme çabaları da bu bölümde ele alınmıştır. 1960'lı yılların ortalarından itibaren beliren devrim stratejisi tartışmaları ve bu tartışmaların milliyetçiliğin anlaşılması ve konumlandırılması bakımından nereye isabet ettiği meselesi analiz edildikten sonra bu bölümde son olarak üçüncü dünyalarda ortaya çıkan sosyalist yönetimlere karşı Türkiye'deki sosyalist aydının yönelimleri irdelenmiştir.

Dördüncü bölümde ilk olarak silahlı kuvvetler ve orduya yaklaşımlar, bu yaklaşımların sosyalist aydındaki milliyetçi diskuru biçimlendirmesi ya da etkisi değerlendirilmektedir. Bu çerçevede dönemin siyasal zeminini teşkil eden 27 Mayıs darbesinin sosyalist aydın tarafından nasıl ele alındığı da incelenmektedir. 1965 seçimleri öncesinde CHP lideri İnönü tarafından ortaya atılan ve CHP içerisinde Ecevit önderliğindeki bir grup tarafından benimsenen Ortanın Solu'na ve Ortanın Solu dolayısıyla kemalizme yaklaşımlar da bu bölümde ele alınmaktadır. Kemalizme yaklaşımdaki dönüşümler, kemalizmin taşıyıcısı Ordu'ya yaklaşımdaki dönüşümlerle paralellik arzetmektedir. Bu husus da bu bölümde detaylandırılmaktadır. Bu bölümde son olarak dönemin sosyalist aydınının sosyalizmle milliyetçiliği bir terkipte buluşturmasına zemin oluşturan bağımsızlıkçı dış politika ve batı eleştirisinin gelişimi üzerinde durulacaktır.

Beşinci ve son bölüm bir anlamda tezin sağlaması durumundadır. Dolayısıyla bu bölümde öncelikle millet, milliyetçilik gibi kavramlar üzerindeki teorik tartışmalara değinilmiş daha sonra sosyalist aydının millet, milliyetçilik gibi kavramları değerlendirmesi üzerinde durulmuştur.

Sonuç bölümü ise tezin genel bir değerlendirmesidir.

BİRİNCİ BÖLÜM-KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. SOSYALİZM VE 1960'LI YILLARA KADAR TÜRKİYE SERÜVENİ

1789 Fransız Devrimini gerçekleştiren esas aktör olan burjuvazi, aristokrasiye karşı işçi ve köylü tabakalarını mobilize etmiş, böylece hareketin kitleselleşmesi ve bir biçimde başarıya ulaşması kolaylaşmıştı. Devrimin gerçekleşmesine müteakip burjuvazi vaad ettiği gibi işçi ve köylü tabakalarına da hukuksal ve siyasal eşitlik kazandıran düzenlemeleri gerçekleştirdi. Ancak devrime katılan işçi ve köylü tabakaların temsilcileri ekonomik eşitliğin sağlanması gibi radikal fikirlere de sahipti. Bu yüzden devrimin gerçekleşmesinden sonra devrim meclisinde bulunan ve genellikle meclisin sol tarafında oturan temsilciler ekonomik eşitliğin de sağlanması amacıyla Fransız Devrimi'ni "sol radikalizm"e itmeye çalıştılar. Bu grup 1793'te Robespierre önderliğinde yönetimi ele geçirdi ve ekonomik eşitliğin gerçekleştirilebilmesi için bir terör rejimi uygulanmaya başlandı. Bu durum devrim kadrolarını Robespierre önderliğindeki gruba karşı harekete geçirmiş, neticede jakobenler tasfiye edilirken Robespierre de giyotine gönderilmiştir (Aulard, 2011: 625-541 ve 687-694). Fakat bu tarihten itibaren ekonomik eşitliğin sağlanması yönündeki politik talepler siyasal yelpazede "sol" olarak adlandırılmaya başlanmıştır.

Sosyalizmi değerlendirmeye geçmeden önce küçük bir açıklama yapmakta fayda var: Sosyalizmin ne olduğuna dair benzerlikler ve farklılıklardan yola çıkarak bir tanım ortaya koymak pek mümkün gözükmemektedir. Bu sebeple temel birtakım unsurlar tespit etmeksizin genel bir sosyalizm tanımı yapmak daha imkân dahilindedir. Geoghegan birbiriyle ilintisiz gibi gözüken ekolleri tek bir çatı altında değerlendirebilmeyi mümkün kılabilmek için Wittgenstein'in aile benzerliği kuramını önermektedir. Wittgenstein aile benzerliği kuramında aile fertlerinin birbirlerine benzememelerine rağmen aynı ailenin fertleri olabilmeleri durumundan hareket ederek bir tasnifin mümkün olduğunu öneriyordu. Farklı sosyalist gelenekleri bir çatı altında değerlendirme de ancak bu kabulle mümkün olabilir (Geoghegan, 2003: 74-75).

Sosyalizmi bir kavram ya da terim olarak tarihlendirmek ve çözümlemek sol kavramını tarihlendirmek ve çözümlemek kadar kolay değildir. Unutulmamalıdır

ki sosyalizm kavramı üzerine ikibinli yıllarda kurulacak her cümle kavramın tarihsel tecrübelerinin de yükünü sırtlanacaktır. Dolayısıyla bugünden bakıldığında sosyalizmin bir kavram olarak ne ifade ettiği anlaşılmaya ya da ne olduğu tanımlanmaya çalışıldığında kavramın ele alınmasını zorlaştıran iki büyük tehlikenin söz konusu olduğu ifade edilmelidir: Özcülük ve tarihsicilik.

Özcülük genel itibariyle sosyalist geleneğin zenginliğinden ve bu durumun neticesinde ortaya çıkan temel ya da öz karakteristiklerin azlığından kaynaklanmaktadır. Örneğin sosyalist gelenekte devletin ne olduğuna dair konseptler birbirinden oldukça farklıdır. Bazı ekoller devleti reforma tabi tutulabilir ve böylelikle sosyal dönüşümün bir enstrümanı olabilme potansiyeline sahip görürken bir başka grup devleti kapitalizmin dayanağı olarak görme eğilimindedir. Aynı şekilde bazı sosyalistler sosyalizmi sadece özel mülkiyetin ortadan kaldırılması şeklinde anlarken diğer bazı sosyalistler sosyalizmin bir mülkiyet teorisi olarak ele alınmaması gerektiği üzerinde durmaktadır (Geoghegan, 2003: 74).

Sosyalizmin ne olduğu açıklanırken özcülükten kaçmak isteyenlerin düştüğü hata tarihsicilik olmaktadır. Sosyalist geleneği tarihsel bir anlatı olarak tanıtmak amacıyla yüzyıllar boyunca kendilerini sosyalist olarak tanıtan ya da bir başkası tarafından sosyalist olarak nitelenen kimselerin hikayesine indirgenmesi de ikinci bir handikap olarak önümüzde durmaktadır (Geoghegan, 2003: 74). Meselenin bu iki yumuşak karnı akılda tutularak kavramı tahlil etmeyi deneyelim.

Yukarıda da ifade edildiği üzere Fransız Devrimi sonrasında ortaya çıkan bir ekonomik eşitlik talebi söz konusudur. Bu ekonomik eşitlik talebi kısa bir süre içerisinde siyasal bir ajandaya kavuşturulmaya çalışılacaktır. Belli bir tarihten sonra bu ekonomik eşitlik taleplerinin siyasal jargonunun sosyalizm, bu jargonu sahiplenen kimselerin de sosyalist tabirleriyle karşılanmaya başladığını gözlemliyoruz.

Bu çerçevede sosyalist ideallerin tarihi 19.yy'dan öncesine uzamaktadır. Bu konuda görüş ifade eden kimi araştırmacılar süreci Thomas Moore'un *Ütopya* yapıtına kimileri ise Platon'un *Devlet* yapıtına kadar götürmektedir. Bununla birlikte 19.yy başlarına kadar sistematik bir düşünce biçimi halini almamıştır (Newman, 2013: 17). Sistematik bir düşünce biçimi halini alması ajite edilmeye hazır hale gelmiş kitlelerin kentlere yığıldığı büyük toplumsal dönüşümün kaba

formundan çıkıp biçimlenmeye başladığı 19.yüzyılın ilk çeyreğine rastlamaktadır, yani sanayi devriminin ekonomik ve toplumsal yapıda derin bir yırtılma meydana getirdiği döneme.

Bu çerçevede sosyalizm düşüncesinin de sanayi devriminin ve modernleşmenin bir neticesi olduğu rahatlıkla söylenebilir. Eğer sanayi devrimi gerçekleşmeseydi geleneksel toplumsal yapıların patolojik ve oldukça marjinal unsurları olarak görülecek bu ekonomik eşitlik talepleri sanayi devriminin yarattığı siyasal, toplumsal ve ekonomik dönüşümle birlikte ajite edilmeye hazır hale gelmiş geniş kitlelere hitap eden, en azından kendisine böyle bir hedef kitle belirleyebilen bir siyasal ideoloji haline gelebilmiştir. Bu çerçeveye uygun olarak sosyalizm önceleri sanayi devriminden etkilenen esnaf ve sanatkâr gruplarının taleplerinin dile getirilmesini üstlenmiş; genişleyen fabrika işçiliği ile birlikte erken sanayileşme döneminin biçimlendirmeye başladığı toplumsal sınıflar ile bağlantılı hale gelmiştir.

Sosyalizm ve sosyalist sözcüklerinin 1820'lerin sonları ve 1830'ların başlarında Fransa ve Britanya'da kullanılmaya başlandığı görülüyor. Kavramın en erken kullanımı 1827 tarihinde Robert Owen adındaki, İngiliz sosyalizminin kurucusu da kabul edilen kişinin *Cooperative Magazine* adlı dergisinde görülmektedir (Geoghegan, 2003: 81). Dergi esas meselenin sermayeye bireyin mi sahip olması gerektiği yoksa sermayenin ortaklaştırılması mı gerektiği noktasında olduğunu ileri sürüyordu. Bu seçeneklerden ikincisine inananlar "komüncüler" ve "sosyalistler"di (Newman, 2013: 18).

Birkaç erken dönem yaklaşımı hariç tutulursa sosyalistlerin genel olarak eşitliğin sağlanması inancını taşıdıkları söylenebilir. Bununla birlikte sosyalist ekollerin eşitlik kavramından ne anladıkları sorusunun cevabı büyük farklılık gösterir. Bazı sosyalistler eşitlikten fırsat eşitliğini anlarken bir başka sosyalist eşitlikten tekdüzeliği anlayabilmektedir (Geoghegan, 2003: 74). Her şeye rağmen ilk biçimleriyle sosyalist düşünce devrimci ve köktenci bir yapıya sahiptir. Hedefi piyasa ekonomisine dayalı kapitalist ekonomiyi ortadan kaldırmak ve yerine ortak mülkiyet fikri etrafında örgütlenmiş sosyalist toplumu koymaktır (Heywood, 2006: 71). Bununla birlikte bu sosyalist toplumun neye benzeyeceği konusunda sosyalist düşünce damarlarının önerileri birbirlerinden oldukça farklıdır. Bu farklılık sadece

varılacak nokta ile ilgili değil bu noktaya varılırken kullanılacak stratejilerde de kendisini göstermektedir (Heywood, Siyasî İdeolojiler, 2007: 147).

Sosyalistlerin mevcut düzene getirdiği eleştirilerin odaklandığı nokta serbest piyasa ekonomisi üzerinedir. Sanayileşmenin bu safhasında beliren eşitsizlik makasının genişlemesi durumu, bu farkın ortaya çıkmasından memnuniyetsiz olan toplumsal kesimlerin sözcülerini bir sebep arayışına yöneltmiş gözüküyor. Neticede varılan nokta ise 19.yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren yükselişte olan serbest piyasa ekonomisinin eleştirisi oluyor. Bu yaklaşıma göre insanlar serbest piyasa içerisinde faaliyet gösterecek kadar özgür olmadıklarından serbest piyasa anayasa ile halka tanınmış olan özgürlüklerin altını oyacaktır. Serbest piyasa dolayısıyla fakirlik artma eğiliminde olacak ve süreç halkın birtakım özgürlüklerinin tahribi neticesi doğuracaktır. Bu çerçevede sosyalistlerin büyük bölümü liberalizmi de kapitalizmin en kötü yüzü olarak ele almakta ve eleştirmektedir.

Bu noktada dikkat çeken bir nokta sosyalizmin mevcut düzene eleştiri için geliştirdiği "kendine özgü" yolun Fransız Devriminin motivasyon kaynaklarının konseptüalle edilmesi durumudur. Diğer bir deyişle ekonomik eşitsizliğe tepki eşitlik, kardeşlik ve özgürlük gibi Fransız Devrimi'nin Sanayi Devriminin çatlaklarını dolduran politik bir jargonla dile gelmiştir. Dahası bu jargon değişime direnen toplumların modernleşmeye olan direncini de dönüştürecektir (Hobsbawm, 2006: 63). Çok az sayıda sosyalist insanların kaabiliyetleri, karakterleri üzerinden eşitlik tartışması geliştirirken büyük çoğunluk genel bir insanlık kapasitesi, ihtiyaçları ve salahiyeti üzerinden değerlendirmeler yapmıştır (Geoghegan, 2003: 76). Ekonomik eşitsizliğe kökten ve sistematik bir eleştirinin ortaya çıkması için Marx ve Engels'in 1848'de bütün heybetleriyle tarih sahnesinde belirmelerini; *Komünist Manifesto*'yu beklemek gerekecektir. *Manifesto* elbette sosyalizmin anlaşılmasında bir nihai nokta oluşturmayacaktır ancak kavrayışların sistematik hale getirilmesinin mihenk taşı haline dönüşecektir.

Bu bağlamda sosyalizm kavramını anlamadaki esas farklılıklar eleştiri safhasından alternatif safhasına geçildiğinde görülmektedir. Sosyalizm kavrayışlarının tekrar eden temalarının başında demokratik olma iddiası gelmektedir. Demokrasi, eşitlik, özgürlük ve kardeşlik söylemlerini bünyesinde barındıran, eşitleyen bir anlayışla ele alınmıştır. Zira demokrasi komünün talebi demektir. Esasen demokrasi sosyalist düşüncenin ilk biçimlerinde eleştirel bir tonla

ele alınmaktadır ancak sonraları özellikle burjuvazinin işçi sınıfı üzerinde endokrinizasyonu endişesinin de tetiklemesiyle demokrasi sosyalist literatüre entegre edilmiştir. Bununla birlikte Leninist-Marksist örgüt ilkelerinde görülebileceği üzere bu durum demokratik merkeziyetçilik çerçevesinde söz konusu olmuştur (Geoghegan, 2003: 88).

Sosyalist geleneğin hiç kuşkusuz en etkili iki teorisyeni olan Marx ve Engels de bu toplumsal ve düşünsel atmosferi gözlemleyerek ve ondan etkilenererek Britanya'da teorilerini olgunlaştırmaktadır. Davis Marx ve Engels'in enternasyonalizm fikrini geliştirmelerinde, düşüncelerinin temelini attıkları dönemde serbest ticaret fikrinin entelektüel ve politik olarak ilerici bir felsefe olarak kabul edilmesinin etkili olduğunu iddia etmektedir (Davis, 1994: 19). Bu dönemde Marx, Alman idealist felsefe geleneğinin Hegel'in çalışmalarını merkeze alan eleştirel bir sentezini yapmaya yönelmiştir (Geoghegan, 2003: 82). Varacakları nokta bilimsel sosyalizm olacaktır.

1.1. MARKSİZM-BİLİMSEL SOSYALİZM

Marx ve Engels kendi düşünce biçimlerini adlandırmak için bilimsel sosyalizm tabirini kullanmayı tercih etmişlerdir.³ "Marx kapitalizmin köklü bir ahlâkî eleştirisini yapmış olmaktan ziyade sosyal ve tarihi gelişimin asıl doğasını keşfetmekle ilgili olması anlamında yeni bir sosyalizm türünü, bilimsel sosyalizmi geliştirdiğine inanıyordu" (Heywood, 2006: 75).

O yıllarda gizli bir örgüt olan Komünist (Eğitim) Birliği bir bildiri yayınlamak istemiş ve bu bildirinin hazırlanması görevini Marx ve Engels'e vermiştir. Marx ve Engels ise hazırladıkları bildirinin başlığını *Komünist Manifesto* koymuşlardır (Struik, 2014: 58-64). Bildirinin bu başlıkla yayınlanması sonrasında Marx ve Engels'in bilimsel sosyalizm perspektifi komünizm terimiyle anlatılır hale gelmiştir. Komünizm esas olarak 1840-1872 arası dönemde kapitalist toplumun şiddet eliyle yok edilmesini amaçlayan devrim düşüncesinin genel adı olarak kullanılmıştır. Burada devrim stratejisinin siyasî baskı ve diktatörlüğe kayışı beraberinde getirdiğinin altı çizilmelidir. Bu durumun ortaya çıkmasında

³ Marksizm ve Leninizm terimleri Marx ve Lenin döneminde kullanılmış terimler değildir. Bu iki terimi bir araya getirerek bu şekilde bir kullanımın önünü açan SSCB'nin devlet ideolojisine bir isim bulmaya çalışan Lenin'den sonra SSCB'de idareyi ele alan J. Stalin'dir (Holmes, 2002, s. 26).

yöneticilerin şiddeti politikanın meşru bir aracı olarak görmeye başlamaları, devrimci partilerin katı disiplin ve güçlü liderlik ilkelerini benimseyen askerî yapılar halini almaları, işçi (ve köylü) sınıfının diktatörlüğü için tüm karşıt güçlerin yok edilmesi gibi unsurlar etkili olmuş gözükmektedir (Heywood, 2007: 148).

Bilimsel sosyalimin analizinde kullandığı kavramların büyük kısmı tarihsel olarak daha önceki dönemlerde ortaya konulan kavramlardır. Örneğin artı değer kuramı daha önce Turgot, Hall, Godwin tarafından, sınıf kavgası Platon, Aristoteles, Thierry gibi düşünürler tarafından, kapitalizmin dönemlik bunalımları ifadesi Owen, Sismondi, Rodbertus tarafından, emek-değer kuramı Ricardo, diyalektik kavramı ise Hegel tarafından kullanılmıştır.

Engels 1880 tarihinde kaleme aldığı *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm* başlıklı, aslen Berlin Üniversitesi öğretim görevlilerinden Dr. E. Dühring'e eleştirel bir cevap olarak hazırladığı metnin parçalarından oluşan yapıtıyla On dokuzuncu yüzyıl sosyalistlerini ütopycı sosyalistler olarak adlandırmış ve marksizmi Bilimsel Sosyalizm olarak adlandırarak diğer sosyalist düşünce biçimlerinden ayırmıştır⁴ (Engels, 2012). Engels'in bu yaklaşımı ütopycı olarak adlandırdığı düşünce biçimlerine eleştirel yaklaşımından kaynaklanmaktadır. Böylece ütopycı olarak adlandırdığı sosyalistleri toy, gerçekçi olmayan ve hayal gücüne dayanan olarak kodlamayı amaçlamış gözükmektedir (Newman, 2013: 18).

Marx ve Engels *Komünist Manifesto*'da "günümüze kadarki bütün toplumların tarihi sınıf savaşimleri tarihidir" der. Düşünörlere göre feodal toplumun yıkıntıları arasında yükselen burjuva toplum sınıf karşıtlıklarını ortadan kaldırmamış, sadece yerlerine yeni savaşım biçimleri ve yeni sınıflar getirmiştir. Bununla birlikte burjuvazi çağında sınıf karşıtlıkları basitleştirilmiştir. Tüm toplum giderek iki büyük kampa ayrılmaktadır: Burjuvazi ve proletarya⁵ (Marx & Engels, 2014: 116-117). Bununla birlikte düşünörlerin burjuvazinin tarihsel rolünü önemsedikleri de ifade edilmelidir. İkiliye göre burjuvazi Mısır piramitlerini, Roma su kemerlerini, gotik katedralleri kat be kat gölgede bırakan harikalar yaratmıştır.

⁴ Engels 1888 tarihli Komünist Manifesto'nun İngilizce tercümesine yazdığı Önsözde 1847'de Manifesto'nun yazılırken buna "Sosyalist Manifesto" dememelerinin sebebi olarak o tarihlerde sosyalizm tanımlamasının işçi sınıfından ziyade eğitilmiş sınıflara dayanan kimseleri işaret etmesini göstermektedir (Marx & Engels, 2014:101).

⁵ Proletarya aslında mülksüzler anlamına gelmektedir. Marx ve Engels ise kavramı hayatta kalabilmek için fabrikalar vb. yerlerde emeğini satmak zorunda olan kimseler anlamında kullanmıştır (Holmes, 2002: 27).

Burjuvazi büyük kentler yaratıp kırsal kentin egemenliğine alarak nüfusun oldukça büyük bir kesimini kırsallığın bönlüğünden kurtarmıştır (Marx & Engels, 2014: 120-121).

"Marx materyalizm kavramının sınırlarını maddi yaşamın üretilmesi olarak daraltır yani onu ekonomi ile sınırlar." Feuerbach tarihin motorunu maddi güçler olarak gösterirken Marx tarihin motoru olarak ekonomik güçleri ön plana çıkarır. Marx'ın materyalizmi mekanik değil diyalektiktir. Bu noktada Marx'ın materyalizm kullanımının ekonomiyi ifade ettiği de söylenebilir. Bu sebeple bazı yazarlar Marx'ın tarihsel materyalizmi yerine ekonomik determinizmi terimini de kullanmaktadır. Bu çerçevede Marx'a göre tarihsel gelişmenin motoru ekonomide, diğer bir ifadeyle üretici güçler denen şeydedir (Şenel, 1993: 116).

Marx ve Engels *Komünist Manifesto*'da sınıf kavgasını bugüne kadar var olmuş tüm toplumların anahtarı olarak değerlendirmişlerdir. Düşüncülere göre tarih çıkarları birbirine zıt sınıfların tarihidir. Sömürülenlerin sayısının artması sonrasında devrim patlak verir. Devrim ile üretim araçları üzerindeki tekel bir gruptan başka bir gruba geçecektir. Bununla birlikte özel mülkiyet olduğu sürece sınıf olgusu devam edecektir. Marksizme göre sosyalist devrim özel mülkiyeti dolayısıyla çıkarları birbirine zıt sınıfları ortadan kaldıracak ve sınıfsız bir toplumun yolu açılmış olacaktır. Devrimci Marksistler yönetici sınıf güce sarılacağı için devrimde şiddetin kullanılmasını bir gereklilik olarak görmektedir (Geoghegan, 2003: 80). Buradan Marx ve Engels'in devletin tamamen ortadan kalktıkları bir düzeni düşünmedikleri anlaşılmaktadır. Yönetici sınıf değişikliği ile azınlıkta olanlar yerine çoğunlukta olanların temsilcileri iktidarı ele geçireceklerdir. Ancak ikilinin devletin bu formu hakkında ayrıntılı bilgi vermedikleri söylenmelidir. Sadece Marx bu siyasal örgütlenme için iki kere proletarya diktatörlüğü gibi bir kavram kullanmıştır (Holmes, 2002: 28).

Altyapı ve üstyapı kavramları marksist çözümlemenin temel kavramlarından. Altyapı toplumun yapısının belirleyici öğelerini oluşturan bağımsız değişkenlerdir. Üstyapı ise altyapıya göre biçimlenip şekillenen bağımlı değişkenleri ifade etmektedir. Bununla birlikte üstyapının görece özerk bir yapıda olduğu ve etki kapasitesi sınırlı da olsa altyapıyı dönem dönem etkilediği unutulmamalıdır.

Mülkiyetin değişik biçimleri üzerinde, toplumsal varlık koşulları üzerinde, özel olarak biçimlenmiş izlenimlerden, duygulardan, hayallerden, düşünüş tarzlarından ve felsefe anlayışlarından oluşmuş bütün bir üstyapı yükselir. Sınıfın tümü bunları yaratır ve bu maddi koşullar ve bunlara tekabül eden toplumsal ilişkiler temeli üzerinde bu üst yapı öğelerini biçimlendirir (Marx, 2012: 44).

Marx, Engels, Lenin, Stalin, Mao gibi marksist düşüncenin önemli isimlerinin metinlerinde bu konu üzerinde durulan fasıllara bakıldığında altyapıya belirleyicilik; üstyapıya etkileyicilik rolü verdikleri görülecektir (Şenel, 1993: 125). Mülkiyet ilişkileri tarihsel koşullarda sürekli değişime uğramıştır. Örneğin Fransız Devrimi feodal mülkiyeti burjuvazi lehine kaldırmıştır. Marx ve Engels'e göre komünizmin ayırt edici özelliği genel olarak mülkiyeti kaldırmak değil burjuva mülkiyeti kaldırmaktır (Marx & Engels, 2014).

Bu çerçevede devlet ekonomik altyapıya göre şekillenmiş bir üstyapı kurumudur. Devlet üretici sınıfın üretim araçları üzerindeki tekelinin devam etmesini sağlamaktadır. Marx ve Engels bu durumu Komünist Manifesto'da şu şekilde ifade etmektedir: "Modern devlette yürütme, burjuvazinin ortak işlerini yöneten bir komiteden başka bir şey değildir" (Marx & Engels, 2014: 119).

Bu sebeple devlet sınıflı toplumun bir ürünüdür ve böyle olması devlet iktidarının havada asılı bir şey olmadığına en açık ifadesidir. Bonaparte yönetimi üzerine şu çıkarımları Marx'ın devlet hakkındaki görüşlerinin kısa bir özeti gibidir:

[D]evlet iktidarı havada durmaz. Bonaparte çok belirli ve üstelik de Fransız toplumunun en kalabalık sınıfını, yani küçük toprak sahibi köylüleri temsil etmektedir. Bourbon'lar büyük toprak mülkiyetinin hanedanı ve Orlean'ların paranın hanedanı olmuş olmaları gibi Bonaparte'lar da köylülerin yani Fransız halk kitlesinin hanedanıdır (Marx, 2012: 121).

Devlet üretim ilişkileri ile doğrudan ilintili bir kurumsallaşmadır. Üretim araçlarını eline geçirmiş olan sınıf, sınıf egemenliğini sürdürmesinin aracı olan devleti sürekli olarak elinde tutamaz. Üretici güçler sürekli bir gelişim içerisinde. Bu gelişim sürecinde eski üretici güçlerin karşısına yeni üretici güçler çıkar. Bu durumda yeni üretici güçlerin önüne set çekilmesi üretim ilişkilerinin kemikleşmesinin de yarattığı huzursuzlukla daha büyük hoşnutsuzluk oluşturmasını beraberinde getirir. Biriken hoşnutsuzluk ve öfke bir siyasal devrimin

patlak vermesiyle neticelenir. Marx böylece bu sürecin şiddeti dışsallaştırmadığını da ortaya koymuştur (Newman, 2013: 42-43).

Sosyalist üretim biçimine ve sosyalist toplum düzenine geçiş kapitalist toplum içindeki çelişkiler geliştiğinde bir sosyalist devrim yoluyla olacaktır. Bu devrimle proletarya burjuvaziyi yıkacak, egemen sınıf olarak onun yerine geçecektir. Marx'a göre gerçek manada topluluk yani gemeinschaft sınıflar ve devletin yok olduğu aşamada gerçekleşebilecektir⁶ (Davis, 1994: 18-19).

Bununla birlikte sosyalist devrimin başarıya ulaşması sosyalist topluma geçiş aşamasını hemen mümkün ve zorunlu kılmayacaktır. Bir proletarya diktatörlüğü geçiş dönemi zorunludur. Aksi halde kapitalist dönem kalıntılarının sınıflı toplumu yeniden üretmeleri ya da sosyalist topluma kapitalist değerlerin sızması tehlikesi söz konusu olabilir. Bu çerçevede proletarya diktatörlüğü toprakta özel mülkiyete son verilmesi, miras kurumunun ortadan kaldırılması, bankaların ve kredi kurumlarının devletleştirilmesi, iletişim ve ulaştırma araçlarının devletleştirilmesi, devletin endüstri ve tarım işletmeleri kurup işletmesi, kent ve köy yaşamı arasındaki farkın ortadan kaldırılması, üretim araçlarının devletleştirilmesi, planlı ekonomi ve bununla birlikte sosyalist üretim güçlerinin geliştirilmesi, sosyalist bir ahlakın ve kültürün yaratılmasından sorumludur. Sınıf farklılıkları ortadan kalkıp kapitalist toplumun kalıntıları ortadan kaldırıldıktan, sosyalist üretim biçiminin maddi temelleri sağlamlaştırıldıktan sonra zora başvurma gereği yani proletarya diktatörlüğünün varlık nedeni ortadan kalkacaktır. Proletarya diktatörlüğü ve onunla birlikte devlet yok olacaktır (Şenel, 1993: 132-133).

Diğer taraftan Marx ve Engels'in devlet hakkındaki fikirlerinin Hegel'in "dünya tarihsel halklar" ve "tarihsel olmayan halklar" tasnifinin entelektüel çevrelerde oldukça etkili olduğu bir dönemde oluştuğu dikkatten kaçmamalıdır. Bu bağlamda özellikle Engels'in Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni başlıklı çalışmasında, Darwin'e de ilham vermiş olan, Amerikalı antropolog Lewis H. Morgan'ın kültürleri sınıflandıran çalışmalarından etkilenmiş olduğu bilinmektedir.

⁶ Marx'ın devlet üzerine geliştirdiği tezler de esasen onun çağının bir entelektüeli olduğunu ortaya koyar niteliktedir. Zira devletin kaçınılmaz bir şer olduğu düşüncesinin kökeni Ortaçağ Hristiyan düşüncesinde bulunmaktadır. İnsan yaradılıştan günahkâr olduğu için devlet de kaçınılmaz bir şerdir. Aydınlanma Çağı düşünürleri de doğaya besledikleri rasyonel inancın etkisiyle devleti doğaya aykırı bir şer olarak değerlendirmişlerdir (Carr, 1989: 216-219).

Hatta Davis, Engels'in bu eserinde büyük ölçüde Morgan'ın malzemesini kullandığını düşünmektedir (Davis, 1994:69).

Marx, rekabetçi ekonomiyi kapitalizmin en ileri biçimi olarak değerlendirme eğilimindedir. Bununla birlikte *zollvereine*, yani gümrük birliğine taraftardır. Oluşacak bir ortak pazarın küçük Alman devletlerini birleştirerek feodal kalıntıları temizleyeceği görüşündedir. 1848 tarihli Komünist Manifesto'nun temelini de bu argümanlar oluşturmaktadır. Metin, burjuvazinin dünya pazarını genişletmeye devam edeceği varsayımına dayanmaktadır. Bu gelişmeler dolayısıyla korumacı gümrük uygulamalarının modası (!) geçmiştir, dolayısıyla ulus-devletlerin sesi kısılırken burjuvazinin önü ardına kadar açılmış gözükmektedir. İlerleyen bölümlerde biraz daha ayrıntılandırılacak olan Marx'ın ulus anlayışına ve enternasyonalizm düşüncesine rengini veren de ortaya çıkan bu durumdur. Burjuvazinin yarattığı enternasyonalizm görüntüde bir enternasyonalizmdir. Marx'a göre gerçek enternasyonalizm ulus ve sınıf farklılıklarının tamamen ortadan kalkacağı proletaryanın ileri ülkelerde kazanacağı zaferin ardından gelişecek olan enternasyonalizmdir (Davis, 1994: 20-21). Marksist düşüncenin en temel tartışma konularından birisi olan enternasyonalizm düşüncesine sosyalizm ve milliyetçilik başlığı altında daha ayrıntılı bir şekilde değinilecektir.

Marx temel olarak iki devrim stratejisine değinmektedir. Bu stratejilerden ilki Batı Avrupa'nın ileri endüstri toplumları için geliştirilen stratejidir. Batı Avrupa ülkeleri siyasi anlamda zaten demokratik olduklarından bu demokratik koşullarda gittikçe güçlenecek olan proletarya endüstrisi bir sosyalist devrimin yolunu açacaktır. Bu çerçevede Komünistler Fransa'da tutucu radikal burjuvaziye karşı sosyal demokratlar ile ittifak kurmalı; İsviçre'de radikalleri, Polonya'da tarım reformunu isteyen partiyi desteklemelidir. Almanya'da ise feodalite ve kalıntılarına karşı Alman burjuvazisi ile birlikte hareket etmelidirler.

Komünist Manifesto'da üzerinde durulan bu strateji Almanya'ya merkezi bir rol atfedilerek oluşturulmuş bir stratejiydi. Marx ve Engels metni hazırladıklarında bu ülkede gelişmiş bir proletarya olduğuna vehmederek Almanya'da gerçekleşecek bir burjuva devrimini proleter bir devrimin izleyeceğini iddia etmişlerdi (Marx & Engels, 2014: 157-158). Ancak 1848 devrimleri sürecinde Almanya burjuvazisinin Marx ve Engels'in düşündüğü kadar güçlü olmadıkları görüldü. Bu durumu

gözlemleyen Marx *Komünist Manifesto*'da çizdiği aşamalı devrimin gerçekleşmesi için yeni bir strateji belirledi.

İkinci devrim stratejisine Marx 1875 yılında Engels ile birlikte kaleme aldıkları *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi* başlıklı metinde değinmektedir. Buna göre liberal haklardan yoksun köylülüğün toplumun genelini oluşturduğu; endüstri devriminin gerçekleşmediği toplumlarda köylüler devrimi gerçekleştirecek bilinç düzeyinde olmadıklarından devrimin önderliğini yapabilecek tek grup olan proletaryanın desteklenmesinde kullanılabilirler. (Marx & Engels, 2002). Proletarya burjuvazinin demokratik taleplerinin yanında yer alacaktır. Burjuva demokratik devrimin gerçekleşmesinin ardından ise proleter devrimi gerçekleştirmeyi amaçlayan, sosyalist mücadeleyi yeniden örgütleyecek bağımsız bir parti oluşturulacaktır.

1890'lı yıllarda Rus sosyal demokratlarının önünde bu çizgiye dair bir tercih yapma zorunluluğu belirlediğinde Lenin Sibiry'a'da yazdığı "Sosyal Demokratların Görevleri" başlıklı makalesinde Rusya'da izlenecek stratejinin bu olduğunu iddia edecektir (Carr, 1989: 25). Lenin demokratik devrimci proletarya ve köylü diktatörlüğü kuramını Marx'ın bu stratejisinden esinlenerek geliştirmiştir

On dokuzuncu yüzyılın üçüncü çeyreği ile birlikte işçilerin durumunda gözlemlenen iyileşmeler Marx ve Engels'in fikirlerinde de bazı farklılaşmaları ya da daha doğru bir ifadeyle belli konularda flulaşmaları beraberinde getirmiştir. Bu dönemde burjuva ekonomistler işçilerin durumlarındaki iyileşmeyi serbest ticaretin gelişmesine atfettiler. Bu yaklaşım entelektüel çevrelerde bir trend şeklinde olduğu için Marx ve Engels de bu yaklaşıma uyumlu bir tavır geliştirmiş gözükmemektedir. Serbest ticaret korumacılığa dönüşmeye başlayıp ve emperyalizm dönemin düzen haline geldiğinde işçilerin durumundaki düzelme devam ediyordu ve bu gelişme emperyalizme yoruldu. Marx ve Engels de benzer bir yaklaşım içerisinde oldular ve açıkçası daha fazlasını yapmadılar. Emperyalizmi desteklediklerine dair herhangi bir gösterge söz konusu olmamakla birlikte emperyalizme eleştirel bir yaklaşımları da bulunmamaktadır (Davis, 1994: 87-88).

Komünist Manifesto yayınlandığında henüz otuz yaşlarına basmış genç kimseler olan Marx ve Engels, tarihsel hadiseler karşısında sayısız testten geçen Komünist Manifesto'nun geçerliliğini koruduğu hususunda 1872 yılında hemfikirlerdir. Bu tarihte yapılan Almanca baskıya yazdıkları önsözde ikili temel

ilkelerin ana çizgileriyle doğruluğunu tümüyle koruduğunu iddia etmişlerdir (Marx & Engels, 2014: 92).

Engels 1893'te Marx'ın Fransa'da Sınıf Savaşımı başlıklı yapıtına yazdığı önsözde *Komünist Manifesto*'nun devrimci sertliğini törpüleyen bazı tespitlerde bulunmuştu (Engels, 1976). Burada Paul Breines'in Komünist Manifesto üzerine şu saptamasından bahsetmek ufuk açıcı olacaktır:

Manifesto'da ve Marx'ın önceki yazılarında, kapitalist sanayi devrimi ve bunun yarattığı nesneleşmiş ilişkiler evreninin bütünü hem özgürleştirici hem baskıcı olarak kavranır. Aydınlanmacılar ve onların soyundan gelen yararcılar tablonun ilk yanına vurgu yaptılar; romantik akım ise ikinci yanına. Marx bu ikisini tek bir eleştirel bakış açısına ilk dönüştüren oldu (Löwy & Sayre, 2016: 131).

Devrimci sokak savaşlarının içerisinde bulunan zaman diliminde güçlüklerine değinip barışçı eylemin üzerinde önemle durması Rosa Luxemburg tarafından sert biçimde eleştirilmiştir. Rosa, özellikle Birinci Büyük Savaş patlak verdiğinde bu konudaki görüşlerini keskinleştirecektir. Rosa emperyalizm koşullarında savunma savaşının mümkün olmadığı düşüncesinde olduğu için devlete ve devletin bütün faaliyetlerine Birinci Büyük Savaş sonuna kadar muhalefet edecektir. Bu çerçevedeki görüşlerini *Junius Broşürü* olarak da bilinen ünlü yayınıyla birlikte çok sayıda metinde ortaya koyacaktır. Marksist düşünce içerisinde ortaya çıkan farklı yaklaşımlar akımın ortodoks marksizm ve revizyonizm olarak ikiye bölünmesini de beraberinde getirecektir. Rosa özellikle emperyalizme bakış konusunda eleştirel bir tutum içerisindeydi. Örneğin Marx İngiltere'nin Hindistan'a götürdüğü demiryollarını ilerici bir hamle olarak önemserken Rosa bu kapitalist ilerlemenin toplumsal bakımdan zararlı sonuçlarına dikkat çeker (Löwy & Sayre, 2016: 144-145).

Ortodoks marksistler marksizmin en önemli öğeleri olarak tarihsel materyalizmi ve sınıf kavgasını göstermektedir. Ortodoks marksistlere göre koşullar olgunlaştığında yapılacak gerçek bir devrim olmadan sosyalizme geçilemez. Burjuva hükümetlerinin reformları sınıf kavgasını yavaşlatacağından onları bu yolda desteklemek doğru olmaz. Ulusçuluk, uluslararası savaşlar, uluslararası işçi enternasyonalizmine zarar vereceği için desteklenmemelidir.

Marx ölürken büyük kısmı okuyucu ile buluşmamış olan eserleri daha çok hayattayken birlikte çalıştığı Engels'in, Alman sosyalistlerden Kautsky'nin ve

Georgi Plekhanov'un yazılarıyla geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmıştır. Diyalektik materyalizm olarak da adlandırılan ve Plekhanov tarafından ortodoks marksizm şeklinde terimleştirilen marksizm türü toplumsal koşullara göre yeniden biçimlendirilerek daha sonraki dönemde Sovyet komünizminin temeli haline gelecektir. Bu biçimlenme ilerleyen bölümlerde görüleceği üzere bazı noktalarda Marx ve Engels'in teorisinin çeşitlendirilmesi ve dönüştürülmesi halini alacaktır. Heywood'un vülger sosyalizm olarak andığı bu yaklaşım kuşkusuz mekanistik teorilere ve tarihsel determinizme Marx'tan daha güçlü vurgu yapmıştır (Heywood, 2006: 74-75).

Liberal düşünürler doğal olarak Marx'ın fikirlerini liberalizme eleştirel yaklaşımı dolayısıyla otoriter bulmaktadırlar. Bu çerçevede, Andrzej Walicki gibi araştırmacılar Bolşevik otoriteryanizmi ve nihayetinde ortaya çıkan Stalinist totaliteryanizmin temellerinin Marx'ın liberal fikirleri ve özgürlükleri reddetmesinde aramak gerektiğini ifade etmektedir (Priestland, 2007: 6).

Löwy ve Sayre, Marx ve Engels'in metinlerinde hâkim renk olmasa da anlamlı bir romantizm var olduğu görüşündedirler. Ancak düşüncedeki bu romantizm resmi marksizmden II. ve özellikle III. Enternasyonal sonrasında dışlanmıştı (Löwy & Sayre, 2016: 119).

1.2. REVİZYONİST SOSYALİZM

Marksizm içerisindeki kırılmaların emperyalizmin Avrupa'daki zenginliği arttırması ve işçi sınıfında da belirgin bir refah artışı meydana gelmesi sonrasında yaşanmış olmasına dikkat edilmelidir. Ondokuzuncu ortalarından itibaren çalışma koşullarının düzelmesi, işçi ücretlerinde yaşanan artışlar, sendikalaşmanın yaygınlaşması ve bazı ülkelerde sosyalist siyasî partilerin ortaya çıkıp büyümesi sosyalizm içerisinde derin çatlaklar oluşturacak tartışmalar başlattı ve bazı sosyalist düşünürler parlamenter sistemin fırsatlarından faydalanılarak tedrici biçimde sosyalizme ulaşılabilceği düşüncesini işlemeye başladılar. Bu noktada reformist sosyalizmde iki çok temel damardan bahsedilebilir. İlki Robert Owen, Charles Fourier, William Morris gibi düşünürlerle de bağlantılı olan sosyalizmin hümanist geleneğidir. İkincisi ise Eduard Bernstein tarafından geliştirilen revizyonist marksizmdir (Heywood, 2006: 72).

Revizyonizm Marx'ın görüşlerinin gelişip değişen koşullar çerçevesinde gözden geçirilip düzeltilmesi, değiştirilmesi, yumuşatılması ve hatta ondan dönülmesi anlamlarında kullanılan bir sözcüktür. Revizyonistler genel itibariyle demokratik, evrimci yolların denenmesi gerektiğini dile getirirler. Bu noktada şunu da ifade etmek gerekir ki Karl Marx da hayatının son dönemlerine doğru özellikle Batı Avrupa demokrasilerinin sosyalizme yumuşak bir geçişi mümkün kılabileceğini düşünmeye yatkın gözüküyordu. Engels Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin seçimle ilgili taktiklerini uygun görmüştür (Heywood, 2007: 149).

Revizyonizm tartışmasının bir ayağının da emperyalizmde olduğu unutulmamalıdır. Emperyalizmin kapitalizmin iç çelişkilerinin genişleyerek yıkımına sebep olup olmayacağı tartışması Birinci Büyük Savaş öncesinde sosyalist solun en önemli gündem maddesi durumundaydı. Sömürgelerden gerçekleştirilen mal ve sermaye transferinin kapitalizmin çöküşünü geciktireceği düşünülüyordu. Alman Sosyal-Demokrat Partisi'nin bir kanadı ise erken tarihlerden itibaren Alman sömürgeciliğinin destekçisi olacaktır. Bu kanadın önde gelen isminin Eduard Bernstein olduğu söylenebilir.

Yazdığı makalelerden birisinde Bernstein kanaatlerini şu şekilde ortaya koymaktadır: "[K]apitalist uygarlığın nüfuz etmesine direnen vahşileri ve barbarları desteklemek romantik olur." Bernstein'a göre yüksek uygarlıkların aşağı uygarlıklara karşı üstünlük hakkı söz konusudur. Dolayısıyla dışarıdaki Alman kapitalist çıkarlarının savunulması için Bernstein, müdahaleden yana olduğunu açık bir dille ifade edecektir. Bir başka makalesinde Bernstein İngiltere'nin Hindistan'daki sömürge yönetiminin olumlu rolü üzerinde durmaktadır. Engels'in de taktiklerini uygun bulduğu Alman Sosyal-Demokrat Partisi'nin önemli figürü bu makalesini Hintlileri yoksullukları dolayısıyla aşağılayarak bitiriyordu. Aynı Bernstein, İngilizlerin Boer Savaşı esnasında aşırıya kaçıldığını kabul etmekle birlikte sömürge yönetimlerinin uygarlaştırıcı rolünün yaratılan tahribatı önemli ölçüde dengelediği düşüncesini ileri sürdü (Davis, 1994:102-104).

Alman Sosyal Demokrat Partisi içerisinde güçlü olan bu damar Almanya'nın emperyal anlamda İngiltere'nin yerini almasının Alman proletaryasının yaşam koşullarının iyileşmesinde etkili olacağı düşüncesini dile getirmeye başladı. Emperyalizmin İngiliz işçisinin refah seviyesinde yarattığı iyileşmeyi görebilmek için Engels'ten alıntılar yapılmış olması ilginçtir.

Bu tezlere cevap veren ise proletaryanın emperyalist sömürde hiçbir çıkarı olmadığını ileri süren Kautsky oldu. Ancak Davis, 1907'de Fransız-Rus İttifakı yapıldığında ve bu iki gücün İngiltere ile ittifak yapma ihtimali belirdiğinde, yani Almanya büyük bir kuşatılmışlık duygusuna kapıldığında aynı Kautsky'nin şunları yazdığına dikkat çekmektedir: "Yabancı bir ulusun hakimiyetini önlemede gerek burjuvazinin gerek proletaryanın ortak çıkarı vardır" (Davis, 1994: 107-108).

Ondokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde periyodik çöküntüler ve depresyonlar ikliminde Britanya da bir sosyalist rönesans tecrübe etmiştir. Çok sayıda teorisyen sosyalist fikirlerini ortaya koydu. Bunlar arasında William Morris sanat pratikleriyle de sosyalist bir sanat eleştirisi ortaya koydu. Marx'ın kızı Eleanor Marx ise sevgilisi Edward Aveling ile birlikte kapitalizm ve kadının sömürsü ilişkisi üzerinde durdu.

Sosyalizmin radikal bir perspektifi ise yine bu dönemde Edward Carpenter'ın çalışmalarıyla kuruldu. Edward Carpenter insanları toplumda sadece ekonomik ve politik baskı altında olmadıklarını; seksüel ve duygusal bir baskı altında da olduklarını iddia etti. Carpenter'ın aynı insan türünden kimseler arasındaki ilişkiyi savunması onun perspektifinin önemli ayaklarından birisini oluşturmaktadır (Geoghegan, 2003: 83-84).

1.2.1. Fabian Sosyalizmi

Reformist marksizm içerisinde değerlendirilebilecek bir başka gelenek ise Fabian Sosyalizmi olarak bilinen yaklaşımdır. Fabian Topluluğu 1884 yılında kurulmuştur. Esas olarak Birleşik Krallık'ta parlamenter sosyalizmin oluşumu ile ilgilenmekteydi. Beatrice Webb ve Sidney Webb'in öncülüğünü yaptığı topluluk Bernard Shaw, Herbert G. Wells gibi önemli entelektüelleri de içerisinde barındırıyordu. Topluluk ismini Hannibal'ın istila ordularına karşı geliştirdiği stratejilerle ünlenen Fabius Maximus'tan almaktadır. Bu yaklaşıma göre sosyalizm devrim yoluyla değil parlamenter sistem içerisindeki siyasî eylem yoluyla da gelebilir. Bunun için sosyalist bir partinin oluşumu gereklidir. Bu sebeple Webb'ler İngiltere İşçi Partisi'nin kurulmasında aktif rol üstlenmişlerdir (Heywood, 2007: 150).

Fabian sosyalistleri devrimin tedrici bir süreçte gerçekleşeceğini fakat kaçınılmaz surette kapitalizmden türeyeceğini düşünmektedir (Geoghegan, 2003:

80). Bu çerçevede Fabianlar devletin sınıf egemenliğinin bir baskı aracı olarak görüldüğü Marksizmden ziyade tarafsız bir arabulucu olarak görüldüğü liberal teoriye yakın durmaktadırlar (Heywood, 2007: 150).

Emperyalizmin bu dönem sosyalist paradigma içi tartışmalarda işgal ettiği merkezi yeri göstermesi bakımından Fabian Derneği'nde de Boer Savaşı'nın kırılmaları sebep olduğu ifade edilmelidir. Bernard Shaw'ın dernek tarafından da büyük ölçüde benimsenen görüşüne göre Boerlerin köleleştirmesinden korumanın bir aracı olarak savaş haklıdır. Madenler uluslararası bir konsorsiyuma devredilmelidir ve Britanya İmparatorluğunun bölgesel genişlemesi insanlık yararına desteklenmelidir (Davis, 1994: 120).

Ondokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan ve burada zikredilmesi gereken bir başka husus sosyalist örgütlenmelerin belirmeye başlamasıdır. Bu çerçevede Henry Mayers Hyndman'ın katkılarından da söz edilebilir. Onun katkısı teorik alandan ziyade politik alanda olmuştur. 1884'te Britanya'nın ilk modern sosyalist partisinin kurulmasında ön plandadır.

Dünya hızla bir büyük savaşa doğru ilerlerken, dünyanın çok çeşitli yerlerinde bulunan işçi partileri, sosyal demokrat partiler ya da sosyalist partiler Sosyalist Enternasyonal adını verdikleri bir örgütlenmeye gitmişlerdir. Bu örgütlenme çerçevesinde yapılan çok sayıda toplantıda savaşın önlenmesi, savaşa karşı işçi sınıfının uluslararası dayanışması kararları alınmıştır. Ancak Sosyalist Enternasyonal'e bağlı yapıların büyük bölümü Birinci Büyük Savaş başladığında ülkelerini desteklediklerini açıklamışlardır. Söz konusu partilerin bu yaklaşımı burjuvazilerin savaşı olarak görülen bir savaşta işçi sınıfının da kendi burjuvazisinin çıkarları doğrultusunda örgütlendiğini göstermektedir (Joll, 2002). Dolayısıyla İkinci Enternasyonal olarak da bilinen bu örgütlenmenin fiilen öldüğü söylenebilir (Aydınöglü, 2011: 42).

1.3. LENİNİZM-STALİNİZM

"Filozoflar şimdiye kadar dünyayı yorumlamakla yetindiler, önemli olan onu değiştirmektir." (Karl Marx (Fuerbahch Üzerine Tezler)

Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kıta Avrupası merkez olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerinde yükselme eğiliminde olan bir kitlesel siyasal hareketler durumu söz konusudur. 1917 yılında Çarlık Rusya'da gerçekleşen Bolşevik Devrim bu siyasal yükselişin dönüm noktası olarak değerlendirilebilir. Bu süre zarfında sosyalist, komünist, anarşist, anarko sendikalist, sosyal demokrat, devrimci demokrat, radikal sosyalist, liberter komünist gibi bir dizi kavram veya bu kavramların ifade ettiği siyasal hareket sola nisbet edilmiştir (Aydinoğlu, 2011: 8-9).

Yirminci yüzyılda sosyalizm dendiğinde akla gelen çok temel üç isim bulunduğu söylenebilir: Marx, Lenin ve Stalin. Bununla birlikte üç ismin perspektifleri birbirleriyle çelişkili hususlara sahiptir. Bu yüzden Marksist anti-bolşevikler marksizmin Lenin ve Stalin tarafından deforme edildiğini iddia ederken Bolşevik anti-stalinistler Marx-Lenin ile Stalin arasında süregelen bir ilişki, bir devamlılık olduğu düşüncesini reddederler. Bununla birlikte Leninizm ya da Marksizm-Leninizm olarak bilinen komünizm düşüncesi Stalin'in koruması altında gelişmiş ve şekillenmiştir (Geoghegan, 2003: 85).

Lenin'in Marksist düşünceye esas katkısının Marx'ın boşlukta bıraktığı yerleri teorik olarak ama büyük ölçüde pratikle doldurması olduğu söylenebilir. Çünkü Marksist düşünce çok temel birtakım meselelerde ya çok az şey söylemekte ya da hiçbir şey söylememektedir. Örneğin Marx'ın ortaya koyduğu çözümleme Rusya gibi tam anlamıyla endüstrileşmemiş ülkelerde sosyalizme nasıl ulaşılacağı konusunda çok az şey söylemektedir. İkinci olarak sosyalist devrimin niteliği, sosyalist partinin rolü gibi konular Marx'ın çözümlemesinde bir boşluk olarak durmaktadır. Dahası Marx, sosyalist bir toplumun ve devletin neye benzediği konusunda da yetersiz bir betimleme sunmaktadır. Son olarak sosyalizm ve komünizm arasındaki ayrımı çoğu kez bulanıklaştırdığından bahsedilebilir (Holmes, 2002: 29). Bu boşlukları ve eksiklikleri Lenin dolduracak, netleştirecek ya da tamamlayacaktır.⁷

⁷ Bu noktada Kevin Anderson'ın, Lenin'in Hegel Defterleri'nden yola çıkarak onun teorisyenliğinin pratisyenliğinin önünde olduğu iddiasına ilişkin bir okumayı hatırlatmak faydalı olabilir. Bkz. (Anderson K. B., 2012). Bu tartışma çerçevesinde Althusser'in Lenin okumasına da bakılmalıdır. Althusser Lenin'i teorisyen değil pratisyen olarak görür ancak Marx'ın Fierbahch üzerine tezler metnindeki ünlü *"Filozoflar şimdiye kadar dünyayı yorumlamakla yetindiler, önemli olan onu"*

Lenin'in 1902'de hazırladığı *Ne Yapmalı?* başlıklı kitabında (Lenin, 2013) ileri sürdüğü fikirlerini ortaya koyduğu 1903 tarihli Rus Sosyal Demokratik İşçi Partisi Kongresinde Lenin'in fikirlerini benimseyen kimseler çoğunluk anlamına gelecek biçimde Bolşevik olarak anılmıştır. Lenin'e aykırı tezler geliştiren Martov'un fikrini takip edenler ise Menşevik (azınlık) olarak anılacaktır (Geoghegan, 2003: 85). Menşevikler daha fazla teorik meselelerle ilgilendikleri için Bolşevikler tarafından sıklıkla "arşiv faresi" ya da "parti aydını" gibi alaycı ifadelerle teşbih edilmeye başlanmıştı. Lenin, Menşeviklerin reform önerileri karşısında çok sert bir şekilde duruyor ve teori ve pratiğin ancak devrimde bir araya gelebileceğini ve ancak böyle anlamlı bir bütün ortaya çıkabileceğini iddia ediyordu. Lenin tam bu noktada motivasyon bakımından Bolşevikleri öne çıkaran bir tespitte bulunuyordu: Menşevikler dünyayı farklı şekillerde yorumlayan filozoflara benziyorlardı. Halbuki Bolşevikler yani gerçek Marksistler dünyayı değiştirmeye çalışıyordu (Carr, 1989: 47).

Lenin'in görüşü, daha sonra çok daha büyük etki doğuracak iki temel önermeye dayanıyordu. Bu önermelerden ilki "devrimci teori olmadan devrimci pratik olmaz" görüşüydü. İkinci ve çok daha önemli önermesiyse işçi sınıfına siyasi sınıf bilincinin ancak dışarıdan verilebileceği görüşüydü (Carr, 1989: 26). Rusya'daki toplumsal yapıyı gözlemleyen Lenin, Rusya'da devrimin "demokratik burjuva devrimi" ve "sosyalist devrim" olmak üzere iki safhada gerçekleşeceğini düşünüyordu. Ancak Rusya'daki burjuvazi demokratik bir devrim gerçekleştirebilecek kadar güçlenmiş değildi. Kitle iletişim araçlarıyla gerçekleşen burjuva propagandasının etkisinde kalan sıradan insanların ise devrimci bir bilinç geliştirmeleri beklenemezdi (Holmes, 2002: 31).

Diğer taraftan Rusya'daki işçi sınıfı günden güne gelişmekteydi. Eğer işçi sınıfı bilinçlendirilebilirse burjuva demokratik devrimini gerçekleştirebilirdi. Böylece bir sonraki aşama olan "sosyalist devrim" de güvence altına alınmış olabilirdi. Bu düşünce Lenin'in *İçiş Devrim Kuramının* temelini oluşturmaktadır. Bu teoriyle Lenin Rusya'da demografik yapı içerisinde çoğunluğu oluşturan köylülerin devrim teorisi açısından yarattığı sorunu da çözümlemiş oluyordu. Şöyle ki, burjuva demokratik devrimin hemen başında köylüler toprak sahibi, zengin ve

değiştirmektedir." cümlesine atıf yaparak onun bu tavrını kutsar. Bkz. (Althusser, 2014: özellikle 41-91).

yoksul köylüler olarak ayrıştıklarında ekseriyeti oluşturan yoksul köylüler proletaryanın yanına çekilebilir. Bu çözümleme Lenin'i Leninist örgüt teorisine⁸ "köylü ve işçi sınıflarının demokratik diktatörlüğü kuramı"na götürmüştür.

Uzun bir düşünme sürecinin ardından 1917 yılında, ortaya koyduğu emperyalizm teorisinin de etkisiyle Rusya'da sosyalist bir devrim gerçekleştirilebileceği noktasına geldi. Bu yaklaşımı Marx'ın devrimin en ileri sanayi ülkelerinde başlayacağı argümanına ters düşüyordu. Lenin bu çelişkiyi yeni bir çelişki yaratarak çözdü. Lenin'e göre her ne kadar gelişmemiş de olsa bir endüstrisi bulunan Rusya da emperyalist ülkeler zincirinde bulunuyordu. Rusya'da gerçekleşecek bir devrim bu zinciri kıracak ve gelişmiş endüstri ülkeleri olan emperyalist ülkelerde de devrimin önünü açacaktı (Lenin, 2013a).⁹

Lenin'in "işçi ve köylü sınıflarının diktatörlüğü" adını verdiği yönetim aygıtı Lenin'in devlet çözümlemesinden kaynaklanmaktadır. Lenin'e göre devlet her şekilde egemen sınıfın geri kalan sınıflar üzerindeki baskı aracıdır. Dolayısıyla demokrasi de bir biçimde diktatörlüktür. Lenin'in tasarladığı yönetim mekanizması bu sebeple kendisini doğrudan diktatörlük olarak tanımlamaktadır. Ancak bu diktatörlük sadece burjuvaziye yöneliktir. Yani halk açısından bakıldığında bu mekanizma diktatörlük olarak adlandırılmaz.

Yukarıda da ifade edildiği üzere Lenin işçi sınıfına siyasi bilincin dışarıdan verilebileceğini düşünüyordu. Dolayısıyla Lenin işçilerin yalnız başlarına bırakıldıklarında sosyalist devrime ulaşamayacaklarını; sadece ve en iyi ihtimalle sendikalaşabileceklerini düşünmektedir. Bu olumsuz durumu bertaraf etmek için işçilere sosyalist düşünce ve bilinçlenme dışarıdan burjuva kökenli aydınlar tarafından götürülmelidir. Proletaryanın devrimci partisinin çalışması "demokratik merkezîyetçilik" adı verilen bir sisteme göre yürütülecektir. Bu sistemde adı geçen demokratiklik vasfı fabrika ya da mahallelerde bulunan, herhangi bir sorunla karşılaşıldığında toplanan, sorunları-çözümlerini demokratik biçimde tartışan Sovyet adı verilen alt birimler marifetiyle sağlanacaktır.

⁸ Leninist örgüt teorisinin derli toplu bir özeti ve güncelliğinin değerlendirmesi için Bkz. (Mandel, 1977).

⁹ Lenin'in emperyalizm kavramını büyükölçüde kendisinden önce kullanan Rudolf Hilferding ve Buharin'den esinlenerek geliştirdiği iddia edilmektedir (Bottomore, 1981: 1-2 ve 10). Bir başka örnek için Bkz. (Priestland, 2017: 109). Anderson bu görüşlere karşı çıkmaktadır: Bkz. (Anderson K. B., 2012: 224-225)

Bolşevik Devrimi üzerine hâlâ eşsiz bir başvuru kaynağı olma özelliği taşıyan metnin yazarı Lenin'in erken dönem Marx'ın izleyicisi olduğunu ve bunun anlaşılabilir olduğunu iddia etmektedir. Erken dönem Marx 1840'lı yılların polis devleti Prusyasının bir ürünüdür. Geç dönem Marx ise orta dönem Viktorya İngilteresinin burjuva demokrasisi çevrelerinde fikirlerini geliştirmiştir. Bu çevrelerden Lenin'e de uyanı birincisi, yani erken dönem Marx'ın çevresidir. Yazar Lenin'i anlamak için Troçki'nin şu ilginç karşılaştırmasına da atıfta bulunmaktadır:

Bütün Marx Komünist Manifesto'da, [Ekonomi Politiğin] Eleştirisi'ne önsözünde ve Kapital'de ortaya çıkar. Marx I. Enternasyonal'in kurucusu haline gelecek yaratılışa olmasaydı bile gene de her zaman için, bizim bugün bildiğimiz şahsiyet olarak kalacaktı. Öte yandan bütün Lenin devrimci eylemde ortaya çıkar. Onun bilimsel eserleri bu devrimci faaliyete bir hazırlıktır sadece. Lenin tek bir eser bile yazmamış olsaydı, tarihe gene aynı Lenin olarak; proleter devrimin önderi ve III. Enternasyonal'in yaratıcısı olarak geçerdi (Carr, 1989: 34).

d'Encausse'a göre Lenin, Marx'ın eserlerinden her şeyden önce iktidarın ele geçirilmesi için reçeteler bulup çıkarmıştır. Bu da Lenin'in hem gücünü hem de zayıflığını teşkil ettiriyordu (d'Encausse & Schram, 1966: 52). Lenin, Marx'ın devleti reddeden görüşünü "zamanı geçmiş bir saflık" diyerek reddetmişti. Bu durumu Hristiyanlık devlet dini olduğunda ilkel Hristiyanlığın ruhundaki demokratik devrimci unsurların terkedilmesine benzetiyordu. Lenin'e göre devlet baskı aracı olmasının yanı sıra bankacılık ve benzeri işlemleri düzenleyen muazzam bir muhasebe aygıtı gibi de çalışıyordu. Bu aygıt nesnelerin yönetimi kategorisine dahil olduğu için tahrip edilemezliğinin yanı sıra tahrip edilmesi de gereksizdi. Çünkü "büyük bankalar olmaksızın sosyalizm gerçekleşemezdi" ve dolayısıyla sosyalist bir sistemin can damarını oluşturacak aygıtın tahrip edilmemesi gerekirdi. 1918 Nisanında Lenin Buharin'e "eski devleti yıkma gereği dünün meselesiydi", şimdi zorunlu olansa "komünün devletini kurmaktır" demişti. Bu noktada bir durumun altının çizilmesi gerekiyor: Lenin devletin nihai noktada ortadan kalkacağına inancını devam ettirmekle birlikte sınıfların ortadan kalkmasının bütün aşamalarında varlığını sürdüreceğini düşünüyordu. *Devlet ve Devrim* başlıklı metinde bürokrasiyi derhal ortadan kaldırmanın bir ütopya olduğunu ancak bürokrasiyi tedricen kaldırarak bir devlet inşa etmenin ütopya olmadığını ifade etti

(Carr, 1989: 222-230). Kısacası Lenin, devlet ve devrim konusunda Marx'tan daha fazla ayrıntı vermekle birlikte gösterdiği çaba kendisinin teorileştirmesinden ziyade Bolşeviklerin iç savaş dönemi uygulamalarının bir manzumesiydi (Holmes, 2002: 33).

Bu durumu en net biçimde 1918 Rusyasının koşullarında görmek mümkündür. Ekim devriminden sonra rejimin devamı için Bolşeviklerin umudu özellikle Almanya'da gerçekleşecek bir devrimin kendi yardımlarına yetiyeceği düşüncesiydi. Ancak 1918'de Birinci Büyük Savaş'ı bitirmek üzere Almanlarla Bolşevikler görüşmeye başladıklarında Almanya'da iktidarda hâlâ Alman militaristleri bulunuyordu. Aslında Almanya'da bir sosyalist devrimin gerçekleşeceği ham bir hayaldi. Lenin olanca pratikliğiyle bu durumu çok erkenden gördü ve Bolşevikleri Almanların koşullarını kabule davet etti. Almanya'da ve tüm Avrupa'da devrim beklentisi içerisinde olan kesimler Lenin'in bu önerisini reddettiler ancak Troçki'nin son anda fikir değiştirmesiyle Brest-Litovsk Barışı imzalandı. Lenin'in pratik ve pragmatik aklı 1918'de, devrim henüz yarım yılını bile doldurmamışken devrimi kurtardı (Priestland, 2017: 114-115).

Lenin'in fikirlerinin uslanmaz bir muhalifi olan Troçki'nin temel görüşü ise Rusya'daki proletaryanın Avrupa'dan farklı geliştiği düşüncesine dayanmaktadır. Troçki önce burjuva devrimi gerçekleşeceği ardından sosyalist devrim gerçekleşeceği dolayısıyla burjuva devriminin gerçekleşmesinin beklenmesi gerektiği şeklindeki çözümlemeyi "ilkel marksizm" olarak nitelemektedir. Bunun yerine "sürekli devrim kuramı"nı geliştirmiştir. Rusya'da kapitalist sanayi dış güçlerin baskısı altında ve devlet eliyle geliştiği için Rusya'da girişimci, bağımsız bir proletarya sınıfı ortaya çıkmamıştır. Bu nedenle Rusya'da proletarya burjuvaziden önce iktidarı ele geçirebilir (Carr, 1989: 64-65).

Bu teze göre endüstrisi yeteri kadar gelişmemiş Rusya gibi ülkelerde proletarya iktidarı ileri endüstri ülkelerine nazaran daha kolay ele geçirebilirdi. Devrim feodalizmin kalıntılarını ortadan kaldıracak bir burjuva devrimi biçiminde başlar ancak proletarya sürecin kontrolünü ele geçirerek proletarya diktatörlüğü kurulur. Kapitalist ülkelerdeki işçiler devrimi gerçekleştiren ülkedeki işçiler tarafından desteklenerek ayaklandırılacaktır. Tam bu noktada hem Lenin'in hem de Troçki'nin, Rusya'daki devrimin başarısının Avrupa'da devrimin başarılmasına bağlı olduğunu düşündüklerinin altı çizilmelidir.

Troçki'nin Stalin'in önderlik ettiği Bolşevizmin reaksiyoner bozulmuş formuna (Stalinizme) yönelik eleştirileri "çatışmacı yaklaşım" olarak adlandırılabilir. Bu yaklaşım öncelikli olarak Bolşevik Marxsimin monolitik bir yapıda olduğu iddiasını reddetmiştir. İkinci olarak ise Stalinizmin, Marxsimin başat ürünü olduğu iddiasına karşı çıkmıştır. Bu yaklaşıma göre Stalinizm, Leninizm geleneğinin öngördüğü yaklaşıma göre daha devletçi bir çizgide bulunmaktadır (Priestland, 2007: 8). Diğer taraftan Callinicos Marksizm-Leninizmle Stalinizmi eşitleyecek kadar ileri gitmektedir (aktaran Holmes, 2002: 34). Bu durum hangi açıdan olursa olsun Marksizm-Leninizmin devlete ilişkin kanaatlerinin çözümlenmesinde Stalinizme başvurma zorunluluğunun açık bir ifadesidir. Araştırmacıların Stalinizm'i eleştirirken örneğin onun Lenin'in "partizanlık" kavramını bağlamından kopardığını iddia etmeleri (Anderson K. B., 2012: 73), yani onu tahrif ettiğini iddia etmeleri de bu zorunluluğu ortadan kaldırmayacaktır. Bu zorunlulukta Stalinizmin de bir teorileştirmeden ziyade pratiği temel aldığı akılda tutulmalıdır.

Troçki'nin başlattığı tartışmaya rağmen neredeyse III. Sosyalist Enternasyonal'e bağlı partilerin tamamını içine alan bir tartışmadan Stalinizm galip ayrılacaktır. Bu durum SSCB'de yükselmekte olan bürokrasi egemenliğinin hem sebebi hem de sonucu olarak ele alınabilir. Diğer taraftan Troçkist kanat 1933'te Almanya'da faşist yönelimin iktidar olmasından sonra III. Sosyalist Enternasyonal'in ölümünü ilân ederek IV. Sosyalist Enternasyonal'i kurmuşlardır. Ancak bu yeni Sosyalist Enternasyonal uluslararası işçi hareketinde hep bir marjinal unsur olarak görülecektir (Aydınoğlu, 2011: 44).

Stalin'e göre tek bir ülkede sosyalizm gelişip kökleşmeden diğer ülkelerde gerçekleştirilecek sosyalist devrimler başarısızlıkla neticelenecekti. Sosyalizm önce "batının çelik çemberi" içerisindeki Sovyetler Birliğinde sökülüp atılamayacak biçimde kökleşmeliydi. Ancak bundan sonra başka ülkelere devrim ihracına girişilebilirdi. Tek ülkede sosyalizm teorisi Marx ve Lenin'den bağımsız olarak Stalin'e ait bir teorileştirme çabası olarak ele alınabilir (Holmes, 2002: 34).

Stalin'in İkinci Devrimi SSCB ve Marksizmi 1917 Bolşevik Devriminden daha yoğun şekilde etkilemiştir. Sovyetlerin başka herhangi bir uluslararası devrime ihtiyaç olmadan tek ülkede sosyalizmi inşa edebileceği şeklindeki düşünsel yaklaşımı ve SSCB'de özel mülkiyeti tamamen yok eden 1928 tarihli Beş Yıllık

Kalkınma Planı doktriner anlamda bir başka ortodoks marksizm kategorisi yarattı (Heywood, 2006: 78). Bu noktada Marxism üzerine çalışan bazı diğer araştırmacıların Marxism ve Stalinsm arasında bir örtüşme olmadığını iddia ettiklerinin, Stalinizmin uygulanması esnasında ortaya çıkan gelişmelerin Stalin'in paranoyalarından ve megaloman kişiliğinden kaynaklandığı üzerinde durdukları da ifade edilmelidir (Priestland, 2007: 2).

Marksizm yirminci yüzyılda uygulamada ve teoride Sovyet komünizmine ve özellikle de Bolşevik Devrim sonrasındaki iki lidere, Lenin ve Stalin'e güçlü biçimde bağlıdır. Lenin'in Marksizme en önemli katkısı devrimci veya öncü parti teorisidir. Bu fikir burjuva fikirleri tarafından yanlış yollara sevk edilen proletaryanın sendikal bilinçten daha ileri bir bilinç gösteremeyeceği ve dolayısıyla gerekli entrümanlarla donanmış bir partinin işçi sınıfının öncüsü olması gerektiği düşüncesine dayanmaktadır. Bu çerçevede Lenin'in Bolşevikleri 1917'de devrimin gerçekleşmesinden sonra bir öncü parti kurdular. Böylece proletarya diktatörlüğü uygulamada Komünist Parti diktatörlüğü haline dönüştü (Heywood, 2006: 77). Bu diktatörlük Stalin'in tek adamlığı döneminde ise bir terör rejimi halini almaya başladı.

Stalin çelikten adam anlamına gelen sonradan alınmış bir isimdir. Stalin'i tek ülkede sosyalizm doktrini marksist benzeri bir sınıf savaşı fikriyle Rus milliyetçiliğinin çekiciliğini birleştirmiş gözükmektedir (Heywood, 2006: 77). Moshe Lewin'e göre Stalinizm devrimin getirdiği değerlerden tutucu, devletçi, büyük güç milliyetçisi bir bolşevizme doğru geri çekilmeyi ifadelendirmektedir (Lewin, 1994: 274). Lenin'in teorisindeki bir takım demokratik öğeler ya da demokratik vurgular Stalin'in geliştirdiği tezlerin gölgesinde kalmış daha doğru bir ifadeyle Lenin'in demokratik vurguları Stalinist perspektifte yok olmuştur (Geoghegan, 2003: 86).

Stalin'in yarattığı bu devrimin özellikle 1930'lu yılların sonlarına doğru yoğunlaşan terör rejiminden de hız aldığı söylenebilir. Binlerce muhalifin hapse ya da sürgüne tabi tutulduğu, devlet vurgusunun ve onun şiddet tekelinin yoğunlaştığı bir dönemde Stalinizm net bir biçimde SSCB'nin ideolojisi halini aldı. Bu çerçevede Stalin, marxist ütopyanizmin yarattığı baskı sonrası Marx ve Lenin'e dayandırdığı dogmatik ideolojik çerçeveyi terör rejimi marifetiyle de olsa yerleştirmeyi başardı (Priestland, 2007: 2).

Bazı tarihçiler Stalinizmi "ilerlemeci modernite"nin sık rastlanan bir konsepti ve tecrübesi olarak değerlendirme eğilimindedir. Refah devleti, ekonomik planlama, nüfus denetimi, temsili demokrasinin reddi gibi hususlar ilhamını Avrupa aydınlanmasından alan ve rasyonel, bilimsel ilkeler üzerinde yükselen bir toplum oluşturmayı amaçlayan politik projenin unsurları olarak ele alınmıştır (Priestland, 2007: 13).

İkinci Büyük Savaş süresince Kıta Avrupası başta olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerindeki sosyalist / sol hareketler büyük ölçüde ülkelerinin işgaline karşı mücadele sürdürmüşlerdir. Bu durumun doğal bir neticesi olarak da İkinci Büyük Savaş sonrası dönemde SSCB'den başka sosyalist rejimler kurulmaya başlamıştır. SSCB'nin bu çerçevedeki biricikliğinin sona ermesi onun bu alandaki "iktidarının" sorgulanmasını da beraberinde getirmiş; söz konusu yeni sosyalist rejimlerle birlikte artık neredeyse sosyalizmin tek geçerli yorumu kabul edilen ve SSCB'nin "resmi" ideolojisi durumunda bulunan Leninist-Stalinist yorumun karşısında farklı yorumlar belirmeye başlamıştır. Bu ideoloji içerisinde öncekilerden çok daha şiddetli bir yarılmayı ve yol ayrımalarını da beraberinde getirecektir. Dolayısıyla İkinci Büyük Savaş sonrası dönemde sosyalist hareketler Marksist-Leninist, Troçkist, Stalinci, Titocu, Maoucu, Kastrocu, Enver Hocacı, Yeni Sol gibi nitelemeler / fraksiyonlar ortaya çıkmaya başlayacaktır (Aydınöğlu, 2011: 8-9).

İkinci Büyük Savaş sonrası yaygınlaşmaya başlayan ortodoks komünist rejimler liberal demokratik modeldeki anlamıyla taban tabana zıt olarak değerlendirebileceğimiz halk demokrasisi kavramını geliştirmişlerdir. Bu çerçevede liberal veya parlamenter demokrasi burjuva veya kapitalist demokrasi olarak değerlendirilmiş ve reddedilmiştir. Kavram, zenginliğe ortaklaşa sahip olma yoluyla sosyal eşitliğin sağlanması anlamında kullanılmıştır ki bu aslında orjinal anlamıyla sosyal demokrasi demektir. Fakat ortodoks komünist rejimler kavramın uygulamasında sosyal demokrasilerden farklı bir içerik kazandıracaktır. Bilindiği üzere Marx da proleter demokrasi üzerinde durmuştu. Ancak yirminci yüzyılda gelişen halk demokrasisi anlamı Marx'tan ziyade Lenin'e borçludur. Lenin'in devrimci öncü parti teorisi halk demokrasisi kavramının uygulama biçimi haline dönüşmüştür (Heywood, 2006: 109-110). Stalinist rejim açısından hedeflerin başarılması, yasallık ve hukukun üstünlüğünden çok daha merkezi ve önemlidir (Priestland, 2007: 19).

1.4. MAO'NUN KATKISI

İkinci Büyük Savaş'tan sonra ortaya çıkan birtakım gelişmeler ve çeşitlenen sosyalizm yorumları, İkinci Büyük Savaş öncesi dünyaya ait olan "tek ülkede sosyalizm" ve "SSCBKP-B'nin yönetici rolü" ilkelerinin sorgulanmasını da beraberinde getirdi. Yugoslavya'da Tito, SSCB'nin yardımı olmaksızın sistemi kurmanın verdiği güvenle SSCB ile ast-üst ilişkisi değil bir eşitlik ilişkisi kurmak istiyordu. Aynı şey 1949'da Çin Devrimi gerçekleştiğinde de yaşandı.

Esasen Çin ve Yugoslavya Devrimlerinin ortaya çıkması şabloncu sosyalizmin tezlerinin iflas etmesi anlamına geliyordu. Dahası Çinli komünistler ile Stalin arasında 1949 öncesinde zaten anlaşmazlıkla ortaya çıkmış bulunuyordu. Stalin Çinli komünistlerin Çan Kay Şek'le anlaşmasını istemiş, bu durum Çinli komünistlerde derin bir hayal kırıklığı meydana getirmişti. Sovyet sözcüleri Stalin'in Çin'deki devrim sürecini "dahiyane" biçimde yönettiğini iddia ediyorlardı ancak d'Encausse ve Schram'ın da yerinde tespitiyle Stalin Çin'de yaşanan gelişmeleri anlamlandıramamıştı (d'Encausse & Schram, 1966: 107).

Bu bağlamda Çin Devrimi'nin lideri Mao tarafından geliştirilen tezler de Sovyet komünizminin sert bir alternatifi olarak belirliyordu, üstelik de İkinci Büyük Savaş sonrası bağımsızlık kazanmaya başlayacak Çin'le benzer toplumsal yapılara sahip ülkelere de ilham kaynağı olacak biçimde. d'Encausse'un Çin komünizmi üzerine şu kanaatleri ufuk açıcudur:

Çin komünizminin Eflatuncu bir cins komünizm fikrinin biraz değişik bir kültürel ortama basitçe aktarılmasından ibaret ya da Çin'in binlerce yıllık gelişmesi üzerine fazla bir değişiklik getirmeden konmuş yeni hanedan olmayıp; çapraşık, dinamik ve belki de Leninci ve Çinli unsurlardan meydana gelmiş bir karışım olduğu bugün açıkça görülmektedir (d'Encausse & Schram, 1966: 75).

Mao Marx'ın kuramını daha çok Çin toplumuna uyarlamıştır denilebilir çünkü Marx kuramını ileri endüstri ülkelerine göre, Lenin yarı feodal, endüstrisi nispeten geri ülkelere göre kurmuştu. Mao ise doğrudan emperyalist egemenlik altında bulunan endüstrileşmemiş, köylü bir toplumda da devrimin gizil bir güce sahip olabileceğini ileri sürmüştür. Mao, Lenin'in yolundan giderek antiemperyalizmi önemsemiş ve emperyalizmle, emperyalist saldırganlarla mücadeleye merkezî bir yer vermiştir. Mao'ya göre çelişkiler ilerlemenin anahtarıdır. Bu sebeple

Sovyetlerde 1950 yılında çıkarları çelişkili sınıfların ortadan kalktığı açıklamasını eleştirmiş böylece SBKP'nin parti içi canlılıktan yoksun kaldığını, parti içi eleştirilerin bastırıldığını ifade etmiştir. Bu çerçevede Mao'ya göre sosyalist devrim bile bir kerede yapıp bitirilebilen bir şey değildir. Sosyalist bir toplumda da sınıf çatışmaları devam edecektir. Bu nedenle sosyalist devrim kesintisiz-sürekli bir devrimdir.

Yaşanan kırılmaların etkisi olmakla birlikte ancak Stalin'in ölümünün ardından, SSCBKP-B'nin XX. Kongresi'nde Stalin dönemi ve uygulamalarına dönük eleştirel bir bakış geliştirilebilmiştir. Ancak Sovyet yöneticileri bu kongrede alınan kararların Kızıl Ordu tarafından Sovyetleştirilmiş, SSCB yörüngesinde kalması gereken Doğu Avrupa demokrasilerini kapsamadığını düşünmektedir (d'Enchausse, 1967: 53). Sovyetler bu tartışmalarla boğuşurken Mao, SSCBKP-B'nin üçüncü dünyadaki karizmasını tam manasıyla çizecek "doğu rüzgarı batı rüzgarını geçti" sloganını atacaktır.

Siyasi tarihte Çin-Moskova tartışması olarak bilinen bu tartışmanın temelinde devrimin nasıl gerçekleşeceğine ilişkin teorik bir çelişki durumu bulunmaktadır. Sovyetlerin Çin'e yönelik eleştirileri muhteva olarak Batılı Marksistlerin 20.yy ilk çeyreği boyunca Lenin'e yönelttikleri eleştirilerle benzer şekildedir. d'Enchausse bu durumu Marx'ın Lenin'den ekonomik determinizm ve ihtilalci iradecilikten aldığı intikam olarak değerlendirirken haklıdır. Çünkü Lenin'in halefleri yeni Kautsky'ler kılığına girerek Lenin'in yolunu izleyip Marksizmi kendi toplumsal yapılarına uyarlayanları afaroz edecektir. d'Enchausse bu mükemmel tespiti şu şekilde sonlandırır:

Belki de yirmi ya da otuz yıl içinde Pekin ideologlarının proletaryanın bulunmadığı Afrika ormanlarında komünist partiler kurmak iddiasını taşıyanların çılgınlığını yerdiklerini göreceğiz. İşte o gün, son sözün gerçekten Marx'a ait olduğu söylenebilecektir (d'Enchausse & Schram, 1966).

Sovyetlerde gelişen ortodoks marksimin tek boyutlu, mekanik yapısıyla ve bilimsel nosyonlarıyla neredeyse taban tabana zıt bir marksizm biçimi de Batıda gelişmeye devam etmiştir. Bu marksistler Hegel'in fikirlerinden ve Marx'ın insanın yaratıcı gücüne vurgu yaptığı erken dönem yazılarından etkilenmişlerdir. Batı marksistleri böylelikle insanın kendi kaderini tayin edebilme kapasitesini analize

dahil ederek ortodoks marksizmin katı altyapı-üstyapı çözümlemesini aşmayı denemişlerdir. Bu yüzden batı marksizmi içerisindeki bazı düşünürler neo-marksist olarak da adlandırılmışlardır (Heywood, 2006: 78-79).

1.5. BATI MARKSİZMİ

Marksizmin Hegelyen biçimi Frankfurt Okulu olarak da bilinen Adorno, Horkheimer ve Marcuse'un önde gelen isimler olduğu bir ekol tarafından geliştirilmiştir. Frankfurt Okulu teorisyenleri marksist ekonomipolitiğin, hegelyen felsefenin ve freudcu psikolojinin bir karışımı olan ve 1960'larda yeni sol üzerinde önemli etki yapacak eleştirel teoriyi geliştirmişlerdir (Heywood, 2006: 79-80).

Macar marksist Georg Lukacs marksizmi hümanist bir felsefe biçimi olarak ele alan ilk düşünürlerdendi. Lukacs çözümlemesinde kapitalizmin işçileri piyasada alınıp satılan mallara indirgeyerek insanlıktan çıkardığı "şeyleştirme" süreci üzerinde durdu. Antonio Gramsci ise kapitalizmin sadece iktisadi baskıyla değil siyasi ve kültürel faktörlerle de muhafaza edilme düzeyinin altını çizdi. Gramsci bahsettiği bu siyasal ve kültürel baskı düzeylerini ideolojik hegemonya olarak adlandırmıştır (Heywood, 2006: 79).

Politik anlamda benim batı marksizmi içerisinde değerlendirdiğim özgün katkılardan birisi Tito'dan gelmiştir. SSCBKP-B'nin aşırı merkezi tavrından rahatsız olan Tito enternasyondan ayrılmış ancak sosyalizm içerisinde kalmaya devam etmiştir. Bununla birlikte Tito sosyalizme "yeni yol" adını verdiği "özyönetim" kavramını kazandırmıştır. Tito sosyalizme giden yolda devletin devamlı küçülmesi gerekirken daha büyük bir devlet aygıtı inşa edilmesine karşı çıktı. Buna göre Tito iktidarın merkezileşmesine, üretim araçlarının devlet tekeline geçirilmesine karşı çıkarak üretim araçlarının toplumsallaştırılması stratejisini izlemeye başladı. Küçük bireysel girişimlere izin verildi. Tito'nun, partinin ve devletin rolünü zayıflatan bu yorumu dünyanın birçok yerindeki sosyalist hareketler tarafından revizyonizm hatta sosyalizmden sapma olarak değerlendirilmiştir.

1.6. SOSYAL DEMOKRASİ

Düşünsel kaynağını Ondokuzuncu yüzyılda bulan sosyal demokrasi "klasik liberalizm ve fundamentalist sosyalizmin iç tutarlılığından yoksundur" (Heywood,

2006: 80). Zira bir yandan refahın üretimi için kapitalizmin kaçınılmazlığı "mahcup" biçimde kabul edilirken bu refahın dağıtımında serbest piyasa ilkelerinden ziyade ahlâkî ilkelerin etkili olması gerektiği düşüncesini savunur. İkinci Büyük Savaş sonrası dönemde yaygın bir kabul gören Keynesyen Sosyal Demokrasi devlet müdahalesi ile kapitalizmi insanîleştirmeye ilişkin somut bir program ortaya koymuştur. Artan oranlı vergiler yoluyla zengin ve fakir arasındaki mesafenin daraltılabileceği düşüncesi ekonomik büyüme oranlarında bir azalma meydana getirerek halinden memnun çoğunluğun ortaya çıkmasını kolaylaştırmış, ilave bir revizyon sürecine kapı aralamıştır (Heywood, 2006: 81). Temel olarak sosyal demokratların parlamento yoluyla devletin dönüştürülebileceğine inandıkları söylenebilir (Geoghegan, 2003: 80).

Bu bakımdan yirminci yüzyılın büyük bölümünde sosyalist hareketin yaşadığı tartışmanın iki ana kampı On dokuzuncu yüzyıl dünyasında şekillenmiştir. Lenin ve Bolşevikler örneğini izleyen hareketler kendilerini komünist olarak adlandırırken reformist sosyalistler anayasal politikalar izleyerek ilerleyen dönemde sosyal demokrasi olarak anılmaya başlayacaktır. Sosyal demokratlar ortak mülkiyet, planlı ekonomi gibi köktenci ilkeleri bir kenara bırakarak sosyalizme refah devleti, yeniden dağıtım, iktisadi yönetim alanlarında yeniden şekil verdiler (Heywood, 2006: 82).

1902 baharında Lenin'in Londra'ya vardığı günlerde dönemin bir başka ünlü sosyalisti Eduard Bernstein Londra'dan ayrılıyordu. Lenin'in üzerinde Londra düşünsel anlamda bir etki oluşturmuş gözükmezken Londra'nın Bernstein üzerinde önemli bir etkisi olduğu görülmektedir. Rosa Luxemburg bu durumu "Bernstein teorisini İngiltere'de kurdu ve dünyayı İngiltere'nin gözlüğüyle seyretti" cümlesiyle anlatmıştır. Yirminci yüzyılın hemen başında Londra'da bulunan bu iki isim, Lenin ve Bernstein, yirminci yüzyıl sosyalizminin en belirgin iki kanadı olacak komünizm ve sosyal demokrasi perspektiflerini kurumsallaştıracaktır (Geoghegan, 2003: 85).

Reviszyonist Sosyalizmin önce gelen isimlerinden olan Eduard Bernstein ortodoks marksizmin argümanlarına karşı çok sayıda argüman geliştirdi. Bernstein'a göre dağılımı dengelenebilir, küçük ve orta ölçekli tarım işletmeleri yaygınlaşabilir, emek ücretleri arttırılabilirse azgın kapitalizm evcilleştirilebilirdi. Bu çerçevede Bernstein kanlı bir devrim yolunu gereksiz ve sonuçsuz bularak reddediyor, realiteleri dikkate almaya çağırıyordu. Onun bu yaklaşımı bazıları

tarafından liberalizmin organize edilmesi olarak da değerlendirilmiştir. Fakat Bernstein'ın perspektifi sosyal demokrat hareketlere ilham kaynağı olmuştur (Geoghegan, 2003: 87).

Büyük Britanya Sosyalist Partisi Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde Sovyet Komünist Partisinin sosyalizme ulaşmada parlamenter yola karşı düşmanca tutumunun takipçisi olmuş, İkinci Enternasyonal'de parlamenter yol, parlamento propaganda ve ajitasyonun en iyi alanı olduğu için reddedilmişti. Bütün dünya sosyalistleri bir biçimde SSCBKP-B tecrübesini önemserken büyük yıkım 1939'da Stalin'in Hitler ile imzaladığı Nazi-Sovyet Paktı'ndan sonra yaşandı. 1953'te Stalin'in ölümüyle birlikte ise Stalin tecrübesinin insandışılığı üzerinde durulmaya başlandı (Geoghegan, 2003: 86). Neticede bu sürecin uzun bir dönem taşıyıcılığını yapmış olan Alman Sosyal Demokrat Partisi 1959'daki Bad Godesburg kongresinde marksizmi resmen terkederek "mümkün olduğu yerde rekabet, gerekli olduğunda planlama" ilkesini benimsemiştir (Heywood, 2006: 80).

Alman Sosyal Demokrat Partisi ile benzer bir süreci İngiltere İşçi Partisi de yaşamış gözükmetedir. İngiliz İşçi Partisi de 1950'lerden itibaren savunduğu sosyalizmi "millî bir sosyalizm" anlamından "eşitlikçi bir sosyalizm" anlamına kaydırarak revize etmiştir. 1970'lerde ise konsept tamamıyla değişmişti. Özellikle Fransız, İspanyol ve İtalyan Partileri demokratik parlamenter yolu benimseyerek *Eurocommunism*'in çerçevesini çizdiler (Geoghegan, 2003: 86).

Avrupa'da bir dönem büyük teveccüh gören sosyal demokrat hareketler 1980li ve 1990lı yıllar boyunca dramatik biçimde gerilemeye başladılar. Bunun en önemli sebeplerinden birisi değişen sınıf yapıları sonrası profesyonel ve bürokratik mesleklerin büyümesine koşut olarak geleneksel işçi sınıfının yekûn içerisinde daha az yer işgal etmeye başlaması ve bunun neticesinde geleneksel işçi sınıfının sosyal demokratların seçim başarısında etkisini yitirmeye başlamasıdır. İkinci olarak yaşanan küreselleşme süreçlerinin Keynesyen ekonominin yarattığı ulusal ekonomileri gereksiz hale getirmesidir. Bu durumda millileştirilmiş sanayilerin ve planlı ekonomilerin başarısızlıklarının belirginleşmesi de etkili olmuş gözükmetedir. Son ve en trajik sebep ise SSCB'nin dağılmasına paralel olarak yukarıdan aşağıya sosyalist devrim modellerinin teorik ve ideolojik inandırıcılığının yok olmaya başlamasıdır (Heywood, 2006: 81-82).

Demokratik Sosyalizm, komünizm ve sosyal demokrasi arasında bir üçüncü yol, iki geleneğin en iyi yönlerini ele alarak bir sentez oluşturma çabası olarak değerlendirilebilir. Demokratik sosyalizm, komünizmin kapitalizmin temel doğasına ilişkin analizini paylaşır gözükmektedir. Bunun yanısıra sosyal demokrasiyi ise kapitalizmi okumadaki naif yaklaşımı dolayısıyla eleştirmektedir (Geoghegan, 2003: 89).

1.7. SOSYALİZMİN TÜRKİYE SERÜVENİ

Osmanlı Devleti'nde sosyalizmin öncelikle gayrimüslim unsurlar arasında geliştiği gözlenmektedir. İmparatorluk vatandaşı olan Ermeniler, Rumlar, Yahudiler ve sonrasında Makedonlar, Bulgarlar gibi unsurlar arasında sosyalizm gelişmekle birlikte Türk unsur arasında, belki daha genel bir ifadeyle Müslüman unsurlar arasında sosyalizm fikrinin 20.yüzyılın başına kadar tam manasıyla gelişmediği görülüyor. 1908 Devrimi sonrasında gelişmeye başlayan sosyalist hareketlerde de, ne kadar sosyalist oldukları tartışmalı olmakla birlikte, Balkanların etkisinin ve biçimlendiriciliğinin önemli boyutlarda olduğunun altı çizilmelidir. Türk milliyetçiliğinin Balkan ve Rusya kökleri üzerinde durulurken Türk sosyalizminin bu boyutları üzerinde durulmuyor olması ilginçtir.¹⁰

Sosyalizmin Avrupa'da kamusal bir görünüm kazanması sonrasında Osmanlı münevverlerinin de ilgi duymaya başladıkları, kavramı anlamaya çalıştıkları söylenebilir. Örneğin Namık Kemal sosyalizmin hiç de hafif bir şey olmadığını, gerçekleşmesi durumunda Avrupa'nın hercümerc olacağını ifade etmektedir. Benzer şekilde komünizmin de anlaşılmaya çalışıldığı görülmektedir. Şemsettin Sami, komünizmi tehlikeli bir yol; sosyalizmi ise onun panzehiri olarak değerlendirmektedir (Cerrahoğlu, 1966: 6).

¹⁰ Yeraltı TKP'nin uzun yıllar liderliğini yapan Şefik Hüsnü Selanik'te doğup büyümüştür. Aynı şekilde Sabiha Sertel, TKP'de uzun süre genel sekreterlik yapacak Reşat Fuat Baraner ve Nazım Hikmet de Selanik doğumludur. TKP'nin erken dönemlerinde önemli roller oynayan gazeteci Arif Oruç, Ali Cevdet, Hasan Ali Ediz, Şevket Süreyya Aydemir ve Hikmet Kıvılcımlı da Osmanlı Makedonyasından gelmedirler. Marksist tarihçi Kerim Sadi (A. Cerrahoğlu ya da gerçek ismiyle Nevzat Cerrahlar) Morali, Ahmet Cevdet Emre Giritli ve Hüseyin Ragıp Baydur Rodosludur (Tunçay, 2010: 251-252).

A. Cerrahoğlu'nun aktardığı şu ifadeler kavramın nasıl anlaşıldığını göstermesi bakımından güzel bir örnektir:¹¹

Komünizm davası (...) döl yetiştirmede ana ve baba belli olmayacak bazı hayvanlar gibi rastgelen dişi ile çiftleşmiş, vatan evladı namıyla bir takım piç yetiştirmekten ibarettir (aktaran Kocabaşoğlu & Berge, 1994: 25).

Tarihçi Ahmet Cevdet Paşa ise komünizm, sosyalizm ve nihilizm gibi akımların İran'da zuhur eden Mezdeki tarikatının devamı hükmünde olduklarını ileri sürmektedir (Kocabaşoğlu & Berge, 1994: 25). Sosyalizmin anlaşılmasındaki bu düzey, siyaset üzerindeki baskı ortadan kalktığında da kavramın algılanmasını ve siyasal pratiğini etkileyecektir. Bu durumu 23 Temmuz 1908'de Hürriyet'in İlân edilmesi sonrasında sosyalist hareketlerin serencamı net bir şekilde göstermektedir.

Tarık Zafer Tunaya II. Meşrutiyet Dönemi için siyaset ve fikriyatımızın laboratuvarı değerlendirmesinde bulunmaktadır. Tunaya'ya göre 1908'de Hürriyet'in açtığı kapıdan özellikle Batı'nın düşünce şablonlarının hızla girmiştir. Bu düşünce şablonları arasında en etkisiz olanı ise sosyalizmdir. Tunaya da bu duruma işaret etmektedir (Tunaya, 1988:12). Zira Osmanlı Devleti'nde bütün fikir akımları siyasal ve toplumsal gündem de sert bir ajandayla tartışılırken sosyalizm aynı etkinlik derecesinde olmamıştır.¹²

Devrimin hemen ertesinde oluşan özgürlük ortamında bir takım sosyalist hareketlerin ortaya çıktığı gözlenmektedir. Bunlardan Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu ilk sosyalist hareketlerden birisi olmakla birlikte tarih araştırmalarında fazla ilgi çekmemiştir.¹³ Bu durumda özellikle Türk araştırmacıların örgütü İT'nin karanlık bir maşası olarak değerlendirmeleri etkili olmuş gibidir (Haupt & Dumont, 2013: 28).

¹¹ 1848'den 1925'e kadar Osmanlı-Türkiye'de sosyalizm üzerine etraflı bir inceleme için bkz. (Cerrahoğlu, 1968)

¹² Zürcher, Tunaya'nın II. Meşrutiyet Dönemi'ne bu şekilde yaklaşmasını anakronik bulmaktadır. Bkz. (Zürcher, 2010: 11)

¹³ Mete Tunçay'ın Türkiye'de Sol Akımlar başlıklı çalışmasının 1967 tarihli ilk baskılarında da bu örgütten söz edilmemektedir. Mete Tunçay daha sonraki dönemde, Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalist Hareketler başlıklı metnin neşredilmesinden sonra bu örgüt hakkında bir makale yayınlamıştır. Bkz. (Tunçay, 1977).

İstanbul'da ise 1908 Devrimi sonrasında kendilerini sosyalist olarak adlandıran kimselerin *İştirakçi Hilmi* adıyla bilinen kişinin çevresinde toparlandıkları ve Hilmi'nin çıkardığı *İştirak* dergisi¹⁴ ile etkinlik gösterdikleri görülmektedir. Bu kadro 1910 yılında Osmanlı Sosyalist Fırkası'nı kurmuştur (Tunaya, 1988: 247-262). Tunaya Parti'nin kurulması ile 1908 Devriminin arasında iki yıllık bir zaman dilimi olduğuna işaret etmekte, bu durumu sosyalizmin ciddi bir tartışma konusu olmamasına bağlamaktadır (Tunaya, 1988: 248). Dr. Refik Nevzat, bu partinin Paris şubesini faaliyete geçirecektir. İT yönetiminin otoriterleşmesi sürecinde ülkedeki ibtidai sosyalist hareketler ve yayınlar da kapatılacaktır. Osmanlı Sosyalist Fırkası da kapatılan örgütler arasındadır. Partinin lideri Hüseyin Hilmi de Mahmud Şevket Paşa suikasti sonrasında Anadolu'ya sürülmüştür (Sayılğan, 1968: 51-60). Paris şubesi ise Hürriyet ve İtilâf Fırkası'na kurucu olarak katılacaktır (Tunaya, 1988: 255).

İttihat Terakki'nin tek parti yönetimi döneminde sosyalist hareketlere izin verilmezken Parvus adıyla bilinen ve radikal sosyalizmin savunucularından Alexander Israel Helphand'ın faaliyetlerine izin verilmesi dikkat çekicidir. Parvus Efendi Türk Yurdu dergisinde yazılar yayınlarak Osmanlı İmparatorluğu'na bir perspektif kazandırmayı denemiştir. Parvus Efendi sosyalizmin doğması için bir milli burjuvazinin doğmasını ön koşul kabul ettiğinden İttihatçıların "milli iktisat" politikasını desteklemiştir. Bu sebeple de İT yönetimi Parvus Efendi'nin İstanbul'daki faaliyetlerini engellememiştir (Beyaz, 2013: 15-37). Ancak Mütareke dönemine kadar ciddi bir sosyalist hareketlenmenin ortaya çıkmadığı söylenebilir.

Mütareke döneminde ortaya çıkan sosyalist hareketler, Bolşevik Devrimi'nin Rusya'yı Birinci Büyük Savaş'tan çıkarmasının Osmanlı entelijansiyasında yarattığı prestijden de faydalanmışlardır.¹⁵ Osmanlı gazeteleri Rusya'daki gelişmeleri yakından takip etmişlerdir. Bununla birlikte Ekim Devriminin ideolojik yönünden ziyade siyasi yönünün önemsendiği rahatlıkla söylenebilir. 31 Ağustos 1917 tarihli *İkdam*'da yayınlanan imzasız makaledeki şu ifadeler ilgi çekicidir:

¹⁴ Derginin mottosu sonraki yıllarda da çok tekrarlanacak bir ifadedir: "Milletim nev'i beşerdir, vatanım rûy-i zemin" (Cerrahoğlu, 1966: 69).

¹⁵ Bu durumun da dönemin siyasi çekişmelerine göre biçimlendiğini söylemek gerekir. Örneğin Ali Kemal 10 Aralık 1920 tarihli Peyam-ı Sabah'ta şöyle diyor:

"(...) Bir Bolşevik ne olursa olsun ananât itibarıyla her halde Moskoftur yani Türk'ün asırlanmış hasmıdır" (Kocabaşoğlu & Berge, 1994: 266).

Fransız inkılâbı zengin bir inkılâbdı; usulleri, çirkin hareketleri, şen'i olsa da böyle idi. Pek çok fikirler yeşertti. Pek çok rical çıkardı. Rus inkılâbı ise -yine tabirimizi mazur buyurunuz- züğürt bir inkılâptır. (...) Hülâsa Rus ihtilâli bir züğürtler, acizler, nüfuz tahtında kalanlar inkılâbıdır" (Kocabaşoğlu & Berge, 1994: 69).

1910 yılında Osmanlı Sosyalist Fırkası'nı kuran İştirakçi Hilmi¹⁶ Mütarekeden sonra İstanbul'a gelerek Türkiye Sosyalist Fırkası'nı kurmuş ve *İdrak* adında bir gazete çıkarmaya başlamıştır (Tunaya, 1986: 399-400). Hilmi'nin *İdrak* gazetesinde Sosyalizm ve İslâmiyet arasında benzerlikler kurması hatta onları birbiriyle kaynaştırması dikkat çekicidir (Cerrahoğlu, 1966: 54). İlk dönemlerde etkin olan Hilmi'nin siyasi faaliyetleri zaman içerisinde azalmıştır. İştirakçi Hilmi de 1922 yılında bir suikast ile öldürülmüştür (Sayılğan, 1968: 71).¹⁷

Almanya'da eğitim gören birtakım gençler arasında da Birinci Büyük Savaş mağlubiyeti ve Mütareke Dönemi koşullarında sosyalizm fikrinin yayılmaya başladığı görülmektedir. Bu gençler büyük ölçüde Almanya'daki spartakist akımdan etkilenmişlerdir. Vedat Nedim (Tör), Ethem Nejat, Mustafa Nermi gibi kişilerin de aralarında bulunduğu bu gençler Mayıs 1919'da Almanya'da Kurtuluş adında bir dergi çıkarmışlar, yurda döndüklerinde de bu dergiyi çıkarmaya devam etmişler ve yanı sıra Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nı kurmuşlardır (Tunaya, 1986: 493-511). Yurda dönüşlerinde Şefik Hüsnü de bu ekibe katılmış ve böylelikle Türkiye'nin ilk gerçek marksist partisi kurulmuştur (Sayılğan, 2009: 60).

Mustafa Suphi'nin ekibinden bir grup da 1919 yılı başlarında İstanbul'a gelmişler ve Türkiye Bolşevik Komünist Partisi adıyla bir parti kurmuşlardır. Parti bir yıl kadar bir süre faaliyet gösterdikten sonra mensupları İngilizlerin baskısına dayanamadıkları için İstanbul'u terketmişler, bir kısmı Anadolu'ya geçerken bir kısmı da Bakû'ye gitmiştir (Akal, 2013: 101-102). Bakû'ya geçenler burada TKP Kongresi'ni gerçekleştirmişler ve Türkiye Komünist Fırkası Programı'nı neşretmişlerdir (Tunçay, 1982: 54-161), (Erdem, 2010: 145-146).

Bakû kongresinde tartışılan konular arasında milliyetler ve azınlıklar meselesinin olması ilgi çekicidir. Bu bağlamda özellikle Anadolu'daki Ermeni, Kürt

¹⁶ Tunaya İştirakçi Hilmi'nin sosyalizmle arasında bir hayli mesafe olduğundan bahsetmektedir (Tunaya, 1988: 255).

¹⁷ Sayılğan, Hilmi'nin Millî Mücadele'nin geleceğine inanmadığını ileri sürmektedir. Bkz. (Sayılğan, 1970: 4). İştirakçi Hilmi hakkında oldukça detaylı bir çalışma için ayrıca bkz. (Erdem, 2012).

ve Arap unsurların vaziyeti üzerinde durulmaktadır. Tehcire ayrı bir parantez açılmış olması, bunun sorumluluğunun İttihat-Terakki'ye yükleniyor olması önemlidir (Erdem, 2010: 148-151). Bu hareketliliğin, bazı çevreler tarafından Türkiye'de komünist hareketin başlangıcı olarak 1920 yılının baz alınmasına sebep olduğu söylenebilir (Babalık, 2005: 43).

Millî Mücadelenin Ankara merkezli bir hale gelmesi ve sosyalist parti mensuplarından bir kısmının Anadolu'ya geçmesi sonrasında Anadolu'da da parti teşkilatlanmaları artacaktır. Bunlardan birisi 1920 Haziranında Ankara'da kurulan Türkiye Komünist Partisi'dir. Parti teşkilatlanması gizli olduğu için Hafî Komünist Parti olarak da bilinmektedir. Partinin kurucusunun Mustafa Suphi'nin Moskova'ya vardığında Müslüman Komiserliği'nde ilk görüştüğü kişi olan Şerif Manatof olması ilginçtir. Manatof Ankara ve Eskişehir gibi lokasyonlarda açık hava toplantıları tertipleyerek halka komünizm propagandası yapmış, bu arada diğer komünist teşkilatlar ile de ilişki kurmuştur. Tunçay, bu partinin Mustafa Suphi'nin Bakû'da kurulmuş olan Türkiye Komünist Partisi'nin Anadolu şubesi gibi düşünülmüş olabileceğini belirtmektedir (Tunçay, 1967: 90-92).

Bu dönemde Anadolu'da Sovyet desteğini sağlamak üzere kurulan başka sosyalist görünümlü hareketler de vardır. Bunlardan birisi 1920 yılının ilk yarısında kurulan Yeşil Ordu Cemiyeti'dir. Cemiyetin temel hedefi Millî Mücadele'yi kafir ilân eden İstanbul hükümetinin propagandasını karşılamak ve dengelemektir. Birinci Meclis'te Yeşil Ordu ile ilişkili bir de Halk Zümresi teşekkül ettirilmiştir. Bununla birlikte Yeşil Ordu'nun Mustafa Kemal'den ziyade Enver Paşa'ya yakın olduğu söylenebilir. Enver Paşa'dan kasıt İttihat Terakki'dir.

Yeşil Ordu'nun bu dönemde ikili bir etkisi olduğu söylenebilir. İlki Anadolu'da oluşan umutsuzluk durumuna bir "hızır" hükmünde olmasıdır (Erdem, 2010a: 50). Kulaktan kulağa dolaşan etkisi, "Enver Paşa'nın atının üzerinde arkasında on binlerce asker ile Anadolu'ya yürüdüğü" efsanesi (Sayılğan, 2009: 167) kitlelere bir umut aşıladığı gibi bir direnç kaynağı olmuş da gözükmemektedir.¹⁸ Mustafa Kemal ilk dönemlerde Yeşil Ordu'nun Milli Mücadele yararına eylemleri ve halka dönük propagandası sebebiyle fazla ses çıkarmamış ancak Çerkes

¹⁸ Enver Paşa'ya da Anadolu'da halkın müthiş bir bıkkınlık içerisinde olduğuna, kendisinin bir kurtarıcı olarak beklendiğine yönelik haberler geldiği anlaşılmaktadır. Eşi Naciye Sultan'a yazdığı mektuplarda bu durum görülmektedir. Bir örnek için bkz. (Bardakçı, 2016: 254).

Ethem'in duhulünden sonra Cemiyetin lağvedilmesine karar verdiği; yer altına kayan Cemiyet faaliyetlerine katılanların da İstiklâl Mahkemelerine çıkarıldığı görülmektedir¹⁹ (Sayılğan, 1968: 126-127).

Millî Mücadele döneminde Mustafa Kemal sosyalist-bolşevik hareketlerle dönem dönem iş birliği yapmış ve SSCB'nin desteğini sağlamaya çalışmıştır. Bununla birlikte M. Kemal'in bu hareketleri bir araç olarak değerlendirdiği ve güçlenmesini önleme arayışında olduğu söylenebilir. Mustafa Kemal esas olarak Sovyetler'le tek muhatap kendisi olma gayretindedir. Ancak Anadolu'daki birçok hareket de aynı gayeyi taşımaktadır.²⁰

Çerkes Ethem de *Yeni Dünya* adında İslâmî Bolşevizm tadında bir gazete neşretmeye başlayacaktır. Nadir Nadi de Ankara'da *Anadolu'da Yeni Gün* adında sosyalist, İslâmcı, korporatist bir gazete neşretmektedir. Sovyet yardımlarının dağılmasını ve herhangi bir hareketin Sovyetler unsurunu kendi kontrolüne almasını önlemek maksadıyla Mustafa Kemal de yakın arkadaşlarına Ekim 1920'de Türkiye Komünist Partisi kurduracaktır. Nitekim uzun yazışmalar sonucu²¹ M. Kemal'le görüşmek üzere Ankara'ya gelmek üzere yola çıkan Mustafa Suphi ve beraberindeki heyet suikast ile öldürülmüşlerdir²² (Tunçay, 1967: 119-120).

Mustafa Suphi ve beraberindekilerin öldürülmesi sonrasında sosyalist hareketlerin Türkiye'deki etkinliğinin önemli ölçüde azaldığı söylenebilir. Bu arada Şefik Hüsnü'nün kadroları İstanbul'da Aydınlık dergisini ve işçilere dönük Orak-Çekiç gazetesini neşretmeye devam edecektir.

TKP'nin 1925 yılına kadar yarı gizli bir örgüt olduğu 1925 sonrasında ise tamamen yer altı örgütü haline geldiği söylenebilir. 1925'te komünist hareketlerin tamamının faaliyetlerinin yasaklanmasına sebep olan gelişme Şeyh Sait İsyanıdır. TKP Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası karşısında CHF'yi desteklemesine ve Şeyh Sait İsyanı'nı İngiliz emperyalizminin bir kıskırtması olarak değerlendirmesine

¹⁹ Hem Yeşil Ordu, hem de 1920 yılında Mustafa Kemal'e karşı gelişen sol muhalefet hareketlerinin ayrıntılı bir incelemesi için bkz. (Erdem, 2010a).

²⁰ TKP'nin temsilcisi olarak Ankara'ya gelip bir dizi görüşme yapan Süleyman Sami'nin Türkiye'den döndükten sonra verdiği raporda Mustafa Kemal'den diktatör olarak bahsetmesi / bu şekilde bahisleri aktarması ilgi çekicidir (Erdem, 2010b: 184-187).

²¹ Mustafa Kemal ve Mustafa Suphi arasındaki mektuplaşmalardan örnekler için bkz. (Erdem, 2010b: 174-181)

²² Sayılğan, Zeki Velidi Togan'ın hatıratına atıfla Mustafa Suphi'nin Sultan Galiyef'in adamı olması dolayısıyla Moskova ve Ankara tarafından ortaklaşa ortadan kaldırıldığı sonucunun da çıkarılabileceğini savunmaktadır. Bkz. (Sayılğan, 1970: 10). Mustafa Suphi'nin Sultan Galiyef başta olmak üzere önde gelen Müslüman komünistlerle olan ilişkileri için bkz: (Erdem, 2010b: 79-98).

rağmen, TKP üyelerine dönük geniş bir tutuklama ve kovuşturma dalgası yaşanmış; faaliyetler yasaklanmış ve neticesinde örgüt tamamiyle yeraltına çekilmiştir (Tunçay, 1992: 20). Bu yer altına çekilme parti kadrolarında hem birbirlerine karşı hem de mevcut siyasal yapıya karşı eleştirelliği de beraberinde getirecektir.

Parti kadroları arasındaki çelişme 1927'de büyük bir tevkifatla neticelenecektir. Şefik Hüsnü bu tarihte yurtiçindeki TKP'nin lideri durumundaki Vedat Nedim'i (Tör) pasiflikle suçlayınca Vedat Nedim partiye ait dokümanların tamamını emniyete teslim edecek ve cumhuriyet tarihindeki en büyük komünist tevkifatlarından birisi gerçekleşecektir (Sayılkan, 1968: 188-190). 1929 yılında Nazım Hikmet de partiden Troçkist ve sosyal demokrat olduğu iddiasıyla ihraç edilmiştir (Tunçay, 1992: 76-77).

Vedat Nedim'in bu tavrı sonrasında TKP'den ayrılan grup 1930'lu yıllarda Kadro hareketini oluşturacaktır. Dolayısıyla Kadro hareketini TKP'nin bir versiyonu olarak değerlendiren eğilimlerin söz konusu olduğuna da burada temas edilmelidir.²³ Bununla birlikte *Kadro*'nun eski TKP'lilerin çekirdeğini oluşturduğu bir çeşit aydın-bürokrat hareketi olduğunu söylemek daha doğru gibi gözükmemektedir. *Kadro*, sosyalizmin değil Türkiye'ye uygulanabilir bir devletçiliğin teorisini oluşturmayı denemiş; bu çabaları da Erken Cumhuriyet dönemi siyasal kadrolarının bir bölümü tarafından desteklenmiştir. Ancak dergi belli bir süre sonra arkasından hükümet desteği çekildiği için lağvedilecektir. Sol kemalizmden bahsedildiğinde sürekli *Kadro* dergisine atıfta bulunulmasının temel sebebinin bu durum olduğu söylenebilir.

Diğët taraftan 1946 yılındaki sınırlı çok partili hayata geçiş denemesine kadar sosyalist hareketlerin bütünüyle yer altı faaliyetlerde bulundukları söylenebilir. Vedat Nedim ve ekibinin tasfiyesi sonrasında 1938 yılına kadar TKP liderlik kadrosu problemi yaşamış olmakla birlikte kesin olarak söylenebilecek şudur ki Stalinist eğilimlerin dışındaki eğilimler TKP'nin tamamen dışarısında bırakılmışlardır. Dolayısıyla 1927 tevkifatı sonrasında Türkiye'de sosyalist hareketler denildiğinde genellikle TKP çizgisinde yani SSCBKP-B, Stalinizm çizgisinde bir sosyalist hareketten bahsedilmektedir. Dışında kalan akımlar ise Batı

²³ Bir örnek için bkz. (Zorlu, 2006).

Marksizmine değil Sovyetler'de Stalinizme muhalif kalan Troçkist siyasete meyletmış gözükmetedir.

1946'da çok partili yaşama geçilmesi sürecinde iki sosyalist parti teşekkül edecektir. Bunlardan birisi Türkiye Sosyalist Partisi, diğeri ise Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi'dir (Sayılğan, 1970: 15-18). Her iki partinin de ömrü altı ayı geçmeyecektir. 1951 yılında gerçekleşecek olan geniş çaplı komünist tevkifatı lider kadroların etkisizleşmesine sebep olmuştur. Ancak Hikmet Kıvılcımlı önderliğindeki birkaç komünist 1954 yılında Vatan Partisi'ni kurmayı başarmışlardır. Vatan Partisi de 1957 yılında "komünist eşhas tarafından sevk ve idare olduğu anlaşıldığından" kapatılmıştır.

1961 yılında bir kısım sendikacı tarafından TİP kuruluncaya kadar Türkiye'de sosyalizmin legal bir örgütü olmayacaktır. İllegal örgütlenme TKP ise büyük ölçüde yurtdışı yapılanma haline gelecektir. TKP'nin Türkiye işçi sınıfının siyasal mücadelesinin gereklerine cevap verememesinin TİP'i doğurduğunu ileri süren Yalçın Küçük'ün tespiti (Küçük, 1978) bu bakımdan anlamlı ve açıklayıcıdır.

TİP yukarıda da bahsedildiği üzere bir grup sendikacı tarafından kurulmuş; daha sonra partinin üzerindeki ataleti atabilmek amacıyla aydınların parti bünyesine dahil edilmeleri eğilimi ortaya çıkmış ve Nadir Nadi, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu gibi aydınlara parti liderliği teklif edilmiştir. Bu tekliflere olumlu bir yanıt alınamadığından yine bir başka öğretim üyesi olan Aybar'a gidilmiş, Aybar teklifi kabul etmiştir. Bu noktada Varuy'un tespiti zikredilmelidir: "Aybar'ın TİP'e lider olması, bu işe kendisinden başka isteklinin çıkmamış olmasındandır." (Varuy, 2010: 35).

Bazı kaynaklar TİP'in TKP tarafından sevk ve idare edildiğini; TKP içerisinde de "TİP nasıl olsa iyi gidiyor, Türkiye'de TKP'nin legale çıkmasına gerek yok TİP üzerinden yürünebilir" gibi bir algının oluştuğundan bahsedilmektedir (Yurtsever, 2008: 40).²⁴ Ancak bu "İsmail Bilen tarafından görevlendirilen komite" öyküsünün mevcut bilgiler ve hatıratlar ışığında ciddiye alınmadığı belirtilmelidir.

*

²⁴ Benzer hikaye şurada da anlatılmaktadır: Bkz. (Doğan, 2005: 327-338)

Osmanlı döneminde sosyalizm üzerine çalışan kimselerin neredeyse tamamı sosyalizmin nasıl anlaşıldığının ortaya konulması gerektiğini düşünmektedirler. Sosyalizmin 18.yüzyıldan 20.yüzyıla kadar çok farklı tanımlarının olduğu, farklı şekillerde anlaşıldığı muhakkak. Ancak Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde kavramın nasıl anlaşıldığı, sonraki yıllardaki değerlendirme biçiminin de ipuçlarını vermektedir.

Cumhuriyet döneminde genellikle yasaklı ve gizli yürütülen sosyalist hareketlerin Osmanlı'dan cumhuriyete geçişin siyasal ve sosyal koşullarında biçimlendiği akıldan çıkarılmamalıdır. Bu geçiş emperyalizme karşı mücadele olduğu kadar bir ulus-devletin ortaya çıkması sürecinin de ifadesidir. Osmanlı Devleti'nin savaşı kaybetmesi ve Milli Mücadele'nin kazanılması sürecinde ortaya çıkan ve küresel etkileri yanında bölgesel anlamda da şekillendirici olmuş olan Ekim Devriminin Türk sosyalistleri üzerindeki etkisi bu noktada unutulmamalıdır. Dolayısıyla ulus-devletleşme süreci ile Ekim Devriminin karşılıklı etkileşimi ile biçimlenen bir sosyalist düşüncenin varlığından bahsedilebilir. Komünist Enternasyonal'in 1920 tarihli üçüncü toplantısında ulusal kurtuluş mücadelelerini destekleme kararı almış olması bu etkileşimde katalizör vazifesi görecektir.

Bu çerçevede Şerif Mardin'in Türkiye'deki Marksizm teorisyenlerinin muhtemelen dünya üzerinde Marksizme karkıda bulunanların en yetersizleri oldukları tespiti üzerinde ayrıca düşünmek gerekmektedir. Mardin bu kavrayış eksikliğinin Osmanlı'da endüstriyel altyapının yetersizliğiyle ilgisiz olduğu düşüncesindedir çünkü Birinci Dünya Savaşı öncesinde Avrupa'da bulunan Çin entelektüelleri Marx'a dönük böylesi bir ihmal içerisinde olmamışlardır (Mardin, 2013: 183). Mardin'in bu dikkati Osmanlı-Türk sosyalizmi açısından önemli bir noktaya isabet etmektedir. Zira Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadi-toplumsal koşullarından daha yetersiz koşullara sahip Hindistan'dan M. N. Roy, Rusya'nın Müslüman nüfusu içerisinde ise Sultan Galiyef gibi teorisyenler çıkabilmiştir. Feroz Ahmad, İstanbul'da dört yıl kalan ve Parvus Efendi adıyla bilinen Aleksander Helphand'ın dahi Osmanlı toplumu için bir sosyalizm nazariyesi geliştirememiş olmasını dikkat çekici bulmaktadır (Ahmad, 2010: 24).

Türkiye'de Marksist düşüncenin ilkel bir biçimde gelişmesinin en önemli neticesi kabaca 1920'li yılların ilk yarısından 1960'a kadar yaşanan kopukluktur.

Devletin sosyalist hareketler üzerindeki baskısı bu durumu bir ölçüde etkilemiş olabilir. Ancak vakıa 27 Mayıs sonrasında sosyalizm sözcüğünden bahsedilmeye başlandığında sosyalizm ve Marxizme ilişkin düşünsel birikimin çok zayıf olmasıdır. Türk sosyalizminin geçmişindeki kopukluk ya da süreksizlik sorununu sosyalist aydın kemalizmi biçimlendirip dönüştürerek aşma eğilimindedir. Güler'in yerinde tespitiyle içerdeki kadrolar siyasette yoktur. Dışardaki kadrolar ise SSCB'nin desteğiyle radyo yayını sürdüren bir mülteci grubu haline dönüşmüştür (Güler, 2015: 207).

Bu durum Türkiye'deki sosyalist-marksist hareketlere ilişkin Şerif Mardin'in tespitine de bir cevap teşkil edebilir. Metin Çulhaoğlu'nun (Çulhaoğlu, 2012: 124) dikkat çektiği üzere Türkiye'de sosyalist hareketler (Çulhaoğlu'na göre olumlu anlamda değil olumsuz anlamda) sürekli olarak siyasal iktidardan uzak düşmüşlerdir.²⁵ Anlaşılan bu durum zamanla yapısal bir zaafiyet haline dönüşmüş; bu durum düşünceyi de derinden etkilemiştir. Sosyalist düşüncenin Türkiye'de kemalizmle kurduğu ilgiyi ve ünsiyeti de bu iktidar eksikliği üzerinden okumak mümkündür. Bünyesel zaaf, İttihatçılığın bir takım sosyalist vurgulara açık damarının ve pratiklerinin takipçisi olarak kurgulanan kemalizm üzerinden aşmaya çalışılmaktadır.²⁶

Nazım bir aşk hikayesi dolayısıyla Rusya'ya gittiğinde marksizm ve leninizmi öğrenir. Şevket Süreyya Turan arayışında Kafkasyada öğretmenken marksizmle tanışır. Cevat Dursunoğlu Erzurum Kongresi'nden bir yıl sonra Kafkasyada marksizmi benimser. Avcıoğlu M. Suphi'nin komünistliğe Türkçülükten / milliyetçilikten geçerek geldiğine dikkat çekmektedir. Ahmet Bedevi Kuran, M. Suphi ile Sinop'ta sürgün oldukları günlerde kendisine milli bir

²⁵ " Türkiye sosyalist hareketinin ilk dönemine önce anti-ittihatçı tepkilerin, sonra da sosyalist hareketin bir kolu açısından II. Enternasyonal eğiliminin sonucunda, aşırı yasacı, objektivist eğilimler damga vurmuştur. İlk Osmanlı sosyalistlerinin sonra da yeni kadroların anti-ittihatçılıkları Türkiye sosyalist hareketi açısından talihsiz bir olgudur. Türkiye sosyalizmi anti-ittihatçı doğarken anti-iktidarcı doğmayı da sağlamış oluyordu. (...) Anti-ittihatçı tepkilerin yeni doğan sosyalist harekete gereksiz bir sünepelik yerleştirdiğini öne sürüyorum" (Çulhaoğlu, 2012, s. 124).

²⁶ Bu durum bugün de değişmemiştir. İlker Aytürk'ün Post-Post Kemalizm çıkışına (Aytürk, 2016: 323-346) Tanıl Bora'nın "yetmez ama evet" mealindeki cevabı (Bora, 2017) bünyesel zaafın 12 Mart sonrasında yeni sol hareketlerinde de derinden hissedilmeye başladığının bir göstergesi olarak okunabilir. Bora'nın bu yazısından sonra Güler'in şu cümlelerinin tam yeri geliyor:

"(...)ulusal kurtuluş kavgasına destek vermek doğrudur, içinden bu kadar çok ve bu kadar üst düzeyde kemalist çıkarmak fazladır. Sol, burjuva siyaseti için 'ara kadro hazırlık okulu' olarak hizmet vermeye hep devam etmiştir." (Güler, 2015: 230).

mason teşkilatı kurulması yönünde görüşlerini ifade ettiğini aktarmaktadır. Zeki Velidi ise M. Suphi'nin milliyetçiliğinin Bolşeviklerin farkında olduğunu, bu yüzden pek tutulmadığını iddia etmektedir (Avcıoğlu, 2001: 462-465). Tüm bunlar dikkate alındığında ülkemize komünizmin Rusya'nın periferisindeki bir ülkeden, esasen milliyetçi aydınlar marifetiyle geldiği görülmektedir. Bu aydınları öğrendikleri marksizm elbette içerisinde birtakım tepkileri de barındıran, Rusya'nın periferisindeki coğrafyalarda gelişmekte olan leninizmdir.

Belge, TKP'nin M. Suphi tarafından 1920'de Moskova'da kurulmuş olmasından bahsederek bu durumun her yerden önce Türkiye'de Leninist bir örgütlenmeye sebep olduğu kanaatini dile getirmektedir. Bununla birlikte TKP'nin doğduğu ortam yani M. Kemal'in bağımsızlık hareketinin başarısı, bu yeni doğan komünist hareketin "ölüdoğuş"una sebebiyet vermiştir (Belge, 2013: 246).

Belge'ye göre Cumhuriyeti kuran kemalizmin laik, çağdaşlaşmacı, devlete dayalı sanayileşme anlayışı erken dönem komünistlerini ideolojik bakımdan silahsız bırakmıştır. Bu ideolojik silahsızlık hareketin Stalinizmin etkisi altına girmesini hızlandırmış; bu da kurumsal bir teslimiyetçiliği beraberinde getirmiş ve bu durum 1960'lı yıllarda Türkiye tarihinin Marksçı bir çözümlemesinin yapılması ihtiyacı belirlediğinde bu ihtiyacın karşılanamamasına sebep olmuştur (Belge, 2013, s. 249).

Belge'nin, TİP'in TKP'ye göre enerjik, açık ve teoriyi pratiğe uydurma yeteneği dolayısıyla Türkiye sol tarihinde eşsiz bir yere sahip olduğunu ileri sürmesi isabetlidir (Belge, 2013, s. 255). Zira 1960'lı yıllardan günümüze kadar geçen sürede kitlelere TİP kadar dokunabilen bir sol hareket söz konusu olmayacaktır.

Dünyada 1968 hareketi ortodoksluktan uzak, devrimci ama komünist olmayan bir hareket durumundayken Türkiye'de tam tersi bir süreç yaşanmış ve 68 hareketi Stalinizmi ve kemalizmi sol içerisinde tahkim etmiştir. Belge'ye göre Stalinizm ve kemalizmden kopulmaması Çekoslovakya olayı sonrasında Türk solunu tarihinin en derin bunalımlarından birisine itmiştir (Belge, 2013, s. 261).

Belge'ye göre Türkiye'de marksistlerin çözmesi gereken paradoks Türkiye'nin iktisaden geri kalmış bir ülke olmasına rağmen siyasi bakımdan görece ileri olmasıdır. Yine bu çerçevede Belge'ye göre kemalizm çağdaşlaşmacı bir seferberlikti ama popüler değildi. Sol popüler bir toplumsal dönüşümün yolunu

gösterebilirdi (Belge, 2013, s. 286). Ancak ifade edilmesi gereken kemalizm bir seferberlik olmasına rağmen popüler değilken solun görece popülerliğine rağmen bir seferberlik yaratamamış olmasıdır. Çünkü Türkiye'de sol teorik tartışmalara fazlasıyla boğulmuş durumdadır.

İKİNCİ BÖLÜM – TARİHSEL ÇERÇEVE

1. FIRTINALI RENKLERİN DANSI: SOSYALİZM, MİLLİYETÇİLİK VE SÖMÜRGE DÜNYASI

On dokuzuncu yüzyılın başlarından itibaren toplumsal ve siyasal yapıları biçimlendiren bir fenomenle karşı karşıyayız. Tom Nairn'in şu ifadesine katılmamak elde değil:

1789'u takip eden ve 1989 olayları sırasında ve sonrasında yeni bir kuvvet ve can kazanarak günümüze dek süren çağ, elbette doğru bir şekilde "milliyetçilik çağı" olarak adlandırılmıştır-"Yükselen Sivil Toplum Çağı" olarak değil (Nairn, 2015: 144).

Milletlerin ve milliyetçiliklerin tarih sahnesine sert bir giriş yaptıkları bu dönemde Avrupa'da düşüncelerini biçimlendirmekte olan iki filozof, Marx ve Engels'in bu fenomenlere dikkat etmediklerini söyleyemeyiz elbette. Örneğin Marx'ın 1840'larda ulus üstüne bir kitap yazmayı tasarladığı ancak bu tasarının fiiliyata dönüşmediği iddia ediliyor (Davis, 1991: 7). Ancak yaşamının hiçbir döneminde Marx'ın, milliyetçilik üzerine sistematik bir ilgiye sahip olmadığını ileri sürmek daha makul bir argüman olacaktır. Onun temel yönelimi on dokuzuncu yüzyıl dünyasını açılacak çok daha makro ölçekli bir teori geliştirebilmektir, tıpkı aynı dönemden malzemelerini toplayan diğer önemli düşünürler gibi.

Örneğin Weber rasyonalleşmeyi merkezi bir kavram olarak ele almıştı, Durkheim *anomie*ye odaklanmıştı. Marx sınıfı analizinin merkezine oturttu. Milliyetçiliklerin o kadar da önemsiz olmadığının anlaşıldığı bir dönemde ise Marx'ın izini takip edenlerden Lenin meseleyi daha sistematik bir şekilde ele aldı. Hatta Lenin'in meseleyi sistematik bir biçimde ele alan ilk Marksist olduğu da söylenebilir. Hem de öyle bir analiz çerçevesi oluşturdu ki Marksizmin sömürgecilik / emperyalizm bağlamında değerlendirilmesinin ve sömürge ülkelere uygulanmasının ilhamını veren kişi oldu.

Marksizmin milliyetçilik meselesine yaklaşımının tarihsel süreç içerisinde aldığı biçimleri ele almadan Üçüncü dünyada beliren milliyetçi hareketleri ve İkinci Büyük Savaş sonrasında beliren reel sosyalizmi analiz etmek zorlaşacaktır. Burada

ele alınacak tarihsel tecrübe bir önceki bölümle birlikte araştırmada temel alınacak kavramsal çerçeveyi de tamamlamış olacaktır. Sömürgeciliğin marksizm ve milliyetçilikle nasıl pratik ve pragmatik bir ilişki kurduğu üzerinde durulacak. Daha doğrusu milliyetçilik adı verilen fenomenin sömürge dünyasında nasıl bir biçim aldığı görülmüş olacak.

1.1. MARX, ENGELS VE MİLLİYETÇİLİK

Marx'ın milliyeti karakteristikler açısından ayrılmış cemaatler olarak değil devletlerin bir özelliği olarak gördüğü söylenebilir. Aynı şekilde Engels'in çalışmalarında da millet kavramının sık sık ulus-devleti karşılayacak biçimde kullanıldığı görülmektedir (Benner, 2014: 171). Bununla birlikte her iki düşünürün de bazı milliyetçi hareketlere yaklaşımı ilgi çekicidir. Örneğin Marx I. Enternasyonal'de yaptığı konuşmada uluslararası işçi partisinin bağımsız bir Polonya milleti yaratmaya çalışmasında çelişki bulunmadığını ifade edecektir. Ancak Çek milliyetçiliği ve Slav milliyetçiliği gibi milliyetçiliklere özellikle Engels'in yaklaşımı aynı şekilde olmayacaktır. Engels geliştirdiği tarihsel milletler ve tarihsiz milletler yaklaşımıyla ilerleyen dönemde Marx'a da yönelecek eleştirilerin önünü açacaktır. Çünkü Engels'e göre tarihsiz millet parçaları bağımsız bir varoluş sürdürmeye muktedir değildir (Benner, 2014: 180).

Rosdolskiy, Marx'ın ulus ve ulusallık terimlerini çok farklı yorumladığını; birincisini egemen bir devletin halkını belirlemek için; ikincisini ise dili ve ortak geçmişi olan fakat devleti olmayan "tarihsiz" halkları belirlemek için kullandığını belirtmektedir. Bu çerçevede Rosdolsky'e göre Marx ve Engels işçilerin ulusal mücadelelerini bir şekilde onaylamışlardır. Bu doğrultuda proletaryanın sınıf mücadelesinin ulusal bir temelde örgütlenirse başarılı olabileceği düşüncesi geliştirilmiştir. Diğer bir deyişle ulusal mücadele ve sınıf mücadelesi birbiriyle eşitlenir daha doğrusu bu biçimiyle onaylanır hâle gelmiştir (aktaran Davis, 1994: 33). Bu esasında Marx ve Engels'in ulus kavramını ele alışı oldukça indirgemeci bir tavra sahip olduklarını göstermesi bakımından önemlidir. Buradan hareketle Nicos Poulantzas, bir milliyetçilik kuramı üretilemeyeşini Marksizmin tüm açmazlarını göz önüne seren bir durum olarak değerlendirmektedir (aktaran

Özkırmılı, 2008: 47-48). Aynı şekilde Tom Nairn de şöyle yazar: "Milliyetçilik kuramı Marksizmin tarihi başarısızlığıdır" (Nairn, 1981: 329).

Ephraim Nimni, Marx ve Engels'in bir devlet kurabilmiş toplumlar için millet; bir devlet kuramamış toplumlar için "milliyet" kavramını kullandıklarını belirtmektedir (Nimni, 1991: 23). Nimni bu yaklaşımlarıyla Rosdolskiy ile benzer bir noktaya gelmektedir. Buna göre milliyet olan toplumlar ya bir devlet kurarak millet haline gelecekler; ya da devlet kurmayıp tarihsiz halklar olarak kalacaklardır.

Komünist Manifesto'da geçen "İşçilerin vatanı yoktur" şeklindeki ifade uzun bir süre Marksizmin ulusalcılığı önemsemediği şeklinde yorumlanmıştır. Nitekim *Komünist Manifesto*'da şöyle denilmektedir:

Komünistler ayrıca vatan ve milliyeti kaldırmayı istemekle suçlanıyorlar.
İşçilerin vatanı yoktur. Onlardan sahip olmadıkları bir şeyi alamayız. Proletarya, her şeyden önce siyasal gücü ele geçirmek, ulusun önder sınıfı durumuna gelmek, kendisini ulus olarak oluşturmak zorunda olduğuna göre kendisi bu ölçüde ulusaldır ancak sözcüğün burjuva anlamında değil (Marx & Engels, 2014: 138).

Fark edileceği üzere Marx ve Engels ulusu devrimin bir ön gereği olarak değerlendirmekle birlikte proletaryaya da bu devrime uygun bir ulus inşa etme görevi biçmişlerdir. Dolayısıyla Marx ve Engels'in milliyetçiliği kesinlikle önemsemedikleri söylenemez. Ancak onu bir araç, varılacak noktaya götürmede yararlı olabilecek bir alet, bir enstrüman olarak değerlendirdikleri ve bu sebeple üzerinde uzun uzadıya durmadıkları söylenebilir. Marx ve Engels için milliyetçilik ulus-devletleştirici yani modernleştirici bir etki çerçevesinde değerlendirilmektedir. Ulus, sosyalizme varan yolda uğranması gereken duraklardan birisidir, feodal toplumla karşılaştırıldığında ileri bir aşamadır. Struik'in "işçilerin vatanı yoktur" ifadesinin fabrika ve madenlere itilen, amansızca sömürülen işçilerin zaman içerisinde ulusal-yerel bağlarını yitirmelerine bağlayan yaklaşımı daha gerçekçi bir değerlendirme gibi gözükmektedir. Struik bu noktada Alman İdeolojisi'nde büyük burjuvazinin tüm dünyada çıkarları aynı bir sınıf yaratmasından bahsederek Komünist Manifesto'nun işi burada bırakmadığı, ulusçuluğu tarihsel bir olgu olarak gördüğü, Marksizmin ulusçuluğu feodal beyler tarafından ezilirken burjuvazinin kendi çıkarlarının yönetimi için ulusal devleti kurmada kullandığı üzerinde durur (Struik, 2014: 78).

Daha önce de ifade edildiği üzere Marx gerçek anlamda topluluğun devlet ve sınıflar tasfiye edildiğinde gerçekleşeceği düşüncesindeydi. Bu bakımdan millet / ulus meselesine ilgi duymasına rağmen onu aşan daha doğrusu onun gözüktüğünden daha önemsiz olduğu gibi bir düşünceye sahipti. Bu durum en net şekilde Marx'ın Yahudi Sorunu'nu ele alışında gözlemlenebilir. Marx'a göre yeknesak bir Yahudi Sorunu yoktur, her devlete bağlı olarak muhtevası değişen bir sorun söz konusudur. Örneğin Almanya'da sorun teolojik bir sorundur çünkü devlet hristiyanlığı temeli kabul ederek Yahudilikle bir karşıtlık yaratmıştır. Fransa'da ise anayasacılık sorunudur çünkü bu ülke hristiyan temellere dayanmamakla birlikte politik özgürleşmeyi tamamlayamamıştır. Dolayısıyla devlet politik devletleştikçe sorun teolojik olmaktan çıkmaktadır. Şöyle diyor Marx:

Yahudi'nin, hristiyanın ve genel olarak dinsel insanın politik özgürleşmesi, devletin yahudilikten, hristiyanlıktan ve genel olarak dinden özgürleşmesidir. Devlet dinden,, devlet dininden özgürleşerek özgürleşebilir. Bu, devletin devlet olarak hiçbir dini tanımaması ama her şeyden önce kendini devlet olarak tanıması demektir (Marx, 2014: 15).

Arkadaşı Engels ise *Komünist Manifesto* yazılmadan birkaç yıl önce Alman ulusu konusunda çok daha milliyetçi yönelimlere sahiptir. 1840-41'de yazdığı zannedilen bir yazıda şöyle diyor Engels:

Görüşlerini genelde paylaştığım pek çok kişinin aksine hâlâ Rhine'in Almanca konuşulan sol yakasının yeniden fethedilmesinin bir ulusal şeref meselesi olduğu; zorla koparılmış Hollanda ve Belçika'nın Almanlaştırılmasının bizim için bir politik zorunluluk olduğu görüşündeyim. Slavlar doğuda güçlenirken Alman ulusallığının bu ülkelerde baskı görmesine izin vermeye devam mı edeceğiz? (aktaran Davis, 1994: 14-15).

Aynı dönemlerde Engels, Alman dilindeki gereksiz yabancı sözcüklerin temizlenmesi gerektiğinden de bahsetmektedir. Engels'in yabancı etkisine karşı tepkisi bununla sınırlı değildir. Örneğin Almanya'da mimaride uygulanan yabancı formlara da izin verilmemesi gerektiği kanaatindedir. Davis bu derece milliyetçi bir perspektifin o dönem için oldukça marjinal olduğu düşüncesindedir. Ancak Davis'in bu vargıda dönem Alman düşüncesinin temel dinamiklerini dikkate almadığı söylenebilir. Alman oportünizminin düşüncenin bütün renklerini farklı düzeylerde de olsa etkilediği bir dönemde Engels'in bu yaklaşımı bir ölçüde

anlaşılabilir. Esas marjinal yaklaşım, O'nun biyografisinin de yazarı Gustave Meyer'in Engels'in benzer milliyetçi reflekslerini zaman içerisinde törpülediğini iddia etmesidir (Davis, 1994: 14-15). Zira ileride de görüleceği üzere Engels bu marjinal fikirlerinin etkisini özellikle Avrupa dışı toplumlara bakarken taşımaya devam edecektir.

Marx'ın düşüncesinin temelinde enternasyonalizm vardır. Elbette ki bu enternasyonalizmin oluşmasının ön gereği ulusların varlığıdır. Ancak içerisinde geçilen dönemde gümrükler indirilmiştir ve ulus-devlet korumacılığının modası geçmiş gibi gözükmemektedir. Burjuvazi dünya pazarını sömürsüyle bütün ülkelerde üretim ve tüketime kozmopolit bir özellik kazandırmış ve sanayicilerin üzerinde durdukları ulusal pazarı ortadan kaldırmıştır. Marx ve Engels meta üretiminde yaşanan gelişmenin zihinsel üretimde de ortaya çıktığını, tek tek ulusların düşünsel ürünlerinin ortak bir mülk haline geldiğini ve böylelikle sayısız tikellikten / ulusallıktan bir dünya yazınına doğru gidildiğini iddia etmektedirler. Düşünürler bu gelişmeyi olumlamaktadır çünkü onlara göre ulusallık tek yanlılık ve dar kafalılık üretmektedir (Marx & Engels, 2014: 120-121). Büyük olasılıkla Marx bu siyasal ortamı gözlemleyerek uluslardan enternasyonalizme geçiş sürecinde olduğunu düşündüğü için veya ulusla ulus-devleti birbirlerinin yerine düşündüğü için enternasyonalizmin ön gereği olan ulusları çok fazla önemsememiştir. Ancak verili bir durum olarak uluslar devrime geçişte önemlidir. Marx ve Engels'in analizlerinin ulus-devleti oldukça merkezi bir yere konumlandığını gösteren Komünist Manifesto'daki şu ifade dikkat çekicidir:

Öz olarak olmasa bile, biçim olarak, proletaryanın burjuvaziyle savaşı ilkin ulusal bir savaşımdır. Her ülkenin proletaryası kuşkusuz her şeyden önce kendi burjuvazisiyle hesaplaşmalıdır (Marx & Engels, 2014: 129).

Enternasyonalizmin kozmopolitlik olmadığını ileri süren Davis ise tam bu noktada Engels'in "Avrupa'daki büyük ulusal devletler proletaryanın yönetimi altında halkların uyumlu uluslararası iş birliğinin kaçınılmaz önkoşulu" şeklindeki cümlesini hatırlatmaktadır (Davis, 1994:23).

Engels'in büyük devletler üzerine bu vurgusu sonraki dönemde Marx'ın da paylaşacağı bir kıtas haline dönüşecektir. Her ne kadar Marx küçük uluslara karşı Engels'ten daha insafli bir yaklaşım içerisindeyse de Marx da Engels de daha

gelişmiş bir ekonomik düzen oldukları gerekçesiyle küçük devletlere karşı büyük devletlerin yanında saf tutacaklardır. Engels, küçük uluslara karşı büyük ulusların yanında durma düşüncesini çok öncelere, 13.yy'da yaşanan birtakım hadiseler kadar geri götürmüştür. Örneğin 13. yy.'da İsviçre'nin Avusturya'dan ayrılmasını "Avusturya tarihinde belki de ilk defa ilerici bir devletti" diyerek eleştirmiştir. Küçük ulusların büyük uluslar tarafından özümzenmesi gerektiği fikri üzerinde duran Engels'in bu düşüncesi şu satırlarda çok daha net bir şekilde görülmektedir:

Aynı zamanda hâlâ şurada ya da burada bulunan ve artık bir ulusal varlık oluşturamayan halkların kalıntıları daha büyük uluslar tarafından özümzenir ya da bu ulusların bir parçası haline gelir veya politik önemi olmayan etnografik anıtlar olarak kendilerini muhafaza ederler.

Davis, bu durumu dikkate alarak aslında Marx ve Engels'in düşündükleri enternasyonalizmin ileri endüstri ülkelerinin enternasyonalizmi olduğunu iddia etmektedir (Davis, 1994: 24 ve 70).

Engels 1847'de daha çok Polonya'yı önemseyen bir bakış açısıyla "bir ulus aynı anda hem başka ulusları ezip hem de özgürleşemez" sloganını attığında Marx onun bu sloganını Marksizmin analiziyle uyumlu bir şekilde "Polonya Polonya'da değil İngiltere'de kurtarılacaktır" cümlesiyle tamamlayacaktır. İlk bakışta "işçilerin kurtuluşu ancak işçiler tarafından gerçekleştirilebilir" cümlesiyle çelişkili olduğu düşünülen bu tespit aslında sınıfsal çelişkinin en fazla İngiltere'de olduğu dolayısıyla İngiltere'de proletarya sınıf mücadelesini kazandığında zaten eski düzenin yıkılacağı önermesine dayanmaktadır (Davis, 1994: 27-29). Bununla birlikte güncel siyasal gelişmeler ve Avrupa devletler dengesindeki değişimler / gelişmeler Marx ve Engels'in fikirlerinin değişmesini de beraberinde getirecektir.

İki düşünürün milliyetçilik konusundaki fikirlerinin biçimlenmesinde Rusya ve daha az etkili olmakla birlikte Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na yaklaşımlarının etkili olduğu söylenmelidir. Marx ve Engels bu iki imparatorluğu ama daha çok Rus Çarlığı'nı Avrupa'daki devrimci hareketlerin önünde en büyük engel, gerici iki büyük güç olarak değerlendirmişlerdir. Batı ve Orta Avrupa'da bu iki emperyal gücü zayıflatacak milliyetçi hareketleri olumlama eğiliminde olmuşlardır. Bu bağlamda oldukça enteresan refleksler geliştirdikleri de gözlenmektedir. Örneğin Rusya'nın Doğu Avrupa'da başat bir güç durumuna

gelmesini önlemesi için Britanya hükümetine çok kereler doğrudan ve dolaylı çağrıda bulunmuşlardır.

Engels 1848 Devrimleri esnasında Prag'da ayaklanan Çeklere karşı oldukça öfkeli. Zira Marx ve Engels Almanya'ya demokratik devrimin önderi olarak bakıyorlardı. Bu yüzden Prag'da başlayan Çek isyanının Almanlarla Çeklerin bir arada yaşama olanaklarını yok ettiğini düşünen Engels yegâne çözümün Almanların Çeklere karşı bir imha savaşı olduğunu yazacak kadar ileri gitmiştir. Engels daha sonra bu ifadeleri için Çek ulusunu değil Çek ulusçuluğunu bu ifadelerle mahkûm ettiğini söylese de gerçek bu değil gibidir (Davis, 1994: 38-39). Engels'in öfkesinin arkasında yatan unsur Çeklerin Rus ilerleyişine zemin hazırladıkları düşüncesidir.

Engels'e göre 1879'dan sonra Avrupa'da asli iki güç bulunmaktadır: Devrim ve demokrasi ile Rusya ve mutlakiyetçilik. Bu bağlamda hem Marx hem de Engels'in Rusya'ya temkinle hatta nefretle yaklaştıkları ve politik pozisyonlarını buna göre belirledikleri söylenebilir.

İki düşünürün Osmanlı Devleti'ne bakışını ciddi ölçüde etkileyen de Rus faktörü olacaktır. Aslında Osmanlı'yı gerici bir güç olarak değerlendiren Marx ve Engels, Buna rağmen Osmanlı topraklarının Rusya kontrolüne girmesinin, Rusya'yı güçlendireceğini düşünerek Avrupalı devletlere Rusya'nın Osmanlı üzerinde tek başına hakimiyet kurmasını önlemek amacıyla çağrıda bulunmuşlardır. Engels bu çerçevede devrimci demokrasinin çıkarları ile İngiltere'nin çıkarlarının örtüştüğünü söyleyecek kadar ileri gitmiştir. Ve fakat Türklere yönelik bu bakış açısı ilanihaye değildir. Engels'e göre Balkanlar'da sayıları bir milyonu geçmeyen Türk nüfus²⁷, sayıları 12 milyonu geçen diğer halkları baskı altında tutmaktadır. Bu çerçevede Engels gelecek kuşakların sorumluluğunu hatırlatmakta ve "bir bilgeler ve kahramanlar topluluğu olan Roma İmparatorluğu'nun halk tabakasına bakarak bir

²⁷ Esasen Osmanlı Devleti Yunan İsyanı'na kadar Avrupa entelektüel çevrelerinde ciddi biçimde takip edilmemektedir. Engels bu durumu şu cümlelerle ifade eder: "Yunan İsyanına kadar Türkiye, niyet ve amaç ne olursa olsun bir *terra incognita* [bilinmeyen toprak]." Yine Engels Türklerin, yerlerine Ruslar ya da Avusturyalılar konulmaksızın çarelerine bakılması gerektiği kanaatinde (Marx & Engels, 2008: 34 ve 41). Bu noktada Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik başlıklı bir projeyi yöneten Mete Tunçay'ın Marx'ın Osmanlı İmparatorluğu hakkındaki kanaatlerinde fena halde yanlışlığı söylenmelidir. Zürcher'e göre Marx Osmanlı İmparatorluğu'na, kapitalizmi geliştiremeyecek kadar ilkel olduğu için Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması gerektiğini düşünen Rosa'dan daha esnek yaklaşmaktadır (Tunçay, 2010:249). Tunçay'ın temas ettiği ancak detaylandırmadığı Rusya'nın 19.yüzyıldaki rolü dolayısıyla konjonktürel bir yaklaşım içerisinde olduğu ifade edilmelidir.

ayak takımının egemenliğinden kurtulma[nın] mutlak zorunlu bir duruma" geleceğini söylemektedir (Marx & Engels, 2008: 22-23 ve 35).²⁸

Engels'in Sava ve Tuna'dan güneye doğru inen büyük yarımada diye bahsettiği Balkanlar'daki halklara ilişkin şu tespitleri hayli ilgi çekicidir:

"Bu şahane toprağın talihsizliği, ilerleme ve uygarlığa en az uygun düşenin hangisi olduğunu söylemesi hayli güç, değişik birçok soy ve ulusal kümelerin yerleşme bölgesi oluşudur." (Marx & Engels, 2008: 22)

Bu yaklaşımına rağmen Engels, Rusya'nın panslavist politikalarını dengeleyebileceği ve Rusya kontrolüne girmeyebileceği düşüncesiyle bir dönem Slavların Sırbistan etrafında toplanması fikrini savunmuştur (Marx & Engels, 2008: 45).

Fransa'nın Cezayir'i işgali esnasında Northern Star gazetesinin (Londra) Paris muhabiri olarak burada bulunan Engels, Cezayir'de Fransa karşıtı mücadeleyi örgütleyen liderlerden Abdül Kadir'in yakalanmasını şu şekilde değerlendirmektedir:

Bedevilerin mücadelesi umutsuz bir mücadele idi ve Bugeaud gibi vahşi askerlerin bu savaşı sürdürme tarzı oldukça utanç verici olsa da Cezayir'in fethi uygarlığın gelişmesi bakımından önemli ve tarihi bir olaydı. (...) Cezayir'in fethi Tunus ve Trablus bölgelerini hatta Fas İmparatorunu uygarlık yoluna girmek zorunda bırakmıştır." (aktaran Davis, 1994: 73)

Aynı Engels 1857'de Fransızların Cezayir'deki uygulamalarını reddetmeye başlayıp Abdül Kadir'in yiğitliğini övmeye başlayacaktır (Davis, 1994: 73). Ancak bu durum genelde yapıldığı gibi Engels'in düşüncelerinin radikal bir dönüşümü olarak değerlendirilmemelidir. Engels'in dönüşümünün Fransa'da Napoleon III'ün yönetimi ele geçirmesinden sonra gerçekleştiğine dikkat edilmelidir. Bu dönemde düşünürler Fransa'nın Rusya ile anlaşarak Rusya'nın Avrupa'da önünü açacak birtakım uygulamalar geliştirebileceğinden endişe ettiklerinden, yani Rusya dolayısıyla Fransa'ya da güvensizlik duymaktadır.

²⁸ Eserin Türkçedeki ilk baskısı Türkiye Üzerine başlığıyla yapılmış, orijinaline göre hayli ufak çapta kalan bir kitaptır. Doğal olarak (!) Türkiye Üzerine'de Marx'ın (ve Engels'in) Osmanlı toplumu ve Osmanlı Devleti hakkındaki küçültücü ifadeleri yer almamaktadır (Marx, 1966). Kitap uzun yıllar sonra Sümer Yayıncılık tarafından tekrar yayınlanmıştır.

Burada bir tutarlılığı ifade etme bakımından şu hususun altı bir kez daha çizilmelidir: Marx ve Engels ileri bir ülkenin geri bir ülke üzerinde hegemonya kurmasında ileri bir ülkenin yanında yer almışlardır. Örneğin Rusya'nın Avrupa'daki ilerleyişine karşı olmalarına rağmen Rusların Orta Asya toplumları üzerindeki uygarlaştırıcı rollerinin önemsenmesi gerektiği düşüncesindedirler. Ancak bu bölgede İngiltere ve Rusya arasında bir rekabet belirdiğinde iki düşünür İngiltere'nin yanında saf tutmayı sürdüreceklerdir.

Neticede emperyalizm Avrupa'da geçerli felsefe haline gelip sistemi biçimlendirmeye başladığında ve işçilerin refah seviyesinde emperyalizme bağlı olarak ciddi artışlar meydana geldiğinde Marx ve Engels biraz da "büyük devletler"i küçük uluslara tercih etmelerinin etkisiyle yaşananlar karşısında sessizliği tercih edeceklerdir. Davis'in isabetle belirttiği gibi bu durum Marx ve Engels'in emperyalizmi destekledikleri anlamına gelmediği gibi eleştirdiklerini de göstermemektedir (Davis, 1994: 87-88).

Marx ve Engels, milliyetçilikleri sosyalist devrimin önünü açan gelişmeler olarak değerlendirmektedirler. Engels İtalya'da, Almanya'da ve Avusturya'da işçilerin ilk etapta yaptıklarının burjuvaziye iktidara getirmek olduğunu söyler ve bir ülkede ulusal bağımsızlık olmaksızın burjuvazinin iktidara gelmesinin imkansızlığını belirtir. Bu çerçevede 1848 Devrimi o zamana kadar birlikten yoksun bulunan uluslara birlik ve özerklik fikrini getirmiş ve böylelikle bir sosyalist devrim olmamışsa da bir sosyalist devrimin yolunu açmıştır (Marx & Engels, 2014: 110-111).

Peki sonraki dönemde tartışmaların odağına oturacak self-determinasyon hakkı meselesi Marx ve Engels'in düşüncesinde nerede durmaktadır? Marx ve Engels'in self-determinasyon hakkı üzerinde durmadıkları görülmektedir. Bunun iki temel sebebi olduğu söylenebilir. İlki Marks ve Engels'in mutlak ve objektif bir hak kategorisinin varlığını düşünmüyor olmalarıdır. Düşünürler her durumda ve herkese uygulanacak bir hak kategorisinden ziyade işçi sınıfının çıkarları doğrultusunda tanımlanacak ve konjonktürel olarak tanımlanacak hak kategorilerinden bahsetmeye eğilimlidirler. Önemli olan proletaryaya ve ilerlemeye hizmet edecek olmasıdır. Örneğin Marx da Engels de bir ilerlemeyi ifade ettiği için köleliği en azından tarihin belli bir dönemi için olumlamaktadırlar. Dolayısıyla self-

determinasyon hakkını da böyle bir hakkın varlığından bahsetmeden işçi sınıfının çıkarları doğrultusunda ele alırlar.

Bu bağlamda Marx ve Engels'in uluslararası ilişkilere ilişkin bir ahlâk yasaları olmadığı ileri sürülebilir. İki düşünür olaylar ortaya çıktığında meseleleri sosyalizm davası ve insanlığın iyiliği için hangisinin daha tercih edilebilir olduğu kıstasına göre değerlendirmektedir. Diğer bir deyişle Marx ve Engels'in ahlâk yasası budur.

Davis (1994) Marx ve Engels'in *Komünist Manifesto*'da uluslaşmaya dönük olumlu kanaatlerinin en önemli sebebinin ikilinin Alman romantizminden oldukça etkilenmiş olmalarına bağlamaktadır. Marx Almanya'da oluşan ulusun yapıcı rolünün farkındadır. Marx'ın bu bakışını Davis Rousseau'nun vatanseverliği ile karşılaştırmakta ve Marx'ın ulusa yüklediği anlamla Rousseau'nun vatanseverliğe yüklediği anlamın aynı olduğunu ileri sürmektedir: Herkesin refahını amaçlayan bir hareket.

1.2. LENİN, STALİN VE ULUSLARIN KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI

Yirminci yüzyıla girildiğinde gözüken çok net bir durum vardır: Milliyetçilikler, Avrupa'nın çok uluslu İmparatorluklarını uçuruma doğru sürüklemektedir. Bu tarihsel süreci Rusya'da izleyen Lenin'in sınırlarını kendisi çizebilirse milliyetçiliği Rusya'da bir devrim gerçekleştirmek için kullanabileceğini düşündüğü ileri sürülebilir. Rusya'nın batı kesimlerinde milliyetçilikler çok daha müteakim bir form almış durumdaydı ve Çarlık rejimini zayıflatacak önemli bir meseleydi. Asya'nın içlerine doğru da bir milliyetçi uyanış söz konusuydu. Asya'daki milliyetçilikler her ne kadar Çarlık rejimini tehdit eder boyuta gelmemişse de bu coğrafyalardan yetişen etkili milliyetçi figürlerin Bolşevizm davasına kazanılmasının büyük faydaları olabilirdi.

Bu çerçevede Lenin, Rusya'da bir devrimin başarısının ve geleceğinin Rusya'ya değil Rusya'ya bağlı küçük ulusallıklara bağlı olduğunu düşünüyordu. Bu sebeple en iyi seçenek olarak bu ulusların aktif iş birliğini; en kötü seçenek olarak ise bu ulusların dostça tarafsızlığını sağlama amacındaydı (Davis, 1994: 199).

Anderson Lenin'in ulusların kendi kaderini tayin hakkı üzerinde düşünmeye başlaması için milat olarak Birinci Büyük Savaş'ın başlangıcını göstermektedir.

Anderson'a göre II. Enternasyonal'de çıkacak bir emperyalist savaşta sosyalist partiler kendi emperyalist hükümetlerini desteklememe kararı almış olmalarına rağmen Alman ve Fransız sosyalist partilerinin yurtseverlik duygularına yenik düşerek kendi hükümetlerini desteklemeleri Lenin'i arayışa itmiş, ve Lenin bu dönemde devrimci pratiğinin özünü oluşturacak Hegel okumalarını gerçekleştirerek ulusların kendi kaderini tayin hakkı konusuna daha ciddi bir şekilde eğilmiştir (Anderson, 2012: 43-45).

Lenin'in Self-determinasyon hakkına bu kadar büyük bir anlam yüklemesinin arkasındaki sebep de büyük olasılıkla, Davis'in bahsettiği yukarıda bahsedilen kötü senaryoydu. Şöyle tanımladı ulusların kendi kaderini tayin etmesi hakkını Lenin: "... [O] ulusların, yabancı ulusal bütünlerden siyasal bakımdan ayrılma ve bağımsız bir ulusal devlet oluşturmaları." (Lenin, 2014b: 53). Tom Nairn, milletlerin kendi tikelliklerini ifade ettiği bir çağda Lenin'in geliştirdiği self-determinasyon ilkesinin dahiyane bir çözüm olduğunu düşünür (Nairn, 2015: 73).

Lenin böyle bir yaklaşımla aslında klasik marksizmin temel çelişkisini de yeniden tanımlamış olacaktır. Çünkü 1914 öncesinde ulusların kendi kaderini tayin hakkı Lenin gibi Bolşevik bir lider için sadece bir ilke sorunu iken 1914 sonrasında bir dünya devrimi diyalektiği sorunu haline gelecektir (Anderson, 2012: 239). Lenin'in bu düşünsel performansının önemi İkinci Büyük Savaş sonrasında Afrika ve Asya'da ortaya çıkan Milli Kurtuluş Hareketleri'nin temel yönelimleri dikkate alındığında artmaktadır.

Davis Lenin'in ulusların kendi kaderini tayin ilkesi olmaksızın "sınıfsız devlet" in yaşayamayacağını, Rus milliyetçiliğinin de bu kadar başarılı biçimde bastırılmış olamayacağını düşündüğünü ileri sürmektedir. Burada Davis, Smal-Stocki gibi yazarlardan ulusların kendi kaderini tayin ilkesinin diğer ulusları aldatma yolu ve ulusal kimliklerin yok oluşunu hızlandırmak için başvurulmuş taktik propaganda hilesi olduğu görüşünü aktarmaktadır (Davis, 1991: 89).

Lenin ve diğer önemli Marksist aydınlar (örneğin Troçki) Rusya'da devrimin başarısının bir başka önkoşulu olarak Avrupa'da devrimin başarısına inanıyorlardı. II. Enternasyonal 1907 Stuttgart Kongresi'nde Avrupa'da sınıf egemenliğini sona erdirebilmek için bir savaş zuhuru halinde ekonomik ve siyasi krizden faydalanılması karara bağlanmıştı.

Emperyalizmin kapitalizmin iç çelişkilerini daha da ağırlaştırarak yıkımına sebep olup olmayacağı Birinci Büyük Savaş öncesinde sosyalist solun en önemli gündem maddesi durumundaydı. Sömürgelerden gerçekleştirilen mal ve sermaye transferinin kapitalizmin çöküşünü geciktireceği düşünülüyordu. Böyle bir atmosferde Paul Lensch 1912'de emperyalizmi kapitalizmin en yüksek aşaması olarak ilân etti. Lensch'e göre böyle bir ortamda yapılması gereken tek şey emperyalizme karşı cepheden saldırıya geçmektir (Davis, 1994: 102). Hedeflenen Avrupa'nın kapitalist-emperyalist devletlerinin yenilgisinin sağlanması ve buradan doğacak krizden bir Avrupa devrimi çıkarmaktır.

Ağustos 1914'te Batı Avrupa sosyalistlerinin ve sosyal demokratlarının milli hükümetleri desteklemeleri II. Enternasyonal'in sonu oldu. Birinci Büyük Savaş patlak verdiğinde düşünsel anlamda galip gelen sosyalizmin sınıf mensubiyeti değil milliyetçiliklerdi. Avrupa'da anavatanın yenilgisini savunan Komünist Partilerin sayısı bir elin parmakları kadar bile değildi. Yaşanan bu gelişmeler Lenin'i milliyetçiliğin gücü konusunda daha dikkatli bir hale getirmiş gözükmektedir. Lenin'in teşvikiyle bu konuda bazı çalışmalar yapan Stalin'in ilk dönem metinlerinde de aynı ihtiyatı görmek mümkündür.

Ulusların kendi kaderini tayin hakkı çerçevesinde milliyetçilikler meselesiyle ilgilenen bir diğer isim Stalin oldu. Stalin meselenin teorik boyutuyla, başlangıçta Lenin'in talebiyle de olsa, ilgilendiğinden çok daha fazla meselenin pratiğiyle ilgilenecektir. Milletler Komiserliği yapacak olan Stalin ulusların kendi kaderini tayin hakkı ilkesini iç savaş döneminde ustalıkla politik bir enstrüman haline dönüştürmeyi başaracaktır.

Stalin'e göre ulus tarihsel olarak oluşmuş bir insanlar topluluğudur. Rastlansal ya da geçici değil kararlı insanların oluşturduğu bir şeydir. Bir ulusal topluluğu bir devlet topluluğundan ayıran şey ise dildir. Çünkü bir devlet topluluğu ortak bir dil olmaksızın oluşabilir ancak bir ulusal topluluğun dil olmaksızın oluşması mümkün değildir. Dolayısıyla dil birliği ulusun ayırt edici vasıflarından birisidir. Aynı şekilde toprak birliği de ulusun ayırt edici vasıflarından birisi olarak değerlendirilebilir. Bu iki ögeyi tamamlayacak ve olmazsa olmaz üçüncü öge ise iktisadi yaşam birliğidir. Tüm bunların ardından şöyle tanımlıyor Stalin ulusu:

Ulus, tarihsel olarak oluşmuş, kararlı bir dil, toprak, iktisadi yaşam ve kendi kültür ortaklığında dile getiren ruhsal biçimlenme birliğidir (Stalin, 2012: 15).

Stalin'e göre bu öğelerden birinin eksik olması ulusun ulus olmaktan çıkması için yeterlidir. Davis, Stalin'in ırk ve toprak üzerinden ulusu tanımlamasını "Naziler bile bu kadarını yapmamıştı" diyerek eleştirir (Davis, 1991: 93-94). Ancak daha evvel de ifade edildiği gibi Stalin'in bu meselede katkısı teorik değil pratiktir.

Tüm bunlar dikkate alındığında Lenin'in ulusların kendi kaderini tayin hakkı sorununu ortaya koyuş biçiminin oldukça stratejik olduğu görülecektir. Örneğin Lenin, ulusların kendi kaderini tayin hakkını ülkeleri küçük parçalara bölmek için değil eşit ve tam demokratik bir birlik oluşması için desteklediklerini ileri sürmektedir (Lenin, 2014: 204). Bu yaklaşım beraberinde sentetik bir birlikte yaşama rıza²⁹sını da getirecektir.

Richard Pipes her ne kadar ulus konusunda Stalin'in Lenin'den daha yapıcı olduğunu iddia etse de (Pipes, 1997) her ikisinin de Sovyetlerin çıkarlarını öncelikledikleri, buna göre hareket ettikleri söylenebilir. Dahası Stalin'in iç savaş sona erdikten sonra milliyetlere ve milliyetçiliklere yaklaşımındaki dönüşüm de Pipes'ın tespitini sorgulatmaktadır. Öyle ki Lenin de ömrünün son döneminde Stalin'in uygulamalarını kabullenmemektedir.³⁰

²⁹ Burada rıza tabiri Gramscian bir anlamda kullanılmıştır.

³⁰ Lenin'in günlüğündeki şu ifadeler ilgi çekicidir:

Birleşik bir aygıtın gerekli olduğu söyleniyor... Günlüğümün daha önceki bölümlerinden birinde belirtmiş olduğu gibi bu aygıt bizim Çarlık'tan devraldığımız ve Sovyet yağıyla hafifçe yağladığımız o aynı Rus aygıtından gelmiyor mu? Çok doğaldır ki böyle bir durumda bizim kendimizi aklamakta kullandığımız birlikten ayrılma özgürlüğü Rus olmayanları gerçek Rusların büyük Rus şovenistlerinin saldırılarından koruma konusunda hiçbir işe yaramayan bir kağıt parçası haline gelecektir... ezen bir halkın milliyetçiliği ile ezilen bir halkın milliyetçiliği, büyük bir ulusun milliyetçiliği ile küçük bir ulusun milliyetçiliği arasında mutlaka bir ayrım yapılmalıdır... "baskı altındaki" milliyetler söz konusu olan yalnızca bir ihmal ya da jest bile olsa eşitlik ve bu eşitliğin ihlali duygusu konusundaki duyarlıkları kadar başka hiçbir konuda duyarlılık göstermezler... bu gerçek Büyük Rus milliyetçiliği kampanyasının siyasal sorumluluğu hiç kuşkusuz Stalin ve Cerjinski'nin omuzlarına yüklenmelidir" Akt. Bkz. (Anderson K. B., 2012: 256)

1.3. ROSA LUXEMBURG'UN KATKILARI

Rosa, işçilerin ulusal boyunduruktan kurtulabilmelerinin tek ve geçerli çözümünü ulusal devrimde değil enternasyonalist bir sosyalist devrimi gerçekleştirmekte görmüştür. Fikirlerini 1908-1909'da Harkov'da yayınlanan *Przegląd Sozial Demokratyczny* adlı dergide dile getirmiştir (Luxemburg, 2013: 115-148). Bu makalelerin yayınlanmasının ardından Lenin Stalin'e bu makaledeki görüşleri cevaplama görevi vermiştir. Stalin'in 1913 tarihli meşhur risalesi bu amaçla kaleme alınmıştır. Ancak neticeden memnun kalmayan Lenin 1914'te Rosa'nın görüşlerini cevaplamak için "Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı Üstüne" başlıklı metnini yayınlamıştır.³¹

Lenin ve Rosa'nın bu konuda ayrıştıkları hususlar aşağıdaki gibi özetlenebilir:³²

- 1) Lenin kendi kaderini tayin hakkı konusu üzerinde önemle durmuştur. Rosa'ya göre ise böyle bir hak yoktur. Ona göre iyi tanımlamadan böyle bir sloganı kullanmak sorunu çözmekten ziyade derinleştirici bir etki yapabilir.
- 2) Lenin ulusların oluşumunda burjuvazinin rolünü önemsemektedir. Rosa ise ulusun oluşumunda burjuvazinin rolünün asgari düzeyde olduğu kanaatindedir.
- 3) Rosa, federasyon ve özerklik konusunda esnek görüşlere sahiptir. Lenin ise federasyon ve özerklik konusunda net kanaatlere sahip değildir. İlk yıllarda federasyon ve özerkliğe karşı bir pozisyonudur ancak sovyetler için bu fikri ilerleyen dönemde kabul etmiş gözükmektedir.
- 4) Rosa parçalanmaya sebep olacağı için ulusçuluğa karşı çıkmakta, yokmuş gibi davranmaktadır. Lenin ise ulusculuğun gücünü ve ayrılma talebinin kuvvetini kavrayabilmiştir (Davis, 1991: 74-75).

Lenin, Rosa Luxemburg'un ulusların kendi kaderlerini tayin hakkını desteklemek ulusal burjuva milliyetçiliğini desteklemektir şeklindeki eleştirisine

³¹ Lenin'in bu metninin aynı zamanda bir Stalin eleştirisi olduğu da rahatlıkla söylenebilir.

³² Bu tartışmaların Rosa açısından derli toplu bir hali için bak: (Hudis & Anderson, 2013).

katılmamakta ve kendi durumunu ezen ulus-ezilen ulus kategorileri yaratarak tasrih etmektedir. Buna göre marksistler ezen bir ulusa karşı ezilen ulusun burjuvazisi savaşı gösterdiğinde bu savaşı desteklemelidir ancak bu ezilen ulusun kendisi için ayrıcalıklar oluşturma şekline büründüğünde destek verilmemelidir (Lenin, 2014b: 69). Burada Lenin'in ayrımının oldukça muğlak olduğu söylenmelidir ancak Lenin'in bu yaklaşımı sonraki dönemde ulusal kurtuluş hareketlerine karşı izlenecek stratejinin de çıkış noktalarından birisini oluşturacaktır.

Davis, Rosa'nın genel olarak haklardan veya mutlak haklardan sadece Marksist olmayanların bahsedebileceğini çünkü diyalektiğin hakların varlığını kabul edemeyeceğini, sadece belirli koşullarda hakların ve haksızlığın tarihsel koşulların çözümlenmesiyle ortaya konabileceğini düşündüğü kanaatindedir. Bu çerçevede Rosa halkın kendi kaderini tayin hakkını tanımanın yönetici sınıfın kendi kaderini tayin hakkını tanımak olacağını; işçilerin yine yönetilen pozisyonunda kalacağını savunmuştur. Rosa'nın bu konuda fikirlerini ortaya koyarken zihninin bir köşesinde sürekli Polonya'yı tuttuğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla kendi kaderini tayin hakkından daima proletaryanın kendi kaderini tayin hakkını anlamış bunun da enternasyonal bir sosyalist devrimle mümkün olabileceğini savunmuştur (Davis, 1991: 77-78).

Neticede Lenin ulusların kendi kaderini tayin hakkından bahsettiğinde Rosa'nın kabul edemeyeceği bir kategori yaratmış olmaktadır. Diğer bir deyişle anlaşmazlık mukadderdir. Davis, iki entelektüelin ulusların kendi kaderini tayin hakkı konusunda tamamen zıt konumlarda olmalarını içerisine doğdukları koşullara bağlamaktadır. Lenin bir Rus sosyalisti olarak Büyük Rus şovenizmi ile mücadele ettiği için teoride küçük ulusların da ayrılma hakkını tanıyormuş görünmektedir. Rosa ise Polonyalı bir Alman enternasyonalisti olarak Polonya'nın bağımsızlığına karşı çıkmaktadır (Davis, 1991: 80-82). Aslında ikisinin de hareket ettikleri nokta aynıdır ancak paradoksal olarak farklı yerlere ulaşmışlardır.

Teorik tartışma elbette uygulamada da kendisini net bir biçimde göstermiştir. Rosa, Polonya'nın bağımsızlığından yana değil Rusya'ya bağlı özerk bir yönetim olmasından yana tavır almıştır. Çünkü Rosa'ya göre Polonya proletaryası üç ayrı ülkenin hâkim sınıflarının muhalefetine rağmen Polonya'nın bağımsızlığını ilan edebilecek güçteyse sosyalizmi de pekâlâ kurabilecek durumda demektir. Bu bağlamda Rosa sadece Polonya'nın değil Doğu Avrupa'nın küçük

uluslarının da bağımsızlıklarını ilân etmelerine karşıdır. 1917'deki Bolşevik Devriminin ardından Ukrayna'daki ulusçu hareket hakkında "bir hiç, bir sabun köpüğü, birkaç düzine profesör ve avukatın gülünç kibirliliği" şeklinde alaycı tespitlerde bulunmuştur (Davis, 1994: 145-147).

Rosa'nın hapisanede yazdığı *Junius Broşrü*'nde kendi kaderini tayin hakkı konusunda daha ılımlı bir noktaya geldiği gözlemlenmektedir. Rosa burada bütün halkların bağımsızlık ve kendi kaderini tayin hakkına sahip olduğunu kabul etmekle birlikte kapitalizmde kendi kaderini tayin hakkının imkânsız olduğunu ileri sürer. Rosa'ya göre ulus, emperyalist istekleri örten bir örtü, emperyalist rekabet için bir savaş çılgılığıdır (Luxemburg, 1915).

1.4. UYGULAMADA ULUSLARIN KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI

Bennigsen'in isabetle işaret ettiği gibi Sovyet yönetimi ulusal sorunları ister istemez selefinden, Çar rejiminden devralmıştı ve bu unsurların varlığını ya da yokluğunu tartışma aşaması çoktan geçilmiş, tanımlama durumu 1917'den çok önce gerçekleşmişti (Bennigsen, 1969: 145).

Ekim Devrimi sonrasında başlayan iç savaş, Sovyet yönetiminin uluslara yönelik siyasetinin trendlerinde de belirleyici olmuştur. Teori ve pratik arasındaki sert dalgalanmalar hakkında en açıklayıcı tespit Carr'a aittir: "Pratik her yerde teoriden daha az tutarlıydı." (Carr, 1989: 161).

Rusya'da Şubat Devrimi Çarlık Rejimini alaşağı ettikten sonra oluşan geçici hükümetin savaşı devam ettirme yönündeki tavrı geçici hükümet ve Menşevikleri zayıflatırken Bolşevikleri güçlendirmeye başlamıştır. Çünkü ülkede savaşın sona erdirilmesi gerektiğini savunan tek örgütlü hareket Bolşeviklerdir. Bolşevikler, partiler arasında en tutarlı ve en yıpranmamış olanı durumundaydı ve bu da partiyi savaştan ve kötü yönetimden bıkmış olan halk desteğine açık hale getiriyordu (Bennigsen & Quelquejay, 1997: 107-108). Dahası Bolşeviklerin bu tavrı komünizmin bir biçimde Müslümanlar arasında yayılmasını da hızlandırmıştır (Quelquejay & Bennigsen, 1995: 46). Bu katılımı hızlandıran bir başka husus şiddetlenen iç savaş esnasında Beyaz Orduların artan vahşetidir. Tüm koşullar diğer unsurları Bolşeviklere yöneltmeye uygun durumdadır.

Bolşevikler iktidarı ele geçirdiklerinde iç karışıklık ve savaş ortamının bir neticesi olarak Büyük Rus İmparatorluğu parçalanmanın eşiğine gelmiştir. Ancak Lenin self-determinasyon hakkı politikasını "bolşeviklere doğru, bolşeviklere göre, bolşevikler için" uyarlayarak yerinde ve zamanında müdahalesiyle (!) 1919 sonunda süreci tersine çevirmeyi başarmıştır. Çarlık rejiminin bütün birimleri, birkaçı hariç, Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti (RSFSC) içerisinde toplanmıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında geçmişten devralınan miras da etkili olmuştur.

Rus Çarlığı Çarın etrafında örgütlenmiş merkezi bir aygıttı. Rus dilinin kullanılması, Rus gelenek ve göreneklerinin benimsenmesi şartıyla Rus olmayanlar da kabul ediliyordu. Dolayısıyla milli hareketlere yön verebilecek olan sosyal kesimler kaynaşma yönünde eğilim gösteriyordu. Çarlık iktidarı, pazarın koruyucusu, pazar da ekonomik refahın sağlayıcısıydı. Dolayısıyla 1917 öncesinde Rus olmayan unsurlardan gelen en radikal talepler dahi çok ılımlı bir özerkliğin ötesine geçmiyordu.

1917'ye gelindiğinde yaşanan parçalanma çevrenin merkezden ayrılması değil merkezin parçalanmasıydı. Irk ve dil farklılıklarından doğan parçalanma Büyük Rusluğun mıknatıs etkisiyle giderildi. Bu durum Rusya'da Bolşeviklerin genel bir kabul görmesini de beraberinde getirdi çünkü parçalanmak üzere olan bir İmparatorluk çok kısa bir süre içerisinde yeniden merkeze bağlanıvermişti. Diğer bir deyişle Bolşeviklerin Rus Çarlığının eski unsurlarını birleştirmesi ile Bolşeviklerin kabulü ve Rus vatanseverliğinin yükselişi aynı döneme rastladı (Carr, 1989: 237-240). Bu neticenin ortaya çıkmasında elbette Rus Çarlığı döneminde oluşan toplumsal-siyasal yapının rolü büyüktü. Ruslar her yerde iktidarı ellerinde tutuyorlardı. Örneğin Kazan Halk Komiserleri Konseyi'nin 11 üyesinden sadece biri (Sultan Galiyev) Tatarlardandı. Bu durum Kazan'da (ve elbette diğer coğrafyalarda da durum benzerdir) kökleşen iktidarın Rus karakterini net bir biçimde ortaya koymaktadır (Bennigsen & Quelquejay, 1997: 128).

Lenin, Bolşeviklerin motivasyon üstünlüğünü sosyalist paradigma içerisinde de bir hamleyle tahkim etti. Önce Sovyet yönetiminin 1871 Paris Komünü ile aynı türden bir iktidar biçimi olduğunu iddia ederek kendisi ve Marx arasında, Sovyet ile komün arasında ciddi bir bağ kurdu. Peşinden gelen hamle ise çok daha şiddetliydi. Lenin'e göre Rusya'da burjuva devrimin ilerici potansiyeli

artık tükenmişti. Ondan kesinlikle sırt çevrilerek proleter devrime yönelinmişti. Bu yaklaşım otomatik olarak burjuva devrimi önemseyen ya da onu savunan kesimlerin tamamını karşı devrimci haline getiriyordu.

Böyle bir ortamda teoride tartışmaya sebep olan ulusların kendi kaderini tayin hakkı tartışması pratikte Bolşeviklerin destek sağlama siyasetinden öteye geçmemiştir. Diğer bir deyişle Bolşevikler self-determinasyon hakkını Rus İmparatorluğu'na bağlı fakat Rus olmayan unsurların desteğini sağlamak için açılması gereken kilidin anahtarı olarak kullanmışlardır. Dolayısıyla self-determinasyona yaklaşım da dönemlere göre farklılık gösterir.

Örneğin Stalin 1913 yılında Tatarlar örneğinden yola çıkarak emekçi kitleler yararına parti müdahalesi sorununu ortaya atacaktır (Stalin, 2012: 26-27). Stalin 1917 Ekim Devrimi sonrasında ise el çabukluğuyla ulusların kendi kaderini tayin hakkı ilkesine teorik açıdan bambaşka bir içerik vermeyi denemiştir. Stalin'e göre ulusal sorun, ulusal boyunduruğa karşı savaş olma vasfından çıkarak emperyalizmden kurtuluş sorunu haline dönüşmüştür (Stalin, 2012: 86-89).

Stalin'in bu görüşü üstü örtük biçimde bir başka hususa göndermede bulunmaktadır: Sovyetlere bağlı ülkelerde artık bir ulusal sorundan bahsedilemez çünkü bu ülkeler emperyalizmin boyunduruğundan kurtarılmışlardır. Buradan varılacak nokta elbette kendi kaderini tayin hakkını kullanmak isteyen ulusların karşı-devrimci bir yola saptığı görüşü olacaktır. Bu safhadan sonra ulusal sorunun içeriği değişecektir. Stalin, Rusya'da bir ulusal sorun olduğunu ancak bunun eskiden düşünülen gibi bir ulusal sorun olmadığını, geri halkların, milliyetlerin iktisadi, siyasal ve kültürel olarak merkezî Rusya'ya yetiştirilmesi meselesinin gerçek ulusal sorun olduğunu ileri sürecektir³³ (Stalin, 2012: 116-118).

Diğer taraftan Stalin, ulusların ayrılma özgürlüğü sorunu ile ulusların şu ya da bu zamanda ayrılma zorunluluğunun birbirine karıştırılmaması gerektiğinin altını çizer. Bu kapsamda proletarya partisi her olay için olayın muhtevasına göre ayrı ayrı karar verir. Böyle bir kıstas geliştirildiğinde Kafkas ötesi halkların Rus devletinden ayrılmasını desteklemediğini belirtir. Ancak konjonktür Stalin'in elini güçsüzleştirdiğinde stratejik davranmak zorunda kalacaktır. Bolşeviklerin desteğe

³³ Stalin'in Ekim Devrimi ile ulusal sorunun çözüldüğüne ilişkin bir başka değerlendirmesi: (Stalin, 2012: 159-160). Bir başka yerde Stalin ulusal sorunun özünün Sovyetler iktidarının öbür milliyetler köylülüğü tarafından sevilmesi olduğunu iddia edecektir (Stalin, 2012: 170-171).

en fazla ihtiyaç duyduğu dönemde, 1917'de Transkafkasyanın ayrılmasına karşı durulamayacağını öne sürmüştür (Stalin, 2012: 75-78). Bu, işler yoluna girdikten sonra elbette hiçbir zaman hatırlamayacağı gevezeliklerden birisi olacaktır.

Transkafkasya'daki durum biraz daha farklılık göstermektedir. Bu coğrafyada bulunan Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'daki unsurların yerleşimleri oldukça dağınık bir görünüm arz etmektedir. Örneğin Tiflis'te dünyanın başka herhangi bir yerinde olduğundan daha fazla Ermeni yaşamaktadır. Azerbaycan adı verilen bölgedeki dağılımlar da çok farklı değildir. Bu durum unsurların birbirlerine karşı düşmanca yaklaşımlarının önünü açmış bu da Sovyetlerin işini kolaylaştırmıştır.

Stalin'e göre uygulanması zaten olanaksız olan kültürel-ulusal özerklik Kafkasya koşulları bakımından daha anlamsız ve saçmadır. Çünkü kültürel özerklik bir biçimde kültürleri, edebiyatları gelişmiş ulusların olduğu kabulüne dayanır. Oysa ki Kafkas halkları ilkel kültürel özelliklere sahiptir ve edebiyatları bulunmamaktadır. İlkel dillere sahiptirler ve büyük çoğunluğu ya geçiş aşamasındadır ya da asimile olmuş durumdadır. Stalin kendi ulus tanımından hareketle Abhazları örnek verir. Gürcü dilini konuşan fakat Türk kültürüne göre yaşayan Abhazlar hangi ulus içinde değerlendirilecektir. Gözüken o ki Stalin Abhazları bir ulus olarak değerlendirmemektedir. Tatarlara ilişkin kanaati ise daha stratejiktir. Stalin'e göre Tatarlara kendi kaderini tayin hakkını vermek onları mollalara peşkeş çekmek olacaktır. Dolayısıyla sorun bu geri kalmış kültürel unsurları daha yüksek bir kültüre yönlendirerek çözüme kavuşturulabilir (Stalin, 2012: 58-59). Bu yüksek kültür tabii ki Büyük Rus yüksek kültürüdür.

Sovyetlerin bu bölgelerde hakimiyet kurmasını kolaylaştıran bir başka husus ise Birinci Büyük Savaş sonrası oluşan boşluktur. Rus otoritesi Ekim Devrimi sonrasında bu bölgelerde dağılınca ortaya çıkan güç boşluğu Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu tarafından doldurulmuştu. Bu sebeple 1917'de Transkafkasya'daki hava Sovyet genişlemesine uygun değildir (Bennigsen, 1969: 147). Savaştan bu devletler mağlup ayrılıp bölgeyi terkedince Britanya bölgeye yerleşmiştir. Ancak Britanya da bölgeden ayrılınca bölge Sovyetlerin hakimiyet kurmasına hazır hale gelmiştir.

Çarlık yönetimine dahil olup Bolşeviklerin bağımsızlık verdikleri iki ulus Finlandiya ve Polonya olmuştur. Aslında bu istemeye istemeye gerçekleşen bir

ayrılıktır. Stalin bu durumu içine sindiremediğinden Finlandiya'da Fin burjuvazisine özgürlük verildiğini, bunun da Fin proletaryasının bir trajedisinden başka bir şey olmadığını ifade etmiştir.

Teoride Ukrayna'nın da ayrılma hakkı tanınmıştır. Mart 1917'de toplanan Ukrayna Ulusal Kongresi Ukrayna Merkez Rada'sını oluşturmuş ve merkezden bağımsızlık talebi daha yüksek sesle dile getirilmeye başlanmıştır (Swoboda, 1992: 764). Ancak iktidardaki Bolşevikler Ukrayna'dan kolay kolay vazgeçilemeyeceğini kısa sürede anlamışlardır. Zira Çarlık nüfusunun 1/5'i Ukrayna'da yaşamaktadır. Çarlık coğrafyasının en verimli toprakları Ukrayna'dadır ve en modern sanayi tesisleri Ukrayna'da kurulmuştur. Stalin 30 Kasım'dan birkaç gün sonra gerçekleştirdiği bir telefon konuşmasında Güneydoğu'da (Ukrayna kastediliyor) Sovyet yönetiminin herhangi bir imtiyaz içermeyeceğini ifade etmiştir bile. 16 Aralık'ta ise Petrograd Hükümeti *Ukrayna Halkı İçin Manifesto ve Ukrayna Rada'sı İçin Ultimatom'u* yayınlamıştır (Swoboda, 1992: 765).

Sanayinin yönetici kadrosunun ve işgücünün Büyük Ruslardan oluşması ise Ukrayna'daki milliyetçi hareketi zayıflatmıştır. Ukrayna kömürü ve demiri tüm Rusya için gereklidir. Bu durum iç savaşın şiddetlendiği ve Ukrayna'nın Ekim Devrimi'nin yarattığı anlık çözülüşle daha çok bağımsızlığa yönelmesi tehlikesinin belirdiği dönemde Moskova'da beliren açlık riski ve Ukrayna buğdayına olan ihtiyacın artması ile daha net bir şekilde görülmüştür. Süreci en güzel özetleyen cümleyi, belki de, savaşın sıcaklığını tümüyle yaşamakta olan Radek'in Pravda'da yayınlanan makalesinde bulmak mümkündür: "Yiyecek istiyorsanız eğer, Rada³⁴'ya ölüm." (Carr, 1989: 269-273).

Rusya'nın doğu sınırlarındaki durum batı sınırlarına göre çok daha karmaşıktı. Ruslar bu coğrafyaya çok dağınık biçimde de olsa yerleşmiş durumdaydılar ve dolayısıyla hem göçmen hem de sömürgeci durumundaydılar. Dahası bu coğrafyalarda milli mesele İslâmî bir karakter taşıyordu. Devrimin ilk aşamalarında Bolşevikler bu halkların da kendi kaderlerini tayin hakkına sahip olduklarını kabul etmeleri bu unsurların desteğini Bolşeviklerin arkasında topladı. Bu çerçevede "Rusya Halklarının Hakları Bildirgesi"nden sonraki ilk iş "Rusya'nın

³⁴ Bağımsızlıkçı Ukrayna hareketi.

ve Doğu'nun Tüm Emekçi Müslümanlarına" başlıklı bildirinin yayımlanmasıdır (Bennigsen & Quelquejay, 1997: 126-127).

1920 tarihi bir dönüm noktasını işaretlemektedir. Bu tarihte iç savaş sona ermiş ve birleştirme, yeniden kurma dönemi başlamıştır. Bu tarihten sonra Lenin'in ulusların kendi kaderini tayin hakkı ilkesi ayrılma hakkı olarak değil birleşme hakkı olarak yorumlanmaya başlayacaktır. Zira bir sosyalist milletin bir sosyalist milletler topluluğundan ayrılması ne kadar düşünülemezse birleşme talebi de o kadar olağandır. Dahası bu hak proletaryaya ait bir haktır (Carr, 1989: 333). Diğer bir deyişle Lenin'in milli self-determinasyon yorumu yerini proletarya için self-determinasyon yorumuna bırakmıştır (Bennigsen & Quelquejay, 1997: 177-178). SSCB coğrafyasında özellikle Finlandiya'nın ayrılmasından sonra proleter sınıfın neredeyse tamamını Büyük Rusların oluşturduğu düşünüldüğünde Bolşeviklerin sağ elle verip sol elle geri aldıkları görülecektir.

Bu durumun ortaya çıkmasında Lenin'in oldukça pragmatik tezlerinin teorik tutarlılığına da vurgu yapılmalıdır. Lenin'in tezleri Bolşevik Devrim öncesi dönemde emperyalizme yani kapitalizmin en yüksek aşamasına karşıtlık oluşturan anti-emperyalist ulusların kendi kaderini tayin hakkına diyalektik açıdan izin veriyordu. Yani temel çatışma emperyalistler ve anti-emperyalistler arasındaydı ve kapitalizmi yıkıma sürükleyecek olan anti-emperyalizm devrimci bir potansiyel taşıyordu. Bolşevik devrim diyalektiğin emperyalizm ayağını Sovyetler açısından ortadan kaldırdı. Bolşevik Sovyetler emperyalist olmadığına göre ortada diyalektik bir çelişki de kalmamış oluyordu. Şöyle diyor Lenin:

Kendi kaderini tayin hakkı başka şeydir, kaderini tayin hakkının yani belli bir ulusun belli koşullar altında ayrılmasının uygun düşüp düşmediği başka şey (Lenin, 2014a, s. 102).

1921 yılı Mart ayında SBKP'nin X. Kongresi'nde NEP onaylanmış; aynı kongrede parti disiplininin güçlendirilmesi karara bağlanmıştır. Kongre, parti dışındaki muhalif azınlıklara hoşgörölü davranma döneminin de kapanması anlamına geliyordu (Carr, 1989: 167). Elbette bu muhalifler ifadesi belki daha çok Tatar-Türk milliyetçilerini kapsıyordu.

NEP, tek ülkede sosyalizmin yerleşme zorunluluğunu beraberinde getirecektir. Zira Ekim Devrimi bir dünya devrimi vaadiyle iş başına gelmişti ancak Sovyetler'in kapitalist dünya tarafından tecrit edilmesi içine kapalı bir kolektivist

ekonomiyi mecbur hale getirdi (Hobsbawm, Yıl Yok: 454-455). Bu çerçevede Lenin'in düşünceleri de yeniden yorumlanmıştır. Zira Rusya ile birleşmeyi zayıflatacak her türlü gelişme proletaryanın çıkarlarına aykırıdır (Bennigsen & Quelquejay, 1997: 177-178). Bu kesin olarak şu anlama gelmektedir: Artık taviz verilmeyecektir. Lewin, Stalin'in milliyetler politikasında bu kadar uzlaşmaz bir noktaya gelmesinin sebebinin Ekim Devriminin hemen ertesinde partinin Milletler Komiserliği yapmasına bağlamaktadır (Lewin, 2016: 33). Bu süreçte Stalin meselenin zannedilenden daha vahim sonuçlar doğuracağını düşünmüş ve sıkı bir merkezîyetçiliğin tüm sorunları çözeceğine karar vermiş olabilir. Priestland ise Lenin ve Stalin arasındaki görüş farklılığını yetiştikleri çevre ile açıklama eğilimindedir (Priestland, 2017: 159). Rus İmparatorluğu içerisinde asimile olmuş kozmopolit bir azınlıktan bir devlet memurunun oğlu Lenin ile milliyetçiliğin ve sınıfsal öfkenin belirgin olduğu Rus Gürcistanında yetişmiş Stalin'in milliyetler konusunda farklı noktalara düşmeleri anlaşılabilir.

Stalin'in 1921 tarihli bir metninde ulusal sorunun artık nasıl anlaşılmalıya başlandığı rahatlıkla görülebilir. Stalin dört temel nokta üzerinde durur:

- 1) Ulusal sorun sömürgelerin kurtuluşu sorunu ile kaynaşmıştır.
- 2) Ulusların kendi kaderini tayin hakkı belirsizleşmiş bir slogana dönüşmüştür. Bu slogan emperyalistlere karşı sömürgelerin kurtuluş savaşını büsbütün yoğunlaştıran bir içeriğe sahip olmalıdır.
- 3) Ulusal-sömürge sorun, sermaye iktidarı, kapitalizmin yıkılışı ve proletarya diktatörlüğü arasındaki bağ ortaya konulmalıdır. Bu çerçevede;
 - a) Ulusal sorun ve sömürge sorunu sermaye iktidarından kurtulma sorunundan ayrı değildir.
 - b) Emperyalizm ulusların siyasi ve iktisadi uyruklaştırılması olmaksızın var olamaz
 - c) Tüm haklarından yararlanamayan uluslar ve sömürgeler sermaye iktidarı yıkılmadıkça kurtulamazlar
 - d) Tüm haklarından yararlanamayan uluslar ve sömürgeler emperyalizmin boyunduruğundan kurtulmadıkça proletaryanın zaferi de sağlam olmayacaktır.
- 4) Milliyetlerin gerçekte eşitleştirilmesi gereklidir. Bunun için

- a) Geri halkların / ulusların varlık koşulları kültürleri irdelenmelidir.
- b) Bu halk ve ulusların kültürleri geliştirilmelidir.
- c) Bu halk ve uluslara siyasal eğitim verilmelidir.
- d) Bu halk ve uluslar sorunsuz ve tedrici biçimde yüksek iktisat biçimlerine katılmalıdır.
- e) Geri ve ileri milliyetlerin emekçileri arasında iktisadi eşitliği sağlamak için pratik düzenlemeler yapılmalı (Stalin, 2012: 125-131).

Stalin'in bu görüşleri teorik bakımdan savunulması güç birtakım hususları beraberinde getirecektir. Sistem içerisindeki bazı kimselerin Stalin'in milliyetler politikasından rahatsız olmaya başladıkları ancak eleştirilerini ellerini ağızlarına kapayarak yapabildikleri bir döneme girilmiştir. Bu ortamda Lenin³⁵ 1922 yılında Stalin'i ulus meselesine yaklaşımı dolayısıyla eleştiren bir mektup kaleme almıştır. Mektup Stalin'in vefatından 3 yıl sonra yani ancak 1956'da kamuoyuna açıklanabilmiştir. Lenin'in mektubundaki şu ifadeler ayrışmayı göstermesi bakımından değerlidir:

Soyut bir ulusculuk anlayışı kesinlikle değersizdir. Ezen bir ulusun ulusculuğu ile ezilen bir ulusun ulusculuğu, büyük bir ulusun ulusculuğu ile küçük bir ulusun ulusculuğu arasında ayrım yapılması gerekir. (...) Ezen ulusun ya da sözde büyük ulusun enternasyonalizmi sadece uluslar arasında formel eşitliğin gözetilmesine değil aynı zamanda bu türden eşitliğin hayatın içinde fiilen var olmasına bağlı olmalıdır. Bunu anlamayan kişi ulusal soruna doğru proleter yaklaşımı anlamaz, fiilen küçük burjuva bakış açısını sürdürür ve bu nedenle ancak burjuvazinin konumuna düşebilir (Davis, 1994: 212).

Lenin ile Stalin arasında özellikle milliyetlere dönük politikalar dolayısıyla derin görüş ayrılığının ciddi bir siyasal çatışmaya dönüştüğü görülmektedir. Lenin, yoğun ilaç tedavisine maruz kaldığı 1921-22 yıllarında Stalin'in milliyetler politikasını çok sert bir biçimde eleştirmiş; Partinin komünist bürosuna gönderdiği bir mesajla XII. Kongre'den önce Stalin'in görevden alınmasını tavsiye etmiş ve

³⁵ Lenin ve Stalin'in ulus ve sömürge sorunlarıyla ilgilenmesinin bir sebebi olarak bu kişilerin Doğulu köklerine vurgu yapan bir metin için bak: (Quelquejay & Bennigsen, 1995: 47)

Troçki'den Stalin'e karşı milliyetler politikası konusunda denge unsuru olmasını ve Stalin'e karşı çıkmasını rica etmiştir (Lewin, 2016: 35-45).³⁶

1923'teki XII. Parti Kongresi milliyetler politikasına ilişkin üç aşamayı saptamıştır. Birinci aşama Ekim Devriminin milli baskı zincirlerini kopardığı aşamadır. İkinci aşama müdahale ve iç savaş dönemidir. İç savaşın sona erdiği ve halkların siyasal ve ekonomik birleşmesinin sağlandığı aşama ise üçüncü aşamadır.

Bu aşamada önderlik edecek olan elbette Ruslardır³⁷. Şöyle diyor Stalin:

İlk kez olarak, genel kapitalist cepheyi bizim yardığımızı ve [tarihsel] yazgı tarafından bütün öbürlerinden ileride bulduğumuzu biliyorsunuz (Stalin, 2012: 168).

Sürecin böyle bir hâl almasında şaşılacak bir durum yoktur. Çünkü Stalin'e göre proletarya diktatörlüğünün siyasal merkezini köylü çevre bölgeler değil sanayi merkezi bölgeler oluşturmaktadır. Dolayısıyla eğer siyasal önemi daha düşük olan çevre bölgelerin önemi abartılırsa proletarya diktatörlüğü sisteminde çatlak oluşacaktır. Halkların kendi kaderini tayin hakkının işçi sınıfının kendi iktidarını pekiştirme hakkına bağlı olduğunu anımsatan Stalin bu iki hakkın çelişmesi durumunda ulusların kendi kaderini tayin hakkının proletarya diktatörlüğünün kendini geliştirme hakkını engellemeyeceğini ileri sürmektedir (Stalin, 2012: 188-190).

Lenin'in kurduğu, Stalin'in biçimlendirdiği düzen devlet ve partiyi birbiriyle iç içe geçirmiştir. Öyle ki devlet ve partinin birbirinden ayırt edilmesi neredeyse imkansızlaşmıştır. Parti devleti bağrında eritirken devlet de partiyi bağrında eritmiş, dönüştürmüş, biçimlendirmiştir (Carr, 1989: 199). Bolşeviklerin ulusal soruna

³⁶ Moshe Lewin'e göre Stalin'in, Lenin'e dönük düşmanca bir tavır içerisine girmesi 1920'ye kadar götürülebilir. Stalin gibi kinci ve Bolşevik liderler arasında Rus Çarlığı tecrübesinden başka hiçbir formel eğitimi olmayan, entelektüel bilgi ve görgüsü son derece zayıf birisini sistemin tepesinde tutabilecek şey onun bir dalkavuklar grubu oluşturabilmesine bağlıydı ve O da bunu yaptı. Troçki'yi sürekli kendisi için bir tehlike olarak değerlendirmekle birlikte Lenin'le aralarındaki ilişkide zaman zaman katalizör, zaman zaman da engel olarak değerlendirdi. Lenin'in de Stalin'e karşı Troçki'yi kullanmak istediği görülmektedir (Lewin, 2016: 25-33).

³⁷ Rusların bu coğrafyada önderlik edebilecek tek halk olduğu fikri esasen Rus Çarlığı döneminden miras edinilmiş gibidir. Çarlık döneminde ulusların nasıl anlaşıldığına ilişkin bilgiler aktaran Slezkine özetle şunları söylüyor: Çarlık Rusya'sında Rus milli kimliği ve Çar'ın meşruiyeti ortodoksluktan ediniliyordu. Diğer bir deyişle bütün uluslar Ortodoks değildi, bütün ortodokslar da Rus değildi ancak bütün Ruslardan beklenti Ortodoks olmalarıydı. Ortodoks olmayanlar için kullanılan inorodtsy terimi etimolojik olarak yerli olmayan-akrabalık bağı olmayan anlamına gelmesine rağmen ortodoks ve ortodoks olmayan şeklindeki konsept zamanla modern ve modern olmayan şeklinde anlaşılmaya başlandı (Slezkine, 1994: 426). Buradan hareketle Rusluğa ilişkin bu inancın da Çarlık döneminin Bolşeviklik içindeki uzantısı olduğu söylenebilir.

yaklaşımının nihai halini almasında bu durumun çok belirgin bir etkisi görülmektedir.

Lenin'in teorik olarak karşı çıktığı bürokratik zihniyet Çarlık Rusya tecrübesi dolayısıyla kendiliğinden Büyük Rus zihniyeti olmaya yönelmişti. Bu da politikaları ve uygulanışını doğal olarak etkiliyordu. Carr bu durumu oldukça güzel betimliyor: "Geniş bürokratik aygıtı yönetmekte olan sorumlu komünistler değildi; farkında olmaksızın bizzat kendileri yönetilmekteydi." Aynı şekilde Kızıl Ordu da sadece birleştirici bir unsur değil Büyük Rus simgesi etrafında birleştirici bir unsur haline dönüşüverdi (Carr, 1989: 336-339). Kazak Ahmet Baytursun bu süreçte yaşananları şu şekilde aktarıyor:

İkinci İhtilal (Ekim İhtilali) Müslümanlara sertlik, yağma ve diktatörce idareler getirmişti. Her taraf anarşiyle doldu. Eskiden Çar'a bağlı küçük bir memurlar grubu Kırgızları baskı altında tutuyordu. Şimdi aynı adamlar üstelik Bolşeviklerin tanıdığı hudutsuz yetkileri kullanarak harekete geçmişlerdir. Aynı rejim etrafımızı çepeçevre sarmıştır (aktaran Bennigsen & Quelquejay, 1997: 143).

Sovyet Anayasasının 17.maddesinde her Cumhuriyetin SSCB'den ayrılma hakkı saklıdır ibaresi bulunmaktadır (Constitution, Yıl Yok: 5). Ve fakat Stalin yönetiminde hazırlanan Sovyetler Birliği Komünist Partisi Tarihi'nde bu hakkın proletarya partisinde olduğu belirtilmektedir. SBKP-B ise yekpare bir bütündür, ulusal özerkliğe partide yer yoktur (Davis, 1991: 121). Kısacası veriliyormuş gibi gözükken self-determinasyon hakkına ulusların teşekkür etmesine fırsat verilmeden geri alınmaktadır. Süreç Bolşevizmin Rus milliyetçiliği tarafından hareket ettirildiği ve biçimlendirildiği bir noktaya gelmiştir.

Lenin'in ölümünden sonra Stalin'in çok daha belirgin biçimde Rus milliyetçiliğine meylettği söylenebilir. Bu eğilimi 1930'lu yıllarla birlikte artış gösterecek İkinci Büyük Savaş yıllarında ise zirve yapacaktır. Örneğin Stalin 1945 yılında Japonya'ya karşı kazanılan zaferin ardından yaptığı konuşmasında 40 yıllık kara lekenin temizlendiğinden bahsetmiştir. Halbuki Bolşevikler 1905 yılındaki Japon-Rus Savaşı'nda çok açık bir şekilde anavatanın yenilgisini savunmuşlardır. Stalin'in Nazi işgali tehdidine karşı geliştirdiği bu milliyetçi söylem sonrasındaki süreçte milliyetçiliğin güçlenmesinde etkili olacaktır (d'Encausse & Schram, 1966: 114).

1.5. TÜRKÇE'YE ÇARPAN *HOMO SOVIETICUS*

Lenin, kapitalizmin tarihsel olarak gelişmesi esnasında ulusal soruna dair iki temel eğilim meydana getirdiğini iddia etmektedir. Buna göre ilk eğilim ulusların, ulusal hareketlerin uyanışı ve her türlü baskıya karşı mücadele ederek ulus-devletleri teşkil ettirme sürecine girmeleridir. İkinci eğilim ise uluslar arasındaki ilişkileri gelişip çoğalmasına paralel olarak sermayenin, iktisadi yaşamın enternasyonal birliğinin oluşması sürecidir. Lenin, bu ikinci sürecin sosyalist bir topluma dönüşmeye doğru yol alan kapitalizmin bir niteliği olduğunu iddia etmektedir (Lenin, 2014b: 24). Bu yaklaşım ulus-devletleşme sürecinin olumlandığını da göstermektedir.³⁸ Bu sebeple Bolşevik milletler siyaseti özellikle Rusya'nın doğu sınırında bulunan birbirinden ayrışmamış ve Ruslar'dan Müslümanlık dolayısıyla ayrışmış olan unsurların milletleştirilmesi sürecinin de miladı olacaktır. Bir diğer deyişle Sovyet sistemi sadece etnodemografik anlamda değil kurumsal anlamda da çok uluslu bir görünüm sergileyecektir (Brubaker, 1994: 49).

Bununla birlikte Sovyetlerin esas amacının bu milletleri yaratmak değil Rus dilli bir *homo sovieticus* yaratmak olduğunu altı çizilmelidir. Bunun gerçekleşebilmesi içinse dine (büyük oranda İslâm) ve dile (büyük oranda Türkçe) dayalı kültürelliklerin kırılması gerekiyordu. Dolayısıyla Sovyetlerin uyguladığı milletler politikası farklı halkları bir devlet aygıtı altında toplayacak bir yönetim modeli oluşturulmasına dayanıyordu. Dolayısıyla düzenek de buna göre kuruldu. Bu halkların bir yandan devletin biçimsel gelişme sürecine girmesi sağlanırken diğer taraftan kendi ayakları üzerinde durmalarını önleyecek bir yapı oluşturuldu. Bu durumu süreklileştiren ise belirsiz, iç içe geçmiş topraklar ve demografik oynamalar oldu. Böylece ulus-devletten bihaber eski Rus Çarlığı çevresine birer ulus-devlet de (ve bir ulus fikri elbette)³⁹ verilmiş oluyordu (Roy, 2000: 8-10).

³⁸ Lenin'in ulusal sorun üzerine bir konferans için hazırladığı notlar da incelendiğinde ulus-devletin Lenin'in analizlerinde oldukça merkezi bir yerde olduğu görülecektir (Lenin, Ulusal Sorun ve Ulusal Kurtuluş Savaşları, 2014, s. 120-121).

³⁹ Slezkine, komünal bir apartman olarak nitelediği Sovyet sisteminin tek ülkede sosyalizmi gerçekleştirmeye çalışan merkezi bir devlet olduğunu belirterek bu devletin Rus ulusal kimliğinin ya da başka herhangi bir ulusal kimliğin temsilcisi olmadığı kanaatindedir (Slezkine, 1994: 435). Yazar, Sovyet sisteminin ulusal sınırların oluşumunda, ulusal kültürlerin gelişiminde önemli bir paya sahip olduğunu kabul eder ancak bu durumun Sovyet sisteminin ulusları yarattığı iddiasını

Diğer bir deyişle Sovyetler bir ulus-devlet imali makinesi gibi çalıştı.⁴⁰ Bu ulus imâlî makinesinin babası ise Stalin'di (Slezkine, 1994: 414). Ancak bu amaçlananın bu olduğu anlamına gelmemektedir. Rus sistemi kabaca şöyle çalıştı: Bir yandan arazi ulusal elitler arasında paylaştırılırken diğer taraftan nüfus bölgesel olmayacak biçimde iskân edildi (Brubaker, 1994: 60). Ortaya çıkan sistem ise Sovyet sistemi oldu.

Bu noktada şu hususun altını çizmek faydalı olacaktır. Sovyetler bir *homo sovieticus* yaratma arayışı içerisinde olmasına rağmen ne tek başına bir ulus-devlet yaratma fikridir ne de Sovyetler bir Rus ulus-devletidir. Ruslar dominant bir aktör, karar verme mekanizmalarının en tepesinde olmalarına ve Rusça bir *lingua-franca* halini almış olmasına rağmen bu gibi hususlar Sovyetlerin bir Rus ulus-devleti olduğunu göstermez (Brubaker, 1994: 51). Burada insanın aklına ister istemez Oliver Roy'un tespiti düşüyor: Rusya bir imparatorluk olmaya mecburdur (Roy, 2000: 17).

Özetle şu tespiti yapmak makul gözükmemektedir: Ulusların kendi kaderini tayin ilkesi, sınıfsız olduğu ya da sınıf iktidarını yok ettiği iddiasındaki bir devlette önceleri yeni rejimin güçlenmesini sağlamış ancak çeşitli faktörlerin etkisiyle ve birtakım el çabukluklarıyla (ayrılma değil birleşme hakkı vb.) ulusal kimlikleri eritici ya da dönüştürücü bir hâl kazanmıştır.

1.6. ULUSAL KURTULUŞ HAREKETLERİNE YAKLAŞIM

Lenin ulusal kurtuluş hareketlerine karşı izlenecek stratejiyi ulusal kurtuluş hareketlerinin görülebileceği ülkeleri üç gruba ayırarak incelemektedir. İlk grup burjuva demokratik hareketlerin tamamen sona erdiği ileri kapitalist ülkelerdir. Bu ülkeler proletaryasının görevi 19.yüzyılda İngiliz proletaryasının İrlanda ile ilgili görevinin aynıdır. İkinci grup ülkelerde burjuva demokratik hareketler gelişmiştir.

doğruladığı konusunda temkinlidir. Ona göre Sovyet sistemi bir apartmanın daireleri gibidir. SSCBKP-B'nin 10.Kongresi'nden 70 yıl sonra kendi bölümlerini barikatlarla ayıran uluslar birbirleriyle irtibatla pencereleri kullanmaya başlamıştır. Fakat kafalarının arka planında geniş bir hol ve mutfak fikri varlığını sürdürmektedir (Slezkine, 1994). Bu durum Sovyet sisteminin özgünlüğünün bir göstergesidir. Seton-Watson ise Sovyet sisteminin bir Ruslaştırma'yı kesinlikle içerdiği iddiasındadır (Seton-Watson, 1956: 6). Sovyetler sonrası etnik milliyetçilik konusunda ileri sürülen görüşlerin güzel bir tartışması için bak: (Tilly, 1991).

⁴⁰ Roy, Sovyetlerin bunu sadece Rusya için işletemediğini düşünür. Rusya bir İmparatorluk olmaya mahkumdur (Roy, 2000: 17).

Bu ülkelerde burjuva demokratik reformların tamamlanması için ulusların kendi kaderini tayin hakkı desteklenmek mecburiyetindedir. Üçüncü grup ülkeler ise burjuva demokratik hareketlerin henüz oluşmadığı ya da yeni yeni oluştuğu sömürge ya da yarı sömürge ülkelerdir. Proletaryanın görevi bu ülkelerde ulusal kurtuluş hareketlerinin en devrimci kanadının desteklenmesidir (Lenin, 2014b: 142-143).

Bu çerçevede Lenin, dünyanın emperyalist ülkeler arasında bölüşülmüş olması dolayısıyla ulusal kurtuluş savaşlarının artık imkânsız olduğu görüşünü savunan Rosa Luxemburg'un *Junius Broşürü*'nü (Luxemburg, 1915) sert biçimde eleştirmektedir. Çünkü Lenin'e göre ulusal savaşlar sadece olası veya olanaklı değil aynı zamanda kaçınılmazdır ve ilericidir (Lenin, 2014a: 222-227).

Lenin'in yolunu izleyen Stalin de benzer bir noktaya varacaktır. Stalin'e göre emperyalizme karşı mücadele eden ulusal kurtuluş hareketleri ile gelişmiş ülkelerdeki proletarya hareketlerinin çıkarları ortak düşmana karşı uyumlaşmıştır ve bu bağlamda ortak düşmana karşı ortak bir cephede birleşilmesi gerekmektedir (Stalin, 2012: 218-219).

Bu oldukça stratejik bir yaklaşımdır. 1920 yılında toplanan Kongre'de milliyetçilik ve sömürge sorunlarının raportörü olan Lenin sömürgelerde ve bağımlı ülkelerde demokratik burjuva kurtuluş hareketlerinin desteklenmesini önerdi. Lenin'in bu tutumunun oldukça pragmatik ve açıkça oportünist bir kaygıyı gözettiği söylenebilir. Sovyetlerin bekasını sağlamak zorunda olan devlet başkanı Lenin bu ülkelerdeki milli hareketleri destekleyerek ihtiyaç halinde emperyalistlere karşı kullanabileceği ya da destek alabileceği müttefikler yaratmış oluyordu (d'Encausse & Schram, 1966: 46-47).

Lenin, kendisinden sonra Üçüncü dünyada baş gösterecek Milli Kurtuluş Hareketlerine esas katkıyı self-determinasyon ilkesini bir başka unsurla, emperyalizmle bir arada değerlendirerek verdi. Ondokuzuncu yüzyılın rekabetçi burjuva kapitalizminin yerini yirminci yüzyılda burjuva emperyalizminin aldığını ileri sürüyordu. Uluslararası sistemin böyle bir çözümlemesi doğal olarak milletlerin kendi kaderini tayin hakkı ilkesinin muhtevasını da dönüştürdü. Sonraki dönemde görülecek Üçüncü dünyacı hareketlerin bir prototipi olan Sultangaliyevizmi Richard Pipes (1997) şöyle tanımlıyor: "Bakunincilik,

Lenincilik ve milliyetçiliğin ilginç bir karışımı." Tıpkı kendisinden sonra gelecekler gibi.

1.7. SULTAN GALİYEV'İN MEYDAN OKUMASI

1921'e gelindiğinde artık ipler Stalin'in elindeydi. 10 Ocak 1921'de Rusya'daki Türk Halkları Komünistleri Konferansı'nda Stalin Müslüman halkları içerisinde komünizmin teorik zayıflığını kınayarak bu halkları doğuda komünizmin gelişmesini engelleyen milliyetçiliğe karşı dikkatli olmaya çağırdı. 1921 Mart ayında toplanan X. Kongre'de ise ilk kez milliyetçi sapmalara resmi bir şekilde saldırıldı. Doğu'daki milliyetçi sapmaların genellikle İslambirlikçi ve Türkbirlikçi bir görünüm kazandığı ileri sürüldü (Bennigsen & Quelquejay, 1981: 134). Bu noktada Müslüman milliyetçi komünistler bir yol ayrımına gelmişler, Stalin'in uluslar politikası ile açıkça ters düşmüşlerdi. Yapılabilecek tek şey muhalefet etmektir. Muhalefetin müşahhaslaştığı kişi ise Sultan Galiyev oldu.

Sultan Galiyev, Üçüncü dünya mevhumunu vaktinden önce icat etmişti. İslâm ve komünizme dair ortaya koyduğu sentez en güzel fakat en kısa ömürlü olanıydı. Galiyev'in pan-islamizmi bir tür anti-empyralist enternasyonalizmdi (Roy, 2000: 74).

Galiyev ve arkadaşlarına göre dünya devrimi gerekliydi ve bu devrimin hareket noktası olarak Doğu'yu seçmesi gerekiyordu. Bu bakımdan Sultangaliyevçiler Avrupa'ya yönelmiş olan Komintern stratejisinden ayrılmış bulunuyorlardı. Onlara göre sosyalist devrim batıda başarısızlığa mahkumdu (Bennigsen & Quelquejay, 1981: 85-86). Tatarların yetişmiş kadro yoklukları Sultan Galiyev'i siyasal kadrolara okul olabilecek tek kuruluşun Müslüman Kızıl Ordu olduğu kanaatine getirdi. "Sultan Galiyev -daha sonra Mao Ze-dong gibi- Kızıl Ordu'yu örgütlenirilmiş, aşamalandırılmış, güçlü bir biçimde siyasallaştırılmış; devrimin çekici gücü olma yönünden kusurlu bulunan yerli proleter kadrolarının yerini alabilecek tek ve gerçek sosyal sınıf olarak görüyordu." (Bennigsen & Quelquejay, 1981: 93) ve (Bennigsen & Quelquejay, 1997: 136-137).

Ekim Devrimini Sultan Galiyev ideolojik bir devrim olarak değil, Rus imparatorluğunun bünyesinde yaşayan milyonlarca halkı Ruslar da dahil, Batı empyralizmine karşı harekete geçirmek ve örgütlemek için bir fırsat olarak

görmüştür. Galiyev'in bahsettiği Müslümanlar Türk dilli toplumları kapsıyordu. Bununla birlikte Galiyev, Müslüman cemaati tanımlarken din unsurunu dışarıda bırakarak dil ve kültür unsurlarına odaklandı. Hatta Galiyev, 1921'den sonra Narkomnats'ın dergisinde Müslümanlar arasında ateizmin propagandasının gerekliliğine dair yazılar kaleme aldı Böylelikle laik bir pan-islamizm tanımlamış oluyordu (Roy, 2000: 80-81) ve (Ro'i, 1984: 26).

17-23 Haziran 1918'de Müslüman Merkez Komiserliği yöneticileri tarafından düzenlenen Müslüman Komünistleri Birinci Konferansında bir Müslüman Komünist Partisi kurma kararı almışlardı. Rus Komünist Partisi tarafından bu karar sert bir şekilde eleştirildi, Müslümanların Bund⁴¹'un yolunu tuttukları ileri sürüldü (Bennigsen & Quelquejay, 1981: 92).

Mart 1919'da ise Rusya Komünist Partisi Kongresi'nde ulusal örgütlerin kaldırılmasına karar verilmiş, Müslüman Örgütleri Merkez Bürosu'nun adı Doğu Halkları Komünist Örgütleri Merkez Bürosu olarak değiştirilmiştir. (Bennigsen & Quelquejay, 1981: 101-105). Müslümanlığı çağrıştıran her şey yavaş yavaş tasfiye ediliyor, bu yöndeki politik girişimler illegal hale getiriliyordu. Bennigsen ve Quelquejay, bu girişimin Galiyev'i dayanaksız bıraktığını 1923'ten sonra programının temelini oluşturacak Sömürgeler Enternasyonalı fikrine yönelttiğini ileri sürmektedir (Bennigsen & Quelquejay, 1997: 170-171).

Tatar Komünistleri 22 Mart 1920'de Sultan Galiyev, Said Galiyev ve Burhan Mansurov'dan oluşan bir heyetle Lenin'i ziyaret ederek Tatar Cumhuriyetinin sınırlarının genişletilmesi fikrine ikna etmeye çalışmışlardır. Lenin bu isteği reddetmekle kalmayarak Tatarları şovenizmle suçlamış ve onların geri kalmış bir toplum olan Başkırlar üzerinde egemenlik kurmaya çalıştıklarını iddia etmiştir (Bennigsen & Quelquejay, 1981:115). Bir süre sonra da Rus Komünist Partisi ileri gelenleri Tatarları her şeyde Büyük Rus Şovenizmi görmekle suçlamaya başlayacaktır. Ancak mesele daha basittir. Tatar milliyetçileri Bolşevizmin self-determinasyon vurgusunun kendilerine bağımsızlık getireceğini düşünerek Bolşevik olmuşlar ve bu esnada da kendilerine özgü bir sosyalizm yorumu geliştirmişlerdir. Bu çerçevede Galiyev de proletarya diktatörlüğü fikrini diğer

⁴¹ Rus sosyal demokrat hareketin bir parçası olan, Rusya İmparatorluğu'ndaki Yahudilerin oluşturduğu hareket, Genel Yahudi Emek Federasyonu.

Müslüman komünistler gibi reddetmektedir. Dahası Galiyev proletarya kavramının Müslümanlar için yeniden tanımlanması gerektiği kanaatindedir. Şu cümleleri dikkat çekicidir:

Koloni idaresinde yaşamış tüm İslam topluluğu proleterdir. Zira bu toplumun bütün sınıfları sömürgeciler tarafından ezilmiştir. Proleter adıyla anılmaya hak kazanmışlardır. Müslüman halklar proleter halklardır. Ekonomik yönden İngiliz ve Fransız proleterleri ile Afgan yahut Fars proleterleri arasındaki derin uçurum inkâr edilemez. Dolayısıyla Müslüman ülkelerdeki milli hareketlerin sosyalist ihtilal karakteri taşıdığını rahatlıkla ileri sürebiliriz (Bennigsen & Quelquejay, 1997: 163-164).

Galiyev'in dini dışarıda bırakıp dil ve kültürü merkeze alan millet tanımlaması da aslında Stalin'in 1913'te millet tanımıyla uyumlu haldedir. Stalin'in milliyetler politikasının değişime uğramış yeni formunun uygulanmaya başlaması, Sultan Galiyev'in laikleştirilmiş (hatta proleterleştirilmiş) ümmet fikrine yaşam alanı bırakmamıştır (Roy, 2000: 65). Zira Sovyetlerin diller siyaseti de pan-islamizm ve pan-türkizmi dengeleyecek şekilde kurgulanmıştır. Bu çerçevede Tatar dili ulusal bir dil olarak kabul edilmiş ancak aracı dil olarak kullanılması yasaklanmıştır. Aynı şekilde Azeri dili ulusal bir dil olarak kabul edilmiş olmakla birlikte Dağıstan'da aracı dil olarak kullanılması yasaklanmıştır (Roy, 2000: 93). Böylelikle diller, dolayısıyla milletler arasına kesin sınırlar çekilmiş ve pan siyasetler dengelenmiştir.

Roy bu durumu Stalin'in en önemli başarısı olarak görür. Çünkü Stalin yarattığı sistemle Merkezî Asya'daki entelektüelleri uluslarını ve dillerini birbirlerine karşı korumaya yönlendirmiştir. Böyle bir durumda Moskova uzlaşmazlıkların çözümünde başvurulacak üst merci olacaktır (Roy, 2000: 115). Diğer taraftan Bennigsen ve Quelquejay'ın Sultan Galiyev'in her şeyden önce bir Tatar olduğu yönündeki tespitleri (Quelquejay & Bennigsen, 1995: 18-19) tartışmanın temel dinamiğini ortaya koymaktadır. Galiyev ve arkadaşları legal bir muhalefet geliştirmeye çalışmışlarsa da 1922'de Stalin tarafından Basmacı hareketiyle iş birliği yapmakla suçlanmış ve mahkûm edilmişlerdir (Stalin, 2012: 195-203).

Lenin, Sultan Galiyev SBKP-B'nin uluslar politikasını eleştirdiğinde ve partiden ihraç edildiğinde sağdı. Stalin'in Sultan Galiyev'i ve Galiyevizmi mahkûm

etmesine, Müslüman-Tatar-Türk toplumlarının Sovyetler'le birleşme (!) hakkını kullanmaya zorlamasına karşı Lenin'in herhangi bir tepki vermediği görülmektedir. Galiyev'in tutuklanmasını 1926'da Troçki'ye hatırlatan Kamanev'e Troçki, Stalin'in kanın tadına bu tarihten sonra vardığını söyleyecektir (Swoboda, 1992: 781).

Belki de çok daha önemli olan boyut Leninist-Stalinist çizginin ulusçuluk yaklaşımına Galiyev'in meydan okumasının yarattığı paradigmatik krizin şiddet ve baskıyla gizlenmesi ve ötelenmesidir. Bu baskılama Marksizm içerisinde Çin Devrimi sonrasında daha sert bir geri dönüşü beraberinde getirecektir.

1950'li yılların ortasından itibaren gelişen Üçüncü dünya milliyetçiliklerinin söylem cephaneliğinde en belirgin silah Lenin'in emperyalizm çözümlemesinin biçimlendirdiği bu ulusların kendi kaderini tayin hakkı ilkesi olacaktır. Doğal sonuç ise milliyetçilik içerisinde eritilmiş bir çeşit sosyalizm olacaktır. Roy buna milliyetçiliğin habitus olarak var olması şeklinde yaklaşmaktadır (Roy, 2000: 10). Bennigsen ve Quelquejay ise özellikle Müslümanların sosyalistliğinin geniş ölçüde milliyetçiliklerine bağlı olduğunu belirtmektedir (Bennigsen & Quelquejay, 1997: 152). Bu durum milliyetçiliğin komünizmle beraber var olmasını kolaylaştırmıştır. Kısacası Üçüncü dünyadaki milliyetçi hareketlerin işleyiş çerçevesine Leninizm; ideolojiye ise Sultangaliyevizm ilham vermiştir. Diğer bir deyişle Marksizmi Avrupa-dışı toplumlara uyarlama görevini Lenin üstlenmiştir ancak düşüncesi Paris ve Zürih'te geçirdiği yıllarda şekillenen Lenin, bu uyarlamanın da eksik bir şekilde gerçekleşmesine sebep olacaktır. Bu bakımdan Avrupa-dışı toplumlara Marksizmin uygulanmasında esas aracı Sultan Galiyev'dir (d'Encausse & Schram, 1966: 8-9).

1.8. SOSYALİZMİN MİLLİYETÇİ PRATİSYENLERİ

İkinci Büyük Savaş'tan sonra ortaya çıkan birtakım gelişmeler "tek ülkede sosyalizm" ve "SSCBKP-B'nin önder rolü" ilkelerinin sorgulanmasını beraberinde getirdi. Her şeyden önce şöyle bir durum ortaya çıkmıştı: Artık tek bir tane sosyalist devlet yoktu. Peki bu sosyalist devletler arası ilişkiler nasıl düzenlenecekti? Yugoslavya'da Tito, SSCB'nin yardımı olmaksızın sistemi kurmuş olmanın verdiği güvenle SSCB ile ast-üst ilişkisi değil bir eşitlik ilişkisi kurmak istiyordu. Aynı şey 1949'da Çin Devrimi gerçekleştiğinde de yaşandı. Dahası Çinli komünistler ile

Stalin arasında 1949 öncesinde anlaşmazlıklar zaten oraya çıkmıştı, güvensizlik söz konusuydu (Armaoğlu, 1984: 543-545).

Bu bağlamda sosyalist devletler arası ilişkilerin nasıl olması gerektiğine ilişkin tartışmanın arkasında esasen Sovyetlerdeki milliyetçi eğilimi suçlama amacı vardı. SSCBKP-B'nin XX. Kongresi bu suçlamalara bir cevap niteliğindedir. Stalin dönemi uygulamaları eleştirilmiş; bu bağlamda sosyalist devletlere yönelik izlenecek politikalarda yumuşama mesajları verilmiştir.⁴² Bununla birlikte Sovyet yöneticileri bu kongrede alınan kararların Kızıl Ordu tarafından Sovyetleştirilmiş Doğu Avrupa demokrasilerini kapsamadığını düşünmektedir (d'Enchausse, 1967: 53).⁴³

Çin ve Yugoslavya'da farklı türde devrimlerin ortaya çıkması, diğer bir deyişle şabloncu sosyalizmin önermelerinin çökmesi beraberinde sosyalizmler arasında milliyetçi bir rekabeti getirmiş gözükmektedir. Tam bu noktada d'Enchausse sosyalizm genişledikçe milliyetçiliğin etkisini yitireceği tezinin çöktüğü tespitini yapmaktadır (d'Enchausse, 1967).

Çin Devriminin gerçekleşmesinde milliyetçilik sanılandan çok daha etkili olmuştur. Davis'in ifadesiyle Mao sosyalistliğinden önce ve çok daha fazla ulusçudur (Davis, 1991: 210).

Mao ulusal burjuvaziye karşı esnek hatta onu kazanma yönünde siyaset izlenmesi kanaatindedir. Bu yaklaşımında Çin'in sömürge geçmişi etkili olmuştur. Dolayısıyla yabancı işgaline karşı yurtsever nedenlerle mücadele eden burjuvaziyle iş birliğini olanaklı görmüştür. Bu noktada yurtseverlik kavramının önem kazandığı söylenebilir. Mao yurtseverlik ve enternasyonalizmin birbiriyle çelişmediğini iddia eder. Şöyle demektedir:

⁴² Gaddis bu çatışmanın siyasal içeriğine dair çok önemli ayrıntılar vermektedir. Öyle ki Mao, Stalin sonrası dönemde Sovyetlere karşı söylemsel bir üstünlük kurabilmek için Stalinizme geri dönüş argümanını işlemeye koyulmuştur. XX. Kongre sonrasında şöyle diyor Mao: "Yalnızca kılıcı başkalarına veriyor, kaplanın bize zarar vermesine yardımcı oluyor. Eğer onlar kılıcı istemiyorlarsa biz alırız... Sovyetler Birliği Stalin'e saldırabilir ama biz saldırmayacağız." (Gaddis, 2015: 100-101). Çin ve Sovyetler Birliği arasındaki çatışmayı ayrıntılandıran belgesel bir eser için bak: (Gaybiköylü, 2013). Ergun Aydınoglu da XX. Kongre'de Stalin eleştirisi yapıldığı, Stalinizm eleştirisi yapılmadığı gibi bir kanaate sahiptir (Aydınoglu, 2011: 44-45). Ancak XX. Kongre sonrasında SSCB'nin tek ülkede sosyalizm anlayışından sosyalizme ulaşmada farklı yollar anlayışına geçmesi gibi birtakım gelişmeler Stalinizmin de eleştirildiğini hatta belli konularda Stalinist pratikten vazgeçmenin yolunun açıldığı söylenebilir.

⁴³ XX. Kongre kararları SSCB içerisindeki Müslüman toplumları ise "doğal olarak" kapsamamaktadır.

Bir komünist hem enternasyonalist hem de yurtsever olabilir mi? Yalnız olabileceğini değil fakat olması gerektiğini savunuyoruz. (...) Çin'in durumu farklıdır, çünkü Çin saldırının kurbanıdır. Çin komünistleri bu nedenle yurtseverliği enternasyonalizmle bağdaştırmalıdır. Bizler hem enternasyonalist hem de yurtseveriz, bizim sloganımız "saldırganlara karşı anavatanı savunmak için savaş"tır. (...) Ulusal kurtuluş savaşları enternasyonalizmin yurtseverlikle uygulanmasıdır (Davis, 1991: 221-222).

1950'lere yaklaşırken Yugoslavya'nın ideologu diyebileceğimiz Milovan Djilas'ın kurduğu şu cümleler de hayli ilginçtir:

"Bugün milli komünizm komünizmin genel bir oluşumdur. Çeşitli derecelerdeki tüm komünist hareketler...milli komünizmle belirleniyor. Komünizm tek de olsa her ülkede değişik derece ve değişik biçimlerde gerçekleştiriliyor.... Bu bakımdan yaşayabilmek için milli olmak zorundadır [Milovan Djilas, The New Class, New York, 1947, s.181'den aktaran (d'Enchausse, 1967:54).]

1955 yılında Bandung'da toplanan Konferans radikal marksist gerillalar, Sovyet tarzı modernleşmeciler, milliyetçiler ve marksist milliyetçilerden müteşekkil katılımcılarıyla dönemin genel bir panoramasını veriyordu. Endonezya Cumhurbaşkanı Sukarno'nun Asya ve Afrika üzerindeki fırtına olarak tanımladığı ulusların yüzyıllarca süren uykularından uyanmaları çok net bir biçimde şunu gösteriyordu: 1960'lı yıllara ruhunu verecek olan kişiler "Marksist-Leninist değil, sosyalizmi yerel siyasal geleneklerle harmanlamaya kararlı yerli milliyetçi sosyalistlerdi" (Priestland, 2017: 298). Konferans Doğu ve Batı karşısında Güney'in dünya siyasetine girişini temsil ettiği gibi anti-emperyalizm söyleminin gücünü göstermesi bakımından da önemlidir (Priestland, 2017: 399).

1960'ların popüler bir figürü olan Castro da sosyalistliğinden önce ve daha fazla ulusçu olarak değerlendirilebilir. Marksizmle tanışmasından önce de sonra da kişisel kahramanı İspanya'ya karşı 19.yy.'da bir bağımsızlık mücadelesi örgütleyen Jose Marti'dir. Devrimden sonra da terminolojisinin temelini "sınıf" değil "halk" kavramı oluşturacaktır. Bu bakımdan Küba Devrimi'nin geleneksel anlamda bir sınıf devrimi olmadığına da altı çizilmelidir. Castro hareketinde sınıfsal ağırlık orta sınıflardadır. Davis Castro ve Guavera'nın demokratik özelliklere sahip ulusalcı bir perspektife sahip oldukları düşüncesindedir (Davis, 1991: 237-240).

Kara Afrika'da da milliyetçilik 1960'lı yılların önemli bir temasıdır. Bu coğrafyalarda milliyetçilik sömürgeciye verilen bir refleks; eşitsizliğe ve dolayısıyla kırılan insan gururuna bir tepki olarak gelişmiştir. Bu duruma değinen Calvez'in şu tespiti önemlidir: "İrk eşitsizliği duygusu Afrika'da da önemli bir yer tutar. Burada milliyetçilik her şeyden önce toplumsal ve ırksal ayrım duvarını yıkmaktadır (Calvez, 1967: 31)." Hoffler benzer bir şeyi Asya'da yükselen komünizm dalgası için ifade etmektedir. Hoffler'e göre Doğu'da yükselen aslında haysiyet feryadıdır (Hoffler, 2017:12).

1950'lerden itibaren Üçüncü dünyadan yükselen milliyetçilik dalgasını; liderlerin geçmiş şatafatlı -çoğunlukla hayali- günlere vurgu yapmasını bu çerçevede anlamlandırmak mümkündür. İslâm dünyasında gelişen hareketler için de benzer şeyler söylenebilir. Bennigsen ve Quelquejay sosyalizmin 20.yüzyıl başında İslâm dünyasına örgütlü bir geçişle değil ama bir tür osmoz hareketiyle geçmesinin neticesinin bu fikriyatın kısa sürede yerelleşmesine sebep olduğu kanaatindedir (Quelquejay & Bennigsen, 1995: 48).

Aslında yaşanan Marksizmin yeni bir coğrafyanın dinamiklerine uyum sağlamasıdır. Tespit edilmesi gereken bu sosyalizmin gittiği her coğrafyada bu coğrafyanın toplumsal, siyasal ve ekonomik yapısına göre biçimleneceğidir. Diğer bir deyişle marksizm içine girdiği kabın şeklini almaktadır. Sömürgecilik oldukça önemli bir belirleyen durumundadır. Bu kabın şekli ise Rusya'nın doğusuna, Avrupa'nın güneyine gidildikçe milliyetçilik olmaktadır.

1960'lı yıllara gelindiğinde Avrupa düşüncesiyle ve Avrupa siyaset pratikleriyle sert bir şekilde tanışmış Üçüncü dünya ülkelerindeki bu milliyetçilikler oldukça eklektik bir yapıdadır. Bu durumun sebebi bu ülkelerdeki milliyetçi aydınların ajandalarını oluştururken faydalanabilecekleri tarihsel tecrübenin çeşitliliğidir. Chatterjee'nin ifadeleriyle:

20.yy'da Üçüncü dünya milliyetçiliği böylece modüler bir karakter kazandı. Onlar, en fazla bir buçuk yüzyıllık bir insan deneyiminden ve ancak üç milliyetçilik modelinden faydalanabilirlerdi ve faydalandılar. Dolayısıyla milliyetçi liderler bilinçli olarak resmi milliyetçiliğinkilere göre modelleşmiş sivil ve askeri eğitim sistemleri 19.yy.'da Avrupa halk milliyetçilikleri tarafından modellendirilmiş seçimler, parti örgütleri ve kültürel kutlamalar; ve dünyaya Amerika tarafından armağan edilmiş yurttaş-cumhuriyet fikrini kullanacak konumda idiler (Chatterjee, 1996: 53).

d'Encausse Avrupalı olmayan dünyada sosyalizmin macerasını üç boyutlu bir sınıflandırma ile anlamayı önermektedir. Bu boyutlar taktik, stratejik ve kültürel boyutlardır. Taktik boyut Avrupalı olmayan ülkelerde komünist bir devrimin nasıl gerçekleştirileceği üzerine yürütülen tartışmalara vurgu yapmaktadır. Stratejik boyut kapitalist sistemi bütünüyle yıkmak için gelişmiş ülkelerdeki proletarya ile gelişmemiş ülkelerdeki milli kurtuluş hareketlerine verilecek ağırlığın ne olması gerektiği sorusudur. Kültürel yan ise Avrupalı olmayan ülkelerin belki de en ciddi sorununa, kendi benliğine bağlı kararal modernleşme imkanına odaklanmaktadır (d'Encausse & Schram, 1966: 10-11).

Milliyetçilikle sosyalizmin bir biçimde meczedilmesi milliyetçi devrimin sonraki safhalarında gerçekleşmektedir. İktisadi bağımlılık, çoğu zaman devam etmekte olan sömürü ilişkisi ve karşılaşılan kalkınma problemleri dışarıya karşı verilen milliyetçi refleksin, içeride dışarının işbirlikçisi olduğu iddia edilen bazı sınıf ve zümrelere sosyalist bir içerikle saldırılmasını beraberinde getirmektedir. Önerilen reçete millileştirmedir (Calvez, 1967: 34-35).

1960'lı yıllarla birlikte Sovyetler "tek ülkede sosyalizm" tezini terkederek "barış içinde bir arada yaşama" ve "sosyalizme ulaşmada farklı yollar" tezlerini kabul etti. Sosyalizmde ayrı yollar tezi aslında Yugoslavya ile bozulmuş olan ilişkileri ideolojik ve pratik bakımdan düzeltme amacı taşıyordu ancak bu gelişmede Sovyetler ve Çin arasındaki çekişmede taraftar toplamak gibi pratik bir kaygı da söz konusuydu. Komünist Çin ile Sovyetler arasındaki uyuşmazlık Krushchev'i diğer komünist partiler arasında destek aramaya zorlamış; bunun bedelini de Doğu Avrupa ülkelerine daha fazla bağımsızlık vererek ödemiştir (Sander, 1967: 14 ve 44). Örneğin "barış içinde bir arada yaşama" Nehru ve Chou en-Lai'nin bir önerisiydi ve Sovyetler bunu kabul ederek Hindistan gibi tarafsız ülkelerin rolünü önemsediğini göstermişti. Belki Mao 1949'da Nehru ve Chou en-Lai'nin emperyalizmin işbirlikçisi olduklarını söylememiş olsa süreç daha farklı gelişebilirdi.

Komünizmin diğer ülkelerde gerçekleşmesi Lenin'e göre içerden teşkilatlandırılmış ya da dışarıdan ilham edilmiş bir ihtilalle olacaktı. Stalin'e göre Sovyet askeri tehdidi, yerli komünistlere kuvvet kazandıracak; herkesin katıldığı demokratik seçimler sonucunda başarılabilecekti. Krushchev ise XXI. Kongre'den

sonra yeni bir ihtilalden bahsetti. O günkü koşullar altında komünizmin zaferi üçüncü bir yolla sağlanabilirdi. Bu yol Sovyetler Birliği'nin ekonomik tehdidi yani iki sistemin ekonomik rekabeti idi. Krushchev'e göre yeni doktrin az gelişmiş ülkelere tedrici ve sebatlı bir ekonomik sızma, Sovyet yatırımlarıyla Batı ülkelerini ezme, damping politikası, düşük faizli krediler, ekonomik misyon ve eksperlerin yurtdışına gönderilmesi, yabancı uzmanların Sovyetlerde eğitilmesi ve benzer yöntemlerle bu ülkelerin Sosyalistleşmesinin önünü açacaktı (Sander, 1967: 27). Krushchev bir anlamda haklı çıktı, bu ülkelerdeki tecrübeler kendilerini sosyalizm olarak adlandırdılar ancak pratik Krushchev'in beklediği gibi olmadı.

1.9. KISA DEĞERLENDİRME

Sömürge ülkelerde anti-emperyalist hareketler doğal olarak sosyalistleşmektedir. Bu durumun çok temel iki sebebi olduğu söylenebilir. İlki sömürücülerin kapitalist ülkeler olmalarıdır. Bu, sömürgeciye yeni çıkan ya da milli kurtuluş hareketine girişen toplumları psikolojik olarak sosyalizme hazırlamakta, kendilerine göre bir sosyalizm tanımı yapmalarına zemin hazırlamaktadır. İkinci önemli sebep ise sosyalizmin planlama ekonomisyle eş algılanmasıdır. Bu ülkeler gelişkin bir burjuva sınıfına sahip olmadıkları için ekonomik faaliyetin önemli bir bölümünün devlet tarafından yapılması gerekecektir. Bu sıkı bir denetim mekanizması gerektirir. Reel sosyalizmin denetim mekanizmaları bu ülkeler için paket program olarak algılanacaktır. Ancak her ülke alacağı yazılımı kendi dilinde kullanmaya özen gösterecektir.

Az gelişmişliğin çaresi modernleşme ve hızlı kalkınmadır. Modernleşme bir ölçüde batılılaşmayı da gerektirdiğinden sömürgeciye karşı kendi kimliğinin özgünlüğünü iddia eden ülkeler aydınları için milli kimliğin kazanılması sorunu belirlemektedir. Chatterjee bu durumu şöyle ifade eder:

Milliyetçilik Avrupa egemenliğinden özgürlüğünü almak için yola çıkar. Ama projenin gerçek kavramlaştırması içinde egemen Avrupa entelektüel modalarının bir mahkûmu olmaya devam eder (Chatterjee, 1996: 30-31).

Diğer taraftan kalkınma hem sömürgeciye karşı ve sömürgeciye rağmen gerçekleştirilecektir hem de bu kalkınmayı gerçekleştirecek güçlü bir ekonomik

yapı genellikle söz konusu değildir. Böyle bir çelişkide az gelişmiş ülke aydınlarına milliyetçilik tüm kilitleri açan sihirli anahtar hükmündedir.

Üçüncü dünyada beliren sosyalizm ve milliyetçilik Avrupa'daki milliyetçilik ve sosyalizmi gelişim aşamalarına ve çözümleme düzeylerine benzememektedir. Örneğin bu ülkelerde bir sınıf çatışması değil milli bir sanayi ile onun kadar milli olmayan emperyalizmle iş birliği halinde bir sanayi kesimi arasındaki çekişme söz konusudur (Calvez, 1967: 39).

Belli bir toprak parçasından ziyade toplumsal özlemlere dayanmaları bakımından üçüncü dünya milliyetçiliklerinden "milletsiz milliyetçilik" diye bahsetmek de mümkündür. Balandier bu durumu şöyle ifade ediyor:

Bizim milli diye adlandırdığımız hareketler, milliyetleri belirlemekten çok sömürge durumunda bulunuş karşısında bir tepki, daha geniş bir kendini yönetme isteğidir [G. Balandier, Contribution a l'etude des nationalismes en Afrique Noire, Nisan 1954, s. 379-389'dan aktaran (Calvez, 1967: 40)].

Balandier'nin bu tespiti sınırları ve bu sınırlardaki popülasyon geçişkenliği oldukça fazla olan Afrika ülkelerinde beliren milliyetçiliği açıklamaktadır. Bu ülkelerde sınırlar ülkeler arasında değil sömüren ve sömürülen arasında çizilmiştir. Ancak diğer az gelişmiş ülkelerde de kullanılmaya başlanan bu diyalektin artı değer aktarımındaki eşitsizliğe muhalefet söylemi olarak belirdiğini söylemek, yani milletsiz milliyetçiliklerin başka versiyonlarının da oluştuğu tespitinde bulunmak mümkündür.

Burada altı çizilmesi gereken bir başka nokta 1955 Bandung Konferansı sonrasında şekillenen Üçüncü Dünya'nın batı ve doğu arasında bir tercih yapmıyor olduğu, ikisine karşı da kendi bağımsız pozisyonlarını vurguladıklarıdır. Bandung Konferansı'nda büyük heyecan yaratan konuşmasında Sukarno'nun iki Soğuk Savaş blokunun militarizmine karşı durmaya çağrısı bu durumun güzel bir örneğidir (Priestland, 2017: 399).

Türkiye'de dönemin sosyalist solunda beliren milliyetçi söylem incelendiğinde kendisini sahip olmak istenen topraklar üzerinden değil, toplumu sosyal ve iktisadi olarak geri bıraktığına inanılan sömürgeci güçle araya çekilen sınır üzerinden tanımlayan bir milliyetçi söylem; dolayısıyla bir anlamda milletsiz bir milliyetçi söylem düzeyi yakalandığı görülecektir. Bu milliyetçilik biçimi

sosyalist çözümlemeden farklı olarak temel çelişmeyi gelişmiş ve gelişmemiş ülkeler üzerinden tanımlamaktadır. Burada dikkat çeken detay çelişme tanımlanırken ulus-devlete atfedilen merkezi konumdur. Bu da Türkiye'deki sosyalizmin Leninist-Stalinist özelliğinin anlaşılması bakımından önemlidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

POLİTİK BİR ENSTRÜMAN OLARAK MİLLİYETÇİLİK

1. POLİTİK BİR ENSTRÜMAN OLARAK MİLLİYETÇİLİK

Türkiye 1960 yılına girerken oldukça sert tartışmalara sahne olmaktadır. CHP muhalefetini bastırmak için oluşturulan Tahkikat Komisyonları, toplumun Demokratların yanında olduğunu göstermek üzere oluşturulmuş Vatan Cephesi'ne sınırsız ve bazen de habersiz katılımlar, Uşak'ta Millî Mücadele kahramanı ve Anamuhalefet Partisi lideri İnönü'nün taşlanması... Siyasal desteğini yitiren Menderes hükümeti ise tedrici olarak askere siyasette yer açmaya başlamış; azalan desteğini bu çerçevede tahkim etmeye yönelmiştir (Landau, 1978: 8). Öyle ki 1960 yılına girildiğinde tartışmalar Demokrat Parti iktidarının nasıl devam ettirileceği ve nasıl devrileceği hattına sıkışıp kalmıştır. Hükümet, CHP'yi sürekli olarak "bir ihtilalle iktidarı ele geçirme" amacıyla olmakla suçlarken ana muhalefet partisi kendisini bu suçlamaya karşı sürekli savunmakta; diğer taraftan DP liderini "Devlet benim!"⁴⁴ felsefesinin takipçisi olmakla itham etmektedir.

Türkiye ekonomik olarak da büyük bir buhran içerisindeydi. 1958 yılında gerçekleştirilen büyük çaplı devaülasyon bir netice doğurmamış; ülke ekonomisi kötüleşmeye devam etmişti. ABD ve Batı dünyasından yardım talepleri karşılanmıyor, iktisadî açıdan kötüye gidiş siyasî buhranı da derinleştiriyordu. Ocak 1960'ta Meclis'te gerçekleşen Bütçe görüşmelerinde askeri harcamalara ayrılan payın azaltılması teklif edilmiş; tartışmalar sertleşince bu konu hakkındaki tartışmalar gizli oturumda ele alınmıştı. Menderes'in siyasal alana çektiği Ordu için ya Menderes'ten yana ya da Menderes'e karşı siyasal bir atraksiyon yapma zamanı geldiğinde Ordu içerisindeki alt rütbeli subaylar tercihlerini Menderes karşıtlığından yana koyacaklardır. Harp Okulu Öğrencilerinin 21 Mayıs'taki sessiz protesto yürüyüşünden altı gün sonra ise ordu idareye el koydu.⁴⁵

⁴⁴ XIV. Louis'ye atfedilen söz. Louis Fransa'yı mutlak bir monarşiyile yönetmiştir.

⁴⁵ Halper'in deyişiyle Ordu yerleşmiş olan siyasal tarafsızlık görevi tehlikeye girdiği için müdahale etmiştir. Çünkü Ordu ya muhalefeti bastırmak için Menderes'in aleti olacaktı ya da muhalefete alan açmak için Menderes'i bastıracaktı. (aktaran Landau, 1978: 11)

Darbe görünüşte Demokrat Parti'nin bir takım siyasal uygulamalarına tepki biçiminde gelişmiş gibiydi. Ancak Milli Birlik Komitesi'nin Darbeden hemen sonra aldığı bir takım köklü iktisadî tedbirler sürecin sadece bir siyasal tepkinin neticesi olarak biçimlenmediğini göstermektedir. Darbenin hemen akabinde kurulan devlet planlama teşkilatı bu manada en önemli gelişmelerden birisi olarak değerlendirilebilir. DP iktidarında büyük burjuvazinin döviz rejiminin kontrole alınması yönündeki taleplerini MBK yönetimi karşılamış olacaktır. Diğer bir deyişle 27 Mayıs, 1950'li yılların özellikle ikinci yarısında kötü yönetilmiş olan ülke ekonomisinin biçimlendirilmesi arayışlarını ortaya koyması bakımından önemlidir. Demokrat Parti'nin şahsında mütecessim hale gelen liberal iktisadi politikalar, serbest dış ticaret rejimi gibi stratejiler Demokrat Parti ile birlikte iflas etmiş olmalıydı. Dolayısıyla yeni devlete⁴⁶ yeni bir iktisadi "yön"⁴⁷ de verilmesi gerekiyordu. Yeni iktidar bu iktisadi yönü planlama ekonomisi olarak belirlemişti. Ancak Soğuk Savaş yıllarında planlı ekonomi Türkiye'de pek de hoş çağrışımlar içermiyordu.⁴⁸

Sosyalizm kavramı işte böyle bir atmosferde Türk siyaset ve düşünce dünyasının tartışma alanına girmiştir. Kavramdan ne anlaşıldığı kişiden kişiye değişkenlik gösterebildiği gibi bu çalışmada da ayrıntılı bir şekilde gösterileceği üzere dönemden döneme de ciddi farklılıklar göstermiştir. Bu bakımdan 1960'lı yılları iki ayrı dönem halinde değerlendirmek ufuk açıcı olabilir. 1965 Seçimlerine kadar olan dönemde kavramın bir kalkınma yöntemi olarak ele alındığı görülmekle birlikte İsviçre çakısı gibi siyasetin ve toplumun tüm tıkanma noktalarını açacak bir retorik olarak kurgulandığı da söylenebilir. Dönemin baskın özelliği sosyalizmin farklı ve başka başka kavramlarla iç içe geçirilmiş tanımlarıdır. Kayalı'nın isabetle üzerinde durduğu gibi 1960'lı yıllarda Türkiye'nin düşünsel doğrultusunu büyük ölçüde belirleyen unsur ise kemalizmdir (Kayalı, 2014: 30). 1965 Seçimleri

⁴⁶ Zira 27 Mayıs sonrası dönem, bizzat 27 Mayıs'ı gerçekleştiren kesimlerce İkinci Cumhuriyet olarak ifade ediliyordu.

⁴⁷ İlginçtir, Erken cumhuriyet döneminde yeni devletin en önemli meselesinin devrimi tekamül ettirecek bir zümre olduğuna inananlar dergilerinin adını Kadro koymuşlardı. İkinci cumhuriyetin iktisadi strateji arayışına çözüm üretme iddiasıyla belirenler ise dergilerine "Yön" adı verdiler. Bu çerçevede Aydınöğlu'nun *Yön* dergisi tanımları biraz daha anlamlı hâle gelmektedir. "*Yön*'ü 27 Mayıs'ın hemen ertesinde boy vermiş aydınların öncülüğünde bir radikal çizginin dergisi olarak tanımlamak mümkündür" (Aydınöğlu, 2011: 86-87).

⁴⁸ Adalet Partisi'nin bu yıllarda kullandığı sloganlardan birisinin "Plan değil pilav" olduğu hatırlanmalıdır.

sonrasında başlayan ikinci dönemde ise devrim stratejisi tartışmaları ve Türk solunun Lenin-Stalin dolayısıyla Marxçılaşması bağlamında bilimsel sosyalizm-devrim retoriğinde anlaşılan sosyalizmler kendisini göstermeye başlayacaktır.⁴⁹

Birinci dönemin en belirgin niteliği üçüncü dünyada de-kolonizasyon sonrasında ortaya çıkan ve kendilerini sosyalist olarak servis eden ülkelerle kurulan koşutluk, bu ülkelerden alınan ilham ve bu ülkelerdeki tecrübeyi anlama / olumlama çabasıdır.⁵⁰ Bu süre zarfında gerçekleşen iki darbe girişimi (21 Mayıs ve 22 Şubat), Adalet Partisi'nin seçimlerden zaferle ayrılması, dönemin mecliste de temsil edilen tek legal sosyalist partisi TİP'in ve parlamentarizmin sorgulanmaya başlaması, bu dolayısıyla patlak veren devrim stratejisi, öncü sınıflar, Ordunun ilericiliği gibi tartışmalar üçüncü dünyadaki sosyalist / milliyetçi hareketlerin de sorgulanmasını, eleştirilmesini beraberinde getirmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye'de sosyalizmin kamusal görünürlük kazandığı dönemde yani kabaca 1965 Seçimlerine kadar dönemlenebilecek süreçte entelektüellerin, sosyalistlerin sosyalizmi anlamlandırma ve açıklama biçimleri üzerinde durulacaktır.⁵¹ Bu bölüm Türkiye solunda Marx öncesi dönem diye de okunmaya müsaittir.⁵² Dolayısıyla Türkiye'de sosyalist akımların üçüncü dünyadaki sosyalist tecrübelerle benzediği ya da benzeştiği bir süreçten bahsedilecektir. Bu bölümü takiben devrim stratejisi tartışmaları ve ara tabakaların rolü konusu üzerinde durulacaktır. Bu bölüm 3.1.'deki tartışmaların bir süreci olarak da okunabilir. Bu tartışmalar Türkiye'de sosyalizmin anlaşılma / yorumlanma biçimini de oldukça derinden etkileyecektir. Bu bölümde son olarak

⁴⁹ Marxçılaşmadaki Lenin etkisini göstermesi bakımından Şahin Alpay güzel bir örnektir. Kendisinin TİP'ten koparak marjinalleşmesini şu şekilde anlatıyor: "Lenin'in *Devlet ve Devrim* adlı kitabını okudum, hayatım değişti." (Aytav, 2013: 70). Belki de Türk aydınının halini en güzel Yalçın Küçük'ün şu tespiti özetlemektedir: "(...) Türk aydını başıyla yürüyor ve ayağıyla düşünüyor[du]. (...) Türk aydınının çeşitli düşün akımları karşısındaki tutumu, deneyimli bir kabzımalın toptan sebze piyasasındaki davranışını hatırlatır. Hep seçici kalır, ilgisi hiçbir zaman derinlemesine olmaz" (Küçük, 1984: ve 14).

⁵⁰ Bu çabayla paralel biçimde planlı ekonomi vurgusu, sınıf yerine halkın bir analiz birimi olarak kullanılması, ulus-devlete ve egemenliğe duyulan hassasiyet sosyalizmi de tanımlayan, onu biçimlendiren unsurlar olarak ön plana çıkacaktır.

⁵¹ 1965 sonrası dönemde sosyalizmin anlaşılma ve anlatılma biçimlerine ise 3.2. Devrim Stratejisi Tartışmaları ve Ara Tabakalar Meselesi başlığı altında değinilecektir.

⁵² Harun Karadeniz'in 1960'lı yıllara ilişkin tasnifi gerçekçi gözükmemektedir. Karadeniz'e göre 1960-64 Arası gençlik hareketleri için Hürriyet, Atatürkçülük ve 27 Mayıs savunusu, 64-64 yılları ekonomik kalkınma tezlerinin savunulması, 65-67 arası Marksizmin öğrenilmesi, 67-69 arası dönem gençliğin Türkiye koşullarını Marxist-Leninist tezlere oturttuğu dönemdir (Karadeniz, 2015:167-172).

üçüncü dünyadaki sosyalizm tecrübelerine nasıl yaklaşıldığı üzerinde durulacaktır. 3.1. ve 3.2.'deki tartışmaların ardından bu bölümde ele alınacak farklılaşmalar Türkiye'deki siyasal gündemle angajmanın teoriyi biçimlendirici boyutlarını ortaya koymanın yanı sıra Türk sosyalist solundaki Marxçılaşıma eğilimini de göstermesi bakımından önemlidir.⁵³ Her üç bölümün de ortak özelliği yüzeyde cereyan eden tartışmaların derininde, arka planında milliyetçiliğin bulunuyor olmasıdır.

1.1. İÇİÇE GEÇİŞLER: SOSYALİZM, DEVLETÇİLİK VE MİLLİYETÇİLİK

Marx'a sosyalizmin ne olduğuna ilişkin betimleme talep eden bir soru sorulsaydı filozof büyük ihtimalle belli toplumsal gelişim aşamalarından geçildikten sonra varılan bir toplumsal formasyon olarak cevaplardı. Aynı soruyu üçüncü dünya ülkelerindeki sosyalist tecrübelerin öncülerinden Cemal Abdül Nasır'a yönelttiğinizde alacağınız cevap büyük ihtimalle tek kelimelik olacaktır: Devletçilik.

De-kolonizasyon sonrasında beliren yeni bağımsız devletlerin önünde çözmeleri gereken çok temel üç sorun bulunuyordu: Uluslaşma, devletleşme ve iktisadi kalkınma. Bugünün dünyasında bu sorunlarla karşı karşıya olan toplumların / siyasal organizasyonların tepkileri farklı olabilir ancak Soğuk Savaş dünyasında batılı ülkelerin yönetiminden çıkmış yapılar için mecburi istikamet doğu blokunun perspektifinin bir versiyonu oluyordu. Diğer bir deyişle bu ülkeler doğu blokunun ideolojisi sosyalizmi kendilerine göre uyarlıyor, ihtiyaçlarına cevap verecek bir içerikte formüle ediyorlardı.

Bu ülkelerde sosyalizmle eş değer kabul edilen planlı ekonomi hem Batıya karşı tepkiyi mütecessim hale getirerek Batı dışı konumlanmayı sağlıyor hem de mutlak kontrol mekanizmalarıyla uluslaşma ve devletleşmenin en önemli aparatı haline geliyordu. Böylelikle sosyalizme milli bir renk vererek Doğu Blokuyla da araya kalın bir çizgi çekmek mümkün hale geliyordu.

⁵³ TİP'in Malatya'da toplanan Büyük Kongre'sinde yaşanan tartışmalar, sonraki dönemde parçalı bir görünüme kavuşacak Türkiye sosyalist solu açısından kritik öneme sahip gözükmektedir. Bu kongrede yaşanan gelişmelerin ardından bir grup eski TKP'linin önderliğinde MDD hareketinin oluşması gelecektir. Bu süreç 1960'lı yılların ilk yarısında bir ideolojik belirsizlik dönemi yaşayan solun marksistleşme (elbette ki kasıt Stalinci bir Marksizm yorumudur) eğilimini hızlandıracaktır (Aydınoglu, 2011: 121-122).

Üçüncü dünyadaki sosyalizm tecrübeleri Batıya mutlak bir şekilde karşıdır ancak Doğu Blokuna da mutlak bir şekilde taraftar değildir. Bu söylemsel esnekliği sağlayan unsur sosyalizmi neredeyse tamamen planlı ekonomi ve katı devletçilik uygulamaları olarak formüle eden milliyetçi diskur sağlamaktadır. Diğer bir deyişle milliyetçilik Üçüncü dünyadaki sosyalizm tecrübelerinin ayrılmaz bir parçası durumundadır.

Türkiye'de sosyalizmin bir kalkınma stratejisi olarak ele alınmasına kapı aralayan gelişmeler ise 1950'li yıllarda mutlak bir şekilde uygulandığı düşünülen liberalizmin iflas ettiğine; Türkiye'nin liberal ekonomi politikalarıyla kalkınamayacağına dair inançtır. Üçüncü dünyadaki sosyalizm tecrübeleriyle Türkiye'nin kesiştiği nokta da tam olarak burasıdır. Türkiye sömürge olmamıştır ve belli ölçüde de olsa devletleşme ve uluslaşma sürecini tamamlamıştır, ancak kalkınmamıştır. Liberal yoldan kalkınması mümkün olmadığına göre sosyalist yoldan kalkınma artık tek seçenektir. Peki sosyalizm nedir veya Türkiye'de nasıl anlaşılmaktadır?

Türkiye'de Sosyalizmin bir kalkınma stratejisi olarak Türkiye'de dile getirildiği dönem Soğuk Savaşın en sert yıllarına da isabet etmektedir. Dünyanın iki blok halinde örgütlendiği, Türkiye'nin de bu bloklardan *sosyalist olmayanına* mensup olduğu bir dönemde kelimenin sadece kendisinin değil farklı formasyonlarının dahi kullanılması hassasiyet yaratacaktır. Örneğin 1960 sonrası dönemde sosyalist hareketlerin özellikle atıfta bulundukları 1961 Anayasası'nın hazırlık komisyonunda Komisyon Başkanı Enver Ziya Karal ile özel görüşen Başbakan Yardımcısı İhsan Kızıloğlu "sosyal" kelimesinin anayasada kullanılmasının ülkenin rejimine dair bazı kaygılar uyandırabileceği kanaatini ifade edecektir⁵⁴ (Soysal, 1961: 9). Çünkü kelimenin kullanımının 27 Mayıs idaresinin ülkeyi "Sosyalist Blok"a sürüklemeye gayesinin bir göstergesi olarak algılanmasından endişe duyulmaktadır. Sosyalizmi çağırıştırabilecek her türlü kavrama karşı mesafeli bir duruş söz konusudur. Türkiye'nin genel yönelimi bellidir: 27 Mayıs Darbesini gerçekleştiren subaylar TRT Radyosundan okudukları bildiride NATO ve CENTO'ya⁵⁵ bağlılıklarını ifade ederek bu genel yönelimi net bir biçimde ortaya

⁵⁴ Kızıloğlu komisyondan bu kelime yerine daha Türkçe ve daha mutedil bir kelimeyi kullanıp kullanamayacaklarını sormuştur.

⁵⁵ Türkiye ve Irak arasında 24 Şubat 1955 tarihinde imzalanan antlaşma ile kurulan daha sonra İran, Pakistan, İngiltere ve ABD'nin de gözlemci olarak katıldıkları bölgesel askeri-siyasi uluslararası

koymuşlardır. Türkiye'nin ittifaklarına bağlılığı bu kadar somut biçimde ortaya konulmuş olmasına; 27 Mayıs'ın temayülü belli edilmiş olmasına rağmen 27 Mayıs'a bir içerik ve anlam arama/verme uğraşı dönem boyunca devam edecektir.⁵⁶ Bu uğraşının en merkezi kavramlarından birisini de sosyalizm oluşturacaktır.⁵⁷

27 Mayıs'a bir anlam ve kavram seti oluşturmaya çalışan entelektüellerden birisi olan Avcıoğlu, çıkardığı *Yön* dergisi ile Türkiye'de sosyalizmin kitlesellik kazanmasında önemli pay sahibidir. Dolayısıyla Türkiye sol tarihi açısından önemi hayli büyüktür. Sonraki yıllarda çeşitli mecralarda *Yön*'e oldukça eleştirel bakan çok sayıda aydın dahi yayınladıkları hatırat metinlerinde *Yön*'ün bu önemini teslim etmektedir.⁵⁸ O dönem üniversite öğrencileri arasında yapılan bir incelemede, öğrenciler arasında en tutulan derginin *Yön* olduğu görülmektedir (Ozankaya, 1966: 35). Deniz Gezmiş'in "sosyalizmi ilk defa *Yön* dergisinin ikinci çıkışı sırasında bu dergiyi izlerken benimsedim" (Feyzioğlu, 2002: 48) cümlesi 68 kuşağının ideolojik angajmanlarının biçimsizliğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.⁵⁹

Avcıoğlu'nun sosyalizmi anlaması ve açıklaması dönem içerisinde farklılıklar gösterecektir. Bununla birlikte kavramı, kalkınmayı merkeze alan bir perspektifle değerlendirmesinin süreklilik arzettiği rahatlıkla söylenebilir. Avcıoğlu sosyalizmi "sosyal adalet içinde hızlı kalkınma" olarak tanımlamaktadır (Avcıoğlu, 1962a: 3). Ona göre sosyalizm tek ve kaçınılmaz kalkınma yoludur. Kapitalist sistem ileri Batı ülkelerinde bile başarı kazanamamıştır. Sosyalizm veya sosyalizme benzer bir sistemin ABD'de bile mucizeler yaratacağından kuşku

örgüt. CENTO'nun amacı taraflar arasında güvenlik ve savunma konularında iş birliğinin sağlanmasıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz (Sönmezoğlu, 2005: 478). Türk dış politikası açısından CENTO için bkz (Akdevelioğlu & Kürkçüoğlu, 2008: 620-635).

⁵⁶ Örneğin Doğan Avcıoğlu 27 Mayıs'ın NATO ve CENTO'ya bağlılık beyan etmediğini savunmayı dönem boyunca (zamanla birtakım çekinceler eklemekle beraber) sürdürecektir. (Bak: (Avcıoğlu, 1962f: 3).

⁵⁷ 27 Mayıs ve sosyalizm arasında kurulan ilişkiyi 4.bölümde inceleyeceğiz.

⁵⁸ Yayımlanmış çok sayıda hatırat *Yön*'e ilişkin benzeri kanaatlere rastlanabilir (Akkoç, 2014: 60-61), (Zileli, 2010), (Aren, 2006: 111-113), (Ekinci İ.: 2016). Karadeniz özellikle gençlik üzerinde *Yön*'ün yanı sıra Çetin Altan ve İlhan Selçuk'un da etkili olduğunu belirtmektedir (Karadeniz, 2015: 33).

⁵⁹ *Yön* hareketinin marksizmden araçsal olarak faydalandığı görüşü yaygındır. Şener ise hareketin kemalizmden de ayrıştığı birçok nokta bulunduğunu kanaatindedir. Bkz. (Şener, 2015: 352-354). Buna karşılık Doğan Avcıoğlu ile yakın çalışma imkânı bulmuş olan Uluç Gürkan ise Doğan Avcıoğlu'nun solun evrensel ilkelerine bağlı olduğunu iddia etmektedir (Gürkan, 1998: 10). Ulus hareketi "milliyetçi sol" veya "ulusal sol" olarak tanımlarken (Ulus, 2016: 131) döneme yaygın havayı iyi etüd etmediğini de ortaya koymaktadır.

duyulmaması gerekir (Avcıoğlu, 1962b: 3). Bir başka makalesinde sosyalizmi refahı arttırmak ve gelir dağılımında bir denge oluşturmak için kemer sıkma rejimi olarak değerlendirir (Avcıoğlu, 1961: 3). İlk dönemlerinde TİP lideri M. Ali Aybar sosyalizm kavramı yerine "toplumculuk" kavramını kullanır gözükmektedir (Akkoç, 2014: 77).

Dönem içerisinde sosyalizm tanımları farklılaşmakta ve zaman zaman da kitlelerle daha net bir temas kurabilmek amacıyla *kitchleştirilmektedir*. Fakat devletçi / planlı ekonomi ve kalkınma kavramları merkezi bir yerdedir. Sadun Aren'e göre sosyalizm toplumun imkanlarını toplum yararına kullanmak demektir. Bu da başlıca istihsal vasıtalarının devletin elinde olmasını gerektirir (Tek Çıkar Yol Sosyalizmdir, 1963: 6). Mustafa Aslan'a göre sosyalizm bir üretimi artırma meselesidir (Aslan, 1963: 6). Selçuk'a göre "sosyalizm ahlaktır." (Selçuk, 1962c, s. 6). Aydınların önemli bir bölümünün bu dönemde sosyalizm kavramına etik bir yönelimleri olduğu söylenebilir. Bu durumun oluşmasında aydınların marksizmle o güne kadar ilişki kurmamaları etkili olmuş gözükmektedir. Bu dönem üniversite öğrencisi olup sol-sosyalist hareketlerin sempatanlarından olan Şansal Dikmen sınıfsal ve ideolojik geçmişleri dolayısıyla meseleyi özgürlükler bağlamında ele aldıklarını düşünmektedir (Akkoç, 2014: 62).

Şevket Süreyya Aydemir'e göre sosyalizm Atatürk devletçiliğinden başka bir şey değildir (Aydemir, 1962b: 7) devletçiliği önceleyen bir inkılapçılık hareketidir (Aydemir, 1962h: 20).⁶⁰ Bu noktada Aydemir'in özellikle Türk sosyalizmi kavramsallaştırmasını geliştirmesine dikkat edilmelidir. Sosyalizm kavramını Soğuk Savaş perspektifinden ve Sovyetler çağrışımından kurtarmak amacıyla da kullandığı söylenebilecek olan Türk Sosyalizmi kavramsallaştırması ilk dönemde özellikle Aydemir'de çok merkezi bir yer tutmaktadır.⁶¹

Aydemir'in kullandığı Türk sosyalizmi kavramı sosyalizmin milliyetçiliği dışlamadığı; aksine sosyalizmin en önemli bileşeninin milliyetçilik olduğunu düşündüğünü göstermektedir. Bu yaklaşım sadece Aydemir'e özgü bir yaklaşım değildir. Bu duruma ilerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak temas edilecektir.

⁶⁰ Sosyalizmi anlamada farklılıkları göstermesi bakımından Nurettin Topçu'nun geç sayılabilecek bir dönemde, 1970 yılında onu "asrın şeriatı" olarak değerlendirmiş olması da düşünmeyi boyutlandırabilecek bir anekdot olarak burada zikredilmelidir. Bak: (Topçu, 1970). Aktay, Topçu'nun yaklaşımının İslâmcı düşünce içerisinde pek de marjinal sayılmayan marjinal damarlardan birisini temsil ettiği düşüncesindedir (Aktay, 2016: 48).

⁶¹ Kavram daha sonraki dönemlerde farklı kimseler tarafından farklı içeriklerde de kullanılacaktır.

Aydemir'in Sosyalist Kültür Derneği'nin⁶² açılışı vesilesiyle derneğe sunduğu Özel Muhtıra'da Türk sosyalizminin ilkeleri şu şekilde ortaya konulmaktadır: (Vurgular bana ait Ö. B.)

Türk sosyalizmi temellerini Türk Millî Kurtuluş Hareketi'nden alır. Bu prensiplerin bir kısmını derhal şöyle sıralayabiliriz:

-Antiemperyalizm, İstiklâlcilik.

-Antikapitalizm, millî ve halkçı ekonomi

-Karma ekonomiyi reddetmeyen fakat parazit bir istismarcılığı reddeden ileri bir devletçilik

-Halk için halkla beraber halkçılık. Faydanın halk yararına kullanılışı yani sosyal adalet.

...

-Devlette, rejimde, dış politikada ve ekonomide millî olmak vasfı.

-Demokratik düzende sosyal devlet anlamının işlenmesi ve organlarının yaratılması

- Millî hayatın bütün kollarını içine alan bir Plancılık (Aydemir, 1963, s. 8-10).

Dikkat edileceği üzere Aydemir'in sosyalizmi anlama ve açıklamasında çok merkezi iki unsurdan söz edilebilir. Bunlar devletçilik (plancılık) ve kemalizmle anlamlanmış bir milliyetçiliktir. Benzer bir durumu örneğin Avcıoğlu'nda da görmek mümkündür.

Bunlardan devletçilik üzerinde durmakta fayda olabilir. Devletçilik bu yıllarda az gelişmiş ülkelerin önemli bir bölümünde rastlanan bir uygulama durumundadır. Neredeyse tamamı batılı kolonizatör ülkelerin egemenliğinden çıkmış ve kurumsallaşamamış bu devletçikler kendilerine hem siyasi bir yön hem ekonomik bir çıkış olarak devletçiliği tayin etmektedir. Böylesi bir devletçilik uygulaması kolonizatör ülkeye karşı örtük bir rüşdünü ispat kaygısı da taşıdığından baskın bir milliyetçiliği de beraberinde getirmektedir.

Bu milliyetçi jargonu mümkün ve belki biraz da mecbur kılan bir başka durum sömürge olmaktan henüz çıkmış bu ülkelerde bir ekonomik düzenin henüz oluşmamış olması, halkın çok büyük bir kısmının sefalet içinde olmasıdır. Devletçilik ve onun en kullanışlı aparatı sosyal adalet bir güvenlik subabı olarak kullanılmış; bu denklemde milliyetçilik de bir tutkal vazifesi görmüştür. Diğer bir deyişle üçüncü dünyada milliyetçiliğin ekonomide devletçilikle pratize olmuş,

⁶² Yön'ün yayınına devam ettiği bir esnada, Aralık 1962'de Doğan Avcıoğlu ve bir grup arkadaşının Fabian Sosyalistlerine ve Fabian Society'e atıfla Sosyalist Kültür Derneği'ni kurdukları gözlenmektedir (Aydınoğlu, 2011: 95).

plancılık ve yoğun bir kalkınma edebiyatı ile bezenmiş diskuru sosyalizm olarak anılacaktır. Bu çerçevede Türkiye’de devletçiliğin nasıl anlamlandırıldığına bakılması ufuk açıcı olabilir.

1.1.1. Sosyalizmin Devletçilik Olarak Anlaşılması

Yön dergisinin çıkışı dolayısıyla dergiye bir mektup gönderen Bülent Ecevit *Yön Bildirisi* dolayısıyla yürütülen tartışmalara katkı olarak sosyal adaleti, halkın refah ve mutluluğunu ön plana çıkaran bir demokratik devletçilik anlayışından bahsetmiştir. Ecevit’e göre böylece devletçilik bir devlet kapitalizmi olmaktan çıkarak hürriyetçi bir devlet düzenleyiciliği haline gelecektir (Ecevit, 1961: 8). Ecevit bu mektubunda kavramları savruk ve düzensiz biçimde kullanmakla birlikte bahsettiği demokratik devletçilik anlayışını devlet kapitalizminden ayırt eden unsurlar son derece muğlaktır. Ancak devletçilik ve sosyal adalet arasında kurduğu ilgi önemlidir.

Yukarıda da ifade edildiği üzere sosyal adalet ile devletçiliği bir araya getiren diskur hem bir güvenlik subabı oluşturmakta hem de milliyetçiliğe fazlasıyla yatkın bir jargonun kullanılmasını ve geliştirilmesini kolaylaştırmaktadır. Bu bakımdan Ecevit’in dile getirdiği demokratik devletçiliğin ancak milliyetçilikle anlam kazanabileceği söylenmelidir.

Avcıoğlu sosyalizmin tek bir ideal olduğunu ancak uygulamada farklı modelleri olduğu görüşünü ileri sürmektedir. Yazarın düşünceleri esasen Fransa’da bulunduğu dönemde ülkede önemli bir siyasi aktör olan Pierre Mendes France’ten etkilenmiştir (Özdemir, 2000: 13). France’ın parlamentoya karşı güçlü bir hükümeti savunan görüşleri Avcıoğlu’nun sosyalizm algısının da temel unsurlarından birisi olmuştur.⁶³ Avcıoğlu’na göre bu farklı modeller kabaca üç sınıfta toplanabilir. İlki yazarın Doğu Sosyalizmi olarak adlandırdığı, uygulamasını Sovyetler ve Çin’de bulan türdür.⁶⁴ İkinci tür uygulama metodu Batı Sosyalizminde kendisini bulmaktadır. Feodal yapıların tasfiye edilmiş olması, kalkınmanın

⁶³ Avcıoğlu, karar mekanizmaları hızlı ve kesin çalışan bir anayasanın savunuculuğunu yaptığından 1961 Anayasasının nihai halini kabullenmemiş; üyesi olmasına rağmen Kurucu Meclis Genel Kurulu’ndaki oylamaya da katılmamıştır. Bkz. (Özdemir, 2000: 17).

⁶⁴ Başarılı olmuş olmasına rağmen Avcıoğlu "radikal fakat insanî bir sosyalizmden yana" olduğu gerekçesiyle Doğu Sosyalizmine tamamen karşı olduğunu belirtmektedir.

sağlanmış olması bu toplumlarda sosyalizmin uygulamaya geçirilmesinde daha yumuşak metodları mümkün kılabilmektedir.

Üçüncü sosyalizm uygulaması azgelişmiş ülkelerde rastlanan bir biçimdir. Batılı ülkelerle aralarındaki gelişmişlik farkını kısa zamanda ortadan kaldırmak isteyen azgelişmiş ülkeler sosyalizme yönelmektedir. “O halde az gelişmiş ülkelerde sosyalizm, çok köklü değişikliklere ihtiyaç gösteren bir cins beyaz ihtilâl şeklinde düşünülmelidir.” Bir liberal burjuva sınıfının olmayışı bu ülkelerde mecburî bir devletçilik uygulamasını zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda Türkiye için en uygun sosyalizm de az gelişmiş ülkelerde uygulanan biçimdir (Avcıoğlu, 1962h: 3). Avcıoğlu’nun çizdiği çerçevede Batı ile aradaki gelişmişlik farkının kapatılması arayışı ve ihtiyacından bahsedilmesi; bu sadette batı karşıtlığının, eleştirisinin henüz gündemde olmadığı dikkat çekicidir.

Tarık Ziya Ekinci de Avcıoğlu ile aynı kanaattedir. Ekinci’ye göre az gelişmiş ülkelerin önünde kalkınma için iki yol bulunmaktadır. Bunlar kapitalist yol ve sosyalist yoldur. Az gelişmiş ülkelerin kapitalist yoldan kalkınmaları mümkün olmadığına göre sosyalist yoldan kalkınmaları gerekir. Bir başka deyişle Ekinci az gelişmiş ülkeler için kalkınma yollarını sayarak tüketmek ve bir tanesini kuşkusuz elemek suretiyle Türkiye için bir mecburi istikamet çizmektedir. Peki bu mecburi istikametın unsurları, bileşenleri neler olacaktır? Bu noktada Ekinci’nin önerisi dönemin koşullarına göre oldukça işlevseldir: “Az gelişmiş ülkelerin kalkınma yolu, Türk milletinin büyük Atatürk’ün önderliğinde başardığı anti-emperyalist ve anti-kapitalist milli kurtuluş savaşından sonra takip ettiği kalkınma yoluna paralel olması gerekir.” (Ekinci, 1963: 8). Ekinci böylelikle hem milli kurtuluş hareketlerinin önüne bir prototip koymakta hem de Kemalizmi bir kalıba dökerek "sosyalist yol" gibi oldukça netameli bir konuyu çözüme kavuşturmaktadır. Dolayısıyla Ekinci de aslında bir tür Türk sosyalizmi çözümlemesi yapmış olmaktadır. Türk sosyalizmi doğal olarak ve elbette Kemalisttir ve zaten başarılı, en azından başarı vaad eden bir uygulaması da olmuştur. Ekinci söylemese de kurduğu denklemden çıkan şudur: Kemalizm aslında bir çeşit sosyalizmdir.

Peki Türk sosyalizminin ayırt edici vasfı nedir? Avcıoğlu bu soruyu sosyalistlere yöneltilen eleştiriler üzerinden yanıtlamayı denemektedir. Ona göre

sosyalistler gerçek milliyetçilerdir, millî bağımsızlığı savundukları için Amerikan boyunduruğuna da Rus boyunduruğuna da karşıdır. Bu bağlamda

"sosyalizm milliyetçidir. Milliyetçilik bâbında, sosyalistlere toz kondurabilecek fazla sayıda babayiğit mevcut olmasa gerektir."

....

Esasen sosyalizmi, halkçılık, devletçilik, devrimcilik, laiklik, cumhuriyetçilik ve milliyetçilik ilkelerine dayanan Atatürkçülüğün en tabii sonucu ve devamı sayıyoruz. Sosyalizmin Atatürk devrimlerini geliştirme ve ileri götürme yolu olduğuna inanıyoruz. Sosyalizm Atatürkçülük kadar demokrasinin de tabii sonucudur. Demokrasi sosyalizmin ikiz kardeşidir" (Avcıoğlu, 1962h: 3).

Dikkat edileceği üzere sosyalizm anlayışında da çok temel üç vurgu söz konusudur: Devletçilik, kalkınma ve kemalizmle anlaşılmış bir milliyetçilik. Benzerlerine sıkça rastladığımız bu yaklaşımda birincisinin ikinciye sağladığı; üçüncüsünün ise ihtiyaç duyulan teorik çerçeveyi sağladığı iddia edilebilir.

Nitekim Avcıoğlu, halkçılık ve devletçilik ilkelerinin sosyalizme götürdüğünü, hatta Yakup Kadri Karaosmanoğlu'na atıfla Mustafa Kemal'in de bu ilkelerden müretteb bir ideolojinin "millî sosyalizm" olarak anılabileceğini ifade ettiğini belirtmektedir (Açık Oturum, 1962: 12-14).⁶⁵ Avcıoğlu'nun dönem aydınları içerisinde farkı bu yaklaşımı 1967'de de savunuyor olmasıdır. Avcıoğlu'na göre sosyalistlerin temel talepleri 1940-45 arası dönemde uygulanmaya çalışılan köy enstitüleri ve toprak reformu gibi hususlar, 1933'te ilk adımı atılan planlı kalkınma ve devletçiliktir. Sosyalistler Atatürk'ün yolundadırlar ve "son çeyrek asırda yitirdiklerimizi kazanmak" davasındadırlar (Avcıoğlu, 1967a: 3).

Paralel bir yaklaşımı dönemin DPT uzmanlarından Aslan Başer'de de görmek mümkündür. Sosyalist Kültür Derneği'nde verdiği bir konferansta Başer sosyalizmin yollarının çeşitli fakat kendisinin tek olduğunu ileri sürerek bu sosyalizmin vasıflarını şu şekilde sıralamıştır (Vurgular bana ait. Ö. B.):

- "1) **Milliyetçi olmak** yani imkanlarını en iyi şekilde kullanarak insanların kurtulmasını sağlamak ve bu kurtuluşu mecbur olmadıkça dışarıdan yardım almadan kendi imkanlarımızla gerçekleştirmek
- 3) İstihsal vasıtalarını daha iyi kullanmak, mesela.....**dış ticaretin, bankaların, sigorta şirketlerinin devletleştirilmesi**
- 4) Halkçı ve emekten yana olmak (Yollar Çeşitli Fakat Sosyalizm Tektir, 1963).

⁶⁵ Aynı Açık Oturum'da Sadun Aren de devletçiliğin halkçılığın vasıtası olduğunu belirterek iki ilkenin Türkiye'yi sosyalizme götürdüğünü iddia etmektedir.

Şevket Süreyya kendi anladığı devletçiliğin (ve elbette devletçilikle eş anladığı Kemalizmin) özel sektörü dışlamadığını; aksine özel sektöre de millî ekonomi içerisinde yer verdiğini ancak sosyal adaletin temini için girişimlerin büyük ölçüde devlet tarafından yapılmasını ön gören bir sistem olduğunu iddia etmektedir (Aydemir, 1962d: 8-9). Bunun devletin güçlü liderliğini gerektiren bir strateji olduğu açıktır. Dolayısıyla devletçiliğin uygulanması sürecinde güçlü, ya da kelimenin gerçek anlamıyla "kudretli" bir liderliğe duyulan ihtiyaç da satır aralarında kendisini net bir biçimde hissettirmektedir.⁶⁶

Bu çerçevede çok net bir şekilde gözüken şudur: Sosyalizm bir sınıf ideolojisi olmadığı gibi sınıf çatışması da vaad etmemektedir.⁶⁷ Behice Boran'ın *Vatan* gazetesinde 22 Ağustos 1962 tarihinde yayınlanan makalesinde sosyalizmin "bir işçi sınıfı ideolojisi" olduğu şeklindeki tespitine Şevket Süreyya Aydemir itiraz etmektedir. Aydemir'e göre sosyalizm sınıf yapıları gelişmiş, sanayi kapitalizmini yaşamış ve dolayısıyla el emeği ile geçinen bir işçi sınıfının olduğu yerlerde ancak bir işçi sınıfı ideolojisi olabilir. Ancak Türkiye gibi sosyalizmi kalkınma davasının alternatifsiz stratejisi kabul eden memleketçi ve milliyetçi az gelişmiş ülkelerde sosyalizmin bir işçi sınıfı davasına indirgenmesi parçalanmaları da beraberinde getirebilir. Dolayısıyla sosyalizm hareketinin ilkelerinin Türkiye'de Atatürkçülüğe bağlanması gereklidir⁶⁸ (Aydemir, 1962f: 20).

Sadun Aren'in de bu dönemde Avcıoğlu ve Aydemir gibi sosyalizmi bir sınıf ideolojisi olarak ele almama eğiliminde olduğu söylenebilir. Şöyle diyor Aren:

Demek oluyor ki sosyalizm bizde bir sınıf kavgası vasıtası veya zulme karşı bir isyan ve nefretin tezahürü değildir. Sosyalizmin bizdeki en büyük gerekçesi kalkınma ve batılılaşmamızın yegâne vasıtası, toplumumuzun ve dünya şartlarının bizi zorladığı bir sistem olmasıdır. İşte bu sebepten dolayıdır ki memleketimizde sosyalizmin gerçekleşmesi için izlenecek yol ihtilalci değildir ve olamaz (Aren, 1963a: 3).

⁶⁶ Avcıoğlu'nun Nasır'a duyduğu sempatiyi de belki bu bağlamda ele almak gerekir. Özellikle *Yön* çevresindeki Nasır ilgisine ilerleyen bölümlerde temas edilecektir.

⁶⁷ Aynı yıllarda Castro'nun da sınıf yerine halkı bir analiz birimi olarak yeğlediğine temas edilmişti.

⁶⁸ Kemalizm ve sosyalizm arasında bu yıllarda geçişkenliği sağlayan unsur olarak sınıf çatışmasına gerek olmadığı şeklindeki bu teze hassaten dikkat etmek gerekmektedir. Zira bu yaklaşım sosyalizmin 27 Mayıs'la kurduğu ilişkiyi de boyutlandırmaktadır. Mardin'e göre kemalizm sınıflar arasında bir çatışmanın gerekli olmadığı şeklindeki tezi Fransız üçüncü cumhuriyetinden almıştır. Bu tez ise aslında solidarizme dayanmaktadır. Kemalizmin bu çerçevedeki çelişksiz ve yeniden dağılımcı toplum rüyası Mardin'e göre sosyal düşüncüyü etkilemiştir. Mardin 1960 darbesini gerçekleştiren kadroların hakiki bir kemalist sistem kurmayı amaçladıklarına da dikkat çekmektedir (Mardin, 2015: 67-68).

Avcıoğlu sosyalizmi "kapitalist olmayan gelişme yolu" olarak adlandırmada öncülerdendir. Avcıoğlu'na göre az gelişmiş bir ülke olan Türkiye'de kapitalist ilişkiler sınıflar arasındaki çizgileri kalınlaştırmıştır. Bu durum da Atatürk'ün bahsettiği "sınıfsız toplum" ülküsünün gerçekleşmesinin önünde büyük bir engel teşkil etmekte; dahası komünistlerin ekmeğine yağ sürmektedir. Sınıf savaşımı teorisine inanan komünistler Türkiye'de belirginleşmekte olan sınıflar arası farklılıklardan yararlanma yoluna gidebilir. Dolayısıyla alınacak önlem sosyalizmdir (Avcıoğlu, 1963a: 3). Sosyalizm burada Atatürk'ün bahsettiği sınıfsız toplumu gerçekleştirirken komünizmin de önünü tıkayacak bir retorik olarak kurgulanmıştır. Bu husus ayrıca önemlidir ve aşağıda üzerinde durulacaktır.

TİP'in de TİP sözcülerinin de iktisadî sistem için sosyalizm yerine "kapitalist olmayan yol" vurgusu yapmaları dikkat çekicidir. Bu vurgu devletçiliği de çağrıştırdığından önemlidir. Sosyalizm terimi yerine "kapitalist olmayan yol" teriminin kullanılmasının özellikle ilk dönemlerde ünlü 141 ve 142. maddeler dolayısıyla hukukun arkasından dolaşma imkanı verdiği üzerinde de durulmaktadır (Şener, 2015: 309). Bununla birlikte henüz amorf bir sosyalizm algısının ve anlayışının bu dönem aydınları arasında yaygın olması, devletçiliğin sosyalizmle eş bir biçimde değerlendiriliyor olması bu kullanıma gösterilen ilgiyi daha anlaşılır kılacaktır.⁶⁹

İlerleyen dönemde devletçilik uygulamalarına karşı eleştiriler getirecek olan Aren'in ilk dönemlerde devletçilik ve sosyalizm eşitliğini kurmada teorik sermaye sağlıyor olması ilgi çekicidir.⁷⁰ Aren'in *Yön*'ün ilk yıllarında "Devletçilik" başlıklı bir köşesi vardır.⁷¹ Devletçiliği "halka azamî tasarruf yaptırarak iktisadî

⁶⁹ TİP üzerine analitik bir çalışma hazırlayan Artun Ünsal ise TİP programında sosyalizm yerine "kapitalist olmayan yol" ifadesinin tercih edilmesini "acelecilik" ile açıklamaktadır. Bkz. (Ünsal, 2002: 92).

⁷⁰ Aren'in hatıratında da Mülkiye'de öğrenci iken hocası Mahmut Esat Bozkurt'un kurduğu "devletçilik komünizmden bir karış mesafededir" cümlesinin üzerinde özellikle durması kavramlarla kurduğu ilişkinin geçmişi bakımından ilgi çekicidir (Aren, 2006: 37).

⁷¹ Hasan Cemal 1960'lı yılların başında kendisini Sadun Aren'in bu Devletçilik köşesinin oldukça etkilediğini, 27 Aralık 1961 tarihli *Yön* dergisinin ikinci sayısındaki Sadun Aren yazısını altını çizerek okuyup bir şablon olarak zihnine yerleştirdiğini ve yıllarca savunduğunu ifade etmektedir (Cemal, 2012: 77). Hasan Cemal'in Aren'e ilişkin gözlemleri ilginçtir. Sadun Aren'in derslerde kapitalizm yerine özel sektörcülük dediğini, karşısına devletçiliği koyduğunu buna sosyalizm demediğini aktarmaktadır (Cemal, 2012: 81). Bilsay Kuruç da kendisi için hazırlanan Armağan kitapta yer alan söyleşisinde kendisinin hazırladığı Mikro İktisat ders notlarında Marx'ı anlatan bölümleri okuduğunda Sadun Aren'in bu bölümleri çıkarmayı teklif ettiğini aktarmaktadır (Ertuğrul N. İ., 2011: 123).

kalkınmayı demokratik düzen içerisinde gerçekleştirmenin zarurî şartı" şeklinde tanımlamaktadır (Aren, 1961: 16-17).

Aren'in yaklaşımlarında da kalkınmanın oldukça merkezi bir yerde olması (1965 yılını da içine alacak biçimde) dikkat çekicidir.⁷² Sadun Aren'e göre iki kalkınma yolu vardır: Birisi kapitalist yani özel sektör eliyle kalkınma diğeri ise toplumcu kalkınma yoludur. Aren'e göre toplumcu yol işletmelerin milletçe el birliğiyle kurulması ve işletilmesi demektir. Özel sektör eliyle kalkınma DP devresinde denenmiş, başarılı olunamamış ve bu başarısızlık Aren'e göre 27 Mayıs devrim hareketinin de temelini oluşturmuştur. Bu bağlamda Aren'in toplumcu kalkınma, kapitalist olmayan yol ve sosyalizm arasında bir denklik kurduğu ileri sürülebilir. Aren toplumcu yolu aynı zamanda milliyetçi olarak da ilan etmektedir.⁷³

"... [K]apitalizmle, yabancı sermaye taraftarlığı ile milliyetçiliğin bağdaşmayacağına da dikkatinizi çekmek isterim. Onun için bunların milliyetçiliği kof, çürük, anlamsız ve aldatıcıdır. Toplumumuzu Kürt, Çerkeş, Türk diye bölücüdür. Böyle milliyetçilik bizi sömüren yabancı devletlerin de işine gelir ve onlardan yardım da görür. Fakat Türk halkını bütünüyle yüceltmek isteyen, onu içerdeki bir avuç insana ve de yabancıları sömürmeyecek olan toplumculuk bu çevrelerden iltifat görmek şöyle dursun hıyanet gibi gösterilmek istenir. Fakat bütün bir millet uzun müddet aldatılamaz, uyutulamaz. Yaşama gücü olan toplumlar kurtuluş yolunu çabuk bulurlar. Türk milleti de bulacaktır. Bunda hiç şüphe yoktur." (Aren, , 1965: 5-6).

Devletçilik bir çeşit millileşme olarak algılanmaktadır. Yukarıda da şfade edildiği üzere sosyalizmin devletçilik / planlı ekonomi şeklinde anlaşılması milliyetçi bir diskuru mümkün ve mecbur hale getirmektedir. Bunun sebebi uluslaşmada devletçiliğin rolüne duyulan inançtır. Ataöv'e göre Türkiye'de birtakım tarihsel ve sosyolojik şartlarda oluşmuş olan devlet ne Fransız İhtilâli neticesinde ortaya çıkanlar gibi bir burjuva devleti ne de proletarya sınıfının devletidir. Türkiye, millî mücadele neticesinde ortaya çıkan bir "millîleşmenin

⁷² Öyle ki Aren 1962'de sosyalizm meselesini doktrinlerin tahammülsüzlüğü bağlamında değerlendirmemeyi, sadece kalkınmaya odaklanmayı önermektedir (Aren, 1962d: 12-13).

⁷³ 1969'a gelindiğinde sosyalist soldaki Marksçılaşıma eğilimine paralel olarak Aren'in de sosyalizm ve devrim anlayışı yeniden biçimlenecektir.

"Devrim -ki bununla sosyalist devrimi kastediyoruz- işçi ve diğer emekçi sınıfların siyasi iktidarı ele geçirmesi demektir. Bu da fiiliyatta ancak işçi ve emekçi sınıfların sosyalist siyasi örgütünün (partisinin) iktidara gelmesi ile gerçekleşir. Yoksa devrim bazılarının sandığı gibi kapitalist üretim biçiminden sosyalist üretim biçimine geçmek demek değildir. Çünkü sosyalist üretim biçimine devrim ile yani bir an içinde değil, fakat devrimden sonra ve bir süreç içinde geçilir." (Aren, Devrim, 1969: 2-3)

anlatımıdır". Ataöv bu şekilde söylememiş olsa da ifade etmek istediği aslında Türkiye'de sınıflar tam manasıyla gelişmediği için devletçiliğin elzem ve modernleştirici bir misyonu olduğudur.⁷⁴ Bu çerçevede yazarın aşağıdaki ifadeleri oldukça dikkat çekicidir:

"Türk devrimlerinin ortaya koyduğu devletçilik ancak Türk devrimlerinin yaratıcılığı ve ilericiliğine inanmakla anlaşılabilir. Türk devrimlerinin ilericiliğine inanmak onun devletin yapıcılığına iman etmeyi gerektirir. Ekonominin dışındaki alanlarda devletin devrimci ilkelerine karşı gelen bir tutum irtica sayılırken ekonomik devletçiliğe cephe almak Türkiye şartları içinde devletin yapıcı ve kurtarıcı rolünden şüphe etmektir. (...)devletçilikte amaç özel teşebbüsü tasfiye değil, millî ekonomiyi millî çıkarlara ve sosyal adalete en uygun şekilde hizmet eder hale getirmektir. Böyle bir devletçiliğin hedefi planlı bir millî ekonomi yoluyla büyük çelişmeleri olmayan bir millî toplum yaratmaktır" (Ataöv, 1962: 6).

Bu dönemde devletçilik ekseninde beliren temel tartışmalardan / eleştirilerden de bahsedilmelidir. Bunlardan birisi devletçiliğin teorik alt yapısının yetersizliğidir. Devlet Türkiye'de sermaye yeterli olmadığı için devletçi olmak mecburiyetinde kalmıştır. Bu yapılırken de devlet müdahaleciliği bilimsel temellere oturtulmamıştır. Mümtaz Soysal tam bu noktadan devam ederek Türkiye'de özel teşebbüsü geliştirmek için harcanan çabanın devletçiliği bir sisteme oturtmak için harcanmadığını, mevcut durumda da özel sektörün devletçiliğin gelişmesini engellemek için elinden gelen her şeyi yaptığını ileri sürmektedir (Soysal, 1962a: 7).

Benzer eleştirileri dönemin başka isimlerinde de görmek mümkündür. Avcıoğlu'na göre devletçilik sadece geniş devlet müdahaleciliği olarak algılanmamalıdır. Türkiye'de devletin teşebbüste bulunması biçiminde algılanan devletçilik uygulamalarını "Türkiye'de geniş bir devlet sektörü, koyu bir devlet müdahaleciliği var fakat devletçilik yok, İsveç'te geniş bir devlet sektörü ve lüzumsuz devlet müdahaleciliği yok ama devletçilik var" cümleleriyle anlatan Avcıoğlu (Avcıoğlu, 1962g: 7-8) bu durumun ortaya çıkmasının sebebi olarak politikacıların devlet teşebbüslerini nimet dağıtma vasıtası olarak kullanmalarını göstermektedir.

⁷⁴ Bu yaklaşımlarda devleti merkeze yerleştiren bir anlayışın etkisi dikkatten kaçırılmamalıdır. Avcıoğlu Berkes'i referans göstererek Türklerin ne kan ne de din toplumu olduğundan, tarihsel varlığının devlet-ordu ve endüstriye dayalı olduğundan bahsetmektedir (Avcıoğlu, 1987a: 225).

Dönem içerisinde bir ses devletçilik tartışılırken başvurulmuş sosyalizm retoriğinin daha dikkatli kullanılması gerektiği konusunda mutedil bir uyarı getirmektedir. Yön'de yayınlanan metninde Gülten Kazgan, Türkiye'de kapitalizm değerlendirilirken sosyalist veya sosyalizan fikirlerin kapitalist memleketlerle Türkiye gibi az gelişmiş bir ülke arasındaki farklılığa dikkat etmediğini; devletçiliğin imkanlarının tartışılmasının sosyalizm-kapitalizm tartışmasından daha anlamlı olacağını ifade etmiştir (Kazgan, 1962a: 7).

Fethi Naci ise kapitalist olmayan yol ile sosyalizmin birbirinin aynı şeyler olmadığı kanaatindedir. CHP'nin 1964'te gerçekleştirilen Kurultayı'nda ilân edilen "İleri Türkiye Ülküsü" programındaki devletçilik tanımlamasını eleştiren Fethi Naci programda CHP'nin devletçilik görüşünün "özel sermayeyi dışlamayan, ona alan açan bir 'demokratik devletçilik' " olarak tanımlanmasını CHP'nin burjuva taleplerine uygun bir devletçilik anlayışı inşa etmesi olarak nitelemektedir. Fethi Naci'ye göre kalkınmada az gelişmiş ülkelerin izlemesi gereken yol kapitalist olmayan yoldur çünkü bu ülkelerde batılı anlamda burjuva sınıfı bulunmamaktadır. Ancak kapitalist olmayan yol sosyalizm demek değildir. Bununla birlikte kapitalist olmayan yolda devletçilik ekonominin kilit alanları dışında özel sermayeye alan bırakarak sosyalist geleceğe uzanan yolu açmak, daha doğrusu yolu temizlemek demektir (Fethi Naci, 1964: 6). Anlaşılabileceği üzere Fethi Naci devletçiliği bir sosyalizm olarak değerlendirmekten ziyade sosyalizme giden yolu temizleyecek bir araç olarak değerlendirmektedir. F. Naci'nin bu yaklaşımının bilimsel sosyalizme daha yatkın bir yaklaşım olduğunun altı çizilmelidir. Bununla birlikte kapitalist olmayan yol ya da devletçilik üzerine eleştirilerin gelmeye başlamasının ve sosyalizmden ayrı süreçler olarak değerlendirilmesinin CHP Kurultayı'nda devletçiliğe ilişkin karar alınması ile paralel süreçlerde olmasına dikkat edilmelidir.

Toplamda sosyalizm ya da pratikteki haliyle devletçilik tüm acılara son verecek tılsımlı bir ilaç gibidir. DPT eski İktisadi Planlama Dairesi Başkanı Atilla Sönmez, Türk Devrim Ocağı'nda verdiği bir konferansta⁷⁵ bütün meselelerin çözüm yolunun sosyalist bir kalkınma planında olduğunu ileri sürecektir. İktisadi ve sosyal yapıda değişikliği hedefleyen sosyalist bir plan Türkiye'nin tüm sorunlarını çözecektir (Plan Sosyalist Olsaydı, 1963).

⁷⁵ Konferansın verildiği yere dikkat etmek ayrıca ufuk açıcı olabilir.

1.1.2. Bir "Torba Kavram" Olarak Sosyalizm

Buraya kadar üzerinde durulan hususlar sosyalizmi tanımlamada, anlamada ve anlatmada her kafadan bir ses çıktığını göstermektedir. Bu durum dönemin koşulları dolayısıyla hassasiyet yaratan sosyalizm kelimesinin 141 ve 142.maddeler karşısında "nezihleştirilmesi" çabası olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte sosyalizme ilişkin bilgi yetersizliği de oldukça açık bir şekilde görülmektedir. Kayalı'ya göre Talat Aydemir'in Babaeuften kaynaklanan bir tür sosyalizmden bahsetmesi ve Küçükömer'in devletçilik üzerine yazması o dönemde iyice şekillenmemiş bir sosyalizm anlayışının insanları buluşturduğunu göstermektedir (Kayalı, 2014: 127). Bu, 1963 yılına gelindiğinde sosyalizm kavramı etrafındaki karmaşadan ve tanım kaosundan rahatlıkla anlaşılabilir. Sosyalizm tanımlamak yerine birtakım unsurlarından ve popülist bir takım vaatlerinden bahsetme durumu yaygındır. Bir örnek olarak N. Ay'ın *Sosyal Adalet*'te⁷⁶ yayınlanan yazısında verdiği sosyalizm tanımına (biraz uzun bir alıntıyla) bakabiliriz:

"Sosyalizm yoluyla toprak reformu, mesken ayarlaması yapılarak arazi ve mesken spekülasyonuna engel olacağımız gibi topraksız köylüleri toprağa kavuşturmuş, evsizleri ev sahibi yapmış oluruz. Doktorluğu sosyalleştirerek hastaların eşit olarak tıbbın verilerinden yararlanmalarını sağlarız. Şahsi doktor apartmanları yerine halk hastanelerinin yükseldiğini görürüz. Milli eğitimi halkçı ilkeye yönelterek eşit eğitimi uygularsak olanak bulamadığı için doğmadan ölen istidatların gün ışığına çıkmasını sağlar ve bundan büyük yarar görürüz. Büyük üretim araçlarını kamuya mal etmekle çalışanları çoğaltırız. Çok güçlerin emeği sonucunda çok üretim alınacağından ulusal gelirimiz de artar. Ölürcesine çalışma değil saat ve yeterince çalışılacağından ve yaptığın işe göre gelir sağlayacağından huzurlu bir hayata kavuşuruz. Kadın çocuk ve halk tabakası özgürlüğe kavuşur. Yüzkızartıcı kadın ticaretine son verilir. Patronların, ağaların paraları yoluyla masum aile yuvalarını yıkmaları tarihe gömülür. Aile kurumu daha sağlam olur. Ekonomik sıkıntılarla dağılan yuvaları çok gerilerde bırakmış oluruz. Gelir dengesi kurulacağından kıskançlıklar hırsızlıklar karaborsacılar katiller bitmeyen kavgalar da önlenir. Kansızsız bir ortama kavuşuruz. Başiboş bakımsız çocukların yerine kreşlerde küçük yaşlarda yetiştirmeye başlayan çocuklarımız olur. Çalışan ana babaların gözü arkada kalmaz. Ana babalar her gün iş dönüşü kreşlerdeki yavrularını alırlarken daha çok maharetler öğrendiklerini görerek mutlu olacaklar... Böylece yarının halkı daha sağlam yetişecek. Büyük topraklar uygar araçlarla işlenecek. Kooperatifler yoluyla terlemeden kazanan araçlar silinecek. Köşe başlarındaki kandırma tuzakları yok olacak. İşsiz kalma korkusundan insanlarımız kurtulacak. İşçilerin bütün dünyasına etken olan işveren egemenliği köylerde ağa egemenliği kalkarak gerçek halk egemenliğine kavuşulacak. Ve

⁷⁶ Derginin TİP'in yayın organı olmasına hassaten dikkat edilmelidir.

demokrasiyi gerçek anlamıyla kurmuş olacağız. Birey başına düşen gelir artacak... Kısacası yazmakla saymakla uzayıp gidecek kıvandırıcı, geliştirici sonuçlara kavuşacağız sosyalizm yoluyla.

.....

Kurtuluşumuz için tek çıkar yol sosyalizmdir" (Ay, 1963: 7)

Hal böyle olunca sosyalizm denince karşımıza faydalı olduğuna inanılan tüm unsurların tikiştirildiği bir çuval kavram çıkmaktadır. Bu çuvalın içine tikiştirilen, *sosyalizmi nezhleştirmede* sıkça kullanılan kavramlardan birisi olan sosyal adaletin TİP'in yayın organında tanımlanma biçimi bu durumu çok net bir biçimde göstermektedir:

"Sosyal adalet donmuş değişmez bir kavram değildir. Toplumun gelişmesine göre ileriye doğru emekten yana yeni özelemler kazanıp zenginleşen ve boyuna değişip dönüşen bir kavramdır. Sosyal adalet bizim için bilginlerin yazılarında politikacıların söylevlerinde geçecek bir süsleme unsuru değildir. İştir, topraktır, evdir, hastanedir, doktordur, ilaçtır, okulsuz 2 milyon Türk çocuğunun siyah önlüklere ve okul sıralarına kavuşmasıdır, işsiz kalmamaktır, yarın kaygısı çekmemektir, ihtiyarlıkta avuç açmamaktır, üniversitedir, tiyatrodur, sinemadır, konserdir, kitaptır, spor alanıdır, yani insanca yaşamaktır." (Sosyal Adalet, 1963a, s. 3).

Sosyal adalet kavramının özellikle ilk dönemde önemli olduğu söylenmelidir. Kavramın 1961 anayasasında geçiyor olması sosyalistlerin kavram etrafında anayasanın sosyalizme açık olduğuna ilişkin geniş bir edebiyat geliştirmelerine kapı aralayacaktır. Bu sadette 1961 anayasasının 10.maddesi için bir çerçeve çizen Aren şu sonuca varıyor: "Bu hükme bakarak anayasamızın sosyalist bir devlet düzenini şart koştuğu sonucunu çıkarmasak bile, bu ödevlerin en iyi bir şekilde ancak sosyalist bir devlet tarafından başarılabilceğini kolaylıkla söyleyebiliriz." (Aren, 1963b: 7)

1960'lı yılların başında sosyalizmin ne olduğuna dair tanımlamalar bu on yılın sonunda yerini sosyalizmin ne olmadığına dair izahatlara bırakacaktır. Öyle ki Kenan Somer sosyal demokrasi ve demokratik sosyalizm gibi kavramları ihtilalci sosyalizmi sulandırma girişimleri olarak okuyacaktır. Kenan Somer'e göre Türkiye'de ihtilalci sosyalizmin karşıtı olarak kullanılan demokratik sosyalizm kavramı ya da teorisi sağcı sosyalistler tarafından türetilmiştir. Bu kavramı türetenler Marksizmdeki proletarya diktatörlüğü kavramından hareketle diktatörlüğe basit bir karşıtlık geliştirerek demokratik sosyalizm kavramını

kullanarak aslında emperyalist devletin tekelci burjuva sınıf niteliğini korumaktan başka bir şey yapmamaktadırlar. Fakat Marx'ın aslında devletlerin bütünü bir diktatörlük olarak değerlendirdiği, proletarya diktatörlüğü olarak nitelediği biçimin tüm modellerden daha demokratik bir uygulama olduğu gerçeğini ıskala geçerler. Dolayısıyla bu kavram yani demokratik sosyalizm teorik açıdan bir değer ifade etmemektedir (Somer, 1969: 8-10).

1.1.3. Komünizmin Panzehiri Olarak Sosyalizm

Bu çerçevede şöyle bir çıkarımda bulunmak mümkündür: Sosyalizmi tanımlamada 1960'lı yılların ilk yarısında Marx yoktur. 1960'lı yılların sonlarına doğru ise sosyalizmde Marx'tan başka bir şey yoktur. Bu durumu en net biçimde komünizmin anlamlandırılma biçimlerinde görebiliriz.

Yön dergisi, Türkiye'deki sosyalist hareketlere karşı komünist yakıştırmalarından olukça rahatsız olduğu için 54.sayısının orta sayfalarında dönemin Adalet Komisyonu Başkanı Halil Özyörük'ün Sosyalizm ve Komünizm ayrımını konu edinen konuşmasını aktarır. Bu yazıda Özyörük komünizmi sınıf çatışmasını teşvik eden ve devletsizliği amaçlayan, şiddeti ve sınıf diktatörlüğünü araç olarak gören ihtilalci bir ideoloji olarak tanıtır. Özyörük'e göre sosyalizm ise çok farklıdır. Komünizmle karıştırılmaması gerekir. Sosyalizm devletsizliği amaçlamaz aksine devleti devletçilik eliyle güçlendirir (Özyörük, 1962: 8-9).

Komünizmin kavram bagajına adeta zulmeden Özyörük'e göre komünizm dini bir vasıta haline dönüştürdüğünden irticai istismar ettiği söylenebilir. Bu son derece propagandatîf metnin *Yön*'ün ilk sayfasında duyurulmuş olması ve orta sayfalarda neşredilmesi içeriğinin dergi idaresi tarafından da önemli ölçüde kabul edildiğine ve önemsendiğine yorulabilir. Bu enteresan durumu dönemin koşulları etrafında yorumlamak gerçekçi olabilir. Zira komünizm-sosyalizm üzerine süren tartışma Türk aydınının Soğuk Savaş atmosferinden ne derece etkilendiğini göstermektedir. Komünizmin özellikle Sovyetler bağlamında anlaşılması 1960'lı yılların ilk yarısında bu kavramdan uzak durulmasına, hatta neredeyse nefret duyulmasına sebep olmuştur. İlerleyen dönemde bu durum sosyalist aydınının sosyalist teoriyle irtibatının artmasıyla birlikte değişmeye başlayacaktır.

Komünistlik ithamı, Türkiye’de sosyalist entelektüelin elini zayıflattığı düşünülen söylemlerden birisi olması hasebiyle önemlidir. Dolayısıyla sosyalizmi milliyetçilikle eşleme üzerine kurulan söylem komünistlik ithamını bir biçimde dengelemeye de yönelmiştir. Avcıoğlu komünistlik ithamının Türkiye'deki "U sektörünün" mensuplarınca yapıldığını iddia etmektedir. U sektörü Hint iktisatçılarınca geliştirilen bir kavramdır. Hindistan gibi kapitalist olamayan kalkınma yolunu benimsediğini söyleyen bir ülkede devletin kalkınma harcamaları arttıkça yüksek gelir grubunun kazancının da artması realitesini çözümlemek için geliştirilmiştir. Avcıoğlu'na göre Türkiye'deki U sektörü de kendi çıkarlarını tehdit eden sosyalistleri yani gerçek milliyetçileri komünistlikle itham ederek devre dışı bırakmaya, üzerlerinde baskı kurmaya çalışmaktadır (Avcıoğlu, 1965c: 3).

Avcıoğlu sosyalizmle komünizmin aynı şey olmadığını, sosyalizmin komünizmin panzehiri olduğunu düşünmede yalnız değildir.⁷⁷ "Sosyalizm geri kalmış ülkelerde komünizmin tezgahtarıdır" şeklindeki eleştirilere cevap vermek isteyen Abdi İpekçi on dokuzuncu yüzyıl İngilteresinde çalışanların kötü çalışma koşullarından bahsettikten sonra on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında kurulan Fabian Cemiyetinin işçiler lehine çok sayıda düzenlemeye ön ayak olduğunu, böylece sosyal patlama riskini en aza indirerek komünizmin önünü kestiğini ve Fabian Cemiyeti'nin kurulmasından 10 yıl sonra kurulacak İşçi Partisinin önünü açtığını iddia etmiştir. Bu çerçevede yazının manşetinde yer alan iki fotoğraftan Fabian Cemiyeti mensuplarından Owen'ın fotoğrafının altına "panzehir", Batista'nın fotoğrafının altına "zehir" yazılmış olması dikkat çekicidir. Diğer bir deyişle komünizm zehir sosyalizm ise pan-zehirdir. Yine İpekçi'ye göre Orta Şark'ta komünizme karşı güven içerisinde olan tek ülke sosyalizm ile yönetilen İsrail'dir çünkü sosyalizmi uygulayan İsrail'de Komünist Parti daima hezimete uğramıştır (İpekçi, 1962: 7).⁷⁸ İpekçinin bu yazısı 1960'lı yılların sonunda

⁷⁷ Bu noktada Avcıoğlu'nun, 1960'lı yılların sonuna kadar (sonuna doğru azalmakla birlikte) sosyalizmden bahsettiğinden, kendisini sosyalist olarak tavsif ettiğinden bahsedilebileceğinin ancak hiçbir dönem kendisini komünist olarak nitelemediğinin de altı çizilmelidir. Aynı vurguyu Hikmet Özdemir de yapmaktadır (Özdemir, 2000: 20).

⁷⁸ İsrail'e yaklaşımdaki kökten değişimi göstermesi bakımından bu görüş akılda tutulmalıdır. Tüm özel mülkiyetin kaldırıldığı bir yaşam biçimi olan kibutzların olumlandığı; girişte Museviliğin de özel mülkiyete pek sıcak bakmadığından bahsedildiği, imzasız yayınlanan bir başka İsrail metni için bak: (İsrail'de Tarım Sosyalizmi, 1962). Landau, Yön yazarlarının büyük ölçüde Fabian Cemiyetinden etkilendikleri için proletarya diktatörlüğüne mesafeli olduklarını savunmaktadır (Landau, 1978: 87).

yayınlanması halinde kopması muhtemel yaygara düşünüldüğünde, 1960'ların başında sosyalizm ve marksizme ilişkin mutlu cehaletin yarattığı tahammül atmosferini göstermesi bakımından güzel bir örnek olarak da okunabilir.⁷⁹

Sosyalizm sempatizanlarını komünist olarak gösterme eğilimine Şevket Süreyya da tepki göstermektedir. Aydemir'e göre 1961 Anayasasının getirdiği sosyal hukuk devleti anlamının içinde sosyalist bir demokrasinin gelişmesi çabası olarak adlandırılabilir Türk sosyalizmi istiklalci ve milliyetçidir. Bu vasıflarıyla Komünist değildir. "Komünist sızmaların" arttığı bir dönemde Türk sosyalizmini de komünist olarak nitelemek Komünizme hizmetten başka bir şey değildir (Aydemir, 1962g: 8). Türk sosyalizmini komünizm ve turancı milliyetçilik ile dincilik karşısında tek sığınak olarak gösterme, sosyalizmin bu içerikle kodlama eğilimi belirgindir.

Kemalizmin altı okunun Türk sosyalizminin temel taşları olduğunu iddia eden Muzaffer Karan'a göre Türk sosyalizmi Kara ve Kızıl tehlikeye karşı en önemli cephe durumundadır (Karan, 1962: 8-9). SBF Talebe Cemiyeti "Atatürkçü gençlik adına hem komünizmin hem de gericiliğin karşısında" olduklarını; "gerici unsurları Atatürk İnkılapları ve 27 Mayıs Devrim İlkeleri için en az komünizm kadar tehlikeli" gördüklerini açıklayan bir bildiri yayınlamıştır (SBF Talebe Cemiyeti Bildirisi'nden, 1962: 4).

Sosyalizmle komünizm arasında özellikle *Yön* dergisi merkezli suni, *Yön* çizgisini ayrıştıran ve farklılaştıran bir ayrım yaratıldığı görülebilir. Bu suni durum ilginç eğilimleri de beraberinde getirecektir. Örneğin Cezayir'de Komünist Partisi'nin faaliyetlerinin yasaklanması büyük bir heyecanla karşılanmakta ve sosyalizmin komünizmin panzehiri olduğu dergiye göre bir kez daha kanıtlanmış olmaktadır (Cezayir, 1962: 14).

1.1.4. Marx'ın Ufukta Gözükmesi

1960'ların ortasına doğru sosyalizmin daha "ilmî" bir biçimde ele alınışı görülmektedir. Kenan Somer, *Sosyal Adalet* dergisinde o güne kadar yapılmış sosyalizm tanımlarının en mütekamilini vermektedir. Somer'e göre Türkiye'de

⁷⁹ Mardin Türklerin komünizme yönelik duygularında Türkiye-Rusya ilişkilerinin tarihinin de önemszenmesi gerektiğini düşünmektedir (Mardin, 2013: 183).

yaygın bir yanlış kanaat vardır: sosyalizm ve sosyal demokrasi birbirinin aynı olarak görülür ve fakat sosyal demokrasi sosyalizmin batılı versiyonu olarak değerlendirilir ve sadece bu versiyonun Türkiye'de mümkün olabileceği dile getirilir. Halbuki bu iki kavram evrensel düzeyde olduğu gibi Batıda da birbirinden farklılaşmıştır ve sosyal demokrasi sosyalizm değildir. Öz olarak sosyalizm üretim araçları üzerinde toplumsal mülkiyettir. Bunun amacı insanın insan üzerindeki sömürsünün yok edilmesidir. İnsanın insan üzerinde sömürsüne sebep olan kapitalizmin özel mülkiyet anlayışının tam aksi bir istikamette konumlanmaktadır. Sosyal demokrasi ise ekonomik özü bakımından sosyalizmin karşısında kapitalizmin yanında yer almaktadır. Somer'in yazısı sosyal demokrasi ile araya çizginin çekilmesi açısından önemlidir. Peki sosyalizm ve komünizm arasında bir çizgi var mıdır? Somer'e göre teorik olarak bu iki kavram birbirinden ayrıdır. Farklılık paylaşım konusunda ortaya çıkmaktadır. Sosyalizmin ilkesi herkese emeğine göre iken komünizmin ilkesi herkese ihtiyacına göredir. Somer'in her şeye rağmen sosyalizm ve komünizm arasına çizgi çekme zorunluluğu hissetmiş olmasına dikkat edilmelidir (Somer, 1965: 12-14).

Bu dönemde kalkınma da artık tek boyutlu bir kavram olarak değil iki yönlü bir süreç olarak değerlendirilme eğilimindedir. Bu sürecin birinci boyutu üretim güçlerini arttırmak ikinci boyutu ise üretim ilişkilerini değiştirmektir. Bu iki sürecin birlikte yürütülmesi gerekmektedir çünkü halk üzerindeki sömürü mekanizmalarını yok etmeden, diğer bir deyişle üretim ilişkilerini değiştirmeden üretim güçlerini arttırmak mümkün değildir. Bu noktada emperyalizmle mücadelede başarı da önem kazanmaktadır. Çünkü siyasi ve iktisadi açıdan tam bir bağımsızlığın kazanılabilmesi sadece kalkınma ile mümkün olabilir. Ergin Günçe'ye göre anti-emperyalist bir savaş da ancak anti-kapitalist bir savaşla bir arada yürütülebilir. "Kalkınma sözüne güç kazandırmanın yolu anti emperyalist savaş sözüne güç kazandırmanın yoluyla aynıdır." (Günçe, 1965: 17-18). Burada dikkat çeken bir husus sosyalizmin daha Marksian yorumlarının yayınlandığı mecranın TİP'in yayın organı olmasıdır. Sosyalizmde siyaset tarzları ve kavramların yorumlanması farklılaşmaya başlamaktadır. Henüz birbirinden tam ayrışmamış ancak artık aynı olarak da değerlendirilmesi zor gözükken iki tarz-ı siyaset söz konusudur: TİP çizgisi ve Yön çizgisi. Yön için sosyalizm devletçilikle eş bir içerik olmaya devam ederken TİP için farklılaşma belirgin hale gelmeye başlamıştır.

1960'lı yılların ikinci yarısında, özellikle 67 sonrasında Türkiye'nin tüm toplumsal ve siyasal meseleleri marksizm etrafında çözümlenmeye başlamıştır. Mardin bu tavır değişikliğini incelikli bir biçimde ele almaktadır. Mardin'e göre Türkiye'de esas mesele insanların geçmişten o güne kitle halinde bir düşünce tarzı benimsemeleriyle ilgilidir. Mardin bunu şöyle örneklendirir. 1930'larda Türkiye'de Duguit modadır ve herkes Duguit'yi nasıl daha iyi bildiğini ispatlamaya çalışmaktadır. 1970'li yılların başında da herkes Marksisttir. 1950'lerde üniversitelerde Türkiye'de sınıfların teşekkül etmediğini savunanlar 1960'larda sınıf çatışmaları üzerinde durmaktadır. Mardin bu davranışın en temel sebebinin sosyal bilim anlayışının Türkiye'de bir meseleyi açacak bir araç olarak bilim anlayışına değil iktidarın kapısını aralayacak bir araç olarak bilim anlayışına yaslanmasına bağlamaktadır. Kitle halinde kanaat değiştirmenin bir diğer sebebi ise genel eğilimin dışında kalan düşünceye cevaz verilmemesidir (Mardin, 2014: 41-42).

*

26 Mart 1963 tarihli Sosyal Adalet dergisinin 2.sayısının 5.sayfasında iki haber 1965'e kadarki sosyalist hareket için bir özet için kullanılabilir. Birinci haber İdris Küçükömer'in Metal-İş Sendikasının daveti üzerine Eminönü Öğrenci Lokalinde işçilere verdiği bir konferansın haberidir. Habere göre konferansa katılım az olduğu için Küçükömer bu tabloya şaşırmadığını, işçi sınıfının politik bilincinin güçlenmesi gerektiğini söylemek ihtiyacını hissetmiştir.

Diğer haber ise "Çıkar Yol Arayanlar" başlığıyla aynı sayfanın 5.sütununda yer alır. "Kalkınmak İsteyen Türkiye'nin İktisadi ve Siyasi Tutumları Ne Olmalıdır?" konulu Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde düzenlenen, Prof. Bahri Savcı, Prof. Sadun Aren, Prof. Aydın Yalçın, Dr. Nejat Erder ve Ahmet Hamdi Başar'ın katıldığı oturumu yüzlerce dinleyici takip etmiştir. Bu iki haber Türkiye'de sosyalizmin 1960'lı yılların ilk yarısındaki vasfını ortaya koymaktadır: Türk sosyalizmi bu dönemde Ankaralı, kalkınmacı, milliyetçi ve bürokrattır (yani küçük burjuva radikalizminin bir versiyonu), büyük ölçüde Mükiyelidir.

Sosyalizmin bu farklı, farklı olmakla birlikte devletçiliği merkeze alan yorumlarının çeşitlenmesinin en önemli sebeplerinden birisi de kolonyal dönem sonrası bir bağımsızlığa kavuşan ülkelerdeki sosyalizm (!) tecrübeleridir. Bir sonraki bölümde bu doğu ve batı dışı sosyalizm tecrübelerine yaklaşımlar üzerinde

durulacaktır. Az gelişmiş ülkelerdeki sosyalizm tecrübelerinin ele alınmasının analizi ayrıca bu bölümün de bir sağlaması olacağı için önemlidir.

1.2. DEVRİM STRATEJİSİ TARTIŞMALARI VE ARA TABAKALAR

Sosyalizmin toplumların tarihsel gelişmesi neticesinde ortaya çıkan bir doktrin olduğu dolayısıyla gelişmiş memleketlerde inkişaf edebileceği şeklindeki kanaatlere katılmadığını belirten Sadun Aren Mısır ve Afrika'daki birçok diktatörlüğü örnek göstererek bu ülkelerin azgelişmiş ülkelerde de sosyalist idareler kurulabileceğine delil teşkil ettiğini iddia etmektedir (Aren, 1962b: 5). Aren'in bu kanaati 1962 yılında sivil-asker bürokrasinin, bazen yönetim aygıtını zor kullanarak ele geçirmek suretiyle kurdukları ve çeşitli sınıflarla niteledikleri sosyalizm tecrübelerini sosyalizmin varyantları olarak değerlendirdiğini göstermektedir. Çok değil bir yıl sonra Aren tepeden inme yöntemlerle sosyalizm denemesine girmenin kolay çıkmanın zor olduğunu ileri sürecek; (Aren, 1963: 3), her şeye rağmen 1965 seçimleri sonrasında bir "ilericiler koalisyonu"ndan bahis açacaktır (Bir İlericiler Koalisyonu Kurulursa, 1965: 6). 1960'lı yılların sonunda ise sivil-asker bürokrasinin yani küçük burjuvazinin ilerici önderliğinde girişilecek sosyalizm tecrübelerinin sosyalizmle ilişkisi olmadığı noktasına gelecektir.

Aren sosyalist aydın tipinin güzel bir örneği olduğu için girişte özellikle üzerinde durulmuştur. Yoksa Türkiye'de sosyalist solda değişen trendlere gösterdiği uyum pekâlâ ortadadır. Peki bu dönüşüme ne sebep olmuştur? Sivil-asker bürokrasinin rolü zaman içerisinde neden sorgulanmaya başlamıştır? Bu gelişmeyi anlamlandırabilmek için Türk sosyalizminde çeşitlenen tartışma başlıklarına dikkat etmek gerekir.

Bağımsızlıklarını henüz kazanan ülkelerde ortaya çıkan devletçi, planlı ekonomi yanlısı ve kendilerini bir nitelemeyle birlikte (Arap sosyalizmi, Afrika sosyalizmi, Nasır tipi sosyalizm, İslam sosyalizmi vs.) sosyalizm olarak takdim eden tecrübeler Türkiye'de de benzer bir sosyalizm imkânı olup olamayacağı tartışmasının başlamasına sebep olacaktır. Tartışma ilgili ülkelerdeki tecrübelerin ayrıntılı incelenmesini beraberinde getirecektir.

Bu inceleme neticesinde iki çok önemli tartışma başlığının belirdiğini görüyoruz. Birincisi İslâm ve sosyalizm tartışmasıdır. Bu tartışma Türkiye'de, Türkiye'nin toplumuyla uyumlu bir sosyalizm inşa edilip edilemeyeceği arayışının

uzantısıdır. Diğeri ise Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT) tartışmasıdır. Türkiye'nin toplumsal yapısının özgün olup olmadığı, dolayısıyla Türkiye'ye özgü bir sosyalizmin mümkün olup olmayacağı noktasında bağlanan ATÜT tartışması sosyalist soldaki politik angajmanların bir uzamı olarak biçimlendiği gibi esasen İslâm ve sosyalizm tartışmasından kopuk ilerlememiştir. *Yön* dergisinde İslâm-sosyalizm tartışmalarına katkı sağlayan Selahattin Hilâv'ın ATÜT üzerine yazması bu durumu somutlaştıran güzel örneklerdendir (Hilâv, 1966b: 14).

Bu esnada 1965 seçimlerinde TİP'in arzu ettiği başarıyı kazanamaması da tartışmayı tetikleyecektir. Belge'ye göre 1965 seçimleri TİP'in bir işçi partisi değil bir aydınlar hareketi olduğunu ortaya koymuştur. İstanbul'da TİP'in oy aldığı semtler yoksul semtler değil orta sınıf ilericilerin yoğun yaşadığı semtlerdir. Taşrada ise daha çok Kürtlerden ve Alevilerden oy aldığı görülmektedir (Belge, 2013: 258). 1966'da *Yön* sayfalarında TİP tartışmalarını başlatan Avcıoğlu bir yönüyle devrim stratejisi tartışmasının da fitilini ateşlemiş gibidir. Avcıoğlu tartışmayı başlatan makalesinde Türkiye'deki sosyalist aydınların temel zaafının Batı taklitçiliği olduğunu belirttikten sonra devrimde öncü kimdir konusunda yanılgıya düğüldüğünü ileri sürmektedir. Avcıoğlu'na göre öncü işçiler değil işçi sınıfının öncüsü olan partidir. Parti sosyalist bir parti olacağı için ve sosyalist olmak için illa işçi ya da köylü olma mecburiyeti söz konusu olmadığından TİP'in "eli nasırlılar Meclise" sloganı yanlıştır. Doğrusu "en iyi sosyalistler Meclise" olmalıdır. Kısacası TİP parlamentoda yanlış bir kadro ile temsil edilmiştir ve bu yanlış temsil edilişte öncü gruplar konusundaki yanlış telakkinin rolü söz konusudur

TİP'in temel yanılgısı bir yandan antiemperyalist mücadeleyi diğeri yandan proleter-devrimci mücadeleyi ön plana çıkarması, bu anlamda iki cephede birden mücadele etmesidir. Halbuki Türkiye bu iki mücadelenin bir arada yürütüleceği kadar gelişkin bir insan sermayesine sahip değildir. Dolayısıyla öncelenmesi gereken milletçe mücadeledir (Avcıoğlu, 1966c: 3).

Avcıoğlu bu yaklaşımıyla bir anlamda TİP'i milliyetçilikle enternasyonalizm arasında ikiliemde kalmakla itham etmekte; tercihinin milliyetçilikten yana olması gerektiğini düşünmektedir. Avcıoğlu'nun, dönemin en can yakıcı konularının başında gelen Kıbrıs meselesindeki eleştirilerinden daha önemli addettiği bu durum TİP tartışmasının da temel motivasyon kaynağını ortaya

koymaktadır. Tartışmaya katılan İlhan Selçuk özellikle sosyalist hareketin strateji tartışmaları üzerinde durması gerektiğinin altını çizerek tartışmaya mesafeli hatta eleştirel yaklaşan TİP kadrolarını 1969 seçimlerinde millî bakiye sisteminin olmayabileceğini söyleyerek uyarmaktadır (Selçuk, 1966a: 5). TİP tartışmaları birkaç yıl önce doktrin tartışmalarında boğulmamak gerektiğinden bahseden kimselerin bir anda endoktrine olmalarını göstermesi bakımından hayli enteresandır.

TİP Tartışmaları TİP'in yönetici kadrosunda ciddi bir rahatsızlık meydana getirecektir. TİP Genel Yönetim Kurulu Üyesi Rasih Nuri İleri, Avcıoğlu'nun tartışmayı başlatan yazısını eleştirerek TİP'e haksız bir saldırı olduğunu iddia etmiştir. İleri'ye göre bağımsızlığı⁸⁰ sağlayacak gelişme ancak proleter-devrimci strateji ile birlikte gerçekleşebilir çünkü içte ve dışta bağımsızlığı sağlayacak yegâne şey sosyalizmdir. İleri *"Türkiye İşçi Partisi'nin görevi bilakis CHP'deki ve diğer partilerdeki hakiki milliyetçi unsurlara milliyetçiliğin ve sosyalizmin bir tek davadan ibaret olduğunu göstermektir"* cümlesiyle Avcıoğlu'nun TİP'e yönelik temel eleştirisine cevap vermektedir. İleri, Avcıoğlu'nun öncü olan işçi sınıfı değil partidir tespiti ile "öncü olan aydınlardır" demeye getirdiğini ileri sürmekte, bu yaklaşımın da CHP zihniyetinin bir ürünü olduğunu savunmaktadır (İleri, 1966: 10). Kısacası öncü olan "en iyi sosyalistler" değil, işçilerdir, onların yegane temsilcisi TİP'tir. O da zaten Meclistedir. Yanlışlık TİP'te değil Yön'dedir.

Bu iki tartışma ile eş zamanlı bir şekilde CHP'nin sola açılım politikaları izlemeye başladığını görüyoruz. CHP'nin Ortanın Solu politikası izlemeye başlaması sosyalist solun CHP'nin rolü ve niteliği konusunda kabaca iki ayrı grupta toplanması devrim stratejisi tartışmasının da daha görünür ve solu biçimlendirici hale gelmesini sağlayacaktır. Burada ayrıntıya girmeden özetle ifade edilecek olursa devrim stratejisi tartışmasının düşünsel anlamda ateşleyicisi İslâm-sosyalizm tartışması ve bununla irtibatlı ATÜT tartışması (Türkiye'nin toplumsal yapısının ne olduğu); politik planda tetikleyicisinin CHP'nin sola açılımı, pratik nedenin 1965 seçimlerinde TİP'in görece başarısızlığı olduğu söylenebilir. Bu dolayısıyla mesele en sonunda küçük burjuvazinin önderliği konusuna gelecek ve bu konudaki kanaatler Osmanlı-Türkiye tarihinin anlamlandırılmasından kemalizme, Kürt

⁸⁰ Burada bağımsızlık vurgusuna dikkat edilmelidir. Bağımsızlıkçılık bu dönemde milliyetçilikle ilişkiyi doğrudan kuran kavramların başında gelmektedir.

meselesinden milli kurtuluş hareketlerinin yeniden değerlendirilmesine bir çok alanda şekillendirici olacaktır. Diğer bir deyişle devrim stratejisi tartışması solun birçok tartışmasının kalıbı haline gelecektir.⁸¹

Solun bu yıllardaki hikayesinin bütününe kapsayan devrim stratejisi tartışmasının bu bölümde ele alınmasının sebebi hem solda sosyalizmin anlamlandırılmasında ve anlatılmasındaki dönüşümün kronolojik olarak takip edilmesine imkân vermesi; hem de kemalizmi ordunun rolü ve bir sonraki bölümde ele alacağımız Milli Kurtuluş Hareketlerini değerlendirme biçimi ve bu biçimdeki çatalanma konusunda teorik ve pratik bir değeri olmasıdır.

Devrim stratejisi tartışmasının arka planının daha iyi anlaşılabilmesi için önce Türkiye'nin toplumsal yapısı üzerine tartışmaların seyri üzerinde durulacak, ardından İslâm-sosyalizm tartışması ve ATÜT tartışmasına değinilecek, en sonda da devrim stratejisi tartışması, önceki uğraklarına da temas eder biçimde ele alınacaktır.

1.2.1. Türkiye'nin Toplumsal Yapısı Tartışmaları

Türkiye'nin toplumsal yapısı üzerine tartışmaların 1960'tan 1971 yılına kadar feodalite üzerinde odaklaştığı söylenebilir. Diğer bir deyişle Türk toplumunun feodal bir nitelikte olup olmadığı merkezinde tartışmalar şekillenmiştir. Yaşar Kemal'in burjuvazi, ağalık, sömürü düzeni eksenli ve tüm bunları feodalite bağlamına oturtan romanları ve politik analiz metinleri Türkiye'nin toplumsal yapısı tartışmalarında akıntı yönünü çok güzel çerçevelemektedir. Türkiye'nin toplumsal yapısını oldukça statik ve hatta karikatür bir biçimde kavrayan bu sosyalizm yorumu yazarın bilhassa romanlarında kendisini çok net bir şekilde göstermektedir.

Başlangıçta politik angajmanın daha az belirleyici olduğu bu tartışma zaman içerisinde Türkiye'nin toplumsal yapısının teoriye uydurulması gibi sentetik bir noktaya gelecektir. Diğer bir deyişle 1960-65 arası dönemde topluma bakıp teori uydurma eğilimi belirginken 1965-71 arası dönemde teoriye bakıp toplumu

⁸¹ Aydınoglu TİP ve MDD önderlerinin solun dekompozisyonunda oldukça önemli bir işlev üstlendiklerini düşünmektedir. Bu çerçevede Aydınoglu, bu dekompozisyonun anlamlandırılması açısından 1968 Kuşağının ve 68 hareketinin önemli olduğunu; bunun ötesinde tarihsel bir önemleri olmadığını ileri sürmektedir (Aydınoglu, 2011: 32).

teoriye uydurma eğilimi belirgin hale gelecektir. Bununla birlikte ilk dönemde politik angajmanın kesinlikle belirleyici olmadığı düşünülmemelidir. Bunun en güzel örneklerinden birisi Behice Boran ile Cahit Tanyol arasında *Yön* dergisinde cereyan eden tartışmadır.

Behice Boran esas olarak Türk toplum yapısının Batılı toplumlardan çok büyük farklılıklar göstermediğini savunmaktadır. Boran'a göre Osmanlı toplum yapısının feodal gibi gözükmemesinin sebebi, Osmanlı İmparatorluğunun çöküş devrinde feodal yapıda olmasına karşın Avrupa'nın feodal yapıyı tasfiye etmiş olmasıdır. Ayrıca Osmanlı'daki mülkiyet anlayışı üzerinde dikkatle durulduğunda görülecektir ki bu mülkiyet anlayışının Avrupa feodalitesi ile büyük bir farkı yoktur. Kısacası Türkiye'nin toplumsal yapısı bir özgünlük göstermemektedir.⁸² Boran, Tanyol'un Türkiye'de batılı anlamda burjuva olmadığı tespitini eleştirmekte ve batılı anlamda bir burjuvazi olduğunu savunmaktadır (Boran, 1962a: 8).

Boran'ın söylemek istediği aslında toplumsal gelişme aşamalarının Türkiye açısından da farklılık göstermediğidir. Bu yaklaşım, bilimsel sosyalizmin öngördüğü şablonun Türkiye için de geçerli olduğu kabulüne dayanmaktadır. Diğer bir deyişle Boran bilimsel marksizm şablonunun Türkiye'ye de rahatlıkla uygulanabileceğini savunmakta; Tanyol'a eleştirisini bilimsel marksizm içerisinden geliştirmektedir.

Tanyol, Boran'ın bu eleştirilerine *Yön* dergisinin 44.sayısında cevap vermektedir. Boran'ın bir düşünce biçimi olarak marksizm ile Marx'ın kehanetlerini birbirine karıştırdığını; çağdaşı çok sayıda filozof gibi geleceğe dair birtakım kehanetlerde bulunan Marx'ın kehanetlerinin tutmamasının Marx'ın düşüncesinin çökmesi ile eş anlamlı olmayacağını vurguladıktan sonra Boran'ın esas itiraz noktası toplumların aynılığı fikrini eleştirmektedir. Tanyol'a göre Batıdaki senyör-serf ayrımını Türkiye'de patron-proletarya biçiminde yorumlamak basit şekilcilikten öteye geçemeyecek bir zorlama olarak ele alınmalıdır (Tanyol, 1962a: 6-7).

Tanyol sosyalizmin bir metod olarak ele alınması gerektiğini, ancak Boran'ın sosyalizmi her topluma aynı biçimde uygulanabilecek bir kalıp, bir ayet

⁸² Avcıoğlu'nda Boran'la aynı kanaattedir. Bu kanaatine batıdaki senyörlerin de esasen memur oldukları argümanından ulaşmaktadır., Kurtuluş Savaşı'nın üzerinden 50 yıl geçtikten sonra da derebeyliğin Türkiye'de çok değişmeden hâlâ yaşadığı kanaatindedir (Avcıoğlu, 1987a: 12-13 ve 179).

olarak algıladığını düşünmektedir. Burada Tanyol'un da oldukça basit bir hata yaparak metinde Marksizmle sosyalizmi eşitlediği görülmektedir. Bu çerçevede Tanyol'un esas meselesinin işçi-işveren çatışması potansiyelinin ifade edilmesinin Türkiye'deki sosyalizmde yaratabileceği kırılmalardan duyulan endişe olduğu söylenebilir.

Yazar Batıdaki gelişim aşamalarından geçmediğimiz için Batılı anlamda bir burjuvaziye sahip olamayacağımızı, dolayısıyla işçi-işveren çevresinde gelişecek bir sınıf savaşımı biçiminde süreci yansıtmamanın sosyalizmin Türkiye'de yayılmasını engellediğini ileri sürmektedir. Bu noktada Tanyol'un önerisi ise Kemalizmdir. Tanyol sosyalizmi Atatürk inkılaplarının bir devamı olarak değerlendirme eğilimindedir (Tanyol, 1962b: 7-8). Tanyol'un bu yaklaşımı sosyalizmin 1960'lı yılların ilk yarısında bazı entelektüeller tarafından nasıl algılandığını ve nasıl açıklandığını göstermesi bakımından da önemlidir.

Boran Tanyol'a cevap verdiği yazısında Osmanlı toplumunun feodal nitelikte olduğunda ısrar eder. Boran'a göre farklı bir varyantı olması Osmanlı toplumsal yapısının feodal nitelikte olmadığını kanıtlamamaktadır. Bu çerçevede Tanyol tarih ve sosyoloji disiplinlerinin metodlarını birbirine karıştırmıştır. Çünkü sosyoloji bir genelleme uğraşısıdır (Boran, 1962b: 13).

Bir sonraki sayıda yayınlanan makalesinde ise Boran Batıdaki serfler yerine Türkiye'de hür köylü sınıfı bulunduğu iddiasının aslında Ömer Lütfi Barkan'a ait olduğunu ileri sürerek eleştirir. Boran'a göre Barkan, serflik ve köleliği aynı kurumlar gibi değerlendirerek hata yapmaktadır. Bu ikisi birbirinden farklı kurumlardır. Dahası hür denilen köylü için "reaya oğlu reayadır" kuralının daima geçerli olduğunu iddia eden yani köylünün pek de hür olmadığını ortaya koyan yine Barkan'ın kendisidir. Tüm bunlar Osmanlı'nın merkezî nitelikte feodal bir devlet olduğunu; Anadolu'ya ve diğer coğrafyalara gittiğinde bulduğu feodal yapıları bozmayıp devam ettirdiği hatta yasallaştırdığı gerçeğini göstermektedir (Boran, 1962c: 13).

Boran, esasen toplumun yasalılığına vurgu yapmıştır denilebilir. Bu son derece pozitivistik bir yaklaşım biçimidir. Bütün toplumların aynı sosyolojik formasyonlardan geçerek sosyalizme varacağı kanaatindedir. Bununla birlikte bütün toplumlar aynı gelişmişlik düzeyinde değildir. Boran'ın Türkiye'nin özgün olmadığını ama farklı olduğunu düşündüğü savunulabilir. Türkiye'nin özgünlüğü

ile farklılığı çok ince bir ayrıma dayanmaktadır. Bununla birlikte ayrım 1960'ların sonunda bu temelde biçimlenecektir. Türkiye'nin özgünlüğünü savunanlar küçük burjuva milliyetçiliğine sapmakla eleştirilecek; Türkiye'nin farklılığını savunanlar ise oportünizm ve revizyonizm ile suçlanacaktır. Peki özgünlük ve farklılık durumları nasıl ele alınabilir?

Boran'ın "Kestirme Yol Yoktur" başlıklı makalesinde bu durumu net bir şekilde görmek mümkündür. Boran'a göre Türkiye ile diğer ülkelerdeki tecrübeleri karşılaştırmak yersizdir. Türkiye ne bir Mısır, ne bir Gana, ne de bir Gine'dir. Türkiye Batıdaki demokratik gelişmelerin safhalarını geçirmiş bir ülke olarak, sosyal devlet ilkesini getirmiş bir anayasaya sahiptir. Dahası Türkiye Batının geçtiği bütün safhalardan uzun uzun geçmek zorunda da değildir (Boran, 1963b: 3).

Boran benzer bir yaklaşımı Türkiye'de Maoculuğun etkisi arttığında, bazı kesimler Çin devrimini Türkiye için prototip olarak gösterdiklerinde de gösterecek; MDD tezini savunanların Türkiye toplumu ile Çin arasında bir paralellik kurmalarını eleştirecektir.⁸³ Boran MDD'cilerin Çin'in devrimden önce yarı-feodal bir toplum olduğu, Türkiye'nin de mevcut durumda yarı feodal olduğu, öyleyse anti-emperyalist ve anti feodal mücadele yapılacağı anti kapitalist mücadele yapılmasına gerek olmadığı şeklinde özetlediği tezlerinin yanlış bir mantığa dayandığını savunacaktır. Zira Boran'a göre Türkiye'de Çin'deki ölçüde bir feodalite yoktur. Dolayısıyla başka ülkelerin deneyimlerini doğrudan Türkiye'ye uyarlamak hatalı bir tavidir (Boran, 1969c: 2-3).

Boran'ın bu tespitleri Türkiye'yi tamamen bir üçüncü dünya ülkesi olarak değerlendirmeye karşı çıktığını göstermektedir. Bu şekilde düşünmesinde dönemin en sert tartışma konularından parlamentarizm içerisinde bir sosyalist devrim mi yoksa parlamentarizm dışında bir sosyalist devrim mi tartışmasının etkisi büyüktür. Boran, sosyalizme ulaşmada demokratik gelenekten, anayasadan ve parlamentarizmden vazgeçilmemesi gerekliliği üzerinde durmaktadır (Boran, 1963c: 8). Tarık Ziya Ekinci de demokratik teamüllerden ve parlamentarizmden vazgeçilmemesi noktasında aynı kanaatleri taşımaktadır (Ekinci, 1963: 8). Yazarların bu yaklaşımı Türkiye'nin feodaliteyi büyük ölçüde yok ettiği, kapitalist

⁸³ Cengiz Çandar'a göre Türkiye'ye Maoculuğu bulaştıran aynı zamanda Aydınlık hareketini de Maocu yapan kişi Şahin Alpay'dır (Aytav, 2013, s. 34). Berktaş ise kendisi Maocu iken henüz kimsenin Maocu olmadığını ileri sürmektedir (Aytav, 2013, s. 90).

Üretim ilişkilerinin egemen olduğu (ve dolayısıyla bir milli demokratik devrime ihtiyaç olmadığı) düşüncesinden esinlenmektedir. 1970 yılına geldiğinde Türkiye'nin toplumsal yapısının fotoğrafını şyleekecektir Boran:

"Her ülkenin ve Türkiye'nin kendine özgü somut koşulları derken bütün bunları göz önünde tutmak hesaba katmak gerekiyor. Burjuva demokratik devrimini yapmış, kapitalist üretim ilişkilerini hakim üretim ilişkileri durumuna getirmiş, bu arada devlet kapitalizmi niteliğinde büyük bir devlet sektörü kurmuş Türkiye'nin bundan sonraki devrim aşaması ancak sosyalist devrim olur. Türkiye'de burjuva demokratik devriminin yapılmış olmasından söz etmek bunun batıdaki burjuva demokratik devrimlerle aynı olduğu anlamına gelmez. Nasıl ki Türkiye'de hâkim üretim ilişkisi kapitalisttir demek Türkiye'de batıdaki gibi bir kapitalist düzen vardır demek değilse. Sanayi burjuvazisi gelişmemiş, ticaret burjuvazisinin ağır bastığı bir burjuva demokratik devrimi, demokrasi konusunda aynı farklılık içinde politik rejimler ekonomik sistemlere göre gerçek anlamda sanayileşmemiş (ama yine de şu veya bu nitelikte olsun bir sanayi gelişme göstermiş) ve gösteren ticaret burjuvazisi de sanayi burjuvazisi de kompradorlaşmış emperyalist aşamadaki dünya kapitalist sistemi ile bütünleşmiş tasfiye halinde de olsa feodal kalıntılar barındıran az gelişmiş bir kapitalist sistemin politik demokrasisi elbette ileri derecede sanayileşmiş, ileri teknolojiye sahip az gelişmiş ekonomilere hakim kapitalist sistemlerin politik demokrasisi ile aynı olmaz. Bizde olduğu gibi olur işte." (Boran, 1970a: 6-7).

Esasen Boran ve MDD evresi Türkiye'nin feodal bir geçmişe sahip olduğu konusunda hemfikirdir. *Aydınlık Sosyalist Dergi*'nin ilk sayısı için hazırlanan başlangıç yazısında Türkiye şartlarını da tahlil eden yazarlar Osmanlı feodalitesinin 15.yüzyılda en olgun çağına ulaştığı kanaatindedirler. Arazi tekeline sahip egemen sınıf Osmanlı köylüsünü sömürmektedir yazarlara göre. İlerleyen dönemde ise bu feodal Osmanlı toplumu emperyalizmin boyunduruğu altında çöküntü dönemine girmiştir. Dolayısıyla emperyalizmle mücadele edecek laik milliyetçi burjuva ideolojisi de tutarlı bir şekilde gelişmemiştir. Bu şartlar altında gelişen Jn Türk hareketi de antiemperyalist bir karakter kazanamamıştır. İT'nin ynettii Osmanlı toplumu Alman emperyalizminin boyunduruğu altına sokulmuştur (Aydınlık, 1968b: 1-31). İki eğilim arasındaki fark Türkiye sosyalizminin önündeki safhanın ne olacağı noktasında düğümlenmektedir.

Bu aşamada ATÜT tartışması üzerinde durmak faydalı olabilir. Çünkü Türkiye'nin özgünlüğü veya farklılığı ya da aynılığı meselesinin kristalize olduğu tartışma ATÜT tartışmasıdır.

1.2.2. Bir İmkân Olarak ATÜT

Karl Marx 1859-68 arası dönemde, hiçbir zaman yayımlamamak niyeti ile Ekonomi Politigin Kritigi ve Kapital'e hazırlık olmak üzere *Grundrisse der Kritik der Polischen Ökonomie*'yi yazdı. Marx'ın bu çalışmasının müsveddeleri 1939-41 arasında Moskova'da kitap haline getirildi, 1953'te Almanya'da basıldı.⁸⁴ *Grundrisse* içinde "Formen die der Kapitalischen Produktion Vorhergehen" bölümü özellikle önemlidir. Önemi batı toplumlarının geçtiği kölelik, derebeylik ve kapitalizm üretim tarzları aşamaları dışında başka toplumlara ait başka üretim tarzlarının da bulunduğu gerçeğini ortaya koymasındır (Divitçioğlu, 1966: 3). Marx ve Engels arasındaki yazışmalarda ikisinin de bu konuyla ısrarla ilgileniyor oldukları görülebilir.⁸⁵ Özellikle 1853 Haziranındaki mektuplaşmalarında özel mülkiyetin bulunmuyor olmasının bütün doğunun kilit noktasını teşkil ettiği düşüncesinde birleştikleri görülmektedir (Chesnaux, 1970: 30).

Ortodoks marxizm toplumların gelişimini tek doğrusal olarak değerlendiren bir temel eğilim kanununa sahiptir. Kölelik-derebeylik-kapitalizm-sosyalizm safhalarını içeren bu gelişim çizgisi Avrupa toplumları için geçerli olduğu gibi Avrupa dışı toplumlar için de geçerlidir. Bütün toplumların tek doğrusal bir gelişim çizgisine sahip oldukları iddiası dayanağını *Ekonomi Politigin Eleştirisine Katkı* adlı eserin meşhur ön sözünde bulmaktadır. Marx'ın ünlü "Yel değirmeni size derebeyinin hakim olduğu bir toplumu; buhar makinesi ise sanayi kapitalistinin hakim olduğu bir toplumu verir" cümlesi de bu bağlamda ele alınabilir (Divitçioğlu, 1966: 4).

⁸⁴ Bu metin ilk olarak 1939'da Moskova'da yayınlanmıştır. İnceleme 1948'de Japonca'ya, 1953'te Doğu Berlin'de, 1956'da İtalyanca ve Romence'ye, 1964'te İngilizceye, 1966'da Fransızcaya ve 1967'de Türkçeye çevrilmiştir.

⁸⁵ (...) Bernier, haklı olarak Türkiye, İran ve Hindistan'dan bahsederken, doğudaki bütün olayların temelini toprakta özel mülkiyetin yokluğunda aramalıdır diyor. Bu doğu cennetinin gerçek anahtarıdır. (...) Gerçekten toprak mülkiyetinin yokluğu bütün doğunun anahtarıdır. Doğunun siyasî ve dinî bütün tarihi burada gizlidir. Ama nasıl oluyor da doğulular toprak mülkiyetine, bunun feodal biçimine bile bir türlü varamıyorlar? Sanırım bu başlıca toprağın koşulları ile birleşen iklimden ileri geliyor, özellikle Sahra'dan, Arabistan'dan, İran'dan, Hindistan'dan ve Tatar ülkesinden geçerek Asya'nın yüksek yaylalarına varan geniş çöl alanlarından. Yapay sulama burada tarımın ilk koşuludur, bu ise ya köyün ya vilayetin ya da merkezî hükümetin görevidir. Doğuda hükümetin her zaman üç bakanlığı olmuştur: Maliye (ülkenin talanı), Harbiye (ülkenin ve yabancı ülkelerin talanı) ve yeniden üretimi gözetim altında tutabilmek için Bayındırlık. Bkz. (Marx & Engels, 1992: 142).

Marx'ın uzun süre farkına varılmayan *Formen*'inin önemi de tam olarak bu noktada başlamaktadır. Marx bu çalışmasında toplumların gelişim çizgisinin tek doğrusal değil ve fakat çok doğrusal olabileceğini ortaya koyan eski Avrupa'da ya da Avrupa dışı toplumlarda var olduğunu düşündüğü farklı üretim biçimlerini antic, germanic, asiatic ve slovanic olarak sıralamıştır (Divitçioğlu, 1966: 4).

ATÜT bütün Asya hatta Meksika ve Peru toplumlarını da içine alan bir iktisadi sistemdir. Asya tipi mülkiyet şeklinin en belirgin niteliği topluluğun bireyler üzerindeki kontrolünün sıklığı ve fertlere bu topluluğun bir üyesi sıfatıyla toprak verilmesidir. Temeli teşkil eden bu birimlerin üzerinde bir “üst birlik” olarak devlet bulunmaktadır. Bu Asya tipi devlet ya da Marx'ın deyişiyle üst birlik bütün köy topluluklarını (komünatelerini) bir arada tutar ve üyelerini kendisine bağımlı hale getirir. Marx bu durumu “genelleştirilmiş kölelik” diye adlandırmıştır. Aynı zamanda bu devlet politik ve ekonomik faaliyetleri de yerine getirir (Chesnaux, 1970: 29-39).

Marx'a göre göçebe toplumlarda savaşları yönetmek, yağmaları örgütlemek yerleşik toplumlarda ise kamu yatırımlarını (tapınak, yol, köprü gibi) gerçekleştirmek ve özellikle sulama tesislerini yapmak için üstün bir otorite olan devlete ihtiyaç vardır. Dağınık ve seyrek köy topluluklarında kamu fonksiyonlarını başarmak için devlet toprağın mülkiyetine sahip olmalıdır. Toprak mülkiyetinin devlete ait olduğu bu toplumlarda sınıflaşma ortaya çıkmayacaktır. Dolayısıyla bu toplumlarda sınıf gibi gözükkenler sadece devlet ve halk şeklinde belirmektedir. Devletin “ulu” kişiliği ise yine devletin yarattığı bir “kapıkulu” sınıfı ile temsil edilir (Chesnaux, 1970: 25-28).

ATÜT sorunu Plehanov'la Lenin arasındaki tartışmalarda da önemli bir yer tutmaktadır. Lenin Asya tarihinin belirgin özellikleri ve Çarlık rejiminin despotizme ve Asya'daki yönetimler gibi hareketsizliğe eğilim göstermesi ile ilgilenmiş; 1905'teki devrim girişiminin başarısızlıkla sonuçlanması sonrasında Rusya'da “Asyaî bir düzenin yeniden kurulmasından” korktuğunu gizlememiştir. Ama bu konudaki düşüncelerinin gelişme tarzı yeterince iyi incelenmemiştir.

1925-27'de Çin'deki ihtilal girişiminin de başarısızlıkla sonuçlanması ve Stalin'le muhalifleri arasındaki anlaşmazlığın belirgin bir hâl alması Asya tipi üretimle ilgili araştırmalar üzerinde olumsuz bir etki yapmıştır. Bu konuda ilk toplantı 1930'da Tiflis'te olmuş; bundan daha önemli bir toplantı da 1931 Şubatında

Leningrad’da yapılmıştır. Bu toplantı marxism üzerine bir tartışma olmaktan ziyade politik bir amaç taşımaktadır. Tartışmada ATÜT taraftarlarıyla Troçkistler bir tutulmuşlar; bu tartışmadan itibaren Sovyetler’deki doğu tarihçileri ATÜT kavramını reddetmeye başlamışlardır. Onlara göre doğu toplumlarında görülen durum feodalizmin ya da köleciliğin değişik şekillerinden ibarettir. Bu kanının ortaya çıkışında akademi üyesi de olan V. V. Struve’nin 1940’da yayınladığı makalesinde ATÜT sorununun kesin olarak çözüldüğünü iddia etmesi de etkili olmuş gözükmektedir (Chesnaux, 1970: 31-33).

Wittfogel’in çok tartışılan Oriental Despotizm (1957) kitabına kadar unutulmuş gözüken kavramın özellikle Fransa merkezli⁸⁶ yoğun entelektüel tartışmaları başlattığı görülmektedir. ATÜT tartışmasının marxian gelenekte yeniden tartışılmaya başlanması 1950’li yılların ikinci yarısından itibaren uluslararası sistemde ve siyasal yapıda meydana gelen değişimlerle de doğrudan ilintili gibi gözükmektedir. Bu çerçevede Asya, Afrika ve Latin Amerika’nın uluslararası politikada daha yoğun biçimde yer tutmaya başlamasının altı çizilmelidir. İkinci Büyük Savaşın sona ermesinin ardından ulusal kurtuluş hareketlerinde görülen atılım, BM’ye Asyalı ve Afrikalı pek çok yeni devletin girmesi, ekonomik kalkınma, yeni bağımsızlığına kavuşan devletlerdeki kapitalist olmayan yolun tanımlanması sorunları, bağımsızlıktan önce olduğu gibi sonra da bu ülkelerdeki siyasal mücadelelere yön verecek olan sınıf yapılarının doğru bir şekilde değerlendirilmesi zorunluluğu Marxistleri kapitalizm öncesi devresinde bulunan Avrupalı olmayan toplumları eskisinden daha sıkı bir şekilde incelemeye zorlamıştır. Ayrıca Avrupa dışı ülkelerin tarihleriyle ilgili yaşanan gelişmeler de ATÜT tartışmasının yeniden gündeme gelmesinde etkili olmuş gözükmektedir.

Bu tartışmaların Türkiye’de de yansıması olmuştur. ATÜT tartışmasını Türkiye’de başlatan, Enver Abdül Malik’in *Mısır: Askerî Toplum* kitabını Türkiye’ye getirterek tanıdıklarının üzerinde düşüncelerini sağlayan Kemal Tahir olmuştur.⁸⁷

⁸⁶ Kavramın Fransa merkezli tartışılmasının en önemli sebebi Cezayir Bağımsızlık Savaşı’nın Fransa solunda yarattığı çatlaktır.

⁸⁷ Hilâv, Marx ve Engels’in doğu toplumları ve Türkiye üzerine tezlerine ilişkin kitaplara, bu konu üzerine çalışmaya başladıkları dönemlerde Türkiye’de ulaşmalarının çok güç olduğunu; bu kitaplara daha çok Kemal Tahir’in kitaplığından eriştiklerini söylemektedir. Bak: (Bağdatlı, 2012: 41-44), (Hilâv, 2008: 102). Sencer Divitçioğlu da ATÜT tartışması üzerine Türkçe’deki ilk metinlerden

Bu alanda yayınlanan ilk yazı da yine Selahattin Hilâv tarafından, Kemal Tahir'in teşviki ile kaleme alınmış ve *Eylem* dergisinde yayınlanmıştır. Aynı yıl Godelier'nin ATÜT kitabı Atilla Tokatlı tarafından Türkçeye çevrilmiştir. 1965 ve 66'da Yves Lacoste'un sırasıyla *Az Gelişmiş Ülkeler* ve *Sınıf Açısından Az Gelişmişlik*⁸⁸ kitapları Türkçeye çevrilmiş; 1966'da Bahattin Akşit'in *Türkiye'de Azgelişmiş Kapitalizm ve Köylere Girişi* ve Sencer Divitçioğlu'nun, deneme alt başlığıyla *Asya Tipi Üretim Tarzı ve Az Gelişmiş Ülkeler* kitapları yayınlanmıştır. 1967 yılında ise hem Sencer Divitçioğlu'nun *Asya Tipi Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu* kitabı hem de Kemal Tahir'in *Devlet Ana* isimli eseri yayınlanmıştır. Takip eden dönemde ise ATÜT tartışmasına farklı perspektiflerle yeni açılımlar getiren İdris Küçükömer'in *Düzenin Yabancılaşması* ve Muzaffer Sencer'in *Osmanlı Toplum Yapısı* başlıklı eserleri yayınlanmıştır.

ATÜT tartışmasının gelişmesinin hem politik hem de teorik anlamda Türkiye sosyalist hareketi açısından önemli yansımaları olmuştur. 7. *Sanat Dergisi*'nde Kemal Tahir'in ATÜT'ün Türkiye'de tartışılmasına zemin hazırlayan düşünsel çabalarını eleştiren Vedat Türkali "*Kemal Tahir'in tarih tahlilleri 'Bugün Türkiye'de burjuva sınıfı yoktur, sınıflar doğmamıştır' sonucunu kabule zorluyor. Bu ihanete kadar gidebilecek bir hatadır*" (Türkali, 1985) cümleleriyle tartışmayı kristalize etmiş gözükmektedir.

Tartışma dönem içerisinde şiddetlenerek devam edecektir. Türkiye'nin toplumsal yapısı tartışmasının gelip dayandığı nokta Türkiye'de feodal yapıların hâlâ hakim olup olmadığı, Türkiye'nin önündeki safhanın demokratik devrim mi yoksa sosyalist devrim mi olduğu tartışması olacaktır. Bu tartışma devrim stratejisi tartışmasının da temelini teşkil etmektedir denilebilir.

Şahin Alpay ATÜT'ü oportünizmin sarıldığı bir kavram olarak gösterecektir (Alpay, 1969: 448-477). Şahin Alpay'la benzer bir kanaat taşıdığını söyleyebileceğimiz M. Belli ise her şeye rağmen tartışmayı orijinal bulmaktadır:

"Şimdiye kadar Türkiye'de fikir alanında hep Avrupa'da modası geçmiş olan şapkaları başımıza denemiştir. Asya üretim tarzı için

birisi olan 1966 tarihli çalışmasının önsözünde tartışmanın şekillenmesindeki katkılarından dolayı Kemal Tahir'e teşekkür etmektedir. Bak. (Divitçioğlu, 1966: 7).

⁸⁸ Bu kitaba Niyazi Berkes *Yön* dergisinde sekiz sayı süren bir yazı dizisiyle cevap verip eleştiriler getirmiştir. Bkz. (Berkes, 1966a), (Berkes, 1966b), (Berkes, 1966c), (Berkes, 1966d), (Berkes, 1966e), (Berkes, 1966f), (Berkes, 1966g).

aynı şeyi söyleyemeyiz. Batıda bu şapkanın modası henüz geçmemiştir.” (Belli, 1969a: 279-286).

1.2.3. İslam-Sosyalizm Tartışması

ATÜT tartışmasının tetiklediği bir başka tartışma İslâmiyet ve sosyalizm tartışmasıdır. Solda özellikle N. Berkes, M. Belli, D. Avcıoğlu, M. C. Anday, S. Hilâv'ın katılımıyla⁸⁹ yürüyen Türkiye’de sosyalizm ve İslâmiyet’in bir arada konuşulmaya başlanmasına zemin hazırlayan ve akabinde hararetli bir tartışma ortamı oluşmasını sağlayan metin Yön Yayınları arasında 1965 yılında neşredilen Roger Garaudy’nin Sosyalizm ve İslâmiyet isimli kitabıdır (Garaudy, 1965a).⁹⁰

Türkiye’de kendilerini sosyalist olarak adlandıran düşünürlerin İslâmiyet ve sosyalizm arasındaki ilişkiye ilgilerinin daha erken dönemde başladığı söylenebilir.⁹¹ Hikmet Kıvılcımlı bu meseleyle daha erken dönemlerinde ilgilenmiş gözükmese de Selahattin Hilâv’ın Hikmet Kıvılcımlı ile birlikte sosyalist düşüncenin Türkiye’deki öncüleri arasında gösterdiği (Selahattin Hilâvla Söyleşi, 1999) A. Cerrahoğlu ya da daha bilinen adıyla Kerim Sadi’nin “İslâmiyet ve Sosyalizm Bağdaşabilir mi?” başlıklı makalesi ve *Bir İslâm Reformatörü: Mehmet Akif* kitabı unutulmamalıdır.

Kıvılcımlı İslâm’ın özünde bir 'askercil demokrasi' ya da 'harbî komünizm' olarak değerlendirilebileceğini savunur. Kıvılcımlı’ya göre Mekkî sureler İslâm’ın bu ilkel sosyalist özünü korumak için konulmuş tedbirleri göstermektedir. Bununla birlikte Kıvılcımlı İslâmiyet’te hem ilkel sosyalizmin hem kaldırma hem koruma gibi çelişkili bir durum olduğunu da savunmaktadır⁹² (Kıvılcımlı, 2016: 285-288).

60’lı yıllarda ise bu konu etrafında tartışmaların büyük ölçüde Yön dergisinde görüldüğü söylenebilir. Kavramın dergide ilk kullanıldığı tarih 1963

⁸⁹ Az gelişmiş ülkelere ilişkin ilgiyi sistematik hale getiren F. Naci’nin bu tartışmaya esaslı bir katkı yapmamış olması ilgi çekicidir.

⁹⁰ Aslında bu kitabın Türkçedeki serüveni de düşünce tarihçiliği açısından oldukça önemlidir; çünkü kitabın orijinal ismi *Arap-İslâm Medeniyetinin Tarihi Katkısıdır* (Cemal Aydın’la Mülakat, 2014). Kitabın mütercimleri Doğan Avcıoğlu ve E. Tüfekçi kitaba Türkçede *Sosyalizm ve İslâmiyet* adını vermişlerdir.

⁹¹ Dipnot Yayınları tarafından yayınlanan *Türkiye Sosyalist Solu* kitabında bu tartışmaya ait hiçbir metnin bulunmadığını işaretlemek Türkiye’de sosyalist solun fikrî serüveninin hatırlamaktan kaçınan endişeli hâline dair birtakım çıkarımlarda bulunmayı mümkün kılacaktır. Bak: (Türkmen, 2013).

⁹² Necmi Erdoğan Kıvılcımlı’nın İslâmiyet hakkındaki tezlerini değerlendirdikten sonra onun bir tür 'Marksist Ali Şeriatî' olduğunu ileri sürmektedir (Erdoğan, 2009: 189). Tanıl Bora da Erdoğan’ın bu tezine katılmaktadır (Bora, 2016: 221).

yılıdır. Bu tarih Mısır, Suriye ve Irak'ta Baas rejimlerinin de aynı kavram etrafında tartışmaya başladıkları tarihtir (Landau, 1978: 90). Bu durum Baas tecrübesinin özellikle Avcıoğlu tarafından dikkatle takip edildiğinin güzel bir göstergesidir.

Yön dergisinde İslâmiyet'in ayrıntılı biçimde ilk ele alınışı Gülten Kazgan'ın Türkiye'de laikliğin neden yerleşemediği üzerine tarihsel bir perspektifle hazırladığı yazısındadır denilebilir (Kazgan, 1962b: 8). Ardından Hz. İsa'nın sosyalist olup olmadığına ilişkin bir inceleme yazısı oldukça dikkat çekicidir (Deriş, 1962: 9) ve gelecek sayılarda İslâmiyet'in de sosyalizm açısından değerlendirileceğinin habercisi gibidir. Nitekim derginin 37.sayısında Hilmi Özgen bir biçimde İslâmiyet'i sosyalizm bağlamında ele almayı denemiştir. Özgen'e göre "Muhammed'in elçiliği ile gelen Kur'an İncil'e nazaran belki daha az insancıl ve sosyalisttir" (Özgen, 1962: 9).

Bununla birlikte 1960'lı yılların ilk yarısında her şeye rağmen aydınlar genellikle dini gerici bir akım olarak gördükleri için ona güvenilmemesi gerektiği kanaatindedir. Mümtaz Soysal'ın aşağıdaki cümleleri bu bakımdan dikkat çekicidir:

Sosyalistler aydın din adamı eliyle köyü uyandırmak ve kalkındırmak gibi formullere saplanmamalıdır. Silahın geri tepmesi ve sosyalizmi akıl dışı yollara sürüklemesi her zaman mümkündür. Sosyalizmin en büyük müttefiki öğretmen (Soysal, 1962b: 20).

Sonraki dönemde sosyalizm tartışmalarının gerçekleştirildiği Yön dergisinde de bu dönemde dine karşı teyakuzda bir tavrın ağır bastığı söylenebilir. İslâmiyet gerici bir ideoloji olarak değerlendirilmekte dolayısıyla sosyalizm ile irtibat noktaları olamayacağı düşünülmektedir. Türkiye'de dinin ve dinle irtibatlı bir milliyetçiliğin Millî Mücadele yıllarından önce ve sonra Cumhuriyet'in husule geldiği devirlerde Türk toplumunda önemsendiği; Türkiye'de ortaya konacak sosyalizmin özellikle dinle temas etmesi gerektiği şeklindeki bir makale büyük ihtimalle Doğan Avcıoğlu'nun "Benimsemediğimiz bu tezin ilgi çekici tartışmalara yol açacağını sanıyoruz" ön notuyla yayınlanmıştır. İlgili makalede esas olarak üzerinde durulan husus ise Türkiye'de sosyalizmin dine yöneliminin yanlış olduğudur. Yazara göre dinin reformları önleyici bir hâle gelmesi onun hakim sınıf tarafından kullanılmasının bir neticesidir. Yoksa sosyalist bir temele oturtulmuş dinin korkulacak bir tarafı yoktur. Türkiye'de gerçekçi bir sosyalizm de ancak böyle inşa edilebilir (Tokgöz, 1962: 15).

Yön'ün ikinci dönemi diyebileceğimiz 78.sayı sonrası dönemde Fethi Naci'nin hazırlamaya başladığı "Üçüncü Dünya Konuşuyor" başlıklı bölüm gerçekten ilgi çekicidir. Fethi Naci bu bölümde İslâmiyet ve Sosyalizm üzerine tercüme metinler yayınlamaktadır. Bunların en ilginç örneklerinden birisi 82.sayıda Muhammed Uda'dan (Udeh) Sevil Avcıoğlu tarafından tercüme edilerek yayınlanan metindir. Bu makalede Udeh bilimsel sosyalizm ile islâmiyet arasında önemli farklar bulunmadığını; her iki sistemin de akıl yoluyla gerçekleri elde etmeye çalıştığını iddia etmiştir (Uda, 1964: 12).

Üçüncü dünyada kendisini sosyalizm olarak takdim eden yönetimlerin artması; hem sosyalist hem de Müslüman olduğunu iddia eden Mısır, Cezayir gibi ülkelerin ortaya çıkması sosyalist aydında da İslâmiyete ilişkin bir ilgi meydana getirmiştir. İslâmiyet ve sosyalizm arasında benzerlikler üzerinde duran dikkat çekici yazılardan birisi Le Monde gazetesinden tercüme edilerek yayınlanmıştır (Kahn, 1965: 8-9).

1965 seçimlerine yaklaşılrken Yön'de İslâmiyet ve sosyalizm arasındaki ilgiyi vurgulayan makalelerin arttığı gözlenmektedir. Bu sadette özellikle Cezayir tecrübesinin tartışmanın başlamasında önemli olduğunun altı çizilmelidir.⁹³ Sevim Belli Cezayir'in kendisinin ilgisini çekmesinin sebebi olarak İslâm sosyalizmini kuracağını ilan eden bir Arap ülkesi olmasını göstermektedir (Belli S. , 2006: 487). Yön dergisinde tartışmayı başlatacak olan Garaudy'den alınan yazının başlığı tartışma ile amaçlanı çok daha net bir şekilde ortaya koymaktadır: (Garaudy, 1965b: 8-9). Yazının başlığında vaad edilen şey şudur: İslâmla hemhal olmuş bir sosyalizm mümkündür.

Garaudy'nin kitabının yayınlanması üzerine Kim dergisinde yayınlanan ve kendisiyle Garaudy'nin aynı düzlemde düşündüğünü iddia eden bir yazıya cevaben tartışmaya dahil olan Berkes, İslâm ve sosyalizmin bir terkipte bir araya gelemeyeceğini ifade ettiği gibi İslâmiyet'in de Garaudy'nin anladığı ve gösterdiği gibi tek bir hali olmadığını, bütün İslâmiyetlerin bir çuvala sokuşturulmasının Batılı bıkışlığının bir neticesi olduğunu savunmaktadır. Berkes'in yazıları tartışmayı boyutlandırması adına önemlidir. Çünkü Berkes Batı ve Batıcılığa eleştirel

⁹³ Bu konuda ilk makalenin yayınlandığı Yön dergisinin 117.sayısının kapak mizanpajı konu hakkında ufuk açıcudur. Sağ üstte "İslâmiyet ve Sosyalizm" ibaresi bulunmaktadır. Sol altta ise "Cezayir Ordusu ve Sosyalizm" ibaresi dikkat çekmektedir.

yaklaşımının aynen Doğu ve Doğuculuğa da uygulanması gerektiğini savunmaktadır (Berkes, 1965: 16). Berkes burada belirgin bir şekilde Garaudy'yi indirgemecilikle ve İslâmiyet'i sadece Cezayir üzerinden değerlendiriyor olmakla eleştirmektedir.⁹⁴

Berkes'e kitabın tercümanlarından birisi sıfatıyla verdiği cevapta Belli öncelikle kitabı neden değerli bulduğunu açıklamaktadır. Belli'ye göre İslâmiyet bugün Türkiye'de emperyalizm ve işbirlikçilerinin kullandıkları bir unsur gibi gözükmekle birlikte bir Müslüman sosyalizminden bahsedilebilirken bir Müslüman kapitalizminden bahsedilmiyor olmasının üzerinde durulması gerekir. Ayrıca Berkes'in yaptığı gibi Garaudy'e söylemediği şeyleri söyletmek için de uğraşılmamalıdır. Çünkü Garaudy bu kitabıyla Fransa'daki yaygın kanaatlerin tam aksi bir istikamette bulunmuştur ve böylelikle bir bakıma da Fransa'nın Cezayir'deki günahlarının kefareti ödemiştir. Belli'ye göre Berkes'in Doğu ve Batı kavramlarına yüklediği anlamların sorgulanması gerekir. Türk ulusu batılı anlamda bir ulus değildir. Peki doğu ne demektir? Belli'ye göre Doğu milli demokratik devrimini henüz gerçekleştirememiş, emperyalist batı karşısında hâlâ milli kurtuluş savaşı ile yükümlü olan uluslardır. Bu bakımdan Türk ulusu da doğulu bir ulustur. Bu Türkiye ile Cezayir aynı demek değildir. Fakat Türk toplumunun gerçeklerine inmek de toplumcu aydının görevidir (Tüfekçi, 1965b: 143).⁹⁵

Belli'ye cevabında Anday'ın emperyalist kültür ve ulusal kültür tartışması yapması hayli ilgi çekicidir. İslâmiyet ve sosyalizm arasında müşterekler bulunup bulunmadığı ya da bulunup bulunamayacağı konusunda Cezayir tecrübesini de dikkate alarak yürütülen bir tartışmada ulusal kültüre vurgu yapılmış olması hassaten önemlidir. Bu yaklaşım dönemin entelektüellerinde enternasyonalizm ile milliyetçilik arasındaki çatallanmayı ve tercihleri açık bir biçimde göstermesi bakımından önemlidir (Anday, 1966). Belli'nin de Anday'a verdiği cevapta ulusal kültürü Japonya ve Çin örneğinden hareketle önemseydiğini ifade etmesi bu durumu açıklıkla göstermektedir (Tüfekçi, 1966a: 15).

⁹⁴ Melih Cevdet de Berkes'le aynı kanaattedir: "Garaudy'nin Arap'ta gördüğü bize uymaz." Anday şöyle sonlandırıyor yazısını: "Geriye ne kalıyor? Sosyalizmi artık Marx'tan Engels'ten değil İbn-i Haldun'dan öğrenmek mi? Bu mu olacak bizim kendi değerlerimize dönmemiz?" (Anday, 1965: 10). Taner Timur ise Garaudy'den kendisinin de etkilendiğini aktardıktan sonra Berkes'in Garaudy'yi daha önce duymadığını iddia etmektedir (Şüyun, 2013: 64).

⁹⁵ Mihri Belli, E. Tüfekçi mahlasıyla metinler yayınlamıştır. Bu metinde de Tüfekçi'ye yapılan atıflarda bu durum akılda tutulmalıdır.

Berkes'in Belli'ye cevabında da özgünlüğe yapılan vurgu dikkat çekicidir. Berkes batı ve batılılaşma kavramlarına karşı olduğu gibi doğu ve doğululaşma kavramlarına da karşı çıktığına vurgu yapmaktadır: "[B]iz ne doğuluyuz ne batılı. Ne güneyliyiz ne kuzeyli." İslâmiyet'in en eşitlikçi yorumunun Türkler arasında geliştiğinden bahseden Berkes'e belli ki en çok Cezayir'deki İslâmiyet'le Türklerdeki İslâmiyet'in eşitlenmesi dokunmuştur. Kuzey Afrika'da gerçekleştirdiği seyahatten aktarımlarda bulunan Berkes'in en can alıcı vurgusu ise Cezayir Devrimi'nedir. Berkes Cezayir'de devrim falan yok demektedir. Cezayir'in (Bin Bella'nın) en büyük yanılgısının bağımsızlıkla devrimi karıştırması olduğunu; Garaudy'nin en büyük yanıltıcılığının da buradan kaynaklandığını ileri süren Berkes (Berkes, 1966: 8 ve 10) İslâm ve sosyalizmin aynı terkipte bir araya gelemeyeceği konusunda ısrarlıdır.

Belli Berkes'i cevaplarken bir konuda onunla hem fikir olduğuna vurgu yapıyor: "Aslında tartışma konumuz Cezayir ve Müslüman sosyalizmi değil, Türkiye Türkiye'nin dünyada yeri ve devrime yönelimi konusudur. Bu da Türk toplumcularının temel ideolojik sorunudur." Burada Belli'ye göre temel mesele şudur: Müslüman sosyalistlerine karşı tavrımız ne olmalıdır? Belli sosyalizmin iktisadi prensiplerini benimsemiş ve karakteristiği anti-emperyalizm olan hareketlere yaklaşımın olumlu olması gerektiği kanaatindedir (Tüfekçi, 1966b: 9-10). Garaudy'nin esas olarak Fransız okuruna öğütte bulunduğunu ileri süren yazar ulusal kurtuluş savaşı vermiş Türk ulusunun böyle bir öğüde ihtiyacı olmadığını vurgulayarak tartışmanın ana eksenini bir kez daha ortaya koymuş oluyor. Bununla birlikte Belli'nin tartışmayı ATÜT'e de uyarlayarak boyutlandırması ve doğuda feodalitenin olmadığını söylemenin emperyalizme hizmet ettiğini vurgulaması ilgi çekicidir. Diğer bir deyişle doğuda feodalite vardır, emperyalizmin saldırısı söz konusudur ve buradaki milletler hâlâ milli kurtuluş savaşı vermekle mükelleftir.

Bu tartışmanın en önemli yanı dinin bir sosyal gerçeklik olarak kabul edilmiş olmasıdır. İlginçtir, birkaç yıl sonranın sentetik Marksist-Leninist atmosferinde önemsizleşecek, değersizleşecek din olgusu, Marksçılışmanın tahammülsüzlüğü öncesinde oldukça tutarlı bir biçimde ele alınmaktadır. Tartışmada dinin devrimci potansiyelinin olup olmadığı çelişmesinin merkezde olduğu söylenebilir. Geline nokta ise özellikle İslâmiyet'in tarihin belli dönemlerinde devrimci bir potansiyel taşıyabildiğidir (Hilâv, 1966a). Bununla

birlikte mevcut koşullarda dinin rolünün ne olacağı yazarlara göre tartışmalıdır. Özellikle sosyalizmi bir tür kemalizm olarak değerlendiren yazarlarda (Berkas, Anday) dinin emperyalizmin işbirlikçisi durumuna geldiği (ve dolayısıyla gericiyleştiği) dolayısıyla ilerici bir atılım yapamayacağı düşüncesi baskındır.

Bu tartışmaya en ilginç katkılardan birisi Cahit Tanyol'un yazı dizisidir.⁹⁶ Tanyol İslâmiyet'in özel mülkiyeti, daha doğrusu üretim mülkiyetini yasakladığını iddia etmektedir. Tanyol'a göre Marx ve Lenin'in devletsiz topluma geçiş idealleri Kur'an'la uyum içerisindedir. Burada Tanyol bir ayırım yapma ihtiyacı hissetmiştir. İslâmiyet bir din olması hasebiyle materyalist değil realisttir. Ancak sosyalizm ile de materyalizm zorunluluğu demek de değildir. Gerçekte de Allah'ın kullarına vaad ettiği cennet sosyalist bir cennettir (Tanyol, 1965: 7).

1960'ların sonunda İslâm ve sosyalizmden bir terkip yaratma arayışı, Kanlı Pazar'ın da etkisiyle ezilmesi gereken bir gerici güç ve ilerici güç arasındaki mücadele biçimine dönüşmüştür. Taner Timur gibi mutedil sesler duyulmaz hale gelecek⁹⁷; sosyalist soldaki Marksçılaşıma eğilimine paralel olarak din bir afyon, yok olacak bir mesele, feodal bir yapı olarak görülmeye başlayacaktır. ⁹⁸ Sosyalizmin başına herhangi bir takı eklemek (İslâm sosyalizmi gibi) küçük burjuva milliyetçiliğine, reformizme ya da oportünizme sapmak olarak değerlendirilmeye başlayacaktır (Alpay, 1970). Milli kurtuluş hareketinin en büyük düşmanı irticadır ve irtica camiler, kuran kursları, imam-hatip okulları gibi yerlerde yurt çapında örgütlenmektedir (Aydınlık, 1969a: 419).

1.2.4. Devrim Stratejisi Tartışmaları: Ara Tabakalar ve Devrimdeki Rolü

Türk toplumunun özgünlüğü veya farklılığı ya da aynılığı üzerine tartışmaların merkezinde feodalitenin olduğunu gördük. Bu durum ortaya şöyle bir netice çıkarmıştır: Türkiye'deki devrim mücadelesi anti-feodal mi olmalıdır, anti-emperyalist mi olmalıdır? Anti-emperyalist bir mücadele yeterli midir, yoksa değil

⁹⁶ Esasen Tanyol'un Garaudy'nin kitabı dolayısıyla bu tartışmaya katılmadığı, İslâmiyet ve sosyalizm meselesi üzerinde kitap yayınlanmadan, hatta kitaptan bir pasaj Yön dergisinde yayınlanmadan önce girdiği not edilmelidir.

⁹⁷ Taner Timur Dinci İdeolojinin Gelişme Çizgisi ve Sınıfsal Anlamı başlıklı dönem için değerlendirdiğinde ayrıksı sayılabilecek yazısında dinin beşerî duygudan doğduğunun farkedilmesi gerektiğini belirterek sosyalist sola dine inanan kişileri yobaz, mürteci, gerici olarak değerlendirmemeyi önermektedir (Timur, 1969). Devrimcinin dinle bir problemi olmamalı tezini işleyen bir başka yazı için bak: (Sönmez, 1969).

⁹⁸ Örneğin Eroğul Marx'ın kehanetine uygun biçimde dinin son kertede ortadan kalkacağı kanaatinde. Bak: (Eroğul, 1970).

midir? Türk toplumunun henüz feodal nitelikte olduğunu ileri sürenler anti-feodal mücadelenin öncelenmesini ve bu mücadelenin bürokrasinin ilerici kanadıyla yapılmasını savunurken, Türkiye'nin büyük ölçüde feodal yapıları tasfiye ettiğini savunanlar anti-emperyalist mücadelenin yeterli olduğunu, mücadelenin işçi sınıfı ve onun partisi öncülüğünde yapılması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.

Strateji tartışmaları, devrimde küçük burjuvazinin rolü gibi konular devrim stratejisi tartışmalarından önce TİP tartışmaları esnasında gündeme gelmiştir. Bu tartışmanın fitilini ateşleyen pratik neden TİP'in 1965 seçimlerinde aldığı netice, düşünsel olarak tetikleyen ise İslâm ve sosyalizm tartışmasıdır. İslâm ve sosyalizm tartışması hem ATÜT tartışmasına hem de Cezayir deneyimi gibi deneyimlere tealluk eden boyutlarıyla önemlidir. Dolayısıyla Osmanlı toplum yapısı, İslâmiyetin rolü ve vasfı üzerine 1960'lı yılların sonuna doğru yoğunlaşan tartışmaların sosyalist solun içerisinde esasen oldukça pratik bir sebebi vardır: Devrim stratejisinin ve müttefiklerin belirlenmesi ve benimsenmesi.

Milli demokratik devrim tezinde müşahhaslaşan ancak *Yön* çevresi gibi farklı varyasyonları da olan cep, burjuvazinin milli unsurları ile herhangi bir sınıf veya partinin öncülüğü olmaksızın ittifak yapılabileceğini savunmaktayken, Türkiye İşçi Partisi'nde belirginleşen ve yine farklı varyasyonları da olan çizgi burjuvazinin bütün unsurlarının emperyalizm ile iş birliği halinde olduğunu; mücadelenin işçi sınıfının örgütü altında yapılması gerektiğini savunmaktadır. Her şeye rağmen iki tarafında milli devrim konusunda uzlaştıkları gözlenir. Esaslı uzlaşmazlık konusu demokratik devrim yani anti-feodal devrim safhasındadır.

Milli demokratik devrim çizgisine göre feodal ağalar emperyalizmin işbirlikçisi değil feodal bir sınıftır TİP'e göre ise ağalar tarım kesimindeki kapitalist üretim ilişkilerinden yararlanan ve dolayısıyla emperyalizmin işbirlikçisi olan bir sınıftır. Dolayısıyla ağalar sınıfına karşı anti-emperyalist ve anti-kapitalist bir mücadele yeterlidir. Milli demokratik devrim çizgisi anti-emperyalist mücadelenin yetersizliği, antikapitalist mücadelenin imkansızlığı üzerinde durmaktadır. Bu çerçevede Türkiye İşçi Partisi çizgisi demokratik devrimi gereksiz bulurken milli demokratik devrim çizgisi zorunlu bulur.

Her iki taraf da tezlerini Osmanlı toplum yapısı ile test etme meşrulaştırma doğrulama gayretindedir. Örneğin Osmanlı Devleti sömürge olmuş mudur, olmamış mıdır? Avcıoğlu'na göre doğrudan sömürge olmamışsa da emperyalizmin

boyunduruğuna girmiş, sömürge tipi kapitalist bir ekonomik görünüm arzemiştir (Avcioğlu, 1987a: 174). Osmanlı toplumsal yapısının niteliğı üzerine tartışmanın başka pratikleri Kürt meselesi konusundadır. Bir taraf meseleyi tamamen feodal yani ilkel bulurken diğerk taraf büyük ölçüde etnik ve ulusal bir mesele olarak değerdendirecektir. Kürtlerde feodal yapıların yaygın olduğı görüşü ile Kürtlerde feodal ilişkilerin zannedildiğı gibi olmadığı görüşü hatta kapitalist ilişkilerin egemen olmaya başladığı görüşü bu tartışmanın taraflarını teşkil edecektir.⁹⁹ Bu konuya çalışmanın ilerleyen bölümlerinde daha ayrıntılı temas edilecektir. Şimdi devrime hangi sınıfın öncülük edeceği, sınıfların rollerinin ne olacağı tartışmasını biraz daha ayrıntılandırılım.

1.2.4.1. Milli Burjuvazi-Küçük Burjuvazi-Ara Tabakalar

Yukarıda da ifade edildiğı üzere tartışmanın boyutlarından birisi milli burjuvazi ile ittifak yapılıp yapılmayacağıdır. Milli burjuvazinin vasfı ve rolü sadece devrim stratejisi tartışmaları esnasında değil önceki dönemde de ayrıntılı bir şekilde tartışılmıştır. Ancak milli burjuvazi üzerinden görüş ayrılıklarının sertleşmesi ve uzlaşmazlıkların ortaya çıkması devrim stratejisi tartışmaları neticesindedir.

Dolayısıyla bu konuda görüşlerin dönem boyunca çeşitlilik arzettiğı söylenebilir. Behice Boran milli burjuvazinin sağlam bir müttefik olup olmadığı konusunda şüpheli hatta olumsuzdur. Boran'a göre öncelikle Türkiye'deki milli burjuvazinin iktisadi kapasitesinin ve gücünün ne olduğu sorusunun cevaplanması gerekmektedir ve Boran'a göre Türkiye'deki yerli sanayici grubu yabancı sermayeye direnmek yerine onunla iş birliği etme arayışı içerisinde. Bazı Latin Amerika ülkelerinde milli burjuvazinin anti-emperyalist savaşların ve direnişlerin başına geçtiğı görülmekle birlikte Türkiye'de koşullar farklıdır çünkü Türkiye silahlı kurtuluş mücadelesini 40 yıl önce tamamlamıştır. Bu ortamda Türkiye'de faşist cepheye karşı ana unsurlar sanayi ve tarım işçileri ile fakir köylülerdir. Bunlar ana sınıflardır ve en kısa sürede şuurlandırılmaları gerekmektedir (Boran, 1963a: 10).

⁹⁹ Kürt meselesine solun bir kısmının 1971'e giden süreçte de duyarsız kaldığı söylenebilir. Sevim Belli hatıratında Çin, Afrika halkları için gözyaşı dökerken Kürt meselesine ilişkin bir hassasiyet geliştirmedeğı için utandığını belirtmektedir (Belli S. , 2006: 113).

Fethi Naci ise ihtiyat payı bırakmaktadır, Boran kadar kötümser değildir. Fethi Naci bir milli sanayiciler grubundan bahis açmaktadır. Ona göre bu grup özde kompradorlar ve küresel kapitalizmle çelişme halindedir. Ancak işçi hareketi onu ürküttüğünden bir takım gerici mekanizmalara sığınmaktadır. Ancak bu grup bilinçlenebilirse Fethi Naci'ye göre anti-emperyalist cephe içinde yer alabilir. Bu sebeple Türk sosyalistleri yabancı sermaye ve işbirlikçilerine karşı verdiği mücadelede milli sanayicilerin yanındadır (Fethi Naci, 1967e: 7).

Adil Aşçıoğlu'na göre emperyalizme karşı milli burjuvaziye harekete geçirmek oldukça zor gözükmemektedir. Bununla birlikte emperyalizmin Türkiye'nin dış ticaretindeki payının azalması milli burjuvazinin emperyalizme karşı harekete geçmesinde etkili olabilir. Fakat 1966 koşullarında milli burjuvazi içerisinde çok az bir aydın kesim ve milliyetçiler sosyalizmin tabii müttefikleri durumundadır. Bu çerçevede sosyalizm ve milliyetçiliğin birbirinin tamamen zıddı şeyler olduğuna ilişkin yüzyıllardır süregelen yaygın yanlış da büyük bir hızla düzelmemektedir. Sosyalizmin evrensel bir hedef için ulusal çıkarlardan vazgeçmek olmadığı yavaş yavaş anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Aşçıoğlu evrensel bir sosyalizm çıkarı ile milli çıkarın çelişmesi durumunda milli çıkarı tercih etmenin sosyalist bir hareket olacağını kabul etmiş olur. Bağımsızlık çok önemli bir parametredir. Aşçıoğlu da buna vurgu yapmayı ihmal etmemektedir. Yazara göre ülkelerin bağımsızlıklarına tasallut eden kapitalizmdir, sosyalizmin böyle bir yöneliminin olması söz konusu değildir. Burjuvazi sınıf çıkarlarını önemseyen ve milliyetçi olamayacağı için "Bu şartlar altında Türkiye'de sosyalist akım burjuvazi ile ittifaktan büyük bir fayda sağlayamaz. Sosyalizm ile milliyetçilik arasındaki bağların tabiiliği üzerinde durmak ve milliyetçiliğin ancak sosyalizmle de mümkün olduğu fikrine dayanmak, sözde milli burjuvazi ile ittifaktan daha hayırlı olsa gerektir." (Aşçıoğlu, 1966: 10).

Hem Boran'ın hem F. Naci'nin hem de Aşçıoğlu'nun kanaatleri milli burjuvazinin devrimdeki rolünün ne olacağına ilişkin tartışmaların esasını ortaya koymaktadır. Milli burjuvaziye devrim sürecinde bir rol düşebilir ancak bu milli burjuvazinin ne kadar milli olduğuyla doğrudan ilgili biçimde değerlendirilmelidir. Emperyalizme karşı duran, bağımsızlıkçı-milliyetçi burjuvazi devrimde müttefik olacağı gibi sosyalistler de bu milli burjuvazi saldırıya uğradığında onun yanında yer alacaklardır. "Milli burjuvazi" emperyalizmle iş birliği halindeyse yani

bağımsızlıkçı bir tavır içerisinde değilse (bunu milliyetçi değilse şeklinde okumak da mümkündür) o zaman değerlendirme de farklılaşacaktır.

Devrimin anti-emperyalist mi, anti-kapitalist mi, anti-feodal mi olacağı tartışması küçük burjuvazinin rolünün ne olacağı noktasında da tartışmaları beraberinde getirmektedir. Küçük burjuva reformizmi devrime giden yolda değerli midir, değerliyse bunun değeri nedir? Küçük burjuvazinin ilerici kanadının sosyalist devrime götürmesi söz konusu olabilir mi? Küçük burjuvazi sosyalist devrime götürecekse bunu hangi koşullarda gerçekleştirecektir? 1960'lı yılların başında "kestirme yol yoktur" sloganında kendisini gösteren; 1960'lı yılların ikinci yarısında "tepeden inmecilik" eleştirilerine dönüşen bir çizgide bu tartışmalar yürütülmüştür. Ara tabakalar ya da kapıkulu bürokrasisi olarak adlandırılan (tartışmada hangi tarafta olduğunuza bağlı olarak değişen) küçük burjuvazinin konumlandırılması meselesi devrim stratejisi tartışmaları edebiyatında hayli fazla bir yekuna isabet etmektedir.

Ara tabakalar kavramı kullanılır kullanılmaz akla ilk gelen isim Doğan Avcıoğlu olmaktadır. Küçük burjuvazinin devrimde önemli bir rolü olduğuna inanan Avcıoğlu 1960'lı yıllar boyunca düşüncesini bu ekseninde geliştirmiştir. Avcıoğlu ara tabakalar tabirini şöyle tanımlamaktadır:

“Nedir bu ara tabakalar? Bu bir mütecanis sınıf hatta mütecanis bir tabaka değildir. Ama hâkim sınıfların nispeten zayıf olduğu toplumlarda içinden çıktıkları sınıf ve tabakalardan bağımsızlaşmaktadır. Ara tabakalar politik hayatta sonucu tayin edici unsurdur. Bu büyük güçlerinin bilincine varmışlardır ve bu bilinç onları bağımsız kılmaktadır. Bu ara tabakalar toplumun ilerici kesimini teşkil etmektedirler. Çıkarları modernleşme ve hızlı kalkınmadan yanadır. Toplum hayatındaki önemli rolleri dolayısıyla öncü bir rol oynama, kendilerini özel çıkarlarının üstüne çıkmaya zorlayan tarihi bir misyona sahip sayma eğilimindedirler. Bu tabakalar burjuvazi kalkınma çabasında başarısızlık gösterdiği ve kütlelerden gelen sosyal baskı arttığı ölçüde kapitalist olmayan bir kalkınma yoluna yönelebilmektedirler.

Milli kurtuluş savaşımız bu ara tabakaların eseridir. İhtilal kadrosu, eşrafi ve kitleleri peşinden sürükleyerek savaşı başarıya ulaştırmıştır. İleri yönde birçok devrimleri gerçekleştirmekle beraber bu kadro toprak reformunu uzun süre ihmal etmiş ve milli bir kapitalizm kurmaya yönelmiştir.” (Avcıoğlu, 1966i: 8-9).

Küçük burjuvazinin öncü rolü ve devrimci potansiyeli konusunda ilk yıllarda bir konsensüs söz konusudur. Fethi Naci, içinde bulunulan safhada önemli olanın milli bir çizgide buluşulması ve demokratik değerlerin sahiplenilmesi olduğunu düşünmektedir. Fethi Naci bu demokratik değerleri anayasa, çok partili sistem ve genel seçimli bir düzen olarak ortaya koyar. Kendisinden dinleyelim:

"Meselelerimiz ancak Anayasalı, çok partili, genel seçimli bir düzen içinde çözülebilir. Her zaman böyle bir düzenden yana olmak meselelerimizin çözümü için zorunludur. Bunun için meselelerimizin çözümü kapitalist olmayan bir kalkınma yolunu savunanların ulusumuzun bütün demokratik sosyal kuvvetlerini bir araya getirebilmeleri şartına bağlıdır. Türkiye'nin temel meselesi planlı kalkınma ya da özel sektör mü devletçilik mi vb. değil ulusun bütün ilerici kuvvetlerini milli ve demokratik bir çizgide birleştirebilmek meselesidir; demokrasinin ve kalkınmanın gerçek teminatı budur."

Bu çerçevede Fethi Naci'ye göre milli burjuvazinin ilerici kanadıyla da ittifakın koşulları aranmalıdır çünkü milli burjuvazi de işbirlikçilerin ve emperyalistlerin ülke pazarından çıkarılması konusunda bağımsızlıkçı bir çizgidedir. Aynı şekilde şehir küçük burjuvazisi, aydınlar, aydın gençlik, serbest meslek sahipleri günün koşulları içerisinde en kısa sürede birleşilmesi gereken sosyal kuvvetlerdir." (Fethi Naci, 1963a: 12).

Aynı Fethi Naci devrim stratejisi tartışmalarının şiddetlendiği bir ortamda ara tabakalara atfedilen öneme eleştirel yaklaşmaya başlayacaktır. Fethi Naci'nin zaman içerisinde küçük burjuvazinin rolü konusunda eleştirel bir noktaya geldiği görülmektedir. Fethi Naci isim vermeden bir haftalık gazetenin (bu haftalık gazete *Yön'dür*) TİP programında ara tabakalardan bahis olmadığına yönelik eleştirisini cevaplamaktadır. Fethi Naci'ye göre metin yazarının TİP'i ara tabakalara karşı gösterme gibi bir kaygısı vardır ancak bu açık bir tahriftir. Ara tabakalar halkla ilişki kuramadıkları müddetçe halk yararına hiçbir şey yapmamışlardır. Bu sebeple Fethi Naci ara tabakaların bir sosyal güç sayılmasına karşı olduğunu ancak bunun ara tabakalara karşı olmak demek olmadığını iddia etmektedir (Fethi Naci, 1967b: 7). Bununla birlikte Fethi Naci işçi sınıfının önderliği konusunda da endişeye sahiptir. Fanon'a atıf yaptığı bir makalede köyden kente göçle daha iyi koşullara kavuşan işçi sınıfının mücadele potansiyelini kaybettiğini, bunun da işçi sınıfının bilinçlenmesini büyük ölçüde geciktirdiğini ileri sürmektedir (Fethi Naci, 1967j: 7).

Fethi Naci gibi Çetin Altan¹⁰⁰ da bu dönemde küçük burjuvazinin öncülüğü konusunda eleştirel bir noktaya gelmiştir. Altan halka dayanmayan bir sosyalizm anlayışında olan sosyalistleri sert şekilde eleştirmeye başlayacaktır. Altan'a göre nasıl ki Cezayir'i kurtarmak Paris'ten mümkün olmamıştır, İstanbul'dan da Anadolu'yu kurtarmak mümkün değildir (Altan, 1967b: 5).

Küçük burjuvazinin öncü bir rol oynayabileceğine ilişkin yaklaşımlara ilk eleştirilerin Aybar'dan geldiği söylenebilir. Aybar, *Sosyal Adalet* dergisinin kendisine yönelttiği bir soruda sosyalizmin Türkiye'de nasıl gerçekleşeceği üzerine kanaatlerini ifade ederken yukarıdan aşağı yerleşecek bir sosyalizm görüşüne mesafeli olduğunu hissettirmektedir. Aybar'a göre Türkiye'de sosyalizm safha safha gerçekleşecektir (Aybar ve Torun 5 Soruya Cevap Verdi, 1963: 9).

TİP'in İstanbul'daki parti toplantısında Türk sosyalizminin özelliklerini açıklayan Aybar, öncelikle TİP tüzüğü'nün ikinci maddesine atıfla Türk sosyalizminde işçi sınıfının önderliğinden değil demokratik öncülüğünden bahsedildiği üzerinde durmuştur. Aybar'a göre Türk sosyalizminin ikinci özelliği aşağıdan yukarıya doğru bir hareket olması ve tepeden inmeciliği kesinlikle reddetmesidir. Zira Aybar'a göre tepeden inmecilik sosyalizmin ret ve inkârı demektir (Aybar, 1967c: 5).

Aybar'ın sivil-asker bürokrasinin öncülüğüne ilişkin eleştirilerinin TİP tartışmaları ve CHP'nin TİP'e alternatif olarak belirmesi sonrasında daha da sertleştiği söylenebilir. Aybar 21 Ağustos 1966 tarihli konuşmasında şöyle demektedir:

“Halkımız yüzlerce yıl tepeden inme yönetim metotlarının ıstırabından çekmiştir ve ancak 1950'de kendisini ayak takımı sayan, tepeden bakan bu ceberrut, bu yukarıdan aşağı yönetim şekline kurtulmak fırsatını bulmuştur. Osmanlı tipi devlet yönetiminin mirasçısı olarak gördüğü CHP iktidarını devirmiştir ve o tarihten beri bu partiye iktidar fırsatı vermemiştir. Fakat o tarihte böyle bir alternatif de bulunmadığından CHP'yi devirmekle beraber onun yerine kendi temsilcilerini geçirememiştir. Bugün dava 1950'de başlamış devrimi tam yörüngesine oturtmak yani Türkiye İşçi Partisi'nin halk için tek kurtuluş yolu olduğunu halka anlatmaktır.” (Aybar, 1968: 474).

¹⁰⁰ Landau'nun "parlamento dışı muhalefetin peygamberi" olarak selamladığı (Landau, 1978: 56) Çetin Altan'ın TİP vekilliği süresince geçirdiği dönüşüm, 1971 sonrasında yaşadığı salınımlar çokça tartışılmıştır.

Aybar'ın bu ve benzeri ifadeleri hem TİP içerisinde hem de TİP dışı sosyalist çevrelerde eleştiriyile karşılanmıştır.¹⁰¹ Örneğin Arslan Başer Kafaoğlu (Kafaoğlu, 1966: 11-12) Türkiye'nin evveleski bir ceberrut devlet ve bu devletin aparatı kapıkulları tarafından yönetildiği; halkın 1950 seçimlerinde bu kapıkulu iktidarını yıktığı görüşünü çok tehlikeli bulmaktadır. Aksine, Kafaoğlu'na göre bu kapıkulu ülkeye giren yabancı egemenliğine varoluşsal olarak karşıdır, karşısındadır. Türkiye'deki kapıkulunu *Kongo evaluesi*¹⁰² ile ya da *Kazak cadetsi*¹⁰³ ile karıştırmamak gerekir. Bu güçler Kafaoğlu'na göre aynı zamanda kütlelerin gözünü boyayan bir karşı kuvvet değil sınırlı da olsa kütleleri aydınlatan bir "yan güç"tür. Burada Kafaoğlu ilerici her hareketin önemli olduğundan bahsetmektedir.

Peki ilericilik nedir? Kafaoğlu'nun cevabı şudur: "Antiempyalist ve antifeodal her hareket ilericidir. Laik davranışlar ilericidir, sosyalizmi yayan davranışlar ilericidir, hürriyetçi davranışlar ilericidir, milli davranışlar ilericidir. Bunları yürüten her güç ve kurum bizim yanımızdadır." (Kafaoğlu, 1966: 11-12) Dolayısıyla Kafaoğlu'na göre antifeodal ve antiempyalist hareketler sosyalist ve milliyetçidir.

CHP'nin devrimdeki rolünün belirsizleşmesi ve TİP'le çelişmesi; 1965 seçimlerinde TİP'in sadece %3 oy almasına karşın CHP'nin kitlesel desteğinin TİP'le karşılaştırıldığında daha ciddi boyutlarda olması TİP'in sorgulanmasını beraberinde getirecek; bununla birlikte TİP'i destekleyenler ve CHP'yi önemseyenler arasında küçük burjuvazinin devrimci potansiyeli dolayısıyla ayrışma sertleşecektir. Bu ayrışmanın en sert tartışmalara sebep olacak kısmı ise Aybar-Divitçioğlu ve Küçükömer'in üzerinde durdukları, aydının Osmanlı'dan itibaren halktan kopuk olduğu ve devrimci bir potansiyel taşımadığı eleştirisidir.

1969 Seçimlerinde AP ve CHP'nin küçük partiler aleyhine işleyen bir genişliğe kavuşmaları marjinalleşme eğilimini ve toplumsal yapı tartışmalarını arttırmıştır. Türkiye'nin toplumsal yapısı ve bu yapı içerisinde küçük burjuvazinin yeri ve rolü tartışması özellikle 1969 seçimlerinde TİP'in yaşadığı hezeyan dolayısıyla "Neden sürekli AP kazanıyor?" çelişkisi bağlamında ayrı bir önem

¹⁰¹ Çetin Altan, Aybar'ın ezber bozan çıkışlarını kendini önde gösterme tutkusunun bir neticesi olarak değerlendirmektedir (Altan, 1976: 87).

¹⁰² Kongo'da askerî bürokrasiye mensup olan kimseler.

¹⁰³ Cadet: Askerî öğrenci. Askerî bürokrasiye mensup.

kazanacaktır. Bu bağlamda Sencer Divitçioğlu'nun bir makalesi oldukça ses getirmiş gözükmetedir.

Sencer Divitçioğlu 1950'de Demokrat Parti'nin 1960 sonrasında ise Adalet Partisi'nin kazandığı seçim başarılarını anlaşılması güç olarak nitelemekte, bu meselenin anlaşılabilmesi için cumhuriyetin kuruluşundan sonraki 30 yıllık sürenin incelenmesi gerektiğini düşünmektedir. Yazar bu süreçte toplumsal sınıfların şekillenmesinin incelenmesinin Türkiye'de sosyalizm ve mukaddesatçılık gibi unsurların da anlaşılmasını kolaylaştıracağı kanaatindedir. Divitçioğlu'na göre bu süreçte başlıca üç toplumsal sınıftan bahsedilebilir: Sivil asker bürokrasi, ticaret ve finans burjuvazisi ve büyük toprak sahipleri. Bu sınıflardan ticaret ve finans burjuvazisi henüz gelişmediği için ve tarım kesiminde faal nüfus büyük ölçüde kendi toprakları üzerinde çalıştıkları için büyük toprak sahipliğinin tek başına iktidar olma ortamı gelişmediğinden, 19. yüzyıl Osmanlı toplumsal bünyesinde olduğu gibi asker-sivil bürokratların varlığı devletin ve milletin bekası için ön şart kabul edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sürecinde toplumun belli bir kesiminde sermaye birikiminin hızlanması sınıfsal bünyeyi değiştirecek şartların da hazırlanmasını sağlamıştır. Bu değişim 1950'den sonra burjuvazinin iktidarı ele geçirmesinin de önünü açacaktır. Böylece asker-sivil bürokratların Kemalist ideolojisi ile kapitalist ideoloji yer değiştirecektir. 1960 sonrasında da burjuvazi Adalet Partisi eliyle 27 Mayıs'ta bürokratların ele geçirdiği iktidarı geri almayı denemektedir. Divitçioğlu'nun gözlemine göre bu atmosferde TİP'in görevi bitmiştir. Kuruluşundaki sakatlıklar, mensuplarının bazılarının hıyaneti bazılarının delaleti TİP'in varlığını yitirmesine sebep olmuştur. Divitçioğluna göre bu aşamadan sonra takunyalılar diye alay edilen mukaddesatçılar hareketini yakından takip etmek gerekmektedir. Zira hareket Türkiye'nin asli ve tali sınıf ilişkilerinden hareket ederek ideolojilerini toplumsal bir temele oturtmak üzeredir. Buradan hareketle Türk sosyalizmi yarını alt yapı ve üst yapıya dikkat ederek tarih ilmi ışığında mülkiyet ve kültür meselelerini değerlendirerek kurabilir. Çünkü kendi emek gücüne sahip çıkacak halk ile kendi kültüründen taviz vermeyecek halk aynı halktır (Divitçioğlu, 1969: 6-7).

Divitçioğlu'nun makalesi solun çeşitli çevrelerinden tepki alacaktır. Avcıoğlu Türkiye'nin toplumsal ve siyasal yapısının klasik Marksist şablon dışında bir yöntem ve çözümleme gerektirdiği kanısındadır. Bu çerçevede önerdiği yöntem

ara tabakalar adını verdiği küçük burjuvazinin ilerici kanadının öncülüğünde reformların/devrimlerin gerçekleştirilmesidir. Bu bağlamda ara tabakalara eleştirel yaklaşan yorum ve görüşlere karşı da eleştirel bir tavır içerisindedir. Örneğin Sencer Divitçioğlu'nu kapıkulu adını verdiği ara tabakları halk düşmanı ve tutucu olarak tanıttığı için eleştirmektedir.

Yön'de başlayan TİP tartışmalarının merkezinde işçi sınıfının öncülüğü konusu vardır. Tahmin edilebileceği üzere Avcıoğlu işçi sınıfının öncülüğü konusunda ısrarcı olunmaması gerektiği görüşünü savunmaktadır. Bununla birlikte Avcıoğlu bu görüşün sosyalizmde işçi sınıfının olmayacağı anlamına gelmediğini eklemektedir. Sosyalizm işçi sınıfının ideolojisidir, sosyalizmde işçi sınıfı öncüdür ama parti de işçi sınıfının öncüsüdür.¹⁰⁴ Daha sonra Avcıoğlu ile paralel bir çizgiye gelecek olan Çetin Altan ise o dönemde halka devrimlerin hep yukardan geldiği için halka ma ledilemediği görüşünden hareketle işçi sınıfının öncülüğü ve dolayısıyla halka halk içerisinde devrimin götürülmesi gerekliliği konusunda ısrarcıdır.¹⁰⁵

Avcıoğlu, Aybar'ın tepeden inmecilik konusundaki eleştirilerini de bunların pratiklerini ayırtırmayı salıklayarak yanıtlamaktadır. Şöyle diyor Avcıoğlu:

“Çağımızda tepeden inme gelenler burjuvalar ise rejimin adı faşizmdir. İlerici güçler ise rejimin adı herhalde faşizm değildir.” (Avcıoğlu, 1966i: 8-9).

Avcıoğlu'nun bu yaklaşımını şu şekilde özetlemek mümkündür: İlerici güçler tepeden inme gelebilir, gerici güçler (burjuvazi, komprador-ağa) gelemmez. Bu bağlamda Avcıoğlu TİP tartışmaları vesilesiyle en çok Aybar'ı kapıkulu yaklaşımı, ceberrut devlet önermesi sebebiyle eleştirmektedir.

“Mesela sayın Aybar demokrasilerin en aksak, en bozuk şekli bile en vaatkar diktatörlüklerden 1000 kere iyidir demektedir. (...) Bu tanımlamaya göre Süleyman Bey parlamentoculuğunu Atatürk rejiminden ve 27 Mayıs yönetiminden bin kere iyi mi sayacağız. Halen yeryüzünün en ilerici rejimleri maalesef bu “vaatkâr diktatörlüklerden” ibarettir. Filipin, Kolombiya gibi ülkelerde de Amerika'nın kurduğu ve

¹⁰⁴ Avcıoğlu'nun bu görüşlerini 3.1. başlığı altında ele alınan görüşleri ile karşılaştırabiliriz. Böylece değişim daha net bir şekilde gözükecektir.

¹⁰⁵ Bu noktada Türkiye'de aydın ve halk arasındaki çelişki üzerinde duran iki önemli metne dikkat edilmelidir. Bunlardan ikincisi "Türk aydınının halka inebilmiş örneği Çetin Altan'a ithaf edilmiştir." (Berkes, 1965a) ve (Berkes, 1965b).

Amerikan taraftarı iki büyük partiye dayanan bir sömürge demokrasisi başarı ile uygulanmaktadır. Amerika'nın Türkiye'deki rüyası da Demirel-Gülek ikilisine dayanan tatlı bir demokrasidir.

(...)

Feodal kalıntılardan temizlenmemiş bir toplumda hâkim sınıfların ekonomik ve ideolojik egemenliği altında bulunan kütlelerin onlar yararına uygulanması Osmanlı tipi ceberut devlet gibi çok özel nedenlerle açıklanamayacak genel bir durumdur." (Avcıoğlu, 1966i: 8-9).

Bu tartışma bir boyutuyla ileride üzerinde daha ayrıntılı durulacak olan Ortanın Solunun sosyalist çevreler tarafından eleştirilmesi ile de ilgilidir. Avcıoğlu'na göre ara tabakalardaki radikalleşme sürecinin bir uzantısı olarak anti-emperyalist ve anti-feodal bir nitelik göstermeye başlayan ortanın solunu olumsuz karşılamak emperyalizmin gözünü korkutan milliyetçi cephe kurulmasından kaçınılması anlamına gelmektedir (Avcıoğlu, 1967: 16). Zaten zaman içerisinde Avcıoğlu *Yön* dergisinde ara tabakalar diye bahsettiği zümreden *Türkiye'nin Düzeni* kitabında milliyetçi devrimci aydınlar diye bahsetmeye başlayacaktır (Avcıoğlu, 1987a: 504-506).

Divitçioğlu'na tepki gösteren bir diğer isim Cengiz Çandar'dır. Çandar'a göre Divitçioğlu Marksist bir literatür kullanmamakta, markist literatürdeymiş gibi kavramlar kullanmaktadır. Bu haliyle Divitçioğlu bilimsel sosyalizmin devlet teorisini de tahrif etmektedir (Çandar, 1969: 25-26).

Bu noktada Ecevit ve Küçükömer'in görüşleri üzerinde kısaca durmakta fayda vardır.¹⁰⁶ Küçükömer'e göre 17. yüzyıl sonunda kapitalist merkantilist bir üretim biçimine geçememiş olan Osmanlılarda yeniçeriler, lonca esnafı ve ulemeden oluşan İslamcı halk cephesi ve batıcı yenilik taraftarı bürokrat cephesi şekillenmeye başlayacaktır. Bu cephenin 19. yüzyılda serbest ticaret anlaşmaları ile ülkenin kapılarını emperyalistlere sonuna kadar açmış olması kapitalizme geçişi imkansızlaştırdığı gibi devletin parçalanma sürecini hızlandırmış; mevcut üretim güçlerinin tasfiyesi ile işsizliğin artışı halkı batıcı lâik bürokrat kesim karşısında İslamcı halk cephesine itmiştir. Bu batıcı laik cephe, meşrutiyet hareketi ile emperyalist etkinin tepe noktasında padişaha karşı laik devlet ilkesini getirirken halkçı-İslamcı cephe padişahıtan yana itilmiştir. Yunan'ı yenerek cumhuriyeti kuran

¹⁰⁶ İki entelektüelin tezleri CHP ile doğrudan alakalı oldukları için CHP ve Ortanın Solu başlıklı bölümde daha ayrıntılı irdelenecektir.

askeri bürokrasi de devrim, yenilik, Batılaşma diye kapitalizmin üst yapı kurumlarını almaya devam ederken kendileri üretici güç olmadıkları için devlet masrafları emekçi kitlenin sırtından tedarik edilmiş böylece halk cephesi ile batıcı laik yaşayış birbirlerine zıt konumlanmış, İslamcı-halkçı cephe gücünü muhafaza etmiştir. Bu sebeple halk fırkası karşısında kurulan partiler çoğunluğa hitap ederken halk fırkası daima azınlık partisi olmuştur (Küçükömer, 1968). Şu cümleler Küçükömer'in:

Türkiye toplumu için eski değerler sisteminin, İslamcı kültürün irrasyonel, mistik şeyler olduğu iddia edilebilir. Fakat Türkiye halkı için laiklik ve Batılaşma akımının daha irrasyonel daha mistik olduğu da bize göre muhakkaktır ve bürokratik iktidar laik batıcı ideolojisi ile büyük ölçüde halkın üstünde ve hatta ona karşı düşen bir iktidardır (Küçükömer, 1969: 7).

Küçükömer gibi Ecevit de Türkiye'de bir aydın-halk çelişkisinden bahsetmektedir:

“Bazı aydınlarımız... kendi bildiklerinin, kendi yapmak istediklerinin doğruluğuna o kadar inanmışlardır ki, halktan bir tepki veya direnme gelince, ne o tepki veya direnmenin nedenini araştırırlar, ne de kendilerinin yanılıyor olabileceğini düşünürler.

– Halk bizi anlamıyor, halk kendi çıkarını göremiyor der çıkarlar.

Devrimci aydınlar bu yanlış tutumdan kendilerini kurtaramamışlardır. Şimdi de bazı toplumcu aydınlar bu yanlış tutumun içindedirler.

... Halk, kendi yararına değişimler, dönüşümler en kısa zamanda gerçekleşebilsin diye, demokratik yollardan vazgeçmek pahasına ‘ilerici aydınlar’a tam yetki vermeyi de kabul etmemektedir. Elbette kabul etmez. Çünkü halkın gözünde ‘aydın’, devlet kapısında karşısına çıkan asık suratlı devlet görevlisi bürokrattır. Halkın gözünde ‘aydın’, halkı sürü gibi gören, halkı sürü gibi görmek ve o arada sömürmek isteyen; bir kendini beğenmiş ‘yaban’dır.

... Elinden alınabilecek bir dükkânı veya tarlası olmayanlar bile, her şeyin devletleştirilmesini istemezler. Çünkü yüreklerinde tüm devletleştirmenin, aydın bürokratlara sınırsız bir güç kazandıracağı ve bu güç altında halkın her zamankinden daha çok ezileceği, hor görüleceği korkusu saklıdır.” (Ecevit, 1965b: 2).

Cengiz Çandar, Ecevit tarafından sıklıkla dile getirilen halk-aydın çelişkisi şeklindeki yönelimin millici saflarda bir bölünme yaratma amacıyla olduğu kanaatindedir. Çandar’a göre bu yaklaşım devrimci mücadeleye musallat olmuş düşman ve yabancı bir ideolojidir. Bu ideolojinin devrimci mücadeleden tüm unsurlarıyla temizlenmesi gerekir (Çandar, 1969).

Küçükömer'in bu konudaki tezleri üzerinde de duran Çandar'a göre Divitçioğlu ve Küçükömer "küçük burjuva saflarda emperyalizmin ideologluğunu" yapmaktadır (Çandar, 1969: 25-33).

Bu noktada *Beyaz Aydınlık* ve *Kırmızı Aydınlık*'ın görüşleri üzerinde durmak gerekir. Küçük burjuvazinin rolü konusunda genelde her iki tarafta da bir farklılık yok gibidir. Ancak detayda problemin büyüdüğü ve tabir yerindeyse bir kaşık suda fırtına koptuğu söylenebilir. ASD, PDA'yı küçük burjuvazinin rolünü olduğundan fazla önemseyerek sağ oportünizme sapmakla suçlamaktadır. Küçük burjuvazinin (ve elbette askerî zümrenin) devrimdeki rolü evrensel ve yerel şartlar dikkate alınarak tespit edilmelidir. Evrensel şart şudur: Küçük burjuvazi dünyanın her yerinde kaypak ve işbirlikçidir. Örneğin ordu evrensel koşul olarak her ülkede egemen sınıfların kontrolündedir. Yerel koşul ise küçük burjuvazinin ilerici ve Türkiye koşullarında kemalisttir. Ordunun genel karakteri de kemalisttir. Bu çerçevede evrensel koşullar aşırı önemsenerek sol oportünizme sapılmamalı yerel koşullar da abartılarak sağ oportünizme kapı açılmamalıdır.¹⁰⁷ ASD'ye göre burada sol oportünizmle sağ oportünizme sapılmasını önleyecek tavır işçi sınıfının önderliğinde ısrar edilmesi, Milli Cephe'nin ilk koşulunun bu olduğunun anlaşılması ve buna göre tavır belilenmesidir.

1.2.4.2. Milli Demokratik Devrim-Sosyalist Devrim

Milli demokratik devrim, sosyalist devrim tartışmasının özü Türkiye'nin önündeki bir sonraki aşamanın ne olduğu sorusudur. Yani Türkiye hâlâ bir demokratik devrimin mi arefesindedir yoksa demokratik devrim tamamlanmış sosyalist devrim mi gerçekleştirilecektir. İlginç olan ise TİP içerisinde MDD muhalefeti belirmeden önce TİP'in, yani Türkiye'deki legal sosyalizmin temsilcisinin önünde "devrim aşaması nedir" gibi bir sorunun bulunmuyor olmasıdır (Aren, 1993: 217-220). Mihri Belli henüz 1962 yılında *Yön* dergisinin 48.sayısında Mehmet Doğu adıyla devrimin karakteri ve sivil-asker zümrenin bu devrimdeki rolü üzerine analizlerde bulunduğu bir metin yayınlamıştır (Doğu,

¹⁰⁷ Örnek bir yazı için bak: (Üner, 1970)

1962: 2).¹⁰⁸ TİP Tartışmaları esnasında ve sonraki dönemde Avcıoğlu ve Belli tarafından TİP'e yöneltilen eleştirilerde ilginç paralellikler dikkat çekecektir.

Sadun Aren'in 15 Aralık 1966 tarihli *Dönüşüm* dergisinde yayınladığı "Antiemperyalist Mücadele ve Sosyalizm" başlıklı yazısında (Aren, 1966: 3) Türkiye'nin milli demokratik devrimini geniş ölçüde tamamladığını iddia etmesini ve bu iddiasına tarım dahil bütün üretim alanlarındaki geniş ölçüde kapitalistleşmeyi dayanak göstermesini Doğan Avcıoğlu 6 Ocak 1967 tarihli *Yön* dergisindeki yazısında eleştirmektedir. Avcıoğlu'na göre bu üretim alanlarındaki kapitalistleşme büyük ölçüde emperyalizmin tahrik ettiği ve feodal kalınlardan kurtulunamadığı için kökü dışarıda olan bir gelişmedir. Avcıoğlu'na göre Avrupa ülkeleri geçen yüzyılda ekonomik gelişme gösterirken emperyalizm olgusu olmadan demokratik devrimlerini tamamlamışken bugün emperyalizm olgusunun varlığında az gelişmiş ülkelerin de aynı şekilde demokratik devrimlerini gerçekleştireceklerini düşünmek yanlıştır, arada çok temel farklılıklar vardır. Bunun için de az gelişmiş ülkelerde çağımızın demokratik devrimleri her şeyden önce emperyalizme karşı bir nitelik kazanmaktadır.

Yön dergisinin MDD'yi anlama ve açıklama biçimi tartışmayı boyutlandırması ve daha anlaşılır kılması bakımından önemlidir:

"Demokratik devrim Türkiye'nin ekonomik ve politik bağımsızlığını tam olarak gerçekleştirmek demektir. Bu devrim emperyalizme ve emperyalizm ile ortak olan yurt içindeki parazit çevrelere karşıdır. Demokratik devrim ülkemizde feodalizmin bütün kalıntılarını yok etmek demektir. Bu devrim büyük toprak sahiplerine karşı bir devrimdir. Demokratik devrim yurdun bütün güçlerini seferber ederek halktan yana planlı bir ekonomik kalkınmayı gerçekleştirerek Türkiye'de sosyalizmin kuruluşuna elverişli bir ortamı yaratmak demektir.

Demokratik devrim 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal'in Anadolu toprağına ayak basması ile başlayan büyük uyanışın bugünün şartlarında devamından başka bir şey değildir. Demokratik devrim şehir ve köy emekçilerinin, zanaatkar ve küçük esnafın, ücretli ve maaşlıların, asker-sivil bütün Atatürkçü aydınların ve özellikle yurtsever ilerici Türk gençliğinin devrimidir. Bu anti-emperyalist ve anti-feodal devrim, emperyalizmin desteklediği komprador-ağa ittifakına karşı bütün Türk milletin çağımızdaki büyük hamlesini temsil eder.

¹⁰⁸ Belli daha sonraki bir dönemde de E. Tüfekçi adıyla MDD tezinin eskizlerini ortaya koyacaktır. Yazı için bak: (Tüfekçi, 1966c)

Demokratik devrim ülkemizin hukuki yapısında kökten değişiklikleri gerektirmez yeter ki yürürlükte olan anayasa emekçi halk açısından yorumlanarak uygulansın. Yeter ki bize İtalyan faşizminden yadigâr mahut 141 ve 142. maddeler gibi anayasaya aykırı kanunlar kaldırılsın. Anayasamıza aykırı çeşitli davranışlar önlensin. Demokratik devrim sınıf çıkarları bakımından bu devrime karşı olan küçük azınlık dışında Türk toplumunun bütün sağlam ilerici ve milliyetçi çevrelerinin ortak eseri olacaktır. Türk halkını gerçekten temsil edecek olan demokratik devrim cephesinin ilk görevi mümkün olan en kısa zamanda derin bir toprak reformunu gerçekleştirerek ülkemizde feodalizmin bütün izlerini silerek bütün Türkleri vatandaşlık payesine ulaştırmak, ağalığı ortadan kaldırmak, dış ticareti devletleştirerek Türkiye'nin ekonomik bağımsızlığına baş engeli teşkil eden kökü dışarıda komprador zümresini etkisiz kılarak gerçekten halkçı bir devletçiliği ekonominin bütün bölümlerine uygulamak, Türkiye'nin milli bağımsızlığı ile bağdaşmayan bütün anlaşmaları fes ederek bize dost eli uzatan bütün ülkelerle dostluklar kurarak Atatürk'ün barışçı, vekarlı dış politikasını yeniden kurmaktır. Böylece gerçek politik ve ekonomik bağımsızlığına kavuşan yurdumuzda hakim olan sağlam ve ferah ortamda Türk milleti halktan yana, planlı bir genel ekonomik ve kültürel kalkınmasını bilim ışığında gerçekleştirme yolunu tutacak, yarının sosyalist Türkiyesinin temellerini atacaktır." (Türk Milliyetçilerine Sesleniş, 1965: 8-9).

Arslan Başer Kafaoğlu, Behice Boran'ın *Dönüşüm* dergisinde yayınlanan yazısında (Boran, 1967a: 4-5) TİP'in iki aşamalı bir programı öngörmediğini çağrıştıran yazısını eleştirerek TİP programının ve tüzüğünün açık seçik yazmasa da iki aşamalı bir programı (demokratik devrim-sosyalist devrim) öngördüğünü iddiasında bulunmaktadır. Kafaoğlu'na göre TİP programındaki ve tüzüğündeki toprak reformu, devletleştirme gibi hususlar da TİP'in ilk etapta bir burjuva demokratik devrim hedeflediğini göstermektedir. Kafaoğlu'na göre Boran ve onun gibiler TİP program ve tüzüğünü bir kenara iterek milliyetçi sosyalist güçleri bölmektedir. Kafaoğlu, Boran'ın ara tabakaların devrimci potansiyelini görmeyişini sert biçimde eleştirmektedir (Kafaoğlu, 1967: 10).

Erdoğan Başar'a göre sömürgeci ülkeden silinip atıldıktan sonra en geniş milliyetçi koalisyon ülkede demokratik devrimi gerçekleştirir. Demokratik devrim gerçekleştirilmeden sosyalist devrim gerçekleştirilemez. Demokratik devrim gerçekleştikten sonra her ülkede sosyalist devrim o ülkenin koşullarına göre biçimlenecektir. Demokratik devrim tamamlandıktan sonra öncü parti sosyalist devrimin barışçıl yollardan gerçekleşmesi için elinden geleni yapar. Başar'ın cümlesinden şu neticenin de çıkarılması mümkündür: Eğer barışçıl yollardan

gerçekleşmiyorsa bir iç savaş yoluyla gerçekleştirilmesi denenecektir (Başar, 1967a: 12).

İstanbul Yüksek Teknik Okulu Talebe Birliği tarafından düzenlenen "Türk Devriminin Stratejisi" seminerindeki tartışmalar (Devrim Stratejisi Ne Olmalıdır?, 1968: 10-11), tarafların tezlerini özetlemektedir. Seminere İlhan Selçuk ve Mihri Belli ile birlikte TİP Merkez Yürütme kurulu Üyesi sıfatıyla katılan Behice Boran Türkiye'de devrim stratejisinin sosyalist devrim olması gerektiğini ifade etmiş ve açıklamalarını özetle şöyle sürdürmüştür: Türk devrim hareketi sosyalist bir devrim hareketi mi olacaktır yoksa bir burjuva devrim hareketi mi olacaktır, önce buna karar verilmelidir. Anti-faşist milli kuvvetlerin birliğini savunduğu ileri sürülen, zihinleri karıştırıcı bazı demogojik fikirler zihin karışıklığına sebep olmaktadır. Sosyalist devrim olmalıdır dediğimizde devrimin merhalelerden geçtikten sonra gerçekleşeceği fikrini reddediyor değiliz. Aksine devrimin merhalelerden geçtikten sonra gerçekleşeceğini ortaya koyan ilk metin TİP programıdır. Öyle ki TİP programı, TİP iktidara geldikten sonra dahi bir sosyalizme geçiş aşaması öngörmektedir. Peki milli güçlerin birliği nasıl sağlanabilir? Bütün dünyada da örnekleri görüldüğü gibi milli güçler ancak bir işçi partisinin etrafında birlik olabilirler, ki Türkiye'de bu parti TİP'tir. İşçi sınıfı küçüktür, partisi küçüktür. Onun için ara sınıflar öncülük etsin diyenler ihanet içindedir (Devrim Stratejisi Ne Olmalıdır?, 1968: 10).

Aynı açık oturumda konuşan İlhan Selçuk'a göre devrimciler ancak devrimle iktidara gelebilirler. ¹⁰⁹Selçuk devrimden anladıkları şeyin sosyalist devrim olduğunu ifade ederek "anayasa çerçevesinde devrimi gerçekleştirmeye gayret edersek devrimci değil reformcu oluruz" düşüncesini ileri sürmüştür. Selçuk'a göre devrim stratejisi şu ilkelere bağlı olmalıdır:

- 1) Dış merkezlere bağlı devrimci başarılı olamaz
- 2) Milliyetçi olmalıdır yani devletin bağımsızlığını sonuna kadar savunmalıdır
- 3) Yapıcı sosyalizm olacaktır. Burada kastettiği büyük çoğunluğu köylü olan toplumun dönüşebilmesi için sanayileşmedir.

¹⁰⁹ Bu parlamenter demokrasiye duyulan güvensizliğin de izhar edilmesidir.

Devrim stratejisinin ilkelerini belirttikten sonra Selçuk Türkiye'de seçim yoluyla devrimci bir partinin iktidara gelmesinin imkânsız olduğunu çünkü ABD'nin içimizde bulunduğunu, devrimci bir partinin iktidara gelmesi durumunda Türkiye'de de Vietnam ve Yunanistan'da yaşananların yaşanacağını ileri sürmüştür (Devrim Stratejisi Ne Olmalıdır?, 1968: 10-11).

Selçuk'tan sonra söz alan Mihri Belli'ye ise Selçuk'a katılmadığını ifade ederek içinden geçilen dönemde milli demokratik devrim ve sosyalist devrim olmak üzere iki devrim stratejisi olduğunu; milli demokratik devrimin görevinin milli bağımsızlığı sağlamak, feodal kalıntıları temizlemek, sosyalist devrimin görevinin ise özel mülkiyeti kaldırarak sosyalizmi kurmak olduğunu belirtmiştir. Belli'ye göre Türk sosyalistlerinin önündeki görev milli demokratik devrimi gerçekleştirmektir. Bu sosyalizmden vazgeçmek olarak yorumlanmamalıdır.

Belli'ye göre her sosyalist örgütün bir azami bir de asgari programı vardır. Türkiye'de asgari program milli demokratik devrim azami program ise sosyalist devrimdir. Belli daha sonra devrim stratejisine ilişkin şu planı çizmiştir:

Devrimin temel kuvvetleri: şehir ve köy proletaryası, şehirlerin ve köylerin yarı proleter unsurları, şehir ve köy küçük burjuvazisi, asker sivil aydın zümre (küçük burjuva bürokrasisi)

Devrimin yedek kuvvetleri: Burjuvazinin milli nitelik taşıyan kolu (hiç değilse tarafsızlaştırılmalı)

Karşı karşıya kalınacak ve tecrit edilecek kuvvetler: Emperyalizmin dayandığı işbirlikçi sermaye ve onunla ittifak durumunda olan kalıntılar (ağalık, taşra mütegalibesi)

Kuvvetlerin düzenlenme planı: Bütün devrimci güçlerin kendi örgütleriyle katılacakları devrimci güç birliği

Belli'ye göre tarihte bir çok hareketin iticisi olan sivil asker aydın zümre çok kaypaklıklar da göstermiş olmakla birlikte milli kurtuluş savaşı denemesinden geçmiştir ve Küba ve Cezayir gibi örneklerde milli demokratik devrim de aldığı rolü göstermiştir. Bu zümre milliyetçidir ve bu aşamada milliyetçilik devrimci bir potansiyeli temsil eder (Devrim Stratejisi Ne Olmalıdır?, 1968: 10-11).

Belli'ye cevap veren Boran ise sivil asker aydın zümrenin bağımsız bir güç olduğu iddiasına karşı çıkmış, bu zümrenin toplumdaki temel sınıflardan birisine yaslanmak durumunda olduğunu ileri sürmüştür. Boran'ın milli güçlerin TİP'te

ittifak etmesi gerektiği düşüncesine itiraz eden Selçuk ise Latin Amerika'da devrimi gerillaların gerçekleştirdiğini ve gerillaların parti ile de arasının soğuk olduğunu iddia etmiştir. Selçuk'un Adalet Partisi'nin gelişmesine vesile olduğu komprador kapitalizminin karşısında CHP'yi de zikretmesi salonda uğultulara neden olmuştur. Boran Belli'nin milli demokratik devrim safhasında kapitalist ilişkilerin dışına çıkılmayacağı tezine de karşı çıkarak az gelişmiş ülkelerin Marx'ın bahsettiği kapitalist safhayı atlayarak sosyalizme ulaşabileceğini çünkü az gelişmiş ülkelerin batı kapitalizmi safhasına hiçbir zaman varamayacağını savunmuştur. (Devrim Stratejisi Üzerine Açık Oturum, 1968: 10-11).¹¹⁰

Boran'a göre bürokrasinin devrim süreçlerindeki rolü tartışmasında görüşler kabaca iki grupta toparlanabilir. Birinci grupta Milli Demokratik Devrim tezi ve *Yön* dergisi çizgisi bulunmaktadır. Bunlardan MDD tezine göre ilerici asker sivil bürokrasi Türkiye'yi genel hatlarıyla sosyalizmin eşiğine kadar götürebilir. *Yön* dergisi çizgisi ise bürokrasinin özellikle asker bürokrasinin eşiği de geçirebileceğine yani sosyalizmi kurabileceğine inanmaktadır. Boran'a göre ikinci görüş Küçükömer ve Aybar'da biçimlenmektedir. Bunlardan Aybar bürokrasiyi bir sosyal sınıf olarak görme eğilimine sahipken Küçükömer bürokrasiyi bir sınıf olarak değerlendirmez. Ancak her ikisi de bürokrasinin Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kadar ve sonrasında üretici güç olmamasına rağmen artı değere el koyması dolayısıyla ceberrut ve baskıcı bir rejimin taşıyıcısı olmuşlar ve dolayısıyla ağalık ile aynı yerde konumlanmışlardır. Bu çerçevede bürokrasi emekçi halk için en tehlikeli sınıftır, iktidarı ele geçirirse tepeden inmeci, ceberrut, halka karşı politikalarını ve tutumunu sürdürür.

Boran kendi görüşünü ise bu iki görüşün ortasında konumlandırmaktadır (Devrim Stratejisi Ne Olmalıdır?, 1968: 10-11). Boran'a göre ne bürokrasiye sosyalizme varmada çok önemli bir rol verilmelidir ne de bürokrasi ağalıkla aynı paralelde konumlandırılmalıdır. Her iki nokta da keskin, uç noktalardır. Bürokrasinin küçük burjuva kökü unutulmamalıdır ancak aynı zamanda "toplum yapısını değiştirmemiş, üst yapıya münhasır kalmış olsa da sultanlık ve halifelikten cumhuriyete geçişi, laik yargı sistemini ve eğitimi ve diğer devrimleri" sosyalistler

¹¹⁰ Şener'in yerinde tespitiyle MDD Türkiye'de feodalizmi, sosyalist devrim tezi ise kapitalizmi abartmıştır (Şener, 2015: 362). Bununla birlikte MDD'cilerin kendilerine kemalizmi çıkış noktası kabul ettikleri şeklindeki tespiti (Şener, 2015: 175) aynı ölçüde abartılıdır.

savunmak durumundadır. "27 Mayıs'ın getirdiği anayasayı subayların anayasası diye mi nitelendirmek gerekir?" Burada Boran'ın 27 Mayıs'la bağıını koparmamış olmasına da dikkat etmek gerekmektedir.

Boran'a göre MDD ve Yön çevresi içinde bulunan koşulları Millî Mücadele yıllarının koşullarına benzettikleri için yanılığa düşmektedirler. Şöyle diyor Boran:

"20. yüzyılın üçüncü çeyreğinde milli kurtuluş savaş ve hareketleri kesin sonuca ulaşabilmek için sosyalist harekete dönüşmek zorundadırlar. Milli Kurtuluş Savaşı ile kazandığımız askeri zaferi ve siyasi bağımsızlığı ekonomik kalkınma ve bağımsızlıkla perçinleyemediğimiz içindir ki burjuva ideolojisi ufku aşamayan sivil asker yönetici tabaka, toprak ağalarına ve burjuvaziye dayanarak iktidarda kaldığı içindir ki yeniden yabancı sermayenin askeri paktların, emperyalizmin ağına düştük." (Boran, 1969a: 4-6)

Boran'ın bu yaklaşımı şu vargıyı mümkün kılmaktadır: Milli Kurtuluş hareketleri sosyalist olmak zorundadır.¹¹¹ Behice Boran bürokratların devrim açısından bazı sakıncalı durumlarına temas etmekle birlikte bu sakıncalı durumların onların devrim sürecinde dışarda bırakılması neticesi doğrumaması gerektiğini düşünmektedir. Böyle bir davranış Boran'a göre, sekter ve emekçileri tecrit etmeye dönük bir davranış olur. İşçi ve emekçi sınıflara müttefik kuvvetler sağlamak sosyalist eylemi yürütenlerin ihmal edemeyecekleri bir görevidir. Emekçi sınıflara günlük hayatlarında kendilerini ezenin bürokratlar değil ağalar ve burjuvazi olduğu anlatılmalıdır. Dahası yönetici tabaka sosyalist düzene geçildiğinde de bürokratik niteliğini sürdüreceğinden onların sosyalist harekete kazanılması gerekmektedir. Dolayısıyla bu durum da bizleri parti içi eğitim meselesine götürmektedir (Boran, 1969b: 7-8).

Bu tartışmanın en belirgin figürlerinden birisi olan Belli'ye göre sosyalizm ilk aşamasında halkların uluslaşmasını sağlamak durumundadır. Sosyalizme varmak için milli demokratik devrim aşamasından geçmek nasıl zorunlu ise insanlık kültürünün birleşeceği en son aşamaya gelebilmek için de halkların uluslaşma sürecinden geçmeleri aynı derecede zorunludur. Dolayısıyla halkların çok büyük bir kısmının milli demokratik devrimlerini gerçekleştiremediği bu dönemde halk yığınlarını sosyalizme sürükleyen gerçek ulus gerçeğidir. "Ve

¹¹¹ Kemalizme daha eleştirel yaklaşıma başladığı görülen Behice Boran'ın her şeye rağmen siyasi bağımsızlık ve ekonomik kalkınma vurguları dikkat çekicidir.

sosyalizm ile ulusçuluk arasında bir çelişki olamayacağına göre sosyalistlerin en tutarlı ulusçular olduklarına göre, aynı biçimde devrimci enternasyonalizm ile devrimci ulusçuluk birbirini tamamlayan şeyler olduğuna göre, ulusçuluk ile sosyalizm arasına aşılmaz uçurumlar kazmaya kalkanları karşı devrim değirmenine su taşımakla" suçlamaktadır (Belli, 1970b: 357-358).

Belli'nin bu yaklaşımı milliyetçilik meselesini uluslaşma ve ulus-devlet temelinde değerlendiren marxist-leninist çizgiyi müşahhaslaştırması açısından önemlidir. Belki milliyetçiliği modernleştirici, ilerici bir gelişme olarak değerlendirdiği ölçüde sosyalizme ait ve sosyalizme dair biçimde değerlendirmektedir. Bu da Belli'yi ulusu tanımlarken stalinist varyasyonlara götürmektedir.

Belli bu yazısında Jaures'nin ifadesini kullanmaktadır: "En derin anlamıyla, devrimci anlamıyla ulusçuluk, insanı enternasyonalizme götürür." (Belli, 1970b: 359). Yani ulus olmadan enternasyonalizm de olmaz. Dolayısıyla proleter enternasyonalizmi ile ulusçuluk tam bir çelişme durumundadır. Bunun karşısında feodal unsurların kışkırttığı ümmetçilik ise enternasyonalizmle çelişir (Belli, 1970b: 359). Belli'nin bu yargısı ulusun ileri bir tarihsel kategori olarak değerlendirilmesinden ve olumlanmasından kaynaklanmaktadır.

Belli'ye göre "milliyetçilik bir burjuva ideolojisi" iddiası gerçekte çelişmektedir çünkü burjuva işbirlikçi nitelik taşır ve dolayısıyla gayr-ı millidir. Bugün devrimci mücadelenin verildiği her yerde burjuvazi milliyetçilik saflarını terketmiştir. "Türkiye'de burjuvazinin sözcüleri olan Demirel'ler, Feyzioğlu'ları, Türkeş"ler sahte milliyetçilerdir." Bu bakımdan en tutarlı olanlar proleter devrimcilerdir ve Belli'ye göre en derin anlamıyla milliyetçiler de proleter devrimcilerdir.

Belli Aybar oportünizmi olarak adlandırdığı çizgiyi de Aren oportünizmi olarak adlandırdığı çizgiyi de küçük burjuva milliyetçiliği olarak tavsif etmektedir. Belli'ye göre küçük burjuva milliyetçilikleri genellikle anti emperyalisttir ve MDD'de doğal müttefiktir ancak bazı küçük burjuva milliyetçilikleri küçük burjuvazinin özünden gelen bir durum olarak gayri milli sınıfların tezgahına gelebilirler. Türkiye'de Filipin tipi demokrasinin varlığına rağmen (bu Belli'nin iddiasıdır) bunu devrime giden bir yol olarak görmek, seçim kazanarak devrim yapılabileceğini düşünmek bu tavra girer. Halbuki "Aybar-Aren oportünizmine ve

CHP'nin Ortanın Soluna karşılık bugünün gerçek kemalizmini savunan bir İlhan Selçuk, Türkiye radikalizminin sözcüsüdür ve bu sıfatıyla devrimcidir, milliyetçidir."

Belli "Çin'in başkanı bizim de başkanımızdır" diyen Hintli devrimci Çaru Mazumdar'ı 500 milyon Hintliyi bir başka ülkenin başkanına bağlama iddiasından dolayı eleştirmektedir (Belli, 1970b: 357-371). Belli'nin bu yaklaşımları milliyetçi, bağımsızlıkçı bir perspektifin baskın olduğunu net bir şekilde göstermektedir.

MDD tezi sosyalist saflarda çok tartışmalara sebep olacak, marjinalleşme / şiddete meyyal olma durumunu sivrileştircektir. Dolayısıyla tartışmanın ilk dönemlerinden itibaren ciddi ve sert eleştiriler söz konusu olmuştur. Sedat Özkol Frantz Fanon'dan¹¹² bolca referans verdiği yazısında esas olarak MDD tezini savunanların milli burjuvazi hakkındaki kanaatlerini eleştirmektedir. Özkol'a göre milli burjuvazi işbirlikçidir, emperyalizme aracılık etmektedir. Kanlı Pazar'ı, Konya ve Kayseri olaylarını örgütleyen milli burjuvazidir. Özkol yazısını şöyle tamamlamaktadır:

"Hedefimiz emperyalizmi Türkiye'den kovmak için güçbirliğine gitmektir, doğru. Ama yalancı milli sınıflarla değil gerçekten milli sınıf ve tabakalarla güç birliği." (Özkol, 1969b: 8-10).

Özkol iş birliği yapılmaya müsait bu milli sınıf ve tabakaların kim olduğu hakkında bir şey söylemese de bu tabakaların içerisinde milli burjuvazinin olmadığı kesindir. Bununla birlikte Özkol, Fanon'dan referanslara sahip Fethi Naci kadar işçi sınıfının liderliği konusunda tereddüt etmemektedir.

1960'ların sonuna gelindiğinde sosyalist soldaki grupların kullandıkları sloganlar ayrışmayı ve ayrışmanın milliyetçilikle irtibatını net bir biçimde göstermeye başlamıştır. Milli demokratik devrim ve varyasyonları "Bağımsız Türkiye" sloganını kullanırken milli demokratik devrim çizgisini eleştirenler "Sosyalist Türkiye" sloganını kullanmaya ve "Bağımsız Türkiye" sloganını kullananları küçük burjuvaziye şirin gözükme için papağanlık yapmakla itham etmeye başlamıştır. Devrim stratejisi tartışmasının süreç içerisinde sosyalist soldaki fraksiyonların bir kısmının milliyetçiliğe bir tepki geliştirmesine sebep olduğu da

¹¹² Fanon'un bu yıllarda ciddi biçimde okunduğu gözlenmektedir. Doğan Avcıoğlu'nun Fanon'dan az gelişmiş ülkeler burjuvazisi hakkında alıntıları için bkz. (Avcıoğlu, 1987b: 998-999).

görülmektedir. Örneğin Kasım 1969'daki TİP Ankara Çankaya ilçe kongresinde çatışma, hatta kavga konusu grupların birbirlerini bastırabilmek için bu sloganlar da ısrar etmeleridir.¹¹³

1.3. KOLONYALİZMDEN SONRA: DOĞU VE BATI DIŞI SOSYALİZMLER

Ferit, senden bir ricam var. Revolution dergisinin ikinci sayısını rica ediyorum: Mısır üzerine bir inceleme var. Partisans'ın da Cezayir, Mısır, Suriye, Irak, Fas, vb. ülkeler üzerine inceleme olan birkaç sayısını bulabilir misin? Arap sosyalizmi, Suriye ile Irak'ın sorunları üzerine dokümanlar varsa çok gerekli
(Demir Özlü'den Ferit Edgü'ye 22 Kasım 1963 tarihli mektup (Gökyıldız, 2017: 13).

1960'lı yılların küresel ölçekte en önemli karakteristiği de-kolonizasyonun hız kazanmış olmasıdır. Sömürgeciler özellikle Afrika ve Asya'daki sömürgelerinden çekildikçe bu ülkelerde o güne kadar üzeri örtülmüş olan büyük sorunlar bir anda gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. En önemli mesele ortada bir devlet aygıtının bulunmamasıdır. Sivil bürokrasi gelişmediği gibi sivil toplum da yok seviyesindedir. Dolayısıyla bu ülkelerin yönetimi en kudretli sınıfa yani askerî bürokrasiye kalacaktır. Bu ülkelerin en temel problemlerinin ekonomik kalkınma olması, özgün koşullarda tarih sahnesine çıkmış ülkelerde adına sosyalizm denilen farklı rejimlerin ortaya çıkmasını beraberinde getirecektir. Bu trend kabaca 1965 Seçimlerine kadar Türkiye solunda da izlenmiştir. Ancak Cezayir'de Bin Bella iktidarını deviren Bumedyen rejiminin uygulamaları sonrasında eleştirilerin gelmeye başladığı not edilmelidir.

Az gelişmiş ülkelerdeki sosyalizm tecrübelerinin 1960'lı yılların ilk yarısında büyük bir heyecan ve dikkatle takip edildiği söylenebilir. Bu sempati Türkiye'de sosyalist solun milliyetçilikle oldukça yakın bir ilişki geliştirmesine de

¹¹³ Günümüzde sosyalist devrim-millî demokratik devrim tartışmasını "sosyalizm ve kemalizm tartışması" olarak değerlendirme, millî demokratik devrimi kemalizmin bir versiyonu olarak değerlendirme eğilimi de belirgindir. Bir örnek için bkz. (Koçak, 2016, s. 280). Bu tespit oldukça pejoratif ve dönemin düşünsel koşullarını önemsemeyen, ciddiyetsiz bir tespittir.

sebeptir. Bu durumu en güzel özetleyen Fethi Naci'nin Az Gelişmiş Ülkeler ve Sosyalizm kitabındaki "sosyalizme inanmak Türkiye'ye inanmak demektir" cümlesidir (Fethi Naci, 1966: 16). 1960'lı yılların ikinci yarısıyla birlikte bu tecrübelerle yaklaşım da çatallanmaya başlayacaktır. Bu çatallanmada devrim stratejisi tartışmalarının etkisi olduğu kadar Türkiye'de sosyalist solun Marxçılığının da etkisi büyüktür. Şimdi bu değerlendirmelerin dönem içerisinde nasıl biçimlendiğine bakalım.

1.3.1. Sosyalizmin Üçüncü Dünyalaşması

Kapitalist ülkelerin sömürgeliğinden çıkan Afrika ve Asya ülkeleri, bir refleks olarak kalkınma için Batı dışı bir strateji arayışı içerisine girmişlerdir. Çok doğal bir netice olarak iki kutuplu dünyanın kapitalist olmayan iktisadî sistemini uygulamaya çalışan bu ülkelerde Doğu blokunun ya da Çin'in sosyalizm anlayışından farklı sosyalizm tecrübeleri ortaya çıkacaktır. Bu dolayısıyla belki sosyalizmin serüvenini şu şekilde özetlemek mümkündür. Lenin ve Stalin, Marx ve Engels'in öğretisini Rusyalı bir hâle getirmişlerdi. Mao bu öğretiyi Çinlileştirdi. Kolonyal yönetimlerden çıkan Afrika-Latin Amerika ülkeleri ise teoriyi değil ama pratiği yerlileştirdi. Nasır Mısırlı bir sosyalizm, Nkrumah Ganalı bir sosyalizm, Bumedyen Cezayirli bir sosyalizm inşa etti. Günün sonunda yekun çizgisi çekildiğinde sosyalizmle uzaktan yakından ilgisi olmayan bu pratiklerin sosyalizmler olarak değerlendirildiği görülüyor.

Afrika ve Asya'da kolonyal yönetimlerin dağılmasının ardından ortaya çıkan, üçüncü dünya milliyetçiliği ya da azgelişmiş ülke milliyetçiliği olarak adlandırılan kalkınma ve modernleşme stratejileri yukarıda da ifade edildiği üzere Türkiye'deki sosyalist entelektüelin oldukça ilgisini çekmiştir. Fethi Naci'nin Yön dergisinde hazırladığı "Üçüncü Dünya Konuşuyor" başlıklı bölümün bu ilgiyi daha sistematik bir hale getirdiği, veri akışını hızlandırdığı söylenebilir. Fethi Naci bu coğrafyalarda yaşanan süreçleri "yeni-sömürgecilik" olarak nitelemektedir. Fethi Naci'ye göre Türkiye'de sosyalizmin 1960'ların ilk yarısında entelektüel kamunun en önemli tartışmalarından birisi olması hasebiyle kapitalizm çözümlemeleri üzerinde durulurken "yeni sömürgecilik" anlayışı üzerinde durulmuyor olması eksikliklerdir (Fethi, 1965b: 16). Yeni-sömürgecilik gibi bir kavramsallaştırma az gelişmiş ülkelerde milliyetçilik için uygun bir söylem düzeyi inşa etmektedir çünkü

emperyalizmin saldırısı yok edilememiş, sadece geçici süreliğine savuşturulmuş ve biçim değiştirmiştir. Bağımsızlıkçı, anti-emperyalist (zamanla bu unsurların arasına anti-kapitalizm de eklenecektir) bir mücadele bu saldırıyı savuşturabilir. Bu yaklaşım Türkiye ile kolonyal dönem sonrasındaki az gelişmiş ülkeler arasında benzerlikler kurulmasına da zemin hazırlamaktadır.¹¹⁴

Oluşan bu ortak zeminin izlerini özellikle kemalizmin prototipleştirilmesi biçiminde izlemek mümkündür. Aydemir'in "Memleketçi sosyalizm" olarak tanımladığı sosyalizm tecrübeleri Aydemir'e göre "azgelişmiş memleketlerde, millî kurtuluş hareketinin ilerici bir devamıdır." Memleketçi sosyalizmin Atatürk zihniyetinin geri plana atılmış en mühim ilkesi halkçılığı ihya edeceğini iddia eden Aydemir, bu sosyalizm türünün aynı zamanda ileri devletçi bir akım olduğunu savunmaktadır (Aydemir, 1963b: 16).

Fethi Naci ve Selahattin Hilav birlikte hazırladıkları bir yazı dizisi ile üçüncü dünyadaki tecrübelerle Türkiye'yi benzeştiren hususlara dikkat çekmişlerdir. Bu hususlar arasında en önemlisi Atatürk tecrübesine yapılan vurgudur. Yazarlara göre kapitalist metodun azgelişmiş ülkelerde kalkınma açısından işlevsel olup olmadığı sorusu Millî Mücadele yıllarında Türkiye'deki aydınlar tarafından da cevabı aranmış olan bir sorudur ve kurtuluş yolu Atatürk'ün devletçiliğinde bulunmuştur. Devletçiliğin yeni biçimlerini uygulama ve böylelikle kalkınma iddiası taşıyan Afrika'daki sosyalist idarelerle Atatürk tecrübesinin devletçilik ortak tabanında buluştukları izah edilmektedir. Diğer bir deyişle Afrika'daki sosyalizm tecrübeleri ile Türkiye arasında büyük bir farklılık yoktur zira Türkiye Atatürk'ten sonra O'nun devletçilik çizgisinden ciddi biçimde uzaklaşarak yabancı sermayeye açık bir hale gelmiştir. Diğer taraftan 27 Mayısın getirdiği özgürlük havası içerisinde Atatürk ilkelerini günün koşullarına göre yeniden yorumlayan ve parlamento dışı bir sosyal kuvvet olarak beliren aydın gençlik, ilerici aydınlar, Atatürkçü subaylar, emekçiler seslerini duyurmağa

¹¹⁴ Bu noktada Şerif Mardin'in Türkiye'nin bir azgelişmiş ülke ya da gelişmekte olan ülke olarak değerlendirilmesine eleştirel yaklaşımından bahsedilmelidir. Mardin'e göre "Türkiye, kelimenin mutad anlamıyla gelişmekte olan bir ülke değildir; o, birkaç asırdır bünyesinin özelliklerini sürdüren bir devlettir. Sonuç olarak siyasi kültürü tarih içinde oldukça gerilere giden öğeler şekillendirmiştir. Devlete hizmetin hem ethos hem de eidosuna ve yüzlerce yıldır siyasi kültürü içinde toplanmış değerlerin tatbikiyle görevlendirilen bürokratik bir cihaza sahiptir" (Mardin, 2013: 175). Mardin'in bu makalesi 1966 tarihli. Türkiye'de aydın çevrelerde neredeyse herkesin Türkiye'yi azgelişmiş yaptığı bir dönemde Mardin'in bu kanaatleri önemlidir, özgündür.

başlamışlar ve az gelişmiş ülkelerden gelen seslere "bütün antenlerini germiş"lerdir (Hilav & Naci, 1963a: 8-9).

Fethi Naci ve Selahattin Hilâv'ın bu yaklaşımı "güncellenen" kemalizmin az gelişmiş ülkelerdeki gelişmelere paralel değerlendirildiğini / değerlendirilmek istendiğini, onlarla aynı sepette mütalaa edildiğini göstermektedir. Yazarlara göre bütün mesele "kapitalist yol veya kapitalist olmayan yol meselesidir". Bu bakımdan çağın koşullarına uyarlanan kemalizmin "kapitalist olmayan yol" tercihinde bulunduğu anlaşılabılır.

TİP'in yayın organı *Sosyal Adalet*'te özellikle Afrika'daki kurtuluş hareketlerine özel ve sistematik bir ilgi geliştiği gözlenmektedir. Millî Mücadeleyi, 1960'lı yıllarda iyice belirginleşen Ulusal Kurtuluş Hareketleri'nin bir prototipi, bu ulusal kurtuluş hareketlerine motivasyon sağlayan bir öncülü olarak değerlendirme eğiliminin dergiye yaygın olduğu görülmektedir. İmzasız yayınlanan bir makale, Ulusal Kurtuluşların Başladığı Gün olarak 22 Nisan 1920'yi işaret etmekte; Mustafa Kemal'in Dumlupınar Meydan Muharebesi sonrası yaptığı açıklamanın bugünkü Ulusal Kurtuluş Hareketlerini ifade ettiğinin kesin olduğunu dile getirmektedir (Ulusal Kurtuluşların Başladığı Gün, 1963: 3). Dergide Selahattin Hilâv ve Fethi Naci'nin "Az Gelişmiş Ülkelerde Sosyalizme Giden Yol" başlıklı yazı dizilerinden sonra Türkkaya Ataöv de "Uyanan Afrika" başlığı altında birkaç sayı sürecek bir yazı dizisiyle Afrika'daki ulusal kurtuluş hareketleri hakkında ayrıntı vermeye çalışacaktır. Ataöv de Fethi Naci ve Selahattin Hilav gibi az gelişmiş ülkeler ve kemalizm tecrübesi arasındaki ilişkiye dikkat çekmekte; hatta bu ilişkiyi bir adım daha ileri götürmektedir. Ataöv Türkiye'nin Afrika'daki ulusal kurtuluş hareketlerine ilham veren ülke olduğunu, Atatürk'ün yaşaması durumunda bu ülkelerden yana tavır belirleyeceğini ileri sürmektedir (Ataöv, 1963: 11-12).

Türkiye ile az gelişmiş ülkeler arasında kurulan bu irtibatın en önemli sebeplerinden birisi bu ülkelerdeki iktisadi ve toplumsal yapının Türkiye ile benzerlik taşıdığı kanaatinin yaygın olmasıdır. Türkiye az gelişmiş bir ülke olduğu için Batı dünyası ile aynı merhalelerden geçerek kalkınması gibi bir durumun söz konusu olamayacağına dair bir inanç bulunmaktadır. Böyle bir kalkınma mümkün olsa bile Batı dünyasının kapitalizmle kalkınması sürecinin birkaç yüzyıllık süreyi kapsadığına dikkat çekilerek Türkiye'nin bu kadar bir süreye sahip olmadığı, dolayısıyla kapitalist olmayan bir yoldan kalkınması gerekliliği üzerinde

durulmaktadır. Bu yol da sosyalizmdir. Şevket Süreyya'ya göre ise sosyalizm zaten "Atatürk devletçiliği"nden başka bir şey değildir (Aydemir, 1962b: 7).

Türkiye'nin Batıdan farklılığına vurgu yaparak ortak bir sosyal ve siyasal taban yaratan bir başka entelektüel Doğan Avcıoğlu'dur. Avcıoğlu'na göre Türkiye'de kalkınma meselesinin batılı ülkelere farklı bir yöntemle gerçekleştirilmesi gerekliliği tabiidir. Öncelikli olarak Türkiye az gelişmiş bir ülke olarak hâlâ 18.yüzyıl İngilteresinin ekonomik genişliğine dahi varabilmiş değildir. İkincisi az gelişmiş ülkelerde bu ekonomik geri kalmışlığa rağmen nüfus artışı daha hızlı gerçekleşmektedir. Son olarak kalkınma mücadelesi veren az gelişmiş ülkelerle kalkınmış ülkeler arasında eşitsiz bir yarış durumu söz konusudur. Yani şimdiki gelişmiş ülkeler gelişme dönemlerinde teknik açıdan geri kalmış ülkelerle çevriliyken şimdiki geri kalmış ülkeler teknik açıdan gelişmiş ülkelerle çevrilidir. Neticede halkçılık ve devletçilik az gelişmiş ülkelerde tabii bir netice olarak belirmektedir (Avcıoğlu, 1962d: 9). Halkçılık ve devletçiliğin milliyetçilikle anlaşılmış kemalizmle sosyalizmin irtibatını sağlayan unsurlar olduğu dikkatten kaçmamalıdır. Oral Çalışlar bu geçişkenlikte bir başka hususa daha dikkat çekmektedir. Çalışlar sosyalist aydınların büyük bir kısmının kemalizmden sosyalizme geldiklerini belirterek her iki ideolojinin de halktan kopuk olduğunu dolayısıyla böyle bir geçişin kolay olduğunu ileri sürmektedir (Aytav, 2013: 118).

Sosyalizmin bu şekilde anlamlandırılması sürecinde Marx'ın görmezden gelinmesi çok da önemsenmemektedir. Örneğin Selçuk'a göre sosyalizmin bir Marks'ın bahsettiği şekilde tarihsel süreçlerde gelişen biçimi bir de yirminci yüzyılda az gelişmiş ülkelere akılla uygulanan biçimi söz konusudur. Bu bağlamda sosyalizmi sosyal adalet ve sosyal güvenlik ilkeleri bağlamında geliştirilen bir kalkınma stratejisi olarak görmek yazara göre kâfidir (Selçuk, 1962e: 5). İlhan Selçuk'un burada bilimsel sosyalizmin eleştirilerine verdiği yanıtlar oldukça sathidir. Örneğin Batılı anlamda bir sermaye birikiminin gerçekleşebilmesi için sosyal güvenlik ilkeleri diye bir kavramdan bahsetmektedir ancak kavramın ne olduğu, içeriği, neye tekabül ettiği belirsizdir. Bu kavramla Selçuk'un az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelerle rekabet şansının bulunmadığı şeklindeki kanaati dile getirmeye çalıştığı düşünülebilir. Böyle olması halinde dahi Selçuk'un sosyalizm kavramından anladığı ile bilimsel sosyalizmin sosyalizm kavramının içerisini doldurma biçimi arasındaki farklılık net biçimde görülecektir.

Bu tavrın özellikle *Yön* çevresine hâkim bir tavır olduğu belirtilmelidir. Zaman içerisinde diğer sosyalist çizgilerde Marksçılaştırmanın da etkisiyle bilimsel sosyalizmin eleştirileri çerçevesinde bu sosyalizm tecrübeleri sert bir biçimde eleştirilmeye başlanacaktır ancak *Yön* dergisi bu çizgiyi dönemin sonuna kadar sürdürecektir. *Yön* için önemli olan Havana değil Kahire'dir (Cezayir, 1962: 14).

1.3.2. Ortak Sorunlar, Ortak Çözümler

Az gelişmiş ülke kavramından ne anlaşıldığına dair bir konsensüs olduğu söylenebilir. Bu çerçevede Fethi Naci ve Selahattin Hilâv az gelişmiş ülke kavramsallaştırmasını Prof. Besim Üstünel'e atıfla "fert başına düşen gelir seviyesinin düşük olması, ekonomide ziraat sektörünün hâkim bulunması, çalışan nüfusun yarıdan fazlasının ziraatle iştigal etmesi, gizli işsizliğin mevcut olması, prodüktivite seviyesinin düşük olması" şeklinde ortak noktalarına temas ederek açıklamayı denemektedir (Fethi Naci & Hilâv, 1963: 8). Aynı makalede yazarlar bu ülkelerin temel probleminin kapitalist kalkınma metodunun milli bağımsızlığı gerçekleştiremeye yardım edip etmeyeceği sorusu olduğunu; Türk aydınlarının ve yöneticilerinin millî bağımsızlık ardından bu soruya "devletçilik" cevabı verdiklerini ifade etmektedirler. Bu bağlamda mesele bir yönüyle de kapitalist yol ve kapitalist olmayan yol meselesidir. Diğer bir deyişle yazarlar kapitalist yol millî bağımsızlığın kaybedilmesi ya da tam sağlanamaması neticesini üretirken kapitalist olmayan yol millî bağımsızlığın yolunu açtığını düşünmektedirler.

Arap sosyalizminin anlaşılma biçimi üçüncü dünyanın neden ve nasıl ortak bir paydada değerlendirildiğini ortaya koymaktadır. Kavramın *Yön* kadrosu tarafından nasıl anlaşıldığını göstermesi bakımından *Tribune des Nations*'da yayınlanan Pierre d'Istra'dan tercüme edilen "Arap Sosyalizminin Kaynakları" başlıklı makale oldukça verimli olabilir. Metnin yazarına göre sosyalizm nasıl marksizm tarafından keşfedilmemişse, Arap sosyalizmi de bu asrın değil binlerce yıllık bir geçmişin ve tecrübenin ürünü olarak değerlendirilmek mecburiyetindedir (D'Istra, 1962: 15).

Cemal Kırıl'a göre az gelişmiş ülkeler politik yapı bakımından çeşitlilikler gösterebilir bile bu ülkelerin ekonomik ve sosyal sorunları ortaktır. Peki nedir bu ortak sorunlar? Kırıl'a göre bu ülkelerde ulusal endüstrinin kurulması, toprak

reformu, sosyal adalet, demokratik düzen ve yönetim, bağımsız ve kişiliği olan bir dış politika çözüm bekleyen temel sorunlardır (Kıral, 1964: 12). Buradaki dış politika vurgusu önemlidir çünkü genel itibarıyla az gelişmiş ülkelerde diskuru milliyetçileştiren hatta zaman zaman saldırganlaştıran bu bağımsızlıkçı dış politika arayışı ve talebidir.

Fethi Naci'ye göre az gelişmiş ülkelerde milliyetçilik tam istiklalcı bir anlam kazanmıştır. Bu tam istiklalcilik sömürgeciliğin tasfiyesini, diğer bir deyişle antiemperyalizmi beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla 1965 yılında Türk milliyetçisi emperyalizme karşı savaşan kişidir. Emperyalizme karşı savaşan kimse de kalkınma stratejisi konusunda farklılıkların gözetilmemesi gerektiğini savunan Fethi Naci esas ölçünün tam istiklalcilik olduğunu savunmuştur (Fethi Naci, 1965a: 5).

TİP lideri M. Ali Aybar da benzer kanaatler taşımaktadır. Aybar'a göre Milli Kurtuluş hareketlerinin temel karakteristiği antiemperyalist olmalarıdır. Bu antiemperyalist karakter dışarıdaki sömürücüye olduğu kadar içerdeki sömürücüye karşı da bir mücadeleyi gerektirmektedir. Bu noktada antiemperyalist mücadelenin sadece sosyalistler tarafından yürütülemeyeceğinin altını çizen Aybar milli bir cephe kurulması gerekliliği üzerinde durmaktadır (Aybar, 1966). Aybar, 1967 Arap-İsrail Savaşı'nın da Suriye ve Mısır'daki sol karaktere sahip rejimleri çökertme amacıyla CIA tarafından tezgahlanan bir komplo olduğunu iddia edecektir (Bu CIA Ajanlarının Tezgahladığı Bir Komplodur, 1967).

Bu dönem entelektüellerine göre sosyalizmi milliyetçilikten ve antikapitalizmden ayrı değerlendirmek söz konusu bile değildir. Diğer bir ifadeyle sosyalizmin bileşenleri milliyetçilik ve antikapitalizm, milliyetçiliğin bileşenleri sosyalizm ve antikapitalizmdir. İlhan Selçuk'a göre Kuzey Afrika'da, Yakın ve Orta Doğuda az gelişmiş Asya ve Afrika ülkelerinde milliyetçilik kapitalizme ve onun sömürgeci karakterine karşı durmakla başlamıştır. Bu sömürge karşıtı milliyetçi hareketlerin ilki ve en büyüğü ise "Atatürk ihtilâli"dir (Selçuk, 1962a: 7). Selçuk aynı makalesinde az gelişmiş ülkelerin tamamında liberalizmle sosyalizm arasında yapılacak bir tercih tartışmasında milliyetçiliğin yerinin sosyalizmin kefesi olacağını belirtmiştir: "Tarih, yirminci yüzyılın ilk yarısında millî şuuru gerçekleştiren halk topluluklarının hikayesinde milliyetçiliğin kaderini kapitalist emperyalizmin ric'atine bağlamıştır."

Milliyetçilik ve anti-kapitalizmin yanına bu kavramlarla eşdeğer algılanan devletçiliğin, planlı ekonominin de eklenmesi gerekecektir. Nüfusunun önemli bir bölümü köylerde yaşayan ve oldukça heterojen bir demografik yapıya sahip olan Hindistan'daki planlı ekonomi girişimleri de dikkatle takip edilmektedir. Planlı ekonomi girişimlerinin sosyalizm olarak değerlendirilmesi durumu Hindistan örneğinde net biçimde görülmektedir (Savaş, 1962: 13).

Hüseyin Baş da "Vietnam Bizim Savaşımızdır" başlıklı yazısı ile (Baş, 1968) Afrika'da, Latin Amerika'da beliren anti-amerikancı cepheye Türkiye'nin de tez elden katılması gerektiğini belirttikten sonra bu yargısını şu şekilde temellendirmektedir: "Bu Türkiye insanının, gençliğin M. Kemal'e ve onun savaşçılara mutlaka ödemek zorunda oldukları şerefli bir borçtur."

Sosyalist solda Filistin direnişine yoğun bir ilgi olduğu gözlenmektedir. İsrail-Filistin çatışmasında İsrail, Amerikan emperyalizminin bölgedeki temsilcisi olarak değerlendirilmektedir. *Sosyal Adalet* Habib Burgiba'nın Tunus'ta verdiği bir beyanatta "İsrailin, Filistinin bir kısmını Araplara terketmesine karşılık Araplar İsraili tanımalıdır" demesini "Amerikanın sesi" ifadesiyle tavsif etmekte ve Burgibanın gerçek yüzünü gösterdiğini ileri sürmektedir (Burgiba'nın Gerçek Yüzü, 1965: 7-9). Bu bağlamda Filistin direnişi Vietnam ile; El Fetih de Vietkong ile eşitlenmektedir (Vietnamlaşan Ortadoğu ve El FetihGerillası, 1969: 5).

PDA'da özellikle Filistin mücadelesine dönük sempatik tavır dikkat çekmektedir. Bununla birlikte Asya ve Afrika'daki küçük burjuva milliyetçisi anti-emperyalist hareketlerin desteklenmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır. "Asya, Afrika ve Latin Amerika halklarının kurtuluş mücadeleleri hepimizin mücadelesidir. Asya, Afrika ve Latin Amerika halklarının emperyalizme karşı her zaferi bütün dünya halklarının ve halkımızın zaferidir (Aydınlık'ta Dünya ve Türkiye, 1970: 352).

Bu sadette bağımsızlık savaşlarına destek verilmemesi de eleştiri konularından birisidir. Hamdi Konur bu eleştirisini şu şekilde ortaya koymaktadır:

"Kısa süreli Atatürk çağını bunun dışında tutalım. Çin emperyalizme karşı kurtuluş savaşı yürütürken biz, Japonya dahil, tüm emperyalistlere alkış tutuyorduk. Hindistan İngilizlere karşı kurtuluş savaşı yürütürken biz İngilizlerden yanaydık. Mısır kurtuluş savaşı yürütürken biz yine İngilizlerin yanında yer almıştık. O devrin iktidar gazetelerinde çıkan sorumlu baş yazıları bugün dahi yüzümüz kızarak hatırlıyoruz. Yakın olaylardan misal tümen tümen. Cezayir olaylarını herkes biliyor.

Çombe'nin bile yardımına koşmak kimseyi şaşırtmaz ülkemizde. Biz neden zalimlerden, satılmışlardan yanayız akıl almaz bunu." (Konur, 1964a:11-12).

1.3.3. Bir "Sosyalizm" Peygamberi: Cemal Abdül Nasır

Özellikle *Yön* dergisi çevresinde Mısır'ın lideri Nasır'a ve onun sosyalizm yorumuna sempatiyle bakılması dikkat çekicidir. Nasır'ın Mısır'da ilân ettiği Millî Yasa'yı az gelişmiş ülkelerde sosyalizmin programı olarak algılayan *Yön*, programı Türkçeleştirerek yayınlamıştır. Programda dergi idaresinin dikkatini çeken başlıklar ilgi çekicidir:

- Sömürgeciliği ve sömürgeciliği destekleyen Mısırlı hainleri tasfiye etmek
- Derebeyliği ortadan kaldırmak
- Sermayenin iktidar üzerindeki etkinliğine son vermek
- Güçlü bir millî ordu kurmak (Nasır, 1962a: 10).

Yön'de yaklaşık 10 sayı neşredilen Mısır lideri Cemal Abdül Nasır'ın Millî Yasa adı verilen programının neşrinde ilginç bir ayrıntı da dikkat çekmektedir. Nasır'ın daha çok köy sorunu ve köyde mülkiyet meselesi üzerine yoğunlaştığı; sonunda da Ordu'nun rejim içerisindeki konumunu netleştirdiği bir bölüm *Yön* dergisinde "Sosyalizm Din ve Aileye Karşı Değildir" başlığıyla yayınlanmıştır. Bununla birlikte metinde ne din ne de aile konusunda odaklı bir bakış söz konusu değildir. Din meselesi ufak bir bölümde vicdan hürriyeti başlığı altında ele alınmaktadır. Bu durum olsa olsa *Yön*'ü çıkararak kimselerin Mısır üzerinden mesaj verme kaygısı olabilir (Nasır, 1962b: 10-12)

Esasen sadece Nasır değil Nehru, Nkrumah¹¹⁵ gibi liderler de önemsenmektedir. Güçlü lider arayışı belirgindir. Az gelişmiş ülkeler için öngörülen model güçlü bir liderin kontrolü altında uygulanacak kalkınma programıdır. Bu durum başka az gelişmiş ülkelerle kurulan benzerliklerle de zaman zaman sınanmaktadır. İsmail H. Oğuz makalesinde hürriyet ve adalet aşığı Stuart Mill'in dahi az gelişmiş ülkelerin kalkınma devirlerinde güçlü bir lidere ihtiyaç

¹¹⁵ Gana lideri Nkrumah'ın artan muhalefetle mücadele edebilmek için her türlü idare yetkisinin kendisinde toplaması *Yön*'de kalkınmayı sağlayacak büyük yatırımların gerçekleştirilmesini sağlayacak siyasi istikrarın yaratılması için kaçınılmaz bir durum olarak sunulmuş; Nkrumah'ın sosyalizminin başarılı olması halinde Afrika'da sosyalizmin daha geniş bir yayılma alanı bulabileceği üzerinde durulmuştur (*Yön*, 1962d: 15).

duyduklarını kabul etmesinden bahisle bizim de içerisinde bulunduğumuz bu memleketler grubunda Nehru benzeri güçlü liderler yaratamamış olmamıza hayıflanmaktadır (Oğuz, 1962a: 15).

Ancak daha çok kamusal görünürlüğü olan Nasır'a ilgi belirgindir. Bu durumun belirmesinde Nasır'ın askerî bir idarenin lideri olmasının yanı sıra bu çevrenin 27 Mayıs hareketinin lidersizliğe bir tepki olarak geliştiğine inanmalarının da etkili olduğu söylenebilir. Örneğin Timur'a göre 27 Mayıs darbesi ile daha güçlü liderlik tartışması sona ermemiş sadece hukukî zeminden siyaset zeminine taşınmıştır. Ancak Batılı müşahitler ve Türkiye'deki aydınlar hâlâ güçlü bir liderliğin elzem olduğu konusunda hemfikirdir. Çağdaş batı ülkelerinde dahi, bağlamı farklı olmak üzere güçlü liderlikler tartışılmakta; az gelişmiş ülkelerde de kalkınma stratejisi bağlamında güçlü liderliklere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çerçevede Timur Türkiye'de bir nev'i liderlik açığı olduğunu iddia etmektedir. 27 Mayıs Türkiye'de "ilerici hamlelere" öncülük edebilecek Ordu, aydınlar¹¹⁶ ve gençlerden oluşan bir kütle bulunduğunu göstermiştir. Ordu tam bir tarafsızlık (!) içerisinde olduğuna göre Türkiye'nin lider açığını kapayacak lider aydın ve gençlere kendisini kabul ettirebilecek birisi olacaktır. Timur'a göre ilerici fikirlerin sözcülüğünü yapan ve zinde kuvvetlere dayanan bir lider, bugün Türkiye'de her türlü durdurucu ve frenleyici unsuru ezecek güce sahiptir¹¹⁷ (Timur, 1962c: 13).

Çerçeveyi bu şekilde koyan birisinin Nasır'dan etkilenmemesi, Türkiye'ye de Nasır gibi milliyetçi, ilerici ve bu dolayısıyla sosyalist bir lider talep etmemesi mümkün değildir. Hâl böyle olunca Nasır'ı Arap çöllerinde bir vâhâ olarak değerlendirmek (Selçuk, 1962d: 6) normalleşmektedir.

Nasır sosyalizmi zamanla bir fikr-i sabit haline gelecektir. Ortadoğu'da Nasır'ın hoş karşılamadığı her türlü girişim, gelişme eleştirilmektedir. Örneğin Avcioğlu, S. Arabistan'ın geliştirdiği İslam Paktı fikrini Nasır Sosyalizminin

¹¹⁶ Aydınların ilerici bir güç sayılıp sayılamayacağı konusunda kanaatler tek tip değildir. Yön'ün Açıkoturumunda CHP Merkez İdare Kurulu üyesi Turan Güneş, aydınların büyük bölümünün memur olduğunu, memurların küçük burjuva olmaları ve Atatürk devrimlerinin burjuva yaşamına müsamahalı davranması dolayısıyla sadece Atatürkçülükle irtibat kurduklarını, gelir farklarının ortadan kaldırılması gibi radikal bir girişimde bu aydınların destek vermeyeceğini yani aslında muhafazakâr bir köke sahip olduklarını savunmuştur (Açık Oturum: Çıkamazdan Çıkabilecek miyiz?, 1962).

¹¹⁷ İlginçtir Taner Timur sonraki yıllarda bu zinde kuvvetler kavramına eleştirel yaklaşacak ve kavramın esprisini 27 Mayıs darbesini gerçekleştiren kadronun en etkilendiği roman olarak gösterdiği Beyaz Zambaklar Ülkesinde'de arayacaktır (Şüyun, 2013: 48-49).

Ortadoğu'da yayılmasını önlemeye dönük bir fikir olarak değerlendirmektedir. Avcıoğlu'na göre S. Arabistan Kralı Faysal ordudaki ihtilalci subaylar arasında Nasırcılık fikri yaygın olduğu için silahlı kuvvetlerin uçaklarını Anglosakson pilotlara emanet ederek kendisine karşı (Avcıoğlu bu şekilde söylemese de elbette ilerici!) bir tertibin önüne geçmeyi başarmaktadır. Bu cümleden olan İslam Paktı fikri de Nasır'ın siyasal yayılmasını engellemeye dönük bir projedir (Avcıoğlu, 1966h: 8-9).

Bölgede Nasır'ın etkisinden endişeli olan bir başka ülke ise Şah'ın İranıdır. Şah Arap milliyetçiliğini engelleyebilmek kastıyla Irak'taki Barzani hareketini desteklemek dahil çok sayıda önleme başvurmaktadır.¹¹⁸ İslam Paktı fikrini de bu amaçla CENTO toplantısında dile getiren Şah'tır. Amaç Arap birliği karşısında bir İslâm birliği kurarak milliyetçiliğin ilerlemesini durdurmak ve gerilemesini sağlamaktır. Bu fikir Batılıların da işine gelmektedir. Çünkü sadece Arap ülkelerinin olduğu bir birlikte Nasır'ı engellemek ve dengelemek oldukça güçtür. Ancak İran, Pakistan ve Türkiye gibi Müslüman ülkelerin de katılacağı bir pakt Nasır'ın dengelenmesini sağlayabilir. Bu çerçevede Avcıoğlu'na göre İslam Paktı Batılılar yani emperyalizm tarafından Batının Ortadoğudaki çıkarlarını yerli işbirlikçiler eliyle koruyabilmek amacıyla Nasır'ı ve Arap milliyetçiliğini dengeleyebilmek için dini istismar ederek atılmış bir adımdır¹¹⁹ (Avcıoğlu, 1966h: 8-9).¹²⁰

Yön'ün Nasır'a olan ilgisi Arap ülkelerindeki Nasırist darbelerin ve darbe girişimlerinin de önemsenmesini ve dikkatle izlenmesini beraberinde getirmiştir. Irak'ta Albay Kasım'a karşı bir grup teğmen tarafından gerçekleştirilen askerî darbe Yön dergisi tarafından (61.sayı) büyük bir heyecanla karşılanmıştır.¹²¹ Yemen'de gerçekleştirilen bir askerî darbe ve sonrasında yaşananlar Yön dergisinde okuyuculara şu şekilde aktarılmıştır: "Yemen gibi geri bir ülkede bile, ihtilâlci subayların ilk sözü 'sosyalizmi kuracağız' demek oldu" (Yemen, 1962: 14). Hüseyin Baş, Yemen'de 5 yıl sonra gerçekleşen bir başka askerî darbeyi benzer

¹¹⁸ Bu Barzani bahsi önemlidir. Zira Avcıoğlu, Nasır'ın Türkiye'yi dengelemek için de Barzan'yi desteklediğini, Kürtleri Türkiye'ye karşı kullandığını ifade etmektedir (Avcıoğlu, 1963c).

¹¹⁹ Benzer şekilde Nasır iktidarını tehdit eden Müslüman Kardeşler örgütü de eleştiri konusu edilmektedir. Bak. (Rouleau, 1966b).

¹²⁰ Hüseyin Baş da benzer bir kanaat taşımaktadır. Baş'a göre İKÖ milliyetçilik ve Arap sosyalizmi dalgasını kırmak üzere geliştirilmiştir (Baş, 1968b).

¹²¹ Avcıoğlu'nun değerlendirmesi: (Avcıoğlu, 1963d).

şekilde ihtiyatla ve umutla karşılamaktadır. Baş'a göre "yemen darbesi barışa doğru bir adımdır" (Baş, 1967d: 12-13)

Irak darbesinden birkaç hafta sonra gerçekleşen Suriye'deki Baas darbesi de aynı heyecanla karşılanmıştır. Derginin 65.sayısında imzasız biçimde yayınlanan yazıda Türkiye'nin güney sınırlarında yayılan Nasır dalgasının temel ilkeleri üzerinde durulmaktadır. Bunlar arasında en önemseneni kapitalizm safhasını atlayarak sınıfsız bir topluma ulaşma çabası biçiminde bir sosyalizmin uygulanması diskurudur. Bu ideal Atatürk'ün de idealidir ancak Türkiye Atatürk'ün idealinden uzaklaşmış durumdadır. Neticede ise güney sınırlarında birleşmekte olan sosyalist (Nasırcı) Arap memleketleri karşısında toprak ağalığını ve kapitalizmin ilksel biçimlerini terkedememiş bir Türkiye yavaş yavaş tecrid edilmeye doğru gitmektedir. Yapılması gerek kısaca Atatürkçüleşmektir (Birlik Hürriyet Sosyalizm ve Türkiye, 1963: 13). Anlaşıldığı kadarıyla *Yön* dergisinin Atatürkçülüğün güncellenmiş halinden anladığı şey Nasırcılıktır. Hasan Cemal bu bağlamda *Yön-Devrim* çizgisinin Baasçılık olarak anlaşılması gerektiğini düşünmektedir. Bu haliyle Türk solunu, etkilediğini, böldüğünü ve kendi nüfuz alanına çektiğini ileri sürmektedir (Cemal, 2012: 76).¹²²

1.3.4. Üçüncü Dünyaya Bakışta Çatallanmalar

1960-65 arası dönemde oldukça sempatiyle yaklaşılan üçüncü dünyadaki sosyalizm tecrübelerine kabaca 1965 sonrası dönemde sosyalist sol içerisinden eleştirel eğilimlerin ortaya çıkmaya başladığı görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında bu rejimlerin tecrübesinin daha anlaşılır hale gelmesinin yanı sıra Türkiye'de yaşanan birtakım gelişmeler de etkili olmuştur. Bununla birlikte bu eleştirellikte ince bir çizginin, belki daha doğru bir ifade ile kafa karışıklığının da hâkim olduğunu belirtmek gerekir. Bu noktada bir önceki başlıkta üzerinde durulan Nasır'a sempatinin sadece *Yön* çevresiyle sınırlı olmadığına altı çizilmesi ufuk açıcı olabilir. Afrika ülkelerindeki askerî darbelere eleştirelliğin arttığı bir dönemde Nasır rejimine övgünün özellikle devrim stratejisi tartışmalarının şiddetleneceği

¹²² Hikmet Özdemir de Avcıoğlu'nun Baas ideolojisine duyduğu sempatiyi kitaplığında Baas ideologlarının kitaplarının bulunmasına vurgu yaparak aktarmıştır (Özdemir, 2000: 19-20).

döneme kadar devam ettiğini görmek mümkündür. Örneğin Hüseyin Baş Nasır'ı şöyle ele alıyor:

Bugün Nasır Süveys'ten Aden'e uzanan Arap milliyetçiliğinin olduğu gibi Afrika'dan Latin ülkelerine kurtuluşlarının yolunu arayan bütün üçüncü dünyanın, mazlum ulusların umudu, inancıdır. Sfenks'in gözü yaşlı imiş, ne çıkar... Piramitler bütün ağırlıklarıyla köklü bir biçimde durmaktalar... Orada, Assuan'ın yaşattığı çölde... Emeğin Assuan'ının (Baş, 1967c: 13).

Hüseyin Baş'ın Nasır'a ilişkin bu değerlendirmesi üçüncü dünyadaki sosyalizm tecrübelerinin 1967 yılında hâlâ önemsendiğinin güzel bir göstergesidir. Bu önemsemenin en önemli sebebi bu rejimlerin anti-emperyalizm ve devletçiliğin bir bileşkesi biçimindeki milliyetçi bir muhtevaya sahip olmalarıdır. Bu sadette Arap sosyalizmi ya da Nasır sosyalizmi gibi adlandırmaları kullanırken bir çekince izhar edilmiyor olması önemlidir. Bir diğer sebep anti-emperyalizmin 1967 yazından itibaren anti-amerikacılık biçimine dönüşmesidir. Nasır gibi anti-amerikancı tecrübeler önemsenmeye devam edilecektir.

Diğer taraftan Latin Amerika'da belirmeye başlayan gerilla hareketlerine özellikle gençlik arasında büyük bir yönelme ve ilgi olduğu görülmektedir. Üçüncü dünya ülkelerindeki askerî darbeler eleştirilirken yine bu ülkelere bazılarında devrim için gerilla hareketleri Türkiye ve diğer üçüncü dünya ülkeleri için de bir strateji olarak görülmeye başlanacaktır. Diğer bir deyişle zaman içerisinde Türkiye sosyalist solunda askerin öncülüğünde bir devrim gerçekleştirme fikrinden kopmalar meydana gelmiştir. Önceki dönemlerde Nasır'da, Nehru'da, Nkrumah'ta müşahhas hale gelen üçüncü dünya ülkelerinde sosyalizm Che'nin şahsında müşahhas hale gelmeye başlayacaktır. Che artık "asrın gerillacı"dır (Gönenç, 1968: 8-9).

Dolayısıyla Üçüncü Dünyaya bakıştaki çatallanma şu şekilde özetlenebilir: Askerin öncülüğünde devrimi önemsemeyi sürdürenler ve askerin öncü bir rolü olmadığını ileri sürenler. Bu çatallanmanın devrim stratejisi tartışması ile de yakından ilgili olduğu belirtilmelidir. Başlangıçta Yön dergisi ile ciddi bir farklılık göstermeyen (Landau, 1978: 98) *Ant* dergisinin dönüşümüyle başını çektiği bazı çevrelerin Che Guavera'ya gösterdiği ilgi Türkiye sosyalist solunda bir siyaset biçimi olarak şiddete duyulan ilgiyi müşahhaslaştırması bakımında ilgi çekicidir. Che'nin hayat ve hatıralarının Mekin Gönenç tarafından dergide yayınlanması

sonrasında Ant yayınları tarafından Gerilla Günlüğü adıyla yayınlanacak kitap derginin 81.sayısının 12.sayfasında şu şekilde takdim edilmektedir: "Yakın tarihin en büyük ihtilalcisi."

Bu noktada Üçüncü Dünyadaki deneyimlere bakıştaki çatlamanmayı anlamlandırabilmek için küçük burjuvazinin devrimdeki rolü tartışmasının gelişim seyrinin hatırlanması gerekir.

Devrim stratejisi tartışmaları ile Nasır tipi milli cephe yönetimleri Türkiye'deki MDD tezini çağrıştırdığı için eleştiri düzeyi de artacaktır. Örneğin Fawwaz Trablusi'nin *New Left Review*'da Eylül-Ekim 1969 sayısında yayınlanan bir makalesi *Ant* dergisinde "küçük burjuva öncülüğünün iflası" başlığıyla yayınlanmıştır. Bu tercüme sosyalist soldaki strateji tartışmalarını doğrudan yansıtır özelliktedir (Trablusi, 1969: 8-9).

Diğer taraftan CHP'nin sivil-asker bürokrasi ile özdeşleşen bir parti olması ve Ortanın Solu açılımı ile solun atılımını frenlemesi sivil-asker bürokrasinin öncülüğü konusunda şüphelerin ve eleştirilerin artmasına sebep olacaktır. Birkaç yıl öncesine kadar büyük heyecanla karşılanan askeri darbelere mesafeli yaklaşmaya başlanmış olması ilginçtir. Bu mesafe solda kemalizm eleştirisini de tetikleyecektir. Arslan Mengüç şöyle diyor:

Büyük bir rahatlık ve kıvançla-ve biraz da şovenizmin etkileriyle- Biz, diyoruz, Türkler dünyadaki ilk kurtuluş savaşını verdik. İşte Mustafa Kemal, işte devrimin ilk yılları... Ve tarih sayfalarından çıkarılmış ya da yazdırılmış bazı gerçekleri unutuyoruz. Kim bu Mustafa Suphi? Ve ne oldu yeşil orduya? (...) 1924'te Rauf Orbay hükümeti zamanından beri yasaklanan devrimci emekçi örgütleri. Ve öte yandan ısrarla sözde bile devrimci olamayan CHP'lilerle yapılmak istenen gerdek. (...) Evet ulusal kurtuluş Savaşları bir yerde ümit verici, giderek emperyalizmin sömürü alanını daralttığı için ve kapitalist olmayan bir yoldan kalkınma ile sosyalizme geçebilme olanakları olduğundan bizleri sevindiriyor. Yalnız sorun sosyalist bir birikimin olmadığı topluluklarda küçük burjuvaların ilerici kesiminin yönetimindeki bir kurtuluş savaşında ilericiliğin ne derece olacağı? İşsiz ve yarı aç kitlelere bir kuru bayrak sunmak ve bir de 'sen artık filanca Cumhuriyetin vatandaşısın' demek yeterli mi? (...) Yoksa kupkuru bir siyasi bağımsızlık için savaş pek yavan kaçıyor. Hele kişi Türkiye gibi ilk kurtuluş savaşı vermiş bir ülkeden gelirse." (Mengüç, 1969: 12-13).

Önceleri Baas darbeleri heyecanla karşılanırken 1960'lı yılların sonunda Baas benzeri darbeler sert biçimde eleştirilmiş ve Baas ile Türkiye'deki MDD'ciler olumsuz bir içerikle eşitlenmiştir.¹²³ Bağımsızlığını henüz kazanmış olan Afrika ülkelerinde gerçekleşen askerî darbeler yeni-sömürgecilik olarak ele alınmaya başlamıştır¹²⁴ (Baş, 1967b: 13).

Bakışın çatallanmasında etkili olan bir diğer unsur Cezayir tecrübesinin geldiği noktadır. Cezayir Bağımsızlık Savaşı ve bu savaşı yürüten Millî Kurtuluş Cephesi 1960'ların başındaki sosyalistlerin ilgiyle izledikleri bir deneyimdir. NATO üyesi Fransa'ya karşı bağımsızlık savaşı veren ve az gelişmiş bir ülke olan Cezayir'in sosyalizme yönelmesi söz konusudur. Bu çerçevede ulusal bağımsızlık savaşını sosyalist bir idareyle taçlandırarak bir Cezayir'in bölge ülkelerinde rol model olacağı beklentisi yüksektir (Avcıoğlu, 1962e: 3).

Fakat süreç içerisinde Cezayir'in serüveni ve yönetimin geldiği nokta kanaatlerin büyük ölçüde revize edilmesine ve Türkiye'de devrim stratejisi tartışmalarına malzeme olmasına sebep olmuştur. Fethi Naci "19 Haziran'dan 19 Ay Sonra" başlıklı yazısında Ahmet Bin Bella iktidarını düşüren Albay Bumedyen'in yönetiminin nasıl otoriterleştiğini ortaya koymaktadır.¹²⁵ Fethi Naci ye göre Cezayir tecrübesi Türk sosyalistlerine de çok şey söylemektedir zira sosyalizm adına da yapılmış olsa bir askeri darbenin zaman içerisinde nasıl sağ diktatörlüğe kaydığına görülmesi bakımından ilginçtir (Fethi Naci, 1967c: 7).¹²⁶

Şahin Alpay'ın yaklaşımları 1970'li yıllara gelindiğinde sosyalizm=kapitalist olmayan yol, sosyalizm = devletçilik, sosyalizm = millileştirmeler ya da sosyalizm = kamu sektörünün payının büyümesi ve dolayısıyla sosyalizm=üçüncü dünya milliyetçilikleri (sosyalizmleri) tezlerine yöneltilen eleştirilerin güzel bir örneğidir. Alpay PDA'da yayınlanan yazısında modern revizyonizm olarak adlandırdığı bu denkliklerin tezlerini şöyle özetlemektedir (Alpay, 1970: 365): Üçüncü dünyada şekillenen, Arap sosyalizmi, Afrika sosyalizmi ya da Müslüman sosyalizmi olarak adlandırılan hareketleri

¹²³ Bir örnek için bak: (Baasçılara İthaf Olunur, 1969)

¹²⁴ Yazar gerçekleşen bu darbelerin bir benzerinin Türkiye'de de tezgahlanabileceğine dair eleştirilerini de iletmiştir.

¹²⁵ İlginçtir, Ahmed Bin Bella'nın devrilmesinden sonra Doğan Avcıoğlu yeni rejimin yönü konusunda endişelerini izhar ederken (Avcıoğlu, 1965f) Fethi Naci hâlâ Cezayir tecrübesi konusunda iyimserdir (Fethi Naci, 1965c).

¹²⁶ Cezayir'deki tecrübenin sosyalizme dönüşmediği hakkında bir başka yazı için bak: (Alleg, 1970).

"devrimci demokrat" hareketler olarak tavsif etmektedir. Alpay'a göre bu hareketler ilk başta kapitalist olmayan kalkınma yolunu tercih etmektedir. Kapitalist olmayan kalkınma yolunun tercih edilmesi kapitalizmin ülke ekonomisinden tasfiyesi anlamına gelir. Bu ülkelerde sosyalizmin unsurlarını millileştirmeler, gittikçe genişleyen kamu sektörü veplanlama meydana getirmektedir. Zaman içerisinde bu hareketler Arap sosyalizmi, Afrika sosyalizmi, Müslüman sosyalizmi gibi küçük burjuva sosyalizmlerinden sıyrılarak bilimsel sosyalizme de yaklaşmaktadır. Zira gelişmenin mantığı küçük burjuvaları proletaryanın öncü rolünün önemi konusunda da ikna etmektedir. Bu iki sürecin bir arada ilerlemesi yani devrimci demokratların bilimsel sosyalizmi benimsemeleri ve millileştirmeler, kamu sektörünün büyümesi, planlama kapitalizmden kurtulmayı ve barış içerisinde sosyalizme geçişi mümkün kılmaktadır.

Bu küçük burjuva aydınlarının sosyalizmi benimsemeleriyle, planlama ve millileştirmeler yoluyla sosyalizme geçiş teorisidir. Bu teoride işçi sınıfının önderliği zorunlu bir şart olarak görülmediği gibi işçi sınıfı partisi de zorunlu bir şart değildir. Bunlar modern revizyonizmin görüşleridir ve Alpay'a göre bir sapmanın unsurlarıdır. Kapitalist olmayan yol şiarı milli demokratik devrim şiarına karşı modern revizyonizmin önerdiği bir şiardır. Ancak yanlış bir çizgidir çünkü sosyalist kuruluş şiarı ancak milli demokratik devrimin tamamlanmasından sonra atılabilir. Bu noktada Alpay Cezayir'i örnek göstermektedir. Alpay'a göre Cezayir'de sosyalist kuruluş şiarının atılabilmesi için Arap sosyalizmi ya da Müslüman sosyalizmi olarak adlandırılan şeylerin gerçek sosyalizm olduğuna inanmak gerekir ki böyle bir şey söz konusu olamaz. Böyle bir durumda henüz milli demokratik devrimini gerçekleştirememiş Cezayir'de sosyalist kuruluş söz konusu olamamıştır çünkü Cezayir'de milli demokratik devrim olmamıştır. Diğer taraftan Alpay'a göre kapitalist olmayan yolu tercih eden ülkeler aynı zamanda kapitalist ülkelere de iktisaden bağımlı hale gelmektedir. Örneğin Cezayir gelirlerinin önemli bir kısmını Fransızlara verilen petrol imtiyazlarından elde etmektedir (Alpay, 1970: 365).

Alpay bu noktada Türkiye'yi Cezayir'le karşılaştırarak ya da karşılaştırmadan, Türkiye'de kapitalist gelişme açısından hayli yol katedildiği dolayısıyla doğrudan sosyalist devrim aşamasına geçilebileceği yönündeki tezleri de eleştirmektedir. Şöyle diyor Alpay: "Oysa açıktır ki, sosyalist kuruluş şiarını

ancak milli demokratik devrimi tamamladıktan sonra atabiliriz. Tabii, eğer sosyalizmden bir çeşit küçük burjuva sosyalizmini, yani bir çeşit burjuva sosyalizmini anlamıyorsak." (Alpay, 1970: 365). Alpay bu noktada Aybar oportünizmine gönderme yaptığı gibi aynı zamanda Mihri Belli'nin ASD 15.sayıdaki yazısına atıfla onu da küçük burjuva sosyalisti olmakla itham etmiş olmaktadır. Yazıdaki bir dipnotta bunu doğrudan ASD etrafında toplananlar Aybar-Aren oportünizmini kendilerine yakın bulmaktadır şeklinde ifade etmektedir (Alpay, 1970: 385 dipnot 42). Diğer bir deyişle solda trend milliyetçiliğin doğru ya da yanlış anlaşılması üzerinden birbirini sol ya da sağ sapma ile itham etmektir.

Alpay aynı yazıda Castro-Guavera-Debray çizgisini de bir sol sapma olarak değerlendirmektedir. Latin Amerika'da belirttiği şekliyle sosyalist devrim ve ulusal devrimin birbirinden ayrılması, iki aşama halinde gerçekleşmesi imkansızdır. Latin Amerika ulusal ve sosyalist olmak üzere iki devrime gebedir ve birini bırakıp diğerinin gerçekleştirmesi imkansızdır. Dolayısıyla sadece Latin Amerika'da değil tüm üçüncü dünyada doğrudan sosyalist devrime geçilmesi gerekir (Alpay, 1970: 353-393).

Küçük burjuvalar öncülüğünde gerçekleştirilen ve devrim olarak takdim edilen süreçlerin aslında devrimle alakası olmadığını savunan Özkol da bu sadette Cezayir'i örnek göstermektedir. N. B. Miller'ın *Monthly Review*'da yayınlanan bir makalesine de atıfta bulunan Özkol, bugün Cezayir'de emekçi sınıfların yönetim kademesinin hiçbir yerinde olmadıklarını, Sosyalist Cezayir tabirinin basit bir küçük burjuva göz boyayıcılığından başka bir şey olmadığını; Mısır, Suriye ve Irak'ta olduğu gibi Cezayir'de de imtiyazlı bir azınlığın iktidarı ele geçirerek emekçi kesimleri bu iktidarın dışında bıraktığını ileri sürmektedir. Yazar yine Miller'a atıfla gerçek bir milliyetçiliğin Ortadoğu'da ancak sosyalist bir çerçeveye, sosyalist bir perspektife sahip anti-emperyalist hareketler tarafından gerçekleştirilebileceğini belirtmektedir.

Özkol'a göre Ortadoğu'da emperyalizmin bir uzantısı olarak beliren Siyonist İsrail'in varlığı Arap kitlelerinin emperyalizme karşı bilinçlenmeleri için nesnel koşulları yaratmaktadır ancak bir küçük burjuva azınlık, kitlelerde belirebilecek bu nesnel koşulları Arap milliyetçiliği, Arap Birliği gibi sloganlarla istismar etmektedir (Özkol, 1969a: 6-7).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BİR HABİTUS OLARAK MİLLİYETÇİLİK

1. BİR HABİTUS OLARAK MİLLİYETÇİLİK

1960-1971 arası dönem Türkiye'de toplumsal değişimin hızlandığı, siyasal mücadelenin sertleştiği ve kitleselleştiği bir aralığa işaret etmektedir. Ancak bu hızlı ekonomik, toplumsal dönüşüm ve bunlara eşlik eden siyasal dönüşümün bir önceki dönemde derin köklerinin bulunduğu dikkatlerden kaçmamalıdır. Kuşkusuz 1960'lı yıllar Türkiye'si 1950'li yılların ekonomik, toplumsal ve siyasal mirasının üstünde yükselmiştir.¹²⁷ Türk siyasal hayatını dönemlere ayırma eğiliminde süreci başlatan 27 Mayıs darbesi, 1950'li yıllarda Demokrat Parti iktidarına yönelik sınıfsal tepkiyi kurumsallaştırmayı denemiştir. 1961 Anayasası bu girişimin çerçevesini oluşturmak üzere tanzim edilmiş, üretim ve bölüşüm ilişkilerini yeniden tanzim etmeye; sistem içerisinde asker-sivil bürokrasinin rolünü güçlendirmeye yönelmiştir.

Bu kurum ve politikaları mümkün kılacak olan yeni Anayasa 9 Temmuz 1961'de yapılan halk oylamasında kabul edilmiştir. 12.735.009 seçmenden 10.322.169'u oy kullanmış; bu oylardan 10.282.561'i geçerli sayılmıştır. Evet oyu verenlerin sayısı 6.348.191 (%61,7) hayır oyu verenlerin sayısı ise 3.934.370 olmuştur (Çavdar, 2000: 107). Böylelikle anayasa kabul edilerek yürürlüğe girmiştir.

Mümtaz Soysal yürürlüğe giren anayasayı demokrasi anlayışının değişmesi olarak değerlendirmiş ve Westminster tipi bir demokrasiden “dengelenirilmiş” ve “çerçeveselendirilmiş” bir demokrasi anlayışına geçiş olarak ele almıştır (Soysal, 1969: 29). Çerçeveselendirme ve dengelenirleme ifadelerinin Demokrat Parti iktidarına bir gönderme olduğu açıktır. Bu noktada söylenmesi gereken husus 61 Anayasasının siyasal faaliyetlere oldukça geniş bir imkân sağlıyor olduğudur. Her ne kadar TCK'da dinî ilkelerle siyasal alanı tanzim etmeyi yasaklayan 163.madde ve komünist hareketleri önlemek kasdıyla TCK'ya konulan 141 ve 142.maddeler

¹²⁷ Avcıoğlu'nun 27 Mayıs'ın temelinde ölçsüzce sürdürülen kapitalist gelişme politikası bulunduğu ilişkin değerlendirmesi dikkat çekicidir (Avcıoğlu 1987b: 766). Karpat'a göre ise darbe CHP'ye yönelik tehdidi bertaraf etmek maksadıyla gerçekleştirilmiştir (Karpat, 2010a: 282).

bir daralma yaratıyor gibi gözükse de yeni anayasa eskiye nazaran hem “sağ”a doğru hem de “sol”a doğru geniş bir düşünce ve eylem zemini yaratmıştır (Çalık, 1995: 79).

Diğer taraftan bu anayasaya ilk andan itibaren sert tepkiler ve eleştiriler olmuştur. Karpat’a göre bu anayasa Türk toplumunun gerçek ihtiyaçlarına cevap vermekten çok DP’nin iktidarı süresince denetimden uzak uygulamalarına verilmiş duygusal bir reaksiyon görünümündedir. Karpat burada Kurucu Meclisin üyelerinden birisinin [İsmet Giritli] dünyadaki belli başlı anayasaları okuyarak en iyi görünen hükümleri seçtikleri ifadesine dayanarak 1961 anayasasını ütöpik bir hayal ve batının düşüncesizce yapılmış bir taklidi olarak nitelemektedir. Karpat bu noktada esas sorumluluğu kendilerini New York, Paris ya da Frankfurt’ta Türk şehirlerinde olduğundan daha rahat hissettiklerini düşündüğü aydınlara yüklemektedir (Karpat, 2010b: 245-248). Karpat’ın bu kanaati anayasanın siyasal angajmanları bakımından doğru gözükmeyle birlikte ekonomi politikaları bakımından oldukça yüzeysel kalmaktadır. Mardin’in isabetle dikkat çektiği üzere bazı profesörlerin anayasaya korporatist birtakım öğeler eklemeye çalışmaları hayli ilginçtir (Mardin, 2013: 184). Zira Türkiye, yeni anayasanın öngördüğü ekonomi politikalarına gecikerek geçiş yapmış; bu ekonomi politikaları siyasal tercihler dolayısıyla uygulanamadığı için 1970’li yılların ikinci yarısından itibaren büyük bir ekonomik buhranla karşı karşıya kalmıştır.

1960’lı yıllarda temel bölünme ekseninin küçük burjuvazi & köylülük ittifakı ile sanayi burjuvazisi arasında olduğu söylenebilir. 1960’da askeri darbeyi gerçekleştirenler bilinçli ya da bilinçsiz ama mutlak bir biçimde yeni bir birikim modelinin temelini atmışlardır. Bu yeni oluşan birikim modelinin işlemlerini sağlayacak olan ise 27 Mayıs ve sonrasında hazırlanan yeni bir anayasa olmuştur.¹²⁸ “27 Mayıs 1960’la birlikte, içeriye dönük sanayileşmeyle sanayi burjuvazisi egemen sınıflar ittifakının başat unsuru olacaktır” (Arslan, 2005: 267).

Bu noktada Karpat’ın şu tespitinin oldukça açıklayıcı olduğu söylenebilir. Karpat’a göre modern Türk siyasal sistemi sürekli değişmekte olan bir sosyo-ekonomik yapı ile dışarıdan alınan statik anayasal modeller arasındaki etkileşimin

¹²⁸ Keyder, Türkiye’nin ithal ikameci döneme Latin Amerika’daki benzerlerinden geç girdiğini ifade ederek bu gecikmenin sebebinin hem başlangıçtaki gecikme hem de ödemeler dengesi bunalımının ötelenmesi olduğunu ileri sürmektedir (Keyder, 2013: 99-100).

ürünüdür. Bu bağlamda Türk anayasaları da toplumun ihtiyaçlarına cevap verecek bir temel metin olarak değil, toplumu şekillendirmek, devlet otoritesini meşrulaştırmak için tasarlanmış araçlar olarak belirmiştir (Karpata, 2010b: 229). Karpata'nın bu tespitini en çok doğrulayan anayasa da incelediğimiz dönemin temel siyasal metni olan 1961 Anayasasıdır. 27 Mayıs'ı gerçekleştiren sivil-asker bürokrasi 1950'li yıllarda Demokrat Parti iktidarına biriken hınçla batılı demokratik ülkelerin anayasalarından farklı toplumsal yapılar için oluşturulmuş anayasal hükümleri Türkiye anayasasına monte ederek bir anlamda zihinlerinde canlandırdıkları toplumsal yapıyı inşa etmeye çalışmışlardır.

Bu inşa faaliyeti ya da gayreti önemlidir. Çünkü incelediğimiz dönemde 27 Mayıs'a bir anlam vermek, 27 Mayıs'ı tanımlamak ve onun koruyucu şemsiyesinden faydalanmak temel arayışların başında gelecektir. 1961 Anayasası ise bu arayışın birincil nesnesi olarak konumlanacaktır. Anayasa sadece bir koruyucu şemsiye gibi değil söylenmek istenenlerin söyletildiği bir metin olarak da kullanılacaktır. Örneğin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın Anayasanın sosyalizme kapalı olduğu yönündeki beyanatı dolayısıyla Sunay'ın yolunu çıkmaz yol olarak niteleyen Özgüden Anayasanın sosyalizme açık olduğu konusunda ısrar edecektir (Özgüden, 1967e: 3). TİP Başkanı M. Ali Aybar da 28 Mayıs 1967'de yayınladığı bir mesajla parlamentoda sosyalist bir parti bulunurken Cumhurbaşkanının anayasanın sola kapalı olduğunu söylemesinin çok partili hayatın inkârı anlamına gelecek esef verici bir müdahale olduğunu ileri sürecektir (Ant, 1967g: 3). İfadelerin ortak kanaati Anayasanın sosyalizme açık olduğudur ve açık olup olmadığına karar verecek olan da yine açık olduğunu iddia edenlerdir.

Görüleceği üzere 1961 anayasasının Atatürkçülüğe yaslanarak yeniden yorumu söz konusudur. Böylelikle Atatürkçülük ve bu üst koda yaslanan bir anayasa yorumu kabul ettirilme arayışı vardır. Şu ifadeler bu bakımdan dikkat çekicidir:

"Halkçı, milliyetçi, devrimci, sosyal adaletçi bütün kuvvetlerin yani sosyal demokrasiden yana, yani emekten yana bütün kuvvetlerin elele yürümesini sağlamağa çalışmak gazetemizin bir numaralı meselesi olacaktır." (Sosyal Adalet, 1963a: 3).

Böylesi bir yaklaşım geniş bir anti-emperyalist cephe söylemini de zorunlu kılacaktır. Siyasal angajmanların daha çok anti-amerikancılık üzerinden

şekillendiği dönemde Doğan Özgüden'in aşağıdaki ifadeleri bu geniş cephe arayışını kristalize etmesi bakımından önemlidir:

"Şu halde tek çıkar yol ısrarla belirttiğimiz gibi Türkiye'de Amerikan hegemonyasına son vermek, vatan topraklarını Amerikan üs ve tesislerinden temizlemek için bütün milliyetçi güçlerin emperyalizme karşı saf tutmalarıdır. (...) Bu cephe Amerikan uşaklığına hayır diyebilecek bütün partilere, MP'ye, YTP'ye, CKMP'ye, GP ve AP içindeki milliyetçi ve vatanperver unsurlara da açıktır." (Özgüden, 1967h: 3).

Özgüden'in bu "milli cephe" çağrısı aslında dönemin temel dinamiğini de ele vermektedir. Milliyetçilik siyasal ve düşünsel tavırlar değerlendirilirken irtibat kurulan çipadır. Bu çipayı anlamlı kılan anti-amerikancılık ahlâkî kılan ise sosyalizmdir.

Darbenin dayandığı geleneksel sivil asker bürokrasi ile aydınlar ittifakının oluşturduğu söylenebilir. Bu durumu oldukça net biçimde gösteren gelişmelerden birisi şudur: 27 Mayıs'ın ertesi günü MBK bir profesörler heyeti oluşturarak bu heyetten "ihtilalin" meşruiyetini bilimsel olarak açıklayan bir bildiri hazırlamalarını talep etmiş; Prof. Dr. Sıddık Sami Onar başkanlığında Prof. Dr. Naci Şensoy, Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Prof. Dr. Nail Kubalı, Prof. Dr. Ragıp Sarıca, Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya ve Doç. Dr. İsmet Giritli'den oluşan komite bu talebi geri çevirmeyerek darbenin yasal açıdan meşru olduğuna dair bir bildiri yayınlamıştır.¹²⁹ Keyder, 1960 darbesinin bu vasfından hareketle, ideolojisinin / dayanaklarının seçkinlerin otoriter, devletçi ideolojisinden türetilmiş olması dolayısıyla İT'nin devamı bir grup subay tarafından yapılmış olduğunu ileri sürmektedir. Bu bakımdan Milli Birlik Komitesi (MBK), İT-CHP çizgisinin devamıdır (Keyder, 2013: 96-97).

Gerçekten de MBK'nın CHP'ye dayandığı, siyasal ve toplumsal yönelimlerini büyük ölçüde CHP'nin belirlediği söylenebilir. Karpat Ondörtler olarak anılan grubun tasfiyesi sonrasında MBK'nın CHP'nin kılavuzluğuna çok daha açık hale geldiği kanaatindedir (Karpat, 2010b: 244-245). 1961 Anayasasını oluşturmak üzere toplanan Temsilciler Meclisi'nin geniş ölçüde yararlandığı iki metnin (MBK'nın atadığı Bilim Kurulu Taslağı ve Siyasal Bilgiler Fakültesi –SBF-

¹²⁹ Tevfik Çavdar bu bildiriden "Profesörler Fetvası" diye bahsetmektedir (Çavdar, 2000: 95).

Taslağı) büyük ölçüde CHP'nin 14. Kurultayında kabul edilen İlk Hedefler Beyannamesi'ne dayanması (Eroğul, 2013: 211) bu bakımdan oldukça önemlidir.

Ancak her şeye rağmen MBK'nın İT'nin bir devamı olduğu iddiası fazlaca indirgemecidir. MBK hem sosyal hem de siyasal anlamda farklı ve kendine özgü koşulların bir ürünüdür. Ortaya konulan siyasal metin de büyük ölçüde 1950'li yılların ağırlığını taşımaktadır. Bu yeni anayasa 1960'lı yıllara temel rengini veren siyasal ve ekonomik gelişmelerin yönünü tayin etmeyi amaçlayacak; oluşturulmak istenen yeni birikim ve bölüşüm modelinin çerçevesini oluşturacaktır. Bu noktada özellikle ekonomi politikaları bakımından yeni anayasanın küresel trendlere uyumlu bir çerçeveye sahip olduğu söylenebilir.

1960'lı yıllarda kapitalist ülkelerin neredeyse tamamında devletin ekonomi ile kurduğu ilişkinin muhtevasında bir dönüşüm ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu çerçevede örneğin Fransa'da da planlı ekonomi modeline geçilmiş, bu modelin uygulanmasını mümkün kılacak idari mekanizmalar oluşturulmuştur. Batı'daki kapitalist ülkelerde ekonominin bu şekilde yeniden örgütlenmesi esasen iki toplumsal grup; sanayi burjuvazisi ve örgütlü işçiler yararına bir girişim biçimindedir. Bu girişim özünü uygulamakta olan refah devleti ilkesinden almıştır. Refah Devleti ilkesi devletin toplumsal bölüşümde çok daha aktif biçimde rol almasını gerektirmektedir. Sosyal refahın artması için devletin piyasalara müdahalesi öngörülmektedir. Bu da özellikle Avrupa'da karma ekonomik modellerin doğmasını beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede özel sektörden ve serbest piyasa uygulamalarından vazgeçilmeden devletin refahın dağılımında aktif rol almasını sağlayacak planlama uygulamaları da yaygınlaşmaya başlamıştır (Keyder, 2008).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında uygulanma alanı bazı merkez ülkeleri de kapsayacak şekilde genişleyen Keynesci model ekonominin devlet kontrolüne girmesini ve dolayısıyla bürokratların önem kazanmasını sağlamıştır. Keynesci ekonomik modelin en önemli özelliklerinden ya da doğru ifadeyle hedeflerinden birisi de iç pazarı yeniden kurarak gelirin yeniden bölüşümünü sağlayabilmektir. Böylelikle planlı bir kalkınma ekonomisi söz konusu olabilecek; İkinci Dünya Savaşı'nın özellikle Avrupa'da yarattığı çatlaklar doldurulabilecektir.

Türkiye'nin bu modele oldukça geç uyum sağladığı söylenebilir. Diğer bir deyişle tüm dünyada devletin ekonomide belirleyici olduğu bir birikim modeli söz

konusuyken Türkiye'de 1950'li yıllar boyunca büyük ölçüde liberalist, enflasyonist bir birikim modeli söz konusu olmuştur. Yeni birikim ve bölüşüm modelinin söz konusu olduğu 1960'lı yılların ekonomipolitiğini tanımlayan en önemli özelliklerden birisi bu yeni modelin gelirin yeniden dağılımı yoluyla iç pazarı kurması ve şekillendirmesidir. Bir başka ifadeyle Türkiye 1960 darbesi ile bir anlamda küresel trende yaklaşacak kurum ve politikalar geliştirmeye başlamıştır. 1961 Anayasası ise bunun kurumsal ve hukuksal çerçevesini oluşturacaktır.

Burada ifade edilmesi gereken nokta merkez ülkelerdeki Keynesci model ile Türkiye gibi çevre ülkelerdeki benzer modeller arasında ciddi farklılıklar söz konusu olduğudur. Öncelikle çevre ülkelerde merkez ülkelerle karşılaştırıldığında ekonomide sanayinin yoğunluğu çok daha azdır. Bu da ithalat ve ihracat rejimlerinin farklılaşmasına sebep olmakta ve dolayısıyla dövizin yönetimini zorlaştırmakta, ekonomiyi daha kırılgan hale getirmektedir. Bu sebeple çevre ülkelerdeki ekonomi daha korumacı, gümrük duvarları çok daha yükseltilmiş, yerli üreticiyi korumayı temel motivasyon haline getirmiş bir ekonomi rejimidir.

Bu ekonomi rejimi için uygulanan model ise ithal ikameci sanayileşme modeli olacaktır. İthal İkameci Sanayileşmeyi geç kalınmış merkantilizm olarak yorumlayanların sayısı oldukça yüksektir. Bununla birlikte bu modelin esas olarak ülkede bir sanayileşme gerçekleştirmeye yöneldiği ve uluslararası piyasalardan tamamen kopma anlamına gelmediği vurgulanmalıdır. Çünkü ithal ikameci sanayileşme hammadde ve ara malları ithalatını gerekli kılan bir modeldir. Sanayinin dışarıdan alınacak ara malları ve hammaddeler gereksinimi olması İthal İkameci Sanayileşme modelini uygulayan ülkelerin küresel ekonomiden kopmasını değil küresel ekonomi ile zamanla entegre olmasını beraberinde getirecektir.

Yine, refah devleti anlayışının Türkiye'de ortaya çıktığı konjonktür ile kapitalizmin bir başka seviyesini yaşayan Avrupa toplumlarında ortaya çıktığı vaziyet arasında ciddi farklılıklar olduğu da unutulmamalıdır. Refah devleti kavramı gelişmiş Batı kapitalist ülkelerinin belirli bir gelişme aşamasında, kaynakların göreceli olarak bolladığı bir dönemde ortaya çıkan bir devlet anlayışıdır. Oysa Türkiye bunu azgelişmiş bir ülke olarak benimsemiştir. Bu kıt kaynakların yeniden tahsisi için rasyonel bir strateji tayini şarttır. Bu şart da anayasada 41.maddede ifade edilen planlı ekonomi ile sağlanmış gözükmektedir. Planlı ekonominin gerçekleştirilmesi de DPT'ye bırakılmıştır.

1960 sonrası dönemin anlayışı planlı ekonomi ve refah devleti anlayışının birleştiği kalkınmada ulusal bir strateji arayışı olarak ifade edilebilir. Bu anlayışın kavramsal olarak vücut bulmuş hâli ise devletçiliktir. Bu dönemde sosyalizmle eş anlamlı hale gelen devletçilik planlı ekonomi ile milliyetçiliğin bir sentezi olarak yorumlanmıştır. Diğer bir deyişle milliyetçilik Türkiye’de, ekonomik ve toplumsal gelişmelerin etkisiyle 1960’lı yıllarda bir “habitus” biçimini alacaktır. Bu habitusun en önemli girdilerinden birisi de askerin siyasal sistemdeki rolüdür. Çalık’ın tespitiyle siyaset üzerinde askerin gölgesi değil açık baskısı söz konusudur (Çalık, 1995: 79). Bu durum da ordunun rolünün kurumsallaşmasını beraberinde getirecektir.

Bu habitusta gerçekleşen 27 Mayıs darbesi ve 1961 anayasası kitleselleşen siyasette bir takım yaygın eğilimleri beraberinde getirecektir. Söz konusu dönemde ideolojik angajmanı güçlü siyasal hareketler bir biçimde toplumun ve politikanın gündemine girmişlerdir. Örneğin MSP, toplumsal dönüşümün geleneksel yapılarda yarattığı kırılmaların tepkisel bir ifadesi olarak belirmiştir. Yine taşrada orta sınıflara dayanan MHP bir siyasal hareket olarak ortaya çıkmıştır. 1961 Anayasasının yarattığı yeni ortamda sosyalist hareketler de kendilerini ifade imkânı yakalamışlar ve bunlardan birisi olan TİP 1965 seçimleri sonrasında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) grup kurabilmiştir. Ortanın Solu ve merkez sağ tartışmalarının dışında gelişen bu hareketlerdeki en belirgin vasıf, içine doğdukları habitusun özelliklerini fazlasıyla yansıtmalarıdır.

Bu çerçevede ikinci bölümde üç başlıkla bu habitusun Türkiye sosyalist solunda yarattığı etki üzerinde durulacaktır. Birinci bölümde 27 Mayıs ve 27 Mayıs'la birlikte siyasal hayata sert bir giriş yapan askerî bürokrasinin sistem içerisindeki yeri tartışmaları üzerinde durulacak; 2.bölümde 1.bölümle bağlantılı olarak kemalizm ve Ortanın Solunun yarattığı yarılmalar değerlendirilecek ve son olarak da milliyetçiliğin en önemli katalizörlerinden birisi olan milli egemenlik ve bağımsızlık meselesi üzerinde durulacaktır.

1.1. 27 MAYIS'IN MİRASI: SİSTEM İÇERİSİNDE ORDU

1950'li yıllar ele alınırken üzerinde neredeyse hiç durulmayan husus özellikle dönemin sonuna doğru siyasal marjinalleşmedir. Bu marjinalleşme çok belirgin bir şekilde kitlelerin siyasallaşmasını zayıflatmış, bazı toplumsal grupların siyaset dışına itilmeleri neticesini doğurmuştur. Diğer taraftan kentlerin çeperlerinde biriken lümpen tabakaların da siyasal alanın dışında oldukları ileri sürülebilir. İlginç bir şekilde 27 Mayıs darbesi Türkiye'de siyaset dışı kalmış toplumsal grupların siyasetin merkezine taşınması sürecinin de önünü açmış gözükmektedir. Diğer bir deyişle emir komuta zincirinin dışına çıkarak askerî bir darbe gerçekleştiren subaylar darbeye destek ve darbeyi eleştirme yaklaşımlarının getirdiği dinamizmle siyasetin kitleselleşmesinin önünü açmışlardır. Bu kitleselleşme dönem sonuna doğru marjinal eğilimlerin de siyasal alanda belirmesinin, şiddet kullanımının önünü açacaktır.

Özellikle kentli eğitilmiş sınıfların, sivil-asker bürokrasinin çokça şikâyet ettiği kişisel hak ve özgürlükler konusunda 1961 Anayasasının getirdiği düzenlemeler 27 Mayıs'ın anlamlandırılmasında etkili olacaktır. Diğer taraftan özellikle sosyalist solda 27 Mayıs'ın dönemin sonuna kadar kurucu kod olarak değerlendirildiği söylenebilir. Bu çerçevede dönem içerisinde süreklilik gösteren çaba 27 Mayıs'ı açıklamak, ona bir yön tayin etmektir. 27 Mayıs sonrasında sosyalist yelpazenin farklı renkleri bir biçimde 27 Mayıs'ı tanımlama; onun şiddet tehdidini kendi siyasal programı doğrultusunda biçimlendirme ve yönlendirme amacındadır. 1960 öncesinden bir Marksist tecrübe getiren Hikmet Kıvılcımlı da TİP de 27 Mayıs darbesini sahiplenmişler, darbenin gerçek amacını tanımlamaya çalışmışlar ya da neden başarısız olduğunu analiz etmişlerdir.

Dolayısıyla dönem içerisinde askerî bürokrasinin rolü üzerine tartışmaları anlamlandırabilmek ve değişimleri takip edebilmek için 27 Mayıs'ın nasıl anlamlandırıldığı ve 27 Mayıs'ı anlamadaki dönüşümlerin üzerinde durmak gerekir.

1.1.1. Bir Muharrik¹³⁰ yahut Bir Muharrek¹³¹: 27 Mayıs

27 Mayıs'ı ele almada dönem içerisinde farklılıklar gözlenmektedir. Bu farklılıkların oluşmasında devrim stratejisi tartışmaları, TİP tartışmaları gibi Türkiye sosyalist solunu ilgilendiren sıcak politik-teorik polemikler etkili olduğu gibi üçüncü dünyada yaşanan sosyalizm tecrübelerinin yarattığı hayal kırıklığı da belirleyici olmuştur. Bu çerçevede ilk dönemlerde 27 Mayıs'ı kendine göre yorumlama, savunulanları 27 Mayıs'a söyletme, 27 Mayıs'a bir içerik oluşturma ve bu bağlamlarla savunma tavrı belirginken strateji tartışmaları sonrasında genel çerçeve 27 Mayıs'ın ilerici bir hareket olmakla birlikte bir devrim olamayacağı noktasına gelmiş; dönem sonuna doğru ise iyiden iyiye eleştirel bir tavır hâkim olmaya başlamıştır.

Bu eleştirel tavrın ortaya çıkmasında hassaten önemli olan husus devrim stratejisi tartışmasıdır. Askerî bürokrasinin öncü rolü konusunda yaşanan tartışmalar, bir sonraki safhanın milli demokratik devrim mi yoksa sosyalist devrim mi olduğu üzerine ortaya çıkan çelişme 27 Mayıs'ın ele alınmasındaki çatallanmada da belirleyici olacaktır. Milli demokratik devrim tezini savunanlar 27 Mayıs'ı önemsemeye, bir burjuva demokratik devrim, anti-feodal ve ilerici bir hareket olarak değerlendirmeye devam ederken MDD tezini eleştirenler 27 Mayıs'a eleştirel yaklaşmaya başlayacaklardır.

Dönemin başında 27 Mayıs'ı sosyalist bir hareket olarak görmekten ziyade 27 Mayıs'ı sosyalizme giden yolu açan bir hareket olarak değerlendirme eğiliminin belirgin olduğunu görüyoruz. Örneğin Sadun Aren 27 Mayıs hareketinin başlangıcı itibarıyla sosyalist bir hedef gütmemediğini; fakat neticesinde oluşan fikrî ve siyasî ortamın sosyalist fikirlerin gelişmesine elverişli ortamı yarattığını düşünmektedir (Aren, 1962a). 27 Mayıs sosyalizme giden yolda olumlu bir adımdır. Aren'e göre 27 Mayıs İnkılap Hareketi ile gençlik ve silahlı kuvvetler ülkeyi sürüklediği karanlık akibetten kurtarmak için teşebbüste bulunmuşlardır (Aren, 1963c: 3). Aren'in 27 Mayıs'a ilişkin kanaatleri okunurken bir önceki bölümde üzerinde durulan sosyalizmi anlamlandırma biçimi de hatırlanmalıdır.

¹³⁰ Hareket ettiren.

¹³¹ Hareket ettirilen.

Hikmet Kıvılcımlı da Aren'le benzer bir kanaat taşımaktadır. Aren'den farklı olarak Kıvılcımlı (disiplinli bir teorik bakışın bir neticesi belki de) dönemin başında da sonunda da, devrim stratejisi tartışmaları, TİP tartışmaları gibi güncel siyasetten etkilenmeyen, 27 Mayıs'ı önemseyen bir bakış açısına sahiptir. Aren dönemin sonuna doğru askerin ve gençliğin rolü konusunda eleştirel bir noktaya gelirken Kıvılcımlı "İkinci Kuvayı Milliyeciliğimiz" (Kıvılcımlı, 1965) noktasında durmayı sürdürmektedir. Şöyle diyor Kıvılcımlı:

“27 Mayıs'ı teşkilatlandırılan, yayından boşandıran ülkücü genç asker, karanlıklar içinden kelleyi koltuğa alıp çıktılar. Bu ülkücüler olmasalardı Türkiye'nin en büyük zibidi ve züğürt yığınlarında büyüyen hoşnutsuzluk eğilimi Bayar ve Menderes'in kuyruğunu yalamakla kıyamete kadar sürünecek miydi? Görünüş ona benziyordu. Memlekette geniş çalışan halk yığınlarının hoşnutsuzluk eğilimi ters yolda soysuzlaşıyordu. Bu haliyle o hoşnutsuzluk eğilimi 27 Mayıs devrimini başarılı kılmaya yetebilir miydi? Böyle bir şeyi düşünmenin bile gülünçlüğü sahteliğini örtbas edemez.” (Kıvılcımlı, 1969a: 111).

Kıvılcımlı 27 Mayıs hareketini “kediye göre budu bir DEVRİM önüneydik. ‘Dur bakalım, nâpıcak’ denilemezdi” cümlesiyle karşılamaktadır. Kıvılcımlı bu çerçevede İkinci Kuvayı Milliyeciliğimiz metniyle Türk ordusunun devrimci geleneğini ilk okula giden çocukların bile anlayabilecekleri dille anlattığını söylemektedir. Kıvılcımlı'ya göre 27 Mayıs bir DEVRİM konağı adını alabilir. Çünkü üretici güçleri yani üretim ilişkilerini bir ölçüde düzeltmeye yönelmiştir ve öncesi dönemde “cinayet” sayılan sosyalizm 27 Mayıs sonrası dönemde bir bilinç düzeyine ulaşmıştır. “Bu bakımlardan 27 Mayıs'ı <<kediye göre budu>> bir devrim saymamak yanlıştır.” 27 Mayıs Kıvılcımlı'ya göre demokratik bir devrimdir. Bütünüyle milleti kapsadığı için aynı zamanda millîdir. Millet bu devrimde aktif bir rol almamakla birlikte genç ordu güçlerinin kolektif aksiyonuna tarafsız kalarak devrimi desteklemiştir. “O bakımdan da 27 Mayıs Mustafa Kemal'in güttüğü Birinci Kuvayımiliye, Birinci Kurtuluş Savaşı adlı <<milli demokratik devrim>>in açtığı yolda İkinci Kuvayımiliyecilik yahut İkinci Kurtuluş Savaşı, yahut <<YENİ KURTULUŞ MÜCADELESİ>> diyebileceğimiz <<İkinci Milli Demokratik Devrim>>in bir konağı olmuştur” (Kıvılcımlı, 1969b: 269-274).

Kıvılcımlı'nın 27 Mayıs'la Milli Mücadele arasında kurduğu doğrudan ilişki dikkat çekicidir. Bu yaklaşımı Kıvılcımlı'nın aşağıda üzerinde daha

ayrıntılı durulacak olan Tarih Tezi ile ilgilidir. Kıvılcımlı, Ordu'yu Türk milletinin "vurucu gücü" olarak değerlendirmektedir:

Bu Türkiye'ye mahsus bir şey. Böyle bir vurucu gücümüz var. Çıkıyor 27 Mayıs... Ve Türkiye'ye, yalnız Türkiye'ye değil, yani bugünkü Türkiye'ye, eski Türkiye'ye dahil bizden kopmuş bütün devletlerde görülüyor. Libya'da vurucu güç fırladı çıktı. Değil mi? 28 yaşında yüzbaşı -albay oldu şimdi- sosyalizmi ilan etti. Buyurun! Sudan da aynı şey oldu. Vurucu Güç!.. Bizden kopma hepsi, dikkat edin. Yemen falan... (Kıvılcımlı, 2011).

Bu dönem MDD ve varyantlarını savunan kesimlerde kemalizmi önemseme, Millî Mücadeleyi anti-emperyalist, anti-kapitalist ve anti-feodal bir hareket olarak yorumlama durumu net bir biçimde görülmektedir. Burada ilgi çekici olan husus şudur: İlginç bir şekilde MDD'nin tezleri daha uluslararasıdır¹³² (Aydınoglu, 2011: 175-176). Timur'a göre de MDD gerçekçi bir tezdır, uydurma değildir doğrudan III. Enternasyonal'den alınmıştır (Şüyun, 2013: 77). Bu bağlamda 27 Mayıs'ı Atatürkçülüğün bir savunusu, Atatürkçülüğün gericiliğe karşı başkaldırısı veya Atatürkçülüğün geri dönüşü olarak yorumlayan ve bu yorumu da sosyalizmle irtibatlandıran yaklaşımlar söz konusudur.

27 Mayıs'ı Atatürkçülüğün bir şahlanması olarak değerlendirme eğilimi (Karan, 1965b: 11) özellikle *Yön* dergisi çevresinde belirgin durumdadır. Bu yaklaşım 27 Mayıs'a yön verme, 27 Mayıs'ın içeriğini tespit etme gayretinin de net bir uzantısıdır. 27 Mayıs ile Atatürkçülük arasında kurulan bağlantı, sosyalist aydına hem devlet kurucu iradenin hem de rejim kurucu iradenin korumasını sağlamaktadır. Bu bakımdan oldukça kullanışlı bir diskur olduğu ifade edilebilir. Özellikle Anayasanın sosyalizme açık mı kapalı mı olduğu tartışmasında Atatürk'e yapılan göndermeler sıklaşacaktır. 27 Mayıs ise *zeit geist*ı şekillendiren hadisedir. Diğer bir deyişle *zeit geiste* temas eden bir retorik söz konusudur.

Atatürkçülük ve 27 Mayıs arasındaki ilişki, MBK'da idarenin sivillere bırakılması ya da MBK'da kalması tartışmalarının yürütüldüğü dönemde de gündeme gelecektir. 27 Mayıs darbesini gerçekleştiren kadro içerisinde beliren iki yaklaşım biçimi arasında Şevket Süreyya'nın durduğu yer devrimlerin tatbiki için askerî idarenin belli bir süre daha devam ettirilmesi gerektiğini savunanların

¹³² Tam tersi bir değerlendirme için Bkz. (Güler, 2015: 247-249). Güler'e göre MDD, Kemalizmin bir sürecidir ve Türk solunu milliyetçi sızma ve etkilere açık hâle getirmektedir.

tarafındadır. Aydemir'e göre 27 Mayıs darbesini gerçekleştirenlerden ilki 1950-60 arasında soysuzlaştırılan demokrasiyi kurtarmak ve tekrar rayına oturtmak gibi bir program önerdiği için üniversiteler tarafından desteklenmiş ve kendisine geniş bir meşruiyet alanını kolaylıkla yaratabilmişti. Ancak ikinci grup aynı destek ölçüsünden yoksundu. Halbuki bu grup Aydemir'e göre Atatürk'e dönmeyi, Atatürk devrimlerini benimsemek ve onların dokunulmazlığını korumak ve tamamlamak amacı taşıyordu. Ancak Atatürkçülük denen yaklaşımın sistemleştirilmiş bir biçimi yoktu. Atatürkçülüğün bu systemsizliği bir reform programı uygulamayı planlayan bu grubun sosyal bir doktrin ihtiyacını beraberinde getiriyordu. Bu durum ikinci grubun fikirsizleşmesini ve lidersizleşmesini beraberinde getirdi. Aydemir'e göre sadece Atatürk devrimlerini korumak retoriğinin geliştirilmesi dahi bu grubun ihtiyaç duyduğu fikir manzumesini sağlayabilirdi¹³³ (Aydemir, 1962e: 8).

27 Mayıs, özel olarak Türkiye ve çevresinde; ama genel olarak tüm üçüncü dünyada yaygınlaşmaya başlayan askerî yönetimlerin bir trend halini almaya başladığı bir dönemde yaşanacaktır. Dolayısıyla zaman içerisinde üçüncü dünyalardaki benzer askeri yönetimlerle 27 Mayıs tecrübesi arasında benzerlikler veya farklılıklar aranmaya başlayacaktır. Dahası bu dönemde Ordu içerisinde de hareketlilik olduğuna dair söylentiler yaygınlaşmaktadır.

AP-CHP koalisyonunun bozulması, yerine CHP-YTP-CMKP koalisyonunun oluşması üzerine eleştiriler yoğunlaşmış, bunun özellikle Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi birkaç subayın emir komuta zinciri dışında, ellerindeki silahın caydırıcılığına güvenerek hükümeti devirme eylemi olduğu yönünde üstü örtük eleştiriler belirtmeye başlamıştır. Tam bu noktada Mümtaz Soysal'ın itirazı vardır. Soysal 27 Mayıs'ı gerçekleştirenlerin ilk andan itibaren kendilerine "ihtilal" tanımını münasip gördüklerini, ihtilalin halkçı anlamlar ve yüksek duygular içeren bir sözcük olduğunu, dolayısıyla Latin Amerika'da sıklıkla görülen *pronunciamiento*¹³⁴lar gibi değerlendirilemeyeceğini düşünmektedir. 14 Mayıs 1950 Cumhuriyet'i kuran toplumsal grupların, asker ve memurların iktidardan düşürüldükleri yerine toprak ağaları, ticaret burjuvazisinin geçtiği bir gün olarak değerlendirilmelidir. Yani bu tarihte iktidara halkın yararına çalışacak

¹³³ 27 Mayıs'ın esas başarısızlığı ise bu iki yaklaşımı meczedebilecek bir pratik ortaya koyamamış olmasıdır

¹³⁴ İspanya, Portekiz ve Latin Amerika ülkelerinde özellikle 19.yüzyılda gerçekleşen askerî kalkışmalara ya da askerî darbelere verilen ad. Bkz. (Wikipedia, 2017).

bir iktidar gelmedi. 27 Mayıs ise halk mefaatine çalışacak bu toplumsal grupların iktidarı ele geçirme günüdür, bu yanıyla bir ihtilâl ama yarım kalmış bir ihtilâldir (Soysal, 1962c: 20).

Soysal'ın tespitlerinin oldukça sübjektif, dahası kavramları tersyüz edici nitelikte olduğu söylenebilir. Öncelikle 27 Mayıs'ı gerçekleştirenlerin ve bunu destekleyenlerin eylemlerine ihtilâl sıfatını yakıştırmaları, gerçekleştirilen şeyin siyaset bilimindeki benzerlerinin darbe olduğu, seçimle işbaşına gelmiş kişilerin silahın caydırıcılığı ile koltuktan kaldırıldığı, kısacası anti-demokratik bir uygulama olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Dahası Soysal askerlerin yaptıkları işin anlamını kendilerine dahi itiraf edemediklerinden bahisle 27 Mayıs'ı anlamlandırmayı denemektedir. Bu tavır o dönem aydınlarında oldukça belirgin bir özelliktir. Böylelikle bir buyurucu kod olarak 27 Mayıs tüm söylenenleri ve söylenebilecekleri mümkün ve meşru bir hâle getirmektedir.

Ara tabakaların öncü rolü konusunda ilerleyen dönemde oldukça sert tavır takınacak olan, Talat Aydemir'in iki darbe teşebbüsüne de eleştirel yaklaşmış olan Aybar'ın 27 Mayıs'ı değerlendirme şekli dönemin genel temayüllerini göstermesi bakımından oldukça güzel bir örnek olarak değerlendirilebilir. Şöyle diyor Aybar:

27 Mayıs 1960 kurtuluş Savaşı Türkiye'sinin büyük günlerinden biri: 15-19 Mayıs, 23 Nisan, 30 Ağustos, 29 Ekim, 27 Mayıs. 27 Mayıs Kuvayi Milliye ruhuna dönüşür. Atatürkçülüğün yeniden doğuşudur. 27 Mayıs emekçi halkımızın tarih sahnesine bilinçle çıkma yolundaki çabasının ileri bir merhalesidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin tabana oturma hamlesidir

27 Mayıs'ta tarihimizin bir dönemi ebediyen kapanmıştır. 27 Mayıs Türk sosyal demokrasisinin meşruluğa kavuştuğu gündür. Sosyal hareketler o günden sonra daha büyük bir hızla gelişmeye başlamıştır. İşçinin, köylünün, emekten yana aydınların sesi daha güçlü çıkıyor. Tarihimizde aşağıdan yukarı kurulan ilk parti Türkiye İşçi Partisi o günden sonra kurulmuştur. Sosyal adalet kavramı anayasaya o günden sonra girmiştir. Milli gelirin hakça bölünmesi, toprak reformu, grev, toplu sözleşme, emekten yana devletçilik, planlı kalkınma gibi konular 27 Mayıs'tan sonra yaygın birer milli dava haline gelmiştir. İnsan haklarına, sosyal adalet ilkesine dayanan anayasanın üstünlüğü esası, 27 Mayıs'tan sonra müeyyideye bağlanmıştır.

Demokrasimizin sosyal özünü yitirmek artık hiçbir çıkarıcı intikamcı grubun harcı değildir. Anayasayı bir yana iterek yukarıdan aşağı bir yönetim sistemi kurmak ve hele yaşatmak ta artık kimsenin harcı değildir. Çünkü 27 Mayıs anayasasını uyanık ve demokrasiye bağlı silahlı kuvvetlerimiz, emekçi halk yığınları, Atatürkçü gençlik ve

emekten yana aydınlarımız korumaktadır. 27 Mayıs hürriyet ve anayasa bayramı Türk milletine kutlu olsun (Aybar, 1963c: 4).

Aybar'ın Bildirisinde üç vurgu hassaten dikkat çekmektedir. Bunlardan birisi 27 Mayıs sonrası oluşan düzenden Türk sosyal demokrasisi diye bahsetmesidir.¹³⁵ Böylelikle hem TİP'e hem de sosyalist hareketlere bir meşruiyet zemini yaratılmış olmakta; bu hareketler sistem içerisinde konumlandırılmaktadır. Dahası bu sosyal demokrasinin savunuculuğunun ve garantörlüğünün silahlı kuvvetler, emekçiler, Atatürkçü gençlik ve aydınlara bırakılmış olması dikkat çekicidir. Aybar'ın cümleleri aslında 1960'lı yılların başlarında kemalizm ve sosyalizm arasındaki geçişkenliği göstermesi bakımından da önemlidir. Aynı geçişkenliğe daha doğrusu çakışmaya işaret eden Harun Karadeniz 1960-65 arasındaki gençlik hareketlerinin temel motivasyon kaynağının Atatürk ilkelerine ve 27 Mayıs'a karşı davranışlar olduğunu belirtmektedir (Karadeniz, 2015: 24-25).

İkinci önemli vurgu ise yukarıdan aşağıya bir yöntemin reddedilişidir. 27 Mayıs kabullenilip kutsanırken 27 Mayıs sonrasında gelişen yeni askerî müdahale girişimlerinin (üstelik bu müdahale girişimleri ekseninden sapmış olan 27 Mayıs'ı eksenine oturtma iddiası taşımaktadır) eleştirel bir şekilde karşılanması ilgi çekicidir. Bu durum TİP'in parlamenter yoldan iktidara gelmeyi önemsiyor olması ve seçim yarışına katılacak bir parti olması dolayısıyla çok partili seçim sisteminin genel çerçevesinin dayattığı bir yaklaşım olarak da değerlendirilmeye müsaittir. Bir başka deyişle TİP içerisinde çeşitli kademelerde bulunan kimselerin darbelere karşı bir pozisyonda yer alıyor olmaları doğaldır. Zira tüm parti mekanizmalarını fesh edecek bir sistemi savunmak parlamenter yöntemlerle iktidarı ele geçirme stratejisinin takipçisi TİP'in var oluş nedenini ortadan kaldıracaktır. TİP'le bir şekilde irtibatı olmayan sosyalistlerin 27 Mayıs benzeri askerî müdahalelere açık olmalarının sebebini de burada aramak gerekir.

Aybar'ın mesajında dikkat çeken üçüncü nokta 27 Mayıs ile Atatürkçülüğü irtibatlandırmasıdır. 27 Mayıs'ı kurucu irade ile irtibatlandırmak 27 Mayıs'a meşruiyet sağladığı gibi 27 Mayıs'ın içerisinde doldurulmasında marjları da

¹³⁵ Dönemin başında sosyalizmi anlamlandırmada sosyal demokrasi vb. ifadelerin de kullanıldığından bir önceki bölümde bahsedilmişti. Bak.: Bölüm 3.1. Aybar'ın sonraki dönemde 27 Mayıs'tan "bir demokrasi denemesini daha noktalayan" (Aybar, 2014: 32) gelişme olarak bahsetmiş olması zaman içerisinde 27 Mayıs'a eleştirel bir noktaya geldiğini göstermesi bakımından önemlidir.

genişletmektedir. Böylelikle 27 Mayıs'la irtibatlı bir İkinci Kurtuluş Savaşı diskuru inşa etmek kolaylaşacaktır. Aybar'ın iki sen sonraki 27 Mayıs Hürriyet ve Anayasa Bayramı dolayısıyla yayımladığı mesaj bu bakımdan güzel bir örnektir:

"27 Mayıs'ı Osman Paşa marşını söylediğimiz günlerin heyecanı ile anıyoruz. Ve 27 Mayıs'ı milli kurtuluş savaşımızın yeni şartlar altında devamı sayıyoruz. Çünkü 27 Mayıs dış ve i sömürücüler emrinde meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı milletçe direnişimizdir; tıpkı 45 yıl öncesi gibi...

27 Mayıs milli bağımsızlığımıza, egemenlik haklarımıza kıskançça sarılmaktır.

27 Mayıs kaderde, kıvançta ve tasada ortak; bölünmez bir bütün olma zlemimizdir, sosyal adalettir, temel insan haklarıdır, gerçek demokrasidir.

27 Mayıs devrimcilik; köklü dönüşümlerle sömürücü, gerici ekonomik ve sosyal düzenden bir an önce sıyrılma; uygar toplumlara yetişme azmimizdir.

27 Mayıs planlı ekonomidir, kapitalist olmıyan yoldan kalkınmadır.

27 Mayıs barıştır, yarının toplumcu, ileri, mutlu Türkiyesine giden yolda Kurtuluş Savaşı'ndan sonraki ikinci adımıdır.

Ve de 27 Mayıs milletçe evet dediğimiz anayasadır. Hürriyet ve Anayasa Bayramımız 27 Mayıs'a gönülden bağlı olanların cümlesine kutlu olsun." (Aybar, 1965: 24).

Fethi Naci Aybar'ı bir adım geçerek "bilinen ilk grevden 83 yıl sonra, ilk sosyalist partimizin kuruluşundan 55 yıl sonra, Cumhuriyet'in ilnından 42 yıl sonra, 27 Mayıs hareketinden 5 yıl sonra" Meclis'e 15 milletvekili ile giren TİP'i bu sadette saydığı ilerici hareketlerin tek mirasçısı olarak selamlamaktadır (Fethi Naci, 1966: 2-3).

27 Mayıs bir anlamda buyurucu kod durumundadır. Belki daha doğru ifadeyle böyle bir siyasallık biçimlenmiş; gerçek muhtevasından sıyrılan, bakış açısına göre anlam kazanan bir 27 Mayıs miti ya da tipolojileri ortaya çıkmıştır. Bu mit ya da tiplolojilere koruma zırhı sağlayan unsur ise milliyetçiliktir. Cemal Tural'ın orduya gönderdiği komünizm karşıtı emirname dolayısıyla tüm anayasacı güçleri bir milli cephede ortak hareket etmeye çağıran; bir başka yazısında Sunay, Tural ve Demirel'in bir *triumvira* oldukları iddiasından hareketle bu anti-demokrat cephenin karşısına 27 Mayıs'ın dikileceğini iddia eden Doğan zgden iyi bir örnek durumundadır (zgden, 1967b: 3).

1965 seçimlerinde halkın Demokrat Parti'nin devamı olan Adalet Partisi'ni, üstelik hiç kimsenin tanıyıp bilmediği bir adamın, Süleyman Demirel'in liderliğinde iktidara getirmesi 27 Mayıs'ın sorgulanmaya başlamasının da ilk adımını oluşturacaktır. Bu sorgulama kabaca iki türlü şekillenecektir. Birinci hat 27 Mayıs'ı ilerici fakat yetersiz bir hareket olarak görecektir. Bununla birlikte 27 Mayıs savunusu baskın, 27 Mayıs'a hedef koyma ve bu hedefleri savunma tavrı sürmektedir. İkinci hat ise 27 Mayıs'ı bir burjuva devrimi olarak gören ve dolayısıyla eleştirel yaklaşan hattır. İdris Küçükömer, M. Ali Aybar, Ecevit gibi küçük burjuvaziye sınıfsal olarak tahlil edip 27 Mayıs'a karşı eleştirel bir pozisyona gelen kimseleri de bu hat içerisinde değerlendirebiliriz.

Küçükömer ve Aybar'da 27 Mayıs'a karşı eleştirel bir tavrın şekillenmesinde CHP'de sola dönük bir diskurun ve temayülün belirmesinin etkisinin altını çizmek gerekir. CHP'nin TİP'e bir alternatif halini almaya başlaması; daha doğru bir ifadeyle TİP'in etki alanını zayıflatacak, küçük burjuva radikalizmine hoş gelecek ve fakat buna sınır da çekebilen bir çeşit yumuşatılmış sol söylem geliştirmesi hem CHP'ye hem de 27 Mayıs'a dönük tepkiselliği biçimlendirecektir. Ancak bunlardan birisinin sebep diğerinin ise sonuç olduğu unutulmamalıdır.

Sosyal Adalet dergisine göre 27 Mayıs hareketine karşı toplumda duyulan öfkenin sebebi bu hareketin devrimden sonra CHP'nin kontrolüne girmesidir. Büyük halk kütleleri Demokrat Parti devrine büyük bir özlem duydukları için değil 27 Mayıs CHP ile anılır hale geldiği için 27 Mayıs'a tepki duymaya başlamıştır. Bu bakımdan dergiye göre 27 Mayıs devriminin en büyük şanssızlığı 27 Mayıs idarecilerinin iş birliği yapabilecekleri o sırada ülkede toplumcu bir akımın bulunmayışdır. Halbuki 27 Mayıs meşruiyetini kaybetmiş bir iktidara karşı Türk toplumunun bulduğu çözümdür. Demokrat Parti meşruiyetini özel sektör aracılığıyla kalkınma stratejisini izlediği için kaybettiğine göre Türk milletinin bu meşruiyetini kaybetmiş olan iktidara karşı geliştirdiği çözüm olan 27 Mayıs'ın şuur altındaki fikri toplumcu fikirdir. Zaten bundan dolayıdır ki 27 Mayıs hareketi toplumcu fikrin gelişmesine müsaade etmiştir. "O halde 27 Mayıs devriminden alınacak ders ve çıkarılacak sonuç memleketi gene aynı çıkmaza sürükleyecek olan özel sektör eliyle kalkınma yolunu artık bir daha denememek olmalıydı. Ve işte gene bundan dolayıdır ki 27 Mayıs'ın en içten ve gerçek savunucuları toplumculardır." (Sosyal Adalet, 1964a: 1)

27 Mayıs'ın sahiplenilmemesi belki daha doğru bir ifadeyle hatalarının CHP'ye ihale edilmesi eğilimi 1965 seçimlerine yaklaşılana bir dönemde daha belirgin bir hâl alacaktır.¹³⁶ 27 Mayıs Darbesini gerçekleştiren cuntanın içerisinde yer alan daha sonra I. MBK'ya üye olarak da giren (MBK üyesi olduğunda Binbaşı-Yarbaylıktan emekli) Muzaffer Karan *Sosyal Adalet* dergisinde neşrettiği makalesinde 27 Mayıs'ın herhangi bir partiye karşı olmadığını, ekonomik sebeplerden doğduğunu ileri sürmüştür. Diğer bir deyişle Karan'a göre 27 Mayıs sömüren ile sömürülen arasındaki çelişkiyi sona erdirmek üzere gerçekleştirilmiştir ve o dönem iktidarda bulunan ve sömürenlerin işbirlikçisi durumunda olan DP olduğu için okları ona isabet etmiştir. Bununla birlikte 27 Mayıs süreci içerisinde özellikle CHP tarafından dejenere edilmiştir. Karan'a göre 27 Mayıs'ın temelinde yatan ekonomik zorunluluklardan doğmuş yegâne parti TİP'tir. TİP, Karan'a göre, programı itibarıyla Atatürkçülüğün ön gördüğü devletçilik, halkçılık ve devrimcilik ilkelerini Türk toplum düzenine en uygun ve en yararlı uygulayan parti durumundadır. Anti-emperyalist ve anti-kapitalist ilkeleri ile Atatürk'ün izinde yürüyen yegâne parti TİP'tir (Karan, 1965a: 14-15).

TİP listesinden Meclis'e girecek olan, yani bir seçim (oy) yarışının içerisinde bulunan Karan'ın 27 Mayıs'ı büyük kitle desteğine sahip olan Adalet Partisi'nin etki alanından çıkarma çabası olarak da değerlendirilmeye müsaittir. Bununla birlikte TİP'i 27 Mayıs'ın tek takipçisi olarak değerlendirme eğiliminin yanı sıra kemalizmi en doğru anlayan ve uygulayan parti olduğunu iddia etme; diğer taraftan CHP'yi 27 Mayıs'ı dejenere etmekle itham etme durumu CHP-TİP çelişmesinin 1965 seçimleri öncesinde hangi hat üzerinden biçimlendiğini göstermesi bakımından önemlidir. Çelişme 27 Mayıs ve kemalizm üzerinden biçimlenmektedir. TİP kendisini kemalizmin ve 27 Mayıs'ın tek temsilcisi olarak görme ve gösterme konusunda 1965 seçimleri öncesinde bir çekince taşıyor gözükmemektedir.

¹³⁶ Gençlik hareketlerinde de bu eğilimin yaygın olduğu gözlenmektedir. Deniz Gezmiş'in savunmasındaki şu ifadeler ilgi çekicidir:

“Çünkü Amerika sizin döneminiz sırasında Türkiye'ye girdi ve hiçbiriniz sesinizi çıkarmadınız ve Demokrat Parti iktidarına 10 yıl ses çıkarmadınız, ta ki 38 yurtsever subay ses çıkarana kadar ve onları devirene kadar” (Feyzioğlu, 2002: 260-262).

Zaman içerisinde 27 Mayıs hareketinin tek ve büyük başarısı 1961 Anayasası olarak gösterilmeye başlanacaktır (Cihan, 1966: 8-9). Fethi Naci "Bir Zevk-i Tahattur" başlıklı yazısında 27 Mayıs'tan geriye sadece bir başarısızlık hikayesi kaldığını; "gitti Menderes, geldi Demirel" şeklinde ifade etmektedir. Yazara göre 27 Mayıs iktidar ortaklığından uzaklaşan bürokratik burjuvazinin hareketidir. Bu zinde kuvvetler/ara tabakalar 27 Mayıs'ta ne istemediklerini çok iyi bilmelerine rağmen ne istediklerini bilmiyorlardı. Bu çerçevede Fethi Naci gelinen noktada halk ve ara tabakaların ittifakının başarı getirebileceğini; sadece ara tabakalara dayanan bir stratejinin başarılı olamayacağını, ara tabakalar meselesini 27 Mayıs'ın başarısızlığının öğreticiliği ışığında yeniden değerlendirmek gerektiğini ileri sürecektir (Fethi Naci, 1967: 7).

Görüleceği üzere dönemin sonuna doğru 27 Mayıs sınıfsal karakteri ile ele alınmaya başlamıştır. Bu doğrultuda *Aydınlık* dergisinin çıkış yazısında 27 Mayıs'ın küçük burjuva köklerine yapılan vurgu dikkat çekicidir. Yazarlara göre 27 Mayıs aslında tutarlı bir ideolojisi, bir siyaset çizgisi olmayan ve fakat geleneğinde kemalizmin milliyetçi-reformcu karakterini taşıyan burjuva bürokrasisi tarafından gerçekleştirilmiştir ve bu sınıf emekçilerle uyuşan, emperyalistlerle çelişen çıkarlara sahiptir. Çünkü emperyalizmin kovulacağı bir Türkiye'de burjuva bürokrasisi sisyaseten ve iktisaden çok daha güçlü bir konuma gelecektir. Türkiye'nin emperyalizmin egemenliği altında olması emekçi sınıflar ve burjuva bürokrasisi arasında bir ittifakı zorunlu kılmaktadır. Emperyalizmin güçleri ile milli demokratik güçler arasında bir mücadele şekillenecek; mücadele emperyalizme karşı milli güçlerin milli demokratik devrimi ile neticelenecektir (Aydınlık, 1968b: 24-25).

Aydınlık'ın ikinci sayısının girişinde bulunan imzasız "Türkiye İşçi Partisi ve Sosyalist Hareket" başlıklı yazıda ise 27 Mayıs özetle şu şekilde ele alınmaktadır: 27 Mayıs tutarlı bir anti-emperyalist, anti-feodal çizgiye sahip olmamakla birlikte emperyalizmle iş birliği halinde olan bir iktidarı devirmiş küçük burjuva sivil-asker bürokrasi hareketi menfaati doğrultusunda emperyalizmle ve feodalizmle çelişmektedir. Bu tarihi koşullar bu zümreyi emekçilerle ittifaka zorlamaktadır. Burada 27 Mayıs'a, sınıfsal açıdan bir eleştiri getirilmekle birlikte son kertede ittifakın altı çizilmektedir (Aydınlık, 1968a: 92).

27 Mayıs siyasal gelişme tarihinde şüphesiz ileri bir adımdır. Selik bu bağlamda aydın bürokrat sınıfın durumunu inceler. Selik'e göre bu sınıf bağımsızlık savaşını yürütmüş, 150 yıllık tarihimiz boyunca bazı dönüşümlere öncülük etmiştir ancak emekçi sınıflar yararına derinlemesine dönüşümlerin başlatıcısı ve yürütücüsü olamamışlardır. Bu durumun sebebi bu kesimin herhangi bir ideolojisinin olmaması, diğer ideolojilere yaslanmak durumunda kalmasıdır. Sivil-asker bürokrasinin kararlı bir tavrı yoktur çünkü küçük burjuvazinin diğer öğeleri gibidir. 27 Mayıs hareketinin de kendisinden beklenen emekçiler yararına büyük dönüşümleri gerçekleştirememesinin sebebi budur.

Selik'e göre TİP ve Yön dergisi çizgileri küçük burjuvazinin burada bahsedilen rolü üzerinde çelişme halindedir. TİP kitlelerin sosyalist bir bilinç kazanması için mücadele ederken Yön bunu uzun ve zorlu bir yol olarak görüp sivil-asker aydın kesimi sosyalizme yöneltmenin daha iyi bir iş olacağını düşünür.

Mehmet Selik'e göre Türkiye koşulları içerisinde 27 Mayıs gibi bir hareket istense de istenmese de kaçınılmaz gözükmektedir. Yön dergisi için yapılacak en hayırlı yorum da Selik'e göre burada devreye girmektedir. Yön dergisi böyle bir kaçınılmazlığı gördüğü için ikinci bir fırsatın kaybedilmemesi için önceden yapılması gerekenleri yapmıştır. Sosyalist harekete katkısı da bununla sınırlıdır ancak gerçek sosyalistlerin bunu sosyalizm için bir hizmet olarak saymaları mümkün değildir (Selik, 1969a: 12-13).

Selik'in değerlendirmesi Emek çevresi ile Aybar arasındaki çelişmeyi aydınlatıcı bir nitelikte olduğu gibi TİP'in 27 Mayıs hareketine bakışta, küçük burjuvaziye önemsemeyi sürdüren kanadının görüşlerini kristalize etmesi bakımından da güzel bir örnektir.

27 Mayıs tartışması 27 Mayıs'ın ve MBK'nın sınıfsallığı dolayısıyla, anti-feodal bir öz yüklenmesiyle ve planlı ekonomi üzerine ortaya çıkan edebiyat sebebiyle doğrudan milliyetçiliğe bağlanmaktadır. 27 Mayıs bir demokratik devrim midir? Yoksa küçük burjuvazinin kendine göre ve kendine doğru, omurgasız bir reform hareketi midir? 27 Mayıs'ın bir demokratik devrim olarak kabul edilmesi MDD tezlerini boşluğa düşürdüğü için; küçük burjuva şımarıklığı olduğu ve toplumsal-siyasal yapılara hiç dokunmadığı (dolayısıyla bir milli demokratik devrim ihtiyacının hâlâ var olduğu) yaklaşımı sosyalist devrim tezini boşa çıkardığı

için ve fakat 27 Mayıs karşı durulamayacak bir diskur gücünü de ihtiva ettiği için özü değil pratikleri genelde tartışma konusu edilmiştir.

Bağımsızlığı kıskançlıkla savunan, devletçi, plancı, ilerlemeci 27 Mayıs eleştirel yaklaşımlarda bile belirgindir. Dolayısıyla 27 Mayıs genel anlamda millidir. Bu durumu en net biçimde gençlik hareketlerinde gözlemlemek mümkündür. Amorf bir sosyalizmin temsilcisi olan gençlik hareketlerinin en etkili isimlerinden Deniz Gezmiş'in savunmasındaki şu ifadeler ilginçtir:

“Çünkü Amerika sizin döneminiz sırasında Türkiye’ye girdi ve hiçbiriniz sesinizi çıkarmadınız ve Demokrat Parti iktidarına 10 yıl ses çıkarmadınız, ta ki 38 yurtsever subay ses çıkarana kadar ve onları devirene kadar” (Feyzioğlu, 2002: 260-262).

Devrim stratejisi tartışmaları ve ara tabakaların rolünün tartışmaya açılması ise eleştirelliği yine milliyetçilik nokta-i nazarından ve fakat tam tersi istikamette gündeme getirmektedir. Küçük burjuva milliyetçiliğinin devrimci bir potansiyel olarak değil bir sapma olarak değerlendirilmeye başlaması süreci özetlemektedir. Bu bağlamda 27 Mayıs'a dönük sert eleştirelliği ise Ordu'nun rolü bahsinde takip etmek mümkündür.

1.1.2. Silahlı Kuvvetlerin Rolü

27 Mayıs'a yaklaşımdaki dönüşüme paralel olarak silahlı kuvvetlerin sistem içerisindeki ya da sosyalist devrime giden yoldaki rolü de değişim göstermiştir. İlk dönemlerde sosyalizmin anlaşılma biçimiyle de paralel olarak kalkınmayla irtibatlı bir şekilde ele alınan ordu dönemin sonuna doğru devrim stratejisi tartışmaları, devrim sürecindeki rolü gibi meseleler etrafında değerlendirilecektir. Bu süreçte Ordu'nun güncel siyasetle alakalı biçimde de ele alındığı; dönem dönem "gerici" hareketlere karşı bir güvence olarak da değerlendirildiği hatırdan çıkarılmamalıdır.¹³⁷

27 Mayıs'ın hemen sonrasında orduya yaklaşımı yaklaşımın genel bir çerçevesini *Yön*'de bulmak mümkündür. Dergide yayınlanan imzasız bir yazıda

¹³⁷ Buna karşılık Türk Silahlı Kuvvetleri'nin özellikle komuta kademesinde Kemalizm ile sosyalizmi birbirinden ayırıştırma, kemalizmi özgül bir ideoloji olarak ele alma eğiliminin dönem boyunca baskın olduğu ifade edilmelidir. Bu eğilimin derli toplu bir ifadesi için bkz. (Güventürk, Yıl Yok). Eserin künyesinde tarih olmamakla birlikte Orgeneral Cevdet Sunay'ın Genelkurmay Başkanı imzasıyla önsöz yazmış olması 1966 öncesinde yayınlandığına işarettir.

özellikle üzerinde durulan husus ordunun değişmekte olan toplumlarda ayakta kalması muhtemel tek geleneksel güç olarak kargaşayı önleyebilecek ve istikrarı sürdürebilecek yegâne yapı olduğudur (Yön, 1962e: 17).

Ordu 27 Mayıs Darbesinin ardından sosyalist aydın tarafından devrimci bir potansiyel olarak görülmüştür. İlhan Selçuk orduyu Türkiye'nin geleceğinin sigortası olarak değerlendirirken onun halkın aleyhine olacak herhangi bir faaliyet içerisinde bulunmayacağını kanıtlayabilmek için İran'la bir takım karşılaştırmalar yapmayı denemektedir. Selçuk'a göre İran'da ordu Sarayın Türkiye'de ise halkın Ordusudur. Ordu Türkiye'de Batılılaşma¹³⁸ hareketlerinin, hürriyet hareketlerinin öncüsüdür (Selçuk, 1962b: 10).

Türkiye'de ordu onun halk, halkın da ordu olduğunu, ikisinin birbirinden ayıramayacağını iddia eden İlhami Soysal'a göre ise silahlı kuvvetler Türkiye'de her türlü gericiğin karşısında ve II. Mahmud döneminde kurulan Nizam-ı Cedit'le birlikte tüm yeniliklerin yanındadır ve destekçisidir. 27 Mayıs ordunun bu karakterini unutanlara derslerin en güzelini vermiştir. Bu çerçevede zinde kuvvetlere düşen görev ordunun etrafında kenetlenmektir (Soysal İ. , 1962: 7). Benzer şekilde arttırılabilecek örnekler ordu müdahalelerinin ilerici bir nitelik taşıdığı kanaatinin de sebebidir. Bu kanaati besleyen hususların başında ise Kemalizmle kurulan irtibat gelmektedir.

Silahlı kuvvetler Atatürk devrimlerinin koruyucusu olarak ele alınmaktadır. Bu çerçevede Ordunun politikayla irtibatının ne olması gerektiği sorusu da çözüme kavuşturulmuş olmaktadır. İlhan Selçuk bu durumu "ordu küçük siyasetin içerisinde olmamalıdır" cümleleriyle ifade etmektedir. Ona göre ordunun rolü devrimciliktir, Atatürk devrimlerinin muhafazasıdır ve 27 Mayıs bu bağlamda pozisyonunun takipçisi olduğunu net bir biçimde göstermiştir (Selçuk, 1965d: 5).

Türk ordusu ve Kemalizm arasında doğrudan bağ kurup 27 Mayıs'la kemalizmi, bu ikiliyle de orduyu eşitleyen yaklaşıma sahip olan kimselerin askerî burjuvaziye dönük eleştirelliğinin oldukça arttığı dönemlerde dahi bu eşitliği savunmaya devam ettikleri söylenebilir. Bu savunucuların en istikrarlılarından

¹³⁸ İlerleyen bölümlerde görüleceği üzere Selçuk Batılılaşma konusunda oldukça eleştirel bir noktaya gelecektir. Ancak ordunun rolü konusundaki kanaatleri değişmeyecektir. Bu da sosyalist entelektüelin batı eleştirisinin kendiliğinden değil zaman içerisinde geliştiğinin güzel bir göstergesidir.

birisi Yaşar Kemal'dir. Gençlik hareketlerinin başladığı bir dönemde Yaşar Kemal'in aşağıdaki ifadeleri durumu net bir biçimde ortaya koymaktadır:

(...) Türk Ordusu milletin daha fazla köleleşmesine, sömürge olmasına izin veremez. Türk Ordusunun karşısına bir polis ordusu, onunla birlikte AP'nin iki yüz binlik milis ordusu. Türk Ordusunun karşısına ordular, ordular... Bence bunların hepsi boş. Türkiye'de güçlü bir Mustafa Kemal gençliği... Mustafa Kemal gibi bir adamın geldiği memleket sonuna kadar uydu, sömürge yapılamaz. Yapmak isteyenler mutlak ve mutlak başlarının belasını bulurlar. (...) Türk Ordusunun Başkumandanı hâlâ Mustafa Kemal'dir. Ve ilericilerinin başkanları da hâlâ Mustafa Kemal Atatürk'tür. Ve Atatürk hiçbir cephede hâlâ kesinlikle mağlup edilemedi" (Yaşar Kemal, 1968d: 5).

Yaşar Kemal bu tavrıyla "Türkiye, orduya dayanarak ve ordusunun desteğiyle gericiliği ve gericileri yenmesini bilecektir" (Avcıoğlu, 1962c: 3) diyen Avcıoğlu ile de paralele düşmektedir. Diğer bir deyişle ordu ile Kemalizm arasında kurulan ilişki, onun her türlü aksiyonunun ilerici, anti-feodal ve anti-emperyalist olarak konumlandırılmasını kolaylaştırmaktadır.

Aydın Yalçın'ın sosyalist solu ve Yön dergisini tepeden inmecilikle suçladığı bir yazısına Yön dergisinde verilen cevap şu şekildedir:

"Birtakım sosyalistler bu iddiaları 21 Mayıs 1963'ten sonra Cemal Tural'ın Sıkıyönetim Komutanlığı sırasında da ihbar niteliği taşıyan başyazılarda ileri sürmüşlerdi. [Cuntacılık ve tepeden inmecilik suçlamalarından bahsediyor ö.b.] Güldük geçtik. Cevabımız herkesin sindiği, suçlu aradığı ve Harbiyeli'ye yüklediği bir zamanda Harbiyeli'yi tereddütsüz savunmak oldu. YÖN bu yüzden 15 ay kapalı kaldı. Ama biz hiçbir cunta hareketi ile ilgisi bulunmadığı halde Harbiye'nin ve Ordu'nun en ateşli savunuculuğundan vazgeçmedik. Zira bilmekteyiz ki anayasanın da Atatürk devrimlerinin de bugün tek teminatı Ordu'dur. Kaldırınız Ordu'yu yalnız anayasa yırtılıp atılmaz, hilafet bile geri gelebilir. Ordu'nun biz işte bu inançla üzerine titremekteyiz ve bu arada bütün milliyetçilerin iç ve dış gerici kuvvetlere karşı birleşmesini istemekteyiz. Altı yıldır yayınlanan YÖN hiçbir sayısında yukarıdaki esastan ayrılmamıştır. Eğer bunun adı tepeden inmecilik ise biz tepeden inmeciyiz. Biz bunun Atatürkçülük, milliyetçilik olduğu inancındayız." (Yön, 1967a: 2)

Avcıoğlu'nun yaklaşımında da rahatlıkla görüleceği üzere Kemalizm, sola yöneltilen "tepeden inmecilik" eleştirilerine karşı da güçlü bir savunma bariyeri oluşturmaktadır. Bu bariyer zaman zaman siyasetin biçimlendirilmesine de zemin

hazırlıyor olması bakımından önemlidir. Celal Bayar'ın sağlık sorunları sebebiyle affedilip Kayseri Cezaevi'nden tahliye edilmesi üzerine Ankara ve İstanbul'da gerçekleştirilen öğrenci eylemlerine askerlerin de destek vermesi, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın hükümete uyarıda bulunması *Yön* dergisi tarafından heyecanla karşılanmıştır. *Yön*'ün kapağında bu hadiseler "Statükoculara Son İhtar" şeklinde aktarılırken, Doğan Avcıoğlu hadiseleri "zinde kuvvetlerin son şahlanması" diye yorumlamaktadır (Avcıoğlu, 1963b: 3). Cevdet Sunay'ın fotoğrafının altında "kötü politikacıya ihtar" cümlesi dikkat çekmektedir. Cemal Gürsel'e 37 doktorun imzasıyla işgöremez raporunun verilmesi sonrasında doğan Cumhurbaşkanlığı krizinde *Yön* çevresinin yaklaşımı oldukça basit ve net olmuştur. *Yön*'ün 18 Şubat 1966 tarihli 151.sayısının kapak fotoğrafı Orgeneral Sunay manşetli bir Sunay karikatürüdür. Siyasetin önüne yeniden bir sivil cumhurbaşkanı seçme imkânı çıkmışken krizi derinleştiren yayınları ve telkinleriyle *Yön* çevresi bu değişimin beklentilerine uygun gerçekleşmesini engelleyen unsurlardan birisi olmuştur.¹³⁹

Ordunun rolü konusunda dönemin en ilginç fikirlerinin sahibinin Hikmet Kıvılcımlı olduğu söylenebilir. Uzun yıllar sonunda geliştirdiği tarih tezi ile orduyu bir çeşit vurucu güç olarak değerlendiren Kıvılcımlı'nın kemalizme yaklaşımı da geliştirdiği tarih tezi ile paralel bir şekilde dönüşecektir.¹⁴⁰ Yine de Kıvılcımlı, orduyu önemseyen diğer aydınlardan analizini Mustafa Kemal ve Kurtuluş Savaşı'nın çok öncesine, Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarına götürmekle ayırmakta, farklılaşmakta ve özgünleşmektedir. Tarih Tezi başlıklı çalışmasında bu durumu "Bugünkü Türkiye'yi anlamak için, onun, dün içinden çıktığı (daha doğrusu bir türlü çıkamadığı) Osmanlı tarihine inmek gerekir" cümlesiyle anlatmaktadır (Kıvılcımlı, 1974b: 46).

Kıvılcımlı'ya göre Osmanlı Devleti'ni silahlı gaziler, Türk akıncıları kurmuşlardır. Bütün erkeklerin silah taşıyor olmaları ve yine bütün erkeklerin savaşa katılıyor olmaları dolayısıyla Osmanlılar ordu millet olarak bilinmektedir. Bu noktada Kıvılcımlı Osmanlılarda devlet kelimesinin de "silahlı adam" anlamına geldiğinden bahsetmektedir (Kıvılcımlı, 1974a: 200). Osmanlı Devleti'nin ordu

¹³⁹ Landau'ya göre Gürsel'in yerine Sunay'ın seçilmesiyle Ordu'nun siyasal iktidar ortaklığı kurumsallaşacaktır (Landau, 1978: 29).

¹⁴⁰ Kıvılcımlı'nın 1929'da Elâzığ'da hapisten yazmaya başladığı ve ölümünden sonra yayınlanan *Yol* başlıklı 8 ciltlik metninde kemalizmi bir burjuva devrimi olarak tanımlamış ve oldukça eleştirel yaklaşmış, yine bu metinde Kürtlük ve 1915 olayları üzerine ilgi çekici tespitlerde bulunmuştur (Bora, 2016).

tarafından kurulmuş olması onun en orijinal özelliğidir ve bu gelenek hâlâ devam etmektedir (Kıvılcımlı, 1974a: 164-166).

Kıvılcımlı'ya göre her toplumun kendine özgü devrim yapma yolu vardır (Kıvılcımlı, 1970d). Türkiye'de bu yol büyük ölçüde ordu ve Gençlik üzerinden biçimlenmektedir:

"Türkiye'nin devrim orijinalitesinde pratik bakımından başlıca iki taktik gelenek ağır basıyor:

- 1) Gençlik orijinalliği
- 2) Ordu orijinalliği.

Dünyanın her yerinde gençlik de vardır, Ordu da ama diyebiliriz ki dünyanın hiçbir yerinde sosyal devrim olayları Türkiye'deki denli genel olarak gençlik ve özellikle Ordu ile içli dışlı değildir. Bugün yeryüzünün Asya olsun, Afrika olsun, Amerika-Avrupa olsun hangi kesiminde ileri bir harekete gözü karaca atılmış sivil-asker insanlar görülürse, onlara hiç düşünmeden herkes "Genç Türkler" diyor." (Kıvılcımlı, 1970a).

Bu çerçevede Kıvılcımlı Türkiye'de devrim süreçlerinde gençlik ve Ordunun birbirlerinden ayrılamayacağını ileri sürmektedir. Orduyu "ordu gençliği" olarak anlayan Kıvılcımlı bu ilerici geleneğin karşısına ise "ordu Fosilleri" adını verdiği ve bahsettiği devrimci gelenekle hiçbir ilişkisi bulunmayan grubu yerleştirmektedir (Kıvılcımlı, 1970b). Orduda bu devrimci anti-emperyalist rolü, kurduğu denkleme uygun olarak genç subayların üstlenmesini beklemektedir. Bu perspektifle Kıvılcımlı orduyu (daha doğru ifadeyle ordu içerisindeki genç subayları) Türk milletinin vurucu gücü olarak nitelemektedir:

"Ordunun bir sosyal sınıf olmadığı ve olamayacağı halde sosyal devrim de vurucu güç oluşu Türkiye'ye Osmanlı göreneklerinden kalma en önemli ve en orijinal (türü kişiliğine özge) bir gerçekliğimizdir. O kadar ki bu gelenek her gün "Yakındoğu" etiketi takılan eski Osmanlı Türkiye'si haritası içine giren ülkelerde bile hâlâ yürürlüktedir. Irak'ta, Suriye'de, Mısır'da, Sudan'da Libya'da Ordu boyuna sosyal devrimlerin vurucu gücü olmaktadır." (Kıvılcımlı, 1970b)

Kıvılcımlı'ya göre orduyu "öncü güç" olarak değerlendirmek hatalıdır. Ordu Vurucu güçtür. Örneğin 27 Mayıs asker-aydın zümre-vurucu gücün bir eseridir.¹⁴¹

¹⁴¹ Kıvılcımlı'nın görüşlerinde tutarlılık olmadığını ileri süren Küçük'e göre bu durumun sebebi Kıvılcımlı'nın sürekli güncelde yaşamasıdır. Bkz. (Küçük, 1997).

1.1.2.1 Talat Aydemir Hareketi ve Ordunun Rolünün Sorgulanması

Talat Aydemir'in darbe girişimlerinin Türk sosyalizminde daha sonraki dönemde daha da derinleşecek bir tartışmanın fitilini ateşlediği söylenebilir. Bu dönemde sosyalizmi (değişik adlarla da olsa) savunan aydınların neredeyse tamamı sorunların çözümü için sosyal yapıda birtakım reformların yapılması gerektiği noktasında hemfikirdir. Ama bu reformların nasıl gerçekleştirileceği konusunda yollar ayrılmaktadır. Bir yanda halkın siyasi şuur seviyesinin gelişmediğini ve dolayısıyla seçimsiz, partisiz, yukarıdan aşağı gerçekleşen sosyal yapı reformlarının yol açacağı bir kalkınmayı savunan kesimler diğer tarafta ise parlamenter sistem içerisinde mücadele edilmesi gerektiğini savunan kesimler bulunmaktadır. Talat Aydemir'in darbe girişimleri bu eksenleri billurlaştıracaktır.

Yön'de, Irak'ta Şubat 1962'de gerçekleşen darbe dolayısıyla bir yazı yayınlayan İlhan Selçuk'un kanaatleri dikkat çekicidir. Selçuk'a göre Irak'ta 1958'de darbe ile iktidarı ele geçiren Albay Kasım, aradan geçen 4 yıl boyunca yarım bir toprak reformu dışında ciddi tek bir adım atmamıştır. Anlaşıldığı kadarıyla Selçuk'a göre böyle bir idarenin yeni bir darbe ile devrilmesi meşrudur. Diğer taraftan Türkiye'de de 27 Mayıs'ta gerçekleşen ilerici "ihtilâl"in üzerinden 2 yıl geçmesine rağmen baştaki hükümetin olumlu tek icraatı bulunmamaktadır. Parlamento dışı ilerici güçlerin örgütlenmesinden de bahseden Selçuk'un Türkiye'de de mevcut iktidara yönelebilecek bir darbeyi bu çerçevede meşru gördüğü söylenebilir (Selçuk, 1963a: 11). Nitekim Selçuk'un beklediği darbe girişimleri peşpeşe gelecektir.

27 Mayıs'tan sonra Ordu içerisinde çok kısa bir süre içerisinde çok sayıda cunta meydana gelecektir. Orduda cuntacılık faaliyetinin artmasının sebebi 27 Mayıs'ın emir-komuta zinciri dışında, alt rütbeli subaylar tarafından gerçekleştirilmesidir.¹⁴² Neredeyse tamamı 27 Mayıs'ı gerçek hedefine ulaştırma amacına yönelmiş olan bu cuntalar arasında en önemlisinin (sonuçları itibariyle de) Talat Aydemir cuntası olduğu söylenebilir. 27 Mayıs gerçekleşirken yurt dışında olan Aydemir yurda döndüğünde Kara Harp Okulu Komutanlığına atanmıştır.

¹⁴² Bu durum TSK'da ciddi bir rahatsızlık yaratacak, sonraki dönemde emir-komuta zinciri dışında gelişebilecek hareketlere izin verilmeyecektir.

Bu esnada 15 Ekim 1961'de seçimler gerçekleşmiş ve DP'nin devamı olarak görülen fakat eski bir asker olan Ragıp Gümüşpala ile kontrol altında tutulmaya çalışılan Adalet Partisi seçimlerden birinci parti olarak ayrılmıştır. Askerin beklentisi aslında CHP'nin seçimleri tek başına kazanacağıdır ancak tablo beklenenin aksine oluşmuştur. Bunun üzerine aralarında daha sonra Genelkurmay Başkanı da olacak olan Cemal Tural'ın da bulunduğu 10 General ve 28 Albay İstanbul'da 21 Ekim Protokolü adı verilen belgeyi imzalayarak seçim sonuçlarını iptal etme ve MBK'yı lağvetme tehdidinde bulunmuşlardır (İsen, 1964: 18). Gelişme üzerine Genelkurmay başkanı ile Kara Kuvvetleri, Hava Kuvvetleri, Deniz Kuvvetleri Komutanlarının yanı sıra Birinci Ordu, İkinci Ordu ve Üçüncü Ordu komutanlarının da katıldığı bir toplantı ile CHP lideri İnönü, AP lideri Gümüşpala, CKMP lideri Bölükbaşı ve YTP lideri Alican'a bir protokol imzalatırılarak İnönü'nün Başbakanlığı ve Gürsel'in cumhurbaşkanlığı dışında hiçbir alternatifin gündemde olmayacağı garanti altına alınmaya çalışılmıştır. Dahası DP yanlısı olduğu bilinen ve Samsun Senatörü seçilen Ali Fuat Başgil'in Cumhurbaşkanlığına aday olması da Başgil tehdit edilerek engellenmiştir (İsen, 1964: 21). Gürsel'in Cumhurbaşkanı İnönü'nün Başbakan olması sağlanmakla birlikte bu geçici bir rahatlama sağlamış, Ordudaki cuntacılık faaliyetlerini sona erdirmemiştir.¹⁴³

Ordunun yeni bir darbe girişiminde bulunacağı söylentileri yayılınca İsmet İnönü bir radyo konuşması gerçekleştirerek Anayasal düzeni ortadan kaldıracak her türlü girişime karşı duracağını deklare edecektir (Hitay & Çetin, 2003: 83). İnönü'nün bu açıklaması ordu içerisindeki cuntacı subayların AP'ye olduğu kadar CHP'ye de tepki duymalarına yol açacaktır. İnönü'nün de radikal subaylara dönük sert bir tavır içerisine girmesi hatta etkili görevlerde bulunan subayları pasif görevlere tayin edeceği şeklinde yayılan haberler sonrasında Kara Harp Okulu Komutanı Aydemir önce TSK emir komuta zinciri içerisinde müdahalede bulunmak için şartları zorlamış; İnönü'nün kendisini AP'lilere linç ettireceği haberini (Aydemir T. 1968: 130) almasının ve hareketin emir komuta zinciri içerisinde gerçekleşmeyeceğinin anlaşılmasının ardından ise kendisi bir darbe

¹⁴³ Örsan Öymen bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: "[27 Mayıs sonrasında] (...) Silahlı Kuvvetler bünyesi içinde yeni yeni cuntaların kurulması piyade çadırı kurmaktan daha kolay oluyordu." (Öymen, 1987: 308)

girişiminde bulunmaya karar vermiştir.¹⁴⁴ Ancak daha önce kendisiyle birlikte olacağını ifade eden hiç kimse bu müdahaleye yaklaşmadığı için 22 Şubat 1962 gecesini Aydemir sadece Harp Okulu öğrencileri ile böyle bir müdahalede bulunmak zorunda kalmış ve darbe girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Aydemir ve arkadaşları teslim olmak karşılığında yargılanmayacakları güvencesini alarak hareketi sonlandırmışlardır. Bununla birlikte Aydemir 27 Mayıs'ı gerçek hedeflerine ulaştıracak bir müdahale fikrinden tamamen vazgeçmiş değildir.¹⁴⁵

İnönü darbe girişiminin atlatılmasından sonra radyoda yaptığı konuşmada Harbiyelilerin aldatılarak bu harekate katıldıklarını ifade edince sular bir kez daha hareketlenecektir. İstanbul, Ankara ve İzmir'de Harbiyeliler Atatürk anıtlarına üzerinde "Harbiyeli Aldanmaz" yazılı çelenkler bırakacaktır. Harbiyelilerin İnönü'ye karşı bu tavrı Aydemir'in hareketinin ikinci bir safhası olacağını da açık delili gibidir. 21 Mayıs'ta yine Aydemir'in öncülük edeceği darbe girişiminin parolası da bunu göstermektedir: "Harbiyeli Aldanmaz."

Aydemir kalkışmanın ardından mart ayında emekliye sevk edilir. Bu süre zarfında MBK'dan tasfiye edilen 14'lerin daha fazla görünür olması orduda darbe beklentisini arttırıcı bir etki yaratacaktır. Bu atmosferde Celal Bayar'ın 6 aylığına şartlı tahliyesinin yarattığı olaylar ve tepki yeni bir darbe için uygun zemini yaratacaktır. Orduda zaten bir cunta enflasyonu yaşanmaktadır ve "bu 'liberal ihtilâl ekonomisi'nin geçerli olduğu pazarda erken kalkan malı götürecekti'r. (Öymen, 1987: 410). Bu enflasyonu fırsata çevirmek üzere Talat Aydemir 21 Mayıs'ta bir kez daha darbe girişiminde bulunacak, Radyo Evi'ni ve bazı yerleri ele geçirmesine rağmen (Örtülü, 1966: 399) Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın hükümetin

¹⁴⁴ Aydemir'in hatıratı dönem koşullarında eksikli bir şekilde neşredilebilmiş, daha sonra oğlu Metin Aydemir tarafından ailevi birtakım hususlar ve vasiyetnâmesi çıkarılarak tam olarak yayına hazırlanmış ve YKY tarafından yayınlanmıştır (Aydemir, 2017).

¹⁴⁵ Burada Kayalı'nın kanaatlerinden bahsetmek gerekir. Kayalı'ya göre 22 Şubat bir darbe girişiminden çok bir uzlaşma arayışıdır. Kayalı bu fikrini iki gerekçeyle destekler. Aydemir'i destekleyen Fethi Gürcan bu sırada Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alay Komutanı'dır ve Aydemir'e Cumhurbaşkanı, Başbakan, Bakanlar Kurulu ve Kuvvet Komutanları toplantı halindeyken hepsini tevkif etme teklifinde bulunur. Aydemir bunu reddeder. İnönü ise Aydemir ve arkadaşlarına affetme teklifinde bulunmuştur (Kayalı, 2015: 102-103). Ancak Aydemir'in tavrı uzlaşmadan ziyade bir strateji hatası olarak değerlendirilmeye müsaittir. Zira hareket yatışır yatışmaz Harbiyelilere seslenerek şöyle demiştir: "İhtilâl durmuştur, fakat bitmemiştir. Yine başınızda ben olacağım ve ihtilâli beraber yapacağız." İnönü'nün bu tavrı uzlaşma arayışından ziyade Ordu'daki bölünmeleri önleme ve kendi prestijini arttırma gayesiyle atılmış bir adım gibi gözükmektedir. Dündar Seyhan da 22 Şubat'ın daha çok savunma amaçlı olduğunu ileri sürmüştür (Seyhan, 1966: 199).

emrinde olduğunu açıklamasının ardından darbe girişimi sönecek ve Aydemir tutuklanacaktır (İsen, 1964: 142-174). Çatışmalarda 8 kişinin öldüğü 21 kişinin yaralandığı 21 Mayıs darbe girişimi sonrasına Talat Aydemir ve Fethi Gürcan idam edilecek, 29 sanık müebbet hapse, 78 sanık ise çeşitli cezalara çarptırılacaktır.

Darbe girişiminin sosyalist soldaki yankıları da 12 Mart 1971'e kadar farklılık göstermeye devam edecektir. Ankara Sıkı Yönetim Komutanlığının 14 Numaralı Bildirisi ile 20-21 Mayıs olayları hakkında tefrika, röportaj, yorum ve buna benzer neşriyat yapılması yasaklanmıştır. *Sosyal Adalet*'in 11. sayısında yayımlanan M. Ali Aybar yazısı ise esasen 20 Mayıs darbe girişiminden bahsetmemekle birlikte bu darbe girişimine esaslı bir eleştiri durumundadır (Aybar, 1963d: 8-9).

Yukarıda da ifade edildiği üzere darbe girişimleri sonrasında sosyalist solda ayrışmalar belirmeye başlayacaktır. Türk ordusu gibi yurtsever bir orduda 27 Mayıs'tan sonra bile ihtilal girişimlerinin olmasını *Sosyal Adalet* dergisi 27 Mayıs'la öngörülen devrimlerin gerçekleştirilememiş olmasına bağlamaktadır. Dergiye göre Türkiye'nin ekonomik yapısı 27 Mayıs öncesinde ne ise 1963 Nisan'ında da odur ve bu yüzden Ordudaki ihtilal girişimlerinin önü alınamamaktadır. Dergi ordudaki ihtilal girişimlerini olumsuzlamamakla birlikte istenmeyen bir durum olarak değerlendirmektedir çünkü her şeyden önce Türkiye'de 27 Mayıs gibi kansız bir ihtilal ortamı ortadan kalkmıştır. Dahası devrimci bir kadro bile işbaşına gelse toplum bu kadro ihtilalle işbaşına geldiği için yüzyıllardır olduğu gibi devrimlere direnecektir. Dolayısıyla dergiye göre çıkar yol demokratik yoldan emekçi kitlelerin, halkın eğitilmesidir (Sosyal Adalet, 1964a: 3).

Sosyal Adalet dergisinin Haftanın Olayları bölümünde Talat Aydemir'in darbe girişimini değerlendirme biçimi daha eleştireldir.

"20/21 Mayıs'ta şehitler vermemize sebep olan Talat Aydemir ve arkadaşlarının silahlı isyan hareketleri, ordunun ve milletin sağduyusu ile memleketi uydurma bir <<aydınlar diktatoryası>>ndan kurtarmıştır. Sahte kemalizm perdesi arkasında ulusu geriye götürecek başkaldırmanın suçluları Mamakta hesap vermektedir." (Sosyal Adalet, 1963d: 3).

Talat Aydemir'in darbe girişiminin uyandırdığı aydınlardan biri de Fethi Naci'dir. Fethi Naci az gelişmiş ülkelerde birer "üniformalı orta sınıf diktatörlüğü" halini alan darbe yönetimlerinin demokrasi ile alakasız, halktan korkan yönetimler

olduğunu ileri sürecektir. Nasır'ın ideologlarının ortaya attıkları "önce sosyal adalet sonra siyasi demokrasi" sloganının ne kadar temelsiz olduğunu deneyimler göstermiştir. Bu noktada Fethi Naci'nin çözüm yolu aktif bir halk hareketi ve parlamenter demokrasi içerisinde halk kitlelerinin şuurlandırılmasıdır (Fethi Naci, 1963b: 7-8).

22 Şubat'ta Talat Aydemir'in giriştiği darbe girişimi *Yön* yazarları tarafından ise büyük bir heyecanla karşılanmıştır. Gazeteci Doğan Özgüden'in "darbe olaksa size ne oluyor" sorusuna *Yön*'ün önemli isimlerinden İlhami Soysal "Ne demek ne oluyor? Askerin sivil kadrolara da ihtiyacı var. Yarın çok şey değişebilir" şeklinde cevap vermiştir¹⁴⁶ (Özgüden, 2010: 266).

Behice Boran da "Kestirme Yol Yoktur" başlıklı yazısı ile 20 Mayıs 1963'te gerçekleşen darbe girişimini eleştirmektedir. Boran'a göre tepeden inmeci bir reform anlayışını dayatmak isteyenlerin umutları bu darbe girişiminin başarısız olması ile kırılmıştır. Bununla birlikte darbe girişimi başarılı olsaydı dahi böylesine ümitler eninde sonunda kırılacaktır çünkü tepeden inme tedbirlerle toplum yapısında değişiklik yapılması imkansızdır. Boran'ın kestirme yolcular olarak nitelediği grubun bir kere iktidar ele geçirildikten sonra halk yararına icraatlar yapılacağı ve dolayısıyla halka dayanan bir iktidar teşekkül edeceği görüşünü eleştiren Boran'a göre bu grup halk desteğini, halka dayanmayı pasif anlamda anlamaktadır. Boran'a göre mutlaka halkın yararına bir idare halkçı bir idare demek değildir. Dolayısıyla Anayasanın teminatı altında aydınlarla kütlelerin kaynaşmasının yollarını aramaktan başka bir yol Boran'a göre yoktur. Bu doğrultuda Boran kendi görüşlerini Nasır örneğine dayanarak çürütmeye çalışanları da "Türkiye ne Mısır, ne Gana ne de Gine'dir" cümlesiyle cevaplamaktadır. Ancak "gelenekleri bakımından devrimci, kaynağı ile halktan olan" şeklinde değerlendirdiği Ordunun siyasal ve sosyal rolünün bir hiç olduğu görüşünde de değildir. Boran'a göre bu Ordu ilerici aydınlar halk kütlelerini bilinçlendirmede güç birliği yapmayı başarabilirlerse şekli demokrasinin gerçek demokrasiye dönüşmesinde "koruyucu ve destek" olacaktır (Boran, 1963b: 3). Boran'ın yaklaşımı Kemalizme yaslanarak darbeyi savunanlara karşı yine kemalizme yasalanarak darbeyi eleştirme olarak değerlendirilebilir.

¹⁴⁶ Hasan Cemal, İlhami Soysal'ın darbeden sonra MİT Müsteşarı olmak istediğini ulu orta söylediğini aktarmaktadır. Bkz. (Cemal, 2012: 51)

Orduya yönelik eleştirel tavrın gelişmesinde ve yaygınlaşmasında *Ant* dergisinin rolüne de vurgu yapılmalıdır. Dergi yayımlandıktan kısa bir süre sonra OYAK dolayısıyla Ordu'yu kapitalistleşmekle suçlayacaktır. Dahası Başbakan Demirel de sık sık halktan aldığı iktidarı yüksek komutanlarla paylaşmakla, onları iktidarına ortak etmekle eleştirilecektir. Örneğin derginin 11. sayısında MGK "hükümet üstünde bir iktidar" olarak takdim edilmektedir (Ant, 1967a: 6).

21 Nisan 1967'de Yunanistan'da gerçekleşen darbe askerin siyaset içindeki rolü konusunda çekincelerin yoğunlaşmasına sebep olacaktır. *Ant* dergisi darbe haberini okuyucusuna "Böylece Amerika'nın yardım elini uzattığı her memleket gibi, bütün mukadderatını Washington'a bağlamış olan Yunanistan'da şaşmaz bir süratle felaketin kucağına sürüklendi" şeklinde duyurmaktadır (Ant, 1967d: 4). Artık gücünü (halka rağmen) halktan alan ve halk yararına ilerici Ordu aksiyomlarından ABD güdümünde askeri darbeler noktasına gelinmiştir.

Doğan Özgüden "Tehlikeli Oyun" başlıklı yazısında Türkiye'de demokrasiye paydos diyecek ve anayasayı rafa kaldıracak Latin Amerika tarzı bir askerî müdahalenin henüz gerçekleşmemiş olmasının sebebi olarak ABD ve komprador kapitalizminin bunu henüz gerekli görmemiş olmasını göstermektedir (Özgüden, 1967a: 3). Diğer bir deyişle Özgüden'e göre emperyalizm ve yerli işbirlikçileri çıkarlarını bir askerî darbeye gördüklerinde Türkiye'de de bu darbe gerçekleşecektir. Yazar böylelikle 1960'lı yılların ilk yarısında yaygın görüş olan Ordu'nun anti-emperyalist olduğu düşüncesinin de dışına çıkmaktadır.

Özgüden ordunun rolü konusunda çekimser bir pozisyonda kalmakla birlikte zaman içerisinde parlamentarizme olan inancını da kaybetmiştir. Özellikle TİP'teki bölünme esnasında Aybar'ın çokça parlamentarizm, demokratik yoldan iktidara gelme vurgusu yapmasına Özgüden katılmamaktadır. Şöyle diyor Özgüden:

"Türkiye'de düzen değişikliğinin ve sosyalizmin kurulmasının demokratik yoldan yani geniş halk kitlelerinin oylarıyla gerçekleşmesi şüphesiz her gerçek sosyalistin samimi dileğidir. (...) Ve yine şüphesiz bilinir ki büyük emekçi kitleler bilinçlenerek ve kendi iradelerini kullanarak kurdukları bir sosyalist düzene kendisine tepeden inme kabul ettirilmiş bir sol düzenden daha şevkli olarak sahip çıkarlar. Ne var ki Türkiye gibi geri bırakılmış, emperyalizmin en kirli oyunlarına sahne olan bir ülkede bırakın sosyalizmin zaferini sosyalist hareketin varlığını dahi sadece bir yasalar anasının, bin bir dalavere ile yürütülen bir seçim mekanizmasının garantisine bağlamak mümkün değildir. (...)

Asla unutulmamalıdır: Türkiye'de oy kuvveti ile kaba kuvvet atbaşı gitmektedir, hatta çoğu zaman ikincisi ilkinin göre ağır basmaktadır. Sosyalistler ve sosyalist hareketin başında bulunanlar bu gerçekleri hiçbir zaman gözden uzak tutmamalıdır (Özgüden, 1969f: 3).

Yeri gelmişken Türk solunda bölünmelerin 1968 yılında gerçekleşen SSCB'nin Çekoslovakya'ya müdahalesi sonrasında gerçekleştiği şeklindeki yargının gerçeği yansıtmadığı, bir klişeden ibaret olduğu tekraren ifade edilmelidir.¹⁴⁷ Bu bölümde tafsilatlı anlatıldığı gibi Türk solundaki bölünme Çekoslovakya müdahalesinden çok önce, 1966 yılında başlamıştır. TİP'te siyaset yapan bazı isimler de sonraki dönemde TİP içerisindeki bölünmenin Çekoslovakya müdahalesinden ziyade Aybar'ın Türkiye sosyalizmi, insan yüzü sosyalizm veya hürriyetçi sosyalizm gibi kavramsallaştırmalarla yeni tanımlar yapması ve bunu parti kadrolarına dayatması neticesinde gerçekleştiğini dile getirmişlerdir (Sargın, 2001: 660).¹⁴⁸

Özgüden bir başka yazısında parlamentarizmden "bir amaç değil araç" diye bahsetmektedir (Özgüden, 1969g: 3). Bu bakımdan Özgüden'in AP iktidarını devirecek sola yatkın bir askerî yönetimi kabullenebileceği iddia edilebilir. Zira Ordu ve ihtilal tehdidi devamlı surette sallanan bir demokles kılıcı olma hüviyetini bir biçimde sürdürmektedir. Örneğin Başbakan S. Demirel'in anayasanın sosyalizme kapalı olduğu şeklindeki beyanatına oldukça sinirlenen Özgüden Demirel'i anayasayı çiğnemek, bir dikensiz gül bahçesi yaratmaya çalışmakla itham ettikten sonra eklemektedir: "Anayasalara rağmen yaratılan dikensiz gül bahçelerinde ise bahçıvanların başını isteyen ihtilallerin de filizlendiği unutulmamalıdır" (Özgüden, 1967f: 3).

¹⁴⁷ Tam bu noktada Çekoslovakya'nın işgali sonrasında Aybar'ın sosyalizmden ayrıldığını; TİP içerisindeki muhalif kanadın ise işgali sosyalizmin değil Sovyetler'in bir yanlışı olarak değerlendirdiğini ileri süren Eroğul'un açık bir çarpıtma yaptığı not edilmelidir. Bak: (Eroğul, 2013: 233).

¹⁴⁸ Bölünmenin tarihsel dayanakları üzerine ilginç bir yaklaşımdan burada bahsetmek gerekir. Ercan Eyüboğlu Aybar ile Aren arasındaki tartışmayı şu şekilde değerlendirmektedir:

"Genel Başkan Aybar'ın etkisiyle 1910 tarihi Türk sosyalist hareketi için çıkış noktası seçilmiştir. Profesör Aren gibi diğerleri ise Türk sosyalist hareketini, kendisi de yeni doğmuş Komünist Enternasyonal'in ortaya koyduğu temeller üstünde Mustafa Suphi tarafından 10 Eylül 1920'de Türkiye Komünist Partisi'nin kuruluşuyla başlatırlar. ... bu tercihlerin rastlantılara bağlı olmadığını göreceğiz: Aybar 'insani yüzü Türk sosyalizmi tezine yapışırken, Aren 'bilimsel sosyalizm' çizgisinin öncüsü haline gelir." Eyüboğlu'ndan aktaran (Güler, 2015: 2015).

Özgüden'in yönetimindeki *Ant* dergisinde DP'lilerin affedilip 21 Mayısçıların affedilmemesinin eleştiri konusu edilmesinden de bu sadette bahsedilebilir (Ant, 1967: 2).¹⁴⁹ Üniversite işgalleri hakkında Meclisteki görüşmelerde Behice Boran'a tepki gösterip susturulmasını isteyen AP milletvekili İhsan Ataöv, *Ant* dergisinde bu yaşananlar anlatılırken "22 Şubat ve 21 Mayıs'ta girecek fare deliği arayan kişi" olarak bahsedilmesi Aydemir'in darbe teşebbüslerinin *Ant* dergisi tarafından olumsuzlanmadığını göstermesi, Ordu'nun had bildiriciliğini ortaya koyması bakımından önemlidir (Ant, 1968b: 4-5). İlginç bir nüansa işaret etmesi bakımından burada işaret etmekte fayda var: Özgüden'in ve *Ant*'in MBK'ya eleştirel yaklaşırken son döneme kadar Aydemir ve Gürcan'ı olumlaması enteresandır.¹⁵⁰

İlhan Selçuk'un Celal Bayar'ın affedilmesi sonrasında kaleme aldığı bir yazıda Celal Bayar ve tüm adi suçlular dışardayken 21 Mayısçı Harbiyelilerin hapiste olmasının 27 Mayısçı hiç kimseye şan ve şerefe getirmeyeceğini ifade ettiği yazısı da *Yön* dergisinin perspektifini yansıtmaları bakımından önemlidir (Selçuk, 1965c: 3). Dolayısıyla Özgüden ve Selçuk'un 21 Mayıs konusunda aynı zeminde bulundukları ileri sürülebilir.

27 Mayıs'ın önemli isimlerinden Cemal Madanoğlu, Parlatmentonun senato kanadında kontenjan grubu adına yaptığı konuşmada Türk Ordusunun ulusal bir Ordu özlemi içinde olduğundan bahsederek OYAK vasıtasıyla Ordunun yerli ve yabancı sömürü şirketlerine itilme tehlikesi bulunduğundan, Ordunun kalkınmayı hızlandırıcı bir güç haline getirilmesi gerektiğinden bahsettiğinde Özgüden her milliyetçinin rahatlıkla "evet" diyebileceği bu konuşmaya Demirel'in tepki göstermesini eleştirmekte ve O'nun bir Amerikanofil olduğu için bu konuşmaya doğal olarak karşı konumlanacağını ileri sürmektedir (Özgüden, 1969a: 3). Özgüden bu tavrıyla orduya dayalı kalkınma tezleriyle arasına ciddi bir mesafe koymadığını gösterdiği gibi milliyetçilik sopasıyla da Demirel'i pataklama çabası içerisindeydi.¹⁵¹

¹⁴⁹ Dergi 21 Mayıs darbe teşebbüsüne katıldıkları için tutuklu bulunan eski subayların TBMM tarafından affedilmesini şu şekilde karşılamaktadır: "Anayasayı ihlalden mahkûm eski DP yöneticileri ve milletvekilleri serbest dolaşırken idealist subayların demir parmaklıklar ardında bulundurulması büyük bir haksızlıktı." (Ant, 1968: 3).

¹⁵⁰ Gürcan ve Aydemir'in "devrimci" olarak nitelendikleri bir yazı için bkz: (Ant, 1969: 7).

¹⁵¹ Bu dönemde Türkiye solundan ABD'ye yönelen eleştirilerin toplu bir ifadesi için Nevzat Üstün'ün 3 Ciltlik Türkiye'deki Amerika kitabına bakılabilir (Üstün, 1967 ve 1969). Bu kitaptan

Özgüden'in Ordu'ya yönelik tavrı İsmet Paşa'nın TİP'e yönelik tavrını sertleştirmesi sonrasında çok daha eleştirel bir noktaya gelecektir. Özgüden İsmet Paşa'yı "Amerika'dan icazetli Paşa" olarak nitelediği yazısında CHP'siyle, DP'siyle, MBK'sıyla, AP'siyle gelmiş geçmiş iktidarların Amerikan dümensuyunda Türkiye halkına ihanet ettiklerini ileri sürmektedir (Özgüden, 1969d: 3). Özgüden böylelikle 27 Mayıs'la ve Ordu ile olmasa da MBK ile arasına kesin bir çizgi çekmiş olacaktır. Bu tavır 27 Mayıs'ı soysuzlaştıranın CHP olduğunu ileri süren tavırla benzeşmektedir.

Devrim stratejisi tartışmaları ile Ordu'nun rolünün çok daha ciddi bir şekilde tartışılmaya ve eleştirilmeye başladığı görülmektedir. İstanbul Üniversitesi'nde gerçekleştirilen Devrim Üzerine Açık Oturum'da Boran emekçi sınıfların yetersiz olduğu ülkelerde darbelerin yapıldığını ancak darbeyi yapanların daha sonra yine bir toplumsal tabana yaslanmak zorunda kaldıklarını ileri sürdüğünde İlhan Selçuk Boran'a tam olarak şöyle cevap vermiştir:

"Nerede Ordu sosyalist akımın yanında ise orada sosyalizm gerçekleşiyor. Nerede karşısında ise orada faşistler galip geliyor. Ordu'nun milliyetçi güçlerin safında yer alacağı konusunda tereddüde düşen sosyalist akım başarıya ulaşamaz. Türk ordusunun, Türkiye'deki sosyalist akımın anayasa çerçevesi içinde teminatı olacağına inanıyorum." (Devrim Stratejisi Üzerine Açık Oturum, 1968: 10-11).

Bu tartışma aşağıdan yukarıya mı, yukarıdan aşağıya mı tartışmasını da beraberinde getirecektir. *Yön*'ün 185.sayısındaki "Hindistan'da Aşağıdan Yukarı Sosyalizm Denemesi" başlıklı imzasız makale Hindistan'da Bayan Gandhi öncülüğündeki sosyalizm hareketinin nasıl en sonunda Amerikan emperyalizminin güdümüne girdiğini anlatmaktadır. Makale aslında TİP ve dolayısıyla devrim stratejisi tartışmaları hakkında çok şey söylemektedir. Verilmek istenen mesaj şudur: Azgelişmiş ülkelerde ara tabakaların öncülüğünde olmayan her hareket, halkın öncülüğünde yapıldığı sosyalizm hareketleri Amerikan emperyalizminin güdümüne girer. Ara tabakalar Amerikan emperyalizminin güdümüne girmez (Yön, 1966d: 16). Suriye'deki Salah Bitar yönetimini anlatan Eric Rouleau'nun *Le Monde*'da yayınlanan bir yazısı bu eksene uygun olacak biçimde *Yön*'de "Suriye'de

seçmeler 1917 yılında Rusça olarak Moskova'da aynı adla yayınlanmıştır (aktaran Landau, 1978: 41).

Askeri Sosyalizm" başlığıyla yayınlanmıştır. Yazının girişindeki sunuş Suriye'deki rejimin her geçen gün daha fazla işçilere yaslanmak durumunda kalan ilerici bir rejim olduğundan bahsetmektedir. Yazıya konulan başlık da ara tabakalara biçilen rolün bir başka versiyonu olması bakımından hayli ilgi çekicidir (Rouleau, 1966: 10).

Diğer taraftan strateji tartışmalarının sertleşmesi ve derinleşmesi ile birlikte yukarıda temas edilen "emperyalizmin çıkarlarının savunucusu olarak askeri darbeler" yaklaşımının daha da belirginleştiği söylenebilir. TİP'teki muhalefetin sözcüsü durumundaki *Emek*'te M. Kutlay'ın yayınladığı makale bu durumu göstermesi bakımından güzel bir örnektir.

M. Kutlay (Kutlay, 1969a: 14-15) Kolombiyalı devlet adamı Eduardo Santos'tan bir alıntıyla başlıyor yazısına: "Her ülke kendi ordusu tarafından işgal edilmiştir." Kutlay'a göre Orduların düşünüldüğü gibi devrimci bir potansiyeli yoktur, ya doğrudan emperyalizme hizmet etmek için ülkedeki gerici faşist egemenlerle iş birliği yaparak iktidara el koymayı tercih ederler ya da ülkede halkın iktidara gelmesini önlemek için uyutmak amacıyla iktidara el koyarlar. Kutlay'a göre Afrika ülkelerinde iktidara el koyan subaylar kitleleri uyutmak üzere bir yol benimsemektedirler. Yazara göre son 10 yıl içerisinde az gelişmiş ülkelerde gözlemlenen 35 kadar darbenin ortak özelliği halkların bağımsızlık ve sosyalizm gibi temel özlemlerini saptırmak olmuştur. Bu ordular bağımsızlık ve sosyalizm kavramları tüm Afrikada alıcı bulduğu için bu kavramları kullanarak iktidara el koymaktadır ancak bu ordular bilerek ya da bilmeyerek emperyalizme yardım eder hale gelmektedirler.

Bu ülkelerde bağımsızlık ve sosyalizm gibi ifadeleri orduların kullanması kitleleri daha fazla etkilemektedir çünkü askeri yapılar bu ülkelerde genellikle siyasi birliğin tek ifadesi durumundadırlar. Bununla birlikte ordu müdahaleleri çoğunlukla halk devrimlerinin önüne geçmek için yapılmaktadır. Ülkede sınıf çatışmasının şiddetlendiği bir anda o güne kadar bu çatışmanın dışında kalmış ya da böyle bir görüntü vermiş olan Ordular iktidara el koymaktadır. Kutlay, Uluç Gürkan'ın *Türk Solu* dergisinin 90. sayısında övgüyle yaklaştığı Sudan darbesini de bu çerçevede değerlendirmektedir. Kutlay'a göre özellikle Afrika ülkelerinde kurulan düzene sosyalist dedikten sonra bunu açıklamak için kullanılan Afrika Sosyalizmi, Arap Sosyalizmi, Sudan Sosyalizmi gibi ifadelerin, bu rejimlerin

emperyalizmle iş birliği etmeleri halinde yönelecek eleştirileri karşılamak üzere ilişitirildiğini düşünmektedir. Buradan Türkiye sosyalizmindeki tartışmalara da bir yol çıktığına dikkat edilmelidir.¹⁵² (Kutlay, 1969a: 14-15).

Emek çizgisinin yaklaşımını göstermesi bakımından Somer'in şu cümleleri de özetleyicidir:

"Bir askeri dikta çözüm yolu değildir. Halktan kopuk bir askeri yönetim, tutucu güçler koalisyonu çemberini kıramayacağı gibi kendi iç çekişmeleri içinde çöküp gitmeğe mahkumdur." (Somer, 1970: 2-4).

MDD çizgisinde ise askerin ilerici vasfına yapılan tarihsel vurgu dönem sonuna kadar devam edecektir. 12 Mart'ın hemen arifesinde 15-16 Haziran 1970 İşçi eylemlerinde işçilerin taşıdıkları dövizlerde yer alan bazı sloganlar şu şekildedir: "Bağımsız Türkiye!", "Kahrolsun Amerika", "İşçi-Ordu Elele Milli Cephede", "Ya İstiklal Ya Ölüm". ASD, bu eylemler esnasında en etkili sloganın İşçi-Ordu Elele Milli Cephede sloganı olduğunu ifade ederek Türk Ordusunun tarihi köklerine sadık kalarak bu sloganı doğruladığını iddia etmektedir (Aydınlık, 1970b: 197).

1.1.2.2. 12 Mart: Hayaller Askeri Sosyalizm Gerçekler Askeri Diktatörlük¹⁵³

Türkiye 1970'li yıllara girerken sosyalist solda devrimin öncülüğünü kimin yapacağı, devrim stratejisinin ne olacağı, hangi sloganların şiar edinileceği tartışmaları tüm hızıyla sürüyordu. Bu tartışmaların gölgesinde 15-16 Haziran tarihlerinde sol içi tartışmaları derinleştirecek gelişmeler yaşandı. Bu tarihlerde gerçekleşen ve kontrolden çıkan işçi eylemleri hem Ordunun rolü konusunda hem de kemalizme yaklaşım konusunda sosyalist solda ciddi bir kırılma yarattı.

Türkiye tarihinin o zamana kadar ki en ciddi kitlesel işçi eylemi olan 15-16 Haziran gösterileri, Adalet Partisi iktidarının sendikalar yasasını değiştirerek DİSK'i etkisizleştirme yollarını araması üzerine geldi. DİSK bütün işçileri AP iktidarının sendikal hakları erezyona uğratmaya çalışan girişimlerine karşı

¹⁵² Kutlay'a göre Afrika'dan farklı olarak Latin Amerika'da ise Ordular halkları doğrudan baskı altında tutan yapılar durumundadırlar.

¹⁵³ Bu başlıkta sosyalist aydınların 12 Mart Muhtırasına nasıl yaklaştıkları üzerinde durulacaktır. Dönemin birincil tanıklarının büyük kısmı da hatıratlarında süreci anlatmışlardır. En önemlileri için Bkz. (Gürkan, 1986), (Batur, 1985), (Erim, 2007), (Koçaş, 1978).

meydanlara davet etti (Algül, 2015: 267-269). Aslında 15-16 bin civarında sendikaların gösterilere katılması beklenirken 150 bin kadar işçinin gösterilere katılması olayların da önünü açtı. Asker ve polis tüm emniyet görevlilerinin gösterileri bastırmak için şiddet uygulaması, özellikle askerin böyle tavır alması, solda hem Ordu'nun hem de kemalizmin sorgulanmasını beraberinde getirdi. Bir tarafta gençlik "işçi ordu elele" gibi pankartlar taşıırken diğer tarafta Ordu mensuplarının şiddete başvurusu büyük bir hayal kırıklığının da ifadesi olarak kendini gösterdi.

Bu gelişmeye paralel olarak sol içerisinde devrimin öncülüğü, Ordu'nun rolü, kemalizmin değeri tartışmaları da arttı, derinleşti. Bu anlamda sosyalist sol (renkler içerisindeki ton farklılıklarını önemsizleştirerek söylersek) kabaca iki grupta toplandı: İlerici bir askerî darbenin sosyalist devrime giden yolu açabileceğini düşünenler ve böyle düşünenleri küçük burjuva kuyrukçusu olmakla itham edenler. 1970 yılına girilirken devrimi gerçekleştirmenin yegâne yolu olarak Ordu'nun yönetime el koymasını ve parlamentonun kapatılmasını gören çizgi Avcıoğlu'nun etrafında toplanmaya başladı.

Doğan Avcıoğlu *Yön* dergisinin yayın hayatına 1967'de kendiliğinden son vermelerinden sonra *Türkiye'nin Düzeni* kitabı ile uğraşmış bu arada bir süreli yayın neşretmemişti. 1969 seçimlerinden hemen sonra ise *Devrim* adında bir dergi yayınlamaya başladı. Gazete boyutunda yayınlanan *Devrim* dergisi *Yön* dergisi gibi bir platform görünümünde değildi. Türkiye'de devrimin koşullarını sadece sol bir askeri müdahalenin oluşturacağını savunan bu çerçevede parlamentarizmden artık vazgeçilmesi gerektiğini savunan çizginin dışında kimse *Devrim* dergisinde yer almıyordu.¹⁵⁴ Bu çerçevede derginin yayınlanması için 1969 seçimlerinin neticesinin beklenmesi de ilgi çekicidir. Avcıoğlu Fikret Otyam'a verdiği mülakatta *Yön*'ün bir arayış olduğunu, şimdi arayışın neticelendiğini ve yönün belli olduğunu belirtmiştir (Otyam, 1969). *Yön* bir askerî darbedir. Seçimler ise parlamentarist yaklaşımların hezimetinin kesinleşmesini sağlayacaktır. *Devrim* dergisi bu kesinliğin üzerine gelecektir.

¹⁵⁴ Örneğin Mihri Belli, Doğan Avcıoğlu ile ilişkileri devam etmesine rağmen Avcıoğlu'nun kendisine hiçbir zaman *Devrim*'de yazmayı teklif etmediğini belirtmektedir (Belli M. , 1999: 97). Esasen Mihri Belli de sol referanslı bir askerî darbeye sıcak yaklaşmasına rağmen Avcıoğlu'nun böyle yaklaşması nasıl açıklanabilir? Büyük ihtimalle Avcıoğlu, Ordu içerisindeki kemalist subayları huzursuz etmemek için Mihri Belli'yi *Devrim*'in dışında tutmuştur. Zaten *Devrim* gazetesinde de sosyalizm vurgusu ciddi biçimde azalacaktır.

Bu kesinliğin bir neticesi olarak Avcıoğlu'nun CHP'ye ve özellikle Ortanın Solu hareketine yaklaşımları da dönüşecektir. Aşağıda daha ayrıntılı ele alınacağı üzere Avcıoğlu, 1965-1969 arası dönemde Ortanın Solu'ndan ve CHP'den yana ağırlığını koymaya çalışacaktır. Ecevit'in Genel Sekreterliği Yön'de "Beyaz İhtilal" olarak nitelenecektir (Yön, 1966c). Avcıoğlu da bu süre zarfında CHP Yüksek Danışma Kurulu üyesi olarak çalışmaya devam edecektir (Şener, 2015: 144).

Devrim gazetesinin çıkışı sürecinde ise Avcıoğlu CHP'deki bu görevinden ayrılırken, artık parlamentarizmden ümit kestiği için parlamentarist duyguları besleyebileceği endişesi ile özellikle Ecevit'e sert hücumlar gerçekleştirmeye başlayacaktır. CHP veya Ortanın Solunun herhangi bir başarısı ya da başarı görüntüsü Avcıoğlu'nun tasarladığı "ilerici askeri müdahale"nin zeminin yok edeceği için Avcıoğlu şiddetle hücum edecektir.

Devrim'in 5.sayısından itibaren az gelişmiş ülkelerde parlamentarizmin neden çalışmayacağına ilişkin özellikle Batılı akademisyenlerden tercümeler yayınlanmaya başlamıştır. Avcıoğlu bu süreçte TİP'e ise doğrudan değinmemiştir. Amacı asker içerisindeki cuntaları ürkütmemek için komünizmle arasına mesafe koyduğu görüntüsü oluşturmaktır. 12 Mart'tan kısa bir süre önce Rasih Nuri İleri'ye TİP'in seçtiği yolun uzun bir yol olduğunu, bu kadar uzun yol için yeterli zamanın ise olmadığını söyleyecektir (aktaran Şener, 2015: 155). Ülke hızla bir askerî darbeye gitmektedir ve Avcıoğlu bu gidişi kendi mecrasına çekme gayreti içerisinde. Parlamentarizm ise ülkeyi kurtuluşa götürecek askerî darbenin önündeki engel olarak belirlemektedir:

“Son seçimler 27 Mayıs günlerinden beri “zinde güçler” denen aydın çevrelerde, rejime bağlanan ümitlerin azalmasına yol açmıştır. Düzen değişikliğinden yana gözüken TİP ve CHP gibi partilerin beklenen sonuçları elde edemeyişleri, parlamentoculuk yoluyla düzen değişikliği ve kalkınmanın gerçekleşebileceği ümitlerini çok zayıflatmıştır. ‘Düzen değişikliğine hayır’ diyenler, seçimleri devamlı kazanmaktadır. AP iktidardan düşse dahi, parlamentolarda daha uzun bir süre, düzen değişikliğine karşı olan güçler çoğunlukta kalacaktır. Türkiye’nin ise kalkınabilmek için, bir an önce köklü düzen değişikliğine ihtiyacı vardır. Bu ihtiyacı en bilinçli olarak duyan zinde güçler, bu durumda parlamentoculuktan ümitlerini kesmekte ve yeni çözüm yolları aramaya yönelmektedirler.” (Avcıoğlu, 1969a: 5).

Devrim dergisi aslında bir arz talep dengesinin neticesidir de denebilir. Zira bu dönemde Ordu içerisinde çok sayıda cunta belirmiştir ve bu cuntalar, müdahale sonrasında teori ihtiyaçlarını karşılayacak bir arayış içerisine de girmişlerdir. *Devrim* dergisi bu noktada cuntaların ihtiyacına cevap veren bir girişim olarak da belirecektir.¹⁵⁵ Doğan Avcıoğlu'nun kişisel ve entelektüel karizmasının da bu ihtiyaca cevap verilmesini kolaylaştırdığının altı çizilmelidir. 12 Mart Muhtırasını veren cuntanın önde gelen isimlerinden Celil Gürkan'ın şu ifadeleri bu bakımdan dikkat çekicidir:

Silahlı Kuvvetlerimizde, Onun, 'Türkiye'nin Düzeni' o denli geniş ve yaygın bir ilgi çekmiş, elden ele dolaşan referans kitabı haline gelmişti ki hiç unutmam bir konuşmamız sırasında Orgeneral Gürler bana 'Celil, Türkiye'nin Düzeni' kitabını okumayan subayı ben eksik görürüm' demişti (Birand, Dündar, & Çaplı, 1994: 130).¹⁵⁶

Avcıoğlu da Ordu içerisinde kendisine yönelen sempatiyi askeri bir askeri darbeye kanallı etmek amacıyla kullanmaktadır. *Devrim* dergisi birkaç sayı aralıkla "Devrimci Ordu Gücü" adına bildiriler yayınlamakta, askeri kışkırtarak müdahaleye yönlendirmek ve bunun için de zemin hazırlamak amacındadır. Bu çerçevede çeşitli sabotaj eylemlerine de destek verilmektedir.¹⁵⁷

Diğer tarafatan Avcıoğlu askerin müdahalesinin siyasal ve hukuki zemininin bulunduğunu yazılarında sürekli işlemektedir. Avcıoğlu'na göre Kabakçı Mustafa tayfası olmayan, tarihine ve geleneğine bağlı Türk Ordusunun yeni bir

¹⁵⁵ Bu kanıyı destekleyen dönemin CHP Konya Milletvekili Fakih Özfakih'in ifadeleri için bkz: (Birand, Dündar, & Çaplı, 1994: 174-175)

¹⁵⁶ Türkiye'nin Düzeni bir yıl içerisinde dört baskı yaparak ciddi bir okur kitlesine ulaşmıştır. Landau, kitabın bir söz kalabalığı olmadığını, Türkiye'nin sosyal ve ekonomik durumunu yakından bilmeye dayandığını savunmaktadır (Landau, 1978: 116-118). Aydın Çubukçu da kitabın Türkiye sosyalist hareketi üzerinde çok ciddi bir etki oluşturduğundan, Mahir Çayan'ın yazdıklarının ve Deniz Gezmişlerin savunmasının kitabın etkisinde olduğundan bahsetmektedir (Atılğan, 2002). ABD Büyükelçisi kitabı derhal tercüme ettirmiş; Times gazetesi kitabı "son yılların siyasal olayı" olarak tanıtmıştır (Otyam, 1969). Yine Atılğan'ın aktardığına göre Ertuğrul Kürkçü kitabı okumayanların gençler arasında muteber görülmediklerini belirtmektedir (Atılğan, 2008: 226). Aydınöğlu'na göre kitap o güne kadarki en gelişkin programatik metindir ve uzunca bir süre aşılamayacaktır (Aydınöğlu, 2011). Türkiye'nin Düzeni hakkında ilgi çekici değerlendirmelerden birisi Kemal Tahir'e aittir. Kemal Tahir bu kitabın Şevket Süreyya kafasıyla, zinde güçleri "enayi belleyerek" yazıldığını ifade etmektedir (Kemal Tahir, 2016: 281).

¹⁵⁷ Örneğin Hasan Cemal, DTCF'de gerçekleştirilecek bir protesto eylemine yürüyüş sırasında dinamit atılacağı, bu dinamitlerin MBK Üyesi, 27 Mayısçı İrfan Solmazer'in arabasıyla getirildiğini, Solmazer'in etrafındakileri Deniz Gezmiş ve Sarp Kuray gibi kimseleri ihmal etmekle suçlayarak kendisinin onlara Ankara ve İstanbul'da hergün mısır patlattırır gibi bomba patlattırıldığını söylediğini aktarmaktadır. Cemal ayrıca Devrimci Ordu Gücü bildirilerinin de sahte olduğunu aktarmaktadır (Cemal, 2012: 32).

Türkiye'nin inşası için politikaya müdahalesi mümkündür (Avcıoğlu, 1971a: 7). 12 Mart'a yaklaşılrken (kendisi de 9 Mart Cuntası içerisinde bulunan Avcıoğlu'nun) parlamenter sistemin sonuna gelindiğine dair inancı güçlenmiştir (Avcıoğlu, 1971b). Ancak süreç Avcıoğlu'nun beklediği ve istediği gibi gelişmeyecektir. 9 Mart Cuntası MİT tarafından açığa çıkarılmış; 12 Mart'ta Ordu'nun diğer kanadı bir muhtıra vererek siyasete bir kez daha müdahale etmiştir.

İstanbul 2 Nolu Sıkıyönetim Askeri Savcılığı tarafından hazırlanan iddianame Cemal Madanoğlu'nun Başkan, Doğan Avcıoğlu'nun Genel Sekreter olduğu Ulusal Devrim Partisi adıyla bir örgüt kurulduğu savı üzerine oturmaktadır (Boğaziçi Yayınları, 1973: 41-43). Madanoğlu Cuntası olarak da bilinen grubun içerisinde ajan olarak sızan Mahir Kaynak marifetiyle Cuntanın tüm faaliyetleri MİT tarafından kaydedilmiş ve süreç 12 Martla neticelenmiştir. İddianame cuntanın Rusya'ya bağlı ve ondan yardım alacak bir ihtilâl peşinde olduğunu ileri sürmektedir (Boğaziçi Yayınları, 1973: 61).

İşin ilginç tarafı Şener'in de (Şener, 2015: 168-169) dikkat çektiği üzere Cunta'nın MİT tarafından izlendiğini KGB aracılığıyla öğrenmesidir. Bu durum "Ortadoğu'da Nasır Rüzgarının sürdüğü bir dönemde Türkiye'de de bir Nasır Sosyalizmi beklentisi içinde olan Sovyetler, TİP'ten çok Doğan Avcıoğlu'nun iktidar arayışına ilgi göster"mesi (Şener, 2015) bakımından önemlidir.¹⁵⁸ Bir askerî darbenin işe yarayacağını düşünen Avcıoğlu 12 Mart'ın yönünü ilk başta anlamış ve *Devrim*'den ayrılmıştır.

Yön-Devrim hareketinin bir diğer önemli ismi İlhan Selçuk ise başlangıçta 12 Mart'ın kendi istediği çizgiye çekilebileceği düşüncesindedir. Bu sebeple Doğan Avcıoğlu *Devrim*'i bırakıp Antalya'ya tatile giderken, Avcıoğlu ile yaşadığı fikir ayrılığı sonrasında *Devrim*'den ayrılan Selçuk geri dönecektir. Selçuk *Cumhuriyet* gazetesindeki köşesinde de 12 Mart Muhtırasını olumlamayı sürdürecektir. Selçuk'a göre 12 Mart devrimci çizgide olumlu bir adımdır:

¹⁵⁸ Hasan Cemal, 12 Mart sonrasında Avcıoğlu'nun kendisine "düşünüyorum da nerede hata yaptık bulamıyorum" dediğini aktarmaktadır. Evlendiği gün eşine "Ya başbakan olurum ya da asılırım" diyen (Aren, 1993: 216) Avcıoğlu 12 Mart'tan sonra Madanoğlu Cuntası davasından yargılanıp beraat edecek, hayatının sonuna kadar bir daha dergi çıkarmayacaktır. Hikmet Özdemir bu durumu "silahsız (dergisiz) entelektüel" cümlesiyle açıklamayı denemektedir (Özdemir, 2000: 35). Bununla birlikte Avcıoğlu ölümüne kadar fikirlerini değiştirmemiş gibidir. Yıllar sonra yaptığı bir değerlendirmede 12 Mart'ın başarısızlığını Ordu'nun 27 Mayıs'tan uzaklaşmış olmasına bağlayacaktır (Özdemir, 2000: 44).

“12 Mart bildirisi devrimci çizgide olumlu bir adımdır. Atatürkçülük ve 27 Mayıs doğrultusunda, Türk ordusunun devrimci geleneğine ve yapısına uygun bir tarihi belgedir. Şu andan başlayarak, orduya karşı husumet yaratmak isteyen bütün tutucu ve gerici yuvalarına karşı, Atatürkçü öğretmenlerin, gençliğin aydınların, halkın ilerici güçlerinin, devrimci sendikaların, derneklerin elbirliği etmesi, ordunun devrimci tutumu yanında yerini alması bir milli görevdir. Cici demokrasinin cılkı çıkmıştır. Maaşları arttırmak için anayasayı değiştirmek yolunda birleşmiş politikacılar bugün pısıp kalmış, oyunlarını sonradan tezgâhlamak üzere susmuşlardır.

İsmet Paşa, Süleyman Demirel’in istifasını, ‘demokratik bir istifadır’ diye karşılamıştır.

Böylesine inançsız ve böylesine çürümüş bir politika bataklığı her yana yayılmıştır. Cumhuriyet devletinin bağımsızlık temellerini sarsan, devletin devletliğini yok eden, milli kaynakları yabancıya peşkeş çeken, ekonominin hakim tepelerini yabancıya teslim eden, ulusu uydulaştıran halk kitlelerini mürteci grupları eline bırakan, anayasayı ihlal eden, emniyet müdürlüklerini işkence haneye çeviren bir sömürücü siyasi iktidarın Morrisoncu yönetimine karşı, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin İç Hizmet Kanunu’nun 35. maddesini uygulamakta geç bile kalınmıştır.

Atılan adımın büyük sorunlara kapılar açtığı ve dönüşü olmayan bir yola girildiği ortadadır. Nitekim devrimci ve Atatürkçü güçleri, atılan ilerici adamlarda mutlaka beraber olacaklardı (Selçuk, 1971).

23 Mart’taki “Asiye Nasıl Kurtulur?” adlı yazısında Selçuk, 12 Mart atılımcıları Parlamentoyu dağıtmadıkları, yerine devrimci bir Meclis kurulması yoluna gitmedikleri için bir süre sonra pişmanlık duyabilecekleri iddiasında bulunmuştur. Uzun süredir solda çeşitli çevreler tarafından beklenen darbe muhtıra şeklinde ortaya çıkmıştır. Muhtıra’da yer alan Atatürkçü bakış açısı gibi ifadeler sosyalist solda umutlanmaya sebep olacaktır. Ankara’da çıkan İşçi-Köylü gazetesi ilk sayfasında büyük bir asker resmi yayınlayarak "Yurtsever subaylar, işçiler, köylüler (....)" diye başlayan bir çağrıda bulunuyordu (Ekinci İ. , 2016: 45).

Dev-Genç genel başkanı Ertuğrul Kürkçü önderliğinde Ankara’da bir toplantıda bir araya gelen Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) ve DİSK temsilcileri 12 Mart Muhtırasını olumlayan bir bildiri yayınlamışlardır. Türk Devrim Ocakları, İstanbul TÖS, İLK- SEN, Sağlık Personeli ve Maliye İş Sendikası ortaklaşa yayımladıkları bildiriyle komutanların muhtırasını “Mustafa Kemal Ordusunun Devrimci ve Yerinde bir çıkışı” olarak değerlendirmişlerdir. TÖS, Devrimci Avukatlar Derneği, Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı, Teknik Personel Sendikası, Üniversite Asistanları Sendikası, Mimarlar Odası, Türk Hukuk Kurumu, Elektrik Mühendisleri Odası, İnşaat

Mühendisleri Odası, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mezunları Cemiyeti Dev-Genç, Maden Mühendisleri Odası, Orman Mühendisleri Odası ve Türkiye Orman Mühendisleri Sendikasının ortaklaşa yayınladıkları bildiri şöyledir:

“Emperyalizmin egemenliğindeki işbirlikçi iktidarlar tarafından çeyrek yüzyıldır uygulanan gerici parlamentoculukla, yoksul ve geri bırakılmış olan ülkemiz kesin bir sosyal ve ekonomik bunalımın içine itilerek ancak olağanüstü girişimlerle kurtarılabilecek bir duruma sokulmuştur.

Bu bunalımın doğal sonucu olarak işçiler, köylüler ve emeğiyle geçinen bütün halkımız gün geçtikçe yoksullaşmış, işsizlik ve pahalılık yoksul halkın sırtında dayanılmaz bir yük haline getirilmiştir. Toplumu ve ülkemizi bu hale getirenler her uyarılışlarında, bu uyarmayı yapanlar üzerindeki baskı ve zulümlerini artırmışlar, işçileri, köylüleri ve gençlerimizi kurşunlamışlar, devrimci öğretmenleri boyunlarına yular takarak yerlerde sürüklemişlerdir. Gittikçe yoğunlaşan ekonomik bunalımı, gizleyebilmek için, halkımızın dini duyguları hayâsızca istismar edilmiş, düzenlenen güdümlü saldırılarla ‘halkın galeyanı’ süsü verilmek istenmiştir. Bütün bu olumsuz gelişmelerin baş sorumluları ve suçluları parlamentoda mebus pazarları kurarak tutumlarını inatla sürdürmüşler, 10 yıldır işlemez hale getirdikleri anayasayı kendi çıkarları ve maaşları için değiştirme pervasızlığına yönelmişlerdir. Böylece yakın tarihin en geri ulusları, büyük bir hızla gelişirken Türkiye’imiz geri kalmışlığın bataklığına gömülmüştür.

Biz bu bildiriye imza koyan devrimci örgütler, çeyrek yüzyıllık bir yıkıntının yan canlı unsurlarıyla, ülkemiz sorunlarına çözüm getirileceğini inanmıyoruz. Ülkemizin kurtuluşu, emperyalizme herhangi bir bağlantısı olmayan, Atatürkçü, tam bağımsız bir dış politikanın gerçekleştirilmesi, emekçi halkımızın ağırlığı ve etkinliği altında, temel reformların yapılması ve insanın insana kul olmadığı yeni bir toplumsal düzenin kurulmasıyla mümkündür.

İleride yeniden emperyalizmin kucağına düşmemek için, atılacak her devrimci adımda, başlıca dayanışma dayanağımızın emekçi halkımız olduğu hiçbir zaman gözden uzak tutulmamalıdır. Onun bilinçlenmesi ve örgütlenmesi yolundaki bütün antidemokratik engeller kaldırılmalı, devrimci gençlik, devrimci meslek örgütlerinin ve devrimci sendikaların varlığı, birer güvence olarak kabul edilmelidir. Bu yoldaki bütün devrimci girişimler, halkımızın temel isteklerinin gerçekleştirilmesi için, şimdiye kadar verdiğimiz mücadelenin doğal bir uzantısı olarak

desteklenecek, korunacak ve sürdürülecektir”. (Cumhuriyet gazetesı 14 Mart 1971 tarihli nüsha).

12 Mart Muhtırasını destekleyen isimlerden Nadir Nadi ise Demirel'in ünlü "bulun 226'yı düşürün" hesabının yanlışlığını doğrulatmanın heyecanını yaşamaktadır.

İktidar koltuğundaki gücünü, yalnız sayı üstünlüğünden aldığını söyleyen; bunu da 'bulun 226 oyu düşürün hükümeti formülü ile dile getiren Süleyman Demirel, şimdi herhalde hesabında yanılmış olduğunu anlamıştır, sanırız. Göstermelik demokrasinin bir ürünü olan Demirel işbaşına geldiği günden beri, Atatürk devrimlerini boş vermiş, laik Türkiye Cumhuriyeti'nin temel ilkelerini hiçe saymış, anayasayı dilediği gibi yorumlamış ve ne yazık ki tuttuğu yolun çıkmaz bir yol olduğu hakkındaki bütün uyarılara kulak asmamıştır. Millet Meclisi'nde onu destekleyen AP çoğunluğu ikiye bölünüp de, hükümetin düşmesi olanaklarının baş gösterdiği anlarda bile, Demirel pazarlık hesaplarıyla ayakta durmanın çarelerini aramış, bir an olsun istifa diye bir müessese bulunduğunu düşünmek istememiştir.

Şimdi silahlı kuvvetlerin muhtırası üzerine, muhtırayı hatırlayıp gereğini yapacağını umuyoruz. Ama bu normal bir istifa olmayacaktır. Son muhtıra göstermelik demokrasinin belini kırmıştır.

Bu durumda, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin, kendi kendini feshetmesi, 1961'den bu yana, en olumlu en haysiyetli bir davranış olacaktır. Bakalım göreceğiz” (Nadi, 1971).

MDD hareketinin öncüsü Mihri Belli de askerî müdahaleyi gerici feodallere ve komprador burjuvaziye karşı atılmış olumlu bir adım olarak değerlendirerek Muhtırayı desteklemiştir:

Biz Türkiye işçi sınıfının ve yoksul köylülüğün özelemlerinin temsilcisi olarak 12 Mart 1971 tarihli muhtırayı Kurtuluş Savaşımızdan doğmuş olan ve her şeye rağmen Mustafa Kemal'in millici ve ilerici geleneğini geniş ölçüde sürdürebilen Türk ordusunun; faşizmi tezgahlama çabası içinde bulunan, devrimci kanı dökmüş, cana kıymış olan ve üstelik şaibeli ünvanını kazanmış bulunan işbirlikçi Demirel iktidarına karşı ve ona hükümet etme yetkisi vermiş olan işbirlikçi sermayenin ve feodal mütegalibenin hakim bulunduğu bir parlamentoya karşı tepkisinin bir ifadesi sayıyoruz. Meydana gelen şartlarda muhtırada sözü edilen demokratik reformların şehir ve köy emekçilerinin aktif olarak

katılacakları ve bizzat gerçekleştirecekleri bir gerçek reformlar olması için emekçiler şimdiden bilinçli ve örgütlü olarak bu reformlara sahip çıkmalıdırlar. (aktaran Sargın, 2001: 1051).

Prof. Dr. İlhan Arsel de "Son İhtar" başlıklı yazısında müdahaleyi desteklemektedir. Arsel'e göre "hiçbir ülkede, hiçbir zaman ordu, siyasi iktidarın böylesine insafli ve böylesine medeni bir tavır takınmamıştır." (Arsel, 1971).

Muhtırayı destekleyen aydınlardan bir diğeri de Hikmet Kıvılcımlı'dır. Kıvılcımlı Sosyalist gazetesinde attığı meşhur "Ordu kılıcını attı" başlığı ile müdahalenin beklenen bir gelişme olduğunu ortaya koymuştur (Kıvılcımlı, 1971c). Bu yazıda Kıvılcımlı'nın aşağıdaki ifadeleri O'nu ve bir eğilimi anlamak bakımından önemlidir:

"Asker siyasetle uğraşmasın... Ya kim uğraşsın "Efendi Hazretleri"? Sen 500 para babası ile 2000 hacığa perde ardından Orduyu gerek millet, gerek vatan, gerekse çalışan halk yığınları aleyhine kullanacaksın; hem de en ikiyüzlüce (ekonomiyi Ortak Pazara, politikayı NATO'ya, Ordu'yu Amerikan generali başkumandana teslim ederken "Vatan, Millet, Sakarya" nutukları atarak soygununu ve ihanetini rahat rahat huzur içinde sürdüreceksin. Onun için: "Asker siyasetle uğraşmayacak" da köpeksiz köyde sen değneksiz gezeceksin. Yutar mı bunu "Asker"? Eğer Ordu kadrosu İngiltere'de olduğu gibi Antika hacığa (Lord) çocukları, Fransa'da olduğu gibi modern işveren (burjuva) çocukları tekelinde olsaydı belki seninle her kumpası saman altından yürüterek siyasetle uğraşmaz maskesini takabilirdi. Türkiye Silahlı kuvvetlerinin büyük çoğunluğu "kadrosu subay oluncaya dek yamasız pabuç giymemiş" HALK ÇOCUKLARI'dır." (Kıvılcımlı, 1971c).¹⁵⁹

Kıvılcımlı, 12 Mart'ın yönelimi ortaya çıkınca ise Muhtıranın devrimci kanadın harekete geçmesini engellemek üzere atılmış bir adım olduğunu savunacaktır (Kıvılcımlı, 1971b). Ulus, Kıvılcımlı'nın bu yargısının Madanoğlu Cuntasından haberdar olduğu şeklinde değerlendirilebileceği görüşündedir (Ulus, 2016: 369).

12 Mart Muhtırası, hem 27 Mayıs'ın anlamlandırılması açısından hem de Ordunun politikadaki rolü tartışmaları bakımından gerçek bir karbon kağıdı

¹⁵⁹ Kıvılcımlı sonraki yazılarında 12 Mart müdahalesinin "Hacivatlarla Beberuhilerin boşuna debelendikleri" Askerin namlusunun ucundaki parlamentarizm perdesini dağıtarak parlamentaristleri gülünç hale getirmesi bakımından da yüzyıllık eşya derslerinden daha öğretici olduğunu ileri sürecektir. Bkz. (Kıvılcımlı, 1971a)

olmuştur denilebilir. 12 Mart'a umutla bakış zamanla yerini umutsuzluğa bırakacaktır.

Emek dergisinin Nisan 1971'de yayınlanan 11.sayısında 12 Mart Muhtırası eleştirilmekte ve bu muhtıraya esasen sadece TİP'in ve bir müddet yalpaladıktan sonra Ecevit'in karşı çıktığı ifade edilmektedir. Bununla birlikte TİP'in anlık reflekslerine bakıldığında 12 Mart rejiminin muhtevası tam olarak belirmeden önce daha dengeli bir dile sahip olduğu gösölmektedir. Örneğin 12 Mart'ta yayınlanan parti bildirisinde siyasi buhranın sebebi olarak anayasanın uygulanmaması gösterilmiş; derhal seçim kanunlarının tam manasıyla uygulandığı genel seçimler çağrısı yapılmış bununla birlikte 12 Mart'a karşı olunduğuna dair kesin bir ifadede bulunulmamıştır.

13 Mart'ta TİP'in bazı yöneticileri aleyhine açılan dava dolayısıyla yayınlanan bildiride ise Türkiye'de anayasanın esas savunucusunun TİP olduğundan bahsedilerek TİP hakkında başlatılan takibat Adalet Bakanına bağlanmıştır, burada da 12 Mart'ın yaratıcısı askerleri doğrudan karşıya alan bir ifade bulunmamaktadır. 15 Mart'ta yayınlanan bildiride ise yine siyasi buhranın esas sebebinin anayasanın uygulanmaması olduğu ifade edildikten sonra şu ifadeler kullanılmaktadır: "1961 Anayasası.....lafzıyla, ruhuyla halktan yana, halka dönük bir anayasadır. Yani sol bir Anayasadır."¹⁶⁰

*

Burada solda Ordu'ya bakışın dönüşümüne ilişkin kısa bir değerlendirme yapmak yerinde olacaktır. Sosyalist solda Ordu'ya mesafeli ve eleştirel tavrın belirmeye başlamasında dönüm noktası olan başlıca 3 hadiseden bahsedilebilir:

- 1) Cemal Tural hadisesi
- 2) 1967 Yunanistan darbesi
- 3) Üçüncü dünyadaki sosyalizm tecrübelerinin diktatoryal devlet kapitalizmlerine dönüşmesi.

Bununla birlikte Ordu'nun ilerici bir rol üstlenebileceğine dair 12 Mart muhtırasından sonra Orduya eleştirel yaklaşan kesimlerde dahi bir beklentinin

¹⁶⁰ 27 Mayıs ve 1961 Anayasası arasında bir ayrım yapılmış olması dikkate değerdir. *Emek* çizgisi 27 Mayıs'ı bir burjuva hareketi olarak değerlendirirken 27 Mayıs'ın getirdiği 61 Anayasasını sol bir anayasa olarak değerlendirmektedir. Burada çelişkili bir durum olduğu açıktır.

olduğu gözlemlenmektedir. Ancak 12 Mart'ın özellikle İsrail'in İstanbul Başkonsolosu Efraim Elrom'ın Mahir Çayan önderliğindeki THKP-C tarafından kaçırlması sonrasında "balyoz gibi inmesi" solda bu umutların büyük ölçüde yok olmasını beraberinde getirecektir. 12 Mart öncesinde oldukça etkili olan Ordunun öncü rolünden bahseden isimler 12 Mart sonrasında etkilerini yitirecekler, 70'ler solu büyük ölçüde marjinal gençlik hareketlerinin kontrolü ve yönlendirmesi altına girecektir. Bu bakımdan 12 Mart yukarıda zikredilen üç unsuru bütünleştirici bir kelepçe etkisi yaratacaktır.

12 Mart ile sosyalist solda radikal savrulmaların ve kopuşların yaşandığı gözlenmektedir. Bu kopuşu geleneksel solun, diğer bir deyişle TKP çizgisinin daha dikkatli ve titiz yaşadığını ileri sürmek mümkündür (Çulhaoğlu, 2012: 134). Yeni sosyalist hareketler ise 12 Mart'ın yarattığı travmayı demokrasi ve sivil toplum kavramlarını içselleştirerek veya dönüştürerek aşmayı denemiştir.

1.2. ORTANIN SOLU VE KEMALİZME YAKLAŞIMDA DÖNÜŞÜMLER

Girişte belirtilen habitusu yaratan en önemli unsurlardan birisi olarak Kemalizmle kurulan ilişki ön plana çıkmaktadır. Bu ilişki sosyalist soldaki entelektüelin hem milliyetçilikle olan ilişkisini biçimlendirmekte, hem sosyalizm gibi Soğuk Savaş koşullarında doğrudan Doğu Bloku ile irtibatlı bir ideolojinin savunulmasını kolaylaştırmakta hem de 27 Mayıs hareketinin de vurgu yaptığı kurucu değerlere göndermede bulunduğu için belli bir korunma sağlamaktadır. Sosyalizm kavramının içerisinde devletçilik, kalkınma ve sosyal adalet kavramlarıyla doldurulmaya çalışılması, belki daha doğru bir ifadeyle bu kavramların siperleştirilmesi sürecinde Kemalizme de çokça atıfta bulunulacaktır.

Bu süreci en güzel ifade eden tartışmalardan birisi az gelişmiş ülkelerle Türkiye arasında bir paralellik kurulması sürecidir. Kapitalist olmayan yol ile Kemalist dönem birbiriyle eşitlenecek ve böylelikle üçüncü dünyada gelişen sosyalizm tecrübelerinin (ki hatırlanacağı üzere bu tecrübelerin neredeyse tamamı askerî diktatörlükler biçiminde kurumsallaşmıştır) prototipi olarak Kemalist hareket konumlandırılacaktır. Kemalist hareketin bu şekilde konumlandırılması sosyalizmin savunulmasını kolaylaştırdığı gibi güncele de temas etmesini sağlamış olacaktır. Bu bakımdan sosyalist aydının sadece 27 Mayıs'a değil kemalizme de

yeni bir elbise oluşturmaya çalıştığı, sosyalizm ve kemalizmi belli bir dönem eşitlediği dikkatten kaçmamalıdır.

Kemalizmle irtibat noktası olarak Halkçılık ilkesinden bahsedilebilir. Mustafa Kemal'in sınıfsız, kaynaşmış bir toplum şeklinde yorumladığı ilke bu dönemde Kemalizmin halka temas eden boyutu olarak değerlendirilmiş; sosyal adalet gibi kavramların da aımlanmasını, boyutlandırılmasını sağlamıştır. Altı Umde'nin bir başka oku olan Devrimcilik ise anti-feodalizm savunusunun, toplumu ya da fikir hareketlerini ilerici ve gerici diye ayrıştırmanın aparatı haline gelecektir. Bu ereve de dönemin başlangıcında Kemalizme oldukça olumlu bir yaklaşımın söz konusu olduğu söylenebilir.

Dönemin sonuna doğru ise Kemalizme yaklaşımda bir çatallanma söz konusu olacaktır. Bu çatallanmanın merkezinde CHP'nin Ortanın Solu açılımını geliştirmesi ve devrim stratejisi tartışmaları bulunmaktadır. Bu bölümde önce Ortanın Solu açılımı ve bu açılımın yarattığı kırılma ortaya konulacak; sonrasında ise Kemalizme yaklaşımdaki çatallanmalar ele alınacaktır.

1.2.1. Bir İstinat Duvarı: Ortanın Solu

1960'lı yılların başından sonuna kadar geçen süreçte sosyalist solun tartışmaları arasında süreklilik gösteren meselelerin başında CHP ve rolü gelmektedir. CHP'nin nasıl ve nerede konumlanacağı konusunda yaşanan gelişmeler güncel siyasal pozisyonlarla olduğu kadar CHP'nin yer arayışı ile de doğrudan alakalıdır.

Yön dergisinin ilk iki sayısında CHP'ye yönelik eleştirel metinler dikkat çekmektedir. Bu metinlerden ilki *Yön*'ün ilk sayısında Turan Güneş (Güneş, 1961) imzasıyla; ikincisi ise ikinci sayıda Sırrı Yeneroğlu (Yeneroğlu, 1961) imzasıyla yayınlanmıştır. Bu durum *Yön*'ün öncülük edeceği "Çalışanların Partisi" girişiminin bir uzantısı gibi gözükmemektedir. Bu konuda yine derginin ikinci sayısında yayınlanan "Çalışanların Partisi" başlıklı metnin girişinde *Yön*, sendikacıların CHP'den umudu kestiğinden dem vurarak bu şartların bir "İşçi Partisi" kurulması için elverişli zemin yarattığı üzerinde durulmuştur (Yön, 1961b: 18). Ancak Çalışanların Partisi girişimi akamete uğrayınca bir ilerici güç olarak CHP'ye dair umutlar yeniden yeşerecektir.

CHP'ye karşı Türkiye'de sol aydınların bakışı özellikle 1960'lı yılların başlarında gayet olumlu gözükmemektedir. Bunun en önemli sebebi olarak o dönem sosyalist aydının önemli bir bölümünün 27 Mayıs darbesini sahiplenmesine paralel CHP lideri İnönü'nün de darbeyi desteklemesi, en azından hayırhah bir tarafsızlık içerisinde bulunmasıdır. Darbe sonrasında MBK yönetimi yeniden sivillere devrettiğinde İnönü, strateji icabı da olsa, bir mefkûre olarak 27 Mayıs'ı sahiplendiği için kendisini sosyalist olarak tavsif eden kesimlerde de oldukça olumlu bir değerlendirme söz konusu olmuştur. 1962 yılında bir parti grubu toplantısında İnönü'nün kurduğu şu cümleler *Yön* dergisinde olumlu bir değerlendirmeye yer bulmuştur:¹⁶¹

Bilmenizi isterim ki 27 Mayıs'a karşı yapılan her hücum, her tahrik aslında CHP'ye de karşıdır. 27 Mayısçılarla biz müşterek bir cepheyiz. 27 Mayıs'a yapılan hücumların bize yapıldığını da unutmamalıyız. (...)

¹⁶¹ Ancak zaman içerisinde Avcıoğlu da İnönü ve onun tarihsel kişiliği konusunda eleştirel bir noktaya gelecektir. Örneğin Avcıoğlu İnönü'nün Lozan Konferansı'nda iyi bir diplomasi örneği sergilemediği kanaatindedir (Avcıoğlu, Milli Kurtuluş Tarihi, ??, s. 873-879).

27 Mayıs'a ve 27 Mayısçılara amansızca hücum ediliyor. Edilmektedir. Bunların karşılıksız kalmayacağı bilinmelidir (Yön, 1962c: 4).

İlericilik zemininde ve 27 Mayıs ortaklığında CHP'ye siyasal bir alan açma arayışının tabii bir neticesi olarak ise zaman içerisinde TİP ve CHP karşı karşıya gelmeye başlayacaktır. Önceleri bu ayrışmanın derinleşmemesi için çaba gösterilirken ilerleyen dönemde taraflar netleşecek, pozisyonlar keskinleşecektir.

Avcıoğlu'na göre TİP ve CHP Türkiye'nin en ilerici iki partisidir. Evet CHP ve TİP birbirinin aynı değildir ama CHP TİP'e AP'den daha yakındır ve anti-emperyalist saflarda savaşmaya hazır bir durumdadır. Farklardan çok iki parti arasında benzerliklerin yoğun olduğu bir dönemde CHP ve TİP arasında ortaya bir çelişmenin çıkması Avcıoğlu'na göre üzücüdür. Mesela Avcıoğlu'na göre CHP'nin Amerika'yı Türkiye'ye aldığını iddia etmek basitliktir çünkü o dönemin koşullarında Kızıl Ordu Türk sınırlarını aşmak üzeredir. Türkiye'nin Stalin'in tehditleri karşısında Anglosakson dünyanın desteğini almaya çalışması Avcıoğlu'na göre haklı bir tavidir. Türkiye'nin içinde bulunduğu emperyalizm koşullarında er ya da geç bir milliyetçi cephe kurulacağından bu cephenin koşullarını zorlaştıracak şekilde hareket etmemek gerekir. Avcıoğlu'nun TİP ve CHP'yi bu milliyetçi cephenin asıl iki unsuru olarak gördüğü söylenebilir (Avcıoğlu, 1966e: 3).

TİP'in de başlangıçta CHP ile arasına çok kesin sınırlar çekmediği görülmektedir. Ancak CHP'nin TİP'e tepkisi benzer değildir. TİP'ten yönelebilecek tehdidi bertaraf edebileceği ümidiyle İnönü'nün kabullendiği Ortanın Solu yaklaşımını Ecevit partinin sosyal tabanını yenilemek için de bir fırsata dönüştürmeyi deneyecek; bu süre zarfında TİP ve CHP arasındaki uçurum büyüyecektir.

CHP'de Ortanın Solu anlayışının belirmesinin daha çok 1965 yılında üçüncü İnönü hükümetinin yıkılması sonrasında olduğu söylenebilir. 27 Mayıs'ın mirası ve TSK'nın dipçığı üzerinde yükselen İnönü hükümetleri 1965 seçimlerinde AP karşısında bu kadar ciddi bir yenilgi beklentisi içerisinde değildi. 1965 seçimlerinde yaşanan mağlubiyet, bununla birlikte Parti'nin geleneksel tabanından TİP'e kayışın gözlenmesi, sosyalizm vurgusunun koyulaşması sonrasında CHP'nin devrimcilik ilkesinin, ilericiliğinin önemsenmemeye başlaması artık bir değişimi gerekli kılıyordu. Bu değişimi Ortanın Solu açılımı sağladı.

CHP'yi Ortanın Solu söylemine iten sebepler çeşitlidir. Ülkede canlanan sol-sosyalist söylemin de etkisi olduğu söylenebilir. Ancak bu etki abartılmamalıdır. CHP'yi Ortanın Soluna soldan gelen basıncın yönelttiğini iddia etmek abartılı ve indirgemeci bir yaklaşım olacaktır.¹⁶² Kayalı da benzer bir kanaattedir. Bülent Ecevit'in kendi soluyla arasına bir çizgi çekme ve ayrışma arayışının sürekliliğine vurgu yapan Kayalı bu çerçevede Ecevit'in Ortanın Soluna yönelmesinde TİP'in işlevinden etkilenmesine bağlanmasını açıklayıcı bulmadığını ifade etmektedir. Yazara göre Ortanın Solunu daha çok İlk Hedefler Beyannamesi ve bu beyannamenin 1961 Anayasasına yansımaları etkilemiştir (Kayalı, 2014: 37).

Ortanın Solu, devletçilik ve devrimcilik ilkeleriyle küçük burjuva radikalizmine de hitap edecek bir ifade olarak sosyal demokrasinin karşılığı ve biraz da Türkiye'ye özgü koşullara uyarlanmış hâli olarak değerlendirilebilir. Adalet Partisi'nin liberal bir ekonomiyi savunduğu ortamda onun tamamen zıddında yer alan TİP sosyalist bir ekonomiyi savunmaktadır. CHP ve İnönü ise tam manasıyla liberal bir ekonomik düzene karşı olduğu gibi bir sosyalist düzene de karşıdır. Bu çerçevede ilk başta Ortanın Solu adlandırması CHP'nin yaklaşımını AP'den ve TİP'ten ayırt edecek bir formül olarak düşünülmüş gibidir. Diğer bir deyişle aşırı akımları durduracak bir istinat duvarı, bir güç olarak tasarlanmış ve CHP tarafından Türk devletinin ana vasfı olarak nitelenerek ideolojik bir anlam kazanmıştır (Abadan, 1966: 159).

Devletçilik en merkezi yerdedir. İnönü'nün Abdi İpekçi'ye verdiği mülakatta Ortanın Solu'nu açıklarken "CHP'nin bünyesi itibarıyla devletçi" olduğundan dolayı ekonomik görüş olarak Ortanın Solunda olduğunu ifade etmesi (İpekçi, 1965) bu durumu göstermektedir. İnönü daha sonraki bir başka mülakatında devletçiliğin yanına halkçılık ve laikliği de ekleyecektir. En önemlisi ise İnönü'nün milliyetçilik vurgusudur. CHP lideri IV. Olağanüstü Kurultaydaki konuşması bu bakımdan önemlidir.

“Biz vazgeçmez bir şekilde milliyetçiyiz. Sosyalist partiler, prensip olarak beynelmilelci dirler ve milliyetçiliklerini örtterek, onu başka perdeler arkasında yaparlar. Bizim milliyetçiliğimiz, imparatorluğun dağılmasının tabii ve haklı bir sonucudur. Millî mücadele memleketi kurtarıırken, imparatorluğun son manzarası olan Türk'ü hakir görme zihniyetine karşı da yapılmıştır. Biz laikiz. Sosyalistler arasında ise,

¹⁶² Bu abartıyı sistemleştirmeye çalışan metinlerden birisi için bak: (Emre, 2015).

laikliği aşırp dini prensip olarak reddettikleri için bizden ayrı olanlar bulunduğu gibi, din esasına dayanan sosyalist oldukları için bizden ayrılanlar da vardır. Halkçılığımız, herhangi bir sınıf veya zümrenin egemenliğini reddeder. Demokratik bir halkçılıktır. Ortanın Solunda bir Cumhuriyet Halk Partisi'nin, ancak komünizmle hiçbir ilişkisi bulunmayan demokratik sosyalist partilerle mukayesesi mümkün olabileceğine göre, herhalde şunu kesinlikle söyleyebiliriz ki, demokratik sosyalist partilerden hiçbirisi, uygulamada devlet işletmeciliği bakımından bizim kadar ileri değildir.” (CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün IV. Olağanüstü Kurultaydaki Açış-Kapanış Konuşmaları 28-29 Nisan 1967)

Diğer taraftan Ecevit Ortanın Solu kavramına reformist (devrimci) bir hava da eklemekte, böylelikle hem Kemalizmle hem de solla ilginç bir irtibat tesis etmektedir:

“...Bu parti hilafeti kaldırıp da laik olduğunu söylediği günlerde, “laik” olduğunu söyleyebilmek, bugün ortanın solunda olduğunu söyleyebilmekten çok daha güçlü. Kırk küsur yıl önce, saltanata karşı cumhuriyetçi olduğunu, hilafete karşı laik olduğunu söylemekten çekinmeyen bir parti, şimdi, tutuculuğa ve gericiliğe karşı, iç ve dış sömürücülüğe karşı, faşizm ve komünizme karşı, ortanın solunda olduğunu söylemekten çekinmez ve çekinmemelidir.” (Ecevit, 1965a: 2).

“Atatürk devrimciliği iki yönlüdür. Bir yönüyle Atatürk devrimciliği, onun sağlığında yapmış olduğu devrimleri kapsar. ... Bunlar Atatürk devrimciliğinin somut yönüdür.

Öte yandan Atatürk, Türk toplumunun evrim yoluyla değil, devrimci atılımlarla ilerlemesini öngörmüştü. Buna göre Atatürk devrimciliği, Atatürk'ün sağlığında yapılmış olan somut devrimlerle sınırlı kalmamakta, sürekli bir devrimcilik niteliği kazanmaktadır. Bu da Atatürk devrimciliğinin soyut yönüdür.

İnsan ancak, Atatürk devrimciliğini her iki yönüyle benimserse gerçek bir Atatürkçü, gerçek bir Atatürk devrimcisi olabilir. Kendilerini Atatürk'e bağlı sayan, su katılmamış devrimci sayan bazı kimseler vardır ki, yalnız Atatürk'ün somut devrimlerini benimserler. Böyleleri aslında devrimci değil, tutucudurlar.

Atatürk ise her türlü tutuculuğa karşı idi. Herhalde 10 Kasım 1938'den sonra yaşasa idi, daha bir süre devletin başında kalsa idi, ‘Ben yapacağım devrimleri yaptım, bitirdim; Türk toplumu için artık başka devrim gerekmez’ demeyecekti.” (Ecevit, 1969a: 17-18).

Ecevit'e göre mühim olan alt yapı devrimlerini gerçekleştirebilmektir. “Gerçek devrim, altyapı devrimidir. Yani üretim ilişkilerini yeniden düzenleyen ve ekonomik güce el değiştirten devrimdir. Şimdiye kadar Türkiye’de bu anlamda bir

devrim, ekonomik güce el değıştirten bir devrim, bütün ve köklü olarak yapılmış değildir.” (Ecevit, 1969a: 61). Bununla birlikte Mustafa Kemal’in üstyapı devrimlerinin de tamamıyla önemsiz olarak görülmesine de Ecevit karşı çıkmaktadır. O’na göre Türkiye’nin ihtiyaç duyduğu alt yapı devrimlerini gerçekleştirebilmek için alfabe devrimi, giyim kuşam devrimi gibi üst yapı devrimlerinin gerçekleştirilmesi gerekliydi ve Atatürk devrimleri küçümsenemeyecek değeri ile bu gerekliliğı karşılamıştır (Ecevit, 1969b: 7).

Bununla birlikte Ortanın Solu söylemi Parti içerisindeki muhafazakâr kanat tarafından tepkiyle karşılandığı için 1965 seçimlerinde beklenen başarı elde edilememiştir. 1965 Seçimleri sonrasında da Parti içerisindeki çekişme devam edecek, Parti lideri İnönü bir süre tarafsız kaldıktan sonra ağırlığını Ecevit’in başını çektiği yenilikçilerden yana koyacak¹⁶³ ve neticede Turhan Feyzioğlu’nun başını çektiği ve Sekizler olarak adlandırılan muhalif grup 1966’daki 18. Kurultay’da CHP’den tasfiye edilecek ve Feyzioğlu Güven Partisi’ni kuracaktır.

18. Kurultay sonrasında yayınlanan bildiride Ortanın Solu’na ayrılan bölüm, kavramın nasıl değerlendirildiğini göstermesi bakımından önemlidir:

CHP halkçılık ilkemizin bir gereğı olarak, büyük halk kitlelerinin yanında onların yararına çalışan, onların sömürülmesine karşı çıkan Ortanın Solunda bir partidir.

Kurultay, yukarıda belirtilen kayıtlarla, CHP’nin Ortanın Solunda bir parti olduğu bilincinin ve bunun söylenmesinin de önemli ve ileri bir anlam taşıdığını tespit eder.” (Tütüncü Esmer, 2006: 68).

Ecevit ve İnönü arasında zaman içerisinde Ortanın Solunu anlama bakımından değışiklikler meydana gelecektir. Bu durum İnönü’nün Ortanın Solunu Kemalizmin sloganik bir ifadesi olarak değerlendirme ve TİP’i geriletme aparatı olarak değerlendirmesinden, buna karşın Ecevit’in Ortanın Solunu parti tabanını da yenilemeye ve genişletmeye imkân yaratacak bir söylem olarak ele almasından kaynaklanacaktır. Ancak her iki isimde de bir vurgu ortaktır: Ortanın Solu sosyalizm ya da komünizm değildir. Sınıfsal bir vurgusu ise yoktur.

¹⁶³ Ecevit’in tavrının önemini göstermesi bakımından *Politika* gazetesi tarafından Ocak 1967’de CHP İl Başkanları arasında yapılan anket ile Nisan 1967’de *Milliyet* gazetesi tarafından yine CHP İl Başkanları arasında yapılan ankete bakılması yeterlidir. İlk ankette CHP İl Başkanlarının %80’inin Ortanın Solunu benimsemediği görülürken aradan 3 ay kadar geçtikten sonra yapılan ikinci ankette Başkanların %64.4 oranında Ortanın Solunu desteklediği görülecektir.

Ecevit TİP ve CHP arasındaki farkı açıklaması istendiğinde şöyle bir cevap vermektedir:

"TİP işçilerde sınıf bilincinin kuvvetlenmesini ve o süratle toplumda - demokratik yolla- işçilerin hâkim duruma gelmesini ister. Biz ise işçilerde sınıf bilincinin kuvvetlenmesine lüzum görenlerden değiliz. Biz işçilerde hak şuurunun ortaya çıkmasını istiyoruz" (Ant, 1967c: 5).

İnönü Nisan 1967'deki CHP Kongresinde yaptığı konuşmasında Ortanın Solu fikrini "kalkınmayı demokratik düzen içinde plana bağlı bir şekilde devlet teşebbüsüyle özel teşebbüsün güven duyarak çelişmesiyle sağlayan devamlı bir karma ekonomi fikri" olarak tanımlamış;¹⁶⁴ CHP'nin "kendilerini zamana ve hâle göre sosyalist olarak tanıtmakta fayda gören veya sosyalizmi komünizm yolunda bir aşama olarak kabul eden komünist partilerle uzaktan yakından bir ilişkisi olmadığını" dile getirmiştir.¹⁶⁵ İnönü'ye göre "üretim araçlarında özel mülkiyeti reddeden, devlet ve toplum yönetiminde bir sınıfın egemenliğini öngören veya inançlarına sınıf çatışması yoluyla ulaşmayı düşünen partiler kendilerine ister komünist ister sosyalist desinler" CHP ile temelden bağdaşmaz bir şekilde ayrıldılar (Ant, 1967e: 4).

Ecevit de Ortanın Solu ile sosyalizm arasındaki sınırı "Sovyet sınırı" olarak tanımlayacaktır. Ecevit'e göre Ortanın Solu Sovyet sınırında sona ermektedir (Ant, 1967j: 5).

İnönü 1968'deki ara seçimlere doğru TİP'i tam hedefe yerleştirecektir. CHP'nin Kars İl Kongresi'ne gönderdiği mesajdaki şu ifadeler dikkat çekicidir:

"Bizim başlıca rakibimiz solumuzda bulunan TİP'tir. Dış politikada ve iç politikada bizden en uzak ve bizimle açık kapalı mücadele eden TİP'tir. Onun dış politikasını memleketin menfaatlerine, memleketin hayati menfaatlerine tamamen aykırı buluyoruz" (Ant, 1968a: 4-5).

Ortanın Solu yaklaşımı, solun devletin kurucu partisi tarafından akredite edilmesi dolayısıyla özellikle Kemalizme yakın aydın çevreler tarafından olumlu karşılanmıştır. Diğer taraftan CHP'nin sola dönük bir strateji izlemeye başlaması

¹⁶⁴ Genel Sekreter Ecevit de "Biz servete de devlete de köle olmayı reddediyoruz" beyanatıyla bu yaklaşımı desteklemiştir. Ecevit bu beyanatta kendisini ise "şahsen az devletçi daha çok halkçı" olarak tanımlayacaktır (Ant, 1967L).

¹⁶⁵ İnönü bir başka demecinde de Ortanın Solu'nun aşırı sağa karşı da aşırı sola karşı da sağlam bir memleket dayanağı olduğunu ileri sürecektir (Ant, 1967L: 2).

TİP'in etki alanını zayıflatacağından CHP ve TİP karşı karşıya gelmiş ve Ortanın Solu dolayısıyla CHP'ye dönük eleştirelilik ağır basmaya başlamıştır. Bu eleştirelilik orta sınıflar ve kemalizme dönük bir eleştireliliği de beraberinde getirecektir.

Ortanın Solu'na CHP içerisinde tepki de Feyzioğlu ve arkadaşlarının ayrılmasından sonra dinmeyecektir. 8 Aralık 1969 tarihindeki Parti Meclisi toplantısında Nihat Erim'in CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit'in Mustafa Kemal üzerine birtakım yorumları dolayısıyla rahatsızlığını ortaya koyduğu görülmektedir:

“CHP’nin Genel Sekreteri Atatürk’ü eleştiremez.”

“Maziye inkâr edemezsiniz, mazide Atatürk ve İnönü vardır.”

“Fes yerine şapka getirilmesi halkın mutluluğuna ne kattı’ dediniz. Atatürk o devrimleri yapmasaydı altyapı devrimlerine ulaşamazdı. Atatürk’ü reddederek CHP’li ve devrimci olmak mümkün değildir. Hele CHP’nin kurucusu olan Atatürk’ü CHP’nin Genel Sekreteri hiç eleştiremez.”

Nihat Erim'in bu eleştirilerine Bülent Ecevit'in karşılığı şöyle olmuştur:

“Bugüne kadar ne söyledimse, şimdi de aynı görüşteyim. Atatürk’ü bir tanrı olarak ele almamak gerekir. Kendisi sağ olsaydı, kendi devrimlerinden daha ileriye giderdi. Atatürk altyapı devrimlerine yetişemedi. O altyapı devrimlerini biz yapacağız.” (Bilâ, 2008: 455).

CHP içerisinde Erim ve Ecevit üzerinden şekillenen bu tartışma 12 Mart muhtırasından sonra farklı bir boyut alacak, Muhtıracıların Nihat Erim'i Başbakan yapma kararları üzerine Bülent Ecevit Muhtıra'nın hükümete karşı değil CHP içerisindeki Ortanın Solu hareketine karşı verildiğini ileri sürerek CHP Genel Sekreterliği'nden istifa edecektir.¹⁶⁶

¹⁶⁶ Ecevit'in istifa demecinin önemli gördüğümüz bir kısmı şöyledir:

1969 seçimlerinde de son zamanlarda yapılan belediye seçimlerinde hiç umulmadık bazı yerlerde kazandığımız büyük başarılarla kamuoyundaki gelişmelerden de görülüyor ki önümüzdeki seçimlerde CHP mutlak çoğunluğu değilse bile en yüksek oyu alarak halkın iradesiyle iktidara gelebilecek ve anayasa doğrultusundaki düzen değişikliği programını, 1969'da seçim bildirgesi olarak kabul edilen düzen değişikliği programını uygulamaya başlayabilecekti.

Buna ancak iki şey engel olabilirdi:

1- Demokratik mekanizmanın durdurulması

2- CHP'nin halk idaresi dışında destekle iktidara gelmesi veya gelmek ister görünmesi. Bunların ikisi de sağlanmıştır. Ben Cumhuriyet Halk Partisi'nin halk iradesi dışında yollardan iktidara gelmesine veya gelmiş gibi görünmesine razı olamam. Eğer hükümete katılmama kararı alınabilseydi belki bazı şeyler kurtarılabilirdi. Fakat Sayın Genel Başkanım böyle düşünmüyor.

1.2.1.1.Tedirgin Umutlar

Ortanın Solu kavramsallaştırmasına *Yön* dergisinde Doğan Avcıoğlu ihtiyatlı bir heyecanla yaklaşmaktadır. Avcıoğlu'na göre Türkiye kapitalist iktisatçıların azgelişmiş, sosyalist iktisatçıların yarisömürge olarak adlandırdıkları modelin tüm vasıflarına sahip bir ülke olduğu için Türkiye'nin "sol"dan başka şansı yoktur. Sağ kapitalist ülkelerde başarılı olabilir. ABD'de sol olmamasının sebebi de ABD'deki kapitalizmin en iler seviyede bir modeli oluşturmastır. CHP'nin böyle bir ortamda vasıfları tam manasıyla belli olmasa da "Ortanın Solu" gibi bir kavramsallaştırmayı kullanması önemlidir ancak içerisini nasıl dolduracağı ondan daha önemlidir. Bu sebepten Avcıoğlu'na göre CHP yolağzındadır (Avcıoğlu, 1965d: 3).

Diğer taraftan Ortanın Solu programı CHP'de bir yapı değişikliği ihtiyacını en üst düzeyde gösterdiği için önemlidir. Dolayısıyla Ortanın solu programından vazgeçmek bu yapı değişikliği ihtiyacından da vazgeçmek ve dolayısıyla CHP'deki reformculuk yolunu kapamak anlamına gelecektir. Bu bakımdan CHP'de Orta Yolcular olarak bilinen Coşkun Kırca ve Turhan Feyzioğlu'nun savunduğu yol aslında sağcılıktır (Avcıoğlu, 1966f: 3). Bu dolayısıyla Ecevit ve arkadaşlarının savunduğu yolun Avcıoğlu tarafından solculuk olarak değerlendirildiği ileri sürülebilir. Avcıoğlu'nun, CHP'de Ecevit ekibine karşı çıkan Feyzioğlu ve

Hükümete katılsak veya onu desteklese 'işte bu CHP ordu işbirliğiyle çevrilen bir oyun' diyeceklerdi. Bu hem CHP'ye, hem de orduya zarar verecekti. Katılmazsak, 'bu bir sorumsuzluktur veya kıskançlıktır. Memleketi bu durumda hükümete bırakmak istiyorlar' denecekti. Kısacası öyle bir oyun ki, sonunda kurt kuzuyu mutlak yiyecek. Şayet seçim yapılır da, biz bu durumda seçimi kazanmazsak ki, kazanılamaz artık, bu ortanın solunun, benim ve genel merkez yöneticisi arkadaşlarımın suçu gibi gösterilecekti.

Bu açıdan bakılınca görülür ki, Türkiye'deki müdahale, hiç değilse verdiği sonuçlar bakımından, vermeye başladığı sonuçlar bakımından, Yunanistan'daki müdahale modeline uygundur. Onun daha incesidir, daha ustasıdır. İkisi de, iktidara seçimle geleceği anlaşılmış bulunan ortanın solunda muhalefet partilerine karşı yapılan darbedir. Çok önemli bir noktada, çok saydığım genel başkanım ile ters düşmüş bulunuyorum. Ona rağmen ve onunla karşı karşıya gelerek partiyi yönetemem. Onun için genel sekreterlikten çekiliyorum. Son günlerde partiler üstü anlayıştan filan bahsediliyordu. Oysa müdahale öyle saptırılmıştır ki, değil partiler üstü olmak, hizipler üstü bile olamamıştır.

Demokrasiyle önlenemeyen, kurultaylara önlenemeyen seçimle önlenemeyeceği görülen, bir hareket bir darbe ile önlenmiştir. Ortanın solu hareketinin ve benim demokrasi kuralları içinde yenilemeyeceğimizi anlaşılmıştır. Onun üzerine demokrasi kuralları dışına çıkarılarak yenilgimiz sağlanmıştır. Böylece müdahale belirli bir amaca ulaşmıştır, oyun bitmiştir (Cumhuriyet gazetesi 22 Mart 1971 Tarihli nüsha).

arkadaşlarını "CHP'nin Süleymancıları" diye nitelemesi de bu bakımdan ilginçtir (Avcıoğlu, 1967d: 3).¹⁶⁷

Yön dergisinin Bülent Ecevit'i kapağına taşıdığı 186.sayısının manşeti şöyledir: Ecevit, CHP'nin Ümidi!.. Ecevit'in Genel Sekreterliği "Beyaz İhtilal" olarak nitelenmektedir (Yön, 1966c: 4-5). Avcıoğlu'na göre CHP çok partili hayata geçinceye kadar neredeyse hemen hemen sadece ara tabakaların kontrolünde kalmıştır. CHP'de bulunan ağa-eşraf ve komprador takımı ise ara tabakaların tam hakimiyetini kabul etmiş durumdadır. Bununla birlikte Demokrat Parti ile ağa-eşraf-komprador takımı iktidarı eline geçirmiştir. 27 Mayıs da bu bağlamda ara tabakaların ağa-eşraf-komprador takımına tepkisinin bir ifadesidir. Ve fakat CHP'de yönetici kadro 27 Mayıs'tan sonra da zamanla bir denge politikasına yönelmiştir. Bu atmosferde Avcıoğlu'na göre Ecevit bir umut olarak değerlendirilebilir. Eğer Ecevit ekibi başarı kazanabilirse CHP o zaman gerçek anlamda ara tabakaların partisi/sözcüsü durumuna gelebilir. Avcıoğlu'nun İnönü'den beklentisi de ağırlığını kongrede sol kanattan yana kullanmasıdır (Avcıoğlu, 1966i: 3).

Avcıoğlu'nun Ecevit'e dönük kanaatlerinin olumlu olmasında Ortanın Soluna karşı CHP içerisinden Kasım Gülek'in muhalif olarak çıkarılmaya çalışılmasının en azından böyle bir izlenimin oluşmasının da etkili olduğu söylenebilir. Avcıoğlu'na göre ABD "çetin ceviz" olarak adlandırdığı Kurtuluş Savaşının iki numarası İsmet İnönü'nün liderliğinde bir geniş milliyetçi cephenin teşekkülünden çekindiği için Türk siyasetini Kasım Gülek ve Süleyman Demirel'in etrafında biçimlendirmeye çalışmaktadır. Gülek'in CHP'de öne çıkma çabasını CHP'de sağa kayma temayülünün belirmesi olarak değerlendirmektedir (Avcıoğlu, 1966d: 3).

Avcıoğlu ve *Yön* çevresinin Ecevit'e yönelik tavrının istisnai olduğu düşünülmemelidir. Özellikle ara tabakaların rolünü önemsemeyi sürdüren çevrelerde Ecevit figürü, Ecevit'in ezber bozan tüm çıkışlarına rağmen önemsenmeyi sürdürecektir.¹⁶⁸ Örneğin Ecevit'e dönük olumlu tavır *Aydınlık*

¹⁶⁷ İlhan Selçuk ise Feyzioğlu'na yaklaşımda meseleyi birkaç adım ileri götürecektir. Selçuk'a göre babalar "Türkiye sosyalist olmayacaktır" diyen Turhan Feyzioğlu'nun fotoğrafını çocuklarına "İşte ikinci kurtuluş savaşının Çerkez Ethem'i" diye göstereceklerdir (Selçuk, 1967a: 5).

¹⁶⁸ 1973 ve 1977 seçimlerinde Ecevit'in sosyalist soldan aldığı desteği bu tarihsel süreçle açıklamak daha anlamlı olabilir.

dergisinde de gözlenmektedir. TİP eleştirilirken Ecevit'in demokratik köylü hareketine sahip çıkmaya uğraşması olumlanmaktadır (Aydınlık, 1969a: 425). 1969 seçimlerinde TİP'i destekleyeceklerini açıklayan Mihri Belli, buna rağmen CHP içerisinde yükselen "bu düzen değişmelidir" sloganına ve destekçilerine de hayırhah bir gözle baktıklarını dile getirmektedir (Belli, 1969d: 337-341). Erdoğan Güçbilmez Ecevit hareketine karşı umutsuz fakat neticede olumlu bir yaklaşıma sahiptir (Güçbilmez, 1970). Karadeniz İTÜ Talebe Birliği'nin düzenlediği bir açık oturuma katılan Ecevit'e gençliğin saygısının çok büyük olduğundan bahsetmektedir (Karadeniz, 2015: 53).

Hikmet Kıvılcımlı da Ortanın Solu hareketine biraz mesafeli olmakla birlikte olumlu yaklaşır gibidir. Ortanın Solu hareketini şu şekilde anlamaktadır:

"...CHP içindeki ülkücüler artık finans-kapitalin Türkiye yüzeyinde yaygın bir hacıağalar örgütü olmaktan kurtulma savaşındadır. "ORTANIN SOLU": Birinci Kuvayi Milliyecilik denemelerinden güç almaya çalışması gereken bir Rönesans olsa, yakışır." (Kıvılcımlı, 1969b).

Bununla birlikte Kıvılcımlı Hem Ecevit'in hem de İnönü'nün Ortanın Solu'nu aşırı sola araya çizilmiş sınır olarak değerlendirmesini eleştirmektedir. Kıvılcımlı'ya göre bu tavır CHP'yi Millî Mücadele'den de koparmaktadır. Şöyle diyor Kıvılcımlı:

"CHP'yi olumsuzlaştıran CHP gelen göreneği, Cumhuriyetin ilk çağlarında hiç zararsızmış gibi uygulanan, Aşırı sağa da aşırı sola da vuran tarafsız devlet tesisidir. CHP tek parti diktatörlüğünden çok parti demokrasisine geçti. Bu hiç değilse yüzeyde kimi teorilerin ve pratiklerin değiştirilmesine yol açmalıydı. Çünkü kırk yıllık sürekli ve şaşmaz uygulama yüzde yüz ispatlamıştır ki Tarafsız devlet bir aldatıcı kuruntudur. İktidar kimin elinde ise devlet onun yanınca işler. Dolayısı ile de aşırı sola her vuruş ister istemez aşırı sağcı hegemonyasını azgınlıktan başka anlam ve sonuç taşımaz" (Kıvılcımlı, 1970c: 292)

Bu yaklaşımlar sosyalist solda CHP'nin yarattığı çatlağı tamir etmeye yetmeyecektir. Bir oy mücadelesinin içerisinde bulunulması ve TİP'in de sınıfsal olarak CHP ile yaklaşık bir tabanı paylaşması eleştirilerin sertleşmesini beraberinde getirecektir. CHP, Ortanın Solunu TİP'i etkisizleştirecek bir aparat olarak değerlendirdiği gibi geleneksel tabanını yenileyecek ve genişletecek bir diskura çevirmeyi denerken TİP Ortanın Soluna cevap verebilecek bir ideolojik ya da pratik

söylem ya da popülist bir diskur inşa etmede başarısız olup marjinalleşecektir. Bu süreçte TİP'in tüm kadrolarıyla CHP'yi ötekileştirmesinin etkisi de oldukça fazladır. Doğan Avcıoğlu¹⁶⁹ da bu duruma işaret etmektedir.

Avcıoğlu'na göre CHP'yi ötekileştirmek yerine AP ile arada tampon yapma stratejisi daha faydalı olabilirdi¹⁷⁰ ancak bazı sosyalistler bu stratejiyi takip etmek yerine CHP'yi olumsuzlamayı tercih ettiler (Avcıoğlu, 1967e: 3). Avcıoğlu, olumsuzlama tabirini çok iyi niyetli bir şekilde kullanmıştır denilebilir. Zira soldan CHP'ye yönelen eleştiriler olumsuzlamanın çok ötesine geçecek, zaman zaman nefret ifadeleri halini alacaktır.

1.2.1.2. Sentetik Dalga, Sahici Nefret

Aybar, 1965 Seçimleri öncesi Yön'e verdiği mülakatta CHP-TİP iş birliğini gerekli sayar. CHP'nin devrimci potansiyelini kaybettiğini düşünmesine rağmen CHP ve TİP'i aynı kökten gelen iki farklı hareket gibi değerlendirmektedir. Bu bağlamda aşağıdaki ifadeleri dikkat çekicidir:

TİP Kurtuluş Savaşlarımızın devamıdır. Kurtuluş Savaşlarımızın bir sosyal tarafları vardı. Zaferden sonra yalnız politik tarafı kaldı. Yunan askeri İzmir'e çıkınca mukavemet halktan geldi. Muntazam ordu yoktu. Kurtuluşun ideolojisi ve teşkilatını kuran Müdafa-yı Hukuk Cemiyetlerini de halkı kurmuştu. Bu cemiyetler yetkilerini Sivas Kongresinden sonra büyük Millet Meclisi'ne terk ettiler. Muntazam ordunun da çekirdeği halk çeteleriydi. Ulusal Kurtuluş Savaşı bir halk hareketiydi. Türk halkı tarihinde ilk defa olarak kendisi için dövüşüyordu. Bu savaş bazı bölgelerde örneğin Gaziantep'te bütünüyle bir sosyal savaştı. Bu emeğiyle yaşayan halkın savunmasıydı. Ağalar düşmanla iş birliği bile ediyorlardı. Halk hem yabancıya hem onlara karşı savaştı. Resmî belgeler de bunu teyit ediyor. TBMM'nin 1900 1920'deki kararı açıktır. Amaç yalnız siyasi değil aynı zamanda sosyaldır. Savaş hem sömürgeciliğe hem sermayeci çıkarlara karşıdır. Atatürk'ün sözleri de bunu teyid eder. Fakat zaferden sonra halkın köylere çekilmesiyle Atatürk'ün çevresindeki devrimci kadroyla halkın teması kesilmiştir. Savaş yıllarında hep halkın içinde, halkla beraber, halktan yana olan Atatürk'ün karşısına Babıali'nin eski politikacıları çıkıp halkla halktan yana aydın arasına girmişler, hükümet

¹⁶⁹ Her şeye rağmen Avcıoğlu siyaset alanında TİP'ten çok CHP'ye yakın gözükmemektedir. 27 Mayıs öncesinde CHP içerisinde çalışmalara katılmış, 1961 Anayasasını hazırlayan komisyona da CHP kontenjanından katılmıştır.

¹⁷⁰ Çetin Altan da benzer bir kanaattedir. Bak: (Altan, 1967c).

mekanizmasının önemli yerlerinde oturarak devleti çıkarıcılar yararına işleyen bir örgüt durumda düşünmüşlerdir. Bu bürokratik burjuvazinin tehlikesini sezen Atatürk CHP'yi halkla teması temin için kurmuştur. Aynı bürokratik burjuvazinin CHP'de de önemli yerlere oturması üzerine hükümet halktan uzaklaştı. İşte TİP bu bağı tekrar kurmak istiyor. Bu bakımdan TİP Kurtuluş Savaşlarında hâkim anlayışın tâbi bir mirasçısı ve devamıdır (Aybar, 1963b: 5).

Aybar'ın bu ifadeleri TİP'i Millî Mücadelenin yürütücüsü olan CHP'nin bir devamı, dejenere olmamış bir uzamı olarak değerlendirdiğini söylemek için uygun bir zemin yaratmaktadır. Bununla birlikte 1965 seçimlerinden sonra hem Aybar hem de genel olarak TİP çevresinin CHP'ye dönük daha eleştirel bir tutum geliştirmeye başladığı görülecektir.

Behice Boran TİP Ankara İl Kongresindeki konuşmasında CHP'ye ve CHP'nin sola açıldığını iddia edenlere sataşmaktadır:¹⁷¹

"27 Mayıs'tan sonra iki temel hareket görülmüştür. Bunlardan biri antiemperyalist uyanış ikincisi de sol akımın ve TİP'in güçlenişidir. Sosyalist sanılan bazı yazarlar şöyle diyorlar: 'Sosyalizm bugünden yarına gerçekleştirilebilecek bir dava değildir. Acil mesele bağımsızlıktır. Henüz sosyalist görüşü gelişmemiş antiemperyalist çevreler vardır. Bunlarla iş birliği sağlanmalıdır.' Bağımsızlığı sosyalizm davası diye koymak hatalıdır. Şüphesiz antiemperyalist çevreler var. Bunlarla iş birliği sağlanması gerekir ama önce bağımsızlık sonra sosyalizm görüşü yanlıştır. Bağımsızlık hareketinin yarı yolda kalmaması, yozlaşmaması şarttır. Bunun için de öncülüğünü mutlaka sosyalist hareket TİP yapmak zorundadır. (...) CHP sola açılıyor diye tahliller yapanlar var. Aslında CHP'de ne yeni bir hamle vardır ne de sola açılış vardır. Aksine solu önleme çabaları vardır. (...) Ecevit nereye kadar sol sorusunu soruyor demokrasi sınırına kadar diyor. Fikir özgürlüğünden uzun uzun söz ediyor ama basına verdiği demeçte sola bir duvar çekmiştir. Kendinden solda akım, düşünce tanımıyor. Bu ne biçim fikir özgürlüğü anlayışıdır. AP'nin de sağda bir duvar çekmesini istiyor. İki duvar arasında gelişecek bir demokrasi. Sosyalist demokrasiden söz etmiyorum batı demokrasisi ile dahi bu durum ne ölçüde bağdaşır, izanınıza terk ediyorum (...) Onlarla işbirliğini sosyalizm platformunda yapacak değiliz. Somut hedefler koyacağız. Mesela Amerikalılara boykot ettik. Hangi partiden olursa olsunlar bunu desteklerler. Ama bağımsızlık mücadelesinin öncüsü

¹⁷¹ Behice Boran'ın "Birinci Kurtuluş Savaşı Milli Burjuvazinin önderliğinde kaldığından dejenere oldu" tespitine Avcıoğlu şöyle bir cevap vermektedir: "Boran o dönemde yaşasaydı sosyalistler öncülük etmiyorlar diye mücadeleden çekilecek miydi?" (Avcıoğlu, 1967f: 3).

sosyalist harekettir. Sosyalizmi yazlaştırma, yolundan saptırma teşebbüslerine karşı çok hassas olacağız." (Yön, 1966e: 6-7).

TİP milletvekili Çetin Altan ise Ecevit'e dönük biraz belirsiz bir umut taşımaktadır. Altan'a göre Türkiye'de biraz sosyalizm biraz kapitalizm benzeri bir Ortanın Solu mümkün değildir. Bu sebeple Ecevit bir bütün olarak sola açılmak mecburiyetindedir. Altan gönlünden geçen "Ecevit'in tavizsiz, gıllı gışsiz, sapına kadar bir sosyalist lider olarak" tarihe geçmesi olduğunu da belirtmeden geçmeyecektir (Altan, 1967a: 5). Altan Ecevit'in sosyalist sol ve TİP'e dönük kanaatlerini daha net bir dille ifade etmesi sonrasında bu umudunu revize etmek durumunda kalacaktır.

Diğer taraftan TİP'in yolunu tehlikeli bulduğunu ve sosyalizmin fazlasının ölüm olduğunu ileri süren Ecevit'e tepki gösteren Doğan Özgüden ise Ecevit'in Amerika'dan icazetli olduğunu savunacaktır (Özgüden, 1967i: 3). Ortanın Solu ise bir burjuva aldatmacasıdır (Özgüden, 1968b: 3). Ulus gazetesinde TİP'ten anti-milli siyasi hareket bahsedilmesine tepkisi ise "Hadi canım sen de" şeklinde olacaktır (Özgüden, 1968c: 3). Bu durum, Ortanın Solu dolayısıyla solda oluşan çatlakta milliyetçiliğin etkisini göstermesi bakımından güzel bir örnektir. Çatlağın daha da derinleşmesini önlemek için ise bilimsel sosyalizm jargonuna başvurulacaktır.

Ortanın Solu yaklaşımının sosyalizmi çağrıştıran tınısı dolayısıyla eleştiri getiren Fethi Naci ise Ortanın Solu ve demokratik sosyalizm gibi kavramlarla bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde ama mutlak olarak sosyalizmin yozlaştırıldığını ileri sürmektedir.¹⁷² Zira demokratik sosyalizm tezini savunanların sosyal adalet ve demokratik planlama vurgularının sosyalist olmayan partiler tarafından da önemsenmesi ve takip edilmesi mümkündür. Sosyalizm ise sosyal sınıflar ve mülkiyet meselelerine yönelmektedir. Dolayısıyla demokratik sosyalizm ile sosyalist olmadığını her vesile ile duyuran Ortanın Solu arasında hiçbir fark yoktur (Fethi Naci, 1967f: 7).

Özgüden'e göre de sınıf mücadelesini reddeden ve emperyalizmle bir savaşı olmayan Ortanın Solu anlayışının bilimsel sosyalizmle hiçbir alakası yoktur. Bu çerçevede solda TİP, sağda AP bu ikisinin arasında ise sola yönelimi farkedip

¹⁷² Aynı Fethi Naci önceki dönemlerde sıkça kullandığı kapitalist olmayan yol tabirinin sosyalizmi yozlaştırıp yozlaştırmadığı konusunda ise doğal olarak (!) sessizdir.

oradan oy devşirmeye çalışırken kapitalist egemen güçlerle işbirliğini sürdüren çizgisi belirsiz CHP vardır (Özgüden, 1967d: 3).

CHP ve TİP arasındaki tartışma komünizm meselesini de yeniden gündeme getirecektir. Fethi Naci'nin Nisan 1967'de gerçekleşen CHP Kurultayı'nda Turhan Feyzioğlu'nun "CHP sosyalist olmadığını açıklasın" mealindeki açıklamalarına Akis dergisinde cevap veren Metin Toker'in "CHP sosyalist değil ama TİP sosyalist ve komünist olmadığını açıklamalı" şeklindeki yazısına verdiği cevap bu bahiste üzerinde durulmayı gerektirmektedir. Fethi Naci'ye göre TİP komünist hatta sosyalist olmadığını programı ile zaten ilân etmiştir. TİP'in esas amacı sosyalizme geçiş dönemi şartlarını oluşturmaktır. Fethi Naci'ye göre TİP komünist değildir ama anti-komünist olması da beklenmemelidir. Zira anti-komünizm içerisinde yaşanan dönemde faşizmin resmî ideolojisinden başka bir şey değildir (Fethi Naci, 1967g: 7). Fethi Naci'nin bu yaklaşımında iki vurgu oldukça önemlidir. Öncelikle Fethi Naci'nin TİP'in komünist hatta sosyalist olmadığını belirtmesidir. Benzer cümleleri 1969 yılında da kurabileceği tartışmalıdır. İkinci önemli vurgu ise anti-komünizm ile faşizmi eşleştirmesidir. Böylelikle anti-komünist Ortanın Solu hareketini faşist olarak tavsif etmiş olacaktır.

Bununla birlikte Fethi Naci'nin Ortanın Solu meselesini ABD ve İnönü savaşı olarak değerlendirmesi ilginçtir. Fethi Naci'ye göre (1967h) Missouri Zırhlısı ve Amerikan yardımı gölgesinde ülkedeki tüm sosyalist partileri kapatarak 1946 yılında çok partili düzene geçen İnönü, Türkiye'de Filipin tipi demokrasinin kurucusudur. Filipin tipi demokrasiye Ortanın Solu söylemiyle karşı çıkar bir pozisyona gelmesindeki başlıca amil ise Johnson Mektubudur. İnönü bu mektup üzerine "Yeni bir dünya kurulur, Türkiye'de bu dünya içindeki yerini alır" cümlesini kurmuş; karşılığında Başbakanlıktan ayrılmak durumunda kalmıştır. Ortanın Solu söylemiyle İnönü uysal Amerikancı rolünden sıyrılmaya çalışırken Nisan 1967'deki Kongrede CHP'den ihraç edilen Sekizler Grubu emperyalizmin işbirlikçisi durumuna düşmüştür. Şöyle devam ediyor Fethi Naci:

"İnönü'nün Kurultay'da söylediği 'Milli Mücadele memleketi kurtarıken İmparatorluğun son manzarası olan Türkü hakir görmek zihniyetine karşı da yapılmıştır' sözünü bu açıdan değerlendirmek, bunun için İnönü'ye karşı olan kuvvetlerin karşısına çıkmak içinde bulunduğumuz aşamada en doğru tutumdur" (Fethi Naci, 1967h).

Tüm eleştireliliğine rağmen Fethi Naci'nin İnönü'yü sahiplendiği çerçeve kemalizm-sosyalizm-milliyetçilik ilişkisinde dönem panoramasını ortaya koymaktadır.

Bu çerçeve özellikle Millî Mücadelenin değerlendirilmesinde daha da işlevsel hâle gelmektedir. Örneğin Doğan Özgüden'e göre Birinci Kurtuluş Savaşı anti-emperyalist bir savaştır. Bu süreç 1918-1923 arası yürütülmüş ve bu savaş CHP'ye emanet edilmiştir. Ancak CHP 1923 sonrasında Kurtuluş Savaşı'nı birlikte yürüttüğü halk yerine yarattığı komprador burjuvaziye yaslanmış, Türkiye'nin kitleleri açlık ve sefaletle terkedilmiş, gerçek sınıf partilerinin kurulmasına müsaade etmeyen birçok partili rejimle Türkiye'nin mukadderatı bir burjuva partisinden alınıp (CHP) bir başka burjuva partisine teslim edilmiştir (Özgüden, 1968a: 3). Özgüden bu yaşananların sorumluluğunu Ortanın Solu politikası ile TİP'ten oy kazanmayı düşünen İnönü'ye yüklemektedir.¹⁷³ Ancak 1923-1938 arası dönemde M. Kemal sistem içerisinde de CHP içerisinde de oldukça belirleyici bir noktadadır. Dolayısıyla Özgüden'in yaklaşımı bir biçimde Kemalizm eleştirisi olarak da okunmaya müsaittir. Diğer bir deyişle İnönü'ye vurmak isterken (ve belki de hiç murad etmezken) Kemalizme de vurmaktadır. Benzer tavrı CHP'nin gençlik hareketleri karşısındaki politikasını değerlendirirken de sürdürecektir. Özgüden'e göre CHP "Elli yıldan beri devrimci ve anti-emperyalist hareketleri daima arkadan hançerle"mektedir (Özgüden, 1969c: 3). İlginç bir şekilde Millî Mücadele ile sosyalist mücadeleyi eşitlemeyi ise sürdürmektedir (Özgüden, 1969b: 3). Dahası CHP ile Mustafa Kemal'i birbirinden ayıştırmaya çalıştığı da söylenebilir. Özgüden'e göre cepheler 50 yıl sonra da değişmemiştir, bir tarafta Amerikan emperyalizmi ile aynı safta yer alan kapıkulu bürokratları, diğer tarafta ise Milli Kurtuluş cephesi bulunmaktadır. Kapıkulu bürokratları Mustafa Kemal'e ihaneti gizleyebilmek için *Ant*'a saldırmaktadır (Özgüden, 1969e: 3).

1968 seçimlerinde TİP'in görece başarısızlığı üzerine seçimlerin gayri meşru olduğunu ve iptal edilmesi gerektiğini savunan Yaşar Kemal (Yaşar Kemal, Yol Ayrımı, 1968b) TİP'e yönelen devlet baskısının suçunu da tamamen CHP'ye yüklemektedir. Kemal'e göre CHP devletin kendisidir (Yaşar Kemal, 1968c: 5).

¹⁷³ Özgüden bir başka makalesinde İnönü'den "Kırk yılın kapıkulu zorbası" diye bahsederek sınıfsal kökenine göndermede bulunacak ve bu çerçevede İnönü'yü olumsuzlayacaktır. Bak: (Özgüden, 1969h)

Ortanın Solu ise Vaşington'un yolundadır (Yaşar Kemal, 1969a: 5). İnönü'yü bir biçimde ayrı tutma çabasındaki Yaşar Kemal en sonunda CHP'den umudu açıkça kesecek ve "CHP ile iş birliği havanda su dövmektir" noktasına gelecektir (Yaşar Kemal, 1969b: 5).

Bir dönem Millî Mücadeleyi yürüttüğü için ve 27 Mayıs'la olan irtibatı dolayısıyla önemsenen CHP'den geriye "Bu CHP'den bir şey olmaz" anlayışı kalacaktır. Böylesi bir yaklaşımın savunucularından Kurthan Fişek CHP'nin 1969 seçim bildirgesini aşağıdaki sözlerle eleştirmektedir:

"Yıllar süren yönetimi boyunca hiçbir şey vaatmeyip çok az iş yapmış olan CHP iş yapmanın ne demek olduğunu bilmediği için olsa gerek bir şeyler vaatmeye başlar başlamaz ipin ucunu kaçırmış ve yeni bir düzen yerine ıspanya'da şatolar kurmaya başlamıştır." Kırk yıllık rugan çarıktan rugan ayakkabı olmaz diyen Kurthan Fişek'e göre CHP'nin seçim bildirgesi aslında bir ütopya değil bir uyutmaca durumundadır" (Fişek, 1969: 6-7).

Bu noktada Ortanın Solu dolayısıyla solda oluşan çatlağın bir değerlendirmesini yapmak yerinde olur. TİP bir bakıma CHP'nin Ortanın Soluna açılmasını ülkede sola yönelim olarak ve dolayısıyla kendi başarısı olarak değerlendirmiştir. Halbuki yaşanan süreç 27 Mayıs sonrası radikalize olan küçük burjuvazinin bu radikalizmini akıtabileceği bir mecranın oluşabilmesi meselesidir. Toplumda yükselen bir soldan değil küçük burjuvazi arasında yükselen bir radikalizmden, buna paralel olarak daha geniş toplumsal kesimlerde yükselen bir popülizmden bahsetmek daha doğru olur. TİP bu yönelimi solun yükselişine yordu. Halbuki kitlesel bir yükseliş söz konusu değildi. CHP Ortanın Solunu kendi tabanını konsolide etmek ve genişletebilmek maksadıyla kurgulamıştı. Neticede Ortanın Solunun hedeflerinden TİP'in erimesi Ortanın Solunun başarısı olarak değerlendirilebilir.

1.2.2. Kemalizme Bakışta Savrulmalar

Sosyalizm ve kemalizm arasındaki ilişkinin boyutlarının ne olduğu üzerine yürütülen tartışmalar 1960-71 arası dönemin en hararetli konularından birisidir. Muzaffer Erdost'un *Yön*'ün 107.sayısında başlayan "Genç Fotoğrafsızlar Ne Düşünüyor?" dizisi hayli ilginçtir. Erdost bu başlık altında Anadolu'nun çeşitli

yerlerinde toplumun çeşitli kesimlerinden insanlarla yaptığı görüşmeleri nakletmektedir. Yaptığı bu küçük çaplı anketlerde sorduğu ortak soruların Atatürk, padişahlık, dinin yaşanma biçimleri üzerine odaklanıyor olması enteresandır. Bu ufak çerçeve bile Kemalizmin 1960'lı yıllarda "ilericilik" bağlamında ele alınışını özetlemektedir.

Diğer taraftan CHP'de Ortanın Solu açılımı, 1965 ve 1968 (ara) seçimlerinde AP'nin başarısı, sosyalist solda devrim stratejisi tartışmaları Kemalizme bakışta da değişimi beraberinde getirecektir. İlk dönemlerde sosyalizmle eşitlenen bir Kemalizm söz konusu iken CHP dolayısıyla yaşanan tartışmalardan sonra Kemalizme daha serin kanlı yaklaşımlar gelmeye başlayacak; dönemin sonuna doğru ise Kemalizme bakış birbirine karşıt iki eksende konumlanacaktır.

1.2.2.1. Bir Sosyalizm Formu Olarak Kemalizm

Yukarıda ifade edildiği üzere ilk dönemde Kemalizmle sosyalizmi birbiriyle eşitleme, Kemalizmin sosyalizme açık olduğunu savunma anlayışı yaygındır. Bu bağlamda en eleştirel diyebileceğimiz kimselerde dahi Kemalizmin sosyalizm açısından değerli olduğu görüşünün hâkim olduğu söylenebilir. İki ideolojik eğilim arasındaki ilişkinin de belli hatlar üzerinden biçimlendiği söylenebilir. Özellikle Altı Umde bu süreçte etkin bir şekilde süreçlere dahil edilmiştir.

Kemalizmin sosyalizmle en fazla irtibat kurulan, kurulmaya müsait ilkesi ya da unsuru "halkçılık"tır. Bu ilkenin yorumlanması herkeste farklılık göstermektedir. Bazı yazarlar özellikle Birinci Meclis döneminde sıklıkla kullanılan ictimâî uhuvvet ve teavün kelimelerinin bugünkü dilde karşılığının "sosyalizm" olduğundan bahisle Kuvay-ı Milliye hareketinin hedefinin sosyalizm olduğunu dahi iddia etmişlerdir (Tokgöz, 1962: 15).

Sadun Aren de halkçılık ilkesine özellikle vurgu yapmaktadır. Aren'e göre Atatürk halkçılık ilkesini sınıfsız bir topluma ulaşmanın aracı olarak düşünmektedir (Aren, 1962c: 5). Burada çok ince bir ayırım söz konusudur. Dönemin koşulları içerisinde Mustafa Kemal sınıfsız bir topluma ulaşmak için bir aparat olarak değil, sınıfsız olduğuna hükmettiği Türk toplumunu bir arada tutacak bir ilke olarak

Halkçılığı düşünmektedir. Aren Halkçılık ilkesini sınıfsız bir toplumu yaratma aracı haline getirerek aslında Kemalizmle sosyalizmi eşitlemektedir.

TİP çizgisinin de Halkçılık ilkesini önemseydiği görülmektedir. TİP'in yayın organı *Sosyal Adalet* dergisinin ilk sayısında bu durum gözlenmektedir (Sosyal Adalet, 1963a: 3). TİP programında da bu durumu müşahade etmek mümkündür:

"(...) emekçi halk, "işçi sınıfından, köylülerden, zanaatkarlardan, küçük esnaftan, memur ve ücretlilerden, dar gelirli serbest meslek sahiplerinden, fikir işçilerinden, toplumcu aydınlardan ve Atatürkçü gençlerden" kuruludur. (...) Halkçılığın devlet ve hükümet şekli cumhuriyettir. Cumhuriyetçilik, fert ve zümre hakimiyetine, saltanat fikrine karşı durur. Türkiye İşçi Partisi, Kurtuluş Savaşı Türkiye'sinin bu iki temel ilkesine candan bağlıdır." (Türkiye İşçi Partisi, 1964: 77-78).

Kemalizmle kurulan irtibat sadece halkçılık ilkesi ile sınırlı değildir. "Biz hayatını, istiklalini korumak için çalışan erbabı sayız, zavallı bir halkız. Mahiyetimizi bilelim. Kurtulmak, yaşamak için çalışan ve çalışmaya mecbur olan bir halkız! ...istiklalimizi emin bulundurabilmek için heyeti umumiyeimizce, heyeti milliyemizce bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı heyeti milliyeye mücadeleyi caiz gören bir mesleği takip eden insanlarız." (Türkiye İşçi Partisi, 1961: 3) Atatürk'ün 1 Aralık 1921 bir konuşmada geçen bu ifadeler TİP'in 1961 ve 1964 programlarında kelimesi kelimesine yer almaktadır. Daha sonraki dönemde Aren bu tavırlarını TİP'in Kuvay-i Milliye ve Kurtuluş Savaşı'nın bir devamı olduğu izlenimi ve inancı vermek üzere kurgulandığını ifade edecektir (Aren, 1993: 56).

Başlangıçta TİP lideri Aybar için Kemalizm temel referans noktalarından birisidir. Sonraki dönemde daha eleştirel bir pozisyona gelecek Aybar için bu dönemde en insafli değerlendirme ile Kemalizm bir kısa vade müttefiki durumundadır. Aybar'a göre Türkiye'de sosyalizm safha safha gerçekleşecektir ve 1963 yılında içinde bulunulan safha 1961 Anayasası ile verilmiş haklar için mücadele etmektir. Bu noktada Aybar Atatürkçülüğü de temel referans belki daha doğru bir ifadeyle kurucu öğelerden en önemlisi olarak değerlendirmektedir. Zira Aybar'a göre bu safhada yapılması gereken Atatürkçülüğe günün gerçeklerine göre yeni bir öz kazandırılmasıdır (Sosyal Adalet, 1963f: 8). *Sosyal Adalet* dergisinin 28 Mayıs 1963 tarihli sayısının kapağında yer alan Mustafa Kemal portresi ve kapak

manşetinin "Hürriyet ve Anayasa Bayramı" olması Kemalizm, 27 Mayıs ve TİP arasında kurulan ilişkinin, belki daha doğru bir ifadeyle dönemsel çakışmaların güzel bir ifadesidir.

TİP çevresi kendisini Kemalizmin bir devamı olarak konumlandırırken *Yön* çevresinde Kemalizmi sosyalizmin/solun kendisi olarak değerlendirme eğilimi belirgindir. Bu eğilim de daha çok Mustafa Kemal üzerinden müşahhaslaşmaktadır. İlhan Selçuk Atatürk'ün tepeden tırnağa katıksız bir solcu olduğu kanaatindedir (Selçuk, 1965b: 5). Atatürk'ün solculuğunu ise şu şekilde açıklamaktadır:

"Atatürk 1923'lerde başı fesli, boynu kırıvatlı hiçbir Osmanlı'nın havsalasına sığmayacak kadar solcu idir. Çünkü Atatürk milliyetçi idi. Bu Osmanlı'nın ümmetçiliğine karşı soldur" (Selçuk, 1963b: 3).

Kemalizmi liberalizmin bir formu olarak gören ve bu çerçevede bir kalkınma stratejisi önererek *Yön* Bildirisinin Kemalizmi tahrif ettiğini iddia eden Ahmet Hamdi Başar'a Şevket Süreyya Aydemir "Kemalizm orta malı değildir" şeklinde cevap verme ihtiyacı hissedecektir¹⁷⁴ (Aydemir, 1962c: 9).

Atatürk'ün kurduğu bazı cümlelerin onun sosyalist olduğuna bazılarının onun liberal olduğuna yorumlanabilmesi potansiyelinin var olması Avcıoğlu'na göre bir tenakuz değildir. Bu sebepten Avcıoğlu Atatürkçülüğün tarihsel koşullar içerisinde ele alınması gerektiğini düşünmektedir. Yazara göre Millî Mücadele 1917 Bolşevik Devrimi ile benzeşmekte fakat Millî Mücadele bir burjuva devrimi olduğu için esasta Bolşevik Devrimi'nden ayrılmaktadır. Aslında yapılmak istenen millî bir burjuvazi teşkil etmektir ancak İstanbul sermayesinin işin içerisine girmesi ve İş Bankası çevresinde bir etki alanı oluşturmasıyla birlikte devletçilik kapitalizmi güçlendirme çabasına yönelmiştir. Oysa ki Avcıoğlu'na göre millî mücadele anti-kapitalisttir. Bu çerçevede Türk milliyetçileri ikincisinin devamı olacak bir millî mücadeleyi mutlaka kazanacaklardır (Avcıoğlu, 1964b: 3).

Kemalizmin devrimcilik ilkesi de sosyalizm ve Kemalizm arasında bir bağın kurulmasında aparat olarak kullanılmıştır. Mustafa Kemal'in Batılaşma, ulus-

¹⁷⁴ Ahmet Hamdi Başar'a yıllar sonra bir destek, sol hareket içerisinden gelen Ergun Aydınöğlu'ndan gelecektir. Aydınöğlu 1971'e kadarki darbe girişimlerinin ve askerî cuntaların ilk siyasal belgesinin *Yön* Bildirisi olduğu kanaatindedir (Aydınöğlu, 2011: 89). Bildiri Türk Siyasal Hayatı için oldukça önemli bir belge niteliğindedir. Yayınlandıktan sonra Frank Tachau tarafından İngilizceye, Giraud tarafından ise Fransızcaya çevrilmiştir. Bu bilgileri de aktaran Landau'ya göre Bildiri tamamıyla orijinal değildir, ilkelerinin bazıları *Kadro* dergisinde de gözlenmektedir (Landau, 1978: 75).

devletleşme (bu ikisini meczeden bir kavram olarak modernleşme denilebilir) amacıyla aldığı tedbirleri koruyucu bir öge olarak zikrettiği Devrimcilik, sosyalizan bir dile uyarlanmıştır.¹⁷⁵ Bu yapılırken Kemalizmden ve Kemalist devrim pratiğinden kopulmamış ve fakat ona yeni bir içerik oluşturulmaya çalışılmıştır. Selçuk'un şu ifadeleri dikkat çekicidir:

"Milliyetçiliği milliyetsizlerin Müslümanlığı sahtecilerin elinden kurtarmak gerektiği gibi Atatürkçülüğü de Atatürkçülüğün A'sından nasipsiz bu Osmanlı tenperestlerinin dilinden kurtarmak gerekir.

Atatürk kapitalizmin emperyalizminden vatani kurtarmak savaşının lideridir. Gardırop Atatürkçüleri ise Güney Afrika'dan Güneydoğu Asya'ya ve Güney Amerika'ya kadar kapitalizmin bütün sömürgelerinde bulunan Batı mukallidi maymunlardan farksızdırlar.

Atatürk'ün şekilde yaptıkları devrimlerin yanında görünürler ama Atatürkçülüğün devletçilik -devrimcilik- halkçılık ilkeleri köklü reformları gerektirdiği için karşıdırlar. Şapka giymek haksız kazançlarla ilgili değildir. Latin harfleri ile de yazsan Arap harfleriyle de yazsan kompradorun çıkarını ilgilendirmez. Şekilde kalan her değişiklik çıkarlara dokunmayan her davranış yüzeyde kalan her tedbir elbette çıkarıcı çevreleri rahatsız etmez.

Ama emperyalizme karşı her çıkış ve emperyalizmin içerdeki temsilcilerine karşı her tedbir içerde ve dışarıda kıyameti koparır.

Gerçek Atatürkçüler batı Mukallitlerinin Türk kurtuluş hareketini nasıl yozlaştırdığını iyice tahlil etmelidirler. Bugün Asya'nın ve Afrika'nın mazlum milletlerinin emperyalizme başkaldırmasını yeren kişiler şapka da giyseler çarşafa karşı da olsalar yeni yazıya taraftar da olsalar Atatürkçü sayılmazlar. Onlar devrim hareketlerini gardırop değişikliği sanan zavallılardır" (Selçuk, 1966b: 5).

İlhan Selçuk alıntıda da görüleceği üzere devletçilik ve kemalizmi, devletçilik ve devrimciliği eşitlemek, birbirinin aynı haline getirerek hem devrimcilik ilkesine (ve dolayısıyla kemalizme) hem de sosyalizme bir anlam ve kavram dünyası inşa etmektedir.

1.2.2.2. Güvenilmez Bir Müttefik Olarak Kemalizm

Solda devrim stratejisi tartışmaları, Marksçılaştırmanın artması ve dolayısıyla meselelerin Marksist literatürün mihengine vurulmaya başlaması Kemalizmin

¹⁷⁵ Sevim Belli'ye göre kemalizmin doğal takipçilerinin büyük bölümü onu savunmadığı için ve sağ gerici çevrelerden bilinçli bir karalama geldiği için kemalizmin anti-emperyalist radikal yönünün savunuculuğunu sol yapmak mecburiyetinde kalmıştır. Belli'ye göre kemalizm ilerisi için bir model teşkil etmeyecek olabilir ancak bu onun reformcu yönünün tarih çerçevesi içerisinde doğru yere oturtulmasını engellememelidir (Belli S. , 2006: 107).

sınıfsal mahiyetinin çözümlenmesi ihtiyacını da beraberinde getirecektir. Bu çerçevede iki temel hat belirecektir. Bu hatlardan ilki Kemalizmi bir küçük burjuva ideolojisi ve Kemalist dönemi anti-feodal nitelikte bir milli demokratik devrim süreci olarak değerlendirme biçiminde şekillenen yaklaşımdır.

Seyhan Erdoğan'nun (Erdoğan, 1969: 287-308) İzmir İktisat Kongresi yorumu şöyledir: "Kongre milli bağımsızlıktan yana olduğu için devrimcidir. Kapitalizmin gelişmesinden yana olduğu için objektif olarak ilericidir. Kongreye tamamen küçük burjuva milliyetçiliği hakimdir."

Erdoğan küçük burjuva milliyetçiliğini önemsemektedir. Erdoğan'ya göre Mustafa Kemal'in Kongre konuşmasında Fatih'leri, Kanuni'leri sıfıra indirmesi, feodal üstyapıya karşı inkılaplara girişmesi, feodal üretim ilişkilerine karşı mücadele etmesi önemlidir. Yazar tüm bunları millîcilik olarak nitelemektedir ve bu görüşü savunulardan herhangi birisinin yazısının o günün *Aydınlık* dergisinde yayınlanmasının imkânsız olduğunu, suç sayılacağını ileri sürmektedir. Yazar tüm bunları söylerken Kemalist devrimin kapitalist ve burjuva demokrasisi yanlısı olduğunu da ifade etmektedir (Erdoğan, 1969: 287-308).

Görüleceği üzere Millî olmanın içi şu şekilde doldurulmaktadır: Anti-emperyalist, anti-feodal. Bu iki vasıftan fazla olarak küçük burjuva milliyetçiliğinde kapitalizm ve küçük burjuva demokrasisi yanlısı olma vardır ancak asgari müşterek anti-emperyalizm ve anti-feodalizmdir. Dolayısıyla Kemalizmin bu tecrübesinin önemsenmesi gerekmektedir.

Millî Mücadeleye atfedilen anti-emperyalist, anti-kapitalist, anti-feodal anlam Kemalizmle kurulan iltisakı, Kemalist devrimlerin sahiplenilmesini kolaylaştırmakta; sosyalizm ve Kemalizm arasında bir ittifakı mümkün hale getirmektedir. ASD'nin 13.sayısının kapağında Mustafa Kemal'in bir cümlesi kullanılmaktadır: "Devrimin kanunu mevcut kanunların üstündedir. Bizi öldürmedikçe bizim kafalarımızdaki cereyanı boğmadıkça, başladığımız devrim, bir an bile durmayacaktır." Bu yaklaşım hem *de facto* bir "devrim kanunu" diskurunu mümkün kılmakta hem de bu illegal diskura Kemalizmin yani devletin kurucu otoritesinin koruma zırhını sağlamaktadır. Kemalist dönemle kurulan ilişkiyi göstermesi bakımından Cumhuriyet Bayramı dolayısıyla yayınlanan bildirideki şu cümleler dikkat çekicidir:

“Cumhuriyetin 46. Yıldönümünü kutladığımız bugün, biz Türk yurtseverleri, çok değişik koşullarda olmakla birlikte, bir kez daha Mustafa Kemal ve arkadaşlarının 1919’da karşı karşıya bulundukları milli görevleri yerine getirmekle yükümlüyüz: Türkiye’nin <<istiklal-i tam>>ını gerçekleştirmek, yani yurdumuzu tam bağımsız bir ülke durumuna yükseltmek.

Cumhuriyet bayramımızı kutlamaya layık olmak için bu ulusal görevin yerine getirilmesinde payımıza düşeni yapmamız gerek.” (Türk Solu-Aydınlık, 1969: 3-4)

Bununla birlikte yukarıda bahsedilen ittifak kısa vadeli bir ittifaktır. Devrimci saflarda Tam Bağımsız Türkiye sloganına karşı Sosyalist Türkiye sloganını kullanmak nasıl gerici bir tutum ise aynı şekilde Kemalist saflarda da Tam Bağımsız Türkiye sloganı yerine Kemalist Türkiye sloganını kullanmak o ölçüde gerici ve bölücü bir tavidir. Zira hem sosyalist Türkiye sloganı hem de Kemalist Türkiye sloganı Aydınlık’a göre emperyalizme karşı mücadeleye odaklanmamayı göstermektedir (Aydınlık, 1969b: 81-87).

Kemalizmin anti-feodal, anti-emperyalist ve millî vasfı onun kısa vadeli bir müttefik olarak konumlandırılmasını kolaylaştırmaktadır. Mihri Belli’ye göre Türkiye’de küçük burjuva kökenli sivil-asker bürokrasinin devrimci ideolojisi kemalizmdir. Bu ideoloji genel itibariyle tam bağımsız ve gerçekten demokratik Türkiye hedefini gerçekleştirmeye yönelmiştir ve dolayısıyla MDD ile uyuşan anti-emperyalist ve anti-feodal bir ideolojidir (Belli, 1970a: 386). Dolayısıyla;

“Türkiye’de bugün Kemalist koldan gelme illiyetçi ile sosyalist koldan gelen yurtsever hiç değilse kısa vadeli amaçlar konusunda aynı dili konuşmaktadırlar. Ve millî demokratik devrim sloganı altında birleşme yolunda önemli adımlar atmış bulunmaktadır.” (Belli, 1969c: 323-326)

29-30 Ekim 1970 tarihinde Türkiye işçilerinin ve yoksul köylülerinin devrimci örgütünü kurmak amacıyla toplanan kurultayda konuşan Belliye göre bir cephe dergisi etrafında Marksist ile Leninisti birleştirmek doğru bir adım olacaktır (Belli M. , 1971: 226).

Bu çerçevede Yön dergisi ile MDD çizgisinin paralel bir konuma düştükleri söylenebilir. Mahir Çayan da Yön’ün Aybar-Aren-Küçükömer-Divitçioğlu oportünizmlerine karşı geliştirdiği mücadeleyi önemsemektedir. Çayan’a göre sosyalist saflara aydın kesimden geçişte kemalizm zorunlu bir duraktır. Çayan’ın (1970: 213-214) Kemalizmi nasıl anladığına ilişkin aşağıdaki cümleleri önemlidir:

“Kemalizm küçük burjuva devrimciliğinin işgal altındaki bir ülkede-Türkiye'de-emperyalizme karşı bir isyan bayrağıdır. Kemalizm emperyalizmi boyunduruğu altındaki bir ülkede doğu halklarının milli kurtuluş bayraklarını yükselten, emperyalizmi yenerek milli kurtuluş savaşlarını açan bir küçük burjuva milliyetçiliğidir. Türkiye'deki küçük burjuvazinin en radikal çizgisi olan Kemalizmi karakterize eden yalnızca milli kurtuluşçuluk ve laiklik öğeleridir. Eşyanın doğası gereği Kemalizmin belirli bir iktisat politikası yoktur ve olmamıştır. Küçük burjuvazinin emekle sermaye arasında bocalayan genel niteliği Kemalizmin iktisat politikasında yansımaktadır. İçinde bulunan evrenin koşullarına göre yön değiştiren bazen özel teşebbüsçü yanı bazen de devletçi yanı ağır basan bir iktisat politikası vardır Kemalizmin. Kemalizmi bugüne kadar ayakta tutan ona ruh veren milli bağımsızlıkçı niteliğidir. Kemalizmin anti emperyalist niteliği bir tarafa bırakılırsa ortada Kemalizm diye bir şey kalmaz. Bu nedenle ancak emperyalizmin karşısındaki saflarda yer alan Kemalizme sahip çıkabilirler. Emperyalizm ile uzlaşarak antiemperyalist hareketleri kınayanlar emperyalizmin iktidar aracı olan Filipin tipi demokrasiye kanat gerenler sağında da olsa Kemalist saflarda yer alamazlar. 1919'da Amerikan mandasını isteyenler ne kadar milli bağımsızlıkçı ve Kemalistler 1969'da anti Amerikan hareketleri sabote etmeye çalışarak antiemperyalist safları dağıtmak hevesinde olanlar, milli kurtuluşçulara “gözü dönmüş demokrasi düşmanları”, “halka inanmayan Yobaz Aydınlar” diye kara çalarak Amerika'ya taviz verme politikasında işbirlikçilerle yarış halinde olanlar da o kadar Kemalisttirler ve bu Kemalistler ne kadar devrimci iseler onları Kemalist saflara sokan görüşte bir o kadar devrimcidir.” (Çayan, 1970: 213-214).

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere Çayan aynı zamanda kemalizmin sağı ya da solu olmayacağı kanaatindedir. Bu açıdan Yön çizgisiyle, en azından Doğan Avcıoğlu ile farklılaştığı söylenebilir. Ancak bu durum Avcıoğlu'nın kısa vadede Çayan için bir müttefik olabilme durumunu etkilememektedir. Kemalizm sadece uğranacak bir durak ve fakat zorunlu bir duraktır. Çayan'a göre “Kemalizm, küçük burjuvazinin en sol, en radikal kesiminin milliyetçilik tabanında anti-emperyalist bir tavır alışıdır. Bu yüzden Kemalizm soldur, milli kurtuluşçuluktur.” Bununla birlikte “Kemalizm'in anti-emperyalistliği bir tarafa bırakılırsa, ortada Kemalizm diye bir şey kalmaz.” (Çayan, 1970: 213-214).

Çayan'ın tavrı gençlik hareketlerindeki yaklaşımın genel çizgilerini çerçevelemesi bakımından da önemlidir. 30 Ekim 1968'de Samsun'dan başlayan ve

Anıtkabir'de tamamlanması planlanan Dev-Güç yürüyüşü bu bağlamda sembolik bir örnek olarak hatırlanabilir.

İlginçtir, *Aydınlık*'ın ikiye ayrılmasından¹⁷⁶ sonra taraflar Kemalizm ve CHP'ye yaklaşım üzerinden birbirlerini sağ sapma ya da revizyonizmle itham etmeye başlayacaklardır.¹⁷⁷ Aynı Mahir Çayan'ın aradan çok kısa bir süre geçtikten sonra kemalizme karşı oldukça eleştirel bir noktaya geldiği gözlenmektedir. Çayan grubunun ASD'den kopmasının en önemli sebebi de Belli'nin öncü olduğu grupla kemalizm ve Ordu'nun rolü konusundaki uzlaşmazlıklarının derinleşmesidir.¹⁷⁸

ASD ve PDA arasındaki mücadelede kemalizm tartışması oldukça önemli bir yerde durmaktadır. Öncelikli olarak PDA çizgisinin ASD çizgisinin küçük burjuvaziye öncü rol verdiği eleştirisinden bahsetmek gerekir. Tanju Üner'e göre PDA çizgisinin "işçi-köylü elele" sloganı marksist terminolojideki milli cephe anlayışının tamamen dışında bir anlayış vazetmektedir ve işçi-köylüyü küçük burjuvaların emrine teslim etme amacındadır. Üner'in bu kanaatine destek olarak kullandığı Doğu Perinçek'in şu çıkışı dikkat çekicidir: "Bizim partimiz MİLLÎ KURTULUŞ cephesidir. Bizim partimizin komutanı Mustafa Kemal'dir. Bizim Partimizin üyeleri Amerikan sömürücüleriyle ortaklık etmeyen bütün millettir."¹⁷⁹

Bu noktada CHP'nin de iki Aydınlık arasındaki tartışmada oldukça merkezi bir yerde olduğu söylenmelidir. Ancak CHP üzerinden şekillenen tartışma aslında Kemalist bir öze sahiptir.

¹⁷⁶ Çalışlar, Aydınlık'ın bölünmesinde FKF'nin Dev-Genç'e dönüşmesinin de etkisinden bahsetmektedir (Çalışlar, 2003: 22).

¹⁷⁷ (PDA-ASD) Küçük burjuvazinin rolü konusunda genelde her iki tarafta da bir farklılık yok gibidir. Ancak detayda problemin büyüdüğü ve tabir yerindeyse bir kaşık suda fırtına koptuğu söylenebilir. ASD, PDA'yı küçük burjuvazinin rolünü olduğundan fazla önemseyerek sağ oportünizme sapmakla suçlamaktadır. Küçük burjuvazinin (ve elbette askerî zümrenin) devrimdeki rolü evrensel ve yerel şartlar dikkate alınarak tespit edilmelidir. Evrensel şart şudur: Küçük burjuvazi dünyanın her yerinde kaypak ve işbirlikçidir. Örneğin ordu evrensel koşul olarak her ülkede egemen sınıfların kontrolündedir. Yerel koşul ise küçük burjuvazinin ilerici ve Türkiye koşullarında kemalisttir. Ordunun genel karakteri de kemalisttir. Bu çerçevede evrensel koşullar aşırı önemsenerek sol oportünizme sapılmamalı yerel koşullar da abartılarak sağ oportünizme kapı açılmamalıdır (ör. Tanju Üner'in ASD 21. sayısındaki yazısına bakılabilir.). ASD'ye göre burada sol oportünizmle sağ oportünizme sapılmasını önleyecek tavır işçi sınıfının önderliğinde ısrar edilmesi, Milli Cephe'nin ilk koşulunun bu olduğunun anlaşılması ve buna göre tavır belilenmesidir.

¹⁷⁸ Ertuğrul Kürkçü, Belli grubundan ayrılımlarının en önemli sebebi olarak Belli'nin pasif bir şekilde darbe beklentisi içerisinde olmasını göstermektedir. Bkz. (Ulus, 2016: 276)

¹⁷⁹ Oruçoğlu Perinçek'in en tutarlı olduğu noktalardan birisinin O'nun Mustafa Kemalçiliği olduğunu, bu vasfını her zaman en önde tuttuğunu ileri sürmektedir (Ekinci İ. , 2016: 137).

Perinçek'e kemalizm anlayışı üzerinden eleştiri getiren Tanju Üner'in yazının ilerleyen kısımlarında kemalizmi anlamlandırma biçimi ASD'nin kafa karışıklığını göstermesi bakımından önemli olduğu kadar Temmuz 1970'te milliyetçiliğin sosyalist hareketteki merkezi konumunun anlaşılması bakımından da önemlidir. Üner'e göre sol kemalizm ya da sağ kemalizm diye bir şey yoktur:

"[O]ysa ki kemalizm yalnızca anti-emperyalizmi ve anti-feodalizmi içeren bir çizgidir. Peki denecek o kendisine kemalist diyen öbürleri ne olacak? Şurası açıktır ki onlar bugün kemalist değillerdir, bu tıpkı kendilerine milliyetçilik yaftasını yapıştıran bozuk düzenin bekçileri faşistlerin milliyetçilikle uzaktan yakından ilişkisi olmaması gibidir. Kemalizme gerçek çehresini yukarıda da belirttiğimiz gibi gene proleter devrimcilerinin mücadelesi verecektir." (Üner, 1970: 205).

ASD'nin Kemalizm dolayısıyla PDA'nın tepkisi ise Kemalizmi daha fazla sahiplenmek şeklinde olmuştur:

"Proleter Devrimci Aydınlik olarak kimliğimizi açıkça belirtiyoruz: Dergimiz işçi sınıfının devrimci hareketinin bir parçasıdır. Bu kimliğimiz ile halkımızın bütün ilerici ve devrimci mücadelelerinin Mustafa Kemal önderliğindeki milli kurtuluş mücadelemizin ve demokratik yönde bir hareket olan 27 Mayıs hareketinin mirasçısıyız." (Aydınlik, 1970a: 413-415).

Kemalizmi bu dönemde sürekli önemseyen Yaşar Kemal'e göre ise Kemalist devrimin kadrosundan devrime ihanet edenler olmuş, bir burjuva yaratılmış ve bu burjuva Türkiye'yi yeniden yarı sömürge durumuna getirmiştir. Bununla birlikte M. Kemal ihtilali devam etmektedir ve emekçilerin önderliğinde bütün ileri ve vatansever güçler M. Kemal'in bağımsızlık bayrağının altında toplanmaktadır ve "zafer Mustafa Kemal Atatürk'ün bayrağıdır" (Yaşar Kemal, 1967d: 7).

İlerleyen dönemde Kemalizme karşı çok daha eleştirel bir noktaya gelecek olan TİP içerisindeki muhalefet çizgisi Emek çevresinde de önceleri Kemalizmin anti-feodal boyutlarının önemsendiği; bununla birlikte eleştirel bir tavrın baskın olduğu söylenebilir. Bu durumu en güzel müşahhaslaştıran metinlerden birisinde Feyzullah Ertuğrul önce kemalizmin feodal birtakım unsurları tasfiyede oldukça başarılı olduğundan bahsediyor. Örneğin feodalizmin ideolojisi durumundaki hilafetin kaldırılması çok ama çok önemli bir gelişmedir. Hele hele Saltanatın

kaldırılmasına İstiklal Savaşını veren kahraman halkın da katılmış olması Ertuğrul'a göre bu hadisenin önemini bir kat daha büyötmektedir. Bununla birlikte feodaliteyi söküp atmaya çalışan yönetici aydın kadro yönetimi devraldığında Türkiye'deki sınıf gerçeklerini görmezden gelmeye başlayacaktır. Bizzat Mustafa Kemal'in kendisi Türkiye'deki sınıf gerçeğini kabul etmemiştir. Bunun neticesinde Türk aydını devrimleri halkın yararına yapmıştır ama halka rağmen yapmıştır, halkın katılımı sağlanamamıştır.

Gelinen noktada ise artık devrimci savaş şapka mücadelesinden sınıf mücadelesine dönüşmüştür. Devrimcilerin önündeki mesele emperyalizmle savaştır (1960'ların ilk yarısında da emperyalizmle mücadele teması oldukça yoğundur ama bu tema kemalizmin de anti-emperyalist olduğu hatta anti-emperyalist ilk kurtuluş savaşını zaferle sonuçlandığı düşüncesine yaslanmaktadır). Ancak Devrimcilerin önünde kemalizmin devrim tecrübesi dolayısıyla çok ciddi bir problem vardır o da halkın kemalist devrim tecrübesi dolayısıyla (zorla, yukarıdan aşağıya) devrimcilere de kendilerini kapamasıdır. Ertuğrul'a göre sadece bu durum bile devrimcilerin devrimi neden halka mâl etmeleri gerektiğini açıklamaktadır (Ertuğrul, 1969: 7).

1.2.2.3. Bir Burjuva İdeolojisi yahut Sosyalizmin Önündeki Engel Olarak Kemalizm

Kemalizme dönük mesafeli bir tavrın gelişmeye başlamasından sonra biçimlenecek ikinci hat Kemalizmi sosyalizmin önünde bir engel, Türkiye'yi emperyalizme açmış bir burjuva ideolojisi olarak görme eğilimidir. Bu noktada Kemalizm eleştirisinin 1968 sonu, 1969 başından itibaren sosyalist solda kitlesellik kazandığı söylenebilir. Öncesinde Küçükömer, Kemal Tahir, Ecevit, Divitçioğlu, Aybar gibi sınırlı bir çevrede kalan Kemalizm eleştirisi 69 başından itibaren daha yaygın bir şekilde görölmeye başlanacaktır. Bu durumu en net gösteren örneklerden birisi kemalizm eleştirisinin 12 Mart'a giden süreçte en sert yapıldığı mecralardan birisi olan Emek çevresinin gençliğe dönük yayınladığı *FKF Mektubu* mecmuasında Kemalizmi hâlâ önemsiyor olmasıdır. Aşağıdaki alıntı *FKF Mektubu* mecmuasının 11 Kasım 1968 tarihli 2.sayısından:

"Birinci kurtuluş savaşımızın önderi Mustafa Kemal'in ölümünün 30. yıldönümündeyiz. Böyle günlerde milli kurtuluş savaşımızın anlamını

bir kere daha hatırlamak ve bu anlamı günümüz Türkiyesinin ekonomik ve siyasi bağımsızlığı sorunu ile daha da perçinlemek Türkiyeli her genç adamın, yüksek öğrenim gören her gencin en büyük görevidir.

(...)

Kardeşler,

Birinci Kurtuluş Savaşımından 48 yıl, Mustafa Kemal'in ölümünden 30 yıl geçti ama bugün Samsun'dan Ankara'ya yürüyen gençler yine bağımsız Türkiye için yürüyorlar. Vedat Demircioğlu yine bağımsız Türkiye için ölüyor. Yazarlar düşünürler gerçek halk kahramanları bunun için yargılanıyor.

Kardeşler,

Bağımsızlığımızı koruyabilmek için el ele verelim. Çağdaş dünyanın gidişine ayak uyduralım." (FKF Mektubu, 1968: 1)

Bu noktada kemalizme yönelik eleştirelliği güncel siyasetle irtibatı ölçüsünde ve dolayısıyla 1960'lı yıllarda pek hissedilmeyen Kıvılcımlı'nın 1930'lu yıllara rastlayan eleştirel metinlerinden bahsetmek ufuk açıcı olacaktır. Kıvılcımlı hapishanede geçirdiği 1930'lu yıllarda Yol adıyla bilinen 8 ciltlik çalışmasında hem Anadolu'nun gerçekçi bir görüntüsünü hem de siyasal durumun realist bir panoramasını ortaya koymuştur.

“Köylü milletin efendisidir’ yalanı hala kulakları tırmalayan bir dırıltıdır. ... Bir kelimeyle Kemalizm, köylülüğün gönlünü çelmek için demagojiden başka bir şey yapmamış ve çalışkan köylülük de içgüdüleriyle, onun içyüzünün can düşmanı olmuştur.” (Kıvılcımlı, 1992b: 137).

Kıvılcımlı'ya göre 1919'da Samsun'a ayak basan Mustafa Kemal Paşa'ya İstanbul hükümeti parmağını kımıldatmakla geri alabileceği bir makam vermiştir. Diğer tarafta ise kendisine bir lider arayışı içerisinde olan burjuvazi vardır. Mustafa Kemal durumun bir değerlendirmesini yapmış; "Sultan'(ın) hiç, burjuvazi(nin) hep" olduğunu gözlemlemiş ve tercihini burjuvaziden yana kullanmıştır.

“Türk burjuvazisi başını şimdi bulmuştu. Mustafa Kemal gözü pek, ‘soysuz’ paşanın biriydi. Yani geçmişle bir türlü kopuşamaz ve her zerresinde saray aşüresinin gülsuyu kokan yarı-feodallığına bayılır paşalardan değildi. ...Şu halde burjuvazinin biraz zahmetlice ve epey orijinal mücadelesi için biçilmiş kaftan olabilirdi.” (Kıvılcımlı, 1992a: 114).

Kıvılcımlı kemalist devrimlerin özünde bir burjuva devrimi olduğunu savunmuş ve bu bağlamda da MDD hareketine eleştiriler yöneltmiştir.

“MDD’ciler açık olmamakla birlikte, Kemalist devrimlerin bir burjuva devrimi olduğunu kabul etmediler. ...’Kemalist devrim=küçük burjuva devrimi’ demekmiş. Bu her şeyden önce Birinci Kurtuluş Savaşı’nın egemen sınıf karakterinde yanılmaktır. Gerçi küçük burjuvazi de bir burjuvadır ama asıl büyük burjuvazi ile taban tabana zıt sosyal kategorilerdir. Demokratik devrime genel olarak her iki kategori de katılabilir. Mesele Milli Mücadeleye katılanlar değil, egemen ve güdücü olan sınıftır. O sınıf, Türkiye burjuvazisidir. Birinci Kurtuluş Savaşı’nda burjuvazinin egemenliğini inkar etmek, tarih ‘ötesi’ bir tezdir. Bu teze MDD’ciler neden baştankara daldılar? Buna muhtaçtılar. İlk Milli Kurtuluş Savaşında asker- sivil aydınların çok aktif rollerini, Türkiye’de küçük burjuvaziye ‘ileri bir sınıf’ sayacak kertede abartmak için gerekçe yaptıklarından buna muhtaçtılar. Oysa MDD’ci üstatların ihtiyaçları başka, gerçeklik başka şeydir.” (Kıvılcımlı, 1970e: 147-148).

Kemalizme dönük eleştirel tonun koyulaşmasında *Yön* ve MDD çevresinde ideolojik angajmanın sertleşmesinin etkisi büyüktür.¹⁸⁰ Mihri Belli’ye yönelen eleştirinin özellikle Kemalizm üzerinden yöneliyor olması önemlidir. Örneğin Mehmet Selik’e göre Mihri Belli’nin "1937’de sosyalizme bugünden daha yakındık" cümlesi sadece komiktir. "Bunca yıldır devrimcilik iddiasında olan bir kimsenin böylesine sözler etmesi gerçekten aklın alacağı şey değildir." (Selik, 1969b: 10-11).

PDA çevresi ve Perinçek’in kemalizme yaklaşımları ve bu yaklaşıma tepkiler de süreci kristalize etmesi bakımından güzel bir örnektir. Perinçek’in "Bizim partimiz Milli Kurtuluş Cephesidir. Bizim partimizin komutanı Mustafa Kemal’dir. Bizim partimizin üyeleri Amerikan sömürücüleri ile ortaklık etmeyen bir millet’tir" cümlelerine Mahir Çayan "Bizim partimiz ne milli cephe partisidir, ne de bizim partimizin komutanlığı küçük burjuva radikallerine aittir. Bizim partimiz, sosyalistlerin partisi, Marksist bir partidir ve partimizin de eylem klavuzu Kemalizm değil bilimsel sosyalizmdir! Ve bu parti, milli cephenin ve halk ordusunun komutanı olduğu an işçi sınıfının hegemonyası fiilen gerçekleşmiş olacaktır" şeklinde cevap verecektir (Çayan, 1979: 180).

Aydınlık Sosyalist Dergi-Proleter Devrimci Aydınlık ayrışmasında Perinçek grubunun karşısında, Mihri Belli grubunun yanında saf tutan Çayan daha

¹⁸⁰ Mihri Belli’nin Doğan Avcıoğlu’na ilişkin kanaatleri *Yön* ve MDD arasındaki kesişim kümesini göstermesi bakımından dikkat çekicidir: "İyi çocuk, yararlı oluyor ama bizim insanımız değil, tepeden inme güçlere fazla bel bağlıyor. Yurtseverliği onu bize yaklaştırıyor. O kadarına da razıyız" (Belli S. , 2006: 525 vd.).

sonra ise Mihri Belli grubundan ayrılarak¹⁸¹ Türkiye Halk Kurtuluş Partisi Cephesi adında bir örgüt kurmuştur. Yukarıda da ifade edildiği üzere kemalizme önceleri güvenilmez ama bir müttefik olarak bakan Çayan'ın kanaatleri zaman içerisinde daha da sertleşecektir. Ancak Kemalizmin ilerici boyutunu önemsemeyi sürdürdüğü ifade edilebilir. Çayan'ın eleştirisi kemalistlerin devrim süreçlerindeki rollerinin abartılmasıdır:

“Bir yandan yurt çapında esas mücadele Kemalistlerle işbirlikçiler arasında olmaktadır’, ‘Proletaryanın devrimde öncülüğünün objektif şartları yoktur’ denilerek bu evrede, Kemalistlere öncülük için açık bono verilerek Kemalizm abartılmakta, yüceltilmekte, diğer yandan da emperyalizmle uzlaşanlar da Kemalizm kapsamı içine sokularak Kemalizm azımsanmakta, aşağılanmaktadır. Yani aynı anda Kemalizm’in devrimci potansiyeli hem büyütülüyor hem de küçültülüyor. Bu, Kemalizm’in hem büyütülmesi hem de küçültülmesi şeklinde iki yönlü hata, meselelere proleter devrimci bir gözle bakamamaktan oluştuğu gibi, aynı zamanda da işçi sınıfının küçümsenmesinden meydana gelmektedir.” (Çayan, 1979: 136).

M. Kutlay (Kutlay, 1970: 14-42), Kemalizmin bir kopuş, Osmanlı Türkiye'sinden Cumhuriyet Türkiye'sine doğru ilerici bir adım olarak değerlendirilmesini gerçekçi bulmayarak Avcıoğlu ve Mihri Belli'nin tezlerini eleştirmektedir. M. Kutlay, Türkiye'nin toplumsal ve ekonomik yapısını Osmanlı döneminden beri çözümlemeye tabi tuttuktan sonra vardığı kanaat şudur: Türkiye'deki mevcut ekonomik ve toplumsal örgütlenme geri kalmış kapitalizmdir. Bu şu demektir: Bu örgütlenme biçimi kapitalizm olduğuna göre (ve burjuva demokratik devrimler tamamlandığına göre) bir sonraki aşamada sosyalizme geçilmesi gerekir. Kutlay bu fikrini II. Meşrutiyet'in bir burjuva demokratik devrim olduğu düşüncesine de yaslamaktadır.

Osmanlıdan Cumhuriyete geçişi kopukluk olarak değil bir bütün olarak değerlendirmek gerekir. Anadolu hareketinde iktidarı elinde bulunduran sınıf küçük burjuvazi olduğu için hedef feodalitenin tasfiyesine ve ülkedeki kapitalizmin ayaklarının yere daha sağlam basmasına yönelmiştir. (Kutlay'a göre Osmanlı'nın 19.yüzyılında da kapitalizm bir örgütlenme biçimi olarak mevcuttur). Bununla

¹⁸¹ Ertuğrul Kürkçü'nün zabta geçip mahkeme dosyasına giren ifadesine göre Mahir Çayan kendisine Kızıldere'ye giderken “En büyük hatamız Mihri Belli'den ayrılışımız oldu” (İleri, 1976: 875).

birlikte Anadolu hareketini yani kemalizmi olduğundan farklı değerlendirmeler ya da yanlış değerlendirmeler yaygındır. Bu yanlış değerlendirmelerden bazıları şunlardır: Anadolu hareketi aynı zamanda bir devrimdir, Anadolu hareketi dünya kapitalist sistemin izlediği çizgi dışında bir çizgi izlemeyi amaçlamaktadır, Hareket başlangıçta ant-iemperyalist ve anti-kapitalisttir fakat Atatürk'ün ölümünden sonra gerici güçler iktidarı ele geçirip bu vasıflarını bozmuşlardır, Kemalizm bir burjuva ideolojisi değildir devletçilik ilkesi kemalizmin farklı bir ideoloji olduğunu gösterir, bugün Türkiye'nin ekonomik geriliğinin sebebi Kemalist kalkınma yolunun terkedilmiş olmasıdır, Lozan'la Türkiye emperyalist etkilerden arınmış fakat İkinci Savaş'tan sonra emperyalizm yeniden gelmiştir (Kutlay, 1970).

Kutlay'a göre bu gibi değerlendirmeler büyük yanlışlar içermektedir. Zira Kurtuluş Savaşından sonra emperyalizme karşı sadece şeklen bir mücadele yürütülmüştür. Bizzat Mustafa Kemal'in yabancı sermayenin hısım olmadığına ilişkin beyanatları da bu durumu sarahaten göstermektedir. Şöyle diyor Kutlay (1970):

Sanırsız şimdiye kadar söylediklerimiz şöyle bir vargıyı zorunlu kılmaktadır. Türk burjuvazisinin milli hareketi esas olarak emperyalist bölüşme ve istilaya karşı yapılmış ve batı kapitalizminden kopmak gibi bir amaca sahip olmamıştır. Uzun erimli amaç uluslararası bütünleşmede daha iyi imkanlara sahip olmaktır. Dolayısıyla o günden bugüne kadar ki dönemi ikiye ayırıp, bu ikinci dönemde bir tersine dönüş, bir yeniden emperyalizmin kucağına düşüş, bir karşı devrim aramak yanlıştır; bu karşı devrimi bulmak ise fahiş bir hatadır.

Kutlay'ın bu kanaati DP döneminin bir karşı devrim süreci olarak değerlendirilmesine karşı da eleştirel bir tavidir. Zira Türk devrimi de dahil Türkiye'de hâkim sınıfların baskın eğilimi uzun vadede emperyalizmle daha iyi şartlarda bütünleşmedir. Devletçilik dahil bütün şartlar böyle bir gelişmeyi mümkün kılabilmek içindir. Dolayısıyla Demokrat Parti bir karşı devrim değildir aksine ileriye doğru atılmış bir adımdır (Kutlay, 1970: 14-42).

Avcıoğlu'nun *Devrim* gazetesini ve bu çerçevedeki devrim anlayışını eleştirdiği yazısında M. Kutlay kemalizme oldukça eleştirel bir pozisyonda konumlanmaktadır. Kutlay'a göre işçi-emekçi kesimleri devrimin temeline yerleştirmeyen, emekçi kesimler yerine küçük burjuvaziye öncelik tanıyan tüm hareketlerin düşüncesi temel olarak emekçi kesimlerin ahmak olduğu kanaatine sahip olmalarıdır denilebilir. Örneğin *Devrim* gazetesi çıkış bildirisinde genel oyun

23 yıldır tersine işlediğinden bahsetmektedir. Kutlay'a göre bu tavır genel oy eğer düz işleseydi 23 yıldır CHP'nin iktidarda olması gerektiği düşüncesine sıkı sıkıya bağlıdır. Halbuki Kutlay, Küçükömer ve Tuncer Bulutay'ın *SBF Dergisinde* yayınlanan çalışmalarına atfita bulunarak seçmen tercihlerinin en azından kısa vadede oldukça rasyonel olduğunu belirtmektedir.

Kutlay'ın (Kutlay, 1969b: 8-11) karşı çıktığı hususlardan birisi de DP döneminin bir karşı devrim dönemi olarak değerlendirilmesi eğilimidir. Kutlay'a göre ise bu süreç CHP öncülüğündeki üst yapı devrimlerinin doğal bir neticesidir. “Ve eğer Türkiye bugün buraya gelmişse bu bir karşı devrim değil tam tersine söz konusu üst yapı temizlikleri tarafından gelişmesi kolaylaştırılmış Batı modelinin alt yapıya her gün biraz daha yerleşmesidir.” Kutlay'a göre CHP tipi devrimin yaratacağı normal yaratık DP'dir ve DP'yi doğuran CHP tipi devrim aynı zamanda CHP'yi çağ dışı bir hale de getirmiştir. Tüm bunlar dikkate alındığında Kutlay'a göre bugün Türkiye'nin önündeki devrimin bir Kemalist devrim değil bir sosyalist devrim olduğu anlaşılabacaktır. Gelineen safhada işçi sınıfının milli burjuvaziyi de müttefik tutarak feodal kalıntıları temizlemeye yönelmesi gerektiği tezi diyalektik bütünlüğe de aykırıdır. Kutlay yazısını şu şekilde sonlandırmaktadır:

“Bir kere daha tekrarlayalım: Önümüzdeki dönemde, sosyalist nitelik taşımayacak bir hareket, ister MDD'cilerin dediği tarzda, isterse Kemalistlerin dediği tarzda olsun tırnak içinde bir <<devrim>> olacak ve tırnak içinde olmayan her devrimi bu sefer gerçekten geciktirecektir.” (Kutlay, 1969b: 8-11).

Kutlay'ın yaklaşımı dikkat edileceği üzere küçük burjuvazinin süreçleri sulandıran, daha doğru bir ifadeyle tutarsızlaştıran rolü üzerinde durmaktadır. Sedat Özkol da Kemalizm'e ilişkin benzer hususları gündeme getirmektedir. Özkol'a göre Türkiye'de küçük burjuva nüfus sayısal anlamda ciddi bir yoğunluk teşkil ettiği için bu sınıfın ideolojisi kendisini çeşitli şekillerde, dalkavukluk, pasifizm, ırkçılık ve şoven milliyetçilik şeklinde, göstermektedir. Bu tabii bir durumdur çünkü küçük burjuvazinin tutarlı bir ideolojisi bulunmamaktadır. Bu sadedde yazar Türkiye'deki Kemalist devrim tecrübesini de ayırmamaktadır:

“Bizim yakın geçmişimizde küçük burjuva sınıfının ilerici kesiminin bağımsızlık savaşının kazanılmasından sonra nasıl giderek

yoğlaştığının, burjuvallaştığının asalaklaştığının en iyi örneklerinden birisini vermektedir. Belirli koşullar altında iktidarı ele geçiren küçük burjuva sivil-asker, aydın tabakası Cezayir'de Mısır'da Suriye'de Irak'ta olduğu gibi Türkiye'de de gerekli toplumsal devrimleri yapmaktan devamlı olarak kaçınmış ve kendi yoğlaşmış süreci içerisinde bağımsız ülkenin yeniden emperyalizmin kucağına oturtulmasına hiç değilde seyirci kalmıştır.” (Özko, 1969a: 6-7).

Buradan hareketle Özko şu kanıya varmaktadır. Küçük burjuvaların başlattığı, öncülük ettiği tüm reform hareketleri daha başından başarısızlığa mahkumdur (Özko, 1969a: 6-7). Özko doğrudan söylemese de Kemalist tecrübeyi de bu kanaatine dahil ettiği açıktır.

Emek çizgisine göre Atatürk devrimlerinin Türkiye'nin gelişme çizgisi bakımından önemi daha çok gerçekleştirdiği üst yapı devrimleriyle ilgilidir. Atatürk'ün üst yapı devrimleri Türkiye'nin kapitalist gelişme yollarını alabildiğine açmıştır. Bu tarihsel gelişme çizgisinde 27 Mayıs da esasen bir burjuva demokratik devrimdir: “27 Mayıs büyük burjuvazinin toplumda ağırlığının tartışma götürmez hale geldiği, toplumun kapitalist yapısının böylece iyice belirginleştiği bir ortamda yapıldı. Bu hareket büyük burjuvazinin bir kanadını temsil eden DP iktidarının öngörüsüz politikasının bir sonucu olarak toplumun üst yapısını gelişen alt yapıyı ayarlama burjuva demokrasisini ilerletme anlamını taşır ve sınıf hareketi itibarıyla burjuva demokratik bir harekettir. 27 Mayıs'la 1908'de gerçekleşen burjuva demokratik devrim gelişmesini tamamlamış ve 1961 anayasası ile bunu belgelemiştir.” (Emek, 1970a: 58-81).

Emek çevresi MDD çizgisini, hem ASD'yi hem de PDA'yı, ülkeyi yarı feodal bir toplum yapısına sahip olduğuna dair düşünceleri dolayısıyla eleştirmektedir. Bu çizgiye göre MDD çevresi ülkenin yarı feodal bir toplumsal yapıya sahip olduğu saçmalığına sarılarak anti-kapitalist mücadeleyi ertelemek gibi bir hataya düşmektedir ki bu da MDD çizgisini Türkiye'de emperyalizmin kolu haline getirmektedir. Bu çerçevede emperyalizm somut bir gerçeklik olmaktan çıkarılıp soyut bir algı haline getirmişler mücadeleyi de maddi plandan milliyetçilik planına kaydırmışlardır. Böylelikle de MDD mücadeleyi sınıf planından kaçırarak küçük burjuva devrimciliğine teslim etmiştir (Emek, 1970a: 58-81).

12 Mart'a yaklaşılırken ve ilginç bir şekilde Kürt meselesine ilişkin *Emek* çevresinin ilgisi yoğunlaşırken Kemalizme eleştirinin de oldukça sertleştiği

gözlenmektedir. Kemal Burkey'a göre kemalizm bir küçük burjuva ideolojisi değil tastamam bir burjuva ideolojisidir. Bu çerçevede yazara göre kemalizm Türk milliyetçiliğinin kendisine taktığı isimdir ve bu ismi de liderinden almıştır. Milliyetçilik ise kapitalist döneme ait bir ideolojidir. Çünkü ülkelerin bütünleşik pazarları ortaya çıkmadan önce nüve halinde bulunan uluslar kapitalizmden sonra uluslaşmışlardır. Bu çerçevede Türk ulusu da Osmanlı Devleti'ne kapitalizmin girmeye başlamasından sonra buna paralel biçimde şekillenmiştir. Milliyetçilik Osmanlı Devleti'ni parçalarken eş zamanlı olarak bir Türk ulusu yaratmıştır ve bu ulusun 1920'den sonraki milliyetçiliğine verilen ad kemalizmdir.

Burkey'a göre (1970: 13-20) her şeye rağmen Kurtuluş Savaşı dönemini, savaştan sonraki dönemden ayırmak gerekir. Çünkü Kurtuluş Savaşında Hristiyan halklar hariç tüm Anadolu halkı istilacıya karşı mücadele etmiştir. Dolayısıyla Kurtuluş Savaşı sınıf çelişkilerine yönelmiş bir savaş biçiminde gelişmemiş, temel çelişki istilacı ile halk arasında biçimlenmiştir. Bununla birlikte Kurtuluş Savaşından sonra burjuva ideolojisinin ve onun getirdiği milliyetçiliğin cari olduğu gözlenebilir. Burkey bu ideolojinin benzerlerinde olduğu gibi ırkçı bir nitelik taşıdığından bahsederek Güneş Dil Teorisi gibi uygulamaları örnek olarak göstermektedir.

Burkey'a göre işçi sınıfı kemalizmle ittifaka sürüklenmektedir ancak kemalizm bir burjuva ideolojisi olduğu için böylesi bir ittifak söz konusu olamaz (Burkey, 1970: 13-20).

Nihayetinde Kemal Sülker, Mustafa Kemal döneminde sol neşriyatın serbest olduğunu iddia eden Rasih Nuri İleri'nin Atatürk ve Komünizm kitabına sert bir eleştiri yazacak; kemalist dönemde solun büyük baskı altında olduğunu dolayısıyla İleri'nin kitabıyla gerçeklerin uyuşmadığını ileri sürecektir. Kemalizm ve sosyalist hareketin bir bölümü açısından fırtınalı ilişki bu şekilde sonuçlanacaktır.

PDA hareketinden kemalizme yönelimlerin farklılaşması dolayısıyla ayrılan İbrahim Kaypakkaya'nın da 1970'li yılların başlarından itibaren oldukça eleştirel bir noktaya geldiği görülmektedir. PDA hareketinin doğu bölgesinde faaliyet yürüten Kaypakkaya ve bir grup arkadaşı bu eleştirelilik dolayısıyla PDA'dan koparak

müstakil bir hareket haline geleceklerdir.¹⁸² Kaypakkaya'nın kemalizm konusunda şu ifadeleri ilgi çekicidir:

“Kemalist hareket, özünde ‘işçilere ve köylülere, bir toprak devrimi imkanına karşı’ gelişmişti. ...Kemalist diktatörlük, sözde demokratik, gerçekte askeri faşist bir diktatörlüktü”

“O dönemde komünist hareketin görevi, hakim mevkiini kaybeden eski komprador burjuvaziye ve toprak ağaları kliğine karşı Kemalistlerle ittifak değil, komprador burjuvazinin ve toprak ağalarının bir başka kliğini temsil eden Kemalist iktidarı devirmek, yerine işçi sınıfı önderliğinde ve işçi-köylü temel ittifakına dayanan demokratik halk iktidarı kurmaktır.” (Kaypakkaya, 1978: 140-141).

1.3. ÖTEKİ İNŞASI: BAĞIMSIZLIK, MİLLİ EGEMENLİK VE BATI ELEŞTİRİSİ

Üçüncü dünyada ortaya çıkan sosyalizm tecrübelerinin ortak özelliği anti-kolonyalist birer hareket olmalarıdır. Henüz birer ulus-devlet vasfını alamamış hatta önemli bir kısmı demografik yapıları dolayısıyla ulus haline dahi gelememiş olan ve fakat bir devlet aygıtını yönetmeye başlamış bu yapılarda refleks olarak bağımsızlık ve özellikle milli egemenlik vurgusu ön plana çıkmıştır. Bu yapılarda sosyalizm ve milliyetçilik arasındaki bağı en net bir biçimde dış politika söylemleri dolayısıyla görmek mümkündür.

Türkiye'yi emperyalizmin hedefinde ya da emperyalizmin egemenliğinde gören bir jargon geliştiren Türkiye'deki sosyalist hareketlerde de bağımsızlık ve milli egemenlik vurgusu ön plana çıkmaktadır. Bu iki vurgu siyasal alanda NATO'dan ayrılma, Bağlantısızlar Hareketi ile ilişki kurma, SSCB ile ilişkileri geliştirme vb. söylemlerle birleştğinde bir toprak parçasının değil devlet aygıtının yabancı olana, düşman olana karşı kıskançlıkla savunulmasını beraberinde getirecektir. Bir başka deyişle bir yurtseverlik söylemi değil bir milliyetçilik perspektifi gelişecektir.

Milliyetçilikler kimliklerini bir öteki üzerinden inşa etmektedirler. Bu öteki milliyetçiliklerin biçimlendiği sosyal, siyasal ve kültürel ortama göre çeşitlilik

¹⁸² Perinçek'in Kaypakkaya'yı Troçkist ve tasfiyeci olmakla suçlaması hakkında bkz. (Perinçek, 1977: 13-18).

gösterebilmektedir. Örneğin İspanya'da Bask milliyetçiliği etnisite eksenli bir öteki üzerinden kendisini inşa ederken Kanada'da Quebec'ler arasında gelişen milliyetçilik daha çok dil eksenli /dilde öteki üzerinden biçimlenmektedir. 1960'lı yılların üçüncü dünya milliyetçiliklerinde ise öteki kolonyal güç, daha genel bir isimlendirmeye emperyalizmdir. Emperyal ülkeler Batı denilen politik muhayyileye de karşılık geldiği için bu ülkelerdeki milliyetçilikler için kurucu öteki Batı olarak temayüz edecektir.

Türkiye'de sosyalist solda gelişen milliyetçilik için de benzer şeyler söylenebilir. Emperyalizmin saldırısı altındaki / hedefindeki Türkiye ya da emperyalizmin işgali altındaki Türkiye diskuru önce kıskançlıkla savunulan bir milli egemenlik söylemini, bağımsız dış politika jargonunu getirecek; emperyalizmle Batı arasında bir eş durumluluk olduğu farkedildiğinde mesele Batı karşıtlığına dönüşecek ve bu milliyetçi söylem kendisini Batı karşıtlığı üzerinden inşa edecektir. Bu bölümde öncelikle bir politik enstrüman biçiminde şekillenen bu milliyetçilik anlayışını şekillendiren pratik üzerinde yani milli egemenlik vurgusu ve bağımsız dış politika talebi üzerinde durulacak, ikinci bölümde ise bu pratiğin varlığı milliyetçilik kurucu öteki yani Batı üzerine yürütülen tartışmalar ele alınacaktır.

1.3.1. Bağımsız Dış Politika ve Milli Egemenlik Savunusu

1.3.1.1. Bağımsız Dış Politika

Dönemin en fazla kullanılan söylemlerinden birisi "bağımsız dış politika"dır. Bu kavramla anlatılmak istenenin ne olduğuna dair en önemli referansları, kavrama sıklıkla atıfta bulunan Doğan Avcıoğlu'nun metinlerinde yakalamak mümkündür.

"Atatürk her şeyden önce Türk milletinin yaratıcısıdır. (...) Atatürk hareketinde iki ana fikir vardır: Milliyetçilik ve çağdaş uygarlık. Milliyetçilik politik, ekonomik ve her alanda tam bağımsızlık biçiminde ortaya çıkmaktadır" (Avcıoğlu, 1987a: 338).

Avcıoğlu'na göre bağımsız dış politika "*Batı ittifakı içinde kalırsa dahi Amerika'ya yüzde yüz bağlı olmaktan çıkıp büyük komşu Sovyetler Birliği ile ekonomik, politik ve kültürel ilişkileri geliştirmeyi gerektirmektedir*" (Avcıoğlu,

1966a: 3). Dava Amerikan dostluğu ya da düşmanlığı davası değil, Türkiye'nin kalkınma davasıdır (Avcıoğlu, 1987b: 1091-1092). Avcıoğlu'nun bu perspektifi tam bir Sovyet yanlılığı olarak anlaşılmamak gerekir. Avcıoğlu'na göre ABD melek, Sovyetler şeytan umacılığından tam tersi bir noktaya gelmek de sağlıklı bir durum olmayacaktır. Bununla birlikte Avcıoğlu Sovyetler açısından talihsiz dönemi 1945-53 arası dönem olarak değerlendirir. Sovyetler Birliği'nin Stalin dönemindeki yayılmacı politikalarını (Stalin Yalta Konferansında Churchill'le aynı dili kullanmıştır tespitini yapmakla birlikte) emperyalist değil egoist olarak tanımlama eğilimindedir. Çünkü Avcıoğlu'na göre orada dev tekeller ve bu dev tekellerin emrinde devletler yoktur. Doğan Avcıoğlu'nun 1958'deki Macaristan olaylarında Sovyetleri ve Kızılordu'yu olumsuzlayan bir tavır içerisinde olması dikkat çekmektedir. Avcıoğlu'nun Sovyetler konusunda milli egemenlik ve bağımsızlık söz konusu olduğunda dönem boyunca tutarlı bir yaklaşım sergilediği söylenebilir. Bu durumu 1968 Prag Olayları dolayısıyla yaklaşımında görmek mümkündür. Avcıoğlu'nun bu yaklaşımı Türk solu stalinistleşirken farklılaşması açısından da dikkat çekicidir.

Avcıoğlu'nun bağımsızlık konusundaki perspektifinin temel direklerinden birisini ekonomik bağımsızlığın oluşturduğu unutulmamalıdır. Avcıoğlu'na göre ekonomik bağımsızlık milli istek değil kalkınmanın vazgeçilmez şartıdır. Türklerin kapitalizme geçişini engelleyen ne İslâmiyet ne de ATÜT'tür. Türkiye geri kalmış bir ülke değil emperyalizmin geri bıraktığı bir ülkedir (Avcıoğlu, 1987a: 225).

Yön'de önerilen dış politika körü körüne sovyet yanlısı bir dış politika değildir. Dış politikada tamamen ABD yanlısı bir dış politika izlenmemesi gerektiği, Sovyetler ile ABD arasında bir dengeyin korunması gerektiği, çünkü milli menfaatleri doğrultusunda ABD'nin Türkiye gibi ülkeleri yüzüstü bırakıp Sovyetlerle iş birliği yapabileceği argümanı baskındır¹⁸³ (Avcıoğlu, 1966k: 3).

¹⁸³ Avcıoğlu'nun yaklaşımının net bir ifadesi olarak şu cümleler okunabilir: "Devletçi politika milletlerarası iş birliğine yer vermekle beraber Atatürk devrinde olduğu gibi milli menfaatleri ön planda tutan milliyetçi bir dış politikayı gerekli kılar. Başka bir deyişle Sovyet peykliği ne kadar karşıysak Sam amcaların Hans amcaların peyki haline gelmeye de o kadar karşı olmalıyız. Değişen dünya şartları soğuk harbin hafiflemesi ve kapitalist metotların iflasının batının gittikçe güçlenen ilerici çevrelerinde yavaş yavaş anlaşılmaya başlaması bağımsız hareket etme imkanını Atatürk devrine nazaran bir hayli kolaylaştırmaktadır." Bak: (Avcıoğlu, 1964c: 7-10)

Nitekim Sovyetler ve ABD arasında bir yakınlaşma belirttiğinde Avcıoğlu bunu emperyalizmin bir oyunu olarak niteleyecektir. Avcıoğlu'na göre ABD'nin Moskova ile ilişkilerinin gelişmesinde Sovyetler'in de kazancı vardır. Bu atmosferde yakın bir gelecekte General Motors'un Moskova'da üreteceği Chevrolet arabaları Türkiye pazarına satması dahi söz konusu olabilir. Bununla birlikte ABD, üçüncü dünyadaki kurtuluş hareketleriyle Moskova'yla kucaklaştığı gibi kucaklaşmamakta, bu ülkelerdeki devrimci hareketleri kendisi açısından tehlikeli görmeye devam etmektedir. İlerleyen dönemde de bu ülkelerdeki kurtuluşçu hareketleri boğmak için emperyalizm bütün oyunları deneyecektir (Avcıoğlu, 1967b: 3).

Avcıoğlu'nun bu yaklaşımı (belki sosyalizm ifadesi çok ağır olabilir) Sovyet sosyalizm perspektifiyle üçüncü dünyalardaki kurtuluşçu hareketler arasında kesin bir ayrıma gittiğini göstermektedir. Sovyet sosyalizmi Amerikan emperyalizmi ile kucaklaşabilmektedir ama üçüncü dünyalar Amerikan emperyalizmi ile tam bir çelişme halindedir. Sovyetler Amerikan emperyalizmi ile tam bir çelişme halinde olmadığına ve kucaklaşabildiğine göre Sovyetler de emperyalisttir. Dolayısıyla esas çelişme az gelişmiş ülkeler (sanayileşmemiş) ve emperyalist ülkeler (sanayileşmiş) arasındadır. Avcıoğlu'nun yaklaşımı bu şekilde yorumlandığında ortaya Türkiye'ye özgü bir Sultan Galiyefizm çıkmaktadır. Sultan Galiyef'in sömürgeler enternasyonalı fikrinin biçimlenmemiş, ham hali Avcıoğlu'nun bu yaklaşımlarında görülebilir. Bu çerçevede Avcıoğlu'nun düşüncesi daha sağlıklı biçimde anlaşılabilir.

Aybar'ın da Avcıoğlu ile benzer bir yaklaşım içerisinde olduğu söylenebilir. Türkiye'nin bir Rus işgali tehlikesi ile karşı karşıya kalması durumunda en önce sosyalistlerin Ruslara karşı dövüşeceğini ileri süren (Aybar 1967a: 7) Aybar'ın daha sonraki dönemde farklı cümlelerle tekrar edeceği aşağıdaki cümleler ilgi çekicidir:

"Tarihin ilk milli kurtuluş savaşını vermiş olan halkımız yarını tedbir istekleriyle oyalanamaz. Yarım tedbirler hıyaneti perçinlemeye yarar. Türkiye İşçi Partisi Türkiye'nin tam bağımsızlığı için savaşmaktadır. NE AMERİKANCILIK, NE RUŞÇULUK, NE ÇİNCİLİK. TÜRKİYE TÜRKİYELİLERİNDİR." (Aybar, 1967d: 4).¹⁸⁴
Bağımsızlık ve milliyetçilik sosyalizmin temel direkleridir. Emperyalizmle dövüşen ve sosyalizme yürüyen bütün mazlum milletler

¹⁸⁴ Bir başka metinde ifade edilmiş hali için bak: (Aybar, 1968d) veya (Aybar, 1968e).

mücadele güçlerini insancıl bir milliyetçilik duygusundan alırlar (Aybar, 1967d: 7).

Türk'e ve Türkiye'ye olan vurgu, bu fenomenleri yok etme potansiyeli olan her türlü argümana karşı tekrarlanmaktadır. Aybar'ın Marx'ın enternasyonalizmi vurgulayan ünlü "işçilerin vatanı yoktur" deyişini "İşçilerin vatanı vardır, çok şükür ki vardır ve biz vatanı olan bir sosyalizm kuracağız" (aktaran Aydınöğlu, 2008: 294) şeklinde değerlendirmesi bu vurguyu göstermesi bakımından hayli ilginçtir.¹⁸⁵ Dev-Güç sloganlarından "Türk'ün değerini ümmetçiliğe feda etmeyiz" bu çerçevede farklı bir örnek olarak hatırlanabilir (Karadeniz, 2015: 157). Bu bağımsız dış politika söyleminin en önemli destekleyenlerinden birisi Atatürkçülük vurgusudur. *Sosyal Adalet* dergisinin ilk sayısında derginin dış politika anlayışının ortaya konulma biçimi bu duruma güzel bir örnektir:

"Titizlikle <<istiklal>>ci ulusal varlığımızı her şeyin üstünde tutan, bundan dolayı da kalkınma çabamızı engellemeyen, barışçı, Birleşmiş Milletler idealine bağlı bir dış politikanın yürütülmesi şarttır diyoruz. Bu dileğimizin fikir kaynakları, Atatürk'çülüğün günümüz gerçekleri karşısında yeniden değerlendirilmiş olan gerçek halkçılığı, emekten yana devletçiliği, gerçek milliyetçiliği, kağıt üstünde kalmayan devrimciliği, bilimciliği, laikliği, barışçılığı ve <<istiklal>>ciliği, emperyalizme, sömürücülüğe karşı oluşu ile çağdaş insan haklarını dile getiren yeni anayasamızdır."

Türkiye'nin milliyetçi ve haysiyetli bir dış politika izlemesi gerektiğini savunan Özgüden'e göre Kurtuluş Savaşı sonrasında Atatürk döneminde böyle bir dış politika izlenmiş ancak Misuri Zırhlısı İstanbul önlerine demirlediği tarihten itibaren milliyetçi ve haysiyetli bir dış politikadan bahsetme imkânı kalmamıştır (Özgüden, 1967g: 3). Özgüden'in bu cümleleri aslında bu dönemde oldukça yaygın olan bir yaklaşımı özetlemesi bakımından önemlidir. Ortanın Solu açılımı ile TİP'in siyasal ve sosyal çeperini tahrip eden İnönü böylelikle Türkiye'ye emperyalizmi sokan figür; CHP ise anti-milli bir hareket olarak konumlanmış olmaktadır.

¹⁸⁵ Aren, Aybar'ın 1963 yılında yurt çapında gerçekleştirdiği bir gezi sonrasında Parti Etüd Bürosuna Türkiye'nin koşullarının çok farklı olduğunu, işçi sınıfının öncülüğü konusunda şüphe içerisinde olduğunu söylediğini aktarmaktadır (Aren, 1993: 56-64). Bu bilgi Aybar'ın dönem sosyalist aydınları arasındaki ayrışıklığını göstermesi bakımından önemlidir. Daha da önemli olan ise Marksizmin bir şablon olarak Türkiye'ye giydirilmesinin imkânsız olduğunun tarihsel olarak defalarca test edildiği 2015 yılında Aybar'ın bu yaklaşımının "skandal" olarak değerlendirilebilmesidir. Bkz. (Güler, 2015: 222-223).

Atatürkçülük ve bağımsız dış politika arasında kurulan ilişkiyi göstermesi bakımından Aybar'ın 1965 yılında kurulan I. Demirel Hükümeti'nin Programına eleştirisindeki şu ifadeler dikkat çekicidir:

"Hükümetin Atatürk dış politikasına sadakat göstereceği hakkındaki beyanını memnunlukla karşılıyoruz.

...

Atatürkçülüğün, Atatürk dış politikasının en kısa fakat doğru tanımı, tarifi Türkiye'de herhangi bir yabancı nüfuzuna, yabancı sultasına meydan vermeyecek bir politika izlemektir. Kurtuluş Savaşımızın tarihsel nedenleri ve bütün Atatürk devrimlerinin temel hedefleri hep budur. Yani Türkiyemizi yabancı nüfuzundan ve, bu nüfuz ister politik ister ekonomik ister kültürel nitelikte olsun, daima masun bulundurulacaktır. Olaylara bu açıdan bakılınca hükümet programının bu bölümünü de sözlerle öz arasında çelişir görmekteyiz. Herkesin bildiği gibi Türkiyemiz Atatürk'ün ölümünden sonra gittikçe hızlanarak batı dünyasının nüfuzu altına girmiş ve uydusu haline gelmiştir. Gereğesi ne olursa olsun böyle bir politikanın Atatürkçülükle hiçbir ilişkisi bulunmadığı, tersine Atatürkçülüğe karşı bir hareket olduğu şüphesizdir. Bugün Türkiye'de 35 milyon metre karelik vatan toprağı ABD'nin egemenliği altında bulunmaktadır.

...

Türkiye İşçi Partisine göre kendi bağımsızlığımızı, egemenlik haklarımızı herkese karşı aynı titizlik ve kıskançlıkla korumak zorundayız. Bundan dolayı biz bütün devletlerle olan münasebetlerimizde aynı ölçülerin titizlikle uygulanmasını isteriz. Birleşik Amerika Devletleri ve Sovyetler Birliği ile münasebetlerimizin milli bağımsızlığımızı koruma bakımından aynı uyanıklık ve aynı titizlikle ayarlanmasını ve bu iki büyük devletle münasebetlerimizin aynı mesafede bulunmasını isteriz. Bizim İçin bağımsızlığımız pahasına bir tercih yapmak söz konusu olamaz. Biz Türkiye İşçi Partililer olarak daima Türkiye'yi tercih ederiz. Ne batının ne de doğunun uydusu olmaya tahammülümüz yoktur. Türkiye'de yalnız Türk bayrağı dalgalanır, yalnız Türk halkının egemenliği yürür. Türkiye Türkiyelilerindir." (Sosyal Adalet, 1965: 1-17).

Kemalizmin dış politika vizyonu olarak ortaya konulması durumunu TİP Programında da çarpıcı bir şekilde gözlemlemek mümkündür:

"Ölümsüz Atatürk'ün 30 Ağustos 1924 günü Dumlupınar'da yaptığı unutulmaz konuşmadan esinlenen Türkiye İşçi Partisi dış politikasının ve milli savunma politikasının esaslarını madde madde açıklamazdan önce, bu konuşmanın bazı parçalarını buraya aktarmanın uyarıcı olacağı inancındadır (...)Atatürk 30 Ağustostan yıllarca sonra başlayacak olan günümüzün zincirleme kurtuluş savaşlarını bu kahince sözlerle haber

verdikten sonra, milli bağımsızlığın ancak güçlü bir ekonomi ile korunabileceğini hatırlatarak, Türk milletini yeni bir savaşa, ekonomi savaşına şu sözlerle çağırmaktadır:

“Efendiler, milletimiz burada tespit ettiğimiz büyük zaferden daha mühim bir zafer peşindedir. O zaferin idraki, milletimizin iktisat sahasındaki muvaffakiyetleriyle mümkün olacaktır. ... Hiçbir medeni devlet yoktur ki, ordu ve donanmasından evvel iktisadını düşünmüş olmasın. Memleket ve istiklal müdafaası için, vücudu lazım olan bütün kuvvetler ve vasıtalar iktisadiyatın inbisat ve inkişafıyla mükemmel olabilir.” (Türkiye İşçi Partisi, Türkiye İşçi Partisi Programı, 1964: 161-162).

"Efendiler" hitabıyla başlayan bölüm Mustafa Kemal'in bir konuşmasının aynen kullanılmasıdır.¹⁸⁶ Böylelikle TİP ve Mustafa Kemal çizgisi arasında süreklilik vurgulanmış olmakta; TİP'in bağımsızlıkçı, anti-emperyalist dış politika görüşü Mustafa Kemal mihengiyle meşrulaştırılmaktadır.¹⁸⁷

Türk dış politikası açısından temel yönelim Doğu Bloku'na katılma şeklinde değil tarafsız bir dış politika izlenmesi şeklinde belirmektedir. Bu yönelimi Haluk Tansuğ Atatürkçü dış politika olarak nitelemektedir. Tansuğ'a göre Türkiye'nin tek şansı tarafsız bir dış politika izlenmesidir. "Çünkü başka bir ihtimal yoktur. Atatürkçü tarafsız dış politika benimsenmediği takdirde Anadolu Türkleri tarihlerinde hiç rastlamadıkları kadar kötü ihtimallerle karşı karşıya kalırlar." Bu yüzden içerisinden geçilen günler yazara göre Anadolu Türklüğünün son şansı karakterini de taşımaktadır (Tansuğ, 1967: 13).

Türkiye'nin Ortak Pazar'la gerçekleştireceği anlaşmaya karşı da sosyalist çevrelerde bu bağlamda olumsuz bir kanaat olduğu görülmektedir. Avcıoğlu'na göre 1838 Serbest Ticaret Antlaşması ile 1963 Ankara Antlaşmasının bir farkı yoktur (Avcıoğlu, 1987b: 911). Esas kaygı Ortak Pazar ile Türkiye'nin bağımsız dış politika imkanının bütünüyle yok olmasıdır. *Yön* dergisinin 75.sayısında Ortak Pazar'a katılmanın Türkiye'yi batılılaştırmayacağı¹⁸⁸, batının hizmetçisi haline

¹⁸⁶ Konuşmanın tam metni için Bkz. (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1997: 179-188).

¹⁸⁷ TİP programı oluşturulurken Mustafa Kemal'in konuşmalarından geniş ölçüde yararlanılması, hatta tıpatıp bazı konuşmalarının TİP programına geçirilmesi hakkında Bkz. (Açıkkaya, 2009: 112-119).

¹⁸⁸ Batı eleştirisinin henüz tam manasıyla biçimlenmediğine, batılılaşmanın henüz tamamiyle olumsuzlanmadığına dikkat edilmelidir.

getireceği iddia edilmiştir. *Emek* dergisi Türkiye'nin Ortak Pazar'a katılmasının Türkiye'yi batı kapitalizminin bir parçası ve uydusu haline getireceğini savunmaktadır (S.A., 1969: 10).

Sosyal Adalet dergisinde Ortak Pazar'a karşı olma gerekçeleri şu şekilde açıklanmıştır:

"Gerçekten de az gelişmiş bir ülke olarak Türkiye Ortak Pazara girmekle kurtuluş yolunu tıkamış olacaktır. Zira Türkiye'nin kapitalist olmayan gelişme yoluna geçmesi çok daha zorlaşacaktır. Türkiye ancak emekten yana halktan yana devletçi bir sistemin uygulanması ile geri kalmışlıktan kurtulabilir. Böyle bir sistem emekten yana kamu sektörünün milli ekonomide ağır basmasını, planlı karma ekonomide kamu sektörünün yönetici, itici ve denetleyici kuvvet durumunda olmasını gerekli kılmaktadır. Kapitalist olmayan gelişme yolu toprak ağalığı sisteminin ve yabancı sermayeye aracılık eden spekülâtör sermayecilik sisteminin milli ekonomideki bugünkü zararlı üstünlüğüne son verilmesini gerektirmektedir. Oysa Ortak Pazara girilecek olursa altıların menfaati, yani büyük tekellerin menfaati Türkiye'nin bir tarım ülkesi olarak kalmasını emrettiğinden bugünkü ekonomik münasebetleri değiştirmemiz, bu tekellerin yerli ortaklarının artan nüfuslarından ekonomimizi kurtarabilmemiz yeni engellerle karşılaşacaktır. Emekçi halkımızın yükü daha da ağırlaşacaktır. Ortak Pazara bundan dolayı karşıyız." (Sosyal Adalet, 1963c: 3)

Türkiye'nin ABD yanlısı bir çizgide olması ve Batı İttifakı içerisinde olması Sovyetler Birliği'nin bir dönem Türkiye'ye yönelik düşmanca izlediği politikaya bağlanmış; tabii ve yerinde bir netice olarak yorumlanmıştır. Bununla birlikte Türkiye coğrafi olarak kısmen bir Asya ve Doğu ülkesi olarak yorumlanmakta, diğer azgelişmiş memleketlerle de benzer tarafları olduğu önplana çıkarılmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin Batı ittifakı içerisinde daha bağımsız bir politika izlemesi gerektiği üzerinde durulmaktadır (Çamlı, 1963: 16). Bu yaklaşımdan da anlaşılacağı üzere 1960'lı yılların ilk yarısında sosyalist aydın Batı ittifakı dışında bir Türkiye düşünmemektedir. Eleştiri Türkiye'nin ABD'nin peyki gibi görülmesinedir, Batı ittifakının kendisine değildir. Bir yandan Ulusal Kurtuluş Hareketleri ile ilişki geliştirilmesi gerektiği savunulurken diğer taraftan Batı ittifakında bulunmaya yönelik ciddi bir eleştiri getirilmiyor olması enteresandır. Türkiye'nin neden Batı ittifakı içerisinde yer aldığına dair açıklamalar da dikkate alındığında dönemin sosyalist aydınının da Soğuk Savaş koşullarında dış politika düşüncesini biçimlendirdiği görülecektir.

Bu durumun ortaya çıkmasında en önemli etkenlerden birisinin milli çıkarıya atfedilen anlamın ideolojik angajmanlardan daha fazla önemseniyor olmasıdır. Milli çıkar, aynı zamanda sosyalizmin de çıkarı olarak kodlanmaktadır. Bu yaklaşımın dönemin sonlarında da hâkim olması milliyetçilik ve sosyalizm arasındaki ilişkiyi özetlemesi bakımından önemlidir. Anti-emperyalist olan milli, milli olan ise sosyalizmin yararınadır. Eroğul bu denklemi şöyle ortaya koyuyor:

"(....)Türkiye sosyalistlerinin buradan çıkaracakları ders, emperyalizme karşı çıkmış ve sosyalizme yönelmiş bir Türkiye'nin ittifak-dışı ve barışçı bir politika izlemesinin, hem milli çıkarlara hem de dünya sosyalizminin gelişmesine en uygun yol olacaktır." (Eroğul, 1969: 16).

Ancak bağımsız bir dış politika vurgusuna paralel olarak milli çıkarlara uygun şekilde SSCB ile ilişkilerin teşvik edildiği söylenebilir. Yön dergisi Başbakan Ürgüplü'nün Ağustos 1965'te SSCB'ye gerçekleştirdiği seyahati oldukça önemsemiştir. Derginin başyazısında Doğan Avcıoğlu bu durumu "Üçüncü dünyanın çıkarlarıyla Sovyetlerin çıkarı aynı yöndedir" cümleleriyle ifade etmiştir (Avcıoğlu, 1965e: 3). Burada esas vurgunun Sovyetlere değil üçüncü dünyaya olduğuna dikkat edilmelidir.

Mihri Belli'de ise Sovyetler vurgusu daha belirgin bir şekilde vardır. 28-29 Ekim 1970 tarihinde Türkiye işçilerinin ve yoksul köylülerinin devrimci örgütünü kurmak amacıyla toplanan kurultayda konuşan Belli, Türkiye'de gerçekleştirilecek bir devrimden sonra devrimin ayakta kalabilmesi için bir dış desteğin şart olduğu, sosyalist bir Türkiye'de Sovyetler'den başka dış destek düşünülmemeyeceği için mevcut durumda Sovyetler'e "kahrolsun" diyenlerin serseri ve hain olduklarını ileri sürecektir (Belli M. , 1971: 217).

Anti-emperyalist tavır Türkiye'de sosyalist hareketin ayrılmaz bir parçasıdır. Diğer bir deyişle anti-emperyalist mücadele ile sosyalist mücadele birdir ve beraber yürütülür. Bu anti-emperyalist tavrın bağımsızlıkçı dış politika jargonuyla desteklenmesi ortaya milli bir anti-emperyalizm çıkaracaktır. Bu süreçte yerli burjuvaziye anti-emperyalist mücadeleye kazanmak için anti-emperyalizm ile sosyalizmi birbirinden ayırmak yanlış bir tavidir. Çünkü yerli burjuvazi özellikleri dolayısıyla genel itibariyle emperyalizmle uzlaşa içerisindedir. Emperyalizm de hiç değilse onlara zarar vermemeye özen göstermektedir. Dolayısıyla yerli burjuvazi

ancak sosyalist iktidarın ilk dönemlerinde bir müttefik olabilir ve bundan dolayı anti-emperyalizmle sosyalist mücadele birbirinden ayrılmamalıdır.

Emek grubuna göre bağımsızlık sosyalist dış politikanın da esasıdır. "Milletlerarası ilişkilerde Türkiye iki büyük devletin etrafında örgütlenmiş bloklardan birine ya da ötekine yamanmak arasında bir tercih yapmak zorunluluğunda değildir" (Emek, 1969). Bununla birlikte bu durum milletlerarası sorunlarda tarafsız kalmak anlamına da gelmemektedir. Taraflar arasında tercih yapılırken uyulacak temel kıtas ise emperyalizmin yıkılması, sosyalizmin dünya çapında gelişmesidir.

Bu yaklaşım esasen toplamı sıfır eden bir denklemdir, diğer bir deyişle bir şey söylememektedir. Zira bu yaklaşım bağımsız bir dış politika isterken sorunlara taraf olma durumundan da bahsetmektedir. Peki sorunlara taraf olduğunda taraf olma kıtası ne olacaktır. Sosyalizmin dünya çapında gelişmesi bir kıtas olarak konduğunda Doğu Bloku'nun savunduğu bir meselede eleştirel olmak mümkün olabilir mi? 1968 Prag Olayları karşısında *Emek* grubunun tavrı Bağımsız dış politika söylemi etrafındaki edebiyatın tutarsızlığını da bir biçimde ortaya koymaktadır denilebilir.

Derginin sosyalizmi anlamlandırma biçimindeki bulanıklık yazının son kısmında çok daha net bir biçimde görülmektedir. Şöyle sonuçlanıyor yazı:

"Sosyalizm için mücadele aynı zamanda demokrasi için mücadeledir
Sosyalizm için mücadele aynı zamanda bağımsızlık için mücadeledir
Sosyalizm için mücadele aynı zamanda kalkınma için mücadeledir.
Yaşasın sosyalist mücadelenin zaferi." (Emek, 1969: 8-11).

Sosyalizmin demokrasi, bağımsızlık ve kalkınma ile eşitlenmiş olmasına dikkat edilmelidir.

NATO karşıtlığı dönemin sosyalist soluna yaygın bir yaklaşım durumundadır. Bu yaklaşımda anti-amerikancılık, anti-emperyalizm gibi unsurların yanı sıra NATO'nun Türkiye'nin bir sömürge ülke ya da emperyalizmin saldırısı altında bir ülke olarak gösterilmesini kolaylaştırması ve buna zemin hazırlaması da etkilidir. Örneğin Özgüden ABD'nin Türkiye'yi 50 bin Amerikan askeriyle işgal ettiğini savunurken (Özgüden, 1967c: 3) Yaşar Kemal yine aynı dolayımلاً Türkiye'nin Amerika'nın sömürgesi olduğunu ileri sürecek ve Türk halkının bir ölüm kalım savaşı içerisinde olduğunu savunacaktır (Yaşar Kemal, 1967a: 6).

Dolayısıyla Özgüden'e göre NATO'ya hayır diyemeyenler Türkiye'nin tarihine 1919 mandacılarınınkinden de ağır bir mahkûmiyet ilamı ile geçeceklerdir (Özgüden, 1967j: 3).

NATO karşıtlığında Fransa Cumhurbaşkanı de Gaulle'ün dış politikasına yapılan vurgu bağımsız dış politika çağrısındaki milliyetçi tonu göstermesi bakımından güzel bir örnektir. Türkiye'nin NATO'dan ayrılması gerektiği de Gaulle Fransası gibi ülkelerde de NATO karşıtı eğilim referans gösterilerek dile getirilmektedir (Fontaine, 1966: 11). Bu çerçevede dönemin Fransa Cumhurbaşkanı de Gaulle'ün milliyetçi dış politikasının ve NATO'ya dönük politikalarının büyük bir ilgi ve heyecanla takip edildiği söylenebilir. Çünkü NATO karşıtı olmak sosyalist olmanın da şartlarındandır (Özgüden, 1968d: 3). de Gaulle elbette sosyalist değildir ancak Türk sosyalistlerine göre gerçek milliyetçiler yani NATO karşıtları da bu dönemde sosyalizmin muarızı değildir.

Karşıtlığın bir boyutunu da Türkiye'nin geri kalmış bir ülke olması oluşturmaktadır. F. Naci'ye göre Türkiye gibi hızlı kalkınma mecburiyetinde olan bir ülkede bütçenin %21'inin savunma harcamalarına ayrılması yersizdir. Bu yaklaşım ülkenin dış yardıma bağımlılığını da kronikleştirmektedir. Bu sebeple Türkiye NATO'dan ayrılmalı, askerî harcamalarını kısmalı, asker sayısını azaltmalı ve savunma sanayiinin gelişimine yönelmelidir (Fethi Naci, 1967d: 7).

Bu duruma temas eden bir başka isim İffet Aslan Türk aydınının bu vesileyle yeni yeni farkına vardığı NATO derdinden diğer üyelerin de kurtulmak istediğini düşünmektedir. Bununla birlikte Aslan diğer üyeler NATO'dan bir beklentiye sahip değilken Türkiye'nin sürekli beklenti içerisinde olduğunu ileri sürmektedir (Aslan, 1966: 16). Aslan'a göre NATO Türkiye'nin harp sanayiinin çöküşünü hazırlamıştır.

“NATO, ikili anlaşmalar, yabancı üsler konularını son derece açık ve kesin bir şekilde TİP ortaya koymuş ve halka duyurmuştur. Milli bağımsızlık mücadelesini TİP başlatmış, anti-emperyalist mücadelenin Amerika'ya karşı bir mücadele olduğunu TİP açıklamıştır. TİP'nin varlığı ve gelişmesi bütün demokratik, anti-emperyalist akımların mücadelelerinin sürdürülmesinin garantisidir. TİP ortadan kalkacak olsa, bugünkü sınırlı demokratik özgürlükler, haklar dahi ortadan kalkacaktır ve Türkiye bir daha ne zaman ışıyacağı belli olmayan (ışıyacağı muhakkak olmakla beraber) bir karanlığa gömülecektir.” (Boran, 1969d: 2-3).

Aslan'ın yaklaşımındaki Millî Mücadele vurgusu, anti-emperyalizmle demokrasinin eşleştirilmiş olması gibi hususlara hassaten dikkat edilmelidir. Fethi Naci ve Aslan'ın yaklaşımlarında çok daha dikkat çekici olan husus ise NATO'ya "Türkiye'nin işgal altında olduğu" gibi pejoratif bir argümanla değil NATO'nun Türk milli savunma sanayiini yok ettiği gibi teorik anlamda oldukça realist bir perspektiften ve milliyetçi bir refleksle karşı olmalarıdır.¹⁸⁹

Türkiye'nin NATO'ya neden ve nasıl girdiği, NATO ittifakı içerisindeki rolü üzerine yürütülen tartışmalar Türkiye'nin emperyalizmle ilişkisinin muhtevasının tanımlanması açısından da önemlidir.

Aydınlık ve Türk Solu dergileri adına (Aydınlık-Türk Solu, 1969: 242-245) yayınlanan bir yazıda Türkiye'nin NATO'ya girmesi şu şekilde açıklanmaktadır:

“İkinci Dünya Savaşı yıllarından itibaren Türkiye'nin kaderini ele geçiren Mustafa Kemal'in tam bağımsızlık ilkesini rafa kaldıran işbirlikçi sermayedarlar ve feodal mütegalibenin dünya tekelleriyle birlikte kurdukları iç sömürü düzenini yeterli güvenceye sahip görmemeleri nedeniyle ısrarla istemeleri üzerine Türkiye NATO'ya girmiştir. Pençesine geçirdiği Türkiye'de NATO bir yandan dünya tekelleri ile yerli işbirlikçilerinin içerideki sömürücülerini korumakta bu niteliğiyle içeriye dönük ve Türkiye halkının devrimci hareketine karşı bulunmakta, öte yandan Türkiye'nin dünya güçler dengesinde önemli bir ağırlığı olan siyasi, iktisadi, askeri, stratejik varlığını dünya emperyalist sisteminin saldırgan yayılma siyasetine alet etmektedir.”

Metin, NATO üyeliğinin Türkiye'nin bağımsızlığını zedelediği kanaatinden hareket etmektedir. Bu noktada Fransa'yı NATO'nun esasen askerî kanadından ayıran General De Gaulle'den bir emperyalist olarak bahsetmekle birlikte Fransa'nın bağımsızlığıyla bağdaşmadığı gerekçesiyle ülkesini NATO'dan çıkarmasını olumlu bulmaktadır. Yazının bitiş cümlesi ilgi çekicidir (Aydınlık-Türk Solu, 1969: 242-245):

“Kahrolsun emperyalizm, kahrolsun NATO!
Yaşasın Mustafa Kemal'in <<istiklal-i tam>> ilkesi için mücadele.”

Sadun Aren'e göre Türkiye NATO'ya yalvar yakar girmiştir, ülkesine yabancı sermayeyi de kendisi davet etmiştir. Burjuva sınıfın hâkim olduğu iktidarın

¹⁸⁹ Avcıoğlu da devletin NATO dolayısıyla yaptığı savunma harcamalarını ve güçlü savunma = çok sayıda asker anlayışı dolayısıyla yüksek sayıda asker beslenmesini devletin verimsiz harcamaları olarak değerlendirmektedir (Avcıoğlu, 1987b: 1001).

bu kararları almasında Aren'e göre şaşılacak bir durum yoktur. Dolayısıyla yerli burjuvaziyle mücadele aynı zamanda emperyalizmle mücadele de demektir. Bundan dolayı emperyalizm ve onun yerli ortakları gibi bir ifade yanlıştır. Doğru ifade yerli burjuvazi ve onların ortağı emperyalizm olmalıdır. Bu çerçevede de emperyalizmle mücadele doğrudan doğruya ya iktidara geçilirken ya da iktidara geçildikten sonra yapılır. Çünkü o zaman artık emperyalizmin yurt içinde bir hamisi kalmamış olacaktır (iktidardan burjuvalar uzaklaştırılmış olacağı için). Bu da emperyalizm kovulmadan sosyalist devrim yapılamaz sözünün yanlışlığını göstermektedir. Yani emperyalizm ancak ve ancak sosyalist devrimle birlikte ya da sosyalist devrimden sonra kovulabilir (Aren, 1970: 2-4).

Mümtaz Soysal, Türkiye'nin Stalin döneminde gerçekleşen istekler karşısında bir savunma refleksi olarak NATO'ya yaklaşmayı anlaşılabilir bulmakla birlikte 1965'in dünyasında "tuluat tiyatrolarında alay konusu haline gelen NATO'ya CENTO'ya bağlıyız" anlayışının değişmesi gerektiğini düşünmektedir (Soysal M., 1965: 3). Soysal, Türkiye'nin Sovyetler'in uluslararası politikaya bakışındaki değişimin ve kapitalist dünyanın çöküş emareleri verdiğinin üzerinde durarak Türkiye'nin on-onbeş yıl önceki gözlüklerle dış politikayı oluşturmasının yanlış olacağı üzerinde de durmaktadır. Bu çerçevede, Soysal, eskimiş ve anlamını yitirmiş olan NATO'dan Türkiye'nin ayrılması gerektiği görüşünü ileri sürmektedir.

Diğer taraftan Avcıoğlu Sovyet isteklerini geçerli bir sebep olarak kabul etmemektedir. Avcıoğlu'na göre Amerika Türkiye'yi Stalin'in şantajlarından korumuş değildir. Aksine Boğazları Yalta ve Postdam'da Rusya'ya "peşkeş çeken" Amerika ve İngiltere'dir (Avcıoğlu, 1966b: 3). Bugün ABD açısından bir Rus tehdidi değil millî kurtuluş hareketleri tehdidi söz konusudur. Türkiye açısından ise bir Rus tehdidi artık kesinlikle söz konusu değildir. Bir Rus tehdidi olduğu farzedilse bile Johnson Mektubu ile ortada ittifak namına bir şey kalmamıştır. Çin tehdidi karşısında Hindistan'ın yardımına koşan ABD, Hindistan saldırısı karşısında müttefiki Pakistan'ın yardımına koşmamıştır. Avcıoğlu bu örnekle ABD açısından tarafsız ülkelerin müttefiklerinden daha çok önem arzettiğini anlatmaya çalışır gibidir.

Türkiye'nin NATO dolayısıyla işgal altında olduğu ve yeniden bir Millî Mücadele'nin yürütülmesi gerektiği yönündeki jargonun ağırlaştığı bir dönemde 6. Filo'nun Türkiye'ye gelmesi söylemin rengini koyultacak, Kemalizmin anti-

emperyalist olarak tanımlanan biçimiyle kurulan irtibata yapılan vurguyu arttıracaktır. Altıncı Filo'nun Türkiye'ye gelişi sosyalist çevrelerde M. Kemal ve Millî Mücadele üzerinden dillendirilen milliyetçi bir yükselişi de beraberinde getirecektir. *Ant* dergisinin Altıncı Filo'nun İzmir'e gelişini "Mustafa Kemal'e İhanet" manşetiyle kapaktan vermesi örneklerden bir tanesidir.

Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeler ve NATO'nun sürece yaklaşımının da NATO karşıtlığının NATO nefretine dönüşmesinde etkili olduğu söylenebilir. Kıbrıs'ta NATO dolayısıyla bir çözümün söz konusu olabileceğini ifade eden Makarios'un açıklaması dolayısıyla Makarios'un bağımsız Kıbrıs tezinin desteklenmesini savunan çevrelerde de dahil olmak üzere bir eleştiri belirecektir. Bu oldukça ilginç bir ayrıntıdır çünkü Makarios özellikle 1967 sonrası dönemde Kıbrıs'ta demokratik güçlerin temsilcisi olarak değerlendirilmeye ve Kıbrıs adasında yaşanan olayların sorumluluğu tamamen Grivas'a yüklenmeye başlamıştır¹⁹⁰ (*Ant*, 1967f: 12). Hüseyin Baş Makarios'un yaklaşımının Türkiye'ye NATO eliyle yeni bir komplo hazırlandığını gösterdiğini ileri sürecektir (Baş, 1967a: 13). Makarios'a dönük bu hayırhah tutum Makarios'un Bağlantısızlar Hareketi'nin aktif bir üyesi olmasından kaynaklanıyor gibidir. SSCB'nin adada Makarios'u desteklediği ve Türkiye ile Makarios'un zıt kutuplara düştüğü 1960'lı yılların sonunda özellikle TKP'de ve sosyalist kesimlerin bir bölümünde Kıbrıs dolayısıyla yaşanacak savrulmanın ön belirtilerinin bu bağlamda ortaya çıktığı söylenebilir.

Bu çerçevede Türkiye'de NATO karşıtlığının yükselmesinin 2 önemli sebebinden bahsedilebilir. İlki Johnson Mektubu ile başlayıp Vance Planı ile devam eden süreçtir. İkinci olarak ise 6. Filo'nun Türkiye ziyareti gösterilebilir. Türkiye'de sosyalist çevrelerde zaten ajitatif bir biçimde kullanılan işgal altında olunma söylemi 6. Filo eylemi ile zirve yapacaktır. Tektaş Ağaoğlu'na göre 6. Filo Eylemlerinde öğrencilerin gösterdikleri tepki milli bilincin ilk uyarmasıdır ve "Amerikalı gavurun her dilediği yere elini kolunu sallayarak giremeyeceğini göstermiştir" (Ağaoğlu, 1968: 6).

¹⁹⁰ Türkiye'nin Makarios'u desteklemesi gerektiğini ortaya koyan bir başka yazı için: (Özgüden, 1967k). Sevim Belli de hatıratında Makarios'u olumlamaktadır: (Belli S. , 2006: 671-672)

1.3.1.2. Kıbrıs

Kıbrıs'ın bir sorun olarak belirmesi İngiltere'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında, savaş öncesinde doğrudan kontrol ettiği bölgelerden çekilme yönünde bir politika izlemeye başlaması sonrasında olmuştur. Bu çerçevede İngiltere Kıbrıs'ta da bir özerk yönetim oluşturmak için girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimler 1947 Lord Winster Planı, 1948 Jackson Planı, 1955 MacMillan Planı, 1955 Hardinge Planları, 1956 Radcliff Planı ve 1958 Spaak Planı ile mütecessim bir hâl almıştır (Gazioğlu, 1960: 150). Yukarıda zikredilen planların tamamının ortak özelliği özerk bir Kıbrıs'ın oluşmasını öngörüyor olmalarıydı ancak bu planlar Kıbrıslı Rumlar tarafından "enosis"i engellediği gerekçesiyle kabul görmedi (Bozkurt, 2001: 13).

Diğer taraftan Kıbrıslı Rumlar'ın enosis yönündeki çabaları Yunanistan'da da karşılık bulmuş, bunun neticesinde Yunanistan'ın Birleşmiş Milletler'deki daimî temsilcisi 16 Ağustos 1954 günü Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne başvurarak Kıbrıs adasına BM Şartında öngörülen self-determinasyon ilkesinin uygulanmasını istemiştir. Kıbrıs Sorunu 26 Eylül 1954'te BM'nin Siyasi Komisyonuna havale edilmiş; Aralık 1954'te konuyu gündemine alan Komisyon meselenin Genel Kurul'da görüşülmemesine karar vermiştir. İngiltere tarafından toplanan Londra Konferansı ile birlikte Türkiye de sürecin içerisine girecektir (Çelik, 1969: 186-187).

Türkiye'nin ilk önceleri Kıbrıs'ı bir sorun olarak değerlendirmedeği ifade edilebilir. Hatta Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak parlamentoda gerçekleştirdiği bir konuşmasında Kıbrıs'ın bir sorun olarak neden bu kadar güncelleştirildiğini anlamadığını ifade edecektir (Bağcı, 2001: 103-104). Ancak sorunun İngiltere tarafından uluslararasılaştırılması ile iç kamuoyundan hükümete yönelen baskı Türkiye'nin de soruna müdahil olmasını beraberinde getirmiştir. Türkiye'nin soruna müdahil olmasında adadaki statükonun Yunanistan lehine değiştirilmesi riskinin belirmesi etkili olmuştur (Bağcı, 2001: 103).

İngiltere tarafından önerilen planların reddedilmesi ile Adadaki Rum toplumu tarafından şiddetin tırmandırılması eş zamanlı bir biçimde gerçekleşmiştir. Adada durumun ağırlaşması üzerine İngiltere girişimlerini yoğunlaştırmış ve 11 Şubat 1959 tarihinde Zurich Antlaşmasının ve 19 Şubat 1959'da Londra Antlaşmasının

imzalanmasını sağlamıştır (Sezer & Terzioğlu, 2004: 339). Bu anlaşmaları takiben de Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurucu Antlaşması 1960 yılında imzalanmıştır.

Bununla birlikte imzalanan Antlaşmaların Kıbrıs'ta istikrarı temin ettiğini söylemek oldukça güçtür. Bu durumun en önemli sebeplerinden birisi Kıbrıslı Rumların temsilcisi olan Makarios'un adadaki Türkleri Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurucu unsurlarından birisi olarak değil adadaki bir azınlık olarak görmesi ve bu çerçevede Kıbrıslı Türklere anayasa ile öngörülmüş haklarını kullanmada sorunlar yaratmaya başlamasıdır. Ayrı Türk belediyeleri kurulması, devlet görevlerinde Türk unsurun %30'luk bir yoğunlukta olması gerekliliği, Türk Cumhurbaşkanı yardımcısının veto hakkını kullanması gibi çok sayıda anayasal hakkın kullanılması Makarios tarafından engellenmeye çalışılmıştır.

Bu kapsamda Makarios 30 Kasım 1963'te Anayasanın 13.maddesinin değiştirilmesi için teklifini garantör devletlere ve İngiltere'ye iletmıştır (Bilge, 1969: 400-403), (Fırat M. M., 1997: 123-125). Makarios'un teklifinin adadaki Türk unsurunu azınlık olarak konumlandırması 1960-63 arası dönemde Kıbrıs'ta yaşanan siyasal istikrarsızlığın amacını da gösterir niteliktedir. Makarios'un değişiklik teklifinin kabul edilmemesi üzerine Rumlar tarafından adada tedhiş faaliyetleri başlamış; 21 Aralık 1963'te tarihe Kanlı Noel olarak geçen hadise gerçekleşmiştir. Kanlı Noel'de yaşanan katliamlar dolayısıyla Türk unsur yaşadığı yerleri terk etmek mecburiyetinde kalmış; adanın %3'ünde, iletişim imkanlarından yoksun bir biçimde varlığını devam ettirmeye gayret etmiştir. Yaşanan şiddet olaylarından sonra güvenliği sağlama amacıyla Lefkoşa "Yeşil Hat" olarak adlandırılan bir sınırla ikiye ayrılmıştır (Bulunç, 2004: 155).

1 Ocak 1964 tarihinde Makarios 1959 ve 1960 tarihli Kıbrıs Cumhuriyeti'ni oluşturan Antlaşmaları tek taraflı feshettiğini açıklamıştır. Bu açıklama üzerine Türkiye BM Güvenlik Konseyi'ne başvurmuş; BM Güvenlik Konseyi de 4 Mart 1964 tarih ve 186 sayılı kararı ile Kıbrıs Adasına bir BM Barış Gücü konuşlandırılmasını karara bağlamıştır (UN Security Council Resolution, 1964). 186 Sayılı kararın Birleşmiş Milletler'in Kıbrıs Sorunu dolayısıyla aktif rol almayı denediği iki karardan birisi olarak değerlendirilebilir (Gürün, 1995: 70-71).

1959 yılında Kıbrıs esasen BM Antlaşması'nın 73.maddesi uyarınca İngiltere'nin egemenliğinde Özerk Olmayan Ülke (non-self governing territory) statüsündedir. Bu statü aslında BM'nin üzerine inşa edildiği prensiplerden birisi self-

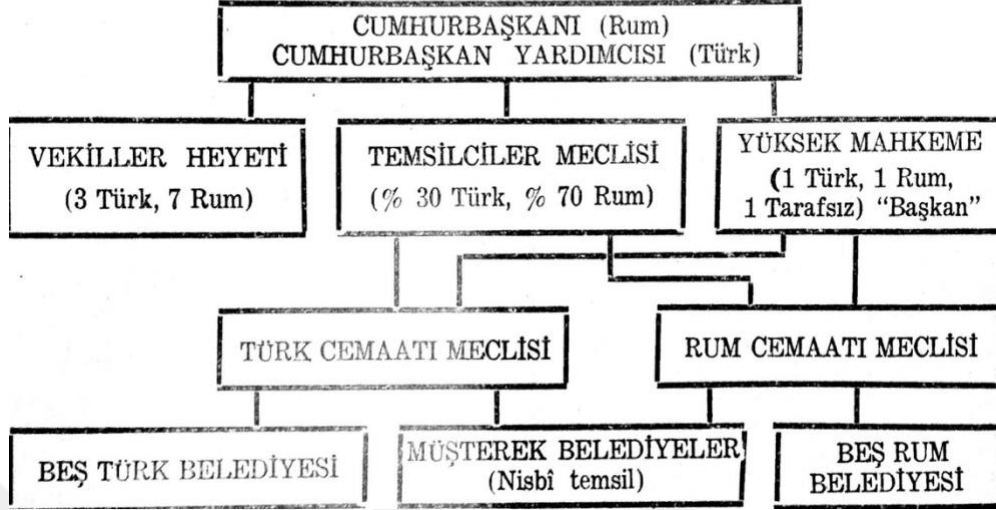
determinasyon hakkının bir neticesidir ancak söz konusu 73.madde Yöneten Devlet'e, yani Kıbrıs meselesinde İngiltere'ye, Özerk Olmayan Ülke'ye bağımsızlık verme zorunluluğunu içermemektedir (Özersay, 2009: 7). Bununla birlikte yukarıda da ayrıntılı olarak aktarıldığı üzere İngiltere 1958 yılına kadar Kıbrıs'ta özerk bir idarenin oluşması için çeşitli girişimlerde bulunmuştur.

Yunanistan'ın ilk başlarda Kıbrıs'a ilişkin tezi enosistir yani adanın Yunanistan'a bağlanmasıdır ancak İngiltere bu yaklaşımı benimsememiştir. İngiltere'nin bu yaklaşımı benimsememesinin yanı sıra adadaki soruna Türkiye'yi de müdahil etmesi Yunanistan'ı yavaş yavaş özerk bir Kıbrıs devleti fikrine doğru yöneltmiş gözükmektedir. Bu çerçevede Yunan ve Türk tarafları New York'ta başlayan görüşmeleri Zürih'te bir aşamaya getirmişler ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Temel Yapısı, Garanti Antlaşması, Yunanistan-Türkiye ve Kıbrıs Cumhuriyeti Arasında İttifak Antlaşmasını düzenleyen üç belgeyi kabul etmişlerdir (Toluner, 1977: 507-532).

Zürih Antlaşmaları olarak bilinen bu belgeler Türk ve Rum tarafının temsilcilerinin de bilgisine sunulmuş; 19 Şubat 1959'da birkaç belgenin de eklenmesiyle aynen kabul edilmiş ve Londra Antlaşmaları adını almıştır (Toluner, 1977: 87).

İmzalanan belgeler neticesinde oluşan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin devlet örgütlenmesi aşağıdaki tablodaki gibi özetlenebilir (Özler, 1959: 43):

KIBRIS CUMHURİYETİ
HÜKÜMET MEKANİZMASI ŞEMASI

Makarios'un Anayasa değişikliğini tek başına uygulamaya koymaya çalışması üzerine adada tırmanan şiddet ortamı Türkiye'deki kamuoyunda ciddi bir hassasiyet meydana getirmişti. Özellikle Kanlı Noel'de yaşananlar büyük tepki yaratmıştı. Bu gelişmeler üzerine Türk hükümeti Kıbrıs'a askerî bir müdahalede bulunma seçeneğini gündemine aldı. Fırat, o dönem Başbakan olan ismet İnönü'nün Talat Aydemir'in darbe girişimlerinin orduda yarattığı kırılma ve askerî teçhizat eksikliği sebebiyle müdahaleden yana olmadığını ileri sürmektedir (Fırat M. , 2008: 726).

Buna rağmen müdahale yönünde karar çıkınca Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in muhalefetine rağmen ABD'nin haberdar edilmesi kararlaştırılmıştır. ABD Başkanı Lyndon Johnson'ın adıyla anılan Johnson Mektubu Türkiye açısından ciddi bir hayal kırıklığı meydana getirmiştir (Uslu, 2000: 101-110). Johnson özet olarak Türkiye'nin adaya müdahalesinden taraftar olmadıklarını; yine de müdahale gerçekleştirilecekse bu müdahalede NATO'ya ait ekipmanların kullanılmayacağını Türk hükümetine iletmiştir. Neticede müdahalenin gerçekleşmesi önlenmiştir (Fırat M. M., 1997: 130-133), (Sönmezoğlu, 1995: 7-20).

Bununla birlikte adadaki gerginlik sona ermemiştir. Makarios yönetimi, Grivas komutasındaki birlikleri Kıbrıs'taki Türk toplumunun Anadolu'dan silah tedarikini gerçekleştirmede üs olarak kullandığını düşündüğü Erenköy'ü abluka

altına almakla görevlendirilmiştir. Türk unsurla Grivas komutasındaki kuvvetler arasında çatışmaların başlaması üzerine Türkiye BM ve NATO'ya başvurarak önlem alınmasını istedi. Kuşatmanın devam etmesi üzerine ise 8-9 Ağustos'ta 64 Türk Jeti bombardımana başladı. Konu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin gündemine tekrar geldi ve Konsey ateşkes çağrısında bulundu (Fırat M. M., 1997: 128-129). Makarios ateşkesi kabul ettiğini, ablukayı kaldıracağını ilan edince Kıbrıs'taki kriz sıcak savaşa varmadan sona ermiş oldu.

Türkiye'nin 1964 Kıbrıs Müdahalesi uluslararası hukukta Savaş Varmayan Zorlama olarak nitelenmektedir. Bu zorlama yollarını kuvvet kullanma içerenler ve kuvvet kullanma içermeyenler olarak ikiye ayırmak mümkündür. 1964 Kıbrıs Müdahalesi örneği ikinci yolu yani kuvvet kullanımını içeren yolu işaret etmektedir. Bu yola başvurulması için haksız bir eylemin, uluslararası hukuka aykırı bir eylemin varlığı gereklidir. Bu yola başvuran devlet de bu haksız eyleme karşı haksız bir eylemle cevap vermektedir ancak birinci haksız eylem ikincisini meşrulaştırmaktadır. Esasen fiilen kuvvet kullanmanın uluslararası hukuka aykırı olduğu kabul edilmesine rağmen bazı durumlarda hukuka uygun hale geldiği ileri sürülmektedir.

1967'de Türkiye, Geçitkale ve Boğaziçi Köylerine gerçekleştirilen saldırıların ardından bir kez daha Kıbrıs adasına müdahale kararı aldı. Kararın uygulamaya konulması için askerî elitlerle gerçekleştirilen toplantılarda ise başka bir sorunla karşılaşıldı. Türkiye'nin çıkarma gerçekleştirecek askerî ekipmanları yoktu. Bu gelişme Türkiye'yi tekrar diplomatik süreçlere yöneltti (Fırat M. M., 1997: 221-228). Bu esnada Yunanistan'da Albaylar Cuntası da yönetimi eline almıştı. Cunta yönetiminin Kıbrıs'ta enosisi gerçekleştirme yönündeki perspektifi Makarios'un perspektifi ile çelilmeye başlamıştı.

Makarios hem devlet başkanlığının avantajları dolayısıyla hem de Albaylar cuntasının uluslararası platformda güç yitirmiş olması dolayısıyla enosisten bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti fikrine yönelmişti. Kıbrıs'ta sorunu çözmek için Makarios'un yok edilmesinin yeterli olacağını düşünen Yunanistan yönetimi Makarios'a karşı suikastler de dahil olmak üzere her türlü yolu denedi ancak başarılı olamadı. Bu başarısızlığın arkasında Cunta rejiminin prestij kaybına paralel olarak Makarios'un bu rejime muhalefetine yarattığı prestij de etkili oluyordu.

1973'te Papadopoulos yönetimini zayıf bularak bir darbe daha gerçekleştiren General Yoannides'in de Makarios'a bakışı benzer biçimdeydi. Yoannides yönetimi Yunanistan'da da kendisine prestij sağlayacak enosisin gerçekleşmesi önündeki tek engel olarak gördüğü Makarios yönetimini ortadan kaldırmaya karar verdi. Bu çerçevede 15 Temmuz 1964'te Milli Muhafız Birliği'ne bağlı askerler Makarios'un başkanlık sarayını bombaladılar ve bombardımanda Makarios'un öldüğünü duyurdular. Makarios'un yerine EOKA¹⁹¹ üyesi Nikos Samson'un devlet başkanı olduğu ve Kıbrıs Hellen Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilân edildi. Bunun üzerine Türkiye adaya iki aşamalı bir harekât gerçekleştirdi ve toprak dağılımı, siyasi durum açısından ortaya bugünkü görüntü çıktı.

Kıbrıs meselesi Türkiye'de 1960'lı yılların en önemli tartışma konusu durumundadır. Türkiye'nin adaya müdahale girişimleri, bu girişimlerin engellenmesi, adada yaşanan karışıklıklar gibi durumlar Türkiye'de milliyetçiliğin genel anlamda yükselmesine sebep olmuştur. Bu yükselişten sosyalist aydının da etkilendiği söylenebilir. Ancak bu etkilenmenin dönemin sonuna doğru farklı bir noktaya savrulacağı söylenmelidir. Yine de ilk dönemlerde neredeyse tüm kesimlerde Kıbrıs meselesine ciddi bir ilgi söz konusudur ve konu bağımsızlıkçılık, milli çıkar gibi kavramlar etrafında ele alınmaktadır. Örneğin Konur'a göre Kıbrıs olaylarının sebebi Türkiye'deki siyasetçilerin bağımsızlıkçı olmamalarıdır (Konur, 1964a: 13-14).¹⁹² Bu yaklaşım tüm milliyetçileri bir çatı altında toplanmaya çağırmaya varacaktır. Abidin Dino Yunanistan'daki gelişmeleri eleştiren *Türkeş* ve Bölükbaş'ın ilercici aydınlarla birlik olmaya davet edecektir (Dino, 1967. 12-13).¹⁹³ Kıbrıs meselesinde milliyetçi kanadın temsilcisi Rauf Denktaş ise *Ant* dergisinde "Pazarlıkçıların ve İşbirlikçilerin Kâbusu" şeklinde selamlanacaktır (Ant, 1967j: 6).

Kıbrıs meselesi ABD ve Transatlantik ilişkilerin sorgulanmasında kilit bir role sahiptir. NATO'nun bir savunma örgütü olarak sorgulanmaya başlamasında

¹⁹¹ Ethniki Organosis Kyprion Agoniston: Kıbrıslıların Millî Mücadele Örgütü), Kıbrıs Rumlarının Kıbrıs'ta kurduğu silahlı bir örgüttür. **EOKA** Kıbrıs Rumlarının Enosis amacını gerçekleştirmeyi hızlandırmak için Birleşik Krallık idaresine karşı kurulmuştur.

¹⁹² Bu minvalde birkaç yazı: (Yaşar Kemal, 1967f: 11)

¹⁹³ Bu durum sadece bir grup sosyalist aydında rastlanan bir tutum değildir. Darbenin ardından MBK içerisinde 14'ler Grubu belirlediğinde eski tüfek komünistlerden Erdoğan Berktaş da Doğan Özgüden'e *Türkeş*'i destekleyen bir gazete çıkarma fikrinden bahsetmiştir. *Türkeş*'in de bu dönem sosyalist solla ilişkilerinin enteresan olduğu söylenebilir. O dönem sosyalist düşünceye fazlasıyla angaje olmuş olan Akşam gazetesini ziyaret eden *Türkeş*'in kendi fikirlerinin sosyalizmle uyum içerisinde olduğunu göstermeye çalıştığı o dönem Akşam gazetesinin Genel Yayın Yönetmenliği'ni yapan Doğan Özgüden tarafından iddia edilmektedir (Özgüden, 2010: 304 ve 372-373).

Türk askerî varlıklarının Kıbrıs'a müdahalesine izin verilmemesi etkili olmuştur. Doğan Avcıoğlu Kıbrıs olaylarının Türkiye'nin bir yarı-sömürge ülke haline dönüştüğünü, bir peyk halini aldığını göstermesinden dem vurmaktadır (Avcıoğlu, 1964a: 3). Bu durum sadece Avcıoğlu'nda gözlenen bir durum değildir. 1965'te Senatör Sadi Kocaş bir soru önergesi vererek Türkiye'deki Amerikan üsleri hakkında bilgi talebinde bulunmuştur. Yön dergisinde bu olay Amerikalı senatörlerin haberdar olduğu ancak Türk parlamenterlerin habersiz oldukları üsler hakkında bilgi sahibi olma vesilesi olacağı biçiminde yorumlanmıştır (Yön, 1965c: 4).

Diğer taraftan Hindistan'ın Keşmir'e saldırması karşısında sessiz kalan CENTO da sosyalistler tarafından eleştirilmiştir. Hem NATO hem de CENTO karşılıklı çıkarların savunulması ilkesine dayalı uluslararası örgütler olarak değil sadece ABD ve İngiltere'nin çıkarlarını savunma amacıyla kurulmuş örgütler olarak değerlendirilme eğiliminde olunmuştur (Mehmed Kemal, 1965: 7).

Yön dergisinin 143.sayısında BM'deki Kıbrıs oylamasında tarafsız kalan NATO müttefiklerinin yaklaşımlarını kapaktan "NATO İhaneti" şeklinde vermesi, konuyu değerlendirdiği haber-kritik bölümünün başlığının "Anglosakson İhaneti" olması Kıbrıs meselesinin sosyalist aydının zihin dünyasını nasıl şekillendirdiği konusunda önemli göstergelerden birisi olarak ele alınabilir. Bu yaklaşım düşüncede de batı karşıtlığının biçimlenmesini beraberinde getirecektir.

Gözükün o ki İngiltere ve ABD'nin Kıbrıs konusunda Yunanistan'a destek verdiği fikri oldukça yaygındır. Bu çerçevede Türkiye'nin doğu blokuna yönelmesi gereği üzerinde durulmaktadır. Batı bloku ile de Doğu bloku ile de görüşebiliyor olmak "şahsiyetli dış politika" olarak nitelenmektedir. Bu çerçevede Türkiye'nin ABD yedeğinde bir dış politika izlemesinin Kıbrıs'ın elden gitmesiyle neticeleneceği endişesi hakimdir. Dahası ABD ve NATO'nun davranışları dolayısıyla ciddi bir hayal kırıklığının söz konusu olduğu gözlenmektedir. Örneğin Türkiye'nin ihtiyaç duyması durumunda jet yakıtını ABD veya NATO'dan değil de İran'dan sağlayacağından bahseden İlhan Selçuk bu durumu "içine düşülen çaprazın mantıksızlığı" olarak değerlendirmektedir (Selçuk, 1965a: 3). Avcıoğlu ise tavrını daha net bir biçimde ortaya koymaktadır. Tek taraflı işleyen tüm askerî anlaşmalardan Türkiye çekilmelidir (Avcıoğlu, 1965a: 8-10). İma edilenin NATO ve CENTO olduğu açıktır.

1965 yılının ilk aylarında Kıbrıs'ta siyasal süreçlerin hareketlenmesi *Yön* dergisinin de ilgisini Kıbrıs'a odaklamasını beraberinde getirmiştir. Derginin 26 Mart 1965 tarihli 104.sayısı "Buhran?" başlığıyla yayınlanmış ve iç kısımda Kıbrıs'ta Anglo-sakson dünyanın enosis fikrine yakın olduğu; adada Türklere yöneltilmiş Rus silahından çok Anglo-sakson silahı bulunduğu iddia edilmiştir. Bu haber-kritiğe göre Anglo-sakson ülkeleri Ortadoğu petrollerini güvence altına alabilmek maksadıyla adada enosis fikrine yatkındır. *Yön*'e göre ise bu sorun nihayetinde diplomasi masasında çözüleceği için Türkiye'nin tek çıkış yolu Bağlantısızların ve Sovyet blokunun desteğini sağlamaktır (Yön, 1965a: 4).

Çamlı'nın Kıbrıs'ta çözüm arayışlarının tıkanması üzerine *Yön*'de yayınlanan bir makalesi sosyalist çevrelerde yaygın görüşün güzel bir özetidir. Çamlı bu makalesinde Grivas ve Makarios'un aynı kefeye konulmasından şikayet etmektedir. Yazara göre Makarios Türk tezi açısından kullanılabilecek bir figürdür çünkü aslında Makarios da enosis tam manasıyla taraftar değildir. Bu yazısında Çamlı ayrıca Türkiye'deki sosyalist aydının "üçüncü dünya"ya yönelmesinin en mühim sebeplerinden birisinden de bahsetmektedir. Çamlı'ya göre Kıbrıs meselesinde çözüm Üçüncü Dünya'nın içindedir. BM artık ABD'nin tek başına idare ettiği bir yer olmaktan çıkmış ve bağımsızlıklarını yeni kazanan ülkelerin ağırlık kazanmaya başladığı bir örgütlenme haline gelmiştir. Üçüncü dünyaya yönelecek Türkiye pekala Kıbrıs meselesini BM düzeni içerisinde çözüme kavuşturabilir. Bu yüzden BM kurumlarına da hesapsızca rest çekilmesine karşıdır (Çamlı, 1965: 7). Yaşar Kemal ise çözümü "Milli bağımsızlık ve Mustafa Kemal politikasına dönüş" olarak tanımlayacaktır (Yaşar Kemal, 1967e).

Derginin 105.sayısının manşeti ise "Kıbrıs'ı Gözden Çıkardık mı?"dır. Bu sayıdaki haber-kritikte de hükümetin Anglo-saksonların suyuna giderek Sovyet blokunu ihmal ettiği, böylelikle Kıbrıs meselesinde destek imkanını kaybettiği üzerinde durulmaktadır. Bülent Ecevit de *Milliyet* gazetesindeki köşesinde Anglo-saksonların Kıbrıs planının ne olduğunu Kıbrıs'ın bağımsız kalmaması gerektiği, Kıbrıs'ın bölünmemesi gerektiği, Türkiye'nin adaya her türlü müdahalesinin Türkiye-Yunanistan arasında bir çatışma riski barındırdığı ve dolayısıyla NATO'nun Doğu kanadını tehlikeye sokacağı dikkate alınarak engellenmesi gerektiği ve Kıbrıs'ı bir bütün olarak NATO alanına dahil edebilmek için yapılması gerekenin Yunanistan'a bağlamak olduğunu düşündükleri şeklinde özetlemektedir

(Ecevit, 1965). Bu yazıya da atıfta bulunan Yön'e göre Kıbrıs meselesinden alınması gereken ders Batı blokuna fazla güvenilmemesi gerektiği ve Türkiye'nin Batı blokuna yaslı dış politikasının onun özerk bir dış politika izlemesini engellediği yönündedir (Yön, 1965b: 4-5). Yön'ün Ahmet Şükrü Esmer'in Ulus gazetesindeki yazısına atıfta katıldığı üzere yapılması gereken Sovyet bloku ile ilişkileri geliştirmek, Kızıl Çin'in uzattığı eli sıkımdır.

Kıbrıs olaylarını bir Yunan ulusçuluğu meselesi olarak değerlendirme eğiliminde olan Niyazi Berkes Yön'de yayınlanan inceleme yazılarıyla İstanbul'daki patrikhaneyi de tartışmaya açmıştır. Ortodoksluğun tarihini anlattığı uzun üç yazının ardından İstanbul'daki Fener-Rum Patriğinin ekümeniklik iddiasının efsaneden öteye geçemeyeceğini belirten Berkes, Kıbrıs'taki ufacık Ortodoks kilisesine dahi söz geçiremeyen, Atina ve Rum kiliselerinin dahi dikkate almadığı ancak Yunan ulusçuluğu açısından kurucu ve önemli olan Patrikhanenin kapatılmasını önermektedir. Patriğin ekümeniklik iddiası halifenin hilafet iddiası gibi tarih olmuştur. Berkes'e göre Lozan Anlaşması Patrikhane'ye kendisini modernleşirmesi yükümlülüğü yüklemiş ancak Patrikhane bu yükümlülüğü yerine getirmemiştir. Tüm bunlar düşünüldüğünde Ortodoks kilisesi patriğinin Diyanet İşleri mevzuatı çerçevesinde küçük kiliselerini teşkilatlandırmaya çağırması önerilmektedir. Berkes'in bir başka önerisi Patrikhanenin Kıbrıs meselesinde bir diplomatik pazarlık unsuru haline dönüştürülmesidir. Berkes'e göre Kıbrıs Kilisesi Başkanı Türklere uluslararası anlaşmalarla tanınan hakları vermemekte direnirse Türkiye'de Lozan'la birlikte Patrikhane'ye verdiği hakları kaldırmalıdır (Berkes, 1964: 10-11). Berkes'in bir süre sonra Yön'de Batı ve Batıcılık eleştirisine başlaması süreci çerçevelemektedir. Türkiye'de sosyalist aydınının Batı eleştirisi anglo-sakson dünyanın Yunanistan'ı yani Millî Mücadelenin ötekisini desteklemesi üzerine yerli ve milli bir tepkidir.

Aybar'ın Mart-Nisan 1964 Kıbrıs olayları dolayısıyla ortaya koyduğu görüşler hayli ilginçtir. Aybar Adada yaşanan sorunun temelinde EOKA'cı milislerin Enosis ısrarı olduğunu ifade ettikten sonra ikinci önemli unsur olarak İngiltere'nin Süveyş'i kaybetmesi sonrasında Kıbrıs'ta bir üs ihtiyacının olmasını göstermektedir. Aybar'a göre Kıbrıslı Rumların 1955'te BM'ye self-determinasyon talebiyle başvurmaları sonrasında zor durumda kalan, adadaki üslerini kaybetme tehlikesiyle karşılaşan İngiltere Kıbrıs'ta tek başına kalmamak için Türkiye'yi de

Kıbrıs meselesine müdahil yapmış, "kolay başarılar peşinde koşan devrik hükümet de bu davete tehalükle koşmuştur." Halbuki Türkiye'nin dış politikasının Misak-ı Milli ışığı altında yürütülmesi gerektir. Aybar'a göre Kurtuluş Savaşı ile anavatanın sınırları mütecanis bir şekilde çizilmiştir, Atatürk bu anavatanın sınırlarını korumak için güçlü bir ordu kurmakla birlikte Yurtta Sulh Dünyada Sulh ilkesini takip etmiştir ve Türkiye'nin sınırları dışında hiçbir hak iddası yoktur, olmamalıdır. Türkiye'nin Kıbrıs dolayısıyla yaşadığı buhran "Kurtuluş Savaşının Misakı Milli'ci politikasından uzaklaşmış olmasının sonucudur." (Aybar, 1964b: 24-25)

Aybar'ın bu cümleleri ciddi bir kritiğe tutulduğunda Misak-ı Milli ile Kurtuluş Savaşı sınırlarının uyuşmadığı; Süveyş Bunalımının Kıbrıs'ın statüsü tartışmalarından sonra ve bir anda patlak verdiği görülecektir. Dahası Aybar'ın Anavatan sınırları dışında hiçbir hak iddiası yoktur şeklindeki iddialı lafı Hatay'ın "Anavatana katılması" hadisesi karşısında derin bir sükût edecektir.

Aybar'ın yukarıdaki cümleleri büyük tepki çekince *Sosyal Adalet*'te ifadeleri tevil edilme yoluna gidilecektir. Dergiye göre Aybar'ın bu cümlelerinden çıkacak sonuç şudur:

"Bu sözlerden şu çıkar ki, Türkiye'deki toplumcu hareket ve onun tek siyasi organı olan Türkiye İşçi Partisi Kıbrıs davasına sahiptir, dış politikada milli menfaatlerimizin her şeyin üstünde tutulmasını savunur ve Batı dünyasına sırt çevirmek niyetinde değildir." (Sosyal Adalet, 1964b).

Ancak Aybar ve TİP'in Kıbrıs konusundaki yaklaşımı ilerleyen dönemde de eleştirilmeye devam edecektir. *Yön*'de başlayan ve sosyalist solda derin çatlaklar oluşmasında büyük pay sahibi olacak TİP Tartışmalarını başlatan yazısında Avcıoğlu'nun TİP'e yönelttiği eleştirilerin başında Kıbrıs konusunda yalpalaması gelmektedir. Avcıoğlu TİP'in önce "Kıbrıs diye bir sorunumuz yoktur" çizgisinde olmasını eleştirerek sonrasında Kıbrıs konusunda tavizkar bir pozisyonunda kaldığını iddia etmektedir (Avcıoğlu, 1966c: 3).

Kıbrıs dolayısıyla TİP'e yöneltilen eleştirileri cevaplayan Boran aslında sosyalizmin Kıbrıs meselesi dolayısıyla milliyetçilikle kurduğu ilişkinin ikilemlerini de gözler önüne sermektedir:

"Kıbrıs'ın tamamen Türkiye'ye ilhakına gerçekçi bir dış politikada imkân yoktur. Dünya kuvvetler dengesi buna izin vermez. Türkiye'ye

ilhak veya taksim gerçekleşmeyince en iyi çözüm yolu Kıbrıs'ı Yunanistan'a bırakmak olmalıdır. (...) Kıbrıs'a yapılacak çıkartmanın anti-emperyalist bir savaşın bir bölümü olduğunu düşünerek çıkartmaya oy verdik. Sosyalist bir parti nasıl savaş ister denildi. Sosyalist parti pasifist parti değildir. Milli bağımsızlığımızı ilgilendiren bir konuda eli kolu bağlı duramayız." (Boran, 1967b: 6).

Kıbrıs konusunda sosyalistler arasında cereyan eden ve karşılıklı suçlamalarla süren tartışma sosyalist hareketin milliyetçilikle ve Sovyet Sosyalizmiyle kurduğu ilişkiyi göstermesi bakımından değerlidir. TKP'nin Moskova'daki Kongreye katılmasının ardından Türkiye'de sosyalist sol içerisinde başlayan TKP'nin Türkiye'deki ilerici gruplara ne derece hitap edebileceği tartışmasında *Yön* dergisinde yayınlanan imzasız yazıda (büyük ihtimalle Avcıoğlu tarafından hazırlanan) TKP'nin Moskova Papağanı olduğu Kıbrıs konusundaki tutumuyla kanıtlanmaya çalışılmıştır. Yazıda TKP enosisçi bir dil kullanmakla itham edilmiştir (Yön, 1966b: 16).

Türkiye'de sosyalist hareketin Stalinistleşmesi ve Sovyet komünist partisi çizgisine girmesi Kıbrıs konusunda da kanaatlerin değişmesine etki edecektir. Temmuz 1970'e gelindiğinde adada Türk tarafının ayrı bir örgütlenme talebi ASD tarafından İngiliz böl ve yönet politikasına hizmet olarak değerlendirilecek, adada "Türkten Türke" sloganıyla yürütülen kampanyaların sömürüyü arttırdığı üzerinde durulacaktır (Adalı, 1970: 212-223). Aynı dönemde milliyetçilik de sosyalizmin ayrılmaz bir parçası olarak değil sosyalizmle zinhar bir araya gelmeyecek bir burjuva ideolojisi haline gelecektir.

Kıbrıs meselesinin önemli bir süre sosyalizmle milliyetçilik arasında katalizör vazifesi icra ettiği söylenebilir. Bu süreçte meselenin daha çok pejoratif anlamlar yüklenerek kullanıldığı dikkat çekmektedir. Kıbrıs'ın elden gideceği, hükümetin Kıbrıs konusunda taviz hatta ihanet içerisinde olduğu gibi söylemler sıklıkla kullanılacaktır.¹⁹⁴ Ancak 1970 sonrasında milliyetçilik bir sosyalizm göstergesi olmaktan çıkıp sosyalizmden sapma suçlamasının nesnesi haline dönüştüğünde Kıbrıs konusundaki yaklaşımlar da farklılaşmaya başlayacaktır. Artık Kıbrıs'ta Türk vurgusu, emperyalizmin değirmenine su taşıyan bir söylem olarak değerlendirilmekte ve burjuva milliyetçiliği olarak lanetlenmektedir.

¹⁹⁴ Örnek olarak bak: (Ant, Haftanın Notları, 1967)

1.3.2. Batı Eleştirisi

Türkiye'de emperyalizm literatürü geliştikçe ve Batı ile emperyalizm arasındaki paralellik farkedildikçe Batıya ve batılaşmaya eleştiriler de yoğunlaşmaya başlayacaktır. Batılaşma eleştirilerine TİP'in yayın organı *Sosyal Adalet*'ten bir örnek:

"Az gelişmiş ülkelerin kaderi ile gelişimi kendi kendini sistem olarak aşmış ülkelerin kaderi bir değildir. Tam tersine bunlardan ötürü az gelişmiş ülkelerin kaderi ile emperyalist gelişmiş ülkelerin kaderi birbiriyle çelişme halindedir. Bizim kader birliği edeceğimiz ülkeler yok mu? Elbette var. Bizim için kendi kendimizi aşma, kendi üstümüzde bir aşamaya ulaşma yolları yok mu? Elbette var. Biz kurtla kuzu dostluğuna imrenmişiz. Yine biz kendi kendimizi inkar ederek bu imrentinin felsefesini benimsemişiz. Boğuntuya gelişimiz, bunalım içinde debelenişimiz bundan ötürüdür. Şüphesiz bu da bir yoldur ama ulusal niteliği olmayan, ulusal esprisi olmayan bir azınlık uğruna ulusu çöküntüye götüren bir yoldur." (Konur, 1964b: 56-57).

Kıbrıs konusunda Anglo-sakson dünyada beliren ya da Türk aydını tarafından ona atfedilen tavır, NATO'nun Türkiye'yi değil Yunanistan'ı desteklemesi durumu Batı eleştirisinin daha da sertleşmesine sebep olacaktır. Bu çerçevede özellikle Yunanistan dolayısıyla böyle bir tepkinin biçimlenmesi ayrıntısına dikkat edilmelidir. Yunanistan Millî Mücadele'nin ötekisidir. Millî Mücadele Yunan işgaline karşı yapılmış ve başarı elde edilmiştir. Bu yeni Türk devletinin kimlik kurucu öğelerinden birisi oldu. Sonraki dönemlerde de Ege Denizinde Türkiye ile Yunanistan arasındaki dengenin bozulmasına sebep olabilecek her türlü durumda Türkiye'de milliyetçi refleks yükselecektir. Örneğin NATO tarafından Yunanistan'a savaş gemileri verildiği ama Türkiye'ye verilmediği basına yansıdığında Cumhuriyet gazetesi tarafından başlatılan "Millet Yapar" kampanyasına sosyalist çevrelerden de büyük bir teveccüh olacaktır. Yine NATO ve Kıbrıs meselesiyle alakalı biçimde Johnson Mektubunun ortaya çıkması da batı eleştirisinin tonunun daha da koyulaşmasına sebep olacaktır. Bu durum millî egemenlik ve bağımsızlığa verilen değerle doğru orantılıdır.

Niyazi Berkes'in başlattığı Batı ve Batıcılık tartışması sosyalist entelektüeller arasında yankı bulmuş gözükmemektedir. E. Tüfekçi müstearıyla konuya temas eden Mihri Belli Batı kavramını asgari müştereklerini dikkate alarak onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllarda burjuva demokratik devrimini

tamamlayarak kapitalist gelişme yoluna girmiş, daha sonra kapitalist gelişmenin yarattığı üstünlük önce sömürgecilik ardından da emperyalizm olarak belirlemiştir. Belli Batı'yı bir refah adası olarak tanımlamakta; bu refah adasının nasıl oluştuğunun anlaşılabilmesi için Batının girdiği ülkelere bakmayı önermekte ve bu çerçevede Kongo'daki gelişmeler üzerinde durmaktadır. Bu makaleden anlaşıldığı kadarıyla Mihri Belli'nin zihninde Batı ile Emperyalizm ve Sömürgecilik birbirinin yerine ikame edilebilecek kavramlardır (Tüfekçi, 1965a: 8-9).

Belli'ye göre Batı düşüncesini temsil edenler Bertrand Russell'lar, Sartre'lar değil ABD Başkanı Johnson'ın mektuplarını, konuşmalarını yazanlardır. Türkiye de Batılılaşma yoluna sokulmuş olmakla birlikte bir Batı ülkesi değil bir Doğu ülkesidir. Politik konjonktürün Türkiye'yi Batı saflarına yerleştirmesi Türkiye'nin Doğulu kimliğini değiştirmeye yeterli değildir. Bu çerçevede Belli Türk toplumcularını Batı emperyalizminin kültürel ve ideolojik uzantısı olan Batıcılığa karşı tavır almaya davet etmektedir. Zira Batı'nın evrensel kültürün, uygarlığın tek yaratıcısı vasfını kendisine hamletmesi kabul edilemez bir durumdur. Bu açıdan millî gurur olmaksızın sosyalist olunabileceği düşünülmemelidir (Tüfekçi, 1965a: 8-9).

Batı eleştirisinin milliyetçiliği besleyen bir boyutunun da Türkiye'nin özgünlüğüne dönük yaklaşımlar olduğu söylenebilir. Bu konuda Aybar'ın sol içerisinde tepki de çeken kanaatleri söz konusudur. Sosyalizmi "a'dan z'ye" Türkiye'de yazacaklarını iddia eden Aybar'ın bu yaklaşımının arkasında aslında Türkiye'nin özgün bir toplumsal siyasal yapıya sahip olduğunu düşünmesi bulunmaktadır. Şu cümleler Aybar'a ait:

"Türkiye İşçi Partisi'nin sosyalizmi ve Türkiye sosyalizmi ithal malı değildir. Bu ne batıdaki ne Doğu'daki örneklerle benzer. Çünkü Türkiye ne Batıdır ne Doğudur. Türkiye kendine özgü koşulları olan bir ülkedir." (Aybar, 1968c: 8-9)

Bu özgünlük tartışması beraberinde Türkiye'de batılaşmanın neden başarılı olamadığı tartışmasını getirecektir. Örneğin Behice Boran Türkiye'de batılaşmanın neden başarısız olduğu sorusuna özgünlük değil evrensellik perspektifinden bir cevap geliştirmeyi denemektedir. Boran'a göre Osmanlı toplumu Batı toplumlarından belli noktalarda farklılıklar gösterse de derebeylik/feodalite denilen tarihsel kategorinin bir çeşidini oluşturuyordu. Bununla birlikte Batı toplumları

derebeylik düzenini tasfiye edip kapitalist düzene geçerken Osmanlı İmparatorluğunda bu süreç kapitalist batı toplumlarının Osmanlı pazarını zorla açmaya girişmeleri sonucunda Batılılaşma hareketleri başlamıştır. Batının üstünlüğü kendisini daha çok zor alanında gösterdiği için de batılılaşma askerî alanda başlamıştır. Bu batılılaşma hareketlerini sürdüren yönetici-aydın kadronun sınıfsal bağları dolayısıyla da (kendisi küçük burjuvazi ama dönem koşullarına göre büyük burjuvazi ya da eşrafla iş birliği yapmaya açık) genellikle ilerici noktada tutunamamıştır (Boran, 1964: 5-8).

Batıya karşı eleştirelilik Batı siyasal sistemine ilişkin eleştirelliği de tetikleyecektir. Tanyol'a göre hürriyet ve demokrasi kavramları batılı ülkelerin Türkiye'yi işgal için uzun yıllardır kullandıkları birer silaha dönüşmüş durumdadır. "Türk devletini parçalamak için yüzyıllarca Osmanlı devlet ricaline iki fikri aşlamaya çalışmışlardır. Bunlardan birisi Rus korkusu diğeri de barbar ve kanunsuz bir devlet düzeni kurduğumuz vehmidir." Bu çerçevede Tanyol'a göre Osmanlı tebasına can, mal güvenliği sağladığı söylenen Tanzimat hareketi Osmanlı Devleti'nin inflasının belgesi olmuştur. Tanyol'un bu yaklaşımı tabii olarak şöyle bir neticeye ulaştırmaktadır: Hürriyet ve demokrasi sömürünün kılıfıdır (Tanyol, 1966b: 16).

Görünmeyen işgal 200 yıldan beri batılılaşma hareketlerinin içine sızarak devlet bilincini kör etmiş, halkta devlet düşmanlığı yaratmış, üst yapıdaki kadrolar da geleneksel kapıkulu devletini yürütmeye çalışmış ve bu bizi burjuva batı uygarlığının gerçekleri ile yüz yüze getirecek yerde onun bir çeşit ilaç maddesi olan, gerçekte girdiği yeri ölüme mahkum eden üst yapı şekillerini tartışma ve uygulama sapıklığına sürüklemiştir. Sömürge pazarlarına yollanan eşyadan çok bir "sömürge demokrasileri", milletleri içinden çürütmüştür. Ruhumuzda çöken imparatorluktan ve kaybedilen topraklardan daha zararlı bir çöküntü ve yıkıntı yaratmıştır. Çünkü yeryüzündeki milletlerin çoğu devlet bilincini ancak eğitim yoluyla öğrenirler. Türk ırkında ise bu bir içgüdüdür. Türklerin 16. yüzyılda ki bir çeşit dünya hakimiyeti uygarlıklarının değil devlet bilincinin eseridir. Batı emperyalizminin bizi kendi çıkarları dışında koruyacağını sanmak kuzunun kurdun himayesini sağlamasına benzer.

(...)

Biz batılı değiliz. Tarihimizin büyük ve şanlı devirlerinde de emperyalist olmadık. Tabiatımızda yok bu bizim. Biz ancak mazlum halklara adalet götürebiliriz ve Batı'nın asla ulaşamayacağı bir sosyalizmi kurabiliriz. Bunun gerçeklerini aramak hem ölümden

kurtulmak hem de mazlum milletleri kurtarmak olacaktır. Batılılaşma kurdun gezdiği ve gittiği yolları izlemektir. Bununla hem onu aşar hem de onun zararlarından kendimizi koruruz. Kurda uşaklık fayda vermez." (Tanyol, 1966a: 14).

İlhan Selçuk'a göre Atatürk batılılaşma derken esasen modernleşme yani asrileşme ve çağdaş medeniyet seviyesini yakalamayı kastetmektedir. Yoksa Amerikalı bir gazeteciye verdiği bir beyanatta Türkiye'nin Amerikalılaşması gibi bir soruya Türkiye maymun değildir cevabını vermiştir. İlhan Selçuk bu alıntıyla Mustafa Kemal'in batılılaşmayı maymunluk olarak değerlendirdiği noktasına da gelmiş olmaktadır (Selçuk, 1966c: 3).

Avcıoğlu ise batılılaşma ile medenileşme arasında bir ayrım yapıyor gibidir. Batıya emperyalist kökleri sebebiyle büyük tepki duyan Avcıoğlu kemalizmin aslında medeniyet getirmeye yönelik bir hareket olduğu kanaatindedir. Medeniyetin gelmesi ise emperyalizmin alt edilmesiyle mümkün olabilir ki kemalist devrim bu bakımdan devam etmektedir. Avcıoğlu'nun ifadeleriyle:

"Medeniyeti getirebilmek için, herşeyden önce, emperyalizmin boyunduruğundan kurtulmak gereklidir. Bugün için de geçerli olan bu gerçek, ilk kez Atatürk tarafından tam bağımsızlık ilkesiyle ortaya atılmıştır. Tam bağımsızlık, duygusal bir milliyetçi talep değil, kalkınmanın ve çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmanın vazgeçilmez önşartıdır.

Peki bağımsızlık elde edilince kalkınma nasıl gerçekleştirilecektir? Alt ve üst yapısıyla feodal olan bir düzen üzerine, buhar makinesi ve lokomotifle medeniyeti ithal edip yerleştirmek mümkün müydü? Namık Kemal ve Ziya Gökalp bunun mümkün olabileceğini düşünmüşlerdi. İlk kez Atatürk, 'feodal yapı üzerine sanayi uygarlığı aşılanmaz. Uygarlığa giden yol, içeride düzen değişikliğini gerektirir' tezini açıkça ortaya koymuştur.

Günümüzde çağdaş uygarlığa, halkın ve bütün ulusçu güçlerin el ele verecekleri bir bağımsızlık ve düzen değişikliği mücadelesiyle ulaşılabacaktır. Bu da, yarıda kalan Kemalist devrimin, günümüzün şartlarında sürdürülmesinden başka birşey değildir. Kemalist devrim bitmemiştir, devam etmektedir." (Avcıoğlu, 1969b: 7).

Batılılaşmaya sinema kamusu üzerinden bakan Halit Refiğ de bu kavrama eleştirel bir mesafededir. Refiğ'e göre batıdan alınan kavramlar bizi bir yere vardırmayacağı gibi aklımızı karıştırır ve bizi çıkmaza sokar (Refiğ, 1967: 14-15).

Aybar Türkiye'de 200 yıldır devam eden batılılaşma hareketlerine karşı mesafeli hatta bir ölçüde tepkiseldir. Batının politik rejimi, kanunları, eğitim sistemi taklit edilerek Türkiye'nin çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırılması arayışını hata olarak değerlendirdiği gibi içinde bulunulan dönemde toplumcu ülkelerin

rejimlerini, kanunlarını taklit etme yoluna da girilmemesi gerektiğini düşünmektedir. Şöyle diyor:

"Türkiye işçi Partisi taklitçiliğe karşıdır. Çünkü bütün toplumlar için geçerli genel gelişme kanunları bulunmakla beraber her toplumun tarihinden gelen ve temel yapısında yaşayışında yansıyan birtakım özellikleri vardır. Bu özellikler toplumlar arasında derin ayrımlar yaratır. Genel olarak aynı sosyal yapıda olan iki toplum bile birbirinin tıpatıp aynı değildir. Bundan dolayı bütün toplumlara uygulanabilecek tek bir rejim, tek bir yöntem yoktur. Gerçi sistem olarak kapitalizm de toplumsalcuk da tektir ama bu sistemlerin toplumlara göre uygulanışı başka başka olmaktadır. Amerikan kapitalizmi ile Suudi Arabistan'ın kapitalizmi bir değildir. İsveç'in toplumsalcuğu ile Cezayir'in toplumsalcuğu da bir değildir. Hele geri kalmış toplumların kendi gerçeklerini bilim ışığında değerlendirerek mutlaka kendilerine özgü kalkınma yollarını bulmaları gerekmektedir." (Aybar, 1964a: 4-5).

Aybar bu ilkeler doğrultusunda TİP programının Türkiye'ye özgü bir yol oluşturduğunu bunu da kapitalist olmayan yol olduğunu ifade etmektedir.¹⁹⁵

Can Yücel de başımıza gelenleri Batı etkisi ile açıklar:

"...Unutmalıyım ki Meşrutiyet her şeyden önce yerli burjuvazinin kentsoylunun Batının ekonomik boyunduruğuna başkaldırmasıdır. Bu gidişten gocunan Batı emperyalisti, yerli kentsoylumuzla halk yığınları arasındaki çelişmelerden yararlanarak 31 Mart kıyametini koparır. İttihad-ı Terakki büyüklerini Almanların kucağına iten yurdu da uçurumun kenarına sürükleyenşey Batılıların bu orostopolluğu olmuştur." (Yücel, 1964: 20).

Görüleceği üzere sosyalist aydında anti-emperyalizm ve Batı eleştirisi eş zamanlı olarak gelişmektedir. Diğer bir deyişle emperyalizm vurgusu söylemde yoğunlaştıkça emperyalistler keşfedilmekte; Batı diye bir "entite" geliştirilmekte ve olumsuzlanmakta; toplumsal ve siyasal çok sayıda meselenin sorumluluğu da bu entitenin omzuna yüklenmektedir. Bu eleştirel tavrın gelişmesinde, daha doğrusu sosyalist aydının "Batının gerçek yüzünü" görmesinde başlıca amillerden

¹⁹⁵ TİP Programı için hazırlanan ilk tasarlardan birisi Behice Boran'a aittir. TİP bünyesinde kurulan Etüd ve Araştırma Bürosu Boran'ın önerdiği taslak üzerine bir eleştiri hazırlamıştır. Fethi Naci'ye göre Boran 1947'de üniversiteden atıldıktan sonra "ev kadınlığı" ve "ticari mektup yazmak" dışında bir şey yapmadığı için hazırladığı metin oldukça kötüdür (Fethi Naci, 1999: 92). Neticede ortaya çıkan TİP programı da sürekli tartışma konusu olmuştur. Aren, TİP programının Marksizmin programa dönüştürülmüş şekli olduğunu iddia etmektedir (Aren, 2006: 106). Aren'in yorumu pek gerçekçi gözükmemektedir.

birisi ise Kıbrıs olayları olacaktır. Kıbrıs olayları hem Türk sosyalist solunda milliyetçileşme eğilimini arttıracak hem de Batı eleştirisini koyultacaktır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

KATMANLI BİR KİMLİK OLARAK MİLLİYETÇİLİK

1. KATMANLI BİR KİMLİK OLARAK MİLLİYETÇİLİK

Son dönemde özellikle akademiye yönelik nitelik tartışmasının dirhemlerinden birisinin milliyetçilik olduğunu gözlemliyoruz. Öyle ki bir metnin milliyetçi olduğunu ifade ettiğinizde onu ciddi biçimde aşağılamış hatta akademik hiçbir vasfının olmadığını dile getirmiş oluyorsunuz. Milliyetçilik, özellikle ana akım için anlaşılması gereken bir mesele olmaktan ziyade kaçınılan, iğrenilen bir tersten örnek haline gelmiş bulunuyor. "Büyük" akademisyenler milliyetçiliğin ne kadar ilkel bir duygu olduğunu, faşizmle akrabalığını gösterme gayretlerini aşan bir performans sergilemiyor. Milliyetçilik Türkiye'de akademinin bir anlamda cüzzamlı üyesi. Odaklanılan konu bu cüzzamlı üyenin yaralarının tasvirinden öteye geçemiyor. Hâl böyle olunca da meselelere retrospektif bir bakış açısı damgasını vuruyor. Örneğin 1960'lı yılların dünyası ve Türkiye'si içerisinde dikkate alınmayacak bir mesele 2000'lerin dünyasında tekinsizlik olarak değerlendirilebiliyor (Bora, 2007).

Bu çalışma aslında bir bütün olarak milliyetçiliğin ele alınışındaki bu tarihsel yanılgıya bir tepki olarak okunabilir. Çünkü üzerine dayandığı kolonlardan birisi 1960'lı yılların dünyasında milliyetçiliğin hiç de kaçınılacak bir şey olarak değerlendirilmediği, aksine önemsendiği hatta kutsandığıdır. Girişte de ifade edildiği üzere dünyada sevimli bir milliyetçilik hayaleti dolaşırken bundan etkilenmiş olmanın ya da bu hayaleti argümantasyonun bir parçası haline getirmiş olmanın daha dikkatli çerçevelenmesi gerekiyor.

Peki milliyetçilik nedir? Özkırımlı'nın da ifade ettiği gibi milliyetçilik her şeyden önce bilinci şekillendiren ve dünyayı anlamlandırmayı sağlayan bir söylem; toplu kimlikleri, günlük konuşmaları, davranış ve tutumları yönlendiren bir görme ve yorumlama, bir algılama biçimidir (Özkırımlı, 2008: 15). Ama bu algılama biçimi etnik bir özden bağımsız düşünülebilir mi? Ya da milliyetçiliği ortaya çıkaran nedir? Bunlara kısaca değinmeden ortaya sağlıklı bir çerçeve koymak zor olacaktır.

1.1. MİLLET VE MİLLİYETÇİLİK

Türkçe'de "millet" kelimesine karşılık gelen "nation" kelimesi esasen latince doğmak anlamına gelen *nasci* kelimesinden türetilmiş *natio* kökünden gelmektedir. Kelime "*aynı yerde doğmuş bir insan topluluğu*" anlamına gelmektedir (Oba, 1995: 17). Hobsbawm da kelimenin tarihsel olarak kullanımları üzerinde durmaktadır. Bu çerçevede araştırmaları neticesinde *nation* kelimesinin İspanyolca karşılığı olan *nacionun* İspanya Kraliyet Akademisi Sözlüğü'nde 1884'ten önce "bir eyalet, bir ülke ya da bir krallıkta oturanların toplamı" ve "yabancı" anlamlarında kullanıldığını tespit etmiştir. Bununla birlikte Hobsbawm bu sözlükte 1925 yılına kadar kelimenin kesin bir tanımının yapılmadığını belirtmektedir. Bu noktada Hobsbawm'ın romans dillerinde *nation* kelimesinin yerli bir kelime olduğu; romans dilleri dışındaki dillerde kelimenin ithal olduğu yönündeki tespiti önemlidir. Hobsbawm kelimenin 1884 tarihinden itibaren devleti, bu devleti oluşturan toprakları ve bu topraklarda yaşayan insanları ifade eden bir bütünlük olarak anlamak gerektiğini düşünmektedir (Hobsbawm, 2010: 29-32).

Nation kelimesinin İngiltere'deki anlam süreçlerini inceleyen Greenfeld ise kelimenin 16.yüzyıldan önce "bir seçkinler bütünü" ve "elitler" anlamında kullanıldığını; halk kelimesini karşılayan *people* kelimesinin ise bir bölgedeki nüfusu ve toplumun alt kesimlerini karşılayacak biçimde kullanıldığını tespit etmiştir. 16. yüzyılda İngiltere'de ortaya çıkan sosyopolitik dönüşümlerle kelime bugün kullanıldığı anlamı ihtiva edecek biçimde kullanılmaya başlamıştır (Greenfeld, 1992: 6-7).

Marksist literatürde milliyetçilik meselesinde başvuru önemli kaynaklardan birisi olan Otto Bauer millete gelişte farklı aşamaların varlığına odaklanır. Buna göre toplumla dil topluluğu-kültür topluluğu-millet olma aşamalarından geçerler. Kültür topluluğundan millete geçişte önemli olan etken duygudur. Milleti oluşturanların ortak kaderlerine inanç, bu duygunun muhtevasıdır. Bu sebeple Bauer, literatürde de çok kullanılan bir tanımlı geliştirip milleti bir kader topluluğu olarak tanımlamıştır (Özkırımlı, 2008: 55).

Bu tartışmanın da göstereceği üzere millet kelimesinin anlaşılmasında ve tanımlanmasında farklılıkların ortaya çıkması kaçınılmaz gibidir. Söz konusu farklılıklar ondokuzuncu yüzyıldan sonra siyasal ve toplumsal hayatta etkili olmaya

başlayacak milliyetçiliğin anlaşılması bakımından da önemlidir. Bu çerçevede ortaya çıkan görüş farklılıklarını iki ana başlık altında sınıflandırmak mümkündür.

Bunlardan ilki *primordialist* yaklaşımdır. Primordialist yaklaşım milletleri çok eski tarihlerden itibaren var olan doğal yapılar olarak görme eğilimindedir. Milleti geçmişe dayalı, etnik temelli, objektif kriterler kapsamında ele almaktadır. Sonraki dönemde milliyetçiliğin etnik bir öz olmaksızın inşa edilemeyeceğini iddia eden etno-sembolist yaklaşımlar da millete ilişkin primordialist perspektifi besleyecektir. Örneğin John Armstrong milletlerin gelişim süreçlerini antik çağlardan başlayarak açıklama çabasındadır (Özkırımlı, 2008: 206). Bu yaklaşımın temsilcilerinden Clifford Geertz ise milletlerin doğal yapılar olması durumunu "verili durum" olarak değerlendirmektedir (Özkırımlı, 2008: 81-83). Ancak Geertz'in verili durumla bireyin kimliğini oluşturan dil, kan, dünya görüşü ve hayat tarzı gibi değerlerin irrasyonel biçimde onun kişiliğine yansımaları anladığına dikkat çekilmelidir (Jaffrelot, 1998:59). Modernist bir perspektife sahip Tom Nairn'in de Milliyetçiliğin Yüzleri başlıklı çalışmasında primordialist tavra yaklaştığı gözlemlenmektedir (Nairn, 2015). Etno-sembolist yaklaşımın en önemli isimlerinden Anthony D. Smith de etnikliğin milliyetçilikten önce var olduğunu ifade etmektedir. Smith, modern öncesi dönemi ifade eden kavramın etniklik olduğunu dile getirerek, modern dönemin kendisinden önceki dönemin tarihsel tecrübeleri, kimlikleri ve etniklikleri ile etkileşim içerisinde oluştuğunu; bu haliyle de bir "tabula rasa" olmadığını iddia etmektedir (Smith, 2002: 62-63). Yazarların bu yaklaşımları milliyetçiliğin etnik bir vurgu taşıdığı kabulüne dayanmaktadır. Ancak milliyetçiliğe ilişkin işleyiş alışıldık çerçevesi değiştirildiğinde etnisitenin rolünün de değişebileceği unutulmamalıdır.

Millet kavramını değerlendirmede bir diğer yaklaşım modernist görüş ise millet kavramını modern çağa ait bir kavram olarak değerlendirmektedir (Özkırımlı, 2008: 105). Benedict Anderson milleti "hayal edilmiş bir siyasal topluluk" ve "kendisine aynı zamanda hem egemenlik hem de sınırlılık içinde olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaat" olarak tanımlamaktadır:

Hayal edilmiştir çünkü en küçük ulusun üyeleri bile diğer üyeleri tanımayacak, onlarla tanışmayacak, çoğu hakkında hiçbir şey işitmeyecektir ama yine de her birinin zihninde toplumlarının hayali yaşamaya devam eder. (...) Ulus sınırlı olarak hayal edilir, çünkü belki de bir milyar insanı kapsayan en büyüğünün bile, ötesinde başka unsurlara

mensup insanların yaşadığı, esnek de olsa sonlu sınırları vardır. Hiçbir ulus kendisini insanlığın tümü ile örtüşüyor olarak hayal etmez. (...) Ulus egemen olarak hayal edilir, çünkü kavram, Aydınlanma ve Devrim'in, ilahi olarak buyrulmuş, hiyerarşik hanedanlık mülklerinin meşruiyetini aşındırmakta olduğu bir çağda doğmuştu. (...) tanrıya tabi olacaklarsa bile bu tabiiyetin doğrudan Tanrıya olduğu bir özgürlüğün rüyasını görürler. Bu özgürlüğün amblemi ve mihenk taşı egemen devlettir. (...) bir topluluk cemaat olarak hayal edilir çünkü her ulustafiilen geçerli olan eşitsizlik ve sömürü ilişkileri ne olursa olsun, ulus daima derin ve yatay bir yoldaşlık olarak tasarlanır (Anderson, 2011: 20-22).

Gellner de "milletlerin olmadığı yerde milliyetçilik onu icat eder" görüşündedir. Bu çerçevede Gellner'in milleti tanımlarken iki önemli husus üzerinde durduğunun altı çizilmelidir. Öncelikle iki kişi sadece aynı kültürü paylaşmaları durumunda aynı milletten sayılmalıdır. Gellner burada kültürü düşünce, işaret, çağrışım, iletişim biçimlerinin toplu bir adlandırması olarak kullanmaktadır. İkinci önemli husus ise bu iki kişinin birbirlerini aynı milletin ferdi olarak kabul etmeleri şartıdır. Bu çerçevede milletler insanların dayanışmalarının, inançlarının bir ürünüdür, iradî olarak ortaya çıkar. Yani milletler insanlar tarafından bir biçimde yaratılmaktadır (Gellner, 1992: 28). Bu yaratım için en uygun zemin sanayi inkılabı sonrası dönemde ortaya çıkmıştır. Diğer bir deyişle sanayi devrimi milletin ortaya çıkmasını sağlayacak zemini yaratmıştır. Bütün bu koşulları bir arada değerlendirdiğinde Gellner milleti kültür ve iradenin siyasal birimlerle birleşmesi biçiminde tanımlamaktadır (Gellner, 1992: 104-105).

Modern yaklaşımın basitçe milletin bir yaratım, bir inşa olduğu görüşünü savunduğu söylenebilir. Stein Rokkan millet kurma sürecini devlet inşası, standartlaştırma, politik katılım ve yeniden dağıtım olmak üzere dört aşamalı bir biçimde tanımlamaktadır. Bunlardan standartlaştırma evresi kitleselleşmenin sağlandığı evredir. Okul ve askeriye gibi kurumlarda çevreden gelen kesimler merkezdeki elitlerle temas ederek sisteme entegre olmaya başlamaktadır. Bu süreçte devlet de siyasal ve ekonomik modernleşmesini sağlayabilmek için marşlar, törenler, standart millî dil, millî kültür, millî bayrak gibi unsurlar eliyle milliyetçiliği bir araç olarak kullanmaya başlayacaktır. Diğer bir deyişle standartlaştırma evresinde yerel kimlikleri homojen bir üst kimlikte yok etme süreci yaşanmaktadır (Tilly, 1995: 59-60).

Millet kavramının anlaşılmasında batılı-doğulu şeklinde bir tasnif de sözkonusudur. Bu ayrıma en fazla temas eden düşünürün Anthony D. Smith olduğu söylenebilir. Smith bu ayrımı geliştirirken temel olarak devletle kurulan ilişkiye daha doğrusu devletin milletle kurduğu ilişkinin muhtevasına odaklanmaktadır. Bu çerçevede Smith'e göre batı toplumlarında teritoryal bir nitelik gösteren millet kavramı doğu toplumlarında daha etnik bir karaktere sahiptir.

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere kelimenin anlaşılmasında neredeyse tüm toplumlarda kalitatif değişiklikler görülmektedir. Bu durum millet kavramının tanımlanmasındaki zorluğu beraberinde getirmektedir. Milliyetçilik konusunda çalışmalarıyla bilinen Anthony Smith de kelimenin farklı dönemlerde farklı kullanımları üzerinde durarak somut örneklerin çeşitli düzeylerde benzerlik gösterdiği millet kavramının bir ideal tip olarak değerlendirilebileceğini; bununla birlikte tekil örneklerin farklılıklar göstermesine hazırlıklı olunması gerektiği üzerinde durmaktadır (Smith, 2010: 75-76).

Tüm bu farklılıkları dikkate alarak Smith millet kavramını oluşturan olmazsa olmaz unsurları ortak soy ve köken, ortak tarihî bellek ve etnik göstergeler şeklinde sıralamıştır (Smith, 2010: 115). Smith, etnik bir topluluğun temel niteliklerini ise kolektif ad, ortak soy miti, paylaşılan tarihî anılar, kültürü farklılaştıran bir ya da birden fazla unsur, bir "yurt" bağı ve nüfusun önemli bir kısmı arasındaki dayanışma duygusu olarak sıralamıştır (Smith, 2010: 42).

Smith bir milletin oluşmasında ortak bir kültürün varlığını ve taşıdığı değerleri de önemser gözükmektedir:

Çağdaş dünyada kim olduğumuzu, müştereken paylaşılan eşsiz bir kültür aracılığıyla bilebiliriz. Bu kültürü keşfederek kendimizi, 'otantik kendiyi' keşfederiz ya da modern dünyanın devasa değişiklik ve belirsizlikleriyle cebelleşmek zorunda kalmış, bölünmüş ve yolunu yitirmiş pek çok kişiye öyle gelir (Smith, 2010: 36).

Kültürün en önemli taşıyıcıları olarak ise dil ve tarih üzerinde durulmaktadır. Hobsbawm ilksel nitelikte bir millet düşüncesinin filizlenebilmesi için, tüm kitleye yayılmamış olsa bile asgari düzeyde elitler arasında kullanılan ortak bir dilin var olması gerekliliği üzerinde durmaktadır (Hobsbawm, 2010: 79). Her şeye rağmen milletle soy bağı arasında bir bağlantı her milliyetçilikte örtük ya da açık biçimde var gözükmektedir. Bu duruma dikkat çeken Levi Strauss adlandırmada soya

yapılan atfin var olduğu, meşruiyetin bu şekilde sağlandığı üzerinde durmuştur (Strauss, 1997: 65).

Milliyetçilik 19.yüzyıl başında Napolyon Savaşları'nın da etkisiyle farklı bir içerik kazanmaya başlamıştır. Milliyetçiliğe bu içeriği kazandıran Almanya'daki romantizm hareketidir. Aydınlanma karşıtı bir tutum izleyen Alman entelektüelleri Napolyon yayılcılığının da yarattığı bir tepki ile ünlü "*sturm und drang*"¹⁹⁶ hareketini meydana getirmişleridir. Romantizm etkisinde gelişmeye başlayan milliyetçilik rasyonellik ötesi bir birliktelik oluşturmaya yönelmiş ve Fransız Devrimi tarafından önerilen kolektif birim, kimlik ve aidiyet anlayışını reddetmiştir (Timur, 2002: 77).

1.1.1. Milliyetçiliğe Yaklaşımlar

Etnisite ve millet üzerine sürdürülen tartışmanın milliyetçilik tartışmalarının da ana eksenini oluşturduğu söylenebilir. Milliyetçilik ifadesinin net bir biçimde ilk kez Batı Avrupa'da ortaya çıktığı ifade edilmelidir. Kavramın ilk defa kullanılması ise Alman filozof Johann Gottfried Herder tarafından (Tanilli, 2005: 115). Millet kavramının anlaşılmasında görülen farklılıklar benzer biçimde milliyetçilik konusunda da kendisini göstermektedir. Kellas'a göre milliyetçilik bir ideoloji ve davranış şekli olarak değerlendirilebilir. "Milliyetçilik Kedouri'ye göre bir doktrin, Smith'e göre bir ideolojik hareket, Gellner'e göre bir siyasi ilke, Calhoun'a göre bir söylemdir. Görüldüğü gibi diğer kavramlarla ilişkileri açısından milliyetçiliğin durumu milletinkinden parlak değil." (Özkırımlı, 2008: 74).

Milliyetçilik konusunda sonraki yıllarda önemsenen analizlerden birisi Hans Kohn'a aittir. Magnum Opusu olarak bilinen the Idea of Nationalism'de özellikle Avrupa toplumlarındaki milliyetçilik düşüncesine eğilen Kohn'un bu çalışmayı gerçekleştirdiği sürecin İkinci Büyük Savaş yılları olması ve Nazizmin çeşitli vecheleriyle sosyal bilimcilerin araştırma konusu haline gelmiş olması dikkatlerden kaçırılmamalıdır. Bununla birlikte Kohn'un metni sonraki yıllarda üçüncü dünyadaki milliyetçi hareketlerin anlaşılmasında da sıklıkla başvuru kaynağından birisi haline gelecektir (Wolf, 1976: 651). Kohn milliyetçilikleri Doğu Tipi milliyetçilik ve Batı Tipi milliyetçilik olmak üzere coğrafi temelli iki

¹⁹⁶ Fırtına ve baskı (gerilim).

ayrı kategoride değerlendirir. Doğu tipi milliyetçilikler daha otoriter batı tipi milliyetçilikler ise daha liberal bir öze sahiptir.

Kohn'a göre milliyetçilikler etik, kültürel ve politik olmayan bir biçim kazandıklarında faydalı veya ilerici bir düşünce biçimi halini alabilirler. Bu çerçevede Kohn etik ya da kültürel milliyetçiliklerin birey ve toplum arasındaki tansiyonun düşürülmesinin en iyi yollarından birisi olduğunu ifade etmektedir (Wolf, 1976: 653) ki bu yaklaşımıyla milliyetçiliğe işlevselci bir bakış açısına sahip olduğunu da göstermektedir. Aynı yaklaşımla Kohn böyle bir milliyetçilikteki mesihanik umudun dünyanın bir birlik haline gelmesini teşvik edici olduğunu ve daha fazla bölünmeyi önleyeceği kanaatini serdederken göstermektedir.

Kohn'un özellikle Bolşevik Devrim ve Leninizm (ardından Stalinizm) üzerine dikkatleri hayli ilginçtir. Kohn, Bolşevik Devrimin etkisiyle gelişen bir etik milliyetçilik anlayışının dünyanın birleşmesinde daha fazla rol alabileceğini düşünmektedir. Kohn'un bu görüşünün arkasında Rusya'ya ilişkin kanaatleri bulunmaktadır. Kohn'a göre Rusya, batılı bir elit tarafından yönetilen bir ülkedir ve Bolşevizmi etik gelişme ve batılılaşma olarak tanımlamaktadır. Kohn üzerine bir doktora tezi hazırlayan Wolf (Wolf, 1972) Kohn'un Stalinizm üzerine kanaatlerini naïve olarak nitelemektedir. Zira Kohn, Stalin'in uluslar politikasını liberal olup olmamasına göre değil supranational vasfı dikkate alınarak değerlendirilmesi gerektiğini düşünmektedir.

İşlevselci yaklaşıma göre geleneksel yapıların çökmesinin ardından ortaya çıkacak sorunları atlatabilmek için toplumların yeni yapılar geliştirmesi gerekiyordu. Bu çerçevede milliyetçilik gibi kolektif ideolojiler geçiş sürecinin doğurduğu sorunların azaltılmasını ve yeniden bütünleşmeyi sağlayabilirdi. İşlevselci yaklaşım milliyetçiliğin daha çok kriz evrelerinde belirmesini de bu ihtiyacın giderilmesi arayışına bağlamaktadır. Bu perspektifle Ankara-Balgat'ta bir araştırma yapan Daniel Larner seçtiği karakterleri incelemiş ve bunların yaşadıkları değişimlerden hareketle geçiş döneminin milliyetçi insanları olarak göstermiştir (Özkırımlı, 2008: 62-63).

Genel olarak milliyetçiliği modernist bir yaklaşımla ele alan yorumları ise onun kapitalizm, sanayileşme, merkezi devletlerin kurulması, kentleşme, laikleşme gibi süreçlerle birlikte ya da bu süreçlerin sonucu olarak ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Eski çağlarda milliyetçiliğin ortaya çıkışını sağlayacak bir sosyal yapı

bulunmamaktadır. Bu çerçevede milletlerin milliyetçiliği değil milliyetçiliğin milletleri yarattığı savunulmaktadır (Özkırımlı, 2008: 105-106).

Merkezileşme süreçlerinin kaçınılmaz bir neticesi olarak değerlendirdiği milliyetçiliği Gellner "siyasî birim ile millî birimin çakışmalarını öngören siyasî ilke" olarak tanımlamaktadır (Gellner, 1992: 19-20). Gellner'in esasen milliyetçiliği ele alırken toplumsal yapıların dönüşümünü; yani sanayi toplumuna geçiş aşamalarını odağa aldığı söylenebilir. Gellner'e göre sanayi toplumunun ihtiyaç duyduğu iş bölümünü ve uzmanlaşmayı sağlayacak standartlaşma ancak standart "millî eğitim" kalıplarının yaygınlaşması ile mümkün olabilmektedir.

Sanayi toplumu ile birlikte adı devlet olan merkezi güç bir dil ve eğitimle homojen bir toplumsal yapı inşa etmeye çalışmış, toplumsal rol ve ilişkilerin karmaşıklaşması ile de millî bilincin oluşması için ihtiyaç duyulan kültürel türdeşlik yerleşebilmiştir (Gellner, 1992: 19-20). Tüm bu çerçeve dikkate alındığında Gellner'in milletleri doğal bir varlık olarak görmemesi kanaati de dikkate alındığında milliyetçiliğin milletler tarafından yaratıldığını düşündüğü söylenebilir. Diğer bir deyişle milliyetçilik Gellner'e göre sanayi toplumu aşamasına gelmiş yapıların ihtiyaç duydukları aparatları sağlaması için oluşturulmuş bir retorik bütünüdür.

Bu durum Gellner'in milliyetçiliği modernleşmenin bir sonucu olarak tanımlamasında daha sağlıklı biçimde gözlenebilir. Gellner geleneksel toplumlarda toplumu bir arada tutan şeyin kültür değil toplumsal yapı olduğunu; bu durumun geçerli olmadığı sanayi toplumlarında ise toplumu bir arada tutmak için kültüre yüklenen yeni anlamlar kümesine ve yüklenen role dikkat edilmesi gerektiği kanaatindedir. Bu çerçevede Gellner'e göre milliyetçiliğin kökeninde toplumsal ve ekonomik bölünme yatmaktadır. Bu bölünmeler yabancılaşmayı ve neticesinde bir karşı refleks biçiminde bütünleşmeyi getirmektedir (Gellner, 1998: 69 ve 93-94).

Bu çerçevede Gellner milliyetçiliğin de milletleri doğurduğunu iddia eder. Gellner'e göre milliyetçilik özünde bir yüksek kültürün çok sayıda alt kültüre empoze edilmesidir. Böylece birbirlerinin yerine ikame edilebilir anonim bir toplum oluşturulmasıdır. Bu toplumu bir arada tutacak olan şey ise herkesin paylaştığı bir yüksek kültürdür.

Gellner de Hans Kohn'un ayrımını izleyerek bir milliyetçilik tipolojisi geliştirmede coğrafi kıstasları dikkate alır. Dört bölge tespit eder Gellner. Birinci

Bölge Atlantiğe kıyısı olan ülkelerdir. Bu ülkelerde modern çağın ilk dönemlerinden itibaren güçlü krallıklar bulunmuştur. Etnisire ve dil gibi unsurlar bakımından çok daha homojen bir yapı ortaya çıkmış, yeni bir yüksek kültür büyük ölçüde oluşmuştur. Dolayısıyla milliyetçilik çağı geldiğinde bu ülkelerde yaptığı köylülerin vatandaşlara dönüştürülmesi olacaktır.

Birinci bölgenin hemen doğusunda yer alan ikinci bölgede yani eskiden Roma İmparatorluğu'na ait olan topraklarda geniş bir aydın sınıfı tarafından korunup geliştirilmiş bir yüksek kültür bulunuyordu. Bu bölgelerde milliyetçiliğin yaptığı ise söz konusu yüksek kültüre bir siyasal çatı temin etmek olmuştur.

İkinci bölgenin doğusunda yer alan üçüncü bölgede çok uluslu imparatorluklar görülüyordu. Dolayısıyla ne oluşmuş bir yüksek kültür ne de yüksek kültürü koruyacak bir siyasal çatı bulunmuyordu. Bu sebeple hem kültürlerin hem de çatıların ayrı ayrı yaratılması gerekti. Devlet kurma süreçleri de daha acılı ve kanlı biçimde gerçekleşti.

Üçüncü bölgenin doğusunda kalan Dördüncü Bölge Gellner'e göre 1918-1920'ye kadar Üçüncü Bölge ile aynı yolu izlerken Birinci Büyük Savaş sonrasında yollar ayrıldı. Bu bölgedeki iki çok uluslu imparatorluk tarihe karışırken üçüncüsü bambaşka bir ideoloji ile Üçüncü Bölgenin de bir bölümünü kontrol altına alarak işleri çok daha karmaşık bir hale getirdi. Yeni yönetimler milliyetçilikleri kontrol altına almayı başardı ancak bunun bedeli sivil toplumun yok edilmesi oldu. Ve fakat milliyetçiliği oluşturan koşullar da ortadan kalkmamıştı. Bunun sonucu olarak bu bölgelerde sistem değiştiğinde milliyetçilik tüm ihtişamıyla yeniden belirliyordu (Özkırımlı, 2008: 167-171).

Benedict Anderson milliyetçiliğin faşizm, liberalizm gibi kavramlarla ya da olgularla birlikte değil din, akrabalık gibi olgularla bir arada değerlendirilmesinin daha doğru olacağını düşünmektedir. Anderson yüzyüze ilişkilerin geçerli olduğu ilkel-geleneksel topluluklar hariç tüm toplumsal formasyonları "hayal edilmiş / hayalî" olarak değerlendirme eğilimindedir. Bu çerçevede millet de hayal edilmiş siyasî bir birimden başka bir şey değildir. Burada millet inşa edilirken hayalî bir kan bağından ziyade dile yaslanılmaktadır ve gelişen iletişim düzeyi ile birlikte toplumsal inanç ve bilinç düzeyi de gelişmektedir (Anderson, 2011: 20-21).

Hobsbawm ise milliyetçiliği tarihselci bir perspektifle ele almaktadır. Bu çerçevede Hobsbawm'a göre milliyetçiliğin tarihsel olarak üç süreci söz konusudur.

Kavram başlangıçta kültürel, edebî ve folklorik bir içeriğe sahiptir. Onsekizinci yüzyılın sonları ile Ondokuzuncu yüzyılın başları arasında ise kavram devrimci ve ilerici bir muhteva ile anlaşılmaya başlanmıştır; bu süreçte millet, halk ve devlet kavramları birbiriyle eşanlamli biçimde kullanılmıştır. 18.yüzyılın ikinci çeyreğinden sonra başlayan üçüncü evrede ise milliyetçilik bir önceki evredeki kapsayıcı muhtevasını kaybederek dışlayıcı bir siyasal aksiyon haline dönüşmeye başlar. Hobsbawm'ın "devrimler çağı" olarak adlandırdığı süreçte millet ve devlet birbiriyle neredeyse eş bir anlam kazanarak tek ve bölünmez oldukları düşüncesi belirleyici bir hâl almaya başlamıştır. Bu çerçevede millet kolektif egemenliklerin siyasî ifadesi olan bir devletle somutlaşan vatandaşlar topluluğu olarak değerlendirilebilir (Hobsbawm, 2010: 26-35).

Milliyetçiliği tarihselci bir perspektiften ve milliyetçilik-evrenselcilik çelişkisi üzerinden açıklamaya çalışan Edward H. Carr ise milliyetçiliği ulusların toplumsallaşması, ekonomik politikaların millileştirilmesi ve milliyetçiliğin coğrafi genişlemesi süreçleri üzerinden anlaşılır kılmaya çalışmaktadır. Carr'a göre son aşama yani milliyetçiliğin coğrafi genişlemesi süreci üçüncü dönemin totaliter karakterini ve dünya savaşlarının çıkışını da açıklayıcıdır (Carr, 1999: 11-12). Avrupalı devletlerin Avrupalı olmayan ülkelerdeki yayılması (Carr'a göre Osmanlı Devleti de buna dahildir) bu ülkelerde milliyetçiliğin tırmanmasını beraberinde getirmiştir.

Milliyetçilik kavramı üzerinde kapitalizmin gelişim safhaları, merkez-çevre ilişkilerinin asimetrikliği bağlamında duran Wallerstein milliyetçiliği modern dünya sisteminin değerlerinin dayatılmasının zeminini hazırlayan jeokültürün üç önemli parçasından birisi olarak değerlendirmektedir. Fransız Devrimi'nin kökleşmesinde Napolyon'un fetih hareketlerinin önemli bir etkisi olmuştur. 1815-1848 arası dönemde olan ise Fransız Devrimi'nin kendisinden önce olumsuzlanan politik değişimi sürekli ve normal olarak kodlanması, egemenliğin aristokrat bir grupta ya da bir egemende değil halkta bulunduğu düşüncesi; üçüncüsü ise vatandaşları bulundukları devlette yaşayan insanların ulusu oluşturdukları düşüncesidir. Kutsal İttifak, bu değerlere açık bir muhalefetin adı olarak anlaşılabilir. 1848 Devrimleri ise Fransız Devrimi'nin bu değerler çerçevesinde yarattığı simülasyona kendisini merkezci liberalizmden ve muhafazakârlardan ayırtıran üçüncü bir ideolojinin doğuşunu, sosyalizmi beraberinde getirdi. Bu

dönemde ortaya çıkan milliyetçilik ise dünya sisteminin hâkim jeokültürü olarak dayatılmanın alt yapısını hazırlamıştır (Wallerstein, 2005: 26-27).

Wallerstein ırk ve ırkçılığı modern dünya sistemindeki eksenel işbölümünün yoğunlaşmalarının dışavurumu, itici gücü ve sonucu olarak değerlendirmektedir. Fakat ırk insanlara kimlik veren tek kategori değildir. Wallerstein bu çerçevede modern dünya sistemini oluşturan ulus-devletlerle içiçe geçmiş ulusların da birer kimlik kategorisi olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla yazara göre milliyetçilikler devletlerarası sistemin işlemeye başlamasının bir neticesidir yani milliyetçilikler devletlerarası sistemin işlemeye başlamasından sonra ortaya çıkmıştır. Bu da yaygın inanın tersine devletin neredeyse her örnekte ulustan önce olduğunu göstermektedir (Balibar & Wallerstein, 1993: 102-103). Wallerstein'e göre Ondokuzuncu yüzyılda Avrupa'da ezilen ulusların milliyetçiliği ve bunların etnisiteden devlete dönüşmeleri bu lokasyonlardaki şehirli sınıfın pastadan pay alması anlamına geliyordu (Wallerstein, 2005: 26).

Michael Hechter Wallerstein'in dünya sistemleri analizinde sıklıkla atıfta bulunduğu "eşitsiz gelişme" durumunu merkez-çevre ayrımını bir devletin içerisindeki unsurlar bağlamında kullanarak milliyetçilikler için de uygulamayı denemiştir (Aktoprak, 2010: 25-26). Hechter milliyetçiliğin ortaya çıkmasında iç sömürgecilik üzerinde durmaktadır. Şablon kısaca şu şekilde özetlenebilir. Modernleşmenin coğrafi açıdan eşit olmayan dağılımı aynı devletin toprakları içerisinde gelişmiş ve azgelişmiş iki tür topluluk yaratmaktadır. Bu durum kaynakların ve iktidarın iki grup arasında eşitsiz dağılımına yol açar. Güçlü olan grup merkezi tutar ve düzeni kurumsallaştırmaya çalışır (Özkırımlı, 2008: 124).

Kapitalizm merkezli değerlendirmeler gündeme geldiğinde Marksizmin milliyetçilik konusundaki yaklaşımları merak edilmektedir. Bu noktada Marx ve Engels'in sistematik bir milliyetçilik yaklaşımlarının olmadığı ilk elde ifade edilmelidir. İki düşünürün de milliyetçiliğe yaklaşımları parçalı ve oldukça konjonktürelidir. Marx ve Engels'in temel olarak komünizmin gelmesiyle birlikte sınıfların ve sınıflı devletlerin ortadan kalkacağını düşündükleri söylenebilir ancak iki düşünürün de yazdıklarından milletlerin de bu gelişme ile yok olup olmayacağına dair açık bir ifadeleri söz konusu değildir. Bu konu bir sonraki bölümde çok daha ayrıntılı biçimde ele alınacaktır.

Milliyetçilik kuramlarında etno-sembolcü yaklaşım olarak bilinen ekolün temsilcilerinden Anthonny Smith milliyetçilik kavramının a) Ulus-devletlerin oluşması ve milletlerin kendilerini idame ettirme süreçleri b) Bir millete ait olma bilinci ve ulusun güvenliği ve refahıyla ilgili özlem ve hissiyata sahip olma c) Millet ve rolüne ilişkin bir dil ve sembolizm d) Millet ve millî irade hakkında bir kültürel doktrin ile millî emellerin ve millî iradenin gerçekleşmesine dair reçeteleri de içeren bir ideoloji e) Millet'in amaçlarına ulaşacak ve millî iradeyi gerçekleştirecek bir toplumsal ve siyasî hareket olmak üzere beş farklı kullanımını tespit etmiştir (Smith, 2010: 119).

Milliyetçiliğin her toplumda aynı yapılara ve aynı vurgulara sahip olduğu söylenemez. Bu durum toplumların tarihsel süreçlerinin ve bu süreçlerin neticesinde ortaya çıkan toplumsal yapıların birbirinden farklı özellikler göstermesidir. Bu çerçevede milliyetçiliği tiplerine göre de sınıflandırma çabası söz konusu olmuştur. Bunlar arasında milliyetçiliği merkez ve çevre ilişkisi açısından değerlendiren Watson'un tarifi çalışmanın sonraki aşamaları bakımından da önemlidir.

Watson milliyetçi ideolojinin merkez ülkelerde ulus-devlet yapılarının oluşmasında ve geleneksel yapıların tasfiye edilmesinde önemli bir role sahip olduğunu ifade ederek, merkezde ortaya çıkan bu durumun kolonileşme süreciyle devam ettiğini; periferideki toplumlarda kolonileşmenin etkisiyle milliyetçiliğin farklı versiyonlarının belirmeye başladığını belirtmektedir. Bu çerçevede Watson milliyetçiliklerin devlet ve millet'in oluşma süreçleri kapsamında üç gruba tasnif edilebileceğini düşünmektedir. Bunlar İngiltere, Fransa, Hollanda, İsveç, Portekiz gibi devlet ve millet'in eş zamanlı biçimde kurulduğu ilk grup devletler; ABD'nin örnek verildiği önce egemen devletin sonra millet'in ortaya çıktığı ikinci grup devletler; Balkan-Tuna boyları, Avusturya, Macaristan, Baksa, Breton, İrlanda, Quebec, Nijerya, Etiyopya gibi millet'in egemen devletin oluşmasından önce ortaya çıktığı üçüncü grup yapılarıdır (Milas, 1994: 26-27).

Liah Greenfeld milliyetçiliği bireyselci-özgürleştirici, kolektivist-otoriter ve bireyin millî topluluğa bağlı olma biçimine göre (vatandaşlık bağıyla bağlı olması ya da etnik bir mensubiyet hissiyle bağlı olması) değişen sivil ve etnik olmak üzere birbirleriyle çakışma durumlarına göre üç tipte görüldüğünü ileri sürmektedir. Greenfeld bunu bir tabloyla aşağıdaki gibi göstermiştir (Greenfeld, 1992:11):

Bireyselci-Özgürleştirici	Sivil I.Tip	Etnik Çakışma yok
Kolektivist-Otoriter	II. Tip	III. Tip

Louis Snyder'ın geliştirdiği milliyetçilik tipolojileri ise tarihsel bir tasnife dayanmaktadır. Buna göre 1815-1871 arası dönem Kaynaştırıcı Milliyetçilik, 1871-1900 arası dönem Dağıtıcı Milliyetçilik, 1900-1945 arası dönem Saldırgan Milliyetçilik, 1945 sonrası dönem ise Çağdaş Milliyetçilik olarak değerlendirilmektedir (Özkırımlı, 2008: 61).

1.1.2. Bir Mülksüzleşme Siyaseti Olarak Milliyetçilik

Marx ve Engels bilimsel sosyalizm çözümlemesini Batı toplumlarını merkeze alarak gerçekleştirmişti. Diğer bir deyişle Marksizm de diğer Avrupalı düşünce biçimleri gibi *prometheenne* bir yaklaşımın, çevreyi biçimlendirme azminin ifadesidir. Lenin bu çözümlemeyi Rusya ve periferisindeki toplumlara uyarladı. Bu uyarlama Batılı marksistler tarafından çokça eleştirildi. Lenin ve Stalin ise sosyalist devrimi gerçekleştirmiş bir ülkenin liderleri olarak Avrupalı marksistleri sapma ile suçlamayı sürdürdüler. Tarihin ilginç bir oyunu olarak Rusya'nın doğusunda sosyalist olduğunu ve devrim gerçekleştirdiğini iddia eden hareketler belirdiğinde Sovyet marksistlerinin bu devrimlere tepkisi Avrupalı marksistlerin Sovyet devrimine tepkisine benzer oldu. d'Enchausse bu durumu Marx'ın Lenin'den, ekonomik determinizm ve ihtilalci iradecilikten aldığı intikam olarak değerlendirirken haklıdır (d'Enchausse & Schram, 1966: 148-150).

Sosyalizmin ana akımı genelde milliyetçiliği toplumların dirilmiş hatta çılgına dönmüş arkaizmi olarak resmetmektedir. Marx 1843'te şöyle bir ifade kullanır: "Özgürlük tarihimizi tarihin ötesinde, ilkel Cermen ormanlarında arayan Cermenomanyaklar..." (Nairn, 2015). Yani Marx, milliyetçiliği baştan çıkarıcı fakat tehlikeli bir orman kaçkını olarak değerlendirme eğilimindedir. Nairn Marx'ın ormanlardan kurtulmaya dönük çağrısının ne Almanya'da ne de başka yerlerde gerçekleşmediğine dikkat çeker. Nairn'e göre Marksist sosyalist solun 20.yüzyıl başındaki gelişmelere rağmen katı milliyetçilik karşıtlığını devam ettirmesi 1914-

1945 arası dönemde beliren tehditlerle baş edebilmek için geliştirilen bir zırhlı savunma ideolojisidir (Nairn, 2015: 77-82). Bir diğer açıdan bakıldığında ise Ortodoks Marksizmin tarihsel bir yanılgısının yeniden ifadesidir. Yirminci yüzyılın sonuna doğru Marksizmin birçok rengi tarafından olumlanan ya da sessiz kalınan emperyalizmin periferide yarattığı kırılma Marksist teorisyenler tarafından tam manasıyla gözlemlenememişti. Bu kırılmayı gözlemleyip analizine dahil eden Lenin ise teori pratiğe dönüştüğünde kendisine oldukça tutucu bir davranış kalıbı belirleyecekti.

Bugünden bakıldığında şöyle bir fenomenle karşı karşıyayız: Sömürge yönetimlerin sömürgelerdeki halk kitlelerini ezmesi ve tarih dışı kabul etmesi Asya, Afrika ve G. Amerika'da sosyalist-milliyetçi devrimler ve yönetimler trendini de beraberinde getirmiştir. Kendi kaderlerine hâkim olduklarını iddia eden ve tarih yapıcı rolü talep eden bu ülkelerin halkları sosyalist devrim yolunu takip ederek bir anlamda Avrupa'yı devrimin esas lokasyonu olmaktan çıkarmakta; diğer bir deyişle Avrupa'ya devrim konusunda dahi bağımlı olma durumunu ortadan kaldırmaktadırlar (d'Encausse & Schram, 1966: 7).

Martin L. Kilson, sömürgeciliğin ulusların oluşmasını sağladığı kanaatindedir. Ona göre sömürge yönetimleri kesin siyasal sınırlar çekerek sömürge ülkelerde ulus için ihtiyaç duyulan unsurlardan birisini yaratmışlardır. Sömürge ülkelere bir *lingua franca* götürülmesi ve dolayısıyla bir ortak kültürün ortaya çıkması da ulusların oluşumuna zemin hazırlayacaktır (Kilson, 1958). Kilson'ın analizi özellikle Batı Afrika kolonilerindeki milliyetçi hareketleri analiz etmektedir ancak diğer coğrafyalarda da benzer hareketlilikler tespit etmek mümkündür. Benedict Anderson da Güney Amerika ulusallıklarının gelişimine ilişkin sömürge yönetimlerinin önemine dikkat çekiyor. Anderson'a göre daha önce hiçbir ulus deneyimi olmayan toplumlarda milliyetçiliği ortaya çıkaran şey sömürgeci gücün yerleştirdiği kültürel, idari ve siyasal habitustur¹⁹⁷. Elbette meselenin bir de psikolojik boyutu bulunmaktadır. Buna dikkat çeken Chatterjee'ye göre güçlü halkların zayıf olanları sömürdüğü, özerkliğin insan onuruna sahip olmanın işareti sayıldığı bir dünyada milliyetçilik yoksul ve zayıf halkların kaçınılmaz tepkisidir (Chatterjee, 1996: 24).

¹⁹⁷ Olivier Roy, Anderson'ın modellemesinin Sovyet toplumlarına da uygulanabileceğini düşünmektedir (Roy, 2000: 11).

Milliyetçilik sömürge toplumlarının kendi kendilerini yönetemeyecekleri şeklindeki sömürgeci tezin yanlışlığını göstermeye çalışmaktadır. Sömürgeleştirilmiş halkın aşağı olduğu iddiasını reddeder, geri bir ulusun kendi kültürel kimliğini koruyarak kendisini modernleştirebileceğini savunur (Chatterjee, 1996: 71). Bu haliyle milliyetçilik Edward Said'in şarkiyatçılık olarak bahsettiği şeyin baş aşağı edilmiş halidir. Milliyetçi düşünce ile Şarkiyatçılığın çözümlediği nesne aynıdır ancak bu nesne artık şarkiyatçılıktaki gibi aktif değil pasiftir.¹⁹⁸

Milliyetçilik-sömürge ilişkisini açıklamaya çalışan Nairn'in şu tespiti önemlidir:

Tarihsel olarak milliyetçiliklerin çoğu Fransız Devriminin dünyanın geri kalanına karşı yürüttüğü saldırıya karşı koymaktan, sonrasında da bunu takip eden bütün sömürgeleştirme ve çoğunluğun iyiliği için planlanmış hiyerarşileri dayatma çabalarının reddinden doğmuştur (Nairn, 2015: 228).

Hollanda, Fransa ve İngiltere'deki yeni zenginlerin ulusal devlet siyaseti ve bu toplumların başarılarını 19.yy'da dünyanın geriye kalanına dayatması milliyetçiliği yani ilerleyemeyenlerin bir -çilik noktasına varacak denli genel ve kaçınılmaz boyutta mülksüzleşmesinin neticesini doğurdu ve modernleşme adı verilen fırtına da buradan koptu. Bu bağlamda Nairn'e göre milliyetçilik aynı zamanda bir *mülksüzleşme siyasetidir*. Chatterjee de doğu tipi milliyetçilikler olarak tasnif ettiği kategoride milliyetçiliğin esas anlamının ilerleme ve özgürlük hamlesi olduğunu belirtmektedir (Chatterjee, 1996: 18).

Chatterjee doğu tipi milliyetçilikte ulusu dönüştürmek için yeniden donatma çabasının eşlik ettiğini bunun kültürel bir yeniden donanma olduğunu belirtir. Ancak bu, yabancı bir kültürün taklidi ile söz konusu olamazdı çünkü ulus kimliğini kaybetme tehlikesiyle karşılaşabilirlerdi. Dolayısıyla bu toplumlarda ilerlemenin gereklerine uydurulmuş fakat kendi farklılığını da koruyan bir ulusal kültürün canlandırılmasına çalışıldı. Bu sebeple Chatterjee'ye göre doğu milliyetçilikleri tedirgin ve dengesizdir yani Herder ve Mazzini milliyetçilikleri gibi değildir (Chatterjee, 1996: 15). Bağımlılık milliyetçiliğin gelişmesini sağlar. Tek yönlü

¹⁹⁸ Bu yaklaşım, Said'in Şarkiyatçılık önermesinin bir karşı-milliyetçilik olduğunu da göstermektedir.

bağlılık ise aşırı gelişmiş bir milliyetçilik duygusu yaratır (Calvez, 1967: 37). Bu çok gelişmiş milliyetçilik duygusunun en ciddi katalizörü ise ekonomik geriliktir.

Nairn kalkınmanın Avrupa'da, hatta Avrupanın da belli bölgelerinde başladığını belirterek bu kalkınmayı yaşayan ülkelerin diğer ülkeler üzerinde çok biçimli bir üstünlük kurduklarını, bunun da imparatorluğun farklı bir türü olduğunu iddia eder. Nairn bu eşitsiz ilişkinin eninde sonunda herkesin davet edilmeyip katılmaya zorlanacağı yeni bir kulluk hali yarattığına dikkat çekmektedir. (Nairn, 2015: 90-91).

Nairn, Avrupa'da başlayan ve sonrasında birçok topluluğu harcayan modern anlamıyla kalkınma düşüncesinin bütün dertlerin nedeni olduğu düşüncesindedir. Kalkınma düşüncesi harcamadığı toplulukları susturulma karşısında süregiden bir başkaldırıya yöneltmiştir (Nairn, 2015: 100). Bu başkaldırı milliyetçiliktir.

Milliyetçilik "geri kalmış" kültürlerin ve halkların birbiri peşi sıra modernitenin güçlerini ve yararlarını kendi amaçları uğruna benimseme çabasıydı. Geri kalmış olarak yeniden tanımlanmış olmaları ışığında ilerlemeyi arzuladılar (Nairn, 2015: 122).

Bu kalkınma düşüncesi Üçüncü dünyada tüm kaynakların seferber edilmesi gerekliliğini beraberinde getirecektir. Diğer bir deyişle bu ülkelerdeki milliyetçilik geniş tabanlı bir koalisyon talep edecektir. Nairn'in "Marksizmin Alexis de Tocqueville'i" olarak nitelediği (Nairn, 2015: 139) Gramsci'ye göre herhangi bir yeni devlet biçimi dayatma ve güç ile değil gerçek bir toplumsal ve kültürel hegemonya üzerine kurulacaktır. Etkili bir hegemonyaya ulaşmanın yolu ise 1917'de Bolşeviklerin yaptığı gibi çarpıcı manevra savaşı değil uzun ve kademeli bir mevzi savaşıdır. Bu çerçevede Gramsci'ye göre Batı'nın koşullarında sosyalistler devleti ele geçirip dönüştürmeye odaklanmadan önce hegemonyayı hazırlamakla uğraşmalıydı (Forgacs, 2012: 275-282 ve 325-326).

Milliyetçi liderlik kendisinden siyasi ve askeri olarak güçlü bir sömürgeci ülkeyle karşılaşmışsa saf bir askeri çözüm seçeneğine sahip olmayacaktır. Böyle bir durumda halk kitlelerinin büyük bir kısmına yayılmış koordineli ve uzun süreye yayılan bir siyasi askeri stratejiye dayanmak durumundadır. Böyle bir durumda milliyetçi liderlik bir manevra savaşı veremez, mevzi savaşı vermek durumundadır. Böyle bir durumda büyük köylü kitlelerinin de milliyetçi bir siyasi program altında toplanmaları sağlanmalıdır. Bu noktada milliyetçi liderlik köylü kitlelerinin

değişime direnen geleneksel kültüre bağlılıkları ve kapitalizm öncesi egemenlik biçimlerine bağlılıkları dolayısıyla bir çelişkiyle karşılaşacaktır. Böyle bir durumda sömürge ülkelerdeki pasif devrimin karakteristik biçimi mümkün olan en geniş halk kitlesini bir araya getirme ve bir ulus-devlet kurma fikrine odaklanan siyasi-ideolojik bir program ortaya koyma şeklinde gelişir. Ancak geniş tabanlı bir ittifak söz konusu olduğu için iki hususa çok dikkat edilir: Otoritenin kurumsal yapılarında radikal bir girişim olmaz ve kapitalizm öncesi egemen sınıflara doğrudan saldırıda bulunulmaz.

Bu bağlamda Chatterjee milliyetçi düşüncenin paradigmatic biçimini alması için geçmesi zorunlu üç evreden bahsetmektedir: Kalkış evresi, manevra evresi ve varış evresi.

Kalkış evresi milliyetçi bilincin aydınlanma sonrası oluşan rasyonel bilgi çerçevesi ile karşılaşması evresidir. Esasen doğunun geleneksel kültürlerinin bu çerçeveye yabancı olduğu ve bu çerçeveye sahip olanlara boyun eğmesi gerektiği düşünülür anca milliyetçi düşünce bu yargının değişmez olmadığını iddia etmektedir. Dolayısıyla kalkış evresinde milliyetçi düşünce batının üstünlüğünün onun bilimi ve teknolojisinden kaynaklandığını ileri sürer.

Manevra evresinde pre-modern dönemden kalan ilişkiler ve popüler unsurlar anti-sömürgeci davaya kazanılmaya çalışılırken diğer taraftan bu unsurların devlet yapısından ayrıştırılması gerekir. Bu evrede manevra savaşı ve mevzi savaşı birlikte yürütülür.

Varış evresi milliyetçi düşüncenin gelişiminin tam biçiminin ulaştığı evredir. Dolayısıyla milliyetçilik artık bir düzen söylemi, iktidarın rasyonel örgütlenmesinin söylemidir. "Varış evresindeki milliyetçi düşünce kendi yaşam tarihini dile getiren pasif devrimdir." (Chatterjee, 1996: 95-100).

Oran, milliyetçiliğin çevrede gelişen biçimlerini ifade edebilmek için "Azgelişmiş Ülke Milliyetçiliği" kavramını kullanmaktadır. Kavram, kapitalizmin merkezde ve çevrede ortaya çıkardığı eşitsiz gelişim süreçleri ve bunlara eşlik eden kolonyal tecrübenin çevrede yarattığı bilinç kırılmasını açıklamak bakımından işlevsel gözükmemektedir. Buna göre azgelişmiş ülkelerde, buna Wallersteinci bir dille çevre de denilebilir, Batı Avrupa'da milliyetçiliğin kurumsallaşmasını sağlayan burjuvazinin gücüyle karşılaştırılabilecek bir burjuva sınıfı olmadığı için Batı Avrupa ülkelerinin aksine milliyetçilik ideolojisi, sömürgelikten derhal

kurtulma amacına eşlik eden üç işleve daha sahip bulunmaktadır. Yani bu ülkelerde olmayan bir ulus yaratılmalı ve bu ülkeler azgelişmişlikten gelişmişlik statüsüne taşınmalı ve azgelişmiş ülkeler de Batılı ülkelerle eşit uluslar olduklarını Batılılara ispatlamalıdır. Bu işlevlerden birincisi siyasal modernleşme, ikincisi ekonomik modernleşme olarak kavramsallaştırılabilir (Oran, 1997a: 37) ve (Oran, 1997b: 64-78).

Nairn milliyetçiliği yaratanın modernleşme olduğu konusunda ısrarlıdır. Bu milliyetçiliğin sistemik ikliminden tikel ulusal hareketler ve tepkiler yükselir, bunlardan sadece bazılarının devlet kurmayı başardığı üzerinde durur. Burada gelişen milliyetçilik düşüncesinin ilginç bir çelişkisine dikkat çekmek gerekir. Üçüncü dünyada gelişen milliyetçi hareketlerin en genel çerçevesini aydınlanma düşüncesi belirlemiştir. Neticede bu milliyetçiliklerin sözcüleri aydınlanmanın gramatik ve leksikal bagajından faydalanacaklardır.

Yukarıdaki tartışmalar milliyetçiliğin Üçüncü dünyada her şeyden daha çok bir siyaset biçimi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu noktada yapıtları henüz Türkçeye tercüme edilmemiş olan Breuilly'nin tezlerine de kulak vermekte fayda var. Breuilly milliyetçiliğin literatürde bir düşünce, bir duygu ya da bir siyasi hareket olarak ele alındığını ifade ederek bakış açılarının milliyetçiliğin açıklanma biçimini de şekillendirdiğini ileri sürmektedir. İlk grup aydınların yazıp çizdikleri ile ilgilenirken ikinci grup belli bir kültürün gelişimine ve bunların milli bilinci nasıl oluşturduğuna odaklanır. Milliyetçiliği bir siyasal hareket olarak ele alanlar ise iktidar kavgalarını inceler (Özkırımlı, 2008: 73-74).

Breuilly milliyetçiliği iktidarı ele geçirmeye çalışan ve bunu milliyetçi savlara dayanarak haklı gösteren siyasi hareketler olarak tanımlanmaktadır. Milliyetçilik, Breuilly'ye göre üç temel iddia çevresinde yapılanan bir siyasi doktrindir. Bu temel iddialar şu şekildedir: Kolaylıkla belirlenebilecek kendine özgü karakteri olan bir millet vardır ve millet olabildiğince bağımsız olmalıdır. Bu da en azından siyasi egemenlik anlamına gelir. Breuilly'ye göre milliyetçi siyasetin yerine getirdiği iş birliği, harekete geçirme ve meşruiyet olmak üzere üç temel işlev söz konusudur (Özkırımlı, 2008: 133-139).

1.1.3. Türk Milliyetçiliği

Türk milliyetçiliği düşüncesi, devletin sınırları içerisinde gelişmeye başlayan diğer milliyetçilik düşünceleri gibi Osmanlı Devleti'nin siyasal ve toplumsal çözülmesiyle paralellik arzeden bir süreçte gelişmeye başlamıştır. Bu gelişmeyi daha sağlıklı analiz edebilmek için Osmanlı Devleti'nin toplumsal örgütlenmesi olan, toplumu kompartımanlara ayırarak aralarına keskin sınırlar çizen millet sistemi üzerinde durulması faydalı olabilir.

Kökü “mille” olan “millet” kelimesi dilimize Arapçadan girmiştir. Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinden başlanarak bir etnik anlam içermeye başlayan bu sözcük esasında “din, mezhep, bir dinde ve mezhepte bulunanların tamamı, sınıf, topluluk, soy, kategori” anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 1978).

Osmanlılarda genelde kabul edilmiş dört milletten (mille-i erbaa) söz edilmektedir. Bunlar Müslüman milleti, Rum milleti, Ermeni milleti ve Yahudi millettir. Bunlardan Müslüman milleti için “millet-i hâkime”; Ermeni milleti içinse “millet-i sadıka” isimlendirmesi de kullanılmaktadır. Bu kategorilendirme içerisinde örneğin Türkler, Araplar, Arnavutlar, Boşnaklar, Pomaklar, Berberiler, Abazalar gibi birçok etnik grup Müslüman milleti içerisinde yer alırken; Bulgarlar ve Sırlar da 1850 yılına kadar Rum Ortodoks milleti içerisinde telakki edilmişlerdir. Bu açıdan ilginç bir örnek de Ermeni milletin durumudur. 18. Yüzyıldan sonra ortaya çıkan Katolik Ermenileri, 19. Yüzyıldan sonra ortaya çıkan Protestan Ermenileri ve Gregoryen Ermenileri Osmanlı toplumsal yapılanması içerisinde birbiri ile kesin sınırlarla ayrılmış durumdadırlar (Adıyeke, 2000).

Her bir millet grubu kendi iç işlerinde serbest bırakılmışlardır. Din, dini ibadet gibi alanların düzenlenmesinde milletler kendi içlerinde serbest bırakıldıkları gibi evlenme, boşanma, vesayet, miras gibi medeni hukuk alanlarında da kendi kurallarını uygulamalarına müsaade edilmiştir. Milletlerin yönetimi ve düzenlerinin sağlanması için “milletbaşı” adı verilen kişiler devlet tarafından atanıyor ve bütün bir cemaatin hareketlerinden bu “milletbaşı”lar sorumlu tutuluyordu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun toplumu kompartımanlara bölmesindeki temel amaç çok unsurlu bir imparatorluğun yönetiminde insanların birey olarak değil cemaat olarak devlet tarafından muhatap alınmasıdır. Yani devlet kendi

egemenliğini bu grupları birbirinden kesin çizgilerle ayırarak sağlama yoluna gitmiştir.

Benjamin Braude millet sistemi için “Hegel’in Minerva baykuşu” benzetmesini yaparak sistemin aslında tam da yok olmasının arifesinde ortaya çıktığına işaret ediyor (Braude, 2000). Gerçekten de millet sistemi denilen yapılanmanın 19. Yüzyılın ikinci yarısında daha berraklaştığını görüyoruz. 1831 yılında, daha önce Osmanlı coğrafyasında tanınmayan Katolikler resmen tanınarak millet statüsü kazanmışlardı. 1848 yılında Melkitler kendi millet statülerini kazandılar. 1850’de ise Protestanlar millet statüsüne kavuşacaktır. Millet Sistemi çerçevesinde 1858 yılında başlanan çalışmalar sonucu oluşan tasarı 1861 yılında onaylandı ve “Rum Patriği Nizamati” adıyla yürürlüğe girdi. Aynı yılın 9 Haziran’ında “Lübnan Nizamnamesi” hazırlandı ve bölge Hristiyan bir vali yönetiminde bir tür özerk bölge oldu. 18 Mart 1863’te “Ermeni Milleti Nizamnamesi”; 22 Mart 1865’te “Yahudi Milleti Nizamnamesi” yürürlüğe girdi (Ercan, 2000).

Osmanlı toplumunda aralarına kesin sınırlar çekilen milletlerin çoğalması milliyetçiliğin gelişimi için de elverişli ortamı hazırladı. Bu bağlamda Osmanlı Devleti’nde milliyetçiliğin tarihsel olarak üç yapı dahilinde ortaya çıktığı söylenebilir. Bunlar savaşlar, ticari ilişkilerin değişimi ve reformların nitelikleri; toplumda yeni ortaya çıkan tarih, edebiyat ve eğitim ile ilgili görüşler; hayır kurumları, gizli dernekler ve siyasî partilerin hazırladığı örgütsel çerçevenin etkileşimidir (Göçek, 2003).

Böyle bir atmosferde vatandaşlık temelli geliştirilmeye çalışılan Osmanlılık akımının millet sisteminin parçaladığı Osmanlı toplumsal yapısını birleştirmeyi amaçladığı söylenebilir. Öğün bu durumu eskiden toplumsal yapıları bölebildiği derece yönetebilen devletin böldüklerini birleştirebildiği kadar yönetebilme noktasına gelmesi olarak ifade etmektedir (Öğün, 1995b: 54). Bu noktada Namık Kemal’in metinlerinde "osmanlı", "vatan", "ümme", "millet" kavramlarını birbiriyle eşdeğer biçimde kullanmış olmasının altı çizilmelidir (Mardin, 1985: 1701).

Türk milliyetçiliğinin ilk belirtilerinin edebiyat alanında görüldüğü iddia edilmektedir. Şinasi’nin 1849’da yalnızca Türkçe kelimeler kullanarak yazmayı denemesi, Ziya Paşa’nın Türklerin esas şiirinin halk arasında yaşamakta olan halk

edebiyatında aranması gerektiği görüşü bu yaklaşıma dayanak olarak gösterilmektedir (Eroğlu, 1992: 53). Ancak Türk milliyetçiliğinin bir siyasal proje olarak mütakamil biçimde II. Meşrutiyet Döneminde geliştiğini söylemek daha gerçekçi olacaktır. Türk Derneği'nin kuruluşu, Türk Yurdu dergisinin yayınlanmaya başlaması ve Türk Ocakları 1908 Devrimi sonrasında ortaya çıkan gelişmelerdir. Bu süreçte Türk milliyetçiliğinin vatan vurgusunun Türklerin yaşadıkları geniş bir coğrafyayı içerdiği söylenebilir. Bu vurgu Millî Mücadele yıllarında Misak-ı Millî çerçevesinde; Cumhuriyet'in kurulmasından sonra da yeni devletin sınırları çerçevesinde yorumlanmaya başlayacaktır.

Bu noktada altı çizilmesi gereken husus Türk milliyetçiliğinin Osmanlı döneminde İslamcılık ve Osmanlıcılık akımlarından kesin bir biçimde ayrıştırılmasının mümkün olmadığıdır. Burada dikkat çeken husus sosyalist ve liberal akımların Türk milliyetçiliğinde net bir biçimde gözüküyor olmasıdır. Niyazi Berkes bu durumun sebebi olarak Avrupalı sosyalist ve liberal düşünürlerin Osmanlı Devleti içerisindeki Türk olmayan unsurların milliyetçi aksiyonlarına sempatiyle yaklaşımlarını göstermektedir (Berkes, 2015: 55-56). Bu noktada Osmanlıcılık akımının sistemli bir düşünce olmadığına ancak İmparatorluk politikalarını etkilediğinin altı çizilmelidir (Karakaş, 2008: 69).

Türk milliyetçiliğinin gelişiminde Rusya idaresindeki Türklerden Osmanlı Devleti'ne gelenlerin etkisi de gözlenmektedir. Rusya'nın Ondokuzuncu yüzyılda gerçekleştirdiği atılımlarla ulaşım ve iletişim ağlarını modernize etmesi Rusya Türklerinin hem birbirlerine hem de Osmanlı Devleti'ne yaklaşmasını kolaylaştıracak bir zeminin oluşmasını sağlamıştır. Özellikle Kırım, Kazan ve Azerbaycan'da yaşayan, Rus romantizmini ve Türk modernleşmesini yakından takip eden entelektüeller önce kültürel Türkçülüğü ve milliyetçiliği, Rus yayılcılığının Pan-Slavist jargonunun koyulaşmasının ardından da Pan-Slavizme karşı Pan-Türkist yaklaşımları desteklemeye başlamışlardır (Lewis, 2004: 345-346). İsmail Gaspıralı, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu gibi isimlerin Türk milliyetçiliğindeki etnisite vurgusunu güçlendirdikleri söylenebilir (Karakaş, 2000: 145-146).

Etnisite vurgusunun beraberinde dinin Osmanlı toplumundaki başat rolünün önemsenmemesini; dine yeni düzende farklı misyonlar önerilmesini beraberinde getirmiş gözükmektedir. Örneğin Türk milliyetçiliğinin kurucularından da kabul

edilen Yusuf Akçura dinin yeni dönemde etkisini yitirdiğini; dinlerin ancak ırklarla birleşerek ırklara yardımcı hatta hizmet edici olarak siyasî ve içtimai ehemmiyetlerini muhafaza edebileceklerini iddia etmektedir (Akçura, 1998: 34-35). Bu çerçevede Akçura milleti "ırk ve lisanın esasen birliğinden dolayı içtimai vicdanında birlik hasıl olmuş bir cemiyet-i beşeriye" şeklinde tanımlamaktadır (Akçura, 1981: 4).

Diğer taraftan Osmanlı Devleti sınırları içerisinde, Osmanlı toplumsal ve siyasal yapısıyla temas içinde gelişme gösteren Türk milliyetçiliğinde etnik vurgunun belirgin olmadığı söylenebilir. Osmanlı aydını Süleyman Nazif'in şu ifadeleri dikkat çekicidir: "Önce Müslüman, sonra Osmanlı, en son Türküm. Kız kardeşimi Müslüman olmayan Türk'e vermem de; Türk olmayan Müslüman'a veririm" (Öğün, 1995a: 194). Türk milliyetçiliği düşüncesinin bir diğer önemli figürü Ziya Gökalp ise milleti ırkî, kavmî, coğrafi, siyasî, iradî bir zümre olarak değil "dilce, dince, ahlâkça ve bediiyatça müşterek olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan bir topluluk" diye açıklamaktadır (Gökalp, 1975: 20). Bu yaklaşım temelinde Gökalp Türkçülüğü de "Türk milletini yükseltmek" olarak tanımlamaktadır (Gökalp, 1975: 15).

Gökalp'in Türk milliyetçiliğinin İslâmiyeti kesinlikle dışlamadığı söylenmelidir. Dönemin batılılaşmak, modernleşme, İslâm'ın siyasal ve toplumsal hayattaki yeri, Türklüğün değeri gibi daima birbirini dışlayarak tartışılan kavramlarını "sosyal inancımızın birinci formülü şu olmalıdır: Türk milletindenim, İslâm ümmetindenim, Batı medeniyetindenim" şeklinde bir arada değerlendirme ve birbirinin ayrılmaz parçaları olarak ele alma anlayışını geliştirmiştir (Gökalp, 1975: 62).

Türkçülüğü İslâmdışı ve hatta İslâm karşıtı olarak gösterme girişimlerine tepki veren Gökalp millet ülküsünün Türklük, ümmet ülküsünün İslâmlık olduğunu ifade ederek Türkçülüğün aynı zamanda İslâmcılık olduğunu iddia etmiştir (Gökalp, 2006: 41-42). Gökalp'te Türklük vurgusu kadar yoğun bir İslâmlık vurgusu söz konusudur.¹⁹⁹ Ancak bu İslâmlık vurgusunun batı düşüncesinin temellerine atıfla yapıldığı da dikkatten kaçırılmamalıdır:

¹⁹⁹ Shaffer Ziya Gökalp'in Türkleşmek-İslâmlaşmak-Muasırlaşmak sloganını Azerbaycanlı aydın Hüseyinzade'den aldığını iddia etmektedir (Shaffer, 2008: 36-37).

Balkan Muharebesi Avrupa vicdanının bugün bile Hristiyanlık vicdanından başka bir şey olmadığını gösterdi. Türklerin de vicdanları incelenirse görülür ki bir Türk kızını bir Arapla, bir Arnavutla evlendirebilir fakat asla bir Finlandiyalıyla, bir Hristiyan Macarla evlendiremez, bir Budist Moğul'un, bir Şamânî Tunguz'un kızını da İslâm yapmadan alamaz (Gökalp, 2006: 16).

Gökalp'in bu fikirleri Akçura'nın temsil ettiği milliyetçilik çizgisiyle Gökalp'in temsil ettiği milliyetçilik çizgisi arasında ayrılıkları beraberinde getirecektir.

1.2. YERLİ VE MİLLİ SOSYALİZM: MİLLET VE MİLLİYETÇİLİK

Millet kavramının ilk dönemde daha çok kemalizmin millet tasavvuru üzerinden anlaşıldığı söylenebilir. Bunun sebeplerinden birisi 1960'lı yılların ilk yarısında kemalizmin sosyalizmle eş değer hatta zaman zaman aynı değerlendirilmesidir. Bir başka sebep olarak ise Kemalizm dışında, kemalizme alternatif seküler bir millet tasavvurunun bulunmayışdır. Kemalizmin tipik ulus-devlet anlayışının tahayyül ettiği millet incelenen dönemin ilk yarısında sosyalist aydınlar tarafından analiz birimi olarak ele alınmıştır. Bu durum milliyetçilik yorumlarını da biçimlendirecektir.

Bu çerçevede ilk elde Kemalizmin kendisini var ettiği, daha doğrusu karşısında konumlandığı tahayyüller eleştirilmek suretiyle somut bir millet ve vatan gerçeğine ulaşma anlayışı belirgindir. Şevket Süreyya Atatürk'ün vatan ve millet kavramlarına yüklediği anlamların kendisinden önceki nesillerden farklı olduğunu; bu sayede Türk tarihinde ilk kez 40 yıllık bir sulh ve sükunun hâkim olduğunu iddia etmektedir. Aydemir Namık Kemal'in "*Bir elin ravza-i nebîye uzat / Birini Kerbela'da meşhede at*" dizeleriyle Ziya Gökalp'in "*Vatan ne Türkiyedir Türklere ne Türkistan / Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir, Turan*" dizelerini hatırlatarak Atatürk'ün bu "tuhaf" vatan telakkilerinden farklı, içinde ne ravza-i nebî, ne Meşhed, ne Mısır, ne Tunus ne İran bulunan Misak-ı Millî'yi vatan olarak kabul ettiğini ileri sürmektedir (Aydemir, 1962a: 9).

Buradaki Misak-ı Milli vurgusu önemlidir. Çünkü Misak-ı Milli bağımsızlıkçı dış politika, Milli Egemenlik, işgal altındaki Türkiye'de İkinci Kurtuluş Savaşı gibi döneme rengini veren bazı sloganik perspektiflerin de somut ögesi durumundadır. Vatan Misak-ı Milli'dir ve savunulması gerekirken NATO'nun

işgaline terkedilmiştir. İşgal NATO'dan değil de SSCB'den de gelse mukavemet edilir.²⁰⁰

Mukavemet edecek olanlar ise uluslaşmış bir kitledir. Diğer bir ifadeyle millet denildiğinde bir etnisite veya din vurgusundan değil oldukça modern bir analiz biriminden bahsedilmektedir. Dolayısıyla modernleşme perspektifli bir yaklaşımın söz konusu olduğu rahatlıkla söylenebilir. Misak-ı Milli içerisinde bir ulus-devlet ve bu devletin vatandaşları olarak bir ulus, Türk ulusu... Bu perspektifin şekillenmesinde Ziya Gökalp'in vurgu ve dikkatleri olduğu unutulmamalıdır. Nitekim *Sosyal Adalet* dergisinde Ziya Gökalp'in ölümünün 40.yılı münasebetiyle Gökalp'in Ulus kavramı üzerindeki düşünceleri neşredilmiştir. Gökalp'ten seçilen metin elbette bilinçlidir. Yanı sıra Ziya Gökalp'in okuyucuya sunulma biçimi de fikir vericidir:

"25 Ekim 1964 günü Ziya Gökalp'in ölümünün 40. yıl dönümüdür. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş yıllarında yeni bir kurtuluş felsefesi arayan Gökalp <<Türkçülük>> adını verdiği görüşünü, <<Türkçülük Türk ulusunu yükseltmek demektir>> cümlesiyle özetlemiş; Türk ulusunun egemen olduğu bağımsız bir devlette kaynağını ve gücünü halktan alan bir düzen düşünmüş, bu düzenin nasıl kurulup nasıl işlemesi gerektiğini <<dilde, güzel sanatlarda, ahlâkta, hukukta, dinde, iktisatta, siyasette, felsefede Türkçülük>> diye adlandırdığı sekiz maddede açıklamıştır. Kafatasçıların ters açıdan yorumladıkları Ziya Gökalp'in ulus kavramı üzerindeki düşüncesini ve geleceğin toplum düzeni ile ilgili görüşlerini aşağıdaki parçalarda okuyacaksınız." (Sosyal Adalet, 1964c: 31).

Sosyalist solda Marksizmin klasik şablonlarının yaygınlaşmaya başladığı dönemde, Batı eleştirisinin yoğunlaşmasına paralel olarak, millet mevhumuna ilişkin modernist perspektifin rengini koyultması ilginçtir. Avcıoğlu özelinde *Yön* dergisinin bu tutumunu anlamayı Karl Deutsch'un "toplumsal seferberlik" kavramsallaştırması etrafında anlamak ufuk açıcı olabilir. Deutsch'a göre toplumsal seferberlik modernleşme öncesi birbirine girift olan sosyal yapıların farklılaştıktan sonra yeni araçlarla toplanması ve bir bütün olarak harekete geçirilmesi anlamı taşır. Toplumsal seferberlik esnasında bu seferberliğin hızından memnun olmayan bazı kimseler belirir. Bu kimselere toplum hareketlendiricileri denir (Mardin, 2013:

²⁰⁰ Sovyetler bahsi dönem sonuna doğru sosyalist solun Marksçılaşıma eğilimine paralel olarak değişim gösterecektir. Çekoslovakya Müdahalesi dolayısıyla tartışmalar bu durumun en net ifadesi olarak hatırlanmalıdır.

27). Bu çerçevede Avcıoğlu'nu bir toplum hareketlendiricisi olarak görmek mümkündür. *Yön* dergisinde yayınlanan; "milliyetçilik bayrağını sosyalistler(in) taşı"dığını iddia eden imzasız bir metindeki şu ifadeler bu ilginç durumun anlaşılması bakımından faydalı olabilir:

"Çağımızın en büyük gerçeği millet gerçeğidir. Millet kavramı dün olduğu gibi bugün de devrimcilerin ideolojik dayanağıdır. Bugünün devrimleri ya sosyalist nitelik taşır ya da emperyalizme ve yerli feodal kapitalist ittifakına karşı milli bağımsızlık uğruna girilen sosyalizme yönelmiş devrimlerdir. İşte bu yüzden çağımızda artık milliyetçilik bayrağı bugünün devrimcilerinin yani sosyalistlerin eline geçmiştir ve her sosyalistim diyen milliyetçilik bayrağını olanca gücüyle yüksek tutmakla görevlidir. (...) Gerçek Türk milliyetçisi Türkiye'nin bugünkü geri, bağımlı durumuna isyan eden ve tek çözüm yolu olan sosyalizm yolunu tutma kavrayış ve cesaretini gösterendir (Yön, 1965e:8-9).²⁰¹

Aynı makalede Fransız sosyalistlerinden Jean Jaures'in "Yüzeyde bir sosyalizm seni enternasyonalizmden uzaklaştırır. Derin bir milliyetçilik seni enternasyonalizme yaklaştırır" tespiti de vurgulanarak sosyalizm-milliyetçilik ilişkisi bağlamında savunulan düşünce tahkim edilmeye çalışılmıştır. Ancak esas vurgu geri kalmaya, bağımlılığadır. Mevhumu muhalifinden tek çözüm yolu olarak sunulan sosyalizmin aynı zamanda modernizm olduğu söylenebilir. Dolayısıyla etnisite değil hayal edilmiş bir ulus ön plana çıkmaktadır.

Bu durumu dış Türkler meselesinde izlemek rahatlıkla mümkündür. Avcıoğlu'nun şu cümleleri ilgi çekicidir:

Çarlık Rusyasının 1860-85 döneminde silah zoruyla sömürgeleştirdiği Türkistanı komünistleştirmek için Stalin yönetiminin büyük zulüm yaptığı, komünist Türkleri dahi insafsızca öldürdüğü doğrudur. Türkler olarak Stalin zulmünü unutacak değiliz. Ama bu başka bir gerçeği görmemize engel olmamalıdır. Aşiret hayatı yaşayan ve kırk yıl önce Anadolu'dan kat kat geri bulunan Türkistan, komünist yönetim altında hızla modernleşmiş ve kalkınmıştır. Bugün Türkistan Anadolu'dan kat kat ileridir. (...) Çinli ipek tacirlerinin kervanları için yolların birleştiği eski bir merkez olan Taşkent komünist idaresi altında modern bir endüstri bölgesi haline gelmiştir. Bir zamanlar eski, ucuz bir pazar yeri olan şehrin ortasındaki meydanda şimdi 1943 yılında inşa edilmiş bulunan Opera binası hakim vaziyettedir. (...) Milliyetçilik etiketini kimseye vermek istemeyen bir kısım çevreler "Sovyet zulmü altında

²⁰¹ Makale imzasız yayınlanmıştır. Ancak sonraki dönemde Millet Gerçeği başlıklı bir makale yayınlayan Mihri Belli'nin bu makalenin de müellifi olması kuvvetle muhtemeldir.

inleyen kardeşlerimiz"in imdadına koşmadan önce bu gerçeklere eğilmeli ve Türkistan'dan önce Anadolu'yu kurtarmamız gerektiğini anlamalıdır (Avcıoğlu, 1966a: 3).

İlhan Selçuk da "turan" idealini ve Turancı milliyetçiliği romantik ve gerçek dışı bulmaktadır. Azerbaycan ve Kazakistan'da gerçekleştirdiği bir geziden döndükten sonra görüşlerini paylaşan Selçuk bu ülkelerin sanayi toplumu seviyesine ulaştıklarını, okuma yazma bilmeyen kimse kalmadığını belirttikten sonra Türkiye'deki durumun vehametinden bahsetmekte ve Türkiye'deki turancı milliyetçileri Orta Asya'daki soydaşları kurtarmadan önce [ki onlar Selçuk'un çizdiği çerçeveye göre zaten kurtulmuşlardır] Türkiye'yi Amerikan emperyalizminden kurtarmalarını öğütlemektedir (Selçuk, 1967: 5).

1.2.1. Sosyalizan Milliyetçilik

Milliyetçilik 1960'lar Türkiye'sinde siyasal yelpazenin tüm renkleri tarafından sahiplenilen bir retoriktir. Bu çerçevede sosyalist solda da oldukça belirgin bir milliyetçi refleks ve hatta Çalık'ın ifadesiyle "bilinç" seviyesine yükselmiştir (Çalık, 1995: 87). Sosyalist Kültür Derneği'nin Yön'de yayınlanan bildirisinde Türkiye'nin meseleleri üzerine eğilen aydınların "milliyetçi" ilkelere dayanan²⁰² bir sosyalizm anlayışı etrafında birleştiği ifade edilmektedir (SKD, 1963: 16). Ancak tüm renklerin milliyetçiliği ele alışları, anlamaları birbiriyle derin farklılıklar göstermektedir. Tüm siyasal söylemler milliyetçiliği tanımlama çabası içerisinde. Elbette solda da milliyetçiliği tanımlama; "hakiki milliyetçiliğin" ne olduğu konusunda birtakım iddialar söz konusudur. Bunun sosyalist sol açısından en erken ifadelerinden birisi Doğan Avcıoğlu'nda kendisini bulur:

(...) 27 Mayıs Hareketini gayrimeşru göstermek telaşı içinde bulunan miyop açığözler milliyetçilik taslamaktadırlar. (...) Misakı Millî'yi unutarak hudutlar ötesi maceraların rüyasını gören kafatası ölçücüleri milliyetçilik iddiasındadır. DP iktidarının bile zaman zaman mücadele etmek zorunda kaldığı din istismarcıları milliyetçi kesilmişlerdir. (...) Kısaca onlardan olmıyanlar, yani bu milleti ileri götürmek için çırpınan Atatürkçüler komünisttir. (...) Fikir fukarası yaygaracılar küfür ve iftiradan başka cevap bulamayacaktır. Halbuki sosyal huzurun gerçekleşmesi ve komünizm tehlikesinin önlenmesi yukarıdaki

²⁰² "Türkiye'de toplumsal konular üzerine eğilenler, milliyetçi, hürriyetçi ve demokratik ilkelere dayanan bir sosyalizm anlayışı etrafında birleşmektedirler."

meselelerin çözülmesine bağlıdır. Kısır bir milliyetçilik memleketimizi komünizme götürecektir en kestirme yoldur (Avcıoğlu, 1962a: 3).

İsmail Oğuz, *Yön*'de yayınlanan makalesinde 27 Mayıs sonrasında ülke sorunlarının çözümü için gündeme getirilen doktrinler arasında milliyetçiliğin de önemli bir yer kapladığından bahsederek milliyetçi cereyanları başlıca iki başlıkta değerlendirmektedir. İlki Ziya Gökalp mefkureciliğinin bir devamı biçimindeki Turancı yaklaşımdır. İkincisi ise Anadolu Türkçülüğünden bahsetmekte ve meseleyi 1000 yıl kadar geriye götürmektedir. Bu yüzden aslında her iki milliyetçilikte İslamcı ve muhafazakardır. Halbuki Atatürk devrimleri laik ve devrimci özellikler göstermektedir. Türkiye'de 27 Mayıs sonrasında gelişmekte olan sosyalizm akımı da tıpkı Atatürk devrimleri gibi laik ve reformcudur. Dolayısıyla gerçek milliyetçilik Oğuz'a göre sosyalizmdir (Oğuz, 1962b: 7).

Milliyetçiliğin nasıl anlaşıldığını tespit edebilmek için nasıl tanımlandığına değil hangi unsurlar üzerinden anlaşıldığına bakmak daha sağlıklı ve ufuk açıcı olabilir. Bu noktada tespit edilebildiği kadarıyla milliyetçiliğe yüklenen anlamı oluşturan unsurlar üç başlıkta toplanabilir. Bunlar emperyalizmle savaş, kapitalist olmayan kalkınma, sosyal reformlardır (sosyal reform taleplerinin çok büyük bir bölümünü ise toprak reformu talebi oluşturur). Belki bu kavramlar arasına bizim emperyalizmle savaş unsuru altında değerlendirdiğimiz bağımsız dış politika söylemi de eklenebilir. Kapitalist olmayan kalkınma ve sosyal reformlar ise iç içe geçmiş devletçilik-sosyalizm olarak ele alınabilir.²⁰³ Bu unsurları demokratik mücadele tarihimizin Demirel'le başladığını iddia ederek milliyetçiliğe, bu kutsal kavrama, sahip çıkmaya çalışanlara mübarek halkın izin vermeyeceğini savunan (Aybar, 1968b) TİP Lideri Aybar'ın konuşmalarında bir arada görmek mümkündür:

Türk milliyetçiliği ve laiklik, halkçılık ve devletçilik ilkeleri gibi tarihimizin özel şartlarının yarattığı temel ilkelere, Türk milliyetçiliği yüzyıllardır bir yarı-sömürge durumunda yaşamış halkımızın yabancı boyunduruğundan emperyalizme ve kapitalizme karşı tepkisinin, ideolojik planda ifadesidir. Bağımsızlık fikrine sıkıca bağlıdır. Türk milliyetçiliği ulusun bütün fertlerini kaderde, kıvançta ve tasada ortak bölünmez bir bütün sayar ve milletimizi dünya milletleri ailesinin eşit haklara sahip bir üyesi olarak bilimde, teknikte, kültürde, ekonomik ve toplum hayatının her alanında daima yüceltmeyi bir amaç bilir. Gerçi Türk milliyetçiliğinin köklerini daha gerilere götürmek gerektir. Türk

²⁰³ Bu hususları derli toplu ortaya koyan bir örnek yazı için bakınız: (Dinç, 1965: 21-23).

milliyetçiliği Kurtuluş Savaşı ile ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nin son yıllarında gelişmiş bir ideolojidir. Fakat bu ideolojinin halka mal oluşu ancak Kurtuluş Savaşları ile olmuştur.

Türk milliyetçiliğini milliyetçilik kavramına batıda verilen anlamda kesinlikle ayırdetmek şarttır. Çünkü Türk milliyetçiliği ırkçı, şoven, saldırgan, başka ulusları aşağı gören, gerici ve zararlı bir ideoloji değildir. Onu bu anlamda kullananlar varsa Türk milliyetçiliğini gerçek yönünden saptırıyor demektir. Batıda milliyetçilik emperyalizmin eline verilen saldırgan ve başka milletleri kahredici bir silahtır. Türkiye'mizde ise Atatürk milliyetçiliği emperyalist saldırı ve tasallutlar karşısında Türk halkının varlığını korumasına ve kurtuluş yolunu bulmasına hizmet ettiğinden başka bütün mazlum milletlerin uyanışlarına ve kurtuluşlarına da ışık tutan bir ideoloji olmuştur.

Türk milliyetçiliği laiklik ilkesi tamamlamaktadır. Laiklik Türk ulusunun gerilikle savaşta dünya ulusları ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olma yolunda çağdaş uygarlığa bir an önce ulaşma çabasında en sağlam dayanağıdır. Türkiye din temellerine oturmuş ilhamını din kurallarından alan bir devlet kaldıkça toplumun geri temel yapısını değiştiremezdi, çağdaş bilime tekniğe kavuşmak için gerekli ilerici psikolojik ve düşünsel ortamı bulamazdı. Bundan dolayı cumhuriyetle beraber din, devlet işlerinin kaynağı olmaktan çıkarılmış kişisel hayatın sınırları içindeki kutsal ve gerçek yerini bulmuştur." (Aybar, 1963d: 8-9).

Anayasaya aykırı hükümlerin iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvurulmasını öngören düzenleme kapsamında TİP'in başvurusunda Anayasanın temel ilkeleri şu şekilde sıralanmıştır: Halkçılık ve çağdaş anlamda demokrasi, devletçilik ilkesi, **Türk milliyetçiliği** ve laiklik ilkesi, devrimcilik ilkesi, barışçılık ilkesi, Anayasanın üstünlüğü ilkesi. Bu ilkelere devletçilik ilkesi anayasada terim olarak bulunmamakla birlikte TİP'e göre Anayasanın 2.bölümü devletçiliği anayasanın temel bir ilkesi haline getirmektedir. Metne göre milliyetçilik ise Batıda verilen anlamdan farklı ırkçı, şoven, saldırgan, başka ulusları aşağı gören, gerici ve zararlı bir ideoloji olarak anlaşılmalıdır (Halkacı, 1963: 8-9).

Milliyetçiliğin nasıl anlaşıldığı ya da nasıl anlaşılması gerektiğine ilişkin TİP Programı da fikir vericidir:

"Kişiliğini Kurtuluş Savaşı'nda bulmuş olan Türk milliyetçiliği ... yüzyıllardır bir yarı sömürge olarak yaşamış halkımızın yabancı boyunduruğuna, sömürgeciliğine ve sömürücülüğüne karşı tepkisinin ideolojik planda ifadesidir. ... Türk milliyetçiliği, başka milletleri aşağı gören, ırkçı, saldırgan ve sömürücü bir ideoloji asla değildir. Batıda sömürgeci ve saldırgan çevreler, milliyetçiliği, dış sömürücülüğün elinde saldırgan ve başka milletleri küçük gören bir ideoloji haline

getirmişlerdir. Türk milliyetçiliği, milletlerin özgürlük ve kardeşçe dayanışma içinde yaşamalarını benimsediği için insancıldır. Türk milliyetçiliği, ırkçılık ve ona bağlanan bütün gerici, tutucu görüş ve sonuçları kesinlikle reddeder. Türkiye Cumhuriyeti'ne yurttaşlık bağı ile bağlı herkesi Türk sayar ve yurttaşlar arasında din, dil, ırk, mezhep ayırımı ve eşitsizliği gözetmez.” (Türkiye İşçi Partisi, 1964: 79-80).

Bu şekilde dışlayıcı değil içleyici biçimde tanımlanan milliyetçilik, sosyalizmle de hemhal edilebilir bir hâl almaktadır. Avcıoğlu'nda sosyalizm ve milliyetçilik birbiriyle neredeyse aynı şeylerdir. Sosyalist olmayan bir milliyetçi ya da milliyetçi olmayan bir sosyalist adeta hedefe giden güzergahta yanlış yollarda çıkış aramaktadır. Dolayısıyla milliyetçilik ve sosyalizm arasında çok güçlü bir bağ kurduğu söylenebilir. Hatta zaman zaman sosyalist mücadele ve milliyetçi mücadele kavramlarını birbirini karşılayacak şekilde kullanmaktadır (Avcıoğlu, 1966L: 3). Milliyetçi mücadelenin sosyalistlerin öncülüğünde yürütülmesinin en ideal yol olduğunu söyleyen Avcıoğlu, bununla birlikte realitenin her zaman düşünüldüğü gibi olmadığını, farklı koşullar dolayısıyla bu mücadelenin sosyalist olmayan ilerici güçlerin öncülüğünde de başarıya ulaşabildiğini iddia etmektedir. Diğer bir deyişle milliyetçiler de öncü olabilir. Bu sadette verdiği örnek Brezilya'dır.

Avcıoğlu'na göre Brezilya'da anti-emperyalist mücadeleyi sürdürenler sosyalistlerin öncülüğü konusunda ısrar ettikleri için başarılı olamamışlardır. Çünkü bu mücadelenin öncülüğünü sosyalistlere verme düşüncesi pratiğe döküldüğünde mücadele beklendiği gibi devam etmemektedir. Türkiye'de de anti-emperyalizme karşı her geçen gün genişleyen bir milliyetçi cephe vardır. Avcıoğlu'na göre ve sosyalistler antiemperyalist mücadele ve sosyalist mücadeleyi eş anlamlı sayan milliyetçilerle bir çelişme haline girmeye çalışmaktadırlar. Bu tutum sosyalistleri milliyetçi güçlerin dışına itme tehlikesiyle karşı karşıya bırakmaktadır ve "korkulur ki etkisizliğe mahkûm olacaktır."

Avcıoğlu'na benzer bir yaklaşım İlhan Selçuk'ta da söz konusudur. Selçuk'a göre milliyetçiliğin sosyalizm dışındaki tanımları yanlıştır. Bir milliyetçi olan ve emperyalizme karşı savaşıyan Atatürk halkçı ve devrimci olduğu için sömürgeciliğin liberalizmini değil milliyetçiliğin devletçiliğini benimsemiş, imtiyazsız ve sınıfsız bir toplum hayali kurmuştur. Bu çerçevenin dışında kalan milliyetçiler, yani halkçı

ve devletçi olmayan milliyetçiler ancak sahtekâr olarak tavsif edilebilir (Selçuk, 1962f: 7).

Türk halkının millet olarak haysiyetine kavuşmasını sola açılmasına bağlayan (Yaşar Kemal, 1968a: 5) Yaşar Kemal'de de benzer bir tavır görmek mümkündür:

"Milliyetçi olanlar sosyalistlerdir. Sosyalist olmayan milliyetçi olamaz. Yirminci yüzyılın en büyük gerçeğidir bu. (...) Millet ise bir coğrafya üstünde oturur. Bir tarihten gelir. Gelenekleri, kültürü vardır. Sosyalist, sömürücü yok etmek için bütün bunlara dayanmak zorundadır. Bir sosyalistin en büyük gücü millet kişiliğini ayakta tutan milli kültürdür.²⁰⁴ Milli kültür kültürü yozlaştırmış bir milleti milletin sosyalisti bile kurtaramaz. Biz onun için milli kültürümüz, geleneklerimiz, tarihimiz üstünde titreriz" (Yaşar Kemal, 1967b: 6)

Yaşar Kemal'e göre kapitalist düzen milliyetçilikle çelişir, sosyalist olmadan ise milliyetçi olunamaz (Yaşar Kemal, 1967c: 11). Yaşar Kemal'in din ve dindarlık hakkındaki benzer çözümlemesi de şu denklemi mümkün kılmaktadır: Kapitalist dindar olamaz, sosyalist olmadan dindar olunamaz. Tektaş Ağaoğlu da sahiden milliyetçi bir savaşta başarılı olmanın sosyalist olmayı gerektirdiği kanaatindedir (Ağaoğlu, 1969: 4).

Aybar'ın da paralel düşüncelere sahip olduğu rahatlıkla söylenebilir. TİP'in Eyüp İlçe Kongresi'nde yaptığı konuşmada bu durumu net bir biçimde görmek mümkündür:

"Türkiye'nin bu çıkmazdan tam anlamıyla kurtulması ancak sosyalizme geçmekle mümkündür. Sosyalizm ile milliyetçilik hele hele geri kalmış ülkelerde aynı anlama gelir. Sosyalizmin milliyetçi olmadığı iddiası 19. yüzyılda yaşayan kapitalist ve emperyalistlerin milletlerin uyanmasını önleyebilmek umuduyla ortaya attıkları ve artık foyası tamamiyle ortaya çıkmış bir iddiadır" (Aybar, 1967a: 7).

Milliyetçilik ve sosyalizmi birbiriyle eşitleme anlayışının kabaca 1967-1968 yıllarına kadar solun tüm renklerinde görülebildiğinin altı çizilmelidir. Örneğin Perinçek'e göre sosyalistler milliyetçiliğe ekonomik ve sosyal bir öz

²⁰⁴ Hasan Aksakal'ın milli kültür vurgusuna ilişkin değerlendirmesi ufuk açıcı olabilir. Aksakal'a göre 19.yüzyıldan itibaren romantizmin etkisiyle otantik kültüre olan merak artmaya başlamıştır. Bunun etkisiyle milli kültürün evrensel kültürden öncelikli olduğu yönünde romantik milliyetçi bir yaklaşım gelişmeye başlayacaktır. Böylelikle milli romantizm etkisinde kalan ülkelerde modernleşmeyle uyumlu biçimde dilde sadeleşme, milli alfabe gibi akımlar ve basın-yayın organları marifetiyle politik biçimlenme dalgası yaşanmıştır (Aksakal, 2015: 16-17).

kazandırmışlardır ve milli mücadelenin temel gücü durumundadırlar (Perinçek, 1969b:18). Erdoğan Başar'ın aşağıdaki ifadeleri bu durumun güzel bir örneğidir:

"Vatan sevgisi ve milli gurur sosyalistlere yabancı ve sosyalistlerin dışında değildir. Yurt içinde sınıf baskısını ve emperyalist baskıyı sona erdirmek için girişilen çaba, yurt sevgisinin emrettiği bir mücadeledir ve milleti tahrip eden ve utanç verici hallere sokan gericilerin iktidardan uzaklaştırılmaları için yapılan bir mücadeledir." (Başar, 1967a: 12)

Fethi Naci sosyalistlerin Türk milletinin tarih sahnesinden silinmesini önlemek gayretinde olduklarını savunmaktadır (Fethi Naci, 1967i: 7). Milliyetçilik ve sosyalizmin birbirine eşitlenmesi, birbirinin gayrı olmayan iki kavram olarak değerlendirilmesi milliyetçiliğin bir değerlendirme aparatı haline gelmesini de sağlayacaktır. Diğer bir deyişle milliyetçilik belli noktalarda, örneğin Amerikan karşıtlığında, sosyalistlikten çok daha hayatî ve değerli addedilecektir. Örneğin 1960'lı yılların başında sosyalizmi komünizmi engelleyecek yegane güç olarak değerlendiren, 1960'ların sonuna doğru komünizme daha sempatik bakmaya başlayan Avcıoğlu için komünistin iyisini kötüsünden ayırmak için bakılacak şey milliyetçiliğin dozajıdır. Şu cümleler ilgi çekicidir:

Bizim komüniste de saygımız vardır ama Moskova'nın ya da Pekin'in değil Türkiye'nin komünisti olmak ve önce Türkiye demek şartıyla. Moskova ve Pekin papağanlarının Washington uşaklarından pek farklı yaradılıştaki olduklarını sanmıyoruz. Türkiye bugün bir bağımsızlık savaşı içindedir. Bu milliyetçi savaşın öncülüğünü yapan Türk sosyalistleri, bağımsızlığımıza gölge düşürecek davranışlara, nereden gelirse gelsin en ufak müsamaha göstermiyecektir (Avcıoğlu, 1966a: 3).

Burada Avcıoğlu'nun TKP'yi ele alma, değerlendirme şekli de oldukça önemlidir. Dikkat edileceği üzere Avcıoğlu Moskova'ya bağlı bir komünist partisinin gerçekten Türkiye'nin çıkarlarına hizmet edeceğini düşünmemektedir. Bu çerçevede Avcıoğlu'nun TKP'ye yönelik genel kanaati de ortaya çıkmış olmaktadır. Bu kanaatini imzasız yayınlanan bir yazısında TKP'yi "dışarda yerleşmiş, sun'i bir kuruluş" olarak niteleyerek daha mütecessim hale getirmiştir (Yön, 1966b: 16). Sovyetler tarafından beslendiğini iddia ettiği Türkiye Komünist Partisi Birinci Sekreteri Zeki Baştımar'ın (Yakub Demir) 1951 Komünist Tevkifatında polise

istihbarat verdiği iddiasını dile getirmesi de hayli ilginçtir. Avcıoğlu'na göre Sovyetler, TKP gibi "besleme" örgütlere Çin ile düştüğü ideolojik anlaşmazlık dolayısıyla ihtiyaç duymaktadır.

Parlamentoda grubu olan partilerin temsilcilerinin Kıbrıs meselesini müzakere etmek üzere toplanmaları sonrasında bu toplantıyı haberleştiren Yön dergisinin CKMP lideri Türkeş'in fotoğrafının altına "enerjik politika" yazması, haber metninde Kıbrıs konusundaki önerilerini olumlaması ilginçtir (Yön, 1965d: 4) Bu haberin hemen yan tarafındaki sütunda ise Yön dergisinin 1965 seçimlerine dair tavrı açıklanırken CKMP içerisindeki milliyetçi ve ilerici çevrelerden bahsedilmesi, Yön'ün esas amacının da bu milliyetçi ve ilerici çevrelerin birliğini sağlamak olduğunun belirtilmesi Yön'ün Türkeş'e yaklaşımının müspet olduğunu göstermektedir. Burada belirleyici olan husus milliyetçilik ve anti-amerikanizmdir. Yön'ün 166.sayısının başlığı ise Osman Bölükbaşı'nın karikatür fotoğrafını çevreler şeklinde "Aşırı Sağcı ama Amerikan Uşağı Değil" şeklindedir. Mehmed Kemal'in şu cümleleri meseleyi daha anlaşılır kılabılır:

Ulusal bağımsızlık savaşmasının tarih bu dönemde öncülüğünü Türk sosyalistlerine verdi. Ulusal bağımsızlık savaşmasında yavaş yavaş Türk millî sağı da uyanmak üzeredir. Millî Türk solunun yanında bu seçimlerde uyanan Millî Türk sağını Bölükbaşı temsil eder görünmektedir. Bölükbaşı'nın Amerikan uşaklarına vurguncuların türettiği yabancılarla iş birliği yapan politikacılara bu kadar sert çatmasının nedeni buradadır (Mehmed Kemal, 1966: 6).

Tanıl Bora'nın (2017a: 286-289) çekincesiz faşist ilân ettiği Osman Yüksel Serdengeçti'ye soldan yönelen teveccüh ise dikkate değerdir. Avcıoğlu'nun bu bağlamdaki sorusu ilginçtir: "Amerikancı Aydın Yalçın mı gericidir yoksa mütegalibelere savaş açan Osman Yüksel mi?" (Avcıoğlu, 1966g: 3)

Yön çevresi açısından önemsenen kriterin anti-emperyalist tutum olduğunu gösteren güzel örneklerden birisi de Mehmet Akif'in değerlendirilme biçimidir. Cevdet Kudret'in Akif'i tanıttığı yazının sunuşu hayli ilgi çekicidir:

"Kişisel inançları ne olursa olsun Tevfik Fikret de Nazım Hikmet de Mehmet Âkif de bizim şairlerimizdir. Nazım Hikmet'in öldürüleceği endişesiyle Moskova'ya kaçması, Âkif'in Şapka giymeyi reddettiği için emperyalist İngiltere'nin egemenliğindeki Mısır'a yerleşmesi bunların Türkiye'nin büyük şairleri oldukları gerçeğini değiştirmez. Sosyalistler bu memleketin bütün değerlerine, geçmişine ve kültürüne sahip

çıktıkları ölçüde Türkiye'nin sosyalistleri olacaklardır. Bu sebeple Ölümünün 30. yılında inandıklarını kişisel herhangi bir çıkar beklemeden açıkça savunmuş ve inançlarından bütün hayatı boyunca kıl kadar ayrılmamış olan Âkifî saygıyla anıyor ve onu şimdiye kadar ihmal edilen emperyalizme karşı tutumu açısından Türk kamuoyuna tanıtıyoruz." (Kudret, 1966: 8-9).

Millilik vasfının anlaşılması bakımından *Ant*'ın 12.sayısında yer alan bir haber analiz oldukça dikkat çekicidir. "Milli Değerlere Kim Saldırıyor?" başlığıyla yayınlanan yazıda bir sağcı gazetede Adıdeğmez müstearıyla Namık Kemal, Tevfik Fikret, Şinasi, Mithat Paşa için kaleme alınan eleştiriler "küstahça" şeklinde değerlendirilmektedir. Yazı şu cümleyle açılmaktadır: "Her şey önceden belliydi. Buraya kadar gelecekleri, milli değerlerimizi de batıracakları gün gibi belliydi." (Ant, 1967b: 9).

1.2.2. Milli Demokrasi

Sömürgelelikten yeni çıkmış az gelişmiş ülkelerin hemen tamamında bu dönemde milli demokrasi tanımı kullanılmaktadır. Milli demokrasi derken anlaşılan nedir? Bu tabir aslında az gelişmiş bir ülkenin gereksinimlerini karşılamak üzere uyarlanmış ilerici bir devlet biçimini ifade etmektedir (Landau, 1978: 83). 1960'lı yılların ilk yarısı biterken Türkiyeli entelektüelin Türkçe'de metinleriyle tanıştığı Jean Chesneaux'ya göre milli demokrasi "herşeyden önce emperyalizme karşı savaşla derebeyliğe karşı savaşın milli bağımsızlık için savaşla demokrasi için savaşın birlik ve bütünlüğü"dür. Bununla birlikte değişmez statik bir süreç de değildir. Chesneaux'ya göre milli demokrasi kavramını karakterize eden şey onun hareketliliğidir. Yazarın milli demokrasi uygulamaları olarak Endonezya, Mali, Gine, Gana, Cezayir gibi ülkeleri örnek vermesi bu kavramın uygulamalarının ülkeden ülkeye farklılık gösterebileceğinin kabul edildiğini de göstermektedir. Diğer bir deyişle tek bir yol yoktur, zaten milli demokrasi tezi de bütün orijinalitesini buradan almaktadır. Yani farklı farklı yollar vardır ama bu yolların hepsinin ortak özelliği emperyalizme ve derebeyliğine karşı savaşımdır.

Peki Türk okurlar Chesneaux'yu nasıl anlamaktadır? Bunun en güzel örneklerinden birisi Chesneaux'nun *Sosyal Adalet* dergisinde yayınlanan Milli Demokrasi Nedir? başlıklı metninin sunuşunda görülmektedir.

"Milli demokrasili bir devlet siyasal ve ekonomik bağımsızlığını kıskançlıkla savunan, emperyalizme ve askeri bloklara karşı, ülkesindeki yabancı askeri üslere karşı, sömürgeciliğin yeni şekillerine ve emperyalist yabancı sermayenin ülkenin ekonomik hayatına sızmasına karşı savaşan, zalim ve diktatörce hükümet yönetimlerini reddeden, halkı yığınlarının söz, basın, toplantı, gösteri, siyasal ve toplumsal örgütlenme gibi hak ve özgürlüklerden yararlanmasını ve ülkenin yönetimine geniş ölçüde katılmasını sağlayan, bunun için gerekli bütün demokratik köklü dönüşümleri -başta gerçek bir toprak reformu- yapan bir devlettir." (Chesneaux, 1965: 14-18).

Metnin sunuşunu yazan kişiye göre milli demokrasi tartışması Türkiye açısından teorik olmaktan ziyade pratik değer taşımaktadır. Peki bu pratik değer neye isabet etmektedir?

Avcıoğlu'nun anladığı Millî demokrasi burjuva demokrasisinden ya da sosyalist demokrasiden farklıdır. Zinde güçlere düşen görev burjuva demokrasisini millî demokrasi haline getirmektir. Millî demokrasinin burjuva demokrasisinden farkı burjuvazinin tamamen millî bir hâle gelmesidir. Millî demokrasi diktatoryal ve despotik yönetim biçimlerini reddetmekle birlikte antifeodal ve antiemperyalist bir öze sahiptir. Avcıoğlu millî demokrasiyle birlikte işleyecek kapitalist olmayan kalkınma yolunun Atatürk'ün "büyük bir sezişle" ifade ettiği halkçı, devletçi, devrimci ve milliyetçi kalkınma yoludur (Avcıoğlu, 1965b: 8-9). "Atatürk rejimi daha otoriterdir fakat daha demokratiktir. Demirel rejimi liberaldir ama daha az demokratiktir" (Avcıoğlu, 1987b: 1184-1185)

Fethi Naci ve Selahattin Hilâv'a göre (1963: 10) kapitalist olmayan yol ve milli demokrasi XX. yüzyılın ikinci yarısında Atatürkçülüğün karşılığı sayılabilecek yeni çözüm yollarıdır. Kapitalist olmayan yol dönemin şartları içerisinde oluşmuş bir imkandır. Zira toplumların gelişim süreçleri feodalizm-kapitalizm-sosyalizm hattı üzerinde ilerlerken kapitalist olmayan yol az gelişmiş ülkelerde kapitalizm safahatının atlanmasına ve bununla birlikte kapitalizmin toplumları sosyalizme hazırlayan işlevini yerine getirmesine yardım etmektedir. Diğer bir ifadeyle kapitalist olmayan yol kapitalizm uğrağında durmadan sosyalizme geçişi mümkün kılan bir imkândır. (Kapitalist olmayan yol = Atatürkçülük denklemi hafızada tutulmalı).²⁰⁵ Bu yolun uygulanmasını sağlayacak

²⁰⁵ Sevim Belli kemalizm ve atatürkçülük arasında belirgin bir ayrım yapmaktadır. O'na göre atatürkçülük, M. Kemal'in Atatürk soyadını alıp "ebedi şef" olduğu, burjuvalaştığı dönemin

en etkili şekil ise milli demokrasidir. "Milli demokrasinin kuruluşu gericilik üzerinde, yani emperyalistler, ticaret burjuvazisi, feodaller üzerinde demokratik ve yurtsever kuvvetlerin zaferi demektir." Yazarlara göre bu milli demokrasi ise tarihe her memleketin kendine has kıyafetiyle girecektir. Böylelikle milli demokrasi gelişerek sosyalizmin zaferine ulaşacaktır.

Yazarlara göre milli demokrasi devletin temel karakteristiği "yenilgiye uğratılmış olan gerici sınıfları baskı altında tutması ve bütün yurtsever sınıfların menfaatini korumasıdır". Dolayısıyla bu milli demokrasinin ilk işi de gericiliği yenilgiye uğratmak, emperyalizmin ve feodalizmin kalıntılarını temizlemek olacaktır (Hilâv & Fethi Naci, 1963: 10).

Avcıoğlu, Yön'ün 10 Mart 1967 tarihli sayısındaki Bakış köşesinde daha önce kullanmadığı bir ifade kullanır: Sol milliyetçilik (Avcıoğlu, 1967c: 3). Daha önceki dönemde Avcıoğlu için milliyetçilik zaten sol bir şeydir. Belki daha önceki dönem yazdıkları dikkate alındığında şöyle bir ayrım yapılabilir Avcıoğlu'nun kavram bagajı çerçevesinde: Bir gerçek milliyetçiler bir de sahte milliyetçiler vardır. Gerçek milliyetçiler elbette sosyalistlerdir. Diğerleri ise milliyetçiliği istismar eden gruplardır. Avcıoğlu'nun 1967'nin başlarında artık bir sol milliyetçilikten bahsetmeye başlamış olması strateji tartışmalarının şiddetlenmesinin de bir neticesidir. Artık milliyetçiliğe bakış yeniden biçimlenmektedir.

Bir dönem milliyetçilik konusunda kimseyi tanımayan Ant dergisinde belirginleşen milliyetçilik eleştirisinin en güzel örneklerinden birisi derginin 9 Aralık 1969 tarihli 154. sayısının 16. sayfasında yer alan medya eleştirisi bölümünde İlhan Selçuk'un Cumhuriyet gazetesinin 1.10.1969 tarihli nüshasındaki makalesinin kritiğidir. Selçuk bu makalesinde milliyetçiliğin toplumdaki sınıflaşma eğilimini yok eden bir düşünüş olduğunu savunmaktadır. Ant dergisine göre ise bu iddia lafı güzaftır:

"Sayın Selçuk'un altın yaldızlı çerçeve içinde sunduğu milliyetçiliğin sınıflaşma eğilimini nasıl ve hangi metodlarla yok edeceğini doğrusu merak ettik. Bu konuda Mussolini'nin, Hitler'in, Franco'nun, Salazar'ın gerçekten ilgi çekici deneyimleri vardır. Bizim tek parti döneminde de sınıflaşma eğilimine karşı elhak oldukça başarılı metotlar uygulanmıştır."

ideolojisi; kemalizm ise bundan önceki dönemin anti-emperyalist tavrının ideolojisidir (Belli S. , 2006: 108).

Ant'taki yaklaşım milliyetçiliğe ve sosyalizme bakıştaki dönüşümü gösterdiği kadar devrim stratejisi tartışmalarının etkisinin boyutunu da gözler önüne sermektedir. Artık bilimsel sosyalizm perspektifi önemlidir, dahası tek geçerli analiz metodudur.

1.2.3. Stalinizm Hükmederken

1960'lı yılların sonuna doğru Türk solunda Marx, Lenin, Stalin ve Mao daha fazla görünür olmaya başlayacak ve bu durum somut meselelerin ele alınmasında da kendisini fazlasıyla hissettirecektir. Bu etkinin en fazla hissedildiği somut meselelerden birisi de millet ve milliyet kavramlarının ele alınma biçimidir. Dönemin başında sınıfsız, çıkar çatışması olmayan ya da olmaması gereken bir kitle olarak tahayyül edilen Türk toplumu Stalinist kavram bagajıyla yeniden tanımlanmaya başlayacak; ulusal sorun yani etnisite meselesi gündeme gelmeye başlayacaktır. Tespit ise Türkiye'nin milli bir toplum olmadığı, daha siyaset bilimine ait bir kavramla konuşursak henüz uluslaşmadığıdır.

Türkiye'nin tam anlamıyla millî bir toplum haline gelememesinin en önemli sebebi tek bir üretim tarzının hâkim olamamış olmasıdır. Bazı bölgelerde yabancı sermayenin gelişine de bağlı olarak kapitalist ilişkiler gelişirken ve ücretli emek yaygınlaşırken özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin önemli bir kısmında kapalı köy ekonomileri söz konusudur ve pazar için üretim yapılmaktadır. Feodal kalıntıların emperyalizmin işbirlikçileri haline gelmeleri de milli ve yeknesak bir üretim tarzına ulaşılmasını engellemektedir (Perinçek, 1969a: 206). (s.206)

Mihri Belli'ye (1969b: 23-24) göre çağın en büyük gerçeği millet gerçeğidir. 1943'e kadar millî marş olarak sosyalist enternasyonalî kullanan SSCB'nin 1943'ten sonra Büyük Rus ulusu ifadesiyle başlayan bir milli marşı kullanmaya başlaması, Ruslara oldukça yakın olan Bulgarların sosyalist devrimden sonra da Koburg hanedanından Ferdinand zamanında kabul edilen milli marşlarını ve üç renkli milli bayraklarını kullanmaya devam etmeleri, yani sosyalist düzene açılmış toplumların da kendi ulusal kültürlerine açılmaları ve bunu engelsiz geliştirmeleri çağın en büyük gerçeğinin millet gerçeği olduğunu Belli'ye göre kanıtlamaktadır.

Çünkü bu dönem halkların dünya ölçüsünde uluslaşma yolunda oldukları bir dönemdir. Peki uluslaşma nedir? Belli uluslaşma kavramını ise şöyle anlamaktadır:

“Uluslaşmak özgür vatandaşlar topluluğu olarak ulus olma yolunda baş engel olan emperyalizmin boyunduruğunu kırmak, feodal parçalanmaya son vermek, toplumdaki bireyleri özgür vatandaşlar payesine yükseltecek olan demokratik dönüşümleri gerçekleştirmek, ulusal kültüre tam bir açılıp gelişme ortamı sağlamak, kısacası kelimenin en derin anlamıyla ulus olmak. İşte içinde bulunduğumuz aşamada dünya halklarının özellikle ezilen halkların birinci davası budur.” (Belli, 1969b: 24).

Belli’ye göre uluslaşmak, insanın insan tarafından sömürülemeyeceği bir düzen olan sosyalizme giden yolda atılan ilk adımdır. Uluslaşmadan sosyalizme gidilemez ve dolayısıyla “kestirme yol yoktur.” Tam bağımsız Türkiye sloganının karşısına Amerikan emperyalizminin işbirlikçisi durumuna düşenlerin Milliyetçi Türkiye sloganını koymaları Belli’ye göre kafa karışıklığını göstermektedir. Kafa karışıklığının sebebi ulus kavramının net bir biçimde bilinmemesidir. Belli burada bir ulus tanımı yapmaktadır. Belli’nin tanımı Stalin’in kullandığı 4 ögenin aynı anda bulunma zorunluluğu (dil birliği, toprak birliği, iktisadi hayat birliği ve ulusal kültürde birlik) üzerinden biçimlenmektedir. Bu yaklaşıma göre kim Türk dilinin gelişmesi için çaba gösteriyorsa millici olan odur. Nitekim bu yönde en ciddi çabayı devrimciler gösterdiklerine göre millici olan devrimcilerdir. Kim ki toprak birliğini savunuyorsa, topraklardaki Amerikan üslerinin tasfiyesini istiyorsa millici olan odur. Kim iktisadi hayat birliğini sağlamak için toprak reformu talep ediyorsa hakiki millici odur ve kim ulusal edebiyata, ulusal müziğe katkıda bulunuyorsa gerçek ulusçu odur.

Belli’ye göre sosyalizm ancak uluslaşmış bir toplumda kurulabilir. Dolayısıyla sosyalizmi kurabilmek için demokratik devrimi derinlemesine gerçekleştirmek şarttır. Şöyle diyor Belli:

“Burjuva sosyalizmine, dar görüşlülüğe kaçmayan en derin anlamıyla milliyetçilik, küçük burjuva insaniyetçiliğine, kozmopolitizme kaçmayan, gerçekten devrimci enternasyonalizmle çelişmez. Büyük Fransız sosyalisti Jean Jaures’nin ünlü sözünü burada tekrarlayanın yeri var: ‘Milliyetçiliğin azı seni enternasyonalizmden uzaklaştırır, milliyetçiliğin derini seni enternasyonalizme götürür. Enternasyonalizmin azı seni milliyetçilikten uzaklaştırır, enternasyonalizmin derini seni milliyetçiliğe götürür.’ ”.

Belli uluslararasılık olarak çevrilebilecek olan enternasyonalizmin hammaddesinin ulus olduğu kanaatindedir. Ulus gerçeğine dayanmayacak olan bir enternasyonalizm havada kalacaktır. Bu sebeple ulus gerçeğini inkâr eden küçük burjuva insanîyetçiliği ile ümmetçi gerici akımların gerçek devrimci enternasyonalizmle ortak bir yanı yoktur. Belli ayrıca ulus kavramının ırk kavramıyla da eşitlenmemesi gerektiğini ileri sürmektedir. Bu noktada Turancılık'ın hayalci bir akım olduğunu dile getirmekle birlikte feodal teokratik Osmanlıcılık bilinci yerine milliyetçilik bilincini temsil ettiği ölçüde Turancılık'ın olumlu bir yönü de bulunduğunu belirtmektedir. Dahası Belli'ye göre Turancılık çerçevesinde Kısas-ı enbiya'nın yerini Türk mitolojisine bırakması olumlu niteliktedir, ileridir²⁰⁶ (Belli, 1969b: 23-39).

Emek dergisinin (1971b: 35-51) millet ve milliyet kavramlarını anlamlandırma biçimi de dönemin sosyalist solundaki atmosferi de çok güzel biçimde yansıtmaktadır. Dergiye göre millet meselesinin özü akrabalık ilişkilerinde değil topraktır. Irk antropolojik bir kategoridir ve bazı gericilerin ileri sürdükleri gibi ırk ve millet aynı şey değildir. Aşiret ise bir etnografik kategoridir. Bunlardan farklı olarak millet ise tarihsel bir kategoridir. Feodalitenin ortadan kalkmasına paralel olarak milli topluluğun tamamını tek bir bütün halinde birleştiren bir iktisadi yaşantının ortaya çıkmasıyla teşekkül etmektedir. Millet ise kendisini başlangıçta milliyet olarak gösterir. O halde milliyetçilik nedir?

Emek'e göre milliyet başlangıçta aşiretlerin karışık birleşmeleriyle meydana gelen bir insan topluluğudur. Milliyetin temeli ise akrabalık ilişkileri değil topraktır. Milliyeti karakterize eden şey toprak birliğidir. Milliyetlerin oluşma süreci de eş zamanlı değildir. Bazı milletler kapitalistleşme sürecinde milliyetler haline dönüşebilirken örneğin SSCB'nin kuzeyindeki bazı aşiretler ancak sosyalist rejim döneminde milliyetleşebilmişlerdir. Bunlar heterojen yapılar değildir. Sadece aşiretler değil ırklar da birbiriyle karışarak yeni milliyetler meydana getirmektedir.

Derginin konuyu işleme biçimi milliyetle millet arasındaki çizginin belirsizleşmesini de beraberinde getirmektedir. Bu bulanıklaşmayı dergi şu tanımla aşmaktadır: "Dil birliği, toprak birliği ve ifadesini kültür birliğinde bulan ruhi

²⁰⁶ Demir Küçükaydın Belli'nin Türk solunda milliyetçiliğin taban bulmasında en büyük günaha sahip isimlerden birisi olduğunu savunmakta; Jaures'in "vatanım bütün dünya, milletim insanlık" temel felsefesine yaslanan değişini gerici bir milliyetçiliğin aracı haline dönüştürdüğünü savunmaktadır (Küçükaydın, 2007: 39).

şekillenme gibi, milli topluluğun oluş ve gelişme halinde bulunan üç unsuruna dayanan milliyet, ancak iktisadi yaşantı birliğini sağladıktan yani iktisadi yaşantısını milli piyasa ekseninde örgütledikten sonra millet haline dönüşebilir." Bir başka deyişle kural olarak milletin başlangıcında milliyet bulunur. Bu çerçevede dergi milleti bilimsel sosyalizm açısından dört esas unsur üzerinde tanımlamaktadır: dil, toprak, iktisadi yaşantı ve ruhi şekillenme birliği üzerinde doğmuş istikrarlı, tarihi bir insan topluluğu.

Dergiye göre milletler de iki farklı kategoride incelenebilir. Birisi burjuva milletler diğeri ise sosyalist milletlerdir. Burjuva milletlerin yöneticileri sınıf çıkarlarını milli çıkarların önünde tutarlar. Burjuva milletlere ilişkin böyle bir eleştiri mevhum-u muhalifinden, dergi tarafından yazılmamış olsa da, sosyalist milletlerin yöneticilerinin milli çıkarları sınıf çıkarlarına tercih ettikleri anlamına gelmektedir. Dergiye göre sosyalist milletlerin oluşmasının ideolojik temeli enternasyonalizmdir, milli meselenin çözümü için öngördükleri esas ilke ise milletlerin kendi kaderini tayin ilkesidir. Bu çerçevede milletlerin oluşması kaçınılmaz bir süreçtir, nesnel bir kanundur. Nesnel bir kanun olduğuna göre de bu süreci baskı, asimilasyon gibi yollarla engellemeye kalkmak tarihin akışına terstir ve bir anlam ifade etmemektedir. Burada altını çizme ihtiyacı hissettikleri husus ise milletlerin kendi kaderini tayin hakkı ilkesinin bir ayrılma çağrısı olarak anlaşılabilmesi gerektiğidir. Dergiye göre bir sosyalist küçük, ufalanmış devletleri değil büyük devletleri yeğlemektedir, bilimsel sosyalist tavır bunu gerektirmektedir (Emek, 1971b: 35-51).

Bol bol Lenin ve Stalin'e gönderme yapılan metin milli meselenin Stalinist bir çizgide anlaşılmasından başka bir anlam ifade etmemektedir. Tüm kavramlar Stalinist şablona oturtulmuştur. Hatta Ekim Devrimi sonrası iç savaş döneminde Bolşevikleri hayli zor duruma düşüren kendi kaderini tayin ilkesinden geri dönüşü hızlandırmak için hatırlanıp kullanılan büyük devlet tercihi ilkesinin belli bir tarihsel dönemdeki sorunların çözümüne odaklandığının ve kendi kaderini tayin hakkı ilkesini nakzettiğinin farkına varılmamaktadır. Bunu belki şu şekilde ifade etmek ufuk açıcı olabilir: *Emek* dergisi açısından düşündüğümüzde *Monthly Review* okuru sosyalist aydın, E. H. Carr'ı henüz okumamıştır.

Sosyalist sol içerisinde teorik tartışmaların derinleşmesi, tarafların birbirlerini bilimsel marksizme aykırı hareket etmekle itham etmelerinin

sıklaşması, oportünizm, sapma gibi tabirlerin çoğalması; Marx, Lenin ve daha az sıklıkla olmakla birlikte Stalin'in analizlerde baskın renk halini alması milliyetçiliğe yönelmede de bir köktenci perspektifleri beraberinde getirecektir. Halbuki Demir Küçükaydın'ın da isabetle dikkat çektiği üzere (Küçükaydın, 2007: 41-42) bu dönem aydınının milliyetçiliğe esnek yaklaşmasının sebebi Stalinizmdir.

Bu durumun en güzel örneklerinden birisi PDA'dır. *Aydınlık*'taki ayrışma öncesinde milliyetçi hareketlere, küçük burjuva milliyetçiliğine daha olumlu yaklaşan PDA, 1971'e doğru gidilirken bu konuda daha marjinal bir konumlanmaya doğru yönelecektir. PDA'ya göre sosyalizme varmada izlenecek yol evrenseldir, "bunun aksini iddia etmek, yani her ülkede devrimin tamamen kendine özgü <<milli yol>> izleyeceğini savunmak bilimsel sosyalizmin evrensel gerçekliğini reddetmek demektir. Sınıf mücadelesinin kanunları evrenseldir." (Aydınlık, 1970c).

1960'lı yılların sonuna kadar devam eden bir süreçte olumlanan, sosyalizmle paralel hatta zaman zaman eş değerler olarak değerlendirilen milliyetçiliğe bakıştaki dönüşümü göstermesi bakımından şu cümleler oldukça dikkat çekicidir:

"Milliyetçilik burjuva ideolojisi ve bütün dünyada kapitalizmin egemenliğini perçinlemeye, ezilen sınıfların mücadelesini bastırmaya hizmet eder. Emperyalizm çağında burjuvazi bütün dünyada gericiliğin baş temsilcisidir. Sömürülen ülkelerde burjuvazinin büyük bir kesimi tamamen emperyalist ülkeler burjuvazisiyle kaynaşmıştır. Bu ülkelerde işbirlikçi olmayan burjuvazi ve onun ideolojisi olan milliyetçilik halkları kurtuluşa götüremez" (Aydınlık, 1970c: 262).

Bu yaklaşım, önceki dönemde büyük bir imanla müttefik kabul edilen, ilerici vasfından sitayişle bahsedilen kemalizme de tereddütle yaklaşmayı beraberinde getirecektir. Bu durumu aşağıdaki cümlelerde açıklıkla takip etmek mümkündür:

"Ülkemizde milli burjuvazinin ve küçük burjuvazinin ideolojisi, burjuva ve küçük burjuva milliyetçiliğidir, burjuva ve küçük burjuva sosyalizmidir, Kemalizmdir. Milli burjuvazinin ve küçük burjuvazinin milliyetçiliğinin olumlu, ilerici bir yanı vardır. Milli burjuvazinin ve küçük burjuvazinin sınıf çıkararı emperyalizm ve işbirlikçileriyle çelişme halindedir, ama bu sınıflar bir yandan da işçi sınıfının sosyalizm için mücadelesine, işçi sınıfı iktidarına karşıdırlar. Emperyalizme karşı mücadeleyi milliyetçilik bayrağı altında yürütmek istemektedirler. Oysa milliyetçilik işçi sınıfının ve çalışan yığınların dikkatini sınıf düşmanlarından uzaklaştırır, proletaryanın sınıf bilincini

köreltir ve eninde sonunda onları köleliğe mahkum eder." (Aydınlık, 1970c: 263).

PDA, Aybar-Aren oportünizmini de küçük burjuva milliyetçiliği, ideolojisi ve sosyalizminin bir örneği olarak değerlendirmektedir. "Aybar-Aren oportünizmi, proleter enternasyonalizmine karşı burjuva milliyetçiliğiyle çıkmış; bilimsel sosyalizme karşı <<Türkiye sosyalizmini>>, Türkiye'nin özel şartlarının parlamenter yoldan <<sosyalizmi>> kurmayı mümkün kıldığını savunmuş; proleter enternasyonalizminin Türkiye emekçilerinin çıkarlarına zıt olduğunu iddia etmiştir."

PDA'nın milliyetçiliğe yönelttiği bu eleştiri esasen *Kurtuluş* dergisine, ASD'ye ve Mihri Belli'ye yöneltilen bir eleştiridir. Bu eleştiri de PDA'da yayınlanan "Proleter Enternasyonalizmi ve Burjuva Milliyetçiliği" başlıklı PDA imzalı yazıda açık bir şekilde ifade edilmektedir. Diğer bir deyişle ASD ve PDA arasındaki ideolojik mücadelede kılıçlar milliyetlik üzerinden çekilmiştir, arka fonda Marx ve Lenin'in proleter enternasyonalizmi marşları çalmaktadır. Mihri Belli önce küçük burjuva milliyetçisi olarak tespit edilmekte ardından bunun bir revizyonizm olduğu belirtilmekte ve Lenin'in ağzından son nokta konulmaktadır: "Revizyonizmin iktidara gelmesi, burjuvazinin iktidara gelmesi demektir" (s. 265). "Revizyonizm sosyal emperyalizme dönüşmüştür" (Aydınlık, 1970c: 266).

PDA'ya göre Mihri Belli'nin yaptığı Aybar'ın Türkiye sosyalizmi tabiri yerine "Türkiye proleter sosyalizmi" tabirini koymaktadır. Belli'nin "Pekinci, Havanacı, Moskovacı yakıştırmalarına cevabımız şudur: Biz ne oyuz, ne de bu ve ne de beriki. Biz Türkiyeciyiz." cümleleri de Lenin'in ".... milliyetçilik görüş açısını benimsemiş olan kimse, doğal olarak, kendi milliyetinin, kendi milli işçi sınıfı hareketinin çevresine bir Çin Seddi dikmek arzusuna varır" mihengine vurulmakta ve böylece sosyalist bir görüş açısı olmaktan ziyade milliyetçi bir görüş açısı olduğu ispatlanmış olmaktadır (Aydınlık, 1970c: 267). PDA'ya göre Belli bu hareketleriyle Türkiye'deki sosyalist mücadeleyi dünya devrimci hareketinden de koparmak istemektedir. Belli'nin "Millet Gerçeği" reddedilerek "çağımızın gerçeği sosyalizmdir" sloganı atılmaktadır. PDA'ya göre Belli'nin sıklıkla kullandığı Jaures'nin cümlesinde yurtseverlik kavramı ile milliyetçilik kavramı değiştirilmiştir (Aydınlık, 1970c: 265).

Halil Berktaş <<biz ne oyuz ne de bu; biz Türkiyeciyiz>> şeklindeki bir yaklaşımın küçük burjuva milliyetçiliğine taviz vermek olduğunu düşünmektedir. Çünkü böylesi bir çizgi proleter devrimci hareketi dünya çapındaki ideolojik-politik kaynaklarından tecrit etmiş olacaktır. Bu da dünya çapında tek bir doğru çizginin çıkmasını önlemeye çalışan hakim sınıfların oyununa gelmek demek olacaktır. Şöyle diyor Berktaş:

"Biz ne dünya çapında kendini gösteren ayrılıklar ve ideolojik mücadeleler karşısında <<biz milliciyiz; bunlar bizim meselemiz değildir>> gibi bilimsel sosyalizmin evrensel ilkelerini reddetmeye yönelen bir oportünist tutum takınabiliriz, ne de bazı yerlerde kendilerini belli eden çizgi ve deneyleri aynen ve eleştirmeden, hatta anlamadan <<haydi bunu da deneyelim>> dercesine dar deneyci bir tutum içerisinde ve sorumsuzca kendi ülkemizde denemeye kalkabiliriz." (Berktaş, 1970: 297).

Berktaş'a göre yerel şartlar üzerinde durup evrenselliği ıskalamak "somut şartlarımıza uygun çizgi saptamayı milliyetçilik haline dönüştürmeye iter (Berktaş, 1970: 296).

Berktaş'ın bu eleştirisi aslında *Türk Solu* dergisinin 15.sayısında yayınlanan "Her Devrim Milli Bir Yol İzler" başlıklı makalenin bir eleştirisidir. Tüm bu hususlar dikkate alındığında *Aydınlık*'taki bölünmede milliyetçiliğe yaklaşımdaki farklılaşmanın etkili olduğu da söylenebilir. PDA, ASD'de kalanları somut şartlara takılıp evrenseli ıskalamakla ve dolayısıyla milliyetçiliğe dönüştürmekle itham etmektedir. Bu tavır bölünme sonrasında hangimiz daha sosyalistiz şeklindeki yarışta evrensel kaynaklara yönelmenin de bir neticesidir. Böylelikle ASD'den PDA'ya yönelen Küçük burjuvazinin rolünü önemseme eleştirisi de daha otantik kaynaklara yapılan atıfla savuşturulmuş oluyor, PDA'nın işçi sınıfının öncülüğü konusundaki imanı evrensel marksist kaynaklarla bir kez daha teyit edilmiş oluyor. Bu çerçevede Berktaş, MDD denilince akla gelen ilk isim olan Mihri Belli'yi de MDD kavramını yozlaştırmakla itham etmektedir. Berktaş MDD kavramına mesafeli olan Andre Gunter Frank'ı da sert bir biçimde eleştirmektedir. (Berktaş, 1970: 315).

1.3. BİR HİPER-GÖSTEREN: KÜRT MESELESİ

“Doğu illeri bölgesinin asıl adı Kürdistan’dır ve bunun böyle olduğunu anlamak için doğu illerinin içlerine doğru başbakanvari bir yolculuk yapmaya bile pek gerek yoktur. Türkiye Cumhuriyet atlasını açınız, şöyle kasaba adlarına bir göz gezdiriveriniz. ‘Dil devrimi’nin bu adları Türkçeleştirmek konusundaki bütün gayretlerine karşın, büyük çoğunluğunun sizin –yani Türklerin- anlayamayacağı bir dilden olduğunu hayretle görürsünüz. ...Bugün Türkiye nüfusunda önemli bir toplam tutan iki ulusal varlık var: Türklük-Kürtlük. Siyasal, ekonomik egemenlik ve üstünlük Türk burjuvazisinde olduğu için, Kürt halkı mistik ve belirsiz ‘doğu illeri’ sözcüğünün altında, özel ve gizli bir sömürge, şiddetli bir asimilasyon ve daha doğrusu bir yok etme siyasetine uğratıldı. ... Kanlı uslandırma seferleri, -ilan edilmemiş sürekli sıkıyönetim- askeri yok etme siyaseti! Kemalizm’in doğu illerindeki yengin taktiği budur.” (Kıvılcımlı, 1992b: 326 - 334).

Kürt meselesinin 1960’lı yılların ilk yarısında Doğu Sorunu gibi bir adlandırmayla gündeme geldiği görülmektedir. Adlandırma kendi içerisinde bir ayrım vaad etmektedir. Bu ayrım 1960’lı yılların kabaca sonuna kadar devam edecek olan bir eşitsizlik, ülke içi kalkınma ve refah seviyesi farklılığına işaret etmektedir. Mesele zaman zaman Kürt etnisine, Kürt milliyetçiliğine de temas edebilecek şekilde ele alınmasına rağmen bunun açık bir şekilde ima edilmesine tepki büyüktür. Genel Yayın Yönetmenliğini Ahmet Hamdi Başar’ın yaptığı *Barış Dünyası* dergisinde "Doğu Sorunu"nu ele almak için yayınlanan bir makale Yön okuru sosyalist doğulu gençleri oldukça rahtsız etmiştir. İlgili makalede *Barış Dünyası* dergisinin Kürtlerin ana dillerini öğretecek okullar açmaları gerektiği şeklindeki kanaatler ve Kürt münevveri türünden ifadeler Kürt küçük burjuva aydınlarını okşamaya dönük ifadeler olarak değerlendirilmiştir (Yön, 1962b: 12).

27 Mayıs sonrasında Kürt meselesinin gündeme gelmesine sebep olan gelişmelerin başında Ağaların Sürgünü olayı gelmektedir. Milli Birlik Komitesi Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan 55 ağayı zorunlu iskâna tabi tutmuştur. İskâna tabi tutulmalarının sebebi ise MBK üyelerine göre bu 55 ağanın ilgili bölgelerde "Kürtçülük cereyanı"nın yaygınlaşmasıdır. Zorunlu iskân uygulamasının kaldırılması ve memlekete geri dönüş için MBK'ya başvurulduğunda Kürtçülük tehlikesinden bahsedilmesi üzerine Kinyas Kartal adlı ağanın "Evet, biz ne kadar Türküz desek de Kürdüz, bunu değiştirmeye imkân yok" demesi ortamı oldukça gerginleştirmiştir. *Yön* dergisi ise bu 55 ağanın affedilmesi meselesinin gündeme gelmesini çok partili hayatın zaafiyetine yormaktadır. Dergiye göre söz konusu ağaların çok partili sistemdeki oy sayıları af meselesinin gündeme gelmesinde en önemli âmildir (Yön, 1961: 4-5). Derginin yaklaşımı ağaların binlerle ifade edilen oyları tek başlarına sevk ve idare edebildikleri gibi basit bir kabule yaslanır gözükmektedir.²⁰⁷ Avcıoğlu bu durumu Türkiye'nin Düzeni metninde Doğu bölgelerinin ekolojik açıdan aynı koşullara sahip olmamasına bağlamaktadır. Bu sebeple kapitalistleşme gerçekleşmemiş; derebeylik düzeni devam etmiştir (Avcıoğlu, 1987b).

Bu bağlamda yayınlanan ilginç metinlerden birisi yine *Yön*'dedir. İmzasız yayınlanan bu metin dönemin genel yönelimi olan meseleyi ağaların varlığı çerçevesinde ele almak yerine sosyolojik bir takım dinamikler çerçevesinde ele almayı denemektedir. Buna göre MBK tarafından sürgüne gönderilen 55 ağadan

²⁰⁷ Canip Yıldırım, Talat Aydemir ve Fethi Gürcan'ın çerkez ve Kürt düşmanı olduklarını ileri sürmektedir. Fethi Gürcan'ın birlikte mescide gidip ibadet ettiği Sait Elçi'ye söylediğini iddia ettiği "biz sizin hakkınızda hiç iyi şeyler düşünmüyorduk" cümlesinin Ordunun o dönemde Kürt meselesine bakışını yansıttığını düşünmektedir. Yıldırım'a göre 1960'lı yılların ilk yarısında Irak'ın kuzeyinde Barzani çevresinde gelişen silahlı hareket Türkiye'de başta İnönü olmak üzere devletin dikkatini çekmiş ve endişelendirmiştir (Miroğlu, 2010: 132-133). Taner Timur da Mülkiye'de kurulan anayasa komisyonu ile toplantıda Numan Esin'in 27 Mayıs darbesinin esas sebebinin Güneydoğu'daki birtakım gelişmeler olduğunu; bölgeden yüklü miktarda silah topladıklarını söylediğini aktarmaktadır (Şüyun, 2013: 50). O dönem İzmir'de bir gazetenin temsilciliğini ve muhabirliğini yapan Doğan Özgüden Ankara'daki Öncü gazetesi bürosunda otururlarken çıkagelen Milli Birlik Komitesi'nin en genç üyesi de olan Yüzbaşı Muzaffer Özdağ'ın 27 Mayıs darbesini Doğu Aadolu'da patlak verecek bir Kürt isyanını önlemek için yaptıklarını söylediğini iddia etmektedir. Özgüden'e göre Özdağ, bu duruma delil olarak da darbe gerçekleşir gerçekleşmez tutuklanan 55 Kürt ağasını göstermiştir (Özgüden, 2010: 243). Doğan Özgüden'in bu tavrı, 2000'li yılların başlarında kaleme almaya başladığı anıların o günkü düşüncelerinin sürekliliğini savunmak maksadıyla bilinçli ya da bilinçsiz bir biçimde kurgulandığını net bir biçimde gözler önüne sermektedir. Kürt meselesi üzerine yayınları olmakla birlikte *Ant* dergisinin de dönemin ajitatif milliyetçilik söyleminden etkilenmediğini söylemek oldukça güçtür. Buna rağmen Özgüden hatıratında ısrarla milliyetçilikten uzak kaldığını, marksizmden ayrılmadığını iddia etmektedir.

sadece 7 ya da 8 tanesi gerçek ağa vasfına sahiptir. Sürgün edilen kişileri ağa olmaktan ziyade aşiret reisi olarak tanımlamanın daha uygun olduğu düşünülmektedir. Üstelik daha önce de ağalar için zorunlu göç söz konusu olmuş ancak bu zorunlu iskân ya da göç cezaları sorunu çözememiş, sosyal çözülme sağlamadığı için ağalardan kaynaklanan sorunun ağırlaşmasını beraberinde getirmiştir. Metin aynı zamanda Kürtleri bir "entite" olarak ele almaktadır ki dönemin koşullarında oldukça özgün bir yaklaşımdır. Metnin yazarına göre bölgedeki tüm devletler tarafından kendi uluslarının bir parçası olarak görülen fakat o uluslardan tamamen farklılaşan bir unsur, Kürtler söz konusudur. Mesele Kürtleri sisteme entegre etme biçiminde değil cezalandırma biçiminde ele alındığı için, örneğin Kürtçe konuşma yasağı uygulanırken Türkçe öğretme seferberliği olmadığı için, ağırlaşarak devam etmiştir. Şimdi de bu sosyal yapıyı dönüştürmenin yolu fabrikalaşma ve okullaşmadır (Yön, 1962a: 10-11). Burada iki vurgu hassaten önemlidir. Birinci vurgu Türkçe dolayımıyla Kürtçeye yapılan vurgudur. İkincisi ise 1960'lı yılların kabaca sonuna kadar devam edecek olan Kürt meselesini bir kalkınma ve yatırım eksikliği olarak ele alma vurgusudur.

Kırmızıtoprak bu Kürtçe meselesi üzerinde ilginç bir şekilde durmaktadır. Kendisinin bir aydınla yaşadığı tartışmayı aktaran Kırmızıtoprak aydınlardaki baskın görüşün Kürtlerin asimile edilmesi noktasında toplandığı imasında bulunmaktadır. Kürtlerin neden Kürtçe öğrendikleri, öğrenmeye devam ettikleri gibi bir mesele vardır ve bu mesele "ağaların baskısı" gibi son derece basit ve indirgemeci bir formda ele alınmaktadır. Kırmızıtoprak Kürtlerin Kürtçe öğrenmeye devam etmelerinin arkasındaki gerçeğin ağa baskısı olmadığını, aksine ağaların topraksız köylüyle yani marabalarla irtibat kurabilmek için şehirleşmelerine rağmen Kürtçe öğrenmeyi önemsediklerini iddia etmektedir. Kırmızıtoprak'ın bu görüşlerini savunurken meseleyi Atatürk ilkelerine getirip yaslaması dönemin ruhunu göstermesi açısından enteresandır. Kırmızıtoprak'a göre Kürtlere Atatürk ilkelerini daha iyi anlatabilmek için Kürtlerin Kürtçe öğrenmeleri, Kürtçe konuşmaları engellenmemelidir²⁰⁸ (Kırmızıtoprak, 1963: 11-12). Kırmızıtoprak bir başka makalesinde Kürtlerin başka bir ırk olduğunu, kendilerine

²⁰⁸ Kemalizme yapılan vurguyu gösteren bir başka örnek için:

"Biz Doğulu olarak Atatürk ilkelerinin, insan haklarının, vatandaş hukukunun, Millî Birlik ve kardeşçe yaşamının meftunu olarak bu gerçeklerin müdafîyiz" (Yön, 1963: 10)

ait dilleri, edebiyatları yani kültürleri olduğunu belirttikten sonra bunların bir ayrım anlamına gelmediğini, Kürtlerin kendilerini Türkiye Cumhuriyeti'nin birinci sınıf vatandaşı telakki ettiklerini ifade etmektedir (Kırmızıtoprak, 1962: 14-15).

Kırmızıtoprak'ın yazısında bir tartışmalarını aktardığı kişi Hayrettin Uysal'dır. Uysal, Kırmızıtoprak'ın yazısına *Yön*'ün 67.sayısında yayınlanan bir yazısıyla cevap verir. Uysal önce Kırmızıtoprak'ın Kürtlerin kendi dillerini konuşabilmeleri, öğretebilmeleri durumunda kalkınma meselesinin de kendiliğinden halledilebileceği şeklindeki yargısını eleştirdikten sonra Kürtçe'nin bir dil olarak dahi ele alınamayacağını; Arapça, Türkçe ve Farsça kelimelerin bir araya gelmesiyle oluşan bir yığma dil olduğunu; Kırmızıtoprak'ın önerisi kabul edilse dahi böyle bir yığma dille bir kalkınma gerçekleştirilemeyeceğini ileri sürmektedir. Uysal'a göre Osmanlı döneminde bu bölgedeki halkın özel dili kabul edilen "Kırmanco" bölge halkına hiçbir şey kazandırmadı.²⁰⁹ Uysal'ın şu cümleleri enteresandır:

"Bay Kırmızıtoprak'la tartışırken bir ara şöyle demiştim: <Siz bu bölge halkımıza bir dil bağımsızlığı, daha geniş anlamda kültürü yaratan başlıca öğelerden biri dil olduğuna göre daha açıkçası bir kültür bağımsızlığı istiyorsunuz. Okullarda öğrenim ve eğitim Kürtçe olsun. İdarenin bura halkıyla ilgisi bu dille olsun. Yönetimin bütün dalları kendini bu dile göre hazırlasın. Demek oluyor ki, görüşünüze göre, doğuda yasa dili, idare dili, öğretim dili Kürtçe olacak. (...) Bu toplumsal ve kültürel bağları koparacak bir yol olur" (Uysal, 1963: 12-13).

İstanbul'da bir grup üniversiteli tarafından Türkçe ve Kürtçe olarak yayınlanan *Deng* dergisinin toplatılması kararı *Sosyal Adalet* dergisinde eleştirel bir dille haberleştirilmiştir (Sosyal Adalet, 1963b: 5). TİP lideri Aybar'ın meselenin

²⁰⁹ Kürtçe dışındaki dillere ilişkin sert hatta faşist olarak nitelenebilecek bir yaklaşımın söz konusu olduğu burada not edilmelidir. Bir örnek için:

(...) Asurlar devrinden beri Keldaniler orada. Gidip onlara kimsiniz, nesiniz, necisiniz diye sorulabilir. Hindistan'a gidip Singleri tetkik etmeğe lüzum yok. Kerevan Ağanın gavurları Keldaniler hemen şuracıkta, Türkiye toprakları üzerinde. Doğumları ile ölümleri dışında vücutları su görmeyen bu insanlar Kerevan Ağanın kulları ama Türkiyemizin de vatandaşları. Süryaniler Mardinin Midyatında, Nasturiler Hakkaride. Gidin Akçakaleye bakalım Türkçe derdinizi anlatabilecek misiniz? (...) Bir Türk aydını için bunları düşünüp de dış gıcırdatmamak mümkün mü? Bence değil. Bu memleketi bunlardan kurtarmayı düşünmemek mümkün mü? Bence o da değil" (Yön, 1962f: 12-13).

etnolojik bir yönü olduğunu vurgulamış olması ise dönem koşulları içerisinde hayli cesurca bir tavidir:

"Bir büyük meselemiz var: Doğu ve Güneydoğu illerimizde daha çok Türkçe ve Arapça konuşan ve Alevi mezhebinden milyonlarca vatandaşımız yaşıyor. Bunun doğurduğu çetin meselelerle karşı karşıyayız. Ulusal menfaatlerimize en uygun en insanca çözüm yollarını bulmak ihmal edilmeyecek bir yurt vazifesidir. Meselenin bir çok yönü var; tarihi yönü var etnolojik yönü var hukuki yönü var ve bunların hepsinin üstünde insanlığın ve Türkiye'nin yüksek menfaatlerinin emrettiği yönü var.... Türkiye İşçi Partisi bu mesele karşısında da anayasanın eksiksiz kesintisiz tastamam uygulanmasını ister. Bundan dolayı bu vatandaşlarımızın anayasa haklarına kavuşturulmasını savunurken bir yandan gene anayasanın hükümlerine uyarak Türkiye'nin milleti ve ülkesi ile bölünmezliğini aynı taassupla savunur ve bölgeciliğin bölücülüğün her çeşidini kesinlikle reddeder." (Aybar, 1963: 8-9).

Yön'de Doğu Meselesi olarak adlandırılan Kürt sorununa ilişkin belirgin bir ilginin olduğu gözlenmektedir. Bu ilgede Kürtçenin merkezi durumu dikkatten kaçmamaktadır. Derginin 90.sayısında "Sosyolog Gözüyle Doğu Meselemiz" başlıklı yazı devrin ezberlerini bozar niteliktedir. Yazıda Doğu ve Güneydoğu'da anadili Türkçe olmayan unsurlara dikkat çekilerek bunlar arasında Kürtler ön plana çıkarılmış; bölgede görev yapan 12 valinin tercüman olmaksızın bölge halkıyla irtibat kuramadığı Siyasal Bilgiler Fakültesi tarafından yayınlanan bir rapora dayanılarak belirtilmiştir. Bölgedeki sosyal doku üzerinde de durulan metinde bu bölgelerin entegrasyonunun sağlanabilmesi için bölge insanının topraktan koparılması gerekliliği üzerinde durulmakta ve mülkiyet ilişkilerinde köklü reformlar önerilmektedir (Yön, 1964: 8-10). Metni oluşturan sosyologun temel varsayımı mülkiyet ilişkilerinin değişmesinin sorunu ortadan kaldıracağı gibi ekonomik determinizmin oldukça kitchleştirilmiş bir versiyonudur. Bu varsayımın esas sebebi ise meselenin uzunca bir süre bir kalkınma sorunu olarak değerlendirilmesidir.

Kürt meselesinin ele alınmasında ikinci ana eksen bir kalkınma ya da eşitsiz kalkınma sorunu olarak ele alınmasıdır. Yukarıda da ifade edildiği üzere Kürt meselesi gibi etnik bir vurgu yerine uzun yıllar boyunca Doğu Sorunu gibi bir isimlendirmenin kullanılmış olması durumu oldukça net bir biçimde göstermektedir. Ekinci'ye göre mesele bir kalkınma ve refah dağılımı meselesidir

(Ekinci, 1964: 5-6).²¹⁰ TİP'in Silvan Mitinginde kullanılan dövizlerden bazıları yaklaşımı net bir biçimde ortaya koymaktadır: "Demirel Bir Temel de Doğuda At", "Hayallerimizde Fabrika Bacaları Tütüyor", "Petrol, Krom, Bakır Bizde Yaşamak Sizde" (Ant, 1967h: 2).²¹¹

Türkiye'de Kürt meselesinin dönem içerisinde aralıklarla gündeme gelmesinde Irak'ın kuzeyindeki Molla Mustafa Barzani'nin faaliyetlerinin de etkili olduğu söylenebilir. Barzani'nin faaliyetleri Türkiye'nin toprak bütünlüğüne bir tehdit olarak değerlendirildiği dönemlerde hem Barzani hareketine hem Kürt meselesine hem de uluslararası politikaya bakış bu kıstasa göre yeniden biçimlenmektedir. Örneğin Irak'ın kuzeyinde Molla Barzani öncülüğünde gelişmeye başlayan Kürt hareketi o dönem Nasır'a dönük oldukça olumlu bir çizgide olan Yön hareketinde rahatsızlık meydana getirmiş gibi gözükmektedir. Menderes'i dış politikada ulusal kurtuluş hareketleri ile irtibat kurmamakla eleştiren, bu sosyalist ülkelerle daha fazla irtibat kurulması gerektiğini savunan Yön, Barzani olaylarında Irak'taki Baas'ın etkisi dolayısıyla Nasır'a karşı ikircikli bir ruh hali içerisine girmiş gözükmektedir. Öyle ki Doğan Avcıoğlu'na göre Nasır Kürtleri Türkiye aleyhine kullanmaktadır (Avcıoğlu, 1963c: 8-10).

1963 yılının Haziran ayı sonlarına doğru Meclis'te Sıkıyönetimin uzatılmasına dair hükümet teklifi görüşülürken Milli Savunma Bakanı Sancar kökü dışarıda bir takım faaliyetlerden bahsetmiş fakat ayrıntı vermemişti. Görüşmelerden sonra açıklama yapan İçişleri Bekata bu kökü dışarıda faaliyeti "kürtçülük" olarak açıkladı. Bekata'ya göre Türkiye'de bir Kürt devleti kurmak isteyenler vardı. Bunlar komünist ve milliyetçi olmak üzere iki gruba ayrılıyordu. Kökü dışarıda gruptan tevkif edilen Musa Anter, Yaşar Kaya ve Enver Aytekin aynı zamanda TİP'in de üyesi bulunuyorlardı. Bekata'nın bahsettiği kök Molla Mustafa Barzani hareketidir. Türkiye'deki kökü dışarıda hareketin ise TİP olduğu ima edilmektedir.

Sosyal Adalet dergisinde TİP'i kökü dışarıda ve kürtçülüğe açık bir parti olarak lanse eden bu tavra cevap verilmektedir. Dergiye göre TİP memleketin bütünlüğüne, milleti ile bölünmez bütünlüğüne karşı suç işleyenlere veya bu gibi

²¹⁰ Ekinci, 1967'de aynı başlıkla yayınladığı bir başka makalede ise üstü örtük bir biçimde Kemalizm eleştirisi yapar noktaya gelecektir. Ekinci'ye göre Doğu meselesinin üstü tek parti döneminde örtülmüştür (Ekinci, 1967).

²¹¹ Özellikle son döviz, Kürt milliyetçiliğinin sonraki dönemde sıklıkla atıf yaptığı iç sömürge jargonunu çağrıştırması bakımından önemlidir.

hareketlere teşebbüs edenlere karşıdır. Bu gibi Kürtçülük hareketine meyyal kimselerin TİP'e üye olmaları TİP'i bağlamaz çünkü TİP'e üyelik koşulları yasa ile düzenlenmiş bulunmaktadır. Yani üç vatandaşın şahsi mahiyetteki cürümleri TİP'e ihale edilemezdir (Sosyal Adalet, 1963e: 3).

Yön, Kürt meselesinin bölgedeki petrol ticaretiyle de ilgili olduğu kanaatindedir. Bununla birlikte Kürt meselesi konusunda dönemin koşulları dikkate alındığında oldukça esnek oldukları söylenebilir. Dergi, 158.sayısında kapak yaptığı Kürt meselesi tüm dünya tarafından konuşulurken Türkiye'de olan bitene gözleri kapamanın vatanseverlikle bağdaşmayacağı inancındadır (Yön, 1966a: 8).

1960'lı yılların ikinci yarısına geçildiğinde artık mesele sadece ekonomik bir arka planla ele alınmamaktadır. Etnik vurgu yoğunlaşmaya başlamıştır.

Doğan Avcıoğlu 27 Mayıs'tan sonra birçok tabu yıkılmış olmasına rağmen Kürt meselesinde tabuların henüz yıkılamadığından bahsetmektedir. Yazara göre Doğu kalkınması edebiyatının arkasında Kürt meselesi vardır. Herkes böyle bir meselenin varlığından haberdardır ancak kimse bahsetmemektedir. Böylesi bir atmosferde ekonomik kalkınma programları oluşturulmaya çalışılmaktadır. Ancak Avcıoğlu'na göre meselenin etnik yönü ele alınmadan bu soruna bir çözüm bulunabileceği düşünülmemelidir. Ne var ki etnik boyut denildiğinde en ilerici sosyalist dahi duraksamaktadır. Avcıoğlu'nun şu cümleleri dikkat çekicidir:

"Bir noktada ufak tereddüde yer yoktur: Tek bir milletiz, tek karış toprağımızı asla feda etmeyiz. Türkiye Toprakları üzerinde ayırıcı ve bölücü emeller besleyen gafiller varsa bir an önce akıllarını başlarına devşirsinler ve bir karış toprak için en başta sosyalistlerin dövüşeceklerini bilmelidirler. Bu topraklar üzerinde tek bir millet olarak yaşayacağız. Yalnız bizim milliyetçiliğimiz ırkçılık üzerine kurulu değildir. Anayasamız Türkçe millet görüşünü kesinlikle reddetmiştir. (...) Gerçekten çağdaş millet kader birliği yapmış, birbirlerini seven ve bir arada yaşamak isteyen insanların milletidir. Bu milletin içinde çeşitli etnik grupların bulunması millet bütünlüğüne engel teşkil etmez. Atatürk milliyetçiliği ve anayasamız bu çağdaş millet görüşü üzerine kuruludur. Bu çerçeve içinde bir Doğu meselemiz olduğunu kabul etmeliyiz ve Doğudan yeni yeni gelmeye başlayan seslere kulak vermeliyiz.

(...)

Bir ırkın etnik grubun ve sahip olduğu kültür değerlerinin eritilmesi sosyalizmin temel felsefesine aykırıdır. Eritilmeyi bırakın bu kültür

değerlerinin ve etnik özelliklerinin yaşaması ve gelişmesi için gerekli fırsat ve imkanların sağlanmaması, kendi haline bırakılması bile sosyalist düşünce ile bağdaşmayan bir durumdur. Sosyalist bir düzende hiç kimse rengi, dini, dili, ırkı, kültürü ayrı olduğu için istismar edilmeyecek; üstelik kişiliğine bağlı bu özellikleri geliştirmesi için kendisine fırsat ve imkan verilecektir. Sosyalistler olarak sanıyoruz ki bu mesele üzerinde düşünme zamanı gelmiştir." (Avcıoğlu, 1966j: 3).

Yön'de Avcıoğlu Kürt meselesine ilişkin etniste vurgulu bir çıkış yaparken²¹² 12 Mart rejimi tarafından Kürtçülük yaptığı için kapatılacak olan TİP'in bu dönem Kürt meselesine oldukça ürkek yaklaşmayı sürdürdüğü; dahası yaşananları Amerika'nın ülkeyi karıştırmak için planladığı tertipler olarak değerlendirmesi ilginçtir. TİP MYK'sının GYK'ya sunduğu rapordaki şu ifadeler bu bakımdan dikkat çekicidir:

"Türkiye'de Amerika aleyhindeki hareketin daha da gelişmesi halinde buradaki menfaat ve imtiyazlarını koruyabilmek için Amerika'nın doğu ve güneydoğu illerimizde kışkırtmalar yaparak merkezi hükümete karşı hatta silahlı bir çatışmayı hazırlaması daima göz önünde bulundurulması gereken bir meseledir. Amerikan emperyalizminin gerek dünya hegemonyası kurma strateji planları bakımından gerekse Ortadoğu'daki Petrol menfaatleri bakımından bu kışkırtmaları yalnız Türkiye'de değil hatta Irak, İran ve Suriye'de yürütmesi keza gözden uzak tutulmaması gereken bir konudur. Bu tehlikelerin Türkiyemiz açısından önlenmesi için her şeyden önce Amerikan emperyalizminin iç işlerimize müdahale sayılacak bu gibi kışkırtmalarına ve gizli faaliyetlerine son vermek gerekmektedir. Ayrıca doğu ve güneydoğuda yaşayan vatandaşlarımıza farklı muamele yapılmasına kesinlikle son verilerek ve anayasa hak ve hürriyetleri eksiksiz, tastamam uygulanarak bu kardeşlerimizin kendilerini ülkemizin tam haklarına sahip vatandaşları olarak görmeleri sağlanmalıdır. Böylece bu kardeşlerimiz yabancıların yani Amerikalıların kışkırtmalarına kulak vermeyecek durumda olurlar." (Yön, 1967b: 16)

Doğu meselesi dolayısıyla ortaya çıkan hareketliliği ve Doğu Mitingleri dolayısıyla TİP'e yöneltilen bölücülük iddiasını Amerikan menşeli olarak değerlendiren bir başka isim Doğan Özgüden'dir. Özgüden'e göre amaç ezilen tüm

²¹² Avcıoğlu'nun sonraki dönemde Kürt meselesi üzerinde fazla durmadığı görülmektedir. Örneğin Devrim gazetesinde Kürt meselesi üzerine sadece 3 yazı yayınlamıştır. Hasan Cemal bu metinleri de ürkek metinler olarak nitelemektedir. Cemal'e göre Kürt meselesi konusunda kafası oldukça berrak olan Doğan Avcıoğlu'nun bu konudan Devrim yıllarında uzak durmasının sebebi asker üzerindeki etkisini yitirme kaygısıdır (Cemal, 2012: 95).

halkları bünyesinde toplama gayretindeki TİP'in başına çorap örmek, bu başarısız ve Türkiye'den ayrılınmak durumunda kalırsa Türkiye'den Kürt topluluğu kopartılarak Amerikan uydusu bir hareket yaratmaktır (Özgüden, 1967: 3).

Burada dikkat edilmesi gereken husus meselenin artık Doğu Meselesi olarak yani bir kalkınma sorunu olarak ele alınmadığı, bir etnik mesele olarak değerlendirilmeye başladığıdır. Muzaffer Erdost hazırladığı Şemdinli Röportajının Kürtlerin / Kırmançilerin Türklerin Saka soyundan geldikleri tezine yaslanarak oluşturduğunu belirtmekte ve referans olarak da Fahrettin Kırzioğlu'nun Kürtler isimli kitabını kullanmaktadır (Erdost, 1966: 12-13). Erdost'un bu yaklaşımı olayın artık bir etnisite meselesi olarak ele alınmaya başladığını göstermesi ve Kürtlere ilişkin tahayyülün en azından Erdost'ta hâlâ devlet merkezli olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Aybar'ın meseleyi etnik bir temelde ele alan şu açıklamaları önemlidir:

"Anadili Kürtçe olan vatandaşlarımıza -ki sayıları iki milyonun üstündedir- ve Alevi mezhebine bağlı olan vatandaşlarımıza -ki sayıları 10 milyonun üstündedir- iki numaralı vatandaş muamelesi yapılamaz, yapılmamalıdır. Sünni mezhebinden olan ve ana dilleri Türkçe olan vatandaşlarımız ne haklara sahip iseler onlar da aynı haklara sahiptirler" (Ant, 1967k: 2).

Bununla birlikte Aybar 1968'de Doğu Sorunu olarak adlandırdığı meselenin temelinde ekonomik nedenlerin yattığı kanaatindedir. Doğu geri bırakılmıştır, nedeni ise bu kapitalist düzendir. Doğuya yatırım kârlı olmadığı için bu dönemde doğuya yatırım yapılamaz dolayısıyla sorun da çözülemez (Aybar, 1968a: 7).

TİP içerisindeki muhalif *Emek* grubu da doğu sorununu yalnız bir ekonomik sorun değil aynı zamanda etnik sorun olarak tanımlamaktadır. Türkiye'nin doğusunda yaşayan halkın büyük çoğunluğu Kürttür ve burası Türkiye'nin en geri kalmış bölgesidir. Sorunun etnik boyutu ihmal edilerek sadece bir bölgesel kalkınma sorunu olarak gösterilmesi zararlı ırkçı-milliyetçi bir yaklaşımdır. Bu durum bir refleks olarak Kürtler arasında da ırkçı milliyetçi görüşlerin gelişmesine sebep olmaktadır. Bu da birlikte sosyalist mücadeleyi engellemektedir:

"Bundan ötürü sosyalizm başka milletlere ve etnik topluluklara karşı üstünlük iddia eden her türlü şoven milliyetçilik karşıdır. Sosyalizmde etnik grupların bu kimlikleriyle tanınmaları, kabul edilmeleri ve etnik

özelliklerini, dillerini ve kültürlerini geliştirmelerine yardım edilmesi esastır. Bugünkü sömürücü kapitalist düzen Türk halkına anayasanın tanıdığı haklarını fiilen kullanmasını bile çok görmektedir. Bu konuda sosyalistlere düşen görev hem Türkler hem Kürtler arasındaki ırkçı akımlarla ve şoven milliyetçilikle mücadele etmek, bunun içinde her şeyden önce etnik sorunu ciddiyetle ele almak, incelemek ve kendilerini bu konuda yüzyılların yerleştirdiği ön yargı ve şartlanmalardan arındırmaktır. Ancak karşılıklı olarak yürütülecek olan bu çabalar sayesinde ki Türkiye'deki sosyalist hareket tüm emekçi halkımızın el ve gönül birliğini sağlar ve başarıya ulaşır." (Emek, 1969: 10-11).

Emek'e göre Türkiye'de kapitalist gelişmenin ortaya çıkardığı sorunlar arasında en önemlilerinden birisi Kürt sorunudur. Bu çerçevede Kürt sorunu Türkiye'deki genel demokratik mücadelenin bir parçası haline gelmiştir (Emek, 1971a: 4-9).

Belli de millet gerçeği üzerine bir konuşmada Türkiye kürtlerinin durumunun ne olacağı sorusunun ele alınmamasının bilimsel bir tavır olmayacağını belirtmektedir. Belli'ye göre Türkler ve Kürtler kardeş iki toplumdur. Millî Mücadelede Sakarya'da, Afyon'da düşmanla cebelleşilirken doğudan herhangi bir olumsuz eylem gelmemiştir. Şeyh Sait İsyanı İngiliz emperyalizminin güdümünde irticai bir hareket olmaktan başka bir şey değildir. Sivas Kongresinde ve Lozan'da da dile getirildiği üzere Misakı Milli sınırları içerisinde en çetin tarihi sınavlardan geçmiş iki kardeş kavim Türkler ve Kürtler yaşamaktadır.

Kürt İsyanlarında aşırı sertlikle karşılık verildiğinden, Doğuda bir Türkleştirme yani asimilasyon politikasının varlığından bahseden Belli'ye göre tüm bunlara rağmen Kürtlerin ayrılıkçı bir tavır geliştirmemeleri gerekir. Çünkü milli hareketler emperyalizme karşı diğer milli hareketlerle aynı paralelde olmak mecburiyetindedir. Emperyalizme karşı bir savaştan muzaffer çıkmış Mustafa Kemal Türkiye'sini parçalamaya çalışacak bir hareket millî nitelikte olmayacaktır.

Bu paralelde asimilasyon politikalarına da bir son verilmelidir. Tüm sertliğiyle uygulanan asimilasyon politikalarına rağmen Doğuda Kürtçe kullananların sayısının azalmamış olması Belli'ye göre asimilasyon politikalarının başarısızlığa uğrayacağının en belirgin örneklerinden birisidir. Türkiye'nin doğusuyla batısı arasındaki gelişmişlik farkını ortadan kaldırmak ise biricik millî politikadır. "Türkiye'de etnik topluluklar için özellikle Kürtler için anadil ve kültür

eğitiminin merkezi, laik, devrimci bir cumhuriyet maarifi yönetiminde olması” gereklidir (Belli, 1969b: 37).

Kemal Burkey’a (1970: 13-15) göre ise Kurtuluş savaşı sonrasında gerçekleşen Anadolu İsyanları değerlendirilirken çok sayıda etkenden söz edilmiş ancak etnik neden hiç hesaba katılmamıştır. Burkey etnik nedenin muhakkak hesaba katılması gerektiğini düşünmektedir. Zira Kürt isyanlarının başlıca nedenlerinden birisi budur. Feodalite kalıntılarının da bu isyanlarda bir etkisi olmakla birlikte burjuva milliyetçiliğinin ezilen halklarla yani kürtlerle çatışması üzerinde durulması gerekir. Bu çerçevede Doğu Halkı anayasada yazılı haklarını kullandırılmamakta, doğuda bir çeşit ilan edilmemiş sıkı yönetim uygulanmaktadır. Bu sebeple Anadolu halkının bürokrasi ile arası hiç iyi değildir. Bu sebeple bürokrasi ile ittifaka çağıran ideolojiler büyük bir yanılgı içerisindedir.

Burkey’a göre Türkiye’deki işçi sınıfının devrim mücadelesinde en önemli müttefikinin doğu halkının devrimci gücü olması gerekir. “Bu halk ırkçı ideolojiden çok çekmiştir hala da çekmektedir. Milliyetçi güçler filan diye adlandırılan çevrelerin ne olduğunu doğu halkı iyi bilir. Bütün bu laf ebeliklerinin arkasında burjuva milliyetçiliği yatmaktadır. Doğu halkı böyle bir ittifaka karşı son derece kuşkuludur. O kendisini hunharca ezen ideolojik gruplarla aynı ittifaklar altına girmez. Bu akla bile gelmez.” (Burkey, 1970: 18).

Bu çerçevede emekçilerin ittifak kurabilecekleri yegâne güç olarak Doğu Halkı kalmaktadır Burkey’a göre ama “Bu ittifakın temel ilkelerini belirlemek gerekir. Bir kez Türkiye sosyalist hareketi kendini arındırmak, rayına oturtmak gibi önemli sorunlarla karşı karşıyadır. Türkiye sosyalist hareketi kendisini küçük burjuva ideolojisinden, anarşizminden, şovenizmin her türlü tasallutundan korumak; bugünkü her kafadan bir sesin çıktığı karmakarışık dönemi atlatmak zorundadır.” (Burkey, 1970: 18-19)

Harzya da bir küçük burjuva milliyetçisi olan Mustafa Kemal’in feodal yapılarla çelişkiye düşmesini Normal karşılamaktadır. Ancak bu feodallerin (şeyhler, ağalar) aynı zamanda Kürt olmaları çelişkiyi daha da şiddetlendirmiş; 1925’ten sonraki Kürt başkaldırılarının milliyetçi niteliğini de daha da belirginleştirmiştir. Harzya’ya göre “Devlet yönetiminin bütün faaliyetleri, doğuda bir temel kritere göre yürütüldü: Şövenist burjuva milliyetçiliğinin gereği olan ASİMİLASYON.” (Harzya, 1970: 49). Harzya’ya göre Ermenilerden boşalan

topraklara göçmenlerin yerleştirilmesi de “mutlu bir tesadüf (!) olarak” 1961’de yatılı bölge okullarının açılması da Kürtlerin asimilasyonuna dönük girişimlerdir (Harzya, 1970: 49-50). 1959’da 55 Kürt aydınını hapse gönderen DP yönetiminin de, DP’nin zıt alternatifi olarak kendisini takdim eden Demokrat Parti’nin de Kürtlere yaklaşımı zalimce olmuştur. Bu noktada 27 Mayıs’ın eleştiriliyor olması dikkat çekicidir.

Bu bağlamda Harzya Doğan Avcıoğlu’nda müşahhaslaşan Yön çizgisini ve MDD’yi de eleştirmektedir. Harzya Avcıoğlu’nun *Türkiye’nin Düzeni* başlıklı kitabında Kürtlerden bahsetmemiş olmasına manidar yaklaşmaktadır. Komando hareketlerinde halka uygulandığı iddia edilen işkencelerin olmadığından bahsetmesini ise eleştirmektedir. Aynı şekilde MDD çizgisini de yazar küçük burjuva milliyetçiliği yapmakla ve şövenizmle itham etmektedir (Harzya, 1970: 52-64).

Ali Harzya’nın sosyalist kesimdeki çeşitli çizgileri eleştirdikten sonra milli meseleye Lenin ve özellikle Stalin çizgisinden bakması ise trajediktir.²¹³ Bu Türkiye’de sosyalist solun Stalinist bir perspektif kazanmasının, ulusal sorunla Stalin sonrası karşılaşmasının, belki daha doğru bir ifadeyle ulusal sorunu Stalin üzerinden okumasının bir neticesidir. Ulusal sorunu ele almada bilimsel sosyalizme yapılan vurgu her geçen gün artacak, meseleye ilişkin tutarlı zemin bilimsel sosyalizm olarak konumlandırılacaktır. Bilimsel sosyalizmin iki kurucusu Marx ve Engels’in doğrudan bu konuya ilişkin metinleri olmadığı için bu konuyla ilgilenmiş Lenin ve Stalin’in kıstasları Türk toplumuna uygulanacaktır. Bilimsel sosyalizm jargonu, bilimsel sosyalizmle uyum diğer sosyalist hareketlere karşı bir üstünlük kıstası, doğru yolda olma ifadesi durumuna gelmiştir. Etnik mesele de bu doğrultuda ele alınmaktadır.²¹⁴

Türkiye’de sosyalist solda Kürt sorununun anlaşılma biçimi de Stalinisttir. Belki daha doğru bir ifadeyle Türkiye’nin Kürt sorunu Stalinist bir kaba dökülmektedir. Stalin ulus meselesini nasıl anlamışsa Kürt meselesini de öyle anlama çabası baskındır. Bu durumun ortaya çıkmasında en belirgin etken

²¹³ Oruçoglu da yıllar sonra gerçekleştirdiği nehir söyleşide Ulusal Soruna bu dönemde bakış açısında Leninizm-Stalinizmin belirleyici olduğunu dile getirecektir (Ekinci İ. , 2016: 64).

²¹⁴ Emek çevresinin etnik meseleyi bilimsel sosyalist tezlere uygun bir şekilde ele aldığını ileri sürdüğü bir makale için bak: (Emek,1970a).

Türkiye'de sosyalist aydının o dönemde "kargadan başka kuş tanımama" halidir.²¹⁵ Bu yaklaşım tıpkı Stalin'in ulusal mesele serüveninde olduğu gibi (önce ulusları ve onların self-determinasyon hakkını kabul edip sonra sosyalizmin gerçekleştiği iddiasıyla ulusa vurguyu ve self-determinasyon talebini küçük burjuva milliyetçiliğiyle itham etme) neticelenecektir.

Bu noktada devrim stratejisi tartışmalarının da Kürt meselesinin anlamlandırılmasında son derece belirleyici olduğunun altı çizilmelidir. Örneğin Ferit Öngören Doğuyu değerlendirirken feodalite kavramını kullanarak analiz yapanları eleştirmekte, feodalite kavramının tepeden inmecilerin parolası haline dönüştüğünü, Doğu Anadolu halkının buna karşı uyanık olması gerektiğini ileri sürmektedir (Öngören, 1969: 14-15).²¹⁶ Faruk Pekin'e göre ise Doğudaki mesele sadece ekonomik değil aynı zamanda etnik bir meseledir ancak temel çelişme Türkler ve Kürtler arasında değil ezilen Türk ve Kürt halkı ile Batılı ve doğulu egemen sınıflar arasındadır (Pekin, 1969: 10-11).

Deniz Kavukçuoğlu'nun PDA'ya göndediği eleştirel bir mektup "Modern Revizyonizm, Kürt Meselesi ve Din" başlığıyla PDA'da yayınlanmıştır. Kavukçuoğlu özellikle PDA'nın Kürt halkına ilişkin sorunları Kürt Meselesi olarak nitelemesini eleştirmektedir. Şöyle diyor:

22. sayının 307. sayfasında yer yer Kürt meselesi diye bir cümle geçiyor. Türkiye'deki halklar meselesi bu şekilde ortaya konulursa Kürt halkı açısından bir Türk meselesinin varlığını da kabul etmek gerekecektir. Oysa bizler proleter devrimciler olarak bu meseleyi Türk meselesi-Kürt meselesi diye ortaya koyamayız. Bizim için çözülmesi gereken bir halklar meselesi vardır." (Kavukçuoğlu, 1970: 405).

Emek dergisi çevresi TİP IV. Kongresi yaklaşırken dergide yayınladığı bir metinle kongrenin gündeminde olması gereken meseleler üzerinde dururken Kürt meselesine de yer ayırmıştır. Dergiye göre kapitalizmin bölgeler arasında eşitsiz gelişmesinin de etkisiyle Kürtlerin yoğunlukla yaşadığı doğu ve güneydoğu ekonomik bakımdan oldukça geri kalmış ve bunun yanı sıra Kürtlere dönük

²¹⁵ Kürt sorununa Stalinist bir kavram bagajı ve perspektifle yaklaşan bir makale için bak: (Çiltaş, 1969).

²¹⁶ Oruçoğlu da özellikle Korkut Boratav ve Muzaffer Erdost arasında Kürtlerin yarı-feodal bir halde mi kapitalist durumda mı oldukları üzerinden yürüten tartışmayı bu yıllarda dikkatle izlediklerini; arzularının gerilla savaşını güçlendirecek, meşru kılacak bir tezden yana olduğunu belirtmektedir. Bkz. (Ekinci İ. , 2016: 171).

süreklileşen baskı ve terör politikası uygulanmıştır. Baskı ve terör politikasının amacı ise Kürt hareketinin demokratik haklarının kullanılmasının önlenmesi arayışıdır. Bu arayışı sürekli hale getiren ise burjuvazi ve onun sözcülüğünü yapan kesimlerdir. Dergiye göre burjuvazinin bir kolu olarak sosyalist hareketin içine sızmış bulunan MDD çizgisi de ırkçı-milliyetçi bir niteliğe bürünerek iktidarın tutumunun takipçisi olmuştur. MDD'nin doğudaki komando hareketleri dolayısıyla gösterdiği tepkilere bakıldığında Kürt sorununa tamamen küçük burjuva milliyetçiliği perspektifinden baktıkları görülecektir. Kürt sorununun çözümü ancak sosyalist devrim ve sosyalist kuruluş mücadelesinin gerekleri açısından ele alınarak mümkün olabilir (Emek, 1970b: 7-9).

4. Büyük Kongre'deki konuşmasında Behice Boran da Kürt sorununa değinmiş, Emek çizgisinin tezlerini genel itibariyle tekrarlamıştır (Boran, 1970b: 21-30). Kongre kararları açıklanmadan önce ise Doğulular olarak bilinen grup Behice Boran'a gelerek Kongre kararları arasında Kürt sorunundan açıklıkla bahsedilmezse partiden ayrılacaklarını ima etmişlerdir. Varuy'a göre Parti içerisinde iktidarı ele geçirmenin coşkusuyla yaşayan (Varuy, 2010: 148) Boran ise bir direniş göstermeden aşağıdaki kararı kabul etmiştir. TİP'in 4. Büyük Kongresi'nde Kürt meselesine ilişkin ise şöyle bir karar alınmıştır:²¹⁷

Türkiye işçi Partisi'nin 4. Büyük Kongresi

- Türkiye'nin doğusunda Kürt halkının yaşamakta olduğunu,
- Kürt halkı üzerinde baştan beri hâkim sınıfların faşist iktidarlarının zaman zaman kanlı zulüm hareketlerinin içeriğine bürünen baskı terör ve asimilasyon politikası uyguladıklarını,
- Kürt halkının yaşadığı bölgenin Türkiye'nin öteki bölgelerine oranla geri kalmış olmasının temel nedenlerinden birinin kapitalizmin eşitsiz gelişme kanununa ek olarak bu bölgede Kürt halkının yaşadığı gerçeğini göz önüne alan hâkim sınıf iktidarlarının göttükleri ekonomik ve sosyal politikanın bir sonucu olduğunu,
- Bu nedenle "doğu sorunu"nu bir bölgesel kalkınma sorunu olarak ele almanın hâkim sınıf iktidarlarının şoven milliyetçi görüşlerinin ve tutumunun bir uzantısından başka bir şey olmadığını
- Kürt halkının anayasal vatandaşlık haklarını kullanmak ve diğer bütün demokratik özlem ve isteklerini gerçekleştirmek yolundaki

²¹⁷ Bu karar daha sonra TİP'in kapatılmasında dayanak yapılacaktır. Tarık Ziya Ekinci Behice Boran'a giderek bu kararın alınmasını engellemeye çalıştıklarını aktarır. (aktaran Ünsal, 2002: 16). Kemal Burkay da kararı ilerici ve cesur bir karar olarak değerlendirmekle birlikte politik ortamı ve yasal durumu gözetmeyen bir biçimde kaleme alındığından yakınmaktadır. (aktaran Güler, 2015: 240)

mücadelesinin bütün antidemokratik, faşist, baskıcı, şoven, milliyetçi akımların amansız düşmanı olan partimiz tarafından desteklenmesinin olağan ve zorunlu bir devrimci görev olduğunu

- Kürt halkının gelişen demokratik özlem ve isteklerini ifade ve gerçekleştirme mücadelesi ile işçi sınıfının ve onun örgütü partimizin öncülüğünde yürütülen sosyalist devrim mücadelesini tek bir devrimci dalga halinde bütünleştirmek için Kürt ve Türk sosyalistlerinin parti içinde omuz omuza çalışmalarının gerektiği,

- Kürt halkına karşı uygulanan ırkçı milliyetçi şoven burjuva ideolojisinin partililer, sosyalistler ve bütün işçi ve diğer emekçi yığınlar arasında yerle bir edilmesini sağlamanın partinin ideolojik mücadelesinin ve gelişmesinin temel ve devamlı bir davası olduğunu,

- Partinin Kürt sorununa işçi sınıfının sosyalist devrim mücadelesinin gerekleri açısından baktığını kabul ve ilan eder."²¹⁸ (Emek, 1970c).

Türkiye solunun Kürt meselesine 1960'lı yılların sonuna doğru ilgi duymaya başladığı söylenebilir. Daha önceki dönemde solun sonraki dönemde Kürt meselesine ilgi duymaya başlayacak kesimlerinin meseleye ilgisiz kaldıkları, sol içerisinde milliyetçi bir sapma olarak aşağılanmaya başlayacak olan Yön çevresinin ise meseleye birtakım şablonlar dışında, etnik bir bağlamla bakabildiği görülmektedir.²¹⁹

Ortada TİP'in kapatılmasına sebep olan bir karar olmakla birlikte TİP'in bir Kürt politikası olduğunu söylemek zordur. Aslında Türk solunda o dönem böyle bir politika yoktur. İlgi genellikle Boran örneğinde görüleceği üzere stratejik çıkarlar ya da Stalinizm üzerinden gelişen ve çözüme bağlanan bir ilgidir.

Bu durum Kürt siyasal hareketinin de sol içerisinde marjinalleşmesini beraberinde getirecektir. Canip Yıldırım Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO) fikrinin, Kürt meselesinin Türkiye solunda ciddiye alınmamasının bir sonucu olarak ortaya çıktığını ileri sürmektedir. O'na göre parti (TİP) içerisinde Aybar ve

²¹⁸ Bununla birlikte Kürt etnisi ayrı bir parça değil, ulusu var eden, onun bir bileşeni, ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Bak:

"Diğer bir sorun varlıkları bir sosyolojik gerçek olarak devletin resmi istatistiklerinde de ifadesini bulan ve etnik bir grup olarak Kürt halkını oluşturan vatandaşlarımıza bu niteliklerinden ötürü baskı yapılmaması ve bu konuda anayasamızın 2., 3. ve 12. maddelerinin titizlikle uygulanmasıdır. Ulusal bütünlüğümüzün, anayasal düzenin ve hakların uygulanmasıyla sağlanıp korunabileceği ve bu konuda yapılacak politik amaçlı tahrik ve abartmaların bir taraftan anayasamıza aykırı düşerken diğer yandan da bütünlüğün korunması bakımından tersine sonuçlar vereceği açıktır." (Emek, 1971c).

²¹⁹ Avcıoğlu'nun sosyalist solda ciddi tartışmalara sebep olan Türkiye'nin Düzeni metninde Kürt sorunundan etnik bir sorun olarak bahsettiği bölüm için bkz. (Avcıoğlu, 1987b: 1166-1170).

Doğulular grubu hariç²²⁰ Kürt meselesi burjuva milliyetçiliği olarak değerlendirilmiştir. Bunun neticesinde ise Kürtler DDKO ile kendilerini farklılaştırarak ayrılıkçı temelde bir perspektif geliştirmeye başlamışlardır (Miroğlu, 2010: 175 ve 206).

²²⁰ Yıldırım Mihri Belli'nin de Kürt meselesine duyarsız olmadığını düşünmektedir. Bu konuda ve Mihri Belli'nin dayısının kızının Canip Yıldırım'ın amcasının eşi olması hakkında bkz. (Miroğlu, 2010: 176).

SONUÇ

Türkiye’de son yıllara kadar üzerinde ciddi biçimde durulmamış bir mesele üzerine son yıllarda cılız da olsa bazı yayınların yapıldığı görülmektedir. Can Kakışım’ın İletişim Yayınlarından çıkan, aynı zamanda doktora tezi olan *Sınıf, Etnisite ve Kimlik-Sosyalist Paradigmanın Evrimi* başlıklı metin bu az sayıda çalışmalardan birisi ve en yeni olanıdır. Akademide bu konuya ilgi gösteren Erkan Doğan’ın *Articulating Socialism with Nationalism: A Critical Analysis of Nationalism in the Turkish Leftist Tradition in 1960s* başlıklı doktora tez çalışmasını da burada zikretmek gerekir. Gökhan Atılın’ın da bu çerçeveye yerleştirebilecek metinleri bulunmaktadır. Ancak özellikle Kürt sorununun PKK gibi Stalinist bir örgütle yeniden Türkiye’nin gündemine girmesinden sonra dahi Marksizm ve milliyetçilik konusuna ciddi ilgi gösterilmemiş olması dikkat çekicidir.

Bu ilgisizlik Marksizmin milliyetçiliği değerlendirmesine dair bir takım peşin kabulleri ve yanlış değerlendirmeleri de beraberinde getirmektedir. Örneğin bu metnin yazarının da katıldığı Siyasal Bilgiler Fakültesi’ndeki (Mülkiye) *Milliyetçilik Tartışmaları* başlıklı doktora dersinde Marksizmin milliyetçilikle ilgilenmediği, çok sınırlı ilgilendiği iddia edilmiştir. İlgilenmemekle bir model kurmak arasında ince değil oldukça kalın ve kör göze parmak bir fark olduğu nedense dikkatlerden kaçırılmaktadır. Bu durumun arkasında da Marksizmin enternasyonalist bir söylem olarak milliyetçiliğin tamamen karşısında yer aldığına dair ön kabul bulunmaktadır.

Peki, gerçekten böyle midir? Konu üzerinde çalışmalar derinleştikçe Marksizm’in milliyetçilikle irtibatı üzerine oldukça ilgi çekici temas noktaları belirmektedir. Özellikle 1960’larda yükselen Üçüncü Dünyacılık hareketinin milliyetçilikle ve Marksizm’e kurduğu enteresan ilişki Türkiyeli entelektüel tarafından önemsenmemiş, burun kıvrılmıştır. Bu konuda neredeyse tek ciddi çalışmanın Baskın Oran’ın *Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği: Kara Afrika Modeli* başlıklı metin olması, uzun yıllardır bu metnin baskısının yapılmıyor olması ve *Ege’de Akilken* yaşadıklarını kitaplaştıran Oran’ın derslerinde talebelerine ezberlettiği bu metnin yeniden yayımını düşünmemesi konuya ilgisizliğe dair önemli çıkarımlar sağlamaktadır. Konuyu Türkiye’de düşünce açısından

değerlendirebilmek ve konumlandırabilmek için özünün bir biçimde anlaşılması gereklidir.

Milliyetçilik meselesi üzerine Marks ve Engels'in ciddi biçimde düşünmedikleri, dahası bu meseleyi ciddiye almadıkları iddia edilir. Bu yaklaşım Marks ve Engels'in milliyetçilik üzerine sistematik bir kuram oluşturmadıkları biçiminde anlaşılacaksa doğrudur. Zaten iki düşünürün milliyetçiliği açıklamak gibi bir kaygıya sahip olmadıkları, hem devletlerarası ilişkileri hem de toplumsal ilişkileri sınıf çatışmaları bağlamında ele aldıkları bilinmektedir. Ancak her iki düşünürün de on dokuzuncu yüzyıl dünyasının birer figürü oldukları unutulmamalıdır. Diğer bir deyişle Avrupa'da milliyetçi hareketlerin ciddi bir ivme kaydettiği bir dönemde görüşlerini ortaya koymuşlardır. Dolayısıyla milliyetçiliği hiçbir zaman önemsemediklerini söylemek imkânsızdır.

Ayrıca her iki düşünür de Alman romantizminin; daha doğrusu millî birliğini ve milli devletini arayan Alman düşüncesinin güçlü izlerini taşımaktadırlar. Marks'ın "ayakları üzerine oturttuğunu" iddia ettiği Hegel, Napoleon'u at sırtında gördüğünde onu *geist* zannetmişti. Cephede bulunan Fichte'in geri hizmette bulunurken devletsizliğin acısını çektiği söylenir. Kısacası milli bir Alman devleti özlemi Alman entelektüelini on dokuzuncu yüzyılın başlarında biçimlendirmişken Marks ve Engels'in bu cereyandan etkilenmemiş olduklarını söylemek imkânsızdır. Zaten Engels'in erken yaşlarda aşırı bir Alman ulusçusu olduğu bilinmektedir.

Her iki düşünürün de milliyetçilik konusundaki görüşlerinin dönemlere göre ciddi farklılıklar gösterdiği görülüyor. Bu durumun en önemli sebebi milliyetçi hareketleri işçi sınıfının çıkarları doğrultusunda dönemsel olarak değerlendirme eğilimleridir. Diğer bir deyişle ilerici olduklarını düşündükleri milliyetçi hareketlere karşı daha olumlu yaklaşırken gerici olduklarını düşündükleri hareketlere daha olumsuz yaklaşmışlardır. Bu arada ifade edilmesi gereken bir başka husus küçük devletler oluşturacak hareketlere karşı büyük devletleri desteklemeye, onların yanında saf tutmaya meyyal olduklarıdır.

Bu durum en net biçimde ifadesini İrlanda konusundaki tavırlarında bulur. Marks ve Engels İrlanda'nın Britanya'dan bağımsızlığını kazanmasını önce desteklememişler, daha sonra da gönülsüz biçimde fikirlerini değiştirmişlerdir. İrlanda'nın bağımsızlığını desteklememeleri daha büyük bir pazar, dolayısıyla daha

hızlı bir kapitalistleşme vadeden Britanya'nın küçülmesini istememeleridir. Sonraki dönemde burjuva demokratik hareketlerin ilericiliği konusunda kanaat geliştiren iki düşünürün İrlanda konusunda fikir değiştirmeleri düşünce sistematiği açısından bir tutarsızlık olarak değerlendirilemez. Bu noktada da Marks ve Engels'in birer on dokuzuncu yüzyıl insanı olmalarının belirgin bir biçimde etkili olduğu söylenebilir. Kapitalizmin gelişimi için serbest piyasa ve geniş pazar ekonomisinin gerekli olduğuna inanılan bir dönemde bu gelişmeyi yavaşlatacak ya da durduracak bir gelişmeye Marks'ın ve Engels'in olumlu yaklaşması düşünülemez.

İki düşünürün milliyetçilik konusundaki fikirlerinin biçimlenmesinde Rusya ve biraz daha az olmakla birlikte Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na yaklaşımlarının etkili olduğu söylenmelidir. Marks ve Engels bu iki imparatorluğu ama daha çok Rus Çarlığı'nı Avrupa'daki devrimci hareketlerin önünde en büyük engel, gerici iki büyük güç olarak değerlendirmişlerdir. Batı ve Orta Avrupa'da bu iki emperyal gücü zayıflatacak milliyetçi hareketleri müspet karşılama eğiliminde olmuşlardır. Bu bağlamda oldukça enteresan refleksler geliştirdikleri de gözlenmektedir. Örneğin Rusya'nın Doğu Avrupa'da başat bir güç durumuna gelmesini önlemesi için Britanya hükümetine çok kereler doğrudan ve dolaylı çağrıda bulunmuşlardır. Dahası "bir gün mutlaka icabına bakılması gerek"tiğini düşündükleri Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya karşı desteklemişler, özellikle 1853-1856 arası dalgalı dönemde Osmanlı ordularının galibiyetini arzulamışlardır.

Marks ve Engels özellikle Doğu Avrupa halklarına karşı oldukça kötümser bir yaklaşım içerisindedir. Düşünürlere göre bu bölgelerdeki geriliğin sebebi Arnavutlar ve Türklerdir. 12 milyon farklı halkın 1 milyon Türkün boyunduruğu altında olduğunu iddia ederler ve bu durumdan şikâyet ederler. Diğer taraftan bu halkların büyük bölümünün de kendilerini yönetme kapasitesine sahip olmayan, tarihsiz halklar olduğu kanaatindedirler. Düşünürlere göre bu halklar için en iyi çözüm özümsemeleri yani asimile edilmeleridir.

Bununla birlikte olgunluk döneminde her iki düşünürün Güney Slavları olarak isimlendirdikleri Sırlar konusunda daha iyimser bir noktaya geldikleri gözlenmektedir. Marks 1853-1856 arası dönemde ve sonrasında Osmanlı'nın çürümüşlüğüne karşı Hristiyan Sırların desteklenmesinin bu bölgede hem daha az sarsıntılı bir güç değişimini sağlayacağını hem de bölgedeki diğer Müslüman

olmayan unsurlar tarafından desteklenecek güçlü Sırbistan'ın Avusturya-Macaristan'ın ve Rusya'nın Avrupa'daki gücünü kıracağı fikrini dillendirmişlerdir. Marks'ın İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne dönük *status quonun* korunması politikasını eleştirdiği çeşitli yazılarında ve mektuplarında bu fikri savunduğu gözlenmektedir. Kısacası Marks Osmanlı Devleti'nin tek başına Rusya tarafından yutulmasına karşı olduğu kadar *status quonun* korunmasına da karşıdır. Bunu gerçekleştirmenin en iyi yolunun da Sırbistan'ın desteklenmesi olduğunu düşünmektedir.

Buraya kadar üzerinde durulan hususlardan anlaşılacağı üzere Marks ve Engels genellikle Batı ve Orta Avrupa üzerinde durmakta, Doğu Avrupa'yı önemsememektedir. Bu yaklaşımları devrimin gelişmiş kapitalist ülkelerde gerçekleşeceği öngörüsüyle ilintilidir. Çünkü proletarya bu ülkelerde tecessüs etmiş durumdadır. Bu durumu en güzel biçimde açıklayan hadise Polonya'nın bağımsızlığı konusunda Marks'ın geliştirdiği tutumdur. Şöyle diyor Marks: “Öyle anlaşıyor ki Polonya Polonya’da değil İngiltere’de kurtulacaktır.” Bu cümle İngiltere’de gerçekleşecek proletarya devriminin Polonya’daki ve tüm dünyadaki proletaryayı kurtaracağını ifade etmektedir.

Peki, ama proleterleşmemiş halkların durumu ne olacaktır? Bu konuda Marks ve Engels'in görüşleri oldukça acımasızdır. Öncelikle proletaryanın gelişme aşamasında olduğu ancak tam olarak endüstrileşmemiş Rusya gibi ülkeleri devrimin gerçekleştirilmesi açısından önemsemedikleri söylenmelidir. Devrimin Avrupa’da etki sahasını genişletmesi bakımından Almanya’ya dikkat ettikleri söylenebilir. Proletaryanın hiçbir biçimde gelişmediği toplumlara yönelik kanaatleri ise daha serttir. Açık bir şekilde bu toplumların yönetilmesi gerektiğini düşünürler. Lafı dolaştırmadan söylersek bu toplumlara karşı geliştirilen emperyal politikaları onaylamakta ve önemsemektedirler. Öyle ki proleterleşmemiş, henüz feodal ilişkilerin geçerli olduğu geri kalmış toplumlar söz konusu olduğunda iki düşünür Rus Çarlığı’na karşı amansız düşmanlıklarını da unutmadıkları. Engels tüm gaddarlığına rağmen Rusya’nın Karadeniz’deki ve Asya içlerindeki uygarlaştırma misyonunu önemsemekte ve onaylamaktadır.

Bu bağlamda belki son olarak on dokuzuncu yüzyılda görünür olan bir başka husus, self-determinasyon hakkı üzerinde durulabilir. Marks ve Engels'in self-determinasyon hakkı üzerinde durmadıkları görülmektedir. Bunun iki temel sebebi

olduğu söylenebilir. İlki Marks ve Engels'in mutlak ve objektif bir hak kategorisinin varlığını düşünmüyor olmalarıdır. Düşünürler her durumda ve herkese uygulanacak bir hak kategorisinden ziyade işçi sınıfının çıkarları doğrultusunda tanımlanacak ve konjonktürel olarak tanımlanacak hak kategorilerinden bahsetmeye eğilimlidirler. Önemli olan proletaryaya ve ilerlemeye hizmet edecek olmasıdır. Örneğin Marks da Engels de bir ilerlemeyi ifade ettiği için köleliği en azından tarihin belli bir dönemi için olumlamaktadırlar. Dolayısıyla self-determinasyon hakkını da böyle bir hakkın varlığından bahsetmeden işçi sınıfının çıkarları doğrultusunda ele almaktadırlar.

İkinci önemli husus da Marksist tasarımın devrim gerçekleşip sınıfsız bir topluma geçildikten sonra etnisitenin önemsizleşeceği, milletlerin de bir ölçüde ortadan kalkacağı yönündeki kanaatidir. Burada Marks ve Engels'in sosyalist aşamada milletlerin tamamen ortadan kalkacağını düşündüklerini söylemek haksızlık olacaktır. Özellikle olgunluk dönemi eserlerinde sosyalist aşamada da milletlerin varlığını devam ettireceğini belirttikleri pasajlara rastlanmaktadır. Ancak bu varlığın önemsizleşeceğini, siyasal önemini yitireceğini düşündükleri rahatlıkla söylenebilir.

Marksizm'de milliyetçilik meselesinin sistematik bir biçimde ilk kez Lenin tarafından ele alındığı söylenebilir. Rus Çarlığı'nın nev'i şahsına münhasır koşulları (köylülüğün yaygın olması, çok etnili bir imparatorluk yapısı, endüstrileşmenin yetersizliği vb.) dolayısıyla Lenin'in self-determinasyon yani ulusların kendi kaderini tayin hakkı üzerinde çok erken dönemden itibaren durmaya başladığı görülmektedir. Bu bağlamda ulusların kendi kaderini tayin hakkı Çarlık Rusyasında birbiri ardı sıra patlak veren milliyetçi hareketlenmelere el çabukluğuyla bir çözü üretilmesi denemesi gibi gözükmemektedir.

Özellikle Kautsky ve Luxemburg ile milliyetçilik ve ulusların kendi kaderini tayin hakkı dolayısıyla girdiği polemikler ciddi bir külliyat oluşturmaktadır. Çarlık rejiminin yıkılmasından sonra iktidarı ele alabilmek için daha geniş bir koalisyonun desteğine ihtiyaç duyan Bolşevikler ilk başta Çarlık Rusyası içerisindeki tüm unsurların kendi kaderlerini tayin hakkını tanımışlar ancak zaman içerisinde iktidar kapasitelerinin artmasıyla paralel biçimde bu hakkı farklı şekilde yorumlamaya yönelmişlerdir. Lenin'e göre ulusların kendi kaderini tayin hakkı ancak proletaryanın partisi tarafından kullanılabilir. Hâl böyle olunca

özellikle Müslüman halkların bulundukları coğrafyalardaki Sovyetlerde Komünist Parti kadrolarının büyük kısmını oluşturan Rusların Moskova'ya bağlanma kararı vermeleri kaçınılmazdır. Dahası Rusya'da bir devrim gerçekleştiği için ulusların kendi kaderini tayin ilkesinin kullanılmasına da ihtiyaç kalmamıştır.

Lenin'in, Luxemburg'un eleştirilerini cevaplamakla görevlendirdiği Stalin'in de entelektüel gelişkinliği zayıf olmakla birlikte bazı metinleri olduğu görülmektedir. Daha sonra Sovyetler'in ilk Milliyetler Komiseri olacak olan Stalin'in uygulaması da Bolşeviklerin iktidar süreçleri ile paralel bir süreç izleyecektir. Başlangıçta Çarlık Rusyasının en gelişmemiş topluluğu olan Tatarların dahi kendi kaderlerini tayin etme hakkı bulunduğunu savunan Stalin zaman içerisinde bu yöndeki talepleri küçük burjuva milliyetçiliğine sapma olarak yaftalayacak ve takipçilerini zor ve baskı hatta şiddet tedbirleriyle sistem dışına çıkaracaktır.

Sistem dışarısına çıkarılanlar arasında en mühimi, daha sonra üçüncü dünyalardaki sosyalist-milliyetçi hareketlerin bir bölümüne de ilham kaynağı olacak Sultan Galiyef'tir. Rusya'nın idaresi altındaki islâm toplumlarında sınıfsal yapılar gelişmediği için en gelişkin siyasal örgütlenmeyi bir çeşit sınıf olarak değerlendirmeyi öneren Galiyef Tatarların kendi kaderlerini tayin hakkı konusunun takipçisi olmuş ve Stalin'in baskı ve tam kontrol rejiminin ilk kurbanlarından birisi olmuştur. Galiyef'in "sömürgeler enternasyonalı" fikri 1960'lar dünyasında Bin Bella, Nasır ya da Fanon gibi kimselerin diliyle farklı biçimlerle yeniden gündeme gelecektir. Bu yeniden gündeme gelme milliyetçiliği dışlamayan hatta sosyalizm ile milliyetçilik arasında bir terkibi öngören bir şekilde olacaktır.

1960'lı yıllara gelindiğinde Avrupa dışı dünyadaki milliyetçilikler için çok sayıda sınıflandırmadan ya da çözümlemeden bahsedilebilir. Ancak belirgin bir karakteristiktan bahsedilecekse ya da bir leit motive tespit edilecekse milliyetçiliklerin Avrupa dışı dünyalarda sömürgecilik ve eşitsiz kalkınma ile iç içe geçtiği söylenebilir. Bu da bu milliyetçiliklerin Lenin'in emperyalizm kuramı bağlamında sosyalizmle irtibat kurmalarını kolaylaştıracak bir zeminin oluşması demektir. Milliyetçilik bu ülkelerde aydınların Batı hegemonyasına karşı çıkma biçimi, özgüven tahkiminde araç, kalkınma için ihtiyaç duyulan katalizör vazifelerini üstlenirken sosyalizm hem iki kutuplu dünyada Batı karşıtlığının, anti-emperyalizmin somut bir göstergesi olarak görülecek hem de katı bir devletçilik,

toplum üzerinde tam kontrol mekanizmalarının oluşturulması biçiminde anlaşılabilir. Hızlı bir modernleşme ve kalkınma projesinin dayanağı olarak değerlendirilecektir. Sosyalizm kavramının ajitasyona açıklığı bu modernleşmeci, milliyetçi, otoriter yönetimlerin toplumsal meşruiyet devşirmelerine ya da dışarıya bu görüntüyü vermelerine de yardımcı olacaktır.

Burada altı çizilmesi gereken bir başka husus bu milliyetçi-sosyalist ideolojilerin yüklenicilerinin büyük ölçüde Batı tipi eğitimden geçmiş olmaları ve Batı toplumları ile kendi toplumları arasında tespit ettikleri sosyal ve siyasal uçurumdan, gelişmişlik düzeyi farklılığından rahatsız olmalarıdır. Dolayısıyla bu kimseler aslında birer süreç hızlandırıcı şablonlar öneren kimselerdir.

Karl Deutsh modernleşme sürecinde, modernleşme öncesi bütünleşik olan yapıların modernleşme sürecinde farklılaştıktan sonra yeni araçlarla toplaşmasını toplumsal seferberlik olarak adlandırmaktadır. Zaman içerisinde bu seferberlik hızından memnun olmayan kimseler belirlemektedir. Deutsh bunları toplum hareketlendiricileri olarak adlandırmaktadır. Bu hareketlendiriciler için toplumu mobilize etmede milliyetçilik ciddi bir motivasyon kaynağı olarak belirecektir.

Toplumun gelişim evrelerine odaklanan Weber ve Durkheim, toplumsal değişmeyi açıklamak için makro açıklamalar geliştirmeye çalışmışlardır. Weber'in *protestan ahlâkı* çözümlemesi ve Durkheim'ın *anomie* önermesi bu makro açıklama girişimlerinin bir neticesidir. Sosyolojik anlamda Weber ve Durkheim'ı takip eden Gellner ise modern toplumları milliyetçiliğin açıklayıcılığı etrafında ele almayı deneyecektir. Gellner milliyetçiliğin modern çağda sosyolojik bir gereklilik halini aldığını vurgulamaktadır. Bu durumun özellikle üçüncü dünyalardaki değişen toplumsal yapılarda gözlemlendiği söylenebilir. 1960'lı yıllarda milliyetçiliğin dünya üzerinde bir hayalet gibi dolaşması ve geniş katılımlı bir siyasal zemin yaratması, bir habitus oluşturması bu çerçevede okunabilir. Türkiye sosyalist solundaki milliyetçi eğilimleri ve refleksleri de bu çerçevede değerlendirmek mümkündür.

Türkiye'de sosyalist hareketin başlangıçtan itibaren milliyetçilikle bir iç içe geçmişliği söz konusudur. İlk Komünist Partisi Bakû'da ittihatçı bir takım kimseler tarafından kurulacaktır. 27 Mayıs 1920'de Bakû'ya gelen ve bu partiyi tasfiye ederek yeni bir Türkiye Komünist Partisi kuran Mustafa Suphi'nin örgütlenmesinde de milliyetçi İttihatçılar gözlenmektedir. Bu durumun ideolojik ve stratejik iki sebebi tespit edilebilir.

İdeolojik sebep Birinci Büyük Savaş'ın kaybedilmesinin yarattığı kırılmada bulunabilir. Emperyalizm karşısında yenilmişlik milliyetçilik duygusunu güçlendirecektir. Bu esnada Rusya'da patlak veren Şubat ve Ekim Devrimleri ise Batı dışından güçlü bir müttefik ihtiyacını üstelik farklı bir perspektifle sağlamayı vaad edecektir. Dolayısıyla bu dönem aydınları için milliyetçilik ideolojiyi oluştururken sosyalizm işleyiş çerçevesini verecektir. Bu terkip Türk toplum hareketlendiricilerinin bir bölümüne kabul edilebilir gelecektir.

Stratejik sebep ise Batıya karşı verilen Millî Mücadele'de Batı dışı büyük güç Sovyetler'in desteğinin acentalığını kapabilme arayışıdır. Millî Mücadele'de oldukça önemli bir yer tutan Sovyet desteklerinin TKP üzerinden sağlanması Ankara üzerinde bir hiyerarşi oluşturulması ile neticeleneceği için Mustafa Kemal duruma müdahale ederek resmi bir TKP kurulmasını sağlamış, Yeşil Ordu Cemiyeti'ni kapayarak, Enver Paşa ve arkadaşlarının Anadolu'ya geçmesini engelleyerek böyle bir hiyerarşi oluşmasını önlemiştir.

Şeyh Sait İsyanı sonrasında yasaklanan komünist faaliyetlerin yer altına çekilmesi dolayısıyla, geniş çaplı tevkifatlar dışında sosyalist sola ilişkin ciddi bir hareketlilik söz konusu değildir. 27 Mayıs 1960 darbesinin yarattığı siyasallık ve 1961 Anayasası ile sosyalist hareketlerin legalize olmasının (141 ve 142.maddeler her ne kadar demoklesin kılıcı vazifesi görse de) önünün açılması 1960'lı yıllarda sosyalizmin kiteselleşmesine ve ciddi bir literatür oluşturmaya zemin hazırlayacaktır.

1960 darbesi gerçekleştiğinde Türkiye sosyalist solunun sosyalistler, marksistler, fabianistler, sosyal demokratlar, laikler gibi ekonomik kalkınmayı ve "toplumsal ilerlemeyi" öne çıkaran amorf bir yapıda olduğu gözlenmektedir. Bununla birlikte sosyalizmdeki evrensel tartışmaların ciddiyetle takip edildiği ve benzer pozisyonlar alındığı söylenemez. Örneğin 1956 yılında SSCB'nin, üstelik de-stalinizasyon döneminde, Macaristan'a gerçekleştirdiği mücadelenin Avrupa sosyalizminde yarattığı derin kırılmalar, tartışmalar Türk sosyalizminde etki doğurmamış gözükmektedir.

Türkiye'deki sosyalist aydının gündemi özellikle 1960'lı yılların ilk yarısında hızlı kalkınma ve hızlı modernleşme ile sınırlı olduğu söylenebilir. Bu dönemde sosyalizm büyük ölçüde devletçilik olarak anlaşılacak ve anlatılacaktır. Bu durumda 141 ve 142.maddelerin yarattığı ürkekliğin etkisinin abartıldığını

düşünüyorum. Sosyalizmin esas olarak devletçilik olarak anlaşılmasının sebebi dönemin toplum hareketlendiricilerinin bir bölümünün şablon yaratma telaşıdır. Bu telaşla sosyalizm nevi şahsına münhasır bir biçimde değerlendirilmiştir.

Tartışmaların leit motive'ini Türkiye'de feodal yapıların belirgin olup olmadığı teşkil etmektedir. Bu mesele daha sonra devrim stratejisi tartışmalarında da belirleyici bir yerde olacaktır. Aralarındaki ufak detaylar bir kenara bırakıldığında yön eleştirisinin belirgin olduğu Boran da MDD çizgisi de ve hatta Yön çizgisi de Türkiye'nin feodaliteden geldiği konusunda hemfikirdir. Osmanlı dönemine duyulan ilgi de bu tartışmanın bir ürünüdür. Tartışmada tarafların neredeyse aynı noktaya gelmeleri Türkiye için aslında bir özgünlükten değil bir evrensel durumdan bahsettikleri düşüncesine yol açabilir. Ancak iktidar stratejisi bağlamında Türkiye'nin özgünlükleri vurgusunun daha fazla yapıldığına dikkat edilmelidir. Bu ortak noktada buluşmanın en önemli sebeplerinden birisi dönemin etkili düşünce biçimi Stalinizmin şablonik yaklaşımlarının yaygın olmasıdır. Yön çizgisinin özellikle iktidar stratejisi bağlamında bu şablonik yaklaşımdan uzaklaştığının altı çizilmelidir.

1960'lı yılların ilk yarısının sonlarına doğru Türkiye'nin toplumsal yapısı tartışmalarının eşlik ettiği ATÜT, İslâm ve sosyalizm tartışmaları Türkiye'de devrim stratejisi ne olmalıdır sorusunu beraberinde getirecek, bu da zaten oldukça amorf bir görünümde ve sorunlu tanımlara sahip olmaklığı dolayısıyla toplumla irtibat kuramamış olan Türkiye sosyalist solunun daha sentetik bir görünüme kavuşmasına sebep olacaktır. Türkiye'deki sosyalist aydınlar belli bir aşamadan sonra sosyalizmi unutarak / umursamayarak politik manipülatif davranmaya başlayacaktır. Bu da sosyalist aydınların sosyalizmi bir çeşit *Proküst Yatağı*²²¹ haline getirmeleri ile neticelenecektir.

TİP'in temsil ettiği legalist parlamentarist çizgi terkedilecek, aşağılanacak ve hafiflenecek; özellikle bazı gençlik önderlerinin şahsında müşahhaslaşan şiddet eylemlerine dayalı devrim gerçekleştirme stratejileri ön plana çıkacaktır. Türkiye sosyalist solunun toplumsal zeminini oluşturan üniversiteli gençlerin bir bölümünü

²²¹ Proküst eski çağda bir hayduttur. Yolcuları soyduktan sonra onları demir bir yatağa yatırır ve ayakları yatağı aştığı zaman fazla kısmını keser; boyu kısa geldiği zaman ise iple ayaklarından bağlayarak yatağın boyuna kadar uzattığı rivayet edilmektedir.

bünyesinde toplayan FKF'nin başkanlığına Doğu Perinçek'in seçilmesi TİP yasalıcılığının sosyalist tabanda yenilmesi anlamına da gelmektedir.

TİP legalizminin terkedilmesinin en önemli sebeplerinden birisi de çok partili hayata geçişle birlikte taşranın siyaset üzerindeki etkisinin oldukça artmasıdır. Bu durum siyasal düşünce üzerinde de etkili olmuştur. Mardin'in bu konuya ilişkin "Hitler devleti ırka tabi kıldı, Türkiye'deki taşralılar devleti taşraya tabi kıldı" tespiti önemlidir. Bu durum en sağdan en sola siyasi düşüncenin tüm renklerini etkilemiştir. Örneğin 1969 seçimlerinde TİP, birkaç bin oyu olduğu gerekçesiyle bir ağayı aday gösterebilmiştir. Toplumsal dejenerasyon, ahlâkî iflas gibi birtakım kavramlara sosyalist aydınlar tarafından yapılan Durkheimci atıfları da bu bağlamda okumak ufuk açıcı olabilir.

1960'lı yılların özellikle ikinci yarısında sosyalist solda yürütülen tartışmalar daha çok vaaz havasındadır. Hâkim ya da doğru kodun dışındaki her şey yanlıştır ya da sapma içerisindedir. Çizgiler nettir. Bu da sosyalist solda sentetikleşmeyi beraberinde getirecek, toplumsal ve siyasal zeminle kurulan ilişkiyi flulaştıracaktır. Bu sebeple Türkiye'de 1960'lı yıllarda Marksist olduğu dile getirilen aydınların neredeyse tamamı Marksist olmaktan ziyade Marxizan yani Marksçıdır.

Buraya kadar anlatılanlar ışığında sosyalist aydının milliyetçilikle kurduğu irtibatın da temas noktaları tespit edilebilir. Öncelikli irtibat noktası devletçilik vurgusudur. Devletçilik hem milliyetçi bir söylemi mümkün ve meşru kılmakta hem de toplumsal ve siyasal meşruiyetin zeminin yaratmaktadır. Zira böylelikle kapitalizmin yaratacağı gelir uçurumlarının minimize edileceği ve toplumsal desteğin bu yolla sağlanacağı zannedilmektedir.

İkinci temas noktası anti-emperyalizm vurgusudur. Bu noktada Türkiye'de sosyalist aydınlarda 1960'lı yılların sonunda teori tartışmalarının arttığı dönem haricinde anti-kapitalizm vurgusunun flu olduğu söylenebilir. Anti-emperyalist söylem milliyetçi bir kavram bagajıyla desteklenmiştir. Bu da amorf bir Batı eleştirisini beraberinde getirecektir. Bu eleştirinin amorfluğunu kemalist devrimler üzerindeki tartışmalarda gözlemlemek mümkündür. Türkiye'de modernite eleştirisi büyük ölçüde Mustafa Kemal'in şahsında kemalizme yönelmiştir. Bu durum Mustafa Kemal'in Türkiye'de ekonominin ve toplumun rasyonelleşmesinde en ileri aşamayı ifadelendirmesi ile bağlantılı gibidir. Ancak sosyalist aydınlarda Mustafa

Kemal devrimleri ile modernleşme, Batılaşma arasında bir ayrım geliştirme çabası dikkat çekicidir. Şerif Mardin'in Bihruz Bey Sendromu olarak adlandırdığı batılaşmacı değerlere karşıtlık seçkinler, daha doğrusu toplum hareketlendiricileri düzeyinde alt kültür/küçük gelenekle irtibat kurmak istedikleri ölçüde araçsallaştırılmıştır. Bu noktada 1960'lardaki sosyalist aydının küçük gelenekle batı karşıtlığını emperyalizm sosuna bulayarak ilişki kurmaya çalıştığı söylenebilir.

Üçüncü temas noktası sosyalist soldaki Blanquist eğilimlerin belirginleşmesidir. 19.yüzyıl devrimcilerinin dilinde Blanquizm devrimci suikastlere ya da hükümet darbelerine bel bağlamak, sistemli bir örgütlenmeyi küçümsemek anlamına gelmektedir. Sosyalist solda 1965 ve 1969 seçimlerinin yarattığı hayal kırıklığı bu eğilimin güçlenmesi ile neticelenmiştir. Dolayısıyla sistemli bir örgütlenmenin desteğinden yoksunlaşan Blanquistler ihtiyaç duydukları meşruiyeti birbiriyle irtibatlı iki kanaldan tedarik etmeyi deneyeceklerdir: Bağımsızlıkçı bir milliyetçilik vurgusu ve askerî bürokrasiyi öne alan kurucu ideolojiye yani kemalizme yapılan "tamamlanmamış" devrim vurgusu. Her iki kanal da sosyalist aydınlardaki milliyetçiliğin, eleştirel dönemde bile, muhafaza edilmesini sağlayacaktır. Talat Aydemir'in darbe girişimleri ve 12 Mart'a sığacağı sığasına verilen tepkiler bu bağlamda okunabilir.

Dördüncü ve son temas noktası ise az gelişmiş ülkelerdeki sosyalizm tecrübeleridir. Batı ve Doğu dışı bu toplumlarda milliyetçi bir retorikle adı sosyalizm olan rejimler kurulmasını Türkiye'deki sosyalist aydın kabaca 1960'lı yılların sonuna kadar büyük bir dikkatle takip etmiştir. Sınıfsal açıdan gelişmemiş bu ülkelerde kurulan sosyalizm tecrübesinin kemalizmin "sınıfsız, çıkarları çelişmeyin homojen bir toplum" tasavvurunu çağrıştırmasının da etkili olduğu söylenebilir. Sosyalizmin bu ülkelerde devletçilikle eş tutulması ve milliyetçi bir kavram bagajıyla güçlendirilmiş devlet aygıtı da bu temasın kurulmasını kolaylaştıracaktır. Zaten devletçiliğin sosyalizm değil devlet kapitalizmi olduğu anlaşıldığında Türk sosyalist aydınlarının da bu ülkelere dönük eleştirileri görünürlük kazanacaktır. Araştırmada burada zikredilen hususlar detaylandırılmıştır.

Araştırmayı tek bir paragrafla özetleyecek hadise Bolşevik Devrimi üzerine hâlâ aşılamamış bir yapıt olan Edward Hallet Carr'ın Bolşevik Devrimi başlıklı üç ciltlik metninin Türkçe'ye tercümesidir. İlk baskısı İngilizcede 1950 yılında yapılan

metnin Türkçede ilk baskısı ancak 40 yıllık bir gecikmeyle 1989 yılında yapılabilecektir. Bu gecikme nasıl anlaşılmalıdır? Dahası bu metnin sosyalist sola sempatik bir yayınevi tarafından neşredilmesi neyi göstermektedir? Kanaatimizce bu iki soruya verilecek yanıt şudur. Öncelikle Türkiye'de sosyalist solun konjonktüre göre biçimlendiğini göstermektedir. 1960'lı yıllarda gerçek milliyetçi, 1970'li yıllarda gerçek komünist, 1980'li yıllarda gerçek sosyalist olma yarışındaki sosyalist aydın için SSCB eleştirisi zirve yapmışken metnin tercüme edilmiş olması bir göstergedir. İkincisi ve daha mühimi ise Kurtuluş Kayalı'nın bir başka vesileyle ifade ettiği bir durumdur: Türkiye'de sosyalist aydın biraz geç ve kesinlikle güç dönüşmektedir.

KAYNAKÇA

- A[vcioğlu], D. (1967, Ocak 6). Sosyalist Strateji ve Sadun Aren. *Yön* (197), s. 16.
- Abadan, N. (1966). *Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Açık Oturum: Çıkmazdan Çıkabilecek miyiz? (1962, Mart 14). *Yön* (13), s. 10-12.
- Açık Oturum. (1962, Kasım 7). Açık Oturum-Atatürk'ün Özlediği Türkiye'yi Kurabildik mi? *Yön* (47), s. 12-14.
- Açıkkaya, S. (2009). *Türkiye 'de Sol Akımların Türk Devrimi Algılamaları 27 Mayıs 1960 – 12 Mart 1971*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı.
- Adalı, F. (1970, Temmuz). Kıbrıs'ta Seçimler. *Aydınlık Sosyalist Dergi* (21), s. 212-223.
- Adıyeke, N. (2000). Islahat Fermanı Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi ve Gayrimüs-limlerin Yaşantılarına Dair. In H. C. (ed), *Osmanlı'dan Günümüze Ermeni Sorunu* (s. 183-192). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Ağaoğlu, T. (1968, Temmuz 30). Bela. *Ant* (83), s. 6.
- Ağaoğlu, T. (1969, Eylül 16). Bilge Min. *Ant* (142), s. 4.
- Ahmad, F. (2010). Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemlerinde Milliyetçilik ve Sosyalizm Üzerine Bazı Düşünceler. M. Tunçay, & E. J. Zürcher içinde, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik* (s. 13-33). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akal, E. (2013). *Moskova – Ankara – Londra Üçgeninde İştirakiyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akçura, Y. (1998). *Üç Tarz-ı Siyaset*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Akçura, Y. (1981). *Yeni Türk Devleti'nin Öncüleri: 1928 Yılı Yazıları*. (N. Sefercioğlu, Ed.) Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Akdevelioğlu, A. & Kürkçüoğlu, Ö (2008). Ortadoğu'yla İlişkiler. B. Oran içinde. *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (Cilt 1). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Akkoç, D. A. (Dü.). (2014). *Fırtınalı Denizin Kıyısında Şansal Dikmen Kitabı*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Aktay, Y. (2016). *İslâm ve Solun Soykütüğü*. İstanbul: Tezkire Yayıncılık.
- Algül, S. (2015). *Türkiye'de Sendika Siyaset İlişkisi DİSK (1967-1975)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Alleg, H. (1970, Temmuz). Yedi Yılın Ardından Cezayir: Kapitalizm mi, Sosyalizm mi?. *Emek*, s. 51-72.
- Aksakal, H. (2015). *Türk Politik Kültüründe Romantizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aktoprak, E. (2010). *Devletler ve Ulusları*. Ankara: Tan Kitabevi Yayınları.
- Alpay, Ş. (1970, Mart). İşçi Sınıfı ve Milli Demokratik Devrim. *Proleter Devrimci Aydınlik* (3-17), s. 353-393.
- Alpay, Ş. (1969, Ekim). Türkiye'nin Düzeni Üzerine. *Aydınlık Sosyalist Dergi* (12), s. 448-477.
- Altan, Ç. (1976). *Ben Milletvekili İken*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Altan, Ç. (1967a, Mart 28). Karınca Duası, Ortanın Solu ve Sosyalizm. *Ant* (13), s. 5.
- Altan, Ç. (1967b, Nisan 11). Daha Hızlı Çalışamaz mıyız? *Ant* (15), s. 5.
- Altan, Ç. (1967c, Mayıs 9). Yanlış Hesap Bağdat'tan Döner. *Ant* (19), s. 5.
- Althusser, L. (2014). *Lenin ve Felsefe*. (M. Belge, Dü., B. Aksoy, E. Tulpar, & M. Belge, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Anday, M. C. (1965, Aralık 17). Değişik Üzüntüler. *Yön* (142), s. 10.
- Anday, M. C. (1966, Ocak 7). Gelelim Emperyalist Kültüre. *Yön* (145), s. 14.
- Anderson, B. (2011). *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yaygınlaşması*. (İ. Savaşır, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Anderson, K. B. (2012). *Lenin, Hegel ve Batı Marksizmi*. (E. Günçiner, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Ant. (1967a, Mart 14). Haber Analiz. *Ant* (11), s. 6.
- Ant. (1967b, Mart 21). Milli Değerlere Kim Saldırıyor? *Ant* (12), s. 9.
- Ant. (1967c, Nisan 4). Basından. *Ant* (14), s. 5.
- Ant. (1967d, Nisan 25). Haber Analiz. *Ant* (17), s. 4.
- Ant. (1967e, Mayıs 2). Sekizler Gitti Kavga Bitti. *Ant* (18), s. 4.
- Ant. (1967f, Mayıs 16). Grivas Kıbrıs'a Faşizmi Hakim Kılmak İstiyor. *Ant* (20), s. 12.

- Ant. (1967g, Mayıs 30). Sunay'a Cevap. *Ant* (22), s. 3.
- Ant. (1967h, Ağustos 22). Haftanın Notları. *Ant* (34), s. 2.
- Ant. (1967i, Ekim 3). Haftaya Bakış. *Ant* (40), s. 2.
- Ant. (1967i, Ekim 31). Geziler. *Ant* (44), s. 5.
- Ant. (1967j, Kasım 7). Denктаş'ı Kim, Hangi Amaçla, Kaça Sattı? *Ant* (45), s. 6.
- Ant. (1967k, Aralık 26). Haftanın Olayları. *Ant* (52), s. 2.
- Ant. (1967L, Eylül 26). Haftanın Notları. *Ant* (39), s. 2.
- Ant. (1968, Ocak 2). Haftanın Notları. *Ant* (53), s. 3.
- Ant. (1968a, Nisan 23). Bütün Burjuva Partileri TİP'e Karşı Birleşti. *Ant* (69), s. 4-5.
- Ant. (1968b, Temmuz 2). Bu Son Değil Bir Başlangıçtır. *Ant* (79), s. 4-5.
- Ant. (1969, Mayıs 20). Niçin Astınız? *Ant* (125), s. 7.
- Aren, S. (1961, Aralık 27). Kalkınma, Demokrasi ve Metod. *Yön* (2).
- Aren, S. (1962a, 8-Ağustos). Demokrasi ve Sosyalizm. *Yön* (34), p. 3.
- Aren, S. (1962b, Eylül 19). Sosyalizm Tartışmaları. *Yön* (40), s. 5.
- Aren, S. (1962c, Kasım 7). Halkçılık İlkesi ve Sosyalizm. *Yön* (47), s. 5.
- Aren, S. (1962d, Mart 21). Nasıl Bir Sosyalizm. *Yön* (14). s. 12-13.
- Aren, S. (1963a, Şubat 6). Dernek ve Sosyalizmin Meseleleri. *Yön* (60), s. 3.
- Aren, S. (1963b, Mart 19). Sosyal Adalet ve Toplumsal Değişme. *Sosyal Adalet* (1), s. 7.
- Aren, S. (1963c, Haziran 4). Hangi Yol? *Sosyal Adalet* (12), s. 3.
- Aren, S. (1965, Ekim). Özel Sektör Eliyle Niçin Kalkınılamaz. *Sosyal Adalet* (19), s. 5-6.
- Aren, S. (1966, Aralık 15). Anti-emperyalist Mücadele ve Sosyalizm. *Dönüşüm* (9), s. 3.
- Aren, S. (1969, Haziran). Devrim, Devrimci Hareketler ve Parti. *Emek* (5). s. 2-3.
- Aren, S. (1970, Ocak 12). Devrim Stratejisi. *Emek* (19), s. 2-4.
- Aren, S. (1993). *TİP Olayı 1961-1971*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Aren, S. (2006). *Pushlu Camın Ardında*. 2006: İmge Kitabevi.
- Armaoğlu, F. (1984). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Arsel, İ. (1971, Mart 25). Son İhtar. *Cumhuriyet*.
- Arslan, O. E. (2005). *Kamu Personel Rejimi-Statü Hukukundan Esnekliğe*. Ankara: TODAİE-Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.

- Aslan, İ. (1966, Mart 18). NATO Meselesi. *Yön* (155), s. 16.
- Aslan, M. (1963, Haziran 11). Niçin Aşağıdan Yukarıya? *Sosyal Adalet* (13), s. 6.
- Aşçıoğlu, A. (1966, Temmuz 22). Sosyalizm ve İşçiler. *Yön* (173), s. 10.
- Ataöv, T. (1962, Mayıs 14). Devrimler Bitmez. *Yön* (22), s. 6.
- Ataöv, T. (1963, Mayıs 21). Uyanan Afrika-Devler Politikası ve Türkiye. *Sosyal Adalet* (10), s. 11-12.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* (Cilt 2). (1997). Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını.
- Atılğan, G. (2008). *Yön-Devrim Hareketi*. İstanbul: Yordam Yayınları.
- Atılğan, G. (2002). Yön'ünü Ararken Yolunu Yitirmek. *Praksis* (6), 119-151.
- Aulard, A. (2011). *Fransa İnkılâbının Siyasî Tarihi-Demokrasinin ve Cumhuriyetin Kaynakları ve Gelişmesi 1789-1804* (Cilt 2). (N. Poroy, Çev.) Ankara: TTK Yayını.
- Avcıoğlu, D. (1961, Aralık 20). Kemerleri Sıkalım... Ama Önce Sosyal Adalet. *Yön* (1).
- Avcıoğlu, D. (1962a, Ocak 10). Yapıcı Milliyetçilik. *Yön* (4), s. 3.
- Avcıoğlu, D. (1962b, Ocak 31). Niçin Sosyalizm? *Yön* (7), s. 3.
- Avcıoğlu, D. (1962c, Şubat 21). Rejim Buhranı. *Yön* (10), s. 3.
- Avcıoğlu, D. (1962d, Mart 7). Kalkınma Programı 1-Arayış. *Yön* (12), s. 9.
- Avcıoğlu, D. (1962e, Mart 28). Sosyalist Cezayir. *Yön* (15), s. 3.
- Avcıoğlu, D. (1962f, Mayıs 23). Anlamak İstemediğimiz 27 Mayıs. *Yön* (23), s. 3.
- Avcıoğlu, D. (1962g, Haziran 13). Kalkınma Programı-Devletçilik. *Yön* (26), s. 7-8.
- Avcıoğlu, D. (1962h, Ağustos 22). Sosyalizm Anlayışımız. *Yön* (36), s. 3.
- Avcıoğlu, D. (1963a, Ocak 16). Sınıf Mücadelesini Kim Körüklüyor? *Yön* (57), s. 3.
- Avcıoğlu, D. (1963b, Nisan 3). Tepeüstü Duran Ağaç. *Yön* (68), s. 3.
- Avcıoğlu, D. (1963c, Mayıs 1). Türkiye'yi Saran Tehlikeler. *Yön* (72), s. 8-10.
- Avcıoğlu, D. (1963d, Şubat 13). Amerika ve Arap Sosyalizmi. *Yön* (61), s. 3.
- Avcıoğlu, D. (1964a, Kasım 6). Milliyetçiliğin Uyanışı. *Yön* (84), s. 3.
- Avcıoğlu, D. (1964b, Kasım 13). Medrese Atatürkçülüğünden Gerçek Atatürkçülüğe. *Yön* (85), s. 3.
- Avcıoğlu, D. (1964c, Temmuz). Tarafsız Dış Politika ve Türkiye. *Sosyal Adalet* (19/4), s. 7-10.

- Avcioğlu, D. (1965a, Nisan 30). Emperyalizmi Tanıyalım? Yabancı Sermaye ile Neden Kalkınma Olmaz. *Yön* (109), s. 8-10.
- Avcioğlu, D. (1965b, Mayıs 14). Halkçı, Devletçi, Devrimci ve Milliyetçi Kalkınma Yolu. *Yön* (111), s. 8-9.
- Avcioğlu, D. (1965c, Temmuz 16). U Sektörü. *Yön* (120), s. 3.
- Avcioğlu, D. (1965d, Temmuz 30). Ortanın Solu. *Yön* (122), s. 3.
- Avcioğlu, D. (1965e, Ağustos 13). Demagojiye Paydos. *Yön* (124), s. 3.
- Avcioğlu, D. (1965f, Haziran 25). Bin Bella'dan Sonra. *Yön* (117), s. 5.
- Avcioğlu, D. (1966a, Ocak 28). Sovyetler ve Biz. *Yön* (148), s. 3.
- Avcioğlu, D. (1966b, Mart 18). Dış Politika Tabuları. *Yön* (156), s. 3.
- Avcioğlu, D. (1966c, Haziran 17). TİP'e Dair. *Yön* (168), s. 3.
- Avcioğlu, D. (1966d, Temmuz 15). Durum Muhakemesi. *Yön* (172), s. 3.
- Avcioğlu, D. (1966e, Temmuz 29). Ölçü. *Yön* (174), s. 3.
- Avcioğlu, D. (1966f, Temmuz 22). Orta Yolculuk. *Yön* (173), s. 3.
- Avcioğlu, D. (1966g, Ağustos 5). Gericilik ve İlericilik. *Yön* (175), s. 3.
- Avcioğlu, D. (1966h, Eylül 2). İslam Paktı ve Türkiye. *Yön* (179), s. 8-9.
- Avcioğlu, D. (1966ı, Ekim 21). CHP İçindeki Mücadele. *Yön* (186), s. 3.
- Avcioğlu, D. (1966i, Ekim 14). Bir Sosyalist Stratejinin Esasları. *Yön* (185), s. 8-9.
- Avcioğlu, D. (1966j, Aralık 16). Kürt Meselesi. *Yön* (194), s. 3.
- Avcioğlu, D. (1966k, Aralık 23). AP İktidarı ve Sovyetler. *Yön* (195), s. 3.
- Avcioğlu, D. (1966L, Eylül 23). Sınıf Mücadelesi, Sosyalizm ve Milliyetçilik, *Yön* (182), s. 3.
- Avcioğlu, D. (1967a, Ocak 11). Biz Ne İstiyoruz? *Yön* (198), s. 3.
- Avcioğlu, D. (1967b, Şubat 24). Emperyalizmin Yeni Oyunu. *Yön* (204), s. 3.
- Avcioğlu, D. (1967c, Mart 10). Demirel-Feyzioğlu Ekibinin Sınıf Mücadelesi. *Yön* (206), s. 3.
- Avcioğlu, D. (1967d, Nisan 21). CHP'nin Süleymancıları. *Yön* (212), s. 3.
- Avcioğlu, D. (1967e, Mayıs 12). Sosyalizmde Ciddiyet. (215), s. 3.
- Avcioğlu, D. (1967f, Ocak 20). Açık Seçik. *Yön* (199), s. 3.
- Avcioğlu, D. (1969a). Takke Düştü. *Devrim* (1), 5.
- Avcioğlu, D. (1969b). Kemalizmi İyi Anlamak Gerek. *Devrim* (4), 7.
- Avcioğlu, D. (1971a). Uyarı. *Devrim* (69), 7.
- Avcioğlu, D. (1971b). Bekleyiş. *Devrim* (71), 1.

- Avcioğlu, D. (2001). *Milli Kurtuluş Tarihi* (Cilt 2). İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Avcioğlu, D. (1987a). *Türkiye'nin Düzeni* (Cilt 1). İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Avcioğlu, D. (1987b). *Türkiye'nin Düzeni* (Cilt 2). İstanbul: Tekin Yayınevi
- Ay, N. (1963, Temmuz 9). Çıkar Yol Sosyalizmdir. *Sosyal Adalet* (17), s. 7.
- Aybar, M. A. (1963a, Mayıs 14). Dünya ve Türkiye'de Durum. *Sosyal Adalet* (9), s. 8-9.
- Aybar, M. A. (1963b, Mayıs 21). Sorumlu Halk Değil Aydındır. *Sosyal Adalet* (10), s. 5.
- Aybar, M. A. (1963c, Mayıs 28). Bildiri. *Sosyal Adalet* (11), s. 4.
- Aybar, M. A. (1963d, Mayıs 28). Hürriyet ve Demokrasimizin Temeli Anayasa. *Sosyal Adalet* (11), s. 8-9.
- Aybar, M. A. (1964a, Nisan). Türkiye İşçi Partisi'nin Programı. *Sosyal Adalet* (19/1), s. 4-5.
- Aybar, M. A. (1964b, Mayıs). Olaylar Karşısında Türkiye İşçi Partisi. *Sosyal Adalet* (19/2), s. 24-25.
- Aybar, M. A. (1965, Haziran). Türkiye İşçi Partisi Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar'ın 27 Mayıs Mesajı. *Sosyal Adalet* (15) . s. 24.
- Aybar, M. A. (1966, Aralık 1). Genel Başkan Mehmet Ali Aybar Dönüşüm'ün Sorularını Yanıtladı. *Dönüşüm* (8), s. 6-7.
- Aybar, M. A. (1967a, Haziran 27). Türkiye NATO'dan Çekilmelidir. *Ant* (26), s. 7.
- Aybar, M. A. (1967b, ekim 3). Amerika Türkiye'den Çıkarılmalıdır. *Ant* (40), s. 4.
- Aybar, M. A. (1967c, Kasım 21). Türkiye Sosyalizminin Özellikleri. *Ant* (47), s. 5.
- Aybar, M. A. (1967d, Aralık 26). Milli Kurtuluş Savaşı Nasıl Verilecek. *Ant* (52), s. 7.
- Aybar, M. A. (1968). *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Aybar, M. A. (1968a, Ocak 2). TİP'e Dokunamazsınız. *Ant* (53), s. 7.
- Aybar, M. A. (1968b, Nisan 2). Seçim ve Sosyalistler. *Ant* (66), s. 7.
- Aybar, M. A. (1968c, Temmuz 2). Aybar'ın Ant'a Özel Demeci. *Ant* (79), s. 8-9.
- Aybar, M. A. (1968d, Ocak 23). Teslimiyet Politikasına Hayır. *Ant* (56), s. 7.
- Aybar, M. A. (1968e, Ağustos 27). Bütün Bloklara Hayır. *Ant* (87), s. 4.
- Aybar, M. A. (2014). *TİP Tarihi*. (K. Koçak, Dü.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aydemir, Ş. S. (1962a, Ocak 24). Fikir Atatürkçülüğü ve Kelime Atatürkçülüğü. *Yön* (6), s. 9.

- Aydemir, Ş. S. (1962b, Ocak 31). Türk Sosyalizmi ve Fikir Atatürkçülüğü. *Yön* (7), s. 7.
- Aydemir, Ş. S. (1962c, Nisan 11). Kemalizm Orta Malı Değildir. *Yön* (17), s. 9.
- Aydemir, Ş. S. (1962d, Nisan 25). Garip Bir Devletçilik. *Yön* (19), s. 8-9.
- Aydemir, Ş. S. (1962e, Mayıs 30). 27 Mayıs İhtilâlinde İki Cereyan. *Yön* (24), s. 8.
- Aydemir, Ş. S. (1962f, Ağustos 29). Sosyalizm ve Kapitalizm. *Yön* (37), s. 20.
- Aydemir, Ş. S. (1962g, Eylül 5). Komünizm İle Mücadele. *Yön* (38), s. 8.
- Aydemir, Ş. S. (1962h, Eylül 19). Sosyal Devlet ve Türk Sosyalizmi. *Yön* (40), s. 20.
- Aydemir, Ş. S. (1963a, Ocak 9). Türk Sosyalizminin İlkeleri. *Yön* (56), s. 8-10.
- Aydemir, Ş. S. (1963b, Ocak 23). I-Memleketçi Sosyalizmin İlkeleri. *Yön* (58), s. 16.
- Aydemir, T. (1968). *Talat Aydemir'in Hatıraları*. İstanbul: Akşam Kitap Kulübü.
- Aydemir, T. (2017). *Hatıratım*. İstanbul: YKY.
- Aydınlık. (1968a, Aralık). Aydınlık'ta Dünya ve Türkiye-Türkiye İşçi Partisi ve Sosyalist Hareket. *Aydınlık Sosyalist Dergi* (2), s. 91-103.
- Aydınlık. (1968b, Kasım). Dünya, Türkiye ve Devrimci Mücadele. *Aydınlık Sosyalist Dergi* (1), s. 1-31.
- Aydınlık. (1969a, Nisan). Halkımızın Milli Demokratik Mücadelesinin Bugünkü Durumu, Düşmanları ve Meseleleri. *Aydınlık Sosyalist Dergi* (6), s. 419.
- Aydınlık. (1969b, Aralık). Oportünizmi Açığa Çıkartalım ve İdeolojik Mücadeleyle Yıkalım. *Aydınlık Sosyalist Dergi* (14), s. 81-87.
- Aydınlık (1970a, Mart). Bir Cevap. *Proleter Devrimci Aydınlık* (3-17), s. 413-415.
- Aydınlık (1970b, Temmuz). Büyük İşçi Direnişi. *Aydınlık Sosyalist Dergi* (21), s. 193-199.
- Aydınlık (1970c, Ağustos). Proleter Enternasyonalizmi ve Burjuva Milliyetçiliği. *Proleter Devrimci Aydınlık* (8-22), s. 261-272.
- Aydınlık'ta Dünya ve Türkiye. (1970, Mart). Aydınlık'ta Dünya ve Türkiye. *Proleter Devrimci Aydınlık* (3-17), s. 352.
- Aydınlık-Türk Solu. (1969, Eylül). NATO Halkımızın Düşmanıdır. *Aydınlık Sosyalist Dergi* (11), s. 242-245.
- Aydınoğlu, E. (2008). *Sol Hakkında Her Şey mi? Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce-Sol Üzerine Bir Değerlendirme*. İstanbul: Versus.
- Aydınoğlu, E. (2011). *Türkiye Solu 1960-1980*. İstanbul: Versus.
- Aytav, E. T. (2013). *Aydınlıktan Kaçanlar*. İstanbul: Ufuk Yayınları.

- Aytürk, İ. (2016). Post-Post Kemalizm: Yeni Bir Paradigmayı Beklerken. E. Aktoprak & C. Kaya (Der.) içinde. *21. Yüzyılda Milliyetçilik Teori ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Başçılara İthaf Olunur (1969, Kasım 18). *Ant* (151), s. 13.
- Babalık, N. (2005). *Türkiye Komünist Partisi'nin Sönümlenmesi*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Bağcı, H. (2001). *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*. Ankara: METU Press.
- Bağdatlı, S. (Dü.). (2012). *Selahattin Hilâv'la Konuşmalar*. İstanbul: YKY.
- Balibar, E., & Wallerstein, I. (1993). *İrk Ulus Sınıf Belirsiz Kimlikler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bardakçı, M. (2016). *Naciyem, Rûhum, Efendim-Enver Paşa'nın Eşi Naciye Sultan'a Rusya ve Orta Asya'dan Yazdığı Sürgün Mektupları*. İstanbul: İşBankası Kültür Yayınları.
- Baş, H. (1967a, Şubat 21). Salıncakta İki Kişi. *Ant* (8), s. 13.
- Baş, H. (1967b, Nisan 4). Küçük Ülkede Büyük Oyun. *Ant* (14), s. 13.
- Baş, H. (1967c, Temmuz 18). Ağlama Duvarı. *Ant* (29), s. 13.
- Baş, H. (1967d, Kasım 14). Yemen Darbesi Barışa Doğru Bir Adımdır. *Ant* (46), s. 12-13.
- Baş, H. (1968, Mart 5). Vietnam Bizim Savaşımızdır. *Ant* (62), s. 7.
- Baş, H. (1968b, Ocak 30). NATO ve Basra Paktı. *Ant* (57), s. 7.
- Başar, E. (1967a, Şubat 3). İşçi Sınıfı, Demokratik Devrim ve Anti-emperyalist Mücadele. *Yön* (201), s. 12.
- Başar, E. (1967b, Şubat 10). İşçi Sınıfı, Demokratik Devrim ve Anti-Emperyalist Mücadele. *Yön* (202), s. 12.
- Batur, M. (1985). *Üç Dönemin Perde Arkası*. Milliyet Yayınları.
- Belge, M. (2013). Sol. I. C. Schink, & E. A. Tonak içinde, *Geçiş Sürecinde Türkiye* (s. 243-286). İstanbul: Belge Yayınları.
- Belli, M. (1969a, Şubat). Asya Üretim Tarzı Üzerine Birkaç Söz. *Aydınlık Sosyalist Dergi* (3), s. 279-286.
- Belli, M. (1969b, Mayıs). Millet Gerçeği. *Aydınlık Sosyalist Dergi* (7), s. 23-39.
- Belli, M. (1969c, Ağustos). Okuyucu Mektubuna Mihri Belli'nin Cevabı. (10), s. 323-326.

- Belli, M. (1969d, Eylül). TİP'i Örgüt Olarak Destekleyeceğiz. *Aydınlık Sosyalist Dergi* (11), s. 337-341.
- Belli, M. (1970a, Mart). Ulusal Devrimci Kültür. *Aydınlık Sosyalist Dergi* (17), s. 384-393.
- Belli, M. (1970b, Eylül). Devrimci Milliyetçilik ile Proleter Enternasyonalizmi Birbirini Tamamlar. *Aydınlık Sosyalist Dergi* (23), s. 357-371.
- Belli, M. (1971). 29-30 Ekim Kurultay Konuşması. *Aydınlık Sosyalist Dergi* (27), 212-229.
- Belli, M. (1999). *İnsanlar Tanıdım* (Cilt 2). İstanbul: Doğan Kitap.
- Belli, S. (2006). *Boşuna mı Çğnedik?* İstanbul: Cadde Yayınları.
- Benner, E. (2014). Marx ve Engels'te Milliyetçilik ve Milli Kimlik: Bir Yeniden Değerlendirme. *Mülkiye Dergisi* , 167-193.
- Bennigsen, A. (1969). Colonization and Decolonization in the Soviet Union. *Journal of Contemporary History* , 4 (1), 141-151.
- Bennigsen, A., & Quelquejay, C. (1981). *Sultan Galiyev ve Sovyet Müslümanları*. (N. Uzel, Çev.) İstanbul: Hür Yayınları.
- Bennigsen, A., & Quelquejay, L. (1997). *Stepte Ezan Sesleri*. (N. Uzel, Çev.) İstanbul: İrfan Yayınevi.
- Berkes, N. (1964, Kasım 6). Atatürk Türkiyesinde Ökümenik Patriklik. *Yön* (84), s. 10-11.
- Berkes, N. (1966, Ocak 21). Doğu ve Doğuculuk Modası. *Yön* (147), s. 8 ve 10.
- Berkes, N. (1965, Aralık 3). Sosyalizm ve İslamiyet Üzerine. *Yön* (140), s. 16.
- Berkes, N. (1965a, Mayıs 21). Aydın ve Halk Sorunu Üzerine. *Yön* (112). s. 10.
- Berkes, N. (1965b, Temmuz 9). Türk Aydınlarının Özellikleri Üzerine Düşünceler. *Yön* (119). s. 8-9.
- Berkes, N. (1966a, Eylül 23). Az Gelişmişliğin Tarihsel Nedenleri-I. *Yön* (182). s. 8-9.
- Berkes, N. (1966b, Eylül 30). Az Gelişmişliğin Tarihsel Nedenleri-II. *Yön* (183). s. 8-9.
- Berkes, N. (1966c, Ekim 7). Az Gelişmişliğin Tarihsel Nedenleri-III. *Yön* (184). s. 12-13.
- Berkes, N. (1966d, Ekim 14). Az Gelişmişliğin Tarihsel Nedenleri-IV. *Yön* (185). s. 11.

- Berkes, N. (1966e, Ekim 21). Az Gelişmişliğin Tarihsel Nedenleri-V. Yön (186). s. 8-9.
- Berkes, N. (1966f, Ekim 28). Az Gelişmişliğin Tarihsel Nedenleri-VI. Yön (187). s. 8-9.
- Berkes, N. (1966g, Kasım 4). Az Gelişmişliğin Tarihsel Nedenleri-VII. Yön (188). s. 11.
- Berkes, N. (1966h, Kasım 18). Az Gelişmişliğin Tarihsel Nedenleri-VIII. Yön (189). s. 12-13.
- Berkes, N. (2015). *Türk Düşününde Batı Sorunu*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Berktaş, H. (1970, Şubat). Proleter Devrimci Çizgi ve Bazı Yanlış Eğilimler. *Proleter Devrimci Aydınlanma* (2-16), s. 296-328.
- Beyaz, C. (2013). *Dersaadette Bir Sosyalist: Parvus Efendi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Bilâ, H. (2008). *CHP 1919-2009*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Bilge, A. S. (1969). Kıbrıs Uyuşmazlığı. M. Gönlübol içinde, *Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1965*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Bir İlericiler Koalisyonu Kurulursa. (1965, Eylül 3). Prof. Dr. Sadun Aren Açıklıyor: Bir İlericiler Koalisyonu Kurulursa. Yön (127), s. 6.
- Birand, M. A., DüNDAR, C., & ÇAPLI, B. (1994). *12 Mart*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Birlik Hürriyet Sosyalizm ve Türkiye. (1963, Mart 13). Birlik, Hürriyet, Sosyalizm ve Türkiye. Yön (65), s. 13.
- Boğaziçi Yayınları. (1973). *Madanoğlu Cuntası*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Bora, T. (2016). Dr. Hikmet Kıvılcımlı: Trajedisinden Başka. E. A. Türkmen, & Ü. Özger içinde, *Türkiye Solundan Portreler* (s. 201-233). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Bora, T. (2017, Temmuz 5). *Haftalık Yazılar*. Ekim 18, 2017 tarihinde Birikim: <http://www.birikimdergisi.com/haftalik/8395/kemalizm-ve-elestirinin-elestirisi#.WecZD2i0PIU> adresinden alındı
- Bora, T. (2017a). *Cereyanlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. (2007). Milliyetçiliğin Tekinsizliği. F. Umrük (Dü.) içinde, *Sosyalizmin Milliyetçilikle İmtihanı* (s. 1-10). İstanbul: Versus Kitap.
- Boran, B. (1962a, Eylül 12). Türkiye'de Burjuvazi Yok mu? Yön (39), s. 8.

- Boran, B. (1962b, Kasım 28). Metod Açısından Feodalite ve Mülkiyet I-Marksist Metod Nedir? *Yön* (50), s. 13.
- Boran, B. (1962c, Aralık 5). Metod Açısından Feodalite ve Mülkiyet-II.Osmanlılarda Mülkiyet Meselesi. *Yön* (51), s. 13.
- Boran, B. (1963a, Mart 26). İlerici Demokratik Hareketin Başarı Şartları. *Sosyal Adalet* (2), s. 10.
- Boran, B. (1963b, Mayıs 28). Kestirme Yol Yoktur. *Sosyal Adalet* (11), s. 3.
- Boran, B. (1963c, Haziran 11). Halk Yararına Olan Demokrasi Bütün Sorunları Çözecektir. *Sosyal Adalet* (13), s. 8.
- Boran, B. (1964, Kasım). Yakın Tarihimizde Yönetici Aydın Kadro ve Kalkınma Sorunumuz. (8), s. 5-8.
- Boran, B. (1967a, Ocak 1). Az Gelişmiş Ülkelerde Anti Emperyalist Mücadelelerin Niteliği. *Dönüşüm* (10), s. 4-5.
- Boran, B. (1967b, Aralık 26). Anti-emperyalist Kıbrıs Stratejisi Ne Olmalıdır? *Ant* (52), s. 6.
- Boran, B. (1969a, Haziran 16). Bürokrasi Üzerine Tartışmalar. *Emek* (4), s. 4-6.
- Boran, B. (1969b, Temmuz 14). Bürokrasinin Çelişmeli Durumu. *Emek* (6), s. 7-8.
- Boran, B. (1969c, Eylül 8). Sapmalar Açık Seçik Beliriyor. *Emek* (10), s. 2-3.
- Boran, B. (1969d, Aralık 15). Türkiye İşçi Partisinin Karşılaştığı Tehlikeler. *Emek* (17), s. 2-3.
- Boran, B. (1970a, Ocak 26). Türkiye İşçi Partisinin Niteliği. *Emek* (20), s. 6-7.
- Boran, B. (1970b, Aralık). Partimiz Önündeki Görevleri Başaracak Güçtedir. *Emek* (7), s. 21-30.
- Bottomore, T. (1981). Introduction to the Translation. R. Hilferding içinde, *Finance Capital: A Study of the Latest Phase of Capitalist Development* (s. 1-17). London, Boston and Henley: Routledge and Kegan Paul.
- Bozkurt, İ. (2001). Kıbrıs'ın Tarihine Kısa Bir Bakış. İ. K. Ülger, & E. Efeğil içinde, *Avrupa Birliği Kısacasında Kıbrıs Meselesi (Bugünü ve Yarını)*. Ankara: HD Yayın.
- Braude, B. (2000). Millet Sistemi'nin İlginç Tarihi. In H. C. Güzel, *Osmanlı'dan Günümüze Ermeni Sorunu* (s. 131-144). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

- Brubaker, R. (1994). Nationhood and National Question in the Soviet Union and Post-Soviet Eurasia: An Institutional Account. *Theory and Society* , 23 (1), 47-78.
- Bu CIA Ajanlarının Tezgahladığı Bir Komplodur. (1967, Temmuz 25). *Ant* (30), s. 6.
- Bulunç, A. Z. (2004). Kıbrıs Uyusmazlığının Kökleri ve Uyusmazlığın Çözüm Yolu. *Avrasya Dosyası-Kıbrıs Özel* , 10 (3).
- Burgiba'nın Gerçek Yüzü. (1965, Mayıs). Burgiba'nın Gerçek Yüzü. *Sosyal Adalet* (13), s. 7-9.
- Burkay, K. (1970, Kasım). Kemalizm, Sosyalizm ve Doğu Sorunu. *Emek* (6), s. 13-20.
- Calvez, J.-Y. (1967). Üçüncü Dünya Milliyetçiliklerinin Toplumsal ve İktisadi Kökenleri. *Milliyetçilik* (Y. Yayla, Çev., s. 29-44). içinde İstanbul: Köprü Yayınları.
- Carr, E. H. (1989). *Bolşevik Devrimi* (Cilt 1). (O. Suda, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Carr, E. H. (1999). *Milliyetçilik ve Sonrası*. (O. Akınhay, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cemal Aydın'la Mülakat. (2014, Kasım 1). Cemal Aydın'la Mülakat. *Dergâh* (287), s. 11-12.
- Cemal, H. (2012). *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım*. İstanbul: Everest Kitap.
- Cerrahoğlu, A. (1968). *Türkiyede Sosyalizm (1848-1925)*. İstanbul: Hüsniyatıat Matbaası.
- Cerrahoğlu, A. (1966). *Türkiye'de Sosyalizm (İkinci Kitap)*. İstanbul: Çiğ Yayınları.
- Cezayir. (1962, Aralık 5). Cezayir. *Yön* (51), s. 14.
- Chatterjee, P. (1996). *Milliyetçi Düşünce ve Sömürge Dünyası*. (S. Oğuz, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Chesnaux, J. (1970). *Asya Tipi Üretim Tarzı*. (İ. Keskinoglu, Çev.) İstanbul: Ant Yayınları.
- Chesneaux, J. (1965, Mart). Milli Demokrasi Nedir? *Sosyal Adalet* (12), s. 14-18.
- Cihan, A. F. (1966, Temmuz 29). 75 Yıl Hapse Mahkum Bir Hakim Konuşuyor. *Yön* (174), s. 8-9.

- Constitution*. (Yıl Yok). Haziran 25, 2017 tarihinde *Constitutii*: <https://constitutii.files.wordpress.com/2013/01/1936-en.pdf> adresinden alındı
- Çağan, K. (2015). *Münevverden Entelektüele Modernleşme, İslâmcılık, Yerlilik*. İstanbul: Tezkire Yayıncılık.
- Çalık, M. (1995). *Siyasî Kültür ve Sosyolojinin Bazı Kavramları Açısından MHP Hareketi-Kaynakları ve Gelişimi 1965-1980-*. Ankara: Cedit Neşriyat.
- Çalışanların Partisi. (1961, Aralık 27). *Çalışanların Partisi. Yön* (2), s. 18.
- Çalışlar, O. (2003). *68 Anılarım*. İstanbul: Gendaş Kültür.
- Çamlı, İ. (1963, Şubat 13). Batı İttifakı İçinde Bağımsız Türkiye. *Yön* (62), s. 16.
- Çamlı, İ. (1965, Nisan 23). Kıbrıs Meselesinin Çözümü Üçüncü Dünyanın İçindedir. *Yön* (108), s. 7.
- Çandar, C. (1969, Kasım). Oportünistler Emperyalizmin Hizmetinde. *Aydınlık Sosyalist Dergi* (13), s. 25-33.
- Çavdar, T. (2000). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Çayan, M. (1970, Ocak). Sağ Sapma, Devrimci Pratik ve Teori. *Aydınlık Sosyalist Dergi* (15). s. 188-221.
- Çayan, M. (1979). *Günlük Yazılar*. İstanbul: Devrimci Sol Yayınları.
- Çelik, E. (1969). *100 Soruda Türkiye'nin Dış Politika Tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Çiltaş, S. (1969, Mayıs 19). Sosyalizm ve Etnik Mesele. *Emek* (2), s. 10-11.
- Çulhaoğlu, M. (2012). *Tarih, Türkiye, Sosyalizm*. İstanbul: Yazılama Yayınevi.
- Davis, H. B. (1994). *İşçi Hareketi, Marksizm ve Ulusal Sorun*. (Y. Alogan, Çev.) İstanbul: Belge Yayınları.
- Davis, H. B. (1991). *Sosyalizm ve Ulusallık*. (K. Emiroğlu, Çev.) İstanbul: Belge Yayınları.
- d'Encausse, H. C., & Schram, S. (1966). *Asya'da Marksizm ve Milliyetçilik*. (S. Avcıoğlu, & A. Aşçıoğlu, Çev.) İstanbul: Yön Yayınları.
- d'Enchausse, H. C. (1967). Komünizm ve Milliyetçilik. *Milliyetçilik* (Y. Yayla, Çev., s. 45-56). içinde İstanbul: Köprü Yayınları.
- Deriş, N. (1962, Ağustos 15). İsa Sosyalist mi? *Yön* (35), s. 9.
- Devellioğlu, F. (1978). *Türkçe- Osmanlıca Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Doğuş Matbaası.

- Devrim Stratejisi Ne Olmalıdır? (1968, Ocak 16). Devrim Stratejisi Ne Olmalıdır? *Ant* (55), s. 10.
- Devrim Stratejisi Üzerine Açık Oturum. (1968, Ocak 23). Devrim Stratejisi Üzerine Açık Oturum. *Ant* (56), s. 10-11.
- Dinç, G. (1965, Ocak). Yeni Ulusçuluk. *Sosyal Adalet* (10), s. 21-23.
- Dino, A. (1967, Ekim 10). Kıbrıs Sorunu Emperyalizmle Hesaplaşma Sorunudur. *Ant* (41), s. 12-13.
- D'istra, P. (1962, Haziran 13). Arap Sosyalizminin Kaynakları. *Yön* (26), s. 15.
- Divitçioğlu, S. (1966). *Asya Tipi Üretim Tarzı ve Az-Gelişmiş Ülkeler*. İstanbul: Elif Yayınları.
- Divitçioğlu, S. (1969, Ekim 14). Yarınki Türk Sosyalizminin Potansiyeli. *Ant* (146), s. 6-7.
- Doğan, E. (2010). *Articulating Socialism with Nationalism: A Critical Analysis of Nationalism in the Turkish Leftist Tradition in the 1960s*. Ankara: Bilkent University Department of Political Science. (Yayınlanmamış Doktora Tezi)
- Doğan, Z. (2005). *Türkiyeli Bir Sosyalist: Mehmet Ali Aybar*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Doğu, M. (1962, Kasım 21). Sosyalizm Tartışmaları. *Yön* (49), s. 2.
- Ecevit, B. (1961, Aralık 27). Bildiri[ye Mektup]. *Yön* (2).
- Ecevit, B. (1965a, Mayıs 20). Halkın Toplumculuğu. *Milliyet*, s. 2.
- Ecevit, B. (1965b, Mayıs 19). Aydın Toplumculuğu ve Halk. *Milliyet*, s. 2.
- Ecevit, B. (1965c, Mart 30). Kıbrıs ve Amerika. *Milliyet*, s. 1.
- Ecevit, B. (1969a). *Atatürk ve Devrimcilik*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Ecevit, B. (1969b, Kasım 12). Gerçek Devrim Altyapı Devrimidir. *Ulus*, s. 7.
- Ekinci, İ. (Dü.). (2016). *Muzaffer Oruçoğlu Anlatıyor-Zavot'tan Vartinek'e*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ekinci, T. Z. (1963, Haziran 18). Az Gelişmiş Ülkelerde Kalkınma Yolu. *Sosyal Adalet* (14), s. 8.
- Ekinci, T. Z. (1964, Temmuz). Doğu Kalkınması Edebiyatının İç Yüzü. *Sosyal Adalet* (19/4), s. 5-6.
- Ekinci, T. Z. (1967, Nisan 25). Doğu Kalkınması Edebiyatının İç Yüzü. *Ant* (17), s. 8-9.
- Emek. (1969, Mayıs 1). Sosyalist Potansiyelden Sosyalist Güce. *Emek* (1), s. 8-11.

- Emek. (1970a, Haziran). Sosyalist Mücadelemiz Güçlenmektedir. *Emek* (1), s. 58-81.
- Emek. (1970b, Kasım). Kürt Halkına Yapılan Baskılar Durdurulmalı... *Emek* (6), s. 7-9.
- Emek. (1970c, Aralık). TİP IV. Büyük Kongre Kararları. *Emek* (7), s. 7-8.
- Emek. (1971a, Ocak). Son Siyasal Bunalım ve Faşizm Özlemleri. *Emek* (8), s. 4-9.
- Emek. (1971b, Mart). Milli Mesele Konusunda. *Emek* (10), s. 35-51.
- Emek. (1971c, Ocak). TİP Merkez Yürütme Kurulu 2 Numaralı Bildirisi. *Emek* (8), s. 2-3.
- Emre, Y. (2015). *CHP, Sosyal Demokrasi ve Sol*. İstanbul: İletişim.
- Engels, F. (1976). Friedrich Engels'in Girişi. In K. Marx, *Fransa'da Sınıf Savaşmaları 1848-1850* (S. Belli, Çev., p. 226-248). Ankara: Sol Yayınları.
- Engels, F. (2012). *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm*. (S. Y. Kurulu, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- Ercan, Y. (2000). Osmanlı Devletinde Müslüman Olmayan Topluluklar (Millet Sistemi). In H. C. Güzel(ed), *Osmanlı'dan Günümüze Ermeni Sorunu* (s. 145-161). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Erdem, H. (2010a). *1920 Yılı ve Sol Muhalefet*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Erdem, H. (2010b). *Mustafa Suphi*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Erdem, H. (2012). *Osmanlı Sosyalist Fırkası ve İştirakçi Hilmi*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Erdoğan, N. (2009). Kıvılcımlı Söyleminin Uğrakları: Tarih, Gelenek ve Kutsal İhtilâlcilik. Ö. Laçiner içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* (Cilt 9: Dönemler ve Zihniyetler, s. 180-194). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erdoğan, S. (1969, Mart). İzmir İktisat Kongresi-1923. *Aydınlık Sosyalist Dergi* (4), s. 287-308.
- Erdost, M. (1966, Temmuz 15). Şemdinli Röportajı. *Yön* (172), s. 12-13.
- Erim, N. (2007). *12 Mart Anıları*. İstanbul: YKY.
- Eroğlu, H. (1992). *Atatürk ve Milliyetçilik*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.
- Eroğlu, C. (2013). Çok Partili Düzenin Kuruluşu. I. C. Schink, & E. A. Tonak içinde, *Geçiş Sürecinde Türkiye* (s. 173-241). İstanbul: Belge Yayınları.
- Eroğlu, C. (1970, Mart 2). Din Eğitimi ve Toplumumuz. *Emek* (22), s. 12-13.

- Eroğul, C. (1969, Mayıs 19). İttifaksızlar Dünyası. *Emek* (2), s. 16.
- Ertuğrul, F. (1969, Mayıs 1). TÖS'ün Devrimci Yolu. *Emek* (1), s. 7.
- Ertuğrul, N. İ. (2011). Siyah-Beyaz. S. Şahinkaya, & N. İ. Ertuğrul (Dü) içinde, *Bilsay Kuruç'a Armağan* (s. 59-228). Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayınları.
- Fethi Naci, & Hilâv, S. (1963, Nisan 9). Az Gelişmiş Ülkelerde Sosyalizme Giden Yol. *Sosyal Adalet* (4), s. 8.
- Fethi Naci. (1963a, Mart 19). Bölünmek Değil Birleşmek. *Sosyal Adalet* (1), s. 12.
- Fethi Naci. (1963b, Temmuz 16). Az Gelişmiş Ülkelerde Askeri Darbeler ve Demokrasi. *Sosyal Adalet* (18), s. 7-8.
- Fethi Naci. (1964, Ekim 23). İleri Türkiye'ye Giden Yol. *Yön* (82), s. 6.
- Fethi Naci. (1965a, Şubat 26). 1965 Yılında Türk Milliyetçisi Kimdir? *Yön* (100), s. 5.
- Fethi Naci. (1965b, Mart 19). Yeni Sömürgecilik Nedir? *Yön* (103), s. 16.
- Fethi Naci (1965c, Haziran 25). Cezayir'e Doğru. *Yön* (117), s. 6.
- Fethi Naci. (1966). *Az Gelişmiş Ülkeler ve Sosyalizm*. İstanbul: Gerçek Yayınları.
- Fethi Naci. (1967a, Ocak 10). 1966'da Türk Sosyalizminin Nitelikleri Belirmeğe Başlamıştır. *Ant* (2), s. 2-3.
- Fethi Naci. (1967b, Ocak 10). Soldaki Karşıt Görüşler. *Ant* (2), s. 7.
- Fethi Naci. (1967c, Ocak 24). 19 Haziran'dan 19 Ay Sonra. *Ant* (4), s. 7.
- Fethi Naci. (1967d, Şubat 21). Kompradorlar Tarafından Kompradorlar İçin. *Ant* (8), s. 7.
- Fethi Naci. (1967e, Mart 21). Bilim Adamları, Milli Sanayi ve Sosyalistler. *Ant* (12), s. 7.
- Fethi Naci. (1967f, Nisan 4). Yozlaştırılan Kavramlar. *Ant* (14), s. 7.
- Fethi Naci. (1967g, Nisan 25). Değişen Türkiye Değişmeyen Kafalar. *Ant* (17), s. 7.
- Fethi Naci. (1967h, Mayıs 2). İnönü ve Amerika. *Ant* (18), s. 7.
- Fethi Naci. (1967ı, Mayıs 30). Bir Zevk-i Tahattur. *Ant* (22), s. 7.
- Fethi Naci. (1967i, Temmuz 18). Sınıf Bilinci. *Ant* (29), s. 7.
- Fethi Naci. (1967j, Ekim 31). İşçi Sınıfı ve TİP. *Ant* (44), s. 7.
- Fethi Naci. (1999). *Dönüp Baktığımda*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Feyzioğlu, T. (2002). *Deniz, Bir İsyanının İzleri*. İstanbul: Ozan Yayıncılık.

- Fırat, M. M. (1997). *1960-1971 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Fırat, M. (2008). Yunanistan'la İlişkiler. B. Oran içinde, *Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (Cilt 1). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fişek, K. (1969, Ekim 6). CHP'nin Seçim Bildirgesi: Ütopya 1969. *Emek* (12), s. 6-7.
- FKF Mektubu. (1968, Kasım 11). Ulusal Bağımsızlığa Doğru. *Emek* (2), s. 1.
- Fontaine, A. (1966, Mart 4). General ve NATO. *Yön* (153), s. 11.
- Forgacs, D. (Dü.). (2012). *Gramsci Kitabı Seçme Yazılar 1916-1935*. (İ. Yıldız, Çev.) Ankara: Dipnot Yayınları.
- Garaudy, R. (1965a). *Sosyalizm ve İslâmiyet*. (E. Tüfekçi, & D. Avcıoğlu, Çev.) İstanbul: Yön Yayınları.
- Garaudy, R. (1965b, Haziran 25). Ünlü Bir Fransız Marksisti Cezayir Sosyalizmini Anlatıyor: İslâm Sosyalizmi ve Marksizm . *Yön* (117), s. 8-9.
- Gazioğlu, A. (1960). *İngiliz İdaresinde Kıbrıs, Statü ve Anayasa Meseleleri*. İstanbul: Ekin.
- Gellner, E. (1998). *Milliyetçiliğe Bakmak*. (S. Ö. Simten Coşar, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gellner, E. (1992). *Uluslar ve Ulusçuluk*. (G. G. Büşra Ersanlı Behar, Çev.) İstanbul: İnsan Yayınları.
- Geoghegan, V. (2003). Socialism. In R. E. all), *Political Ideologies: An Introduction* (pp. 74-96). London: Routledge.
- Göçek, F. M. (2003). Osmanlı Devleti'nde Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu. In T. B. (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik* (Vol. IV, s. 63-76). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gökalp, Z. (1975). *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul: Türk Kültür Yayını.
- Gökalp, Z. (2006). *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gökyıldız, M. (. (2017). *Özyurdunda Yabancı Olmak Demir Özlü-Ferit Edgü Mektuplaşmaları*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Gönenç, M. (1968, Nisan 2). Asrın Gerillacısı. *Ant* (66), s. 8-9.

- Greenfeld, L. (1992). *Nationalism: Five Roads to Modernity*. Cambridge: Harvard University Press.
- Güçbilmez, E. (1970, Ağustos). CHP'deki Gelişmeler Üzerine. *Proleter Devrimci Aydınlık* (8-22), s. 316-328.
- Güler, A. (2015). *Türkiye Sol Tarihinde Yöntem ve Tartışmalar*. İstanbul: Yazılama Yayınları.
- Günçe, E. (1965, Eylül). Anti-Emperyalist Savaş Bir Bütündür. *Sosyal Adalet* (18), s. 17-18.
- Güneş, T. (1961, Aralık 20). CHP Halktan Nasıl Uzaklaştı. *Yön* (1).
- Gürkan, C. (1986). *12 Mart'a Beş Kala*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Gürkan, U. (1998, Kasım 8). Solun Evrensel İlkelerine Bağlıydı. *Cumhuriyet*, s. 10.
- Gürün, K. (1995). Birleşmiş Milletler ve Kıbrıs Sorunu. *Kıbrıs Sorunu ve Birleşmiş Milletler Konferans Metinleri*. Ankara: Birleşmiş Milletler Türk Derneği Yayınları 19.
- Güventürk, F. (Yıl Yok). *Gerçek Kemalizm*. İstanbul: Okat Yayınevi.
- Halkacı, Y. (1963, Mart 23). Türkiye İşçi Partisi ve Anayasaya Aykırı Kanunlar. *Sosyal Adalet* (2), s. 8-9.
- Harzya, A. (1970, Kasım). Kürt Sorunu. *Emek* (6), s. 34-64.
- Haupt, G., & Dumont, P. (2013). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalist Hareketler*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hasgüler, M. & Uludağ, M. B. (2005). *Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler Tarihçe-Organlar-Belgeler-Politikalar*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Heywood, A. (2006). *Siyaset*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Heywood, A. (2007). *Siyasî İdeolojiler*. (Ö. Tüfekçi, Çev.) Ankara: Adres Yayınları.
- Hilav, S., & Naci, F. (1963a, Nisan 9). Azgelişmiş Ülkelerde Sosyalizme Giden Yol. *Sosyal Adalet* (4), s. 8-9.
- Hilâv, S., & Fethi Naci. (1963b, Nisan 16). Az Gelişmiş Ülkelerde Sosyalizme Giden Yol. *Sosyal Adalet* (5), s. 10.
- Hilâv, S. (1966a, Şubat 4). Bilim Açısından Din. *Yön* (149), s. 14.
- Hilâv, S. (1966b, Şubat 11). Asya Tipi Üretim Nedir? Sosyalizm ve İslamiyet Tartışmaları. *Yön* (150), s. 14.
- Hilâv, S. (2008). *Edebiyat Yazıları*. İstanbul: YKY.

- Hitay, İ., & Çetin, E. (2003). *İhtilallerin Tankçısı*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Hobsbawm, E. (2006). *Devrim Çağı 1789-1848*. (B. S. Şener, Çev.) Ankara: Dost Yayınları.
- Hobsbawm, E. J. (2010). *Milletler ve Milliyetçilik - Program Mit Gerçeklik*. (O. Akınhay, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Hobsbawm, E. (Yıl Yok). *Kısa Yirminci Yüzyıl (1914-1991) Aşırılıklar Çağı*. (Y. Alogan, Çev.) İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Hoffler, E. (2017). *Değişim Sancısı*. (B. Filiz, Çev.) İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Holmes, L. (2002). *Post Komünizm*. (Y. Alogan, Çev.) İstanbul: Doruk Yayımcılık.
- İleri, R. N. (1966, Temmuz 8). Bağımsızlık, Sosyalizm ve İşçi Sınıfı. *Yön* (171), s. 10.
- İleri, R. N. (1976). *Mihri Belli Olayı* (Cilt 3). İstanbul: Anadolu Yayınları.
- İpekçi, A. (1962, Ocak 17). Sosyalizm Komünizmin Zehiri mi Panzehiri mi? *Yön* (5), s. 7.
- İpekçi, A. (1965, Temmuz 29). Seçime Doğru Liderler Ne Düşünüyor?. *Milliyet*.
- İsen, C. K. (1964). *22 Şubat-21 Mayıs Geliyorum Diyen İhtilâl*. İstanbul: Tan Gazetesi ve Matbaası.
- İsrail'de Tarım Sosyalizmi (1962, Ocak 31). *Yön* (7). s. 18-19.
- Jaffrelot, C. (1998). Bazı Ulus Teorileri. In J. Leca, *Uluslar ve Milliyetçilik* (S. İdemen, Çev., s. 54-65). İstanbul: Metis Yayınları.
- Joll, J. (2002). *İkinci Enternasyonal*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Kafaoğlu, A. B. (1967, Ocak 20). Behice Boran'ın Yazısı Üzerine. *Yön* (199), s. 10.
- Kafaoğlu, A. B. (1966, Eylül 30). Derhal Düzeltilmesi Gerekli Eylem ve Düşünceler. *Yön* (183), s. 11-12.
- Kahn, J. F. (1965, Şubat 5). Sosyalizm ve İslamlık. *Yön* (97), s. 8-9.
- Kakışım, C. (2016). *Sınıf, Etnisite ve Kimlik: Sosyalist Paradigmanın Evrimi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karadeniz, H. (2015). *Olaylı Yıllar ve Gençlik*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Karakaş, M. (2000). Türk Ulusçuluğunun İnşası. Ankara: Vadi Yayınları.
- Karakaş, M. (2008) "II. Meşrutiyet Dönemi Fikir Hareketleri", *Yüziüncü Yılında II Meşrutiyet*, (ed.) Asım Öz, Pınar Yayınları, İstanbul, s. 69.
- Karan, M. (1962, Eylül 12). Kemalizm ve Türk Sosyalizmi. *Yön* (39), s. 6.

- Karan, M. (1965a, Haziran). 27 Mayıs Gayesinden Uzaklaştırılmış İhtilal. *Sosyal Adalet* (15), s. 14-15.
- Karan, M. (1965b, Aralık 17). Kapitalizm ve İhtilaller. *Yön* (142), s. 11.
- Karpat, K. (2010a). Askeri Müdahaleler: 1980'den Önce ve Sonra Türkiye'de Asker-Sivil İlişkileri. K. Karpat içinde, *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset* (s. 281-309). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, K. (2010b). Türkiye'nin İç Politikası (1945-1985). K. Karpat içinde, *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset* (s. 229-279). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kavukçuoğlu, D. (1970, Eylül). Modern Revizyonizm, Kürt Meselesi ve Din. *Proleter Devrimci Aydınlik* (9-23), s. 405-406.
- Kayalı, K. (2014). *Türk Kültür Dünyasından Portreler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kayalı, K. (2015). *Türkiye'de Ordu ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaypakaya, İ. (1978). *Seçme Yazılar*. İstanbul: Cihan Yayınları.
- Kazgan, G. (1962a, Mart 7). İktisadî Gelişme ve Sistemler. *Yön* (12), s. 7.
- Kazgan, G. (1962b, Ağustos 1). Türkiye'de Laiklik Üzerine. *Yön* (33), s. 8.
- Kemal Tahir. (2016). Notlar Sanat-Edebiyat 1. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Keyder, Ç. (2008). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Keyder, Ç. (2013). Türkiye Demokrasisinin Ekonomipolitigi. . I. C. Schink, & E. A. Tonak içinde, *Geçiş Sürecinde Türkiye* (s. 61-117). İstanbul: Belge Yayınları.
- Kilson, M. L. (1958). Nationalism and Social Classes in British West Africa. *The Journal of Politics* , 20 (2), s. 368-387.
- Kıral, C. (1964, Eylül). Az Gelişmiş Ülkelerin Ortak Sorunları. *Sosyal Adalet* (19/6), s. 12.
- Kırmızıtoprak, S. (1963, Şubat 28). Doğu Meselesinde Yanılgılar. *Yön* (63), s. 11-12.
- Kırmızıtoprak, S. (1962, Eylül 19). Kimler İçin Çan Çalıyorlar? *Yön* (40), s. 14-15.
- Kıvılcımlı, H. (1965). *İkinci Kuvayi Milliyeciliğimiz*. İstanbul: Tarihsel Maddecilik Yayınları.
- Kıvılcımlı, H. (1969a, Haziran). İşveren Sosyalizmi-İşçi Sosyalizmi. *Aydınlık Sosyalist Dergi* (8), s. 105-116.

- Kıvılcımlı, H. (1969b, Ağustos). Türkiye Halkının Teşkilatlandırılması. *Aydınlık Sosyalist Dergi* (10), s. 261-275.
- Kıvılcımlı, H. (1970a, Ocak 5). Pratik Devrim Orijinalliğimiz: Gençlik. *Sosyalist*.
- Kıvılcımlı, H. (1970b, Ocak 12). Pratik Devrim Orijinalliğimiz: Ordu. *Sosyalist*.
- Kıvılcımlı, H. (1970c, Şubat). Sayın İ. İ. Paşaya Açık Mektup. *Proleter Devrimci Aydınlık* (2-16), s. 257-295.
- Kıvılcımlı, H. (1970d, Aralık 29). Türkiye'nin Teorik Devrim Orijinalliği. *Sosyalist*.
- Kıvılcımlı, H. (1970e). *Devrim Zorlaması Demokratik Zortlama*. İstanbul: Tarihsel Maddecilik Yayınları.
- Kıvılcımlı, H. (1971a). Kimin Ağırır O Bağırır. *Sosyalist* (24).
- Kıvılcımlı, H. (1971b). Durum Yargılaması: Sorular-Cevaplar. *Sosyalist* (25).
- Kıvılcımlı, H. (1971c, Mart 16). Ordu Kılıcını Attı! *Sosyalist*.
- Kıvılcımlı, H. (1974a). *Osmanlı Tarihinin Maddesi* (Cilt 1). İstanbul: Tarihsel Maddecilik Yayınları.
- Kıvılcımlı, H. (1974b). *Tarih Tezi*. İstanbul: Tarih ve Devrim Yayınları.
- Kıvılcımlı, H. (1992a). *Yol 1, Yakın Tarihten Birkaç Madde*. İstanbul: Bibliotek Yayınları.
- Kıvılcımlı, H. (1992b). *Yol 2, Türkiye 'de Ulusal Sorun*. İstanbul: Bibliotek Yayınları.
- Kıvılcımlı, H. (2011). *TİP Seminerleri*. İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları.
- Kıvılcımlı, H. (2016, Ocak 18). *Osmanlı Tarihinin Maddesi*. Nisan 25, 2017 tarihinde Kıvılcımlı Enstitüsü Derneği: http://www.kivilcimlienstitusu.org/wp-content/uploads/osmanli_tarihinin_maddesi.pdf adresinden alındı.
- Kocabaşoğlu, U., & Berge, M. (1994). *Bolşevik İhtilali ve Osmanlılar*. Ankara: Kebikeç Yayınları.
- Koçak, K. (2016). Mehmet Ali Aybar. E. A. Türkmen, & Ü. Özger içinde, *Türkiye Solundan Portreler* (s. 253-289). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Koçaş, S. (1978). *12 Mart Anıları*. İstanbul: Cem-May Dağıtım.
- Konur, H. (1964a, Eylül). Bağımsızlığa İnanmadan Bağımsız Yaşanmaz. *Sosyal Adalet* (19/6), s. 13-14.
- Konur, H. (1964b, Ekim). Batı ile Kader Birliği Efsanesi. *Sosyal Adalet* (7), s. 56-57.
- Kudret, C. (1966, Aralık 30). Ölümünün 30. Yılı Dolayısıyla Emperyalizm Karşısında Mehmet Akif. *Yön* (196), s. 8-9.

- Kutlay, M. (1969a, Eylül 22). Emperyalizmin Orduları. *Emek* (11), s. 14-15.
- Kutlay, M. (1969b, Aralık 1). <<Devrim>> ve Devrim. *Emek* (16), s. 8-11.
- Kutlay, M. (1970, Ağustos). Türkiye’de Geriliğin Gelişmesi. *Emek* (3), s. 14-42.
- Küçük, Y. (1984). *Aydın Üzerine Tezler* (Cilt 1). İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Küçük, Y. (1997). *Aydın Üzerine Tezler* (Cilt 5). İstanbul: Tekin Yayınları.
- Küçük, Y. (1978). *Parti Tarihine Katkı 1*. Ankara.
- Küçük, Y. (1984). *Türkiye Üzerine Tezler (1908-1978)*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Küçükaydın, D. (2007). "Yurtseverliğin Derini" ya da "Milli Gurur" İnsanı Nereye Götürür? F. Umruk içinde, *Sosyalizmin Milliyetçilikle İmtihanı* (s. 39-48). İstanbul: Versus Kitap.
- Küçükömer, İ. (1969, Nisan 22). Paşanın ve Amerika'nın Oyunları. *Ant* (121), s. 7.
- Küçükömer, İ. (1968, Kasım 19). TİP'in Programı Değişmelidir. *Ant* (99), s. 7.
- Landau, J. M. (1978). *Türkiye'de Aşırı Akımlar*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Lenin, V. I. (2013a). *Emperyalizm Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*. Ankara: Sol Yayınları.
- Lenin, V. I. (2013b). *Ne Yapmalı?* (M. Erdost, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- Lenin, V. I. (2014a). *Ulusal Sorun ve Ulusal Kurtuluş Savaşları*. (Y. Fİncancı, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- Lenin, V. I. (2014b). *Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı*. (M. Erdost, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- Lewin, M. (2016). *Sovyet Yüzyılı*. (R. Akman, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lewin, M. (1994). *The Making of the Soviet System: Essays in the Social History of Interwar Russia*. New York: the New Press.
- Lewis, B. (2004). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Löwy, M., & Sayre, R. (2016). *İsyen ve Melankoli-Moderniteye Karşı Romantizm*. (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Alfa Yayınları.
- Luxemburg, R. (1915). *The Junius Pamphlet-The Crisis of German Social Democracy*. Ekim 24, 2016 tarihinde marxist.org: <https://www.marxists.org/archive/luxemburg/1915/junius/> adresinden alındı
- Luxemburg, R. (2013). *Türkiye Üzerine Yazılar*. (A. Çakıroğlu, Çev.) İstanbul: Belge Yayınları.

- Mandel, E. (1977). *Leninist Örgüt Teorisi*. İstanbul: Kız Yayınları.
- Mardin, Ş. (2014). *Siyaset ve Sosyal Bilimler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2013). *Türk Modernleşmesi-Makaleler 4*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2015). *Türkiye'de Din ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (1985). Yeni Osmanlılar ve Siyasi Fikirleri. In *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* (Vol. VI, s. 1698-1701). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marx, K. (2012). *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i*. (S. Belli, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. (1966). *Türkiye Üstüne*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Marx, K. (2014). *Yahudi Sorunu*. (S. Y. Kurulu, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K., & Engels, F. (2008). *Doğu Sorunu [Türkiye]*. (Y. Fincancı, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K., & Engels, F. (2002). *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*. (M. E. Kabagil, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K., & Engels, F. (1992). *Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri*. Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K., & Engels, F. (2014). *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri*. (M. İ. Erdost, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- Mengüç, A. (1969, Eylül 9). ELF Sosyalizme Yönelebilir mi? *Ant* (141), s. 12-13.
- Mehmed Kemal. (1965, 17-Eylül). Her Taşın Altında. *Yön* (129), s. 7.
- Mehmed Kemal. (1966, Mayıs 27). Milli Türk Sağı. *Yön* (165), s. 6.
- Milas, H. (1994). *Yunan Ulusunun Doğuşu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Miroğlu, O. (2010). *Hevsel Bahçesinde Bir Dut Ağacı-Mehmet Uzun'un Sunuşuyla Canip Yıldırım'la Söyleşi*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Nadi, N. (1971, Mart 13). Devrimci Ordunun Sesi. *Cumhuriyet*.
- Nairn, T. (2015). *Milliyetçiliğin Yüzleri-Janus'a Yeni Bir Bakış*. (S. Kırdar, & M. Ratip, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Nairn, T. (1981). *The Break-up of Britain: Crisis and Neo-Nationalism*. London: Verso.
- Nasır, C. A. (1962a, Eylül 26). Millî Yasa. *Yön* (41), s. 10.
- Nasır, C. A. (1962b, Ekim 31). Sosyalizm Din ve Aileye Karşı Değildir. *Yön* (46), s. 10-12.
- Newman, M. (2013). *Sosyalizm*. (H. Gür, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

- Nimni, E. (1991). *Marxism and Nationalism: Therotical Origins of a Political Crisis*. London: Pluto.
- Oba, A. E. (1995). *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Oğuz, İ. H. (1962a, Mayıs 9). Önder Yaratmak. *Yön* (21), s. 15.
- Oğuz, İ. H. (1962b, Temmuz 18). Sosyalizm ve Milliyetçilik. *Yön* (31), s. 7.
- Oran, B. (1997a). *Atatürk Milliyetçiliği Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Oran, B. (1997b). *Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği Kara Afrika Modeli*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Otyam, F. (1969, Temmuz 1). Doğan Avcıoğlu ile Bir Konuşma. *Cumhuriyet*.
- Ozankaya, Ö. (1966). *Üniversite Öğrencilerinin Siyasal Yönelimleri*. Ankara: SBF Yayını.
- Öğün, S. S. (1995a). *Modernleşme, Milliyetçilik ve Türkiye*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Öğün, S. S. (1995b). Uçucu Kimliklerimiz. *Türkiye Günlüğü* (33), 53-62.
- Öngören, F. (1969, Eylül 9). Doğu Anadolu Üzerine Bir Açıklama. *Ant* (141), s. 14-15.
- Örtülü, E. (1966). *3 İhtilalin Hikayesi 13 Kasım 22 Şubat 21 Mayıs*. Konya: Milli Ülkü Yayınevi.
- Öymen, Ö. (1987). *Bir İhtilal Daha Var*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Özdemir, H. (2000). *Doğan Avcıoğlu-Bir Jön Türk'ün Ardından*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Özersay, K. (2009). *Kıbrıs Sorunu: Hukuksal İnceleme*. Ankara: ATAUM.
- Özgen, H. (1962, Ağustos 29). İslâm'da Halk Hareketleri. *Yön* (37), s. 9.
- Özgüden, D. (1967a, Şubat 7). Tehlikeli Oyun. *Ant* (6), s. 3.
- Özgüden, D. (1967b, Şubat 28). Demir Üçgen. (9), s. 3.
- Özgüden, D. (1967c, Nisan 11). Büyük İhanet. *Ant* (15), s. 2.
- Özgüden, D. (1967d, Mayıs 2). Çizgi Çekildi. *Ant* (18), s. 3.
- Özgüden, D. (1967e, Mayıs 30). Bu Bir Çıkmaz Sokaktır. *Ant* (22), s. 3.
- Özgüden, D. (1967f, Temmuz 4). Kimsenin Haddi Değildir! *Ant* (27), s. 3.
- Özgüden, D. (1967g, Ağustos 1). Bunlar mı Milliyetçi? *Ant* (31), s. 3.
- Özgüden, D. (1967h, Eylül 12). Kimden Yanasınız. *Ant* (37), s. 3.
- Özgüden, D. (1967ı, Ekim 10). Go Home, Yankee. *Ant* (41), s. 3.

- Özgüden, D. (1967i, Ekim 24). Asıl Tehlikeli Olan. *Ant* (43), s. 3.
- Özgüden, D. (1967j, Aralık 12). NATO'ya Hayır. *Ant* (50), s. 3.
- Özgüden, D. (1967k, Ağustos 29). Zorbalar. *Ant* (35), s. 3.
- Özgüden, D. (1968a, Ocak 16). Haydi Canım Sen de. *Ant* (55), s. 3.
- Özgüden, D. (1968b, Nisan 23). Asıl Tehlike İnönü'nün İki Yüzlü Politikasıdır. *Ant* (69), s. 3.
- Özgüden, D. (1968c, Nisan 30). Tartışma Evet, Ama. *Ant* (70), s. 3.
- Özgüden, D. (1968d, Ekim 15). Tabandan Gelen Ses. *Ant* (94), s. 3.
- Özgüden, D. (1969a, Şubat 4). Ulusal Ordu ve 6. Filo. *Ant* (110), s. 3.
- Özgüden, D. (1969b, Şubat 11). Karagün: 10 Şubat. *Ant* (111), s. 3.
- Özgüden, D. (1969c, Nisan 15). CHP'nin İhanet Belgesi. *Ant* (120), s. 3.
- Özgüden, D. (1969d, Nisan 29). Oltadaki Balık. *Ant* (122), s. 3.
- Özgüden, D. (1969e, Mayıs 20). 50 Yıl Sonra. *Ant* (125), s. 3.
- Özgüden, D. (1969f, Ağustos 5). Bu, Gerçeği İnkârdır! *Ant* (136), s. 3.
- Özgüden, D. (1969g, Kasım 4). Amaç Değil Araç. *Ant* (149), s. 3.
- Özgüden, D. (1969h, Nisan 22). Evet, Aşırı Solcuyuz. *Ant* (121), s. 3.
- Özgüden, D. (2010). *Vatansız Gazeteci* (Cilt 1). İstanbul: Belge Yayınları.
- Özkırımlı, U. (2008). *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Özkol, S. (1969a, Aralık 15). Küçük Burjuva İdeolojisine Hayır. *Emek* (17), s. 6-7.
- Özkol, S. (1969b, Aralık 29). Geri Bıraktırılmış Ülkelerde Milli Burjuva Sınıfı. *Emek* (18), s. 8-10.
- Özler, A. B. (1959). *Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluş Anlaşmaları*. İstanbul: Tan Matbaası.
- Özyörük, H. (1962, Aralık 26). Komünizm Nedir? *Yön* (54), s. 8-9.
- Pekin, F. (1969, Ekim 14). Doğu Gerçeği ve Ortadoğu Devrimci Çemberi. *Ant* (146), s. 10-11.
- Perinçek, D. (1969a, Ocak). Türkiye İşçi Partisi Üyelerinin Sınıf Yapısı. *Aydınlık Sosyalist Dergi* (3), s. 205-226.
- Perinçek, D. (1969b, Mayıs). Gericici Parlamentarizme Karşı Gençlik ve Milli-Demokratik Güçbirliği. *Aydınlık Sosyalist Dergi* (7), s. 11-22.
- Perinçek, D. (1977). *Kemalist Devrim*. İstanbul: Aydınlık Yayınları.

- Pipes, R. (1997). *The Formation of the Soviet Union: Communism and Nationalism, 1917-1923*. Harvard University Press.
- Plan Sosyalist Olsaydı. (1963, Mart 19). *Sosyal Adalet* (1), s. 4.
- Priestland, D. (2017). *Kızıl Bayrak Bir Komünizm Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Priestland, D. (2007). *Stalinism and the Politics of Mobilization*. New York: Oxford University Press.
- Quelquejay, L. C., & Bennigsen, A. (1995). *Üçüncü Dünyacı Devrimin Babası-Sultan Galiyev*. (E. Akbulut, & T. A. Şensılay, Çev.) İstanbul: Sosyalist Yayınları.
- Refiğ, H. (1967, Ocak 20). Batılaşma ve Halk Sineması Kavramları. *Yön* (199), s. 14-15.
- Ro'i, Y. (1984). the Tas of Creating the New Soviet Man: "Atheistic Propoganda" in the Soviet Muslim Areas. *Soviet Studies* , 36 (1), 26-44.
- Rouleau, E. (1966, Ekim 28). Suriye'de Askerî Sosyalizm. *Yön* (187), s. 10.
- Rouleau, Eric (1966b, Eylül 9). Tehlike Çanlarını Çalıyoruz Müslüman Kardeşler Örgütü. *Yön* (180). s. 8-9.
- Roy, O. (2000). *Yeni Orta Asya ve Ulusların İmâli*. (M. Morali, Çev.) İstanbul: Metis Yayıncılık.
- S. A. (1969, Kasım 3). Demirelin Kapısındaki Üç Mesele. *Emek* (14), s. 10.
- Sander, O. (1967). *XX, XXI ve XXII. Kongreler ve Sovyet Dış Politikası*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Sargın, N. (2001). *TİP'li Yıllar (1961-1971) Anılar-Belgeler* (Cilt II). Ankara: Felis Yayınevi.
- Savaş, V. F. (1962, Nisan 18). Hindistan Kalkınma Plânında Sosyalizm. *Yön* (18), s. 13.
- Sayılğan, A. (1970). *Soldaki Bitmeyen Kavga*. Ankara: Kardeş Matbaası.
- Sayılğan, A. (1968). *Solun 94 Yılı 1871-1965*. Ankara: Mars Matbaası.
- Sayılğan, A. (2009). *Türkiye'de Sol Hareketler*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- SBF Talebe Cemiyeti Bildirisi'nden. (1962, Ocak 17). SBF Talebe Cemiyeti Bildirisi'nden. *Yön* (5), s. 4.
- Selahattin Hilâvla Söyleşi. (1999, Haziran). Selahattin Hilâv'la Söyleşi: Bu İnsanla Başa Çıkmaz. *Virgöl* (20), s. 22-25.

- Selçuk, İ. (1962a, Ocak 3). Bizim Milliyetçi. *Yön* (3).
- Selçuk, İ. (1962b, Ocak 17). Türkiye'de Ordu. *Yön* (5), s. 10.
- Selçuk, İ. (1962c, Ocak 31). Sosyalizm Ahlaktır. *Yön* (7), s. 6.
- Selçuk, İ. (1962d, Haziran 27). Nâsır'a Övgü. *Yön* (28), s. 6.
- Selçuk, İ. (1962e, Ağustos 1). Marksist İşadamları ve Yazarlar. *Yön* (33), s. 5.
- Selçuk, İ. (1962f, Haziran 5). 1962'de Türk Milliyetçiliği. *Yön* (25), s. 7.
- Selçuk, İ. (1963a, Şubat 13). Geride Kalan Kazanıyor... *Yön* (61), s. 11.
- Selçuk, İ. (1963b, Mart 6). Müesseseseleşme Yolunda. *Yön* (64), s. 3.
- Selçuk, İ. (1965a, Nisan 30). Amerika, Yunanistan... Ve Biz! *Yön* (109), s. 3.
- Selçuk, İ. (1965b, Ağustos 13). Geride Kalan Kazanır mı? *Yön* (124), s. 5.
- Selçuk, İ. (1965c, Aralık 10). Kim Kimi Affedecek? *Yön* (141), s. 3.
- Selçuk, İ. (1965d, Aralık 31). Ordu ve Politika. *Yön* (144), s. 5.
- Selçuk, İ. (1966a, Temmuz 8). Kendi Kendimize. *Yön* (171), s. 5.
- Selçuk, İ. (1966b, Eylül 9). Gardrop Atatürkçüleri. *Yön* (180), s. 5.
- Selçuk, İ. (1966c, Ekim 14). Maymunluğa Son Verilmeli. *Yön* (185), s. 3.
- Selçuk, İ. (1967, Ocak 6). Kızıl Elma. *Yön* (197), s. 5.
- Selçuk, İ. (1967a, Mart 10). Medrese Softalarından Beter. *Yön* (206), s. 5.
- Selçuk, İ. (1971, Mart 14). 12 Mart Muhtırası. *Cumhuriyet*.
- Selik, M. (1969a, Mayıs 1). Türkiye'de Sosyalizm Tartışmaları. *Emek* (1), s. 12-13.
- Selik, M. (1969b, Ekim 20). Devrim ve Karşı Devrim-7. *Emek* (13), s. 10-11.
- Seyhan, D. (1966). *Gölgedeki Adam*. Hür Dağıtım.
- Sezer, S., & Terzioğlu, B. (2004). Tarihçe ve Kıbrıs Sorunu Kronolojisi. *Avrasya Dosyası-Kıbrıs Özel*, 10 (3).
- Shaffer, B. (2008). *Sınırlar ve Kardeşler-İsrail ve Azerbaycanlı Kimliği*. (A. Gara, & V. Kerimov, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını.
- SKD. (1963, Ocak 16). Bildiri. *Yön* (57), s. 16.
- Slezkine, Y. (1994). The USSR as a Communal Apartment or How a Socialist State Promoted Ethnic Particularism. *Slavic Review*, 53 (2), 414-452.
- Smith, A. D. (2002). *Küreselleşme Çağında Milliyetçilik*. (D. Kömürcü, Çev.) İstanbul: Everest Yayınları.
- Smith, A. D. (2010). *Millî Kimlik*. (B. S. Şener, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Somer, K. (1970, Ocak 26). Açıklığa Doğru. *Emek* (20), s. 2-4.

- Somer, K. (1969, Temmuz 28). Sosyalist Devrimi Nasıl Tanımlamalı. *Emek* (7), s. 8-10.
- Somer, K. (1965, Mayıs). Sosyalizm ve Sosyal Demokrasi. *Sosyal Adalet* (14), s. 12-14.
- Sosyal Adalet. (1963a, Mart 19). Sosyal Adalet İçin. *Sosyal Adalet* (1), s. 3.
- Sosyal Adalet. (1963b, Mayıs 7). Türkçe ve Kürtçe Çıkan Deng için Tahkikat. *Sosyal Adalet* (8), s. 5.
- Sosyal Adalet. (1963c, Mayıs 7). Ortak Pazar Kalkınma Yolu Değildir. *Sosyal Adalet* (8), s. 3.
- Sosyal Adalet. (1963d, Haziran 18). Haftanın Olayları-İhtilal Heveslileri Boc alıyor. *Sosyal Adalet* (14), s. 3.
- Sosyal Adalet. (1963e, Temmuz 2). Kürtçülük Hareketi ve Bekata'nın Suçu. *Sosyal Adalet* (16), s. 3.
- Sosyal Adalet (1963f, Mart 19). Aybar ve Torun 5 Soruya Cevap Verdi: Aşağıdan Yukarıya Doğru Sosyalizmi Halka Yaymak. *Sosyal Adalet* (1), s. 9.
- Sosyal Adalet. (1964a, Mayıs). 27 Mayıs. *Sosyal Adalet* (19/2), s. 1.
- Sosyal Adalet. (1964b, Haziran). TİP'ne Saldırıları. *Sosyal Adalet* (19/3), s. 1.
- Sosyal Adalet. (1964c, Ekim). Ölümünün 40. Yıldönümünde Ziya Gökalp. *Sosyal Adalet* (7), s. 31.
- Sosyal Adalet. (1965, Kasım). M. Ali Aybar'ın Hükümet Programını Eleştiren Konuşması. *Sosyal Adalet* (20), s. 1-17.
- Soysal, İ. (1962, Ekim 10). Çıkmazlar İçinde Bir Işık Ordu. *Yön* (43), s. 7.
- Soysal, M. (1961, Aralık 20). Sosyal Devlet. *Yön* (1).
- Soysal, M. (1962a, Temmuz 25). Göz Oyan Kargalar-Devletçiliğin Meseleleri. *Yön* (32), s. 7.
- Soysal, M. (1962b, Eylül 5). Köyde Sosyalizm. *Yön* (38), s. 20.
- Soysal, M. (1962c, Eylül 26). Karşı İhtilal. *Yön* (41), s. 20.
- Soysal, M. (1965, Aralık 24). Yalnızlık. *Yön* (143), s. 3.
- Soysal, M. (1969). *Dinamik Anayasa Anlayışı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Sönmez, A. (1969, Kasım 17). Divitçioğlu ve Üst Yapı Tahlillerinin Sınırları. *Emek* (15), s. 10-11.

- Sönmezoğlu, F. (1995). *ABD'nin Türkiye Politikası (1964-1980)*. İstanbul: DER Yayınevi.
- Sönmezoğlu, F. (2005). *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*. İstanbul: DER Yayınları.
- Stalin, J. (2012). *Marksizm ve Ulusal Sorun ve Sömürge Sorunu*. (M. Ardos, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- Strauss, C. L. (1997). *İrk, Tarih ve Kültür*. (A. O. Işık Ergüden, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Struik, D. J. (2014). Sunuş-Komünist Manifesto'nun Doğuşu ve Tarihsel Önemi. K. Marx, & F. Engels içinde, *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri* (M. Erdost, Çev., s. 7-88). Ankara: Sol Yayınları.
- Swoboda, V. (1992). Was the Soviet Union Really Necessary? *Soviet Studies* , 44 (5), 761-784.
- Şenel, A. (1993). *Çağdaş Siyasal Akımlar-Siyasal Bilgiler Ders Notları*. Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Şener, M. (2015). *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset*. İstanbul: Yordam Yayınları.
- Şüyun, F. (2013). *Bugünden Geçmişe Geçmişten Geleceğe Taner Timur*. İstanbul: TÜYAP TÜM Farcılık Yapım A.Ş.
- Tanilli, S. (2005). *Uygarlık Tarihi*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Tansuğ, H. (1967, Haziran 27). Büyük Devletler Pazarlığı ve Türkiye. (26), s. 13.
- Tanyol, C. (1962a, Ekim 17). Türkiyede Burjuva Meselesi. *Yön* (44), s. 6-7.
- Tanyol, C. (1962b, Ekim 31). Türkiyede Mülkiyet Meselesi. *Yön* (46), s. 7-8.
- Tanyol, C. (1965, Eylül 24). İslâmın Cenneti Sosyalizmdir. *Yön* (130), s. 7.
- Tanyol, C. (1966a, Temmuz 15). Görünmeyen İşgal. *Yön* (172), s. 14.
- Tanyol, C. (1966b, Temmuz 29). Sömürge Demokrasilerinin Nitelikleri. *Yön* (174), s. 16.
- Tek Çıkar Yol Sosyalizmdir. (1963, Nisan 16). *Sosyal Adalet* (5), s. 6. (Sadun Aren'in Sosyalist Kültür Derneği Diyarbakır Şubesi açılışında verdiği Günümüz Gerçekleri ve Sosyalizm başlıklı konferansın haberi.)
- Tilly, C. (1995). *Avrupa'da Devrimler 1492-1992*. (Ö. Arıkan, Çev.) İstanbul: Afa Yayınları.
- Timur, F. (2002, Ocak-Şubat). Romantik Milliyetçilik: Modernist Evrenselciliğe ve Tekbiçimciliğe Karşı Meydan Okuma. *Türkiye ve Siyaset* , 73-81.
- Timur, T. (1962a, Ocak 17). Genel Oy. *Yön* (5), s. 17.

- Timur, T. (1962b, Ocak 24). Çarpışan İki Tez. *Yön* (6), s. 16.
- Timur, T. (1962c, Şubat 14). Liderimiz Var mı? *Yön* (9), s. 13.
- Timur, T. (1962d, Nisan 25). Hürriyet... Fakat Kimin İçin? *Yön* (19), s. 8-9.
- Timur, T. (1969, Ekim 20). Dinci İdeolojinin Gelişme Çizgisi ve Sınıfsal Anlamı. *Emek* (13), s. 3-5.
- Topçu, N. (1970). Bahtiyar Belde. *Fikir ve Sanatta Hareket* (54). s. 4-6.
- Tokgöz, İ. (1962, Mayıs 30). Kuvayı Milliye Devri. *Yön* (24), s. 15.
- Tokgöz, T. (1962, Eylül 19). Gerçekçi Sosyalizm. *Yön* (40), s. 15.
- Toluner, S. (1977). *Kıbrıs Uyumazlığı ve Milletlerarası Hukuk*. İstanbul: Fakülteler.
- Trablusi, F. (1969, Ekim 28). Küçük Burjuva Öncülüğünün İflası. (M. Aynibel, F. Pekin, & (Çev.), Dü) *Ant* (148), s. 8-9.
- Tunaya, T. Z. (1988). *Türkiye'de Siyasal Partiler-II. Meşrutiyet Dönemi* (Cilt 1). İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (1988). *Türkiye'de Siyasal Partiler- Mütareke Dönemi* (Cilt 2). İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Tunçay, M. (1982). *Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Tunçay, M. (1977, Güz). Osmanlı Yönetiminin Son Yıllarında (1909-1910) Selânikte Yahudi Sosyalizmi. *Toplum ve Bilim*, 129-143.
- Tunçay, M. (2010). Sonuç Yerine. M. Tunçay, & E. J. Zürcher içinde, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik* (s. 239-256). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tunçay, M. (1967). *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Tunçay, M. (1992). *Türkiye'de Sol Akımlar (1925-1936)* (Cilt 2). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Türkali, Vedat (1985). *Bu Gemi Nereye*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Tüfekçi, E. (1965a, Ağustos 27). Batı Nedir Artık Bilmeliyiz. *Yön* (126), s. 8-9.
- Tüfekçi, E. (1965b, Aralık 24). Açık ve Sağlam Bir Tutum. *Yön* (143), s. 8-9.
- Tüfekçi, E. (1966a, Ocak 14). Gene İslâmiyet ve Sosyalizm Üzerine. *Yön* (146), s. 15.
- Tüfekçi, E. (1966b, Ocak 21). Doğu'da Olmak Nedir. *Yön* (147), s. 9-10.
- Tüfekçi, E. (1966c, Ağustos 5). Demokratik Devrim: Kimle Beraber, Kime Karşı?. *Yön* (175), s. 10-11.

- Türk Milliyetçilerine Sesleniş. (1965, Mayıs 7). Türk Milliyetçilerine Sesleniş. *Yön* (110), s. 8-9.
- Türk Solu-Aydınlık. (1969, Kasım). Cumhuriyet Bayramımızı Kutlamaya Layık Olmak İçin. *Aydınlık Sosyalist Dergi* (13), s. 3-4.
- Türkiye İşçi Partisi. (1961). *Türkiye İşçi Partisi Programı*. İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Türkiye İşçi Partisi. (1964). *Türkiye İşçi Partisi Programı*. İstanbul: Ersa Matbaacılık.
- Türkmen, E. A. (Dü.). (2013). *Türkiye Sosyalist Solu Kitabı 1 - 20'lerden 70'lere Seçme Metinler*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Tütüncü Esmer, G. (2006). *CHP: 1965-1980 Türk Siyasal Yaşamında Ortanın Solu*. Antalya: Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafai-i Hukuk Yayınları.
- Uda, M. (1964, Ekim 23). Müslümanlık ve Sosyalizm. *Yön* (82), s. 12.
- Ulus, Ö. M. (2016). *Türkiye'de Sol ve Ordu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ulusal Kurtuluşların Başladığı Gün. (1963, Nisan 23). Ulusal Kurtuluşların Başladığı Gün. *Sosyal Adalet* (6), s. 3.
- UN Security Council Resolution. (1964). *the Cyprus Question*. Mayıs 15, 2016 tarihinde [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/186\(1964\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/186(1964)) adresinden alındı.
- Uslu, N. (2000). *Türk Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs*. Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları.
- Uysal, H. (1963, Mart 23). Doğu Meselesinde Yanılan Kim? *Yön* (67), s. 12-13.
- Üner, T. (1970, Temmuz). Yeni Oportünizm ve Örgüt Anlayışı. *Aydınlık Sosyalist Dergi* (21), s. 200-212.
- Ünsal, A. (2002). *Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi (1961-1971)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Üstün, N. (1967-1969). *Türkiye'deki Amerika*. İstanbul: Var Yayınları.
- Varuy, N. (2010). *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler-Yorumlar (1961-1971)*. İstanbul: TÜSTAV Yayınları.
- Vietnamlaşan Ortadoğu ve El Fetih Gerillası. (1969, Nisan 1). Vietnamlaşan Ortadoğu ve El Fetih Gerillası. *Ant* (119), s. 5.
- Wikipedia. (2017). *Pronunciamento: Wikipedia*. Ekim 1, 2017 tarihinde Wikipedia: <https://en.wikipedia.org/wiki/Pronunciamento> adresinden alındı

- Wallerstein, I. (2005). *Ütopistik ya da 21.YY.'ın Tarihsel Seçimleri*. İstanbul: Aram Yayınları.
- Wolf, K. (1976). Hans Kohn's Liberal Nationalism: The Historian as Prophet. *Journal of the History of Ideas* , 37 (4), 651-672.
- Wolf, K. (1972). *The Idea of Nationalism: The Intellectual Development and Historiographical Contribution of Hans Kohn*. University of Notre Dame.
- Yaşar Kemal. (1967a, Nisan 11). Ezeli Polis Oyunları. *Ant* (15), s. 6.
- Yaşar Kemal. (1967b, Nisan 18). Öğretmenler, Yiğitlerim. *Ant* (16), s. 6.
- Yaşar Kemal. (1967c, Mayıs 2). Sömürgecilik, Milliyetçilik ve Din. *Ant* (18), s. 11.
- Yaşar Kemal. (1967d, Kasım 7). Mustafa Kemal İhtilali. *Ant* (45), s. 7.
- Yaşar Kemal. (1967e, Kasım 28). Bağımsızlık ve Kıbrıs. *Ant* (48), s. 5.
- Yaşar Kemal. (1967f, Ağustos 1). Doludizgin. *Ant* (31), s. 11.
- Yaşar Kemal. (1968a, Nisan 9). Sol Büyük Güçtür. *Ant* (67), s. 5.
- Yaşar Kemal. (1968b, Haziran 11). Yol Ayrımı. *Ant* (76), s. 7.
- Yaşar Kemal. (1968c, Haziran 18). Gizli İktidar CHP. *Ant* (77), s. 5.
- Yaşar Kemal. (1968d, Ağustos 6). İhtilal İçin Çaba. *Ant* (84), s. 5.
- Yaşar Kemal. (1969a, Nisan 8). CHP ve Amerika. *Ant* (119), s. 5.
- Yaşar Kemal. (1969b, Mayıs 13). Halkla Birlikte. *Ant* (124), s. 5.
- Yemen. (1962, Ekim 3). Yemen. *Yön* (42), s. 14.
- Yeneroğlu, S. (1961, Aralık 27). CHP Devrimcilikten Nasıl Uzaklaştı? *Yön* (2).
- Yollar Çeşitli Fakat Sosyalizm Tektir. (1963, Nisan 30). *Sosyal Adalet* (7), s. 5.
- Yön. (1961, Aralık 20). Ağalar. *Yön* (1), s. 4-5.
- Yön. (1961b, Aralık 27). Çalışanların Partisi. *Yön* (2), s. 18.
- Yön. (1962a, Şubat 21). Ağaların Bilinmeyen Tarafları. *Yön* (10), s. 10-11.
- Yön. (1962b, Haziran 13). Doğu Davamız. *Yön* (26), s. 12.
- Yön. (1962c, 19-Eylül). 27 Mayıs ve İnönü. *Yön* (40), p. 4.
- Yön (1962d, Nisan 18). Gana-Nkrumah'ın Sosyalizmi. *Yön* (18). s. 15.
- Yön. (1962e, Ekim 10). Değişen Toplumlarda İlerici Kuvvet: Ordu. *Yön* (43), s. 17.
- Yön. (1962f, Ocak 10). Ağaları Tanıyor musunuz? *Yön* (4), s. 12-13.
- Yön. (1963, Mart 13). Anlaşılmayan Doğu Gerçekleri. *Yön* (65), s. 10.
- Yön (1964, Aralık 18). Sosyolog Gözüyle Doğu Meselemiz. *Yön* (90), s. 8-10.
- Yön. (1965a, Mart 26). Buhran? *Yön* (104), s. 4.
- Yön. (1965b, Nisan 2). Hükümet Kıbrıs'ı Gözden Çıkardı mı? *Yön* (105), s. 4-5.

- Yön. (1965c, 1965-Nisan). Türkiye'de Amerikan Üsleri. *Yön* (107), p. 4.
- Yön. (1965d, Eylül 10). Türkeş Derhal Demirel İse Acele Yok Dedi. *Yön* (128), s. 4.
- Yön. (1965e, 7 Mayıs). Türk Milliyetçilerine Sesleniş. *Yön* (110), s. 8-9.
- Yön. (1966a, Nisan 8). Kürt Meselesinde Son Gelişmeler. *Yön* (158), s. 8.
- Yön. (1966b, Nisan 8). Komünist Parti Meselesinin İçyüzü. *Yön* (158), s. 16.
- Yön. (1966c, Ekim 28). CHP'de Beyaz İhtilal. *Yön* (187), s. 4-5.
- Yön (1966d, Ekim 14). Hindistan'da Aşağıdan Yukarı Sosyalizm Denemesi. *Yön* (185), s. 16.
- Yön. (1966e, Kasım 4). TİP Ankara İl Kongresi. *Yön* (188), s. 6-7.
- Yön. (1967a, Ocak 6). Basından. *Yön* (197), s. 2.
- Yön. (1967b, Mart 17). TİP'in Yurt ve Dünya Olayları Karşısında Görüşleri. *Yön* (207), s. 16.
- Yurtsever, H. (2008). *Yükseliş ve Düşüş Türkiye Solu 1960-1980*. İstanbul: Yordam Yayınları.
- Yücel, C. (1964, Nisan). 56'ncı 31 Mart. *Sosyal Adalet* (19/1), s. 20.
- Zileli, G. (2010). *Yarılma (1954-1972)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zorlu, M. (2006). *TKP'den TİP'e Sol Kemalizm: MDD Örneği*. Ankara.
- Zürcher, E. J. (2010). Önsöz: Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm, Milliyetçilik ve Tarih Yazımı. M. Tunçay, & E. J. Zürcher içinde, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik* (s. 7-12). İstanbul: İletişim Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Ad SOYAD: Öner BUÇUKCU

Anabilim Dalı: Sosyoloji

Kişisel Bilgiler:

Doğum Yeri ve Yılı: Erzurum, 1986.

Eğitim:

Yüksek Lisans: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı.

Lisans: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü.

İş/İstihdam:

2013- Devam ediyor: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü Araştırma Görevlisi

2010-2013: Stratejik Düşünce Enstitüsü

Yabancı Dil:

KPDS: 76,50 (2012)